

10.10.1966/73

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA

1. LETNIK 1965

1965

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Redakcija tega letnika je bila končana 3. XI. 1965.

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA
1. LETNIK 1965

1965

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

IZDAJA
ZDRUŽENJE VISOKOŠOLSKIH ZAVODOV V MARIBORU
V SODELOVANJU S PODRUŽNICO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA V MARIBORU
UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOŽE KOROPEC

UVODNA BESEDA

Severovzhodno Slovenija in Maribor sta doživljala svojevrsten gospodorski, politični in kulturni razvoj. Dežela in mesto sta bila pod močnim nemškim in madžarskim gospodarskim in nacionalističnim pritiskom, ki je postajal vse ostrejši, njegovi nosilci pa vse nestrpnejši, kolikorbolj je rasla slovenska narodna zavest med širokimi množicami. V tej dobi je spoznala skupino iskreno slovensko mislečih razumnikov, do za enokouredno uveljavljanje slovenstva na Stajerskem ne zadoščata le politično delo in gospodorski odpor, temveč da se moramo Slovenci na tem ogroženem delu naše dežele v boju za narodnostni obstoj oborožiti tudi z vsemi kulturnimi prvinami, torej tudi z znanostjo.

To spoznanje je pripomoglo k ustanovitvi Zgodovinskega društva v Mariboru — prvega slovenskega znanstvenega društva na ozemlju nekdanje Spodnje Stajerske. Že leto pozneje (leta 1904) je začela v Mariboru izhajati znanstvena revija — *Casopis za zgodovino in narodopisje*. Kmalu so se pojavila na njenih straneh imena večine vodilnih slovenskih znanstvenih delavcev. Z njihovimi razpravami si je *Casopis* za zgodovino in narodopisje pridobil sloves v evropskem znanstvenem svetu. Maribor in vsa severovzhodna Slovenija sta se tako začela ustvarjalno povezovati z znanstvenimi ustanovami doma in v tujini.

Nacistični okupator je kakor drugim kulturnim dejavnostim pretrgal nit življenja tudi *Casopisu* za zgodovino in narodopisje. Njegovo sedemintridesetletno izhajanje pa smemo brez pridržkov oceniti kot tisto obdobje, ko sta Maribor in severovzhodno Slovenija prispevala najpomembnejši delež k ustvarjanju in rasti slovenske kulturne bitnosti, k izoblikovanju slovenske znanstvene misli.

Okupacija je zelo močno prizadela vso deželo, še posebej pa Maribor, zato je po osvoboditvi z velikimi napori celil prizadete rane. In tako se je zgodilo, da ob obnovljeni in povečani kulturni dejavnosti le *Casopis* za zgodovino in narodopisje, ki je imel tako bleščečo tradicijo, ni začel ponovno izhajati. Nastala je vrzel, ki jo bosta Maribor in severovzhodno Slovenija kljub mnogim objektivnim težavam pred zgodovino težko opravičila.

Dvajseta obletnica osvoboditve je dala nove spodbude, pa tudi okoliščine so se medtem bistveno spremenile. Obstoječim kulturno-znanstvenim ustanovam se je v letih 1959 do 1961 priključilo šest visokošolskih zavodov in tako je Maribor izpolnil svojo strukturo ter postal resnično pokrajinsko središče z dejanskimi možnostmi za ponovno ožvitev raziskovalnega in znanstvenega dela.

Pobudo so uresničili Združenje visokošolskih zavodov, Zgodovinsko društvo in Založba Obzorja, prva dva kot izdajatelja, slednja kot založnica. In tako je pred nami po petindvajsetih letih presledka novi letnik *Casopisa* za zgodovino in narodopisje. S tem se začenja novo obdobje tvornega vključevanja severovzhodne Slovenije in Maribora v slovensko kulturno in znanstveno delo.

Ob tem dogodku čutimo dolžnost izreči besedo zahvale tovarišema Franju Bušu in Janku Glazerju, nekdanjima urednikoma, za njuno dolgoletno ustvarjalno delo.

Želeti je, da bi seznanjal Časopis za zgodovino in narodopisje domači in tuji znanstveni svet, pa tudi širšo domačo javnost, o preteklem in sedanjem dogajanju v naši socialistični domovini, predvsem pa v severovzhodni Sloveniji, ki je bila doslej v marsičem znanstveno slabo raziskana. Imena znanstvenih delavcev, ki so obljubili svoje sodelovanje, so jamstvo, da bo obnovljeni Časopis za zgodovino in narodopisje svoje plemenito poslanstvo uspešno opravljal.

Vladimir Bračič

NA POT

Ko po več ko četrtsloletnem presledku zopet stopa v našo znanstveno in sploh kulturno javnost Časopis za zgodovino in narodopisje, mu podpisano kot nekdanja urednika želiva na pot, da bi svoje poslanstvo opravljal smotno in uspešno.

»Poslanstvo« pomeni tu več ko samo lepo besedo. Kot pokrajinsko glasilo je Časopis za zgodovino in narodopisje v slovenskem znanstvenem revialnem tisku imel tehtno nologo: da nudi pobudo in hkrati možnost za zgodovinsko in narodopisno proučevanje (oboje vzeto čim širše) severnega dela Slovenije. Prav iz te misli in v ta namen je bil ustanovljen. Ozemlje Slavencev je bila takrat še razkosano na dežele avstro-ogrske monarhije, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, ki so izhajala v Ljubljani, so se v glavnem omejevala na območje Kranjske, slovenski del Stajerske je bil prepuščen — kolikor so ga splah obravnavali — nemškemu historičnemu društvu v Gradcu in posameznim, slučajnim ljubiteljem zgodovine. Tako so razmere same povzročile in pripomogle, da si je Maribor ustvaril lastno glasilo in da je to glasilo bila pokrajinsko determinirano. Bil je to eden izmed izrazov prizadevanja po osamosvojitvi, ki se je ob prelomu stoletja začela javljati na raznih področjih, tudi no znanstvenem. »Ako hočemo veljati kot narod, moramo se tudi v znanstvu postaviti na svoje noge,« je že leta 1898 zapisal prof. dr. Fran Kovačič, eden izmed ustanoviteljev in idejni utemeljitelj Zgodovinskega društva v Mariboru. Dragocena je v tem pogledu bila pomoč, ki sta jo pri oblikovanju nove organizacije in njenega Časopisa nudila profesorja graške univerze dr. Matija Murko in dr. Karel Strekelj. Ta pomoč je od vsega začetka dala Časopisu potrebno višino in širino in nakazala pravilno rešitev za osrednji problem znanstvenega dela v provinci: da ostane zvesto svojim specifičnim nalogam, a se vendar organsko vključi v celoto in mora zato seveda nujno biti kvalitetno. Ob še skromnih pogojih za znanstveno dela, ki jih je ob ustanovitvi Časopisa nudil Maribor (mesto v nemški upravi, do prizadevanja Slovencev nerazpoloženo, knjižnica in arhiv šele v nastajanju), je prvi urednik prof. Anton Kaspret ubral pravo pot, ko je pičlemu številu domačih sodelavcev znal pridružiti zgodavinarje in narodopisce iz cele Slovenije, hkrati pa poleg poklicnih strokovnjakov znal tudi ljubitelje pritegniti tako, da je njihovo dela bilo Časopisu v korist. Kaspretovi nasledniki so to pot nadaljevali. Tako se je krog sodelavcev pri Časopisu izoblikoval v delovno skupnost, v kateri so se tovariško družili pisci damačini in pisci od drugod, univerzitetni profesor in zgodovinar samorastnik, kakor to nazorno kaže sumarična vsebinska pregleda Časopisa: kazalo za prvih dvajset letnikov, izdano leta 1926, in kazalo za naslednjih petnajst letnikov, objavljeno v pričujoči publikaciji. Prepričana sva, da bo taka delovna skupnost tudi v obnovljenem Časopisu eno od njegovih značilnosti in hkrati njegovih odlik; upava pa tudi, da bo delež Maribora samega sedaj, ob njegovi sedanjí zmogljivosti, lahko večji in pomembnejši, kot je bil nekoč.

Dolga leta molka so delu nekdanjega Časopisa dala značaj zaključenosti in ga uvrstila v zgodavino. Mnogi od njegovih sodelavcev so v tem času umrli. Podrobno je njihovo sodelovanje zabeleženo v obeh že omenjenih kazaléh, vsaj imenoma in vsaj tistih, ki so sodelovali s pomembnejšimi prispevki, pa se moramo spomniti tudi tu. Kolikor imava podatke, so v tem razdobju umrli: prešernoslovec dr. Avgust Žigon — ustreljen 15. julija 1941 v Ljubljani; raziskovalec slovenskega ljudskega prava prof. dr. Metod

Dolenc — umrl 10. oktobra 1941 v Ljubljani; prof. dr. Fran Ilešič, sodelavec Časopisa od prvega do zadnjega letnika s številnimi članki in zapiski iz literarne in kulturne preteklosti štajerskih Slovencev — umrl 1. julija 1942 v Ljubljani; dr. August Pirjevec — umrl 9. decembra 1943 v nemškem taborišču Gusenu pri Mauthausnu; zbiratelj arhivskega gradiva Miroslav Premrou — umrl 5. marca 1944 v Gorici; jezikoslovec dr. Anton Breznik — umrl 26. marca 1944 v Ljubljani; dr. Maks Kovačič — ubit 2. aprila 1945 v Jasenovcu; umetnostni zgodovinar dr. France Mesesnel — ubit 4. maja 1945 na Turjaku; literarni zgodovinar in etnograf dr. Joža Glonar — umrl 1. novembra 1946 v Ljubljani; literarni zgodovinar dr. France Kidrič — umrl 11. aprila 1950 v Ljubljani; častni član Zgodovinskega društva prof. dr. Matija Murko, na čigar pobudo sta Zgodovinsko društvo in njegovo glasilo v območje svojega dela poleg zgodovine privzela tudi narodopisje — umrl 11. februarja 1951 v Pragi; arheolog prof. dr. Walter Schmid — umrl 24. marca 1951 v Gradcu; numizmatik Egon Baumgartner — umrl 8. septembra 1951 v Bludenzu na Vorarlberškem; prof. dr. Václav Burian — umrl 25. maja 1952 v Pragi; dialektolog prof. dr. Fran Ramovš — umrl 16. septembra 1952 v Ljubljani; dr. Alojzij Remec — umrl 21. novembra 1952 v Ptuj; krajevni zgodovinar Josip Mravljak — umrl 1. novembra 1953 v Vuzenici; arheolog dr. Viktor Hoffiller — umrl 17. januarja 1954 v Zagrebu; odbornik in dolgoletni podpredsednik Zgodovinskega društva dr. Josip Tomišek, pisec številnih poročil — umrl 22. marca 1954 v Celju; odbornik dr. Anton Dolar, avtor biografije o dr. Karlu Glaserju — umrl 4. maja 1954 v Zagrebu; dr. France Kotnik, glavni etnografski sodelavec Časopisa in kot prosvetni inšpektor utemeljitelj banovinskega arhiva v Mariboru — umrl 6. februarja 1955 na Dobrih pri Ravnah; zgodovinski etnograf prof. dr. Jakob Kelemina — umrl 14. maja 1957 v Ljubljani; jezikoslovec prof. dr. Rajko Nahtigal — umrl 29. marca 1958 v Ljubljani; cerkveni zgodovinar profesor dr. Franc Ksaver Lukman — umrl 12. junija 1958 v Ljubljani; zapisovalec ljudskega blaga Vinko Möderndorfer — umrl 10. septembra 1958 v Celju; glasbeni zgodovinar Hinko Druzovič — umrl 26. decembra 1959 v Mariboru; Matija Munda, zgodovinar mariborske »Lipice« — umrl 27. decembra 1959 v Slovenjem Gradcu; muzealec Anton Smodič — umrl 15. maja 1960 na Visokem v Bosni; zapisovalec ljudskega blaga dr. Josip Šašel — umrl 24. aprila 1961 na Prevaljah; arheolog dr. Mihovil Abramič — umrl 8. maja 1962 v Splitu; umetnostni zgodovinar dr. Franjo Štjanec — umrl 17. januarja 1964 v Mariboru; dr. Alojzij Trstenjak — umrl 25. januarja 1964 v Mariboru; dolgoletni sodelavec s članki o ljudskem pismenstvu prof. dr. Ivan Grafenauer — umrl 29. decembra 1964 v Ljubljani; odbornik in več let tajnik Zgodovinskega društva dr. Pavel Strmšek, pisec doneskov h krajevni zgodovini — umrl 5. junija 1965 na Polzei. Z delom, ki so ga navedeni prispevali, jim bo v Časopisu ohranjen časten spomin.

Obnovljeni Časopis za zgodovino in narodopisje stoji pred novimi nalogami, za reševanje teh nalog bo potreboval novih sodelavcev. Želiva uredništvu pri njegovem nelahkem, a lepem delu, kakor je navada pri nas, da želimo ljudem, ki delajo na polju:

Srečo dobro!

Franjo Baš

Janko Glazer

O ZADNJI ŠTEVILKI PREDVOJNEGA ČASOPISA ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Novi časopis za zgodovino in sorodne vede, ki začenja s tem letnikom izhajati v Mariboru, v dveh pogledih navezuje na predvojni Časopis za zgodovino in narodopisje: prevzel je po njem naslov, objavlja pa tudi dva prispevka (Miinarjevo poročilo Iz rimskega Ozidja v Krajini in del Minafikove razprave Nekdanja lekarna v Ollmju), ki bi bila morala iziti že v predvojnem Časopisu, v sklepni številki letnika za leto 1940. Tej povezavi naj veljajo tudi vrstice, ki jih dostavijam tu kot takratni sourednik Časopisa. Kar poročam, poročam v glavnem po spominu, podrobnosti pa navajam po korespondenci takratnega uredništva, kolikor se je ohranila (večinoma v tukajšnjem pokrajinskem arhivu, deloma v študijski knjižnici), in po krtačnem odtisu številke, ki je takrat morala ostati neizdana, čeprav je bila za tisk pripravljena.

Ko je 19. marca 1939 dr. Fran Kovačič, predsednik Zgodovinskega društva in hkrati urednik Časopisa, umri, sva uredništvo prevzela s prijateljem Bašem, on kot glavni urednik, jaz kot sourednik. Oba sva že prej pri urejevanju pomagala, zlasti od leta 1929 naprej, ko so bili uvedeni povzetki v svetovnih jezikih. En letnik (za leto 1937), posvečen Kovačičevi sedemdesetletnici kot Kovačičev zbornik, sva v celoti pripravila in uredila sama. Za posebno številko, posvečeno Ptuj ob štiridesetletnici ptujskega Muzejskega društva, pa je že pred tem (1933) dal pobudo in tudi imel glavno skrb zanjo Franjo Baš, takrat tajnik Zgodovinskega društva. Tako v uredniških poslih nisva bila novince, ni pa tudi bilo potrebno, da bi uvajala izrazite novosti. Program je bil časopisu dan že z naslovom (za zgodovino in narodopisje) in z delovnim območjem Zgodovinskega društva, ki je revijo izdajalo. Kot zgodovinsko in narodopisno glasilo severnega dela Slovenije je revija od vsega začetka imela nalogo, da goji in obravnava vprašanja, ki spadajo v okvir teh dveh disciplin in njunih pomožnih ved ter se nanašajo na navedeno ozemlje. Kolikor sva ta osnovni program skušala dopolniti, je šlo predvsem za bolj smotrno in bolj intenzivno izvajanje danih nalog. Zlasti sva večji poudarek skušala dati obravnavi regionalnega slovstva, da bi Časopis za zgodovinsko in narodopisno proučevanje in spoznavanje severnega dela Slovenije postal čimbolj vsestranski in nepogrešljiv informator, enako potreben domačinu kakor tujcu, ki ga zgodovina in narodopisje tega ozemlja zanimata. Žal je prav to prizadevanje v praksi naletelo na težave, ker skoraj ni bilo mogoče dobiti ustreznih poročevalcev, tako da sva morala velik del poročil in beležk pisati urednika sama, če se nisva hoteli izneveriti lastnemu programu. Še v enem pogledu sva skušala določneje opredeliti program revije, kar sicer ni bilo povsem novo, vendar do takrat izjema: da bi poleg navadnih, snovno nevezanih števil od časa do časa izšla vsebinsko zaokrožena številka, posvečena določenim pokrajini ali določenemu problemu. Zamisel je bila Baševa, njen namen je bil, da bi v delo, ki naj bi ga Časopis opravljal, prišlo več načrtosti, zlasti da bi to delo zajelo tudi območja in probleme, ki so bili še malo raziskani in zanemarjeni.

Že prvi številki, ki sva jo uredila (ČZN 1939, 1—2), bi bila rada dala tak značaj in jo posvetila Mariboru, kraju, kjer je Zgodovinsko društvo imelo svoj sedež in kjer je izhajal Časopis — a zamisel se je dala izvesti samo glede glavnih prispevkov (monografija o dr. Franu Kovačiču, razprava o Bernardu Mariborčanu, poročilo o numizmatični najdbi v Mariboru). Izrazito pokrajinska pa naj bi bila sklepna številka naslednjega

letnika (1940) — številka, o kateri tu pišem; zamišljena je bila kot »krajinska«, posvečena Krajini, ozemlju med Savinjo, Savo, Sotlo in Halozami, področju takratnih sodnih okrajev Rogatec, Šmarje in Kozje. Z njo bi se bil moral letnik končati, zato sva jo začela pripravljati takoj po novem letu 1940.

Med prvimi, ki so obljubili sodelovanje, je bil dr. Pavel Strmšek, ki je zamislil »šmarske« številke (kakor jo je imenoval on) z veseljem pozdravil, saj je bil tamkajšnji rojak (doma od Petra na Medvedjem selu). Pridobil je za sodelovanje dr. Draga Mušiča, razen tega opozoril na umetnostna zgodovinarja dr. Franceta Mesesnela in dr. Staneta Mikuža ter na dr. Josipa Šašla, ki je kot dolgoletni sodni predstojnik v Šmarju nabral tam mnogo ljudskega biaga, zlasti o Lemberžanih. Vendar je od vsega tega dozorel za objavo samo Mušičev članek o llovškovi votivnih freskah v romarski cerkvi na Sladki gori, ki jih je avtor analiziral z medicinskega vidika. Strmškov prispevek Poi stoletja trga Šmarje pri Jeilah je ostal neuporabljen, ker je bil preveč samo kompilacija, samo poljudno informativen. Zakaj se nista odzvala dr. Mesesnel in dr. Mikuž, se ne spominjam več. Dr. Josip Šašel je 10. maja 1940 sporočil, da mu »nikakor ni mogoče sodelovati«.

Nenapisan je ostal tudi demografski pregled Krajine, ki ga je prevzel Hrvoj Maister (dopis 24. februarja 1940), pa se mu je delo zataknilo, ker je gradivo, ki ga je mogel zbrati, bilo preveč pomanjkljivo.

Profesor dr. France Kidrič je obljubil, da napiše nadaljevanje in konec članka o Rogaški Slatini v situacijskih načrtih, slikah in memoarih, katerega prvi del je objavil tri leta prej v Kovačičevem zborniku (ČZN 1937, 163—182). A namesto članka je 19. aprila 1940 poslal opravičilo: »Članek glede Slatine je zastal, ker sem v zadnjih mesecih hudo hudo osebno drugje angažiran: borba za dovoljenje sina, da se vrne iz emigracije; borba za določitev ljublj. sodišča; proces (12. t. m.); bolezen; itd., itd.«

Kakor v tem primeru se je uredništvo moralo odreči še vrsti sodelavcev in prispevkov, deloma že čisto konkretno napovedanih. Profesor dr. Balduin Saria je namenaval pisati »o Prelaskem« in »sploh o antičnih spomenikih in naselitvi tega kraja« (dopis 15. maja 1940), a preden je namero izvršil, so ga spremenjene politične razmere dotedanjemu njegovemu delu odmaknile. Profesorju dr. Milku Kosu je hodilo navzkriž, ker ni imel pri roki teme, ki bi bila primerna za krajinsko številko. 10. februarja 1941 je pisal Bašu: »O sv. Hemi sem mnogo mislil. Vendar bi me pogubitve v ta problem le preveč zavedla od stvari, ki jih imam sedaj v delu in načrtu. Zato Ti moram glede Heme zaenkrat odgovoriti negativno.« Uredništvu je to bilo opozorilo, da je pokrajinska omejitev tematike lahko tudi ovira. Iz enakega razloga je izostal dr. France Kotnik, glavni časopisov narodopisec (dopis 21. januarja 1941). Profesorju dr. Francetu Steletu je sodelovanje onemogočila stiska s časom: »Svete gore imam v evidenci, zadnje in prihodnje tedne pa imam zelo malo v oblasti svoj čas. Poživem, uvidim!« (Dopis 18. februarja 1941.) Rahlo upanje, ki ga izraža zadnji stavek (če bomo živeli, bomo videli), je ostalo žal neizpolnjeno.

Tako je uredništvo prav pri glavnih in najpomembnejših sodelavcih trkalo večinoma zastoj. Pa tudi tisti, ki so se vabilu odzvali, so se oglašali z zamudami. Med prvimi sta bila mr. Franc Minašnik in prof. Ivan Mlinar, a tudi njuna prispevka (objavljena sedaj v tem letniku) sta bila na razpolago šele v drugi polovici leta 1940, slike k Mlinarjevemu poročilu celo šele v februarju naslednjega leta. Vse drugo je začelo prihajati šele po novem letu 1941. V januarju tega leta sta poslala obljubljena prispevka dr. Drago Mušič (že omenjeni članek o sladkogorskih freskah) in Josip Wester (o korespondenci med Aškercem in Sketom), približno takrat je nastal tudi članek o pismih dr. Antona Korošca dr. Franu Jankoviču, ki ga je napisal urednik Baš, da bi Časopis Koroščevo smrti namesto z običajnim nekrologom zabeležil z doneskom k naši politični zgodovini. Zadnji je bil profesor dr. Fran Ilešič. Pripravljaj je za »savinjsko-savsko-soteško« številko (kakor jo je imenoval on) dva prispevka. Enega (Dr. Stefan Kočever prvokrat zdravnik v Celju, 1836), je poslal konec februarja ali prve dni marca, drugega (Graščinski oskrbnik in okrajni komisar Josip Herzog v Podčetrtku) šele sredi marca. Tega, če se prav spominjam, nismo mogli več dati v tiskarno, ker je bilo že prepozno; vsekakor ga med krtačnimi odtisi ni. Tudi rokopiis se ni ohranil. Tako je ta »družabna slika takratnega Podčetrka«, kakor je razpravo označil Ilešič sam, ko jo je 19. februarja 1941 napovedal, žal izgubljena. Izdelana je bila zelo podrobno in še 1. aprila 1941 je avtor poslal več strani dostavkov in popravkov, da bi bila slika čim popolnejša. Značilna za razpoloženje tistih dni je želja, dodana na koncu pisma: »Ut salva sit civitas Mariborensis vineaeque

slovenae omnisque Jugoslavia!» (Da bi ostala nedotaknjena mariborska združba — mišljeno je Zgodovinsko društvo — in Slovenske gorice in cela Jugoslavija!)

Takrat je številka že v celoti bila v tiskarni, gradivo postavljeno, deloma tudi že korigirano, prvi članek (Mlinarjev) lomljen. Tudi klišeji (k Mlinarjevemu, Minatikovemu in Mušičevemu besedilu) so bili pripravljeni. Bil pa je tudi že zadnji čas — ne samo, da se konča letnik za prejšnje leto, ampak še iz drugega razloga. Spomladi 1941 (konec aprila ali v maju) naj bi se bil odprl pokrajinski muzej v Mariboru, hkrati naj bi tu bilo tretje zborovanje slovenskih zgodovinarjev — in ob tej priložnosti naj bi bil tudi izšel Časopis.

Z vdorom Nemcev, ki so 9. aprila zasedli Maribor, je vse to postalo nemogoče. Za komisarja Mariborske tiskarne, kjer se je takrat Časopis tiskal, je bil določen sicer Egon Baumgartner, ki je kot priznan numizmatik bil odbornik mariborskega Muzejskega društva in tudi sodelavec Časopisa — a proti direktivam takratnih oblastnikov je bil seveda brez moči in ni mogel dovoliti, da bi se že pripravljeni Časopis natisnil, čeprav je kot znanstveno glasilo bil nepolitičen in z zamenami mednarodno priznan.

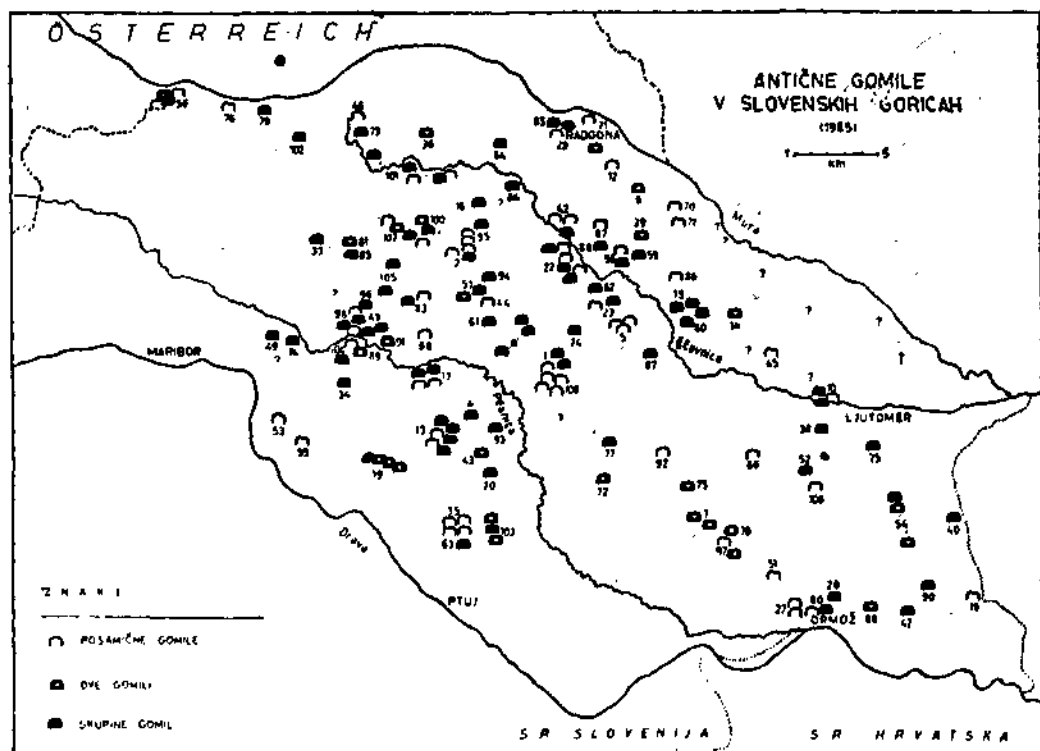
Tako je zadnji predvojni letnik ostal torzo. Če bi bila sklepna številka izšla pravočasno, še v letu 1940, bi se to ne bilo zgodilo. Do zamude pa je prišlo, kakor se iz navedenih podatkov vidi, ker uredništvo ni imelo pravočasno na razpolago potrebnega gradiva. To se ni zgodilo samo pri tej številki (čeprav pri tej posebno občutno), ampak se je dogajalo tudi drugače. Ponovno je uredništvo bilo postavljeno pred dilemo: ali se zadovoljiti tudi z manj kvalitetskimi prispevki in tako letnik napolniti, ali pa rajši tvegati zamudo.

Zelim, da uredništvo sedanjega Časopisa takih težav ne bi poznalo.

Stanko Pahič

ANTIČNE GOMILE V SLOVENSKIH GORICAH

Poglavitna značilnost arheološke dediščine Slovenskih gorc, ki imajo sicer kaj skromne prazgodovinske najdbe, je veliko število antičnih (provincialnih) gomil, od katerih jih je sedaj ohranjenih še približno 800. Sodeč po ledinskih imenih »Gomile« na danes kultiviranih zemljiščih in drugih podatkih pa jih je bilo prvotno še precej več (sl. 1).¹ Bogastvo te vrste najdb daje pokrajini v okviru Slovenije posebno mesto, hkrati pa jo priključuje kot južni obrobni predel velikemu prostoru z gomilami, ki se širijo

Sl. 1. Antične gomile v Slovenskih goricah. Številke najdišč ustrežajo številkam abecednega seznama

po vzhodni Avstriji in zahodni Madžarski do Donave, južno od tod pa po redkejših najdbah onstran Drave le še izjemoma v Savinjsko dolino.

Tako številne in po zunanjem videzu tako očitne gomile so gotovo že zgodaj zbudile zanimanje prebivalstva, bodisi da je zadevalo obnje pri izravnavanju zemljišč v obdelane površine, bodisi da je v njih iskalo zakladov, zlasti po tukaj zakoreninjenem ljudskem izročilu o »Atilovem grobu«. Kako daleč nazaj sega to, ne vemo, ker so prvi podatki o kopanjih gomil znani iz župnijskih kronik in drugih poročil šele iz prve polovice 19. stoletja. Takrat — morda pa že prej? — so pričeli tudi nekateri izobraženci iz lastne vneme razkopavati gomile in zbirati najdene predmete, ki so nato poredko prispeli v graški Joanej, večinoma pa so se porazgubili. Tako sta leta 1830 radgonski dekan Maul in zdravnik Onderka razkopala nekaj gomil v Podgradu in na južnem koncu Gornje Radgone.² Med leti 1822 in 1837 je dal razkopati gomile na cerkvenem zemljišču v Ormožu župnik Wagner, ki je zbrane najdbe izročil okrajnemu komisarju Kadl, iz čigar rok je nato le en novec došel v Joanej.³ V ljutomerski okolici je v tem času deloval kaplan Franc Vrtnjak, ki je razkopal vrsto gomil v Grezovščaku, skupaj z dekanom Jaklinom in najemnikom Braneka Gottweissom pa tudi gomile med Cezanjevci in Noršinci. Le majhen del teh najdb se je ohranil v Joaneju, večina jih je bila v Ljutomeru uničenih.⁴ Z novih službenih mest v Veliki Nedelji in Benediktu je Vrtnjak prav tako razkopaval gomile v okolici in prvi med domačini ljubitelji pošiljal graškemu zgodovinskemu društvu podrobnejša poročila.⁵

Med izobraženci, ki so se ogrevali za raziskovanje starin, je bil zdravnik J. Krautgasser iz Cmureka, ki je kopal po gomilah okrog tega mesta in prvi o tem delu tudi poročal v strokovni tisk.⁶ Razen tega so se nekateri kaplani podeželskih župnij še v drugi polovici 19. stoletja ukvarjali z brskanjem za starinami po gomilah in s tem storili znanosti povečini kaj slabo uslugo. Na prehodu stoletij je bila taka prizadevnost očitna zlasti v osredju Slovenskih goric okrog Benedikta in Cerkvénjaka, kjer sta se trudila benediški kaplan Munda in kaplan Ploj iz Cerkvénjaka. Toda medtem ko za drugim ni ostalo ničesar, je Munda velik del nabranih predmetov daroval zgodovinskemu društvu v Mariboru in so sedaj shranjeni v mariborskem muzeju.⁷ Kopali pa so tudi anonimni domačini, ki so v vnemi za iskanjem zakladov odkrile predmete večinoma zavrgli; tako o tem delu ni ostalo nobenih poročil. Med njimi je bil včasih tudi kak za starine vnet človek kot npr. domačin A. Brunčič iz Črmlje, ki je razkopaval grobove v gomilah domačih in sosednjih gozdov, in čigar pismo o tem delu je D. Trstenjak leta 1881 objavil v Kresu.⁸ To delovanje ni prenehalo do najnovejšega časa; po gomilah v Šalovcih, Mikiavžu pri Ormožu, Lastomercih, Strmi gori in drugod so brskali tudi študenti in drugi radovedneži.⁹

Prvi strokovni posegi v gomilna grobišča po Slovenskih gorica h so zelo pozni — šele v tridesetih letih 20. stoletja, saj je bila vnema poklicnih arheologov v času velikih arheoloških odkritij po letu 1875 usmerjena na večja in pomembnejša najdišča, kakršnih v tej pokrajini ni. Za posegom F. Kovačiča v eno izmed zamarkovskih gomil leta 1921 sicer ni ostalo podrobnih poročil,¹⁰ pač pa je mariborski arhivar F. Baš leta 1930 raziskal dvoje gomil v Šetarovi in Radehovi pri Lenartu in svoja odkritja prvi tudi strokovno objavil.¹¹ Tudi v poznejšem času je to področje arheološkega raziskovanja ostalo omejeno na zaščitne posege in priložnostna kopanja. Tako je pisec leta 1956 raziskal šest gomil pri Zg. Voličini, ker jih je ogrožal kamnolom, poročilo o tem pa je vključeno v ta sestavek. Ob topografskih pregledih pokrajine v zadnjih letih je bilo nekaj sond napravljenih tudi v različne gomile, večinoma skromne najdbe v njih pa so bile objavljene v Varstvu spomenikov, ali pa so omenjene spodaj (Gomilci).¹²

Čeprav je problematika slovenjgoriških gomil zanimiva zlasti zaradi razločevanja železnodobnih (halštatskih) pokopov od antičnih (provinciálnih) na istih grobiščih, a tudi zaradi vrste drugih nerešenih vprašanj, ki so omenjena na koncu tega sestavka, nimajo niti sosednji muzeji niti druge sorodne ustanove za bližnjo prihodnost v načrtu proučevati teh najdb. Zato ni pričakovati, da bi pričujoči oris, ki daje predvsem pregled dosedanjega poznavanja razprostranjenosti najdišč in stanja raziskanosti antične poselitve Slovenskih goric, že kmalu z novimi odkritji doživel bistveno popolnejšo razlago. Ker bodo najdišča z gomilami topografsko podrobneje objavljena v Arheološki karti Slovenskih goric, ki je v pripravi, zajema spodaj navedeni seznam le najnujnejše informativne podatke. Vanj so vključena vsa gomilna grobišča, čeprav morebiti niso vsa antična, a ker jih največji del le pripada temu času in ker danes še ni možnosti zanes-

ljive razdelitve, je smotno, da so objavljena na tem mestu. V sestavek je vključeno tudi še neobjavljeno gradivo iz gomil, ki ga hranijo muzeji v Mariboru, Ptuju in Gradcu, kolikor je bilo seveda dostopno.¹³

SEZNAM NAJDIŠČ

1. **Andrenci.** Grobišče: 13 večinoma nepoškodovanih gomil v gozdu parc. 675/1 in 693. Najdbe ni (AV 5, 1954, 320 s). — Grobišče: 4 deioma še ohranjene gomile v gozdu parc. 272/2 v neposredni bližini ostankov antičnih stavb. Najdbe ni (VS 7, 1960, 327). — Tri posamične nepoškodovane gomile v gozdovih parc. 666, 813/3 in 1005/1 (VS 9, 1965, 165).

2. **Benedikt.** Grobišče: 16 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 429/1 nad vasjo. Najdbe so deloma izgubljene (Voditelj 3, 1900, 376). — Dve posamični večinoma razkopani gomili v gozdovih parc. 66/- in 434/2. Najdbe niso znane (VS 7, 1960, 292).

Iz gomil pri Benediktu ter sosednji Trotkovi in Zg. Ročici izvirajo predmeti, ki jih je pred letom 1900 izkopal kaplan J. Munda. O najdbah je znanih le nekaj podatkov v župni kroniki v Benediktu in Zmazkovem članku v Voditelju. Sodeč po teh poročilih so bili v gomilah najdeni keramični izdelki in kovinski predmeti z novci, ki pripadajo deioma starejši železni dobi deloma antiki. Tu so navedene le antične posode v mariborskem muzeju, čeprav ne izvirajo vse iz gomil v Benediktu samem (glej tudi Trotkova!):

1. sivo rjavkast trinožnik, v. 7,6—6,7, o. 15,6, u. 14,7, d. 10 cm. Inv. št. A 423 (T. 1, 1),
2. siv krožnik, v. 3,7, u. 9 oz. 12, d. 5 cm. Inv. št. A 441 (T. 1, 3),
3. siv pladenj, v. 2,6, u. 12,7, d. 7,7 cm. Inv. št. A 442 (T. 1, 6),
4. črn krožnik, v. 4,6, u. 12 oz. 15,3, d. 5,6 cm. Inv. št. A 443 (T. 1, 4),
5. sivkast krožnik, v. 3,5—4, u. 11,7, d. 5 cm. Inv. št. A 444 (T. 1, 5),
6. rjavkast ionec z vrezanimi pasovi valovnic in navpičnih črt, v. 20, o. 16,4, u. 11,7, d. 9,6 cm. Inv. št. 459 (T. 1, 11),

7. noga neznane posode z vrezanimi vodoravnimi črtami, v. še 7, d. 9,5 cm. Inv. št. A 1744 (T. 1, 7),

8. temno siv pokrov z gumbom, okrašen s črtami prečnih zobčastih vtisov, pr. 16, v. 5,3 cm. Inv. št. A 1745 (T. 1, 8),

9. siv pokrov z gumbom, od vrtenja nažlebljen, pr. 16, v. 5,4 cm. Inv. št. A 1746 (T. 1, 10),

10. del stene in izvihanega roba ionca z vrezanimi valovnicami in navpičnimi črtami, vel. 6×8,7 cm. Inv. št. A 1747 (T. 1, 9),

11. črnkast neokrašen ionec, v. 23,2, o. 20,5, u. 17, d. 6,5 cm. Inv. št. A 1749 (T. 1, 12),

12. obnovljen temno siv trinožnik, v. 7, o. 17, u. 15,5, d. 10 cm. Inv. št. A 1750 (T. 1, 2).

3. **Berkovci.** Uničene domnevne gomile na njivah severovzhodno od vasi (F. Kovačič, Ljutomer, 3, 5).

4. **Biš.** Uničene gomile na kultiviranih parc. 704/2—3 in 710/3 z ledinskim imenom »Gomile« v severnem delu vasi. Najdbe so izgubljene (Kres 1, 1681, 676 s).

5. **Blaguš.** Tri posamične nepoškodovane gomile v gozdovih parc. 317/1, 322/2 in 426/1 (VS 6, 1962, 219).

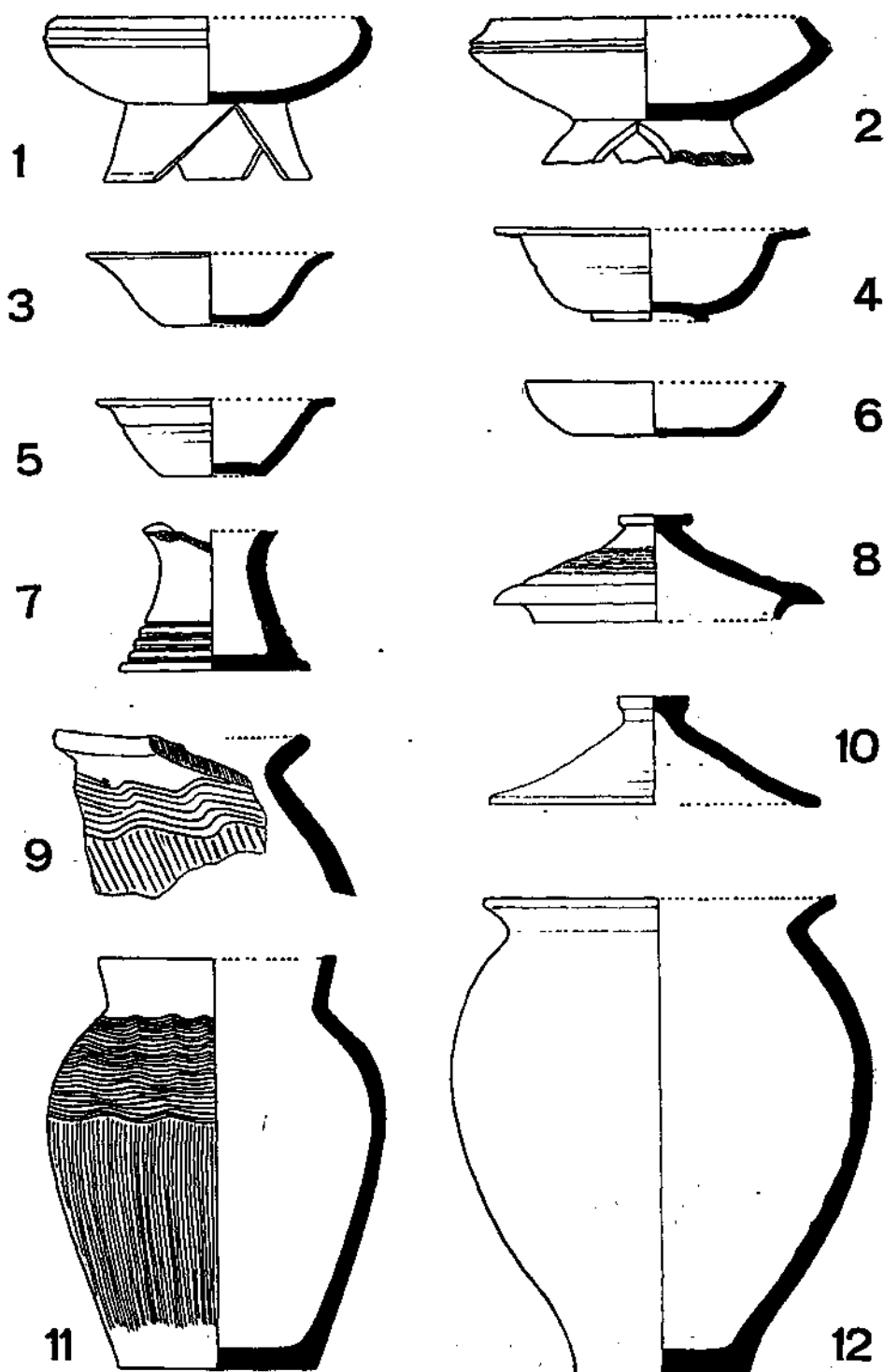
6. **Boračeva.** Dve nepoškodovani gomili v gozdu parc. 163/2 zahodno od vasi (si. 2). VS 8, 1962, 219.

7. **Bratonečice.** Po dve nepoškodovani oziroma z oranjem izravnani gomili v gozdu parc. 1216/2 in na njivi parc. 385 vzhodno od vasi (si. 3). VS 7, 1960, 327.

8. **Brengova.** Grobišče: 15 deloma razkopanih gomil v gozdu parc. 724. Najdbe iz kopanj kaplana Ploja so izgubljene (AV 5, 1954, 322 s). — Grobišče: 15 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 290/1. Razkopal jih je leta 1864 lastnik, da bi pridobil kamenje za gradnjo, ki je najdbe zavrzel (AV 5, 1954, 323 s). Inventar leta 1963 uničene gomile (v mariborskem muzeju inv. št. A 2709—2717, 2720) je objavljen v VS 9, 1965, 175. — Nekaj gomil je bilo uničenih tudi okrog domačije Kozarjevih v Brengovi 60, o najdbah ni podatkov (VS 7, 1960, 327 s).

9. **Bučevci.** Ledinsko ime »Gomile« po njivah severovzhodno od vasi.

10. **Cezanjevci.** Grobišče: Neznano število gomil na travnikih parc. 612 in sosednjih, od katerih je le ena delno ohranjena. Razkopavali so Vrbnjak, Jakiin in Gottweiss,

T. 1. Benedikt, Trotkova. Vse - $\frac{1}{4}$.

nekatero so izravnali domačini (opomba 4). Razkopana je posamljena gomila v gozdu parc. 4/1 (k. o. Noršinci), nedaleč odtod. Zahodno od nje v istem gozdu so šli razkopane gomile. Po Vrtnjaku je bilo v gomilah najdeno: »deloma oglenina in razbite žare, deloma razbiti kosti oklepov, čelad in osti kopij, deloma ostanki železne konjske opreme in rimski

Sl. 2. Gomili-dvojčka
pri Boračevci (od severovzhoda)

novce Hadrijana, ki so ga poslali v Gradec«, na drugem mestu pa tudi »obrabljen žrneljni kamen iz trahita«. Po MhVSt 5, 1854, 116 so bile tod (in v Grezovščaku) najdene »žare s pokrovi, skleda, lonci«. V Joanej je (po Letnih poročilih) prispelo: »rumeno siva žara, skleda, lonček, pokrov žare«, tudi »rimski bakreni novci« (JJ 14, 1825, 14 s), »čša in fibula« (JJ 16, 1827, 12), »deli rimskih čaš, skled, del posode s kostmi« (JJ 20, 1831, 11) ter »fragmenti posod iz terre sigillate« (JJ 64, 1875, 15). Od tega je bilo do leta 1964 mogoče ugotoviti:

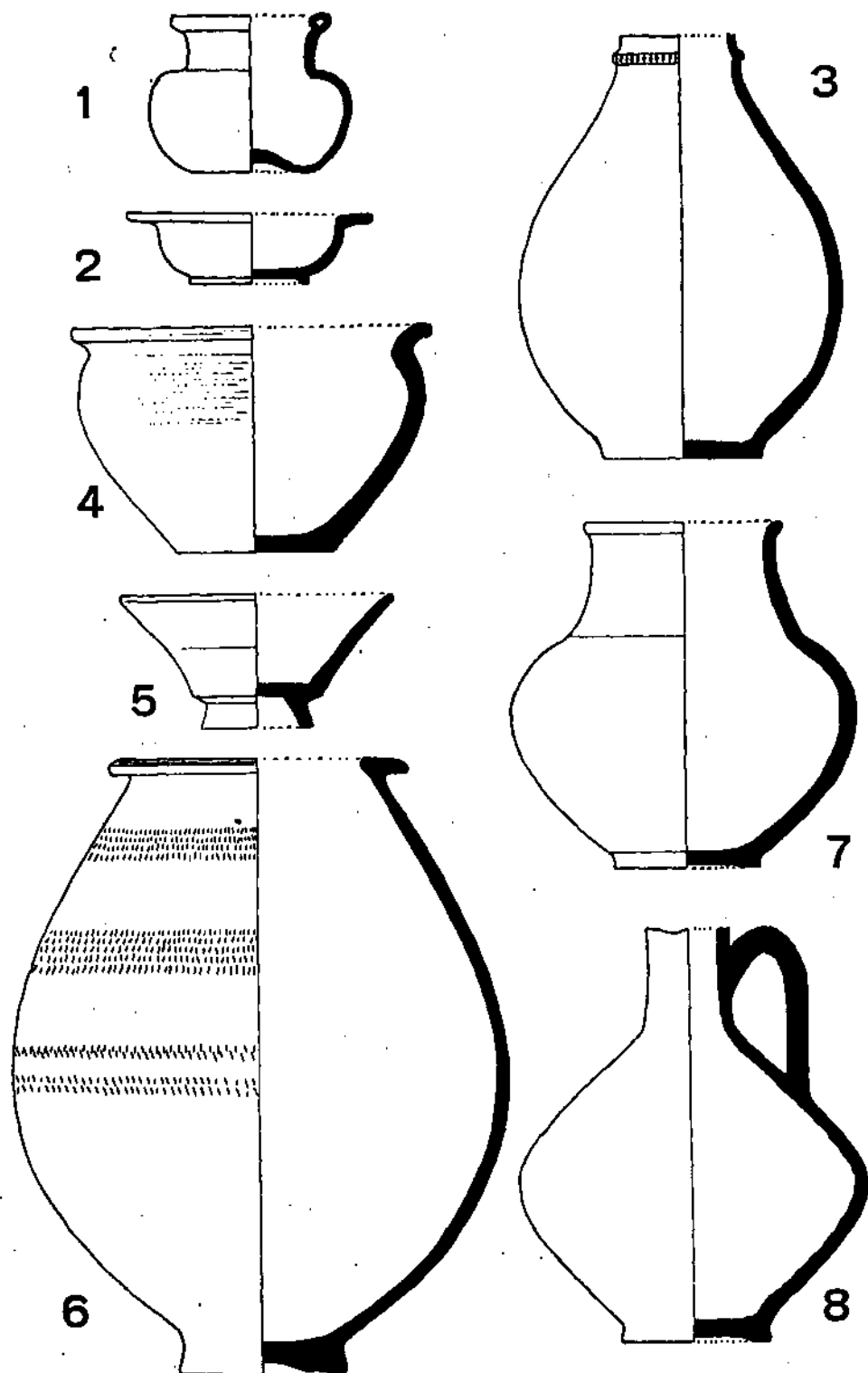
1. siva vrčasta posoda, v. 21,5, o. 16,5, u. 5,5, d. 8 cm. Inv. št. 533 (T. 2, 3),
2. fragmentirana rdečkasto rjava skodelica, v. 3,5, u. 9 oz. 12,5, d. 6 cm. Inv. št. 4299 (T. 2, 2),
3. steklen lonček, v. 4,3, o. 5, u. 4, d. 3,2 cm. Inv. št. 2124 (T. 2, 1).

Drugih predmetov iz ljutomerske okolice v inventarnih knjigah Joaneja ni vpisanih. Zadnji inventarni pregled novcev je podal F. Pichler (Repertorium der städt-

Sl. 3. Primer z oranjem
izravnanje nižje gomile pri Bratočevcih
(od vzhoda)

schen Münzkunde 2, 1867), ki našteva »iz Ljutomera« bronast novce Trajana (38), Hadrijana (47), Lucile (72), Antonina (75), Komoda (77) in zlatnik Dioklecijana (169). Pril. tudi F. Pichler, Text zur Archaeologischen Karte von Steiermark (Text), 1879, 30 (Ljutomer).

T. 2. Ljutomerska okolica (1–3), Zamarkova (4), Šalovci (5–6), Zg. Ščavnica (7–8). 1 – $\frac{1}{2}$, 2–8 – $\frac{1}{4}$

11. Cven. Ledinsko ime »Gomile« po kultiviranem zemljišču je okrog osnovne šole (VS 9, 1965, 142).

12. Črešnjevci. Leta 1829 je bila izravnana gomila severovzhodno od vasi. Po Vrbnjaku so v njej našli: »le nekaj oglenine in drobne črepinje nekega lonca« (F. Kovačič, Ljutomer, 6).

13. Črmlja. Grobišče: 11 še ohranjenih pretežno razkopanih gomil v gozdu parc. 175/1 in 6 (k. o. Bišečki vrh). Razkopali je večinoma A. Brunčič leta 1880. Najdbe »lonec, črepinje posod, bronasta igla, novce Vespazijana« so izgubljene (Kres 1, 1881, 876; ČZN 1, 1904, 95). — Grobišče: 3 nepoškodovane gomile v gozdu parc. 70/1 in 71/1 nedaleč stran proti jugozahodu. — Grobišče: še 3 ohranjene gomile na robu gozda parc. 71/7 južno od prejšnjih skupin, ostale na sedanji njivi parc. 74/7 so bile okrog leta 1900 izravnane. V njih so našli [po F. Ferku, Ferien-Tagebuch (FTB), 1899, dodatni zvezčič — med zapuščino v Joaneju] »črepinje iz sive gline, velik lonec, skledo, skodele, kosti in pepel«, kar je danes vse izgubljeno. — Grobišče: 5 deloma razkopanih gomil v gozdu parc. 884/3 na severnem robu doline. Eno je leta 1936 večinoma odkopal lastnik in našel v njej »razbit lonec in novce«, oboje je izgubljeno (VS 9, 1965, 142). — Nepoškodovana je posamična gomila v gozdu parc. 55. Veliko gomilo »v črmlenskih leseh« omenja A. Brunčič (Kres 1, 1881, 677).

14. Dobrava. Razkopana in nepoškodovana gomila v gozdu parc. 1087/1 in 1806 (k. o. Stara Nova vas). Najdbe so izgubljene (VS 8, 1962, 219).

15. Dragotincl. Grobišče: 3 pretežno razkopane gomile v gozdu parc. 744 na hribu Strmec južno od vasi. — Grobišče: 8 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 873 in 874/3 vzhodno odtod. O najdbah ni podatkov. VS 8, 1962, 204, 219.

16. Drvanja. Grobišče: 8 deloma poškodovanih gomil v gozdu parc. 198/1 tik nad dolino z antičnimi stavbami (VS 7, 1960, 292).

17. Gočova. Grobišče: 8 deloma razkopanih gomil v gozdu parc. 220/7. Dve so načeli domači leta 1959, a so najdene črepinje zavrgli. — Grobišče: 10 deloma razkopanih gomil v gozdu parc. 220/12 na severnem vznožju Gočovskega vrha tik vzhodno od prejšnjih. — Dve posamični gomili na grebenu vrha v gozdu parc. 849/1 in 947/1. Prva je razkopana, v drugi je leta 1962 odkrit grob s črepinjami posod (v mariborskem muzeju inv. št. A 2804—2806 — VS 9, 1965, 143 ss).

18. Godeninci. Od oranja izravnano gomilo omenja F. Ferk, FTB 1897 (med zapuščino v Joaneju). O drugi domnevni gomili poroča F. Kovačič, Trg Središče, 1910, 72.

19. Gomila. Grobišče: 7 pretežno nepoškodovanih gomil v gozdu parc. 760 severno pod vasjo. V eni je bil leta 1962 odkrit grob s črepinjami (v mariborskem muzeju, inv. št. A 2587). — Tri skupine po dve gomili so vzhodno odtod v gozdu parc. 761, 762/1, 763/1 in 770/1. Večinoma so razkopane, a o najdbah ni nič znanega (Blatt Rogatec, 1939, 23).

20. Gomilci. Skupina treh nepoškodovanih gomil v gozdu parc. 128, k. o. Destinci (last F. Horvata iz Desenc 7), na severnem vznožju grebena tik vzhodno od ceste Ptuj-Trnovska vas (sl. 4). Velikost: pr. 5,5—8,2, višina 0,3—1,0 m. Pri sondiranju gomile št. 2 (sl. 5) je bil leta 1962 1 m pod vrhom odkrit žgan grob s pridevki. V nekdanja tla je bila izkopana 45 cm globoka pravokotna jama, v katero je bil nasut pepel s kostmi, nanj pa položeno sedem posod in razlomljena ločna fibula. Zunaj pepela je stal še en lonec (sl. 6). Grobna jama je bila nato zasuta in prostor z grobom prekrit z danes še 55 cm visoko gomilo, ki meri v premeru sicer samo 5,5 m. Najdbe so v ptujskem muzeju:

1. jajčasto ovalen sivo rjav lonec, okrašen z vrezanimi valovnicami pod vratom in poševnimi gostimi črtami po trupu. V. 20,5, o. 18,2, u. 15,6, d. 9,4 cm. Inv. št. 10.648 (T. 3, 2),

2. rjavkast koničen pokrov s čepastim držajem, pr. 14,5, v. 4,5 cm. Inv. št. 10.649 (T. 3, 7),

3. sivkast koničast lonec z visokim obodom in koničnim vratom, okrašen z vtisi zobatega kolesčka. V. 22,5, o. 18,8, u. 10, d. 8,2 cm. Inv. št. 10.650 (T. 3, 9),

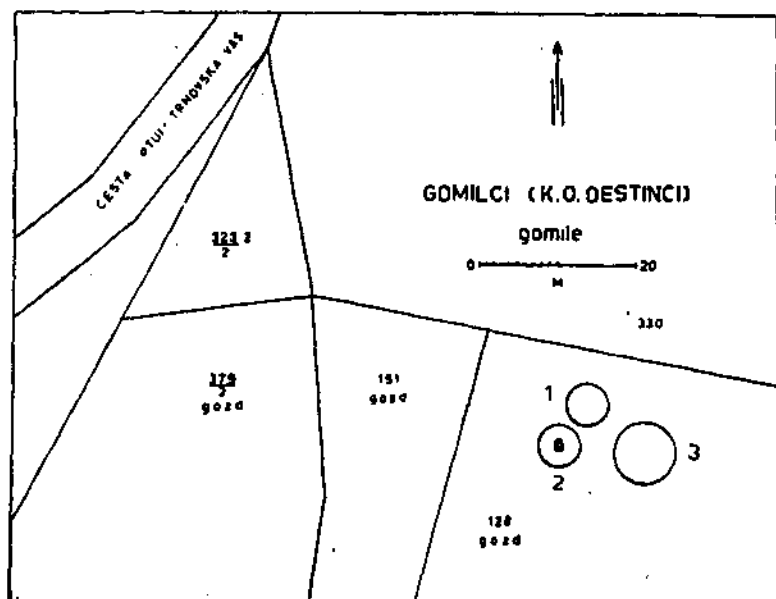
4. rumenkast vrč z nizkim vratom, diskasto nogo in ovalnim ročajem, v. 28,3, o. 16,5, u. 5,8, d. 7 cm. Inv. št. 10.651 (T. 3, 8),

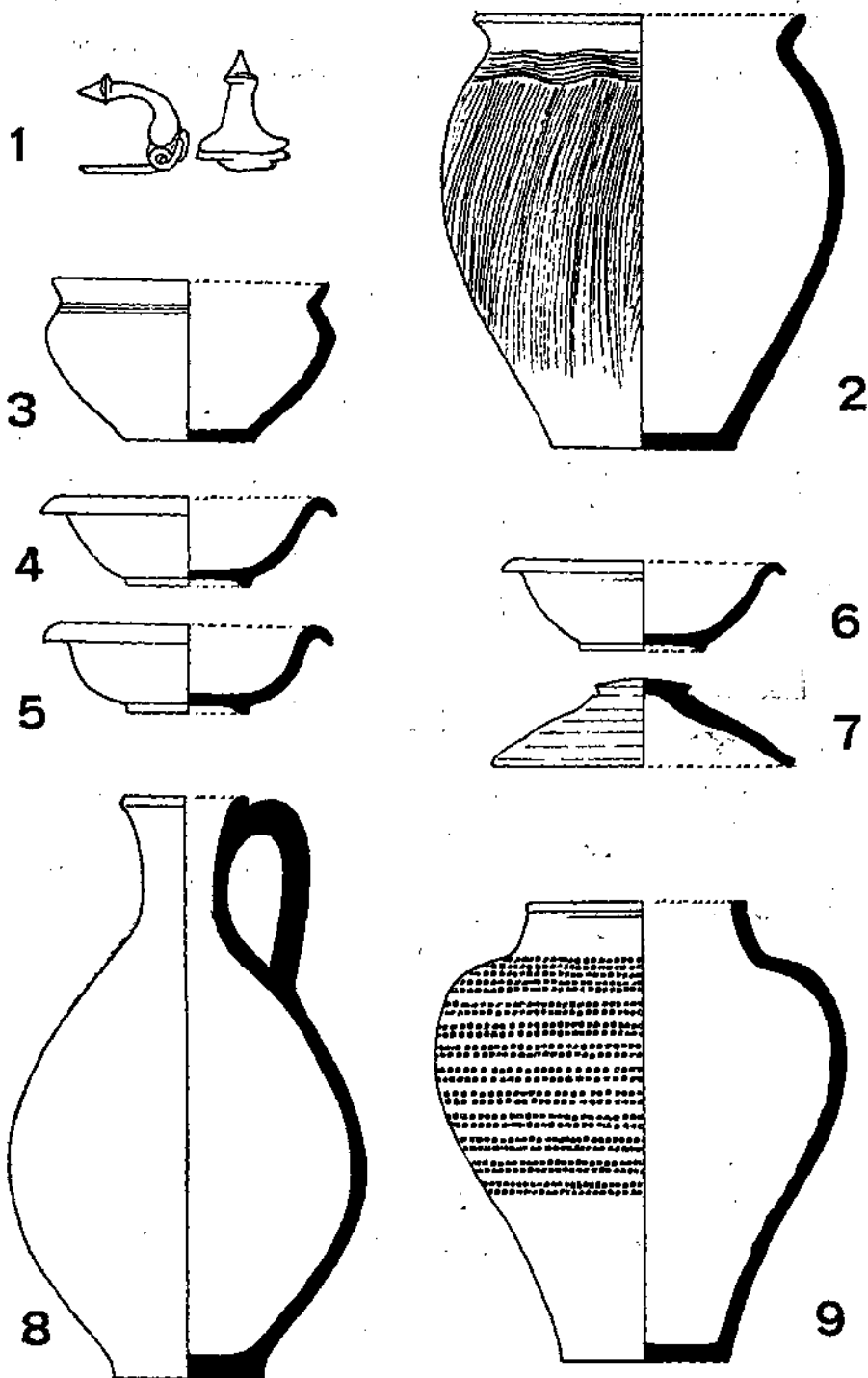
5. rdečkasta bikonična skodelica s profiliranim izvihanim robom, po vratu kanehrana, v. 7,4, o. 13,3, u. 12,9, d. 6,2 cm. Inv. št. 10.652 (T. 3, 3),

6. rdečkast krožnik, temno rdeče barvan, v. 4, u. 10,5 oz. 13,6, d. 5,6 cm. Inv. št. 10.653 (T. 3, 5),

7. podoben krožnik, v. 4,3, u. 10,6 oz. 13,6, d. 6 cm. Inv. št. 10.654 (T. 3, 6),

8. podoben krožnik, v. 4,3, u. 10,6, oz. 14,1, d. 6 cm. Inv. št. 10.655 (T. 3, 4),

T. 3. Gomilci. 1 ~ 1/2, 2-9 ~ 1/4

Sl. 6. Odprt grob s pridevnimi
posodami v gomili št. 2
pri Gomlicih

21. **Gornja Radgona.** Na radgonskem gradu so leta 1789 v vrtu vzhodno od gradu razkopali gomilo, v kateri so (po Vrbnjaku) našli: »še uporabno orožje, razbitine čelade, oklepa, meča, žganino in črepinje razbitih glinastih posod, a tudi deloma zarjavele ostanke konjske opreme«. — Na južnem robu mesta je bilo pri opekarni več gomil, od katerih je bil leta 1830 v eni odkrit zgodnježeleznodobni skeletni pokop (W. Schmid, Der Kultwagen von Strettweg, 1934, 26 ss), medtem ko o najdbah iz ostalih ni podatkov. Na pobočju zahodno od tod sta bili (po Vrbnjaku) dve gomili, ki so ju leta 1796 izravnali in našli v njih »žganino, razbite lonce in nekaj od rje razjedenih ostankov orožja in konjske opreme ter štiri podkve«, kar je vse izgubljeno.

A. Muchar, Geschichte der Steiermark 1, 1844, 419; F. Vrbnjak, rokopis št. 781 (1851) v graškem arhivu; F. Kovačič, Ljutomer, 5 s.

22. **Gornji Ivanfel.** Grobišče: 15 večinoma nepoškodovanih gomil v gozdu »Ivanjševska Dobrava« vzhodno pod Negovo, parc. 1117/9 (k. o. Negova) in 55/3. Vzhodno od tod sta na istem grebenu v gozdu parc. 63/2 in 101/3 še dve posamični gomili, druga je pretežno odkopana. — Grobišče: 4 nepoškodovane gomile v gozdu parc. 357/5 (k. o. Kunova). — Grobišče: 6 nepoškodovanih gomil v gozdu parc. 260/2 in 3. Obe skupini sta obakraj ceste k Negovi. Jugovzhodno od tod je v gozdu parc. 262 nepoškodovana posamična gomila. Sondiranje nekaterih gomil v vseh skupinah leta 1962 ni prineslo drugega kot pepel in nekaj črepinj domače izdelave (v mariborskem muzeju, inv. št. A 2588 — VS 7, 1960, 292 s).

23. **Grabonoš.** Grobišče: 3 razkopane gomile v gozdu parc. 592. Pri razkapanju so domačini »črne črepinje« zavrgli (AV 5, 1954, 324). Severovzhodno od tod je v gozdu parc. 1178/9 nepoškodovana posamična gomila (VS 7, 1960, 292).

24. **Grabonoški vrh.** Grobišče: 6 gomil v gozdu parc. 710/1—2 (k. o. Cogetinci), od katerih sta bili vzhodni dve že poprej razkopani, ostale štiri pa leta 1954 izravnane. Nekaj najdb je prišlo v mariborski muzej (inv. št. A 1381—1384 — AV 5, 1954, 325 ss).

25. **Grezovščak.** Grobišče: 24 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 18, ki jih je razkopaval predvsem F. Vrbnjak, čeprav o tem ni nič poročal (sl. 7). Za najdbe, ki bi utegnile biti odtod v graškem Joaneju, glej Cezanjevci (VS 7, 1960, 330).

26. **Grušova.** Ledinsko ime »Na gomilah« na njivah in domnevna gomila pri Verličevl domačiji.

27. **Hajndl.** Na jugovzhodnem grebenu v gozdu parc. 237/1 in 247 sta dve posamični gomili, druga, južnejša, je razkopana (Blatt Ptuj, 7).

28. **Hardek.** Severovzhodno od vasi je bilo (po Vrbnjaku) več gomil, od katerih jih je bilo nekaj »že pred mnogimi leti razkopanih in nihče ne ve, če so pri tem našli kaj več kot žganino in razbito posodje« [F. Vrbnjak, rokopis št. 781 (1851) v graškem arhivu]. Od preostalih dveh gomil na parc. 157 in 191/2 je F. Ferk leta 1899 drugo, vzhodnejšo, večinoma odkopal in odkril v njej dva žgana železnodobna groba (F. Ferk, FTB 1899, med zapuščino v Joaneju). Domnevna gomila je severno od tod v gozdu parc. 163/1.

Sl. 7. Ena izmed razkopanih gomil v Grezovščaku (od vzhoda)

29. **Hercegovščak.** Grobišče: 9 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 51/13-14 in 100/2-2 tik ob glavni cesti Maribor-Radgona severno pod hribom. Načeta posamična gomila je više na pobočju v gozdu parc. 51/3 in 51/18 (sl. 8). VS 8, 1962, 208.

30. **Hrastje-Mota.** Ledinsko ime »Gomilec« na njivah jugovzhodno od Hrastja in severno od Mote.

31. **Hvaletinci.** Ledinsko ime »Gomile« na njivah severno od vasi.

32. **Ihova.** Zaselek »Gomile« in ledinsko ime »Gomile« na griču zahodno nad Ščavniško dolino in njivah pod Radvenskih vrhom v neposredni bližini antičnih stavb.

33. **Iljaševci.** Ledinsko ime »Gomile« na njivah ob cesti Križevci-Veržej.

34. **Jablance.** Grobišče: 13 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 576/2 in sadovnjaku parc. 575/5 vzhodno nad vasjo. O najdbah ni podatkov (VS 8, 1962, 244).

35. **Janežovel.** Dve razkopani posamični gomili v nižinskem gozdu parc. 149 in 293 (k. o. Drstelja). O najdbah ni podatkov (VS 8, 1962, 258).

36. **Jauhova.** Dve nepoškodovani gomili v gozdu parc. 115 (k. o. Nasova) na vrhu grebena južno nad vasjo (VS 7, 1960, 293).

37. **Jurovski dol.** Grobišče: 4 večinoma razkopane gomile v gozdu parc. 444/8-9 tik severno ob cesti proti Mariboru. Po Skrabarjevem pismu W. Schmidu l. 1923 (opomba 10)

Sl. 8. Velika gomila na antičnem grobišču v Hercegovščaku (od zahoda)

naj bl izvirale iz teh gomil »prazgodovinske male čreplnje posod, rdeče, črne, sive, slabo pečene, brez okrasa, ostanki bronaste čelade (mall kosl)« in dvoje samostrelnih fibul iz 4. stol. po n. št., kar je bilo takrat v mariborskem muzeju, a sedaj ni več ugotovljivo (VS 8, 1962, 258). Sl. 9.

S1. 9. Skica najdb v gomilah pri Zamarkovi in Jurovskem dolu (iz zapuščine W. Schmidla v Gradcu)

38. Kamenščak. Grobišče: neznano število gomil v nekdanjem gozdu »Gomilica«, ki so bile po letu 1880 ob krčenju gozda v njive in stavbišča vse izravnane. Najdbe (posode, »zlat obroč«) so vse izgubljene (F. Kovačič, Slov. Štajerska in Prekmurje, 1928, 24).

39. Kapelski vrh. Dve nepoškodovani gomili v gozdu parc. 98 (VS 8, 1982, 219 s).

40. Kog. Tri gomile v nekdanjem gozdu in na sedanji njivi »Krč« parc. 63 so leta 1827 izravnali, najdbe pa pogubili (Blatt Ptuj, 94).

41. Krapje. Ledinsko ime »Na gomilah« v smeri proti Veržeju.

42. Lastomerc. Grobišče: 5 večinoma nepoškodovanih gomil v gozdu parc. 297/3 na obronku med cesto in Ščavniško dolino, last F. Rajterja iz Lastomerc 12. Velikost: pr. 6—8, višina 0,4—0,9 m. Pri sondiranju gomile št. 2 (pr. 8, v. 0,4 m) je bil leta 1982 odkrit v sredini gomile 65 cm pod vrhom žgan grob s 5—10 cm debelo plastjo žganine s kostmi. Žganina je tvorila ovalno liso do 60 cm široko, v njej je v severni polovici težalo tudi nekaj črepij antičnih posod in del loka bronaste fibule. Vmes so bile nad žganino in v zasipu grude opečene ilovke. Od najdb je v mariborskem muzeju:

1. del dna sive skodelice s prstanasto nogo, pr. ca. 8 cm. Inv. št. A 2568,

2. odebeljen konec loka fibule z odbito peresovino, d. še 3,5, v. 3,5 cm. Inv. št. A 2569.

Više na pobočju je na robu gozda parc. 279/1 polovica posamične gomile, druga, prekopana, pa je severno od tod v gozdu parc. 475 (VS 8, 1982, 220).

43. Ločič. Dve gomili v gozdu parc. 53 in 58 zahodno od ptujske ceste. Pri sondiranju ene izmed njiju je bil leta 1982 odkrit žgan grob z ostanki trinožnika (v mariborskem muzeju inv. št. A 2588 — VS 9, 1985, 147).

44. Ločki vrh. Nepoškodovana posamična gomila v gozdu parc. 147, k. o. Trotkova (VS 7, 1980, 293).

45. Logarovci. Razkopana posamična gomila v gozdu parc. 628/1, k. o. Ključarovci, severno od Ljutomerske ceste (VS 8, 1982, 220).

46. Lokavec. Grobišče: 8—9 gomil po poročilu J. Krautgasserja (MhVS 4, 1853, 258), ki jih v kraju ni bilo mogoče odkriti (morebiti je mišljen Rožengrunt?). Nepoškodovana posamična gomila je v gozdu parc. 394/4, k. o. Trate.

47. Loperšice. Grobišče: 3 nepoškodovane gomile v gozdu parc. 170 tik severno ob rimski cesti Poetovio-Halicarnum. Pri sondiranju ene izmed njih je bil leta 1963 ugotovljen žgan grob s kamnitimi ploščami in ostanki rdečkastega lonca (v mariborskem muzeju inv. št. A 2708 — VS 8, 1985, 180 s).

48. Lormanje. Grobišče: 4 nepoškodovane gomile v gozdu »Črni les«, parc. 182—188 (k. o. Zamarkova). — Grobišče: 4 nepoškodovane gomile v zahodnem delu tega gozda na parc. 203 in 207/1-2. Oboje je južno od glavne ceste.

49. Ložane. Grobišče: 4 detoma poškodovane gomile v gozdu parc. 226—227 južno nad vasjo (VS 8, 1982, 258).

50. Lukavci. Ledinsko ime »Gomile« v gozdu na opučenih njivah zahodno od vasi.

51. Lunovec. Posamična gomila na travniku parc. 1255, k. o. Vičanci, ki jo je leta 1830 prekopal F. Vrbnjak in našel v njej »le oglje in črepinje nekega lonca« pa tudi »kamen na sežigalnem prostoru kot oblogo tal« (F. Vrbnjak, rokopis št. 781 (1851) in 693 (1859) v graškem arhivu).

52. Mekotnjak. Grobišče: 8 deloma poškodovanih gomil v gozdu parc. 483/4. Tod ali na drugih izravnanih gomilah v bližini naj bi bil kopal tudi F. Vrbnjak (F. Ferk, FTB 1898, med zapuščino v Joaneju). VS 7, 1980, 335.

53. Metava. Nepoškodovana posamična gomila v gozdu parc. 458/2 (VS 8, 1982, 258).

54. **Miklavž pri Ormožu.** Grobišče: 4 večinoma nepoškodovane gomile v gozdu parc. 474 in 2 razkopani gomili v gozdu parc. 495/2 na zahodnem pobočju grebena severno od vasi. Najdbe iz študentskih kopanj pred letom 1941 so izgubljene (VS 9, 1965, 149.) — Dve izravnani gomili na sedanjí njívi parc. 583/4 južno od vasi. Pri razkopavanju leta 1890 je bila odkrita tudi »marmorna plošča z napisom«, sedaj izgubljena, in marmorni obod pepelnice, shranjen pri kmetu Zadravcu v bližini (VS 7, 1980, 335).

55. **Nebova.** Gomila? [P. Schlosser, Deutsche Rundschau für Geographie (DRfG) 35, Wien 1913, 528, zemljevid].

58. **Novina.** Grobišče: 5 razkopanih gomil v gozdu parc. 388/28-29 na grebenu južno od gradišča. Posamična gomila na vzhodnem pobočju v gozdu parc. 388/52. Pri sondiranju leta 1938 je bil v njej ugotovljen žgan grob s (halštatsko?) keramiko, medtem ko so bile ostale že poprej izropane. Po grebenu je še nekaj posamičnih gomil: ena na parc. 388/48, dve na parc. 388/47 in tri na avstrijski strani grebena. Večinoma so najbrž prazgodovinske.

W. Schmid, Tagespost 25. 4. 1937, F. Baš, Egger-Festschrift 1, 1952, 327 ss (= Carinthia I 143, 1953, 181 ss).

57. **Obrat.** Grobišče: 4 razkopane gomile v gozdu parc. 573/1, k. o. Sv. Benedikt, na južnem pobočju pod Tremi kralji blizu antičnih stavb. — Dve poškodovani gomili v gozdu parc. 848-849 na zahodnem grebenu nad antičnimi stavbami. Eno izmed njih je leta 1980 razkopal sosed in našel v njej le »pepel in črepinje«, kar je zavrgel (VS 7, 1980, 293).

58. **Očeslavci.** Grobišče: 3 poškodovane gomile v gozdu parc. 279/4 in 280/4 na pobočju grebena nad vasjo. Vzhodno od tod v gozdu parc. 275/1 še ena razkopana gomila (VS 8, 1982, 220; 9, 1985, 186).

59. **Okoslavci.** Grobišče: 3 nepoškodovane gomile v gozdu parc. 843/1 na pobočju grebena vzhodno od vasi (VS 7, 1980, 295).

60. **Ormož.** Danes brez sledu izravnane gomile so bile na cerkvenih njivah severno od mestnega jarka. Pri razvažanju v letih 1822-1837 so našli v njih (po Vrbnjaku): »deloma žganino, deloma razbito glinasto posodje, v eni tudi podolžen, grobnici podoben zidec, nekaj zarjavelega še spoznavnega orožja poleg ostankov železne konjske opreme in novca Maksimina«. Edino novca naj bi bil poslan v graški Joanej; kjer danes ni ugotovljiv [F. Vrbnjak, rokopis št. 781 (1851), v graškem arhivu]. V zahodnem delu mesta stoji na Ptujski cesti 8 vila na veliki gomili (Blatt Ptuj, 23 s).

81. **Osek.** Grobišče: 50 večinoma razkopanih gomil je v gozdu parc. 848 na grebenu nad antičnim kamnolomom na zahodni in ostanki stavb na vzhodni strani. Večino je razkopal cerkvenjaški kaplan Ploj, najdbe so izgubljene (AV 5, 1954, 329 ss).

62. **Partinje.** Gomile? (F. Baš, ČZN 28, 1931, 114).

63. **Placar.** Grobišče: 5 deloma poškodovanih gomil v gozdu parc. 848/14 (k. o. Mestni vrh) in 702/4 (k. o. Janežovci) na vzhodnem pobočju. — Severno od tod je v gozdu parc. 848/4 nepoškodovana posamična gomila, druga manjša pa na severnem pobočju v gozdu parc. 318/1 (VS 8, 1982, 258).

84. **Plitvički vrh.** Grobišče: 11 deloma razkopanih gomil je v gozdu parc. 494/1 in 4981, k. o. Plitvica, na severnem pobočju (VS 8, 1982, 209).

65. **Podgrad.** Na nekdanjih cerkvenih njivah je bilo več gomil, v katerih je bilo leta 1830 pri razkopavanju najdeno (po Vrbnjaku): »razbito posodje poleg kosti, spone konjske oprave, kosil čelad, mečev in sulic«. Najdbe so izgubljene. Danes so deloma ohranjene še štiri velike gomile: največja (s kletjo) pri domačiji Ferševih v Podgradu 21, manjša razorana na njívi parc. 340/1 tik vzhodno in večja sploščena na njívi parc. 320/1 (k. o. Gornja Radgona) na severni strani apaške ceste, jugozahodno od tod na parc. 140/2 (k. o. Hercegovščak) pa so ostanki četrte (sl. 10).

F. Kovačič, Ljutomer, 6; VS 8, 1982, 193.

66. **Pršetinci.** Nepoškodovana posamična gomila v gozdu parc. 448 tik južno ob Ljutomerski cesti vrh hriba. Pri sondiranju je bil leta 1982 ugotovljen žgan grob z na videz prazgodovinskimi črepinjami (v mariborskem muzeju, inv. št. A 2708 — VS 9, 1985, 186).

67. **Ptajska cesta.** Nepoškodovana posamična gomila v gozdu parc. 828/2, k. o. Orehovci (VS 9, 1985, 188).

88. **Pušenci.** Dve razkopani gomili v gozdu parc. 7/1 med središko cesto na jugu in rimsko cesto Poetovio-Halicarnum na severu (VS 9, 1985, 184).

Sl. 10. Ostanek večinoma že razvožene velike gomile v Podgradu (od zahoda)

69. **Radehova.** Posamična gomila v gozdu parc. 90 na severnem vznožju hriba, ki jo je leta 1930 raziskal F. Baš in ugotovil v njej izropan grob v zidani grobnici. Od najdb »različnih črepinj, kosov opeke, železne žindre, dela bronaste flbule in ovrainice ter koscev terre sigillatae« je v mariborskem muzeju ohranjen le siv koničen lonec z vodornimi žlebički, v. 13, o. 11,7, u. 9,5, d. 5,5 cm. Inv. št. A 1740 (T. 4, 10).

F. Baš, ČZN 26, 1931, 114 ss.

70. **Radenel.** Nepoškodovana posamična gomila v gozdu parc. 67/8 jugozahodno od vasi (VS 8, 1962, 220).

71. **Rihtarovel.** Nepoškodovana posamična gomila v gozdu parc. 897 na pobočju zahodno od vasi (VS 8, 1962, 220).

72. **Rotman.** Dve razkopani gomili v gozdu parc. 416/2 v globeli vzhodno pod vasjo (VS 7, 1960, 339).

73. **Rožengrunč.** Grobišče: 10 deloma razkopanih gomil v gozdu parc. 45/1 na grebenu vzhodno od lenarške ceste. Tod je verjetno kopal J. Krautgasser (glej Lokavec!). Nekaj najdb iz leta 1854 (»več dobro ohranjenih posod in fragment bron«) je prejel graški Joanež, in sicer: »nepoškodovano nizko skodelo iz sive gline, slekleničko in slekleničko z ročajem«. V inventarni knjigi vpisano le:

1. siva skodela z žlebičem pod robom, v. 4,9, u. 14,4 cm. Inv. št. 555,

2. fragmenrirana zelenkasta sleklenička z močno narebrenim ročajem, v. 13,5, u. 3,9 cm. Inv. št. 2116 (W. Modrijan, Festschrift Schütz, 1954, T. 2).

MhVSI 3, 1852, 26; 4, 1853, 258; 5, 1854, 120.

74. **Ruperče.** Grobišče: 3 deloma poškodovane gomile v gozdu parc. 540 na severnem pobočju (P. Schlosser, DRfG 35, 1913, 528, zemljevid).

75. **Savel.** Dve poškodovani gomili v gozdu parc. 522 in 524 na grebenu vzhodno od vasi (VS 7, 1960, 339).

76. **Selnica ob Muri.** Poškodovana posamična gomila na parceli 373/2 pri domačiji F. Puhiča v Selnici 52a lik severno ob šenijski cesti (VS 9, 1965, 166).

77. **Senčak.** Grobišče: 4 večinoma nepoškodovane gomile v gozdu parc. 61/3 in 68/1 na pobočju južno od ceste (VS 7, 1960, 340).

78. **Senik.** Dve nepoškodovani gomili v gozdu parc. 42 na hrbu grebena (VS 7, 1960, 340).

79. **Sladki vrh.** Grobišče: 8 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 38/8 na pobočju južno od lovarne. Eno izmed njih je okrog leta 1860 razkopal J. Krautgasser in našel v njej rimski novc Klavdija II, ki je danes izgubljen (MhVSI 10, 1861, 186).

80. **Slapčinci.** Grobišče: 8 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 88 na vrhu grebena severno od vasi (sl. 11). — Grobišče: 5 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 70-71 na pobočju sosednjega grebena vzhodno od tod. O najdbah ni podatkov (VS 8, 1962, 216).

81. **Sp. Gasteraj.** Dve deloma razkopani gomili v gozdu parc. 58/9 (VS 8, 1962, 258).

Sl. 11. Zaradi iskanja »zaklada«
popolnoma izkopana gomila
pri Slaptnicah (od jugozahoda)

82. **Sp. Ivanjel.** Grobišče: 19 deloma razkopanih gomil v gozdu pare. 487 in 488 zahodno od ceste proti Vidmu. V eni izmed njih je bilo pred letom 1900 najdeno: »malo kamnito korito, pokrito s kamnito ploščo, v njem okostje in novce« (F. Ferk, FTB 1899, dodatni zvezčič med zapuščino v Joaneju). Leta 1942 so pri drugi ob izkopavanju štora našli na »obdelano kamnito ploščo in čreplnje iz sive gline, okrašene z valovnicami«. Vse najdbe so izgubljene (AV 5, 1954, 328 s).

83. **Sp. Porčič.** Grobišče: 12 večinoma nepoškodovanih gomil v gozdu pare. 1041, 1042 in 1050/1 na koncu grebena tik zahodno ob radgonski cesti. Pri razkopavanjih so domačini našli »kamnite plošče in lončarske posode«, a so vse zavrgli (VS 9, 1965, 154). — Nepoškodovana posamična gomila je na drugi strani ceste vrh grebena v gozdu pare. 913 (VS 7, 1969, 294).

84. **Sp. Ščavnica.** Grobišče: 4 nepoškodovane gomile v gozdu pare. 712/1 južno od radgonske ceste (sl. 12). Pri sondiranju je bilo leta 1962 v eni izmed njih odkrito nekaj sledov pepela in neopredeljene čreplnje (VS 7, 1960, 290).

85. **Sr. Gasteraj.** Grobišče: 3 razkopane gomile v gozdu pare. 46/3 (VS 8, 1962, 258).

86. **Stanetišci.** Nepoškodovana posamična gomila v gozdu pare. 34 (VS 8, 1962, 228).

87. **Stara gora.** Grobišče: 7 še ohranjenih gomil v gozdu pare. 107/1-2 na severnem pobočju. Deloma so že razkopane, nekaj pa jih je bilo v vinogradu pare. 108 vzhodno od tod okrog leta 1920 izravnanih. Od najdb (kamnitih plošč, lonca, igle ali zaponke, rdečih čreplinj, človeških kosti) je ohranjena le ena plošča pred Koernutovo hišo v Vidmu (AV 5, 1954, 331 s).

Sl. 12. Sploščena široka gomila
v Sp. Ščavnici (od jugovzhoda)

88. **Stavešinci.** Grobišče: 22 večinoma ohranjenih gomil v gozdu parc. 216/2, 217/1, 218/2, 219/1 in 220/2 tik severno od račgonske ceste (sl. 13). VS 7, 1960, 294.

89. **Strma gora.** Dve deloma poškodovani gomiti v gozdu parc. 1085, k. o. Zg. Voličina tik ob voličinski cesti na vrhu grebena. Pri razkopavanju večje gomile so leta 1934 naleteli na kamnito oblogo in črepinje, ki so jih zavrgli (VS 9, 1965, 155).

Sl. 13. Skupina gomil na grobišču pri Stavešincih (od severa)

90. **Šalovec.** Grobišče: 21 večinoma nepoškodovanih gomil v gozdu parc. 431/6-7. V nekaterih so okrog leta 1900 brskali dijaki iz sosesčine in našli v pepetu nekaj posod, od katerih hrani mariborski muzej:

1. rdečo skodelico s prstanasto nogo, v. 6,8, u. 13, d. 5,5 cm. Inv. št. A 1737 (T. 2, 5),
2. rdečkast sodčast lonce s prstanasto obrobljenim dnom in z vodoravnim profiltrnim robom, v. 31, o. 25, u. 10,8 oz. 15, d. 8,5 cm. Inv. št. A 1738 (T. 2, 6).

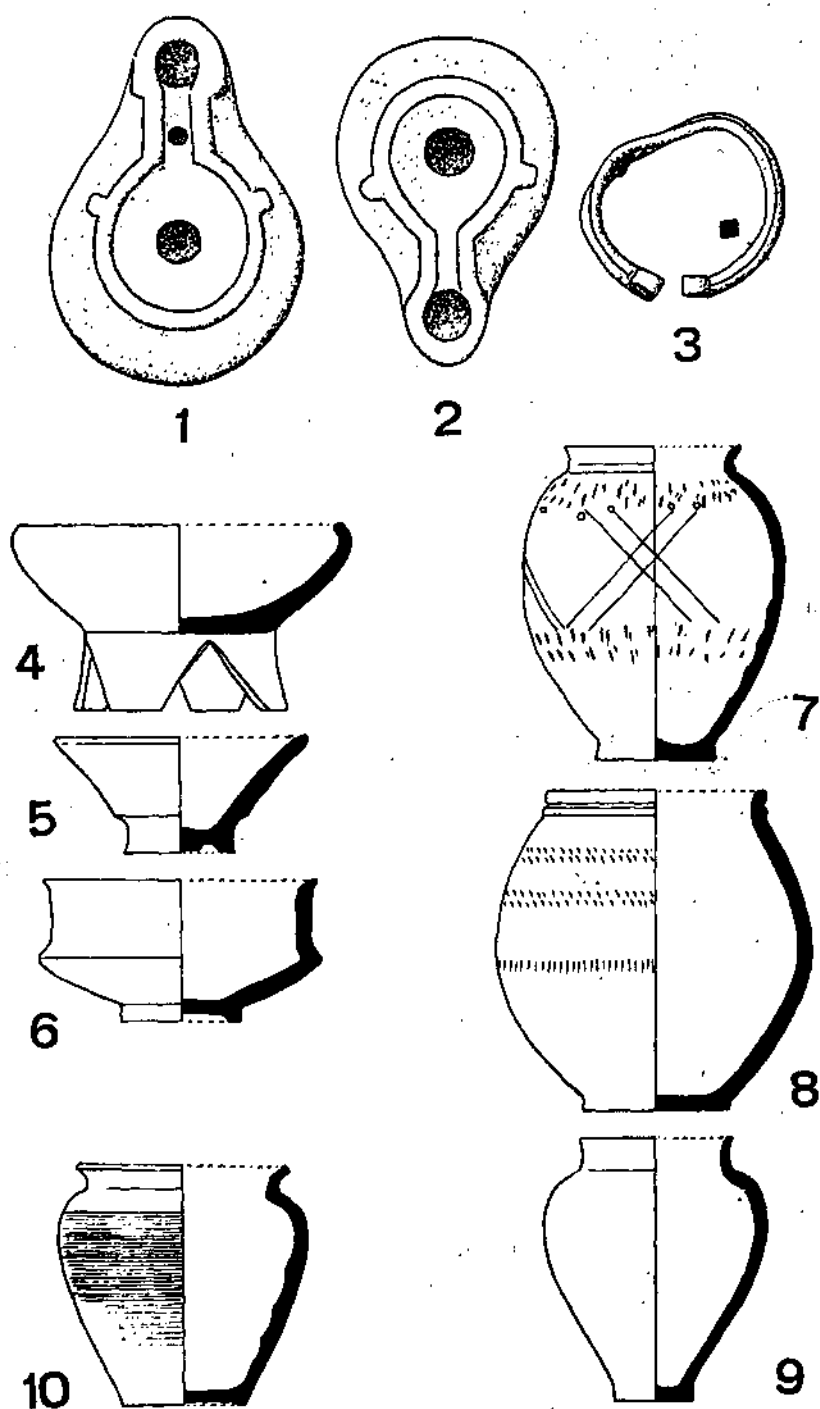
ČZN 7, 1910, 141; VS 7, 1960, 342 s.

91. **Šetarova.** Dve razkopani gomili v gozdičku parc. 135/1 tik ob voličinski cesti severno od vasi (sl. 14). V eni od njiju so domačini leta 1928 pri podiranju hrasta odkrili žgan grob iz kamnitih plošč, v katerem sta bili dve kamniti koritei, sedem glinastih posod, dve oljenki, bronasta pasna spona in zapesnica. Najdbe so večinoma podariti mariborskemu muzeju, kjer je ohranjeno:

Sl. 14. Ze prekopani gomili v gozdičku »Hostje« pri Šetarovi (od severozahoda)

1. oljenka z oznako QCC, d. 7,5, š. 5,1, v. 3,3 cm. Inv. št. A 2501 (T. 4, 2),
2. oljenka z oznako QCC, d. 8,4, š. 5,8, v. 3,1 cm. Inv. št. A 2502 (T. 4, 1),
3. svetiorjava skodelica s cilindričnim vratom in prstanastim dnom, v. 6,7, u. 12,5, d. 5,6 cm. Inv. št. A 2503 (T. 4, 6),

T. 4. Setarova (1—3), Radehova (10). 1—3 = $\frac{1}{2}$, 4—10 = $\frac{1}{4}$

4. skodelica na šlirih nogah črnikasle barve, v. 8,5, o. 15,6, u. 14,5, d. 9,8 cm. Inv. št. A 2504 (T. 4, 4),
5. svetlorjava konična skodelica na prstanasti nogi, v. 5,3, u. 11,5, d. 5 cm. Inv. št. A 2505 (T. 4, 5),
6. svetlorjav konično ovalen lonček, v. 12, o. 10,2, u. 7, d. 3,5 cm. Inv. št. A 2506 (T. 4, 9),
7. rdečkast sodčast lonec, okrašen s tremi pasovi pošev vrezanih črtic, v. 14,6, o. 14,5, u. 10, d. 6,5 cm. Inv. št. A 2507 (T. 4, 8),
8. rdečkast ovalen lonec, okrašen z drobnimi bunčicami, s pasovi pošev vrezanih črtic in šlirimi skupinami po dveh parov prekrizanih črt na rdeče barvani površini. V. 14,4, o. 12, u. 8, d. 5,5 cm. Inv. št. A 2508 (T. 4, 7),
9. poškodovana bronasta pasna spona oglalega preseka z zvitima sploščenima koncema. Pr. $4 \times 4,7$, deb. 0,4 cm. Inv. št. A 2510 (T. 4, 3).
- Manjšo gomilo je leta 1930 raziskal F. Baš in ugotovil v njej žgan pokop, zgrajen iz kamnov na dveh večjih kamnitih ploščah. V njem je našel poleg pepela še raztresene črepinje in kosce opeke, kar ni ohranjeno, zato ga je označil kot kenolaf.
- F. Baš, ČZN 23, 1928, 145 s; 26, 1931, 115 s.
92. Trnovci. Poškodovana posamična gomila v gozdu parc. 995 v samotni globeli (VS 7, 1960, 344).
93. Trnovska vas. Grobišče: 6 razkopanih gomil v gozdu parc. 237 in 240 sredi Pesniške doline. Gomile so kmalu po prvi svetovni vojni razkopavali domačini in našli v njih »drobno kamenje in črepinje«. Pri sondiranju ene izmed njih je bil leta 1962 odkrit žgan grob s črepinjami sivega ovalnega lonca z vodoravnim profiliranim robom (v mariborskem muzeju, inv. št. A 2750 — VS 8, 1962, 259).
94. Trotkova. Grobišče: 57 še ohranjenih in deloma razkopanih gomil v gozdu parc. 348 in 383/1, k. o. Ločki vrh. Kopal je od leta 1900 pa J. Munda, ki je našel tri rimske novce in večje število različnih anličnih posod in steklenic. Nekaj najdb je prišlo v mariborski muzej in so navedene med benediško keramiko (glej Benedik!), ker jih ni mogoče izločiti. Domačini so leta 1947 pri podiranju bukve našli pepelnico iz osrškega apnenca s pokrovom, v njej pa izbrane kosti, čreplnje posod in »bronasto iglo ali zapesnico«. Od tega je v mariborskem muzeju ohranjena le pepelnica (sl. 15). D. 90, š. 57, v. 52, velikost pokrova $108 \times 74 \times 20$ cm. Inv. št. A 2322. Voditelj 3, 1900, 376.

Sl. 15. Pepelnica iz gomile št. 21 na grobišču pri Trotkovi (v mariborskem muzeju)

95. Trstenik. Grobišče: 7 nepoškodovanih gomil v gozdu parc. 562/2 (k. o. Sv. Trije kralji) na pobočju zahodno od radgonske ceste. — Po vrhu grebena proti Benediktu sta dve delno poškodovani posamični gomili v gozdu parc. 332 in 354/2, k. o. Drvanja (VS 7, 1960, 294).

96. Varda. Grobišče: 15 večinoma razkopanih gomil v gozdu »Črni les«, parc. 231/4 na vzhodnem robu grebena Črnega lesa (VS 9, 1965, 155).

97. **Vičanci.** Dve poškodovani gomili v gozdu parc. 607 in 617 na vrhu grebena vzhodno nad vasjo. Pri sondiranju je bil leta 1963 v obeh gomilah ugotovljen žgan grob s čreplnjami (VS 7, 1960, 344). — Na sosednjem severnem grebenu je v gozdu parc. 68 nepoškodovana posamična gomila (sl. 16).

Sl. 16. Osamižena gomila na hrbtu grebena pri Vičancih (od vzhoda)

98. **Zamarkova.** Grobišče: 4 večinoma nepoškodovane gomile v gozdu »Črni les«, parc. 772-773 v zahodnem delu Črnega lesa. V eni izmed njih sta F. Kovačič in dr. Žmavc leta 1921 našli grob, kjer je bilo »sedem kosov vrtene skodele iz sive glin z zoženim vratom in izvihanim robom, dva železna obročka — ostanka konjske oprave (?), preluknjan okrogel biser iz prozornega zelenega stekla in približno 3 cm dolg bronast kipec človeške figure grobe izdelave z rokami pred seboj« (po pismu V. Skrabarja W. Schmidu — glej opombo 101). Od tega je sedaj v mariborskem muzeju le nizki sivi lonec s široko odprtino, v. 11,6, o. 17,2, u. 18, d. 8 cm. Inv. št. A 457 (T. 2, 4). Kovačič omenja »od tu tudi »kose neke železne verige, grolice in brončen kipec« (F. Kovačič. Slov. Štajerska, 7). Sl. 9.

V bližini sta dve deloma poškodovani posamični gomili, in sicer ena na vrhu grebena ob križišču kolovozov na parc. 182/2, druga pa na zahodnem robu gozda blizu glavne ceste na parc. 785/1 in 791/1. — Grobišče s tremi gomilami je tudi zahodno od tod v gozdlčku parc. 913/2 in 916 na vznožju grebena. Pri sondiranju je bil leta 1962 v eni izmed njih ugotovljen žgan grob brez najdb (VS 9, 1965, 167).

99. **Zg. Korena.** Nepoškodovana posamična gomila v gozdlčku parc. 549/2 zahodno od ceste (VS 8, 1962, 259).

100. **Zg. Ročica.** Grobišče: 14 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 618/3 na zahodnem pobočju grebena. Tod je kopal benediški kaplan J. Munda in našel v njih »sekire, lepe bronaste zapestnice, od slednjih se je ena mogla rešiti« (Voditelj 3, 1900, 376). Morebiti so bile to prazgodovinske najdbe? — Severno sta na višjem pobočju v gozdu parc. 868/1 dve deloma poškodovani posamični gomili. Podobna posamična gomila je tudi na vrhu grebena v gozdu parc. 469, k. o. Žlce (VS 7, 1960, 294).

101. **Zg. Ščavnica.** Grobišče: 25 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 663/1 663/6 na južnem obrobju Ščavniške doline. Po F. Ferku (FTB 1902—1903, 94 — med zapuščino v Joaneju) naj bi bil tu kopal že F. Vrbnjak in našel tudi »bronast možnar«, ki ga je pozneje pridobil Ilmbuški nadučitelj Ornik. Leta 1909 ga je njegova vdova skupaj z dvema glinastima posodama podarila mariborskemu muzeju, kjer je bil vpisan v »Glavni zapsnik muzeja« kot »medena posoda z ročajem«, danes pa je izgubljen. Ohranjen sta le ostali posodi:

1. črn trebušast lonec s koničnim vratom, v. 17,4, o. 17, u. 9,5, d. 7,5 cm. Inv. št. A 2513 (T. 2, 7),

2. rdeč vrč brez ustja, v. šc 20,4, o. 17,3, d. 8 cm. Inv. št. A 2514 (T. 2, 8).

Na severnem robu gozda je na pašniku parc. 676/1 še ena nepoškodovana posamična gomila.

Na severnem pobočju pod Sv. Ano je v gozdu parc. 297/1 razkopana posamična gomila (sl. 17). VS 7, 1960, 294. V dolini so na travnikih 307/5 in 313 onkraj ceste bile tri

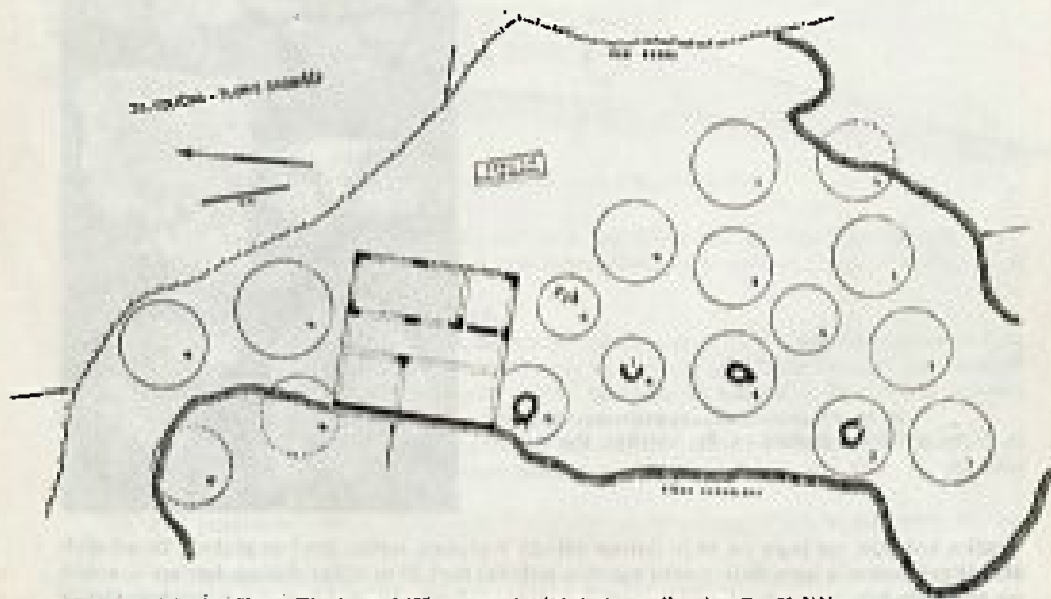
gomile, ki so jih leta 1915 izravnali (VS 9, 1965, 167). Dalje proti zahodu je bilo na ploskem pobočju severnega grebena (po MhVSt 10, 1861, 193) več gomil, od katerih so poslednjo na pašniku parc. 53 leta 1927 večinoma izravnali domači. Pri tem najdeno kamnito korito (in plošče z napisom?) je bilo pozneje razbito in pogubljeno (F. Baš, ČZN 23, 1928, 146).

Sl. 17. Osamljena gomila pod Sv. Ano v Zg. Ščavnici s sledovi jame, ki so jo izkopali divji kopači (od juga)

102. **Zg. Velka.** Groblšče: 20 gomil po poročilu J. Krautgasserja (MhVSt 10, 1861, 192 s) je sedaj brez sledu izravnanih. V gomilah so bili iz kamnitih plošč sestavljeni grobovi, v njih pa »običajne starine«, vmes tudi »s križcem okrašen lonec s pepelom«, dve fibuli in koščki barvastega stekla. Najdbe so prišle v graški Joanej, kjer je danes ugotovljenih le nekaj koščkov modrega stekla z belimi progami, inv. št. 2072, 2133. F. Kovačič, Slov. Štajerska, 1926, 59.

103. **Zg. Velovlek.** Groblšče: 5 deloma razkopanih gomil v gozdu pare. 237/1 na vrhu grebena. Približno 100 metrov severno sta na pare. 237/8 še dve delno poškodovani gomili. Dve nepoškodovani gomili sta tudi južno v gozdu parc. 183/2 na vrhu grebena [VS 8, 1962, 244 (Kiear); 9, 1965, 167].

Sl. 18. Tloris groblšča s provincinalnimi gomilami v Zg. Voličini

104. Zg. Voličina, Grobišče; 17 še ohranjenih gomil v gozdu pare. 138, last I. Lorenčiča iz Radehove 33, na hrbtu enega izmed zahodnih odrastkov grebena južno od gradu Hrastovec, tik nad cestnim mostom čez potok. Gomile so v gruči razvrščene po ploskem hrbtu in so bile deloma uničene že pri gradnji srednjeveške stavbe (hrastovške smodništnice?), ki je stala na severnem delu grobišča. Deloma jih je uničilo od zahodne strani

Sl. 19. Dvoje gomil na grobišču v Zg. Voličini (od severovzhoda)

tudi širjenje kamnoloma v zadnjih letih, kar je nato privedlo do zaščitnih izkopavanj mariborskega muzeja v maju 1956. Takrat je bilo izmed 17 z velikostjo v pr. 6,5—11 in v. 0,3—1,7 m raztkskanh pet gomil.

Grobišče teži približno 270 m visoko na hrbtu grebena, ki se na jugozahodnem obrobju hrastovških gozdov zaključuje tik nad cesto proti Korenl. Pobočje nad cesto je strmo, na severu se greben polagoma dviga, na vzhodu ga od ostalega masiva loči plitva

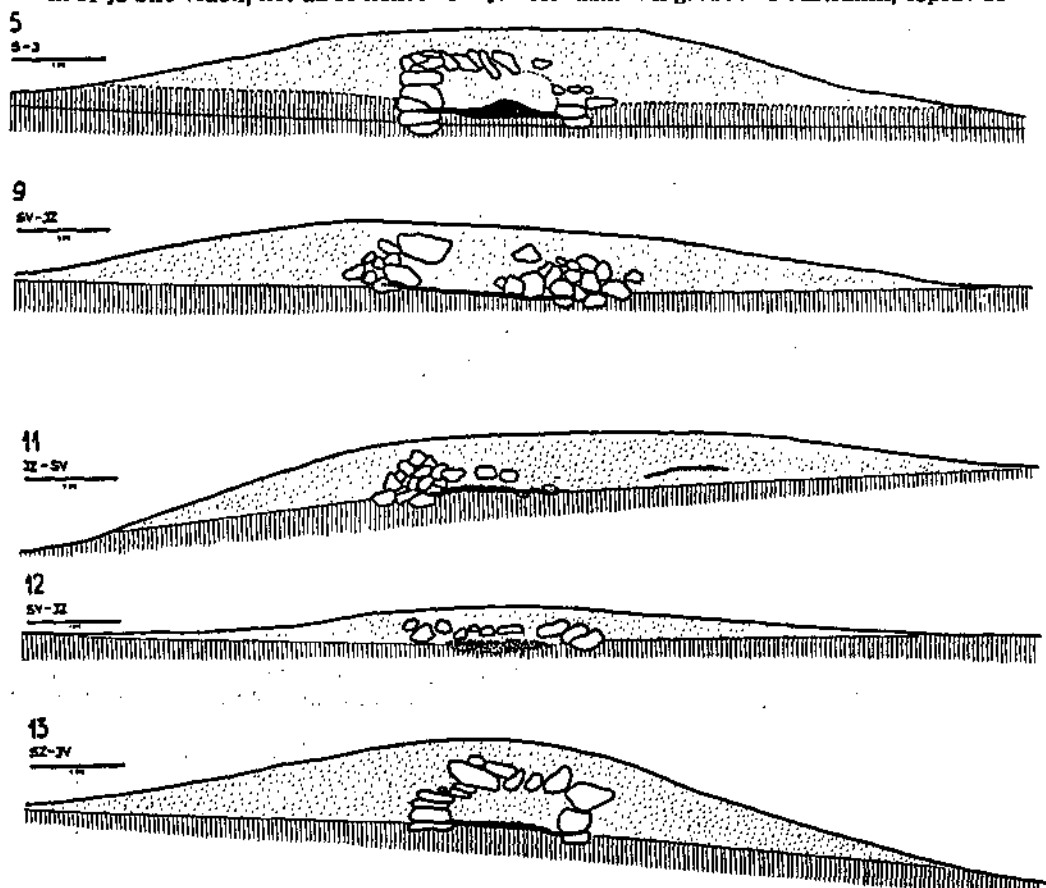

Sl. 20. Fragmenti prazgodovinske keramike na antičnem grobišču v Zg. Voličini. Vse — ea: 1/4

kraška kotanja, na jugu pa se iz doline zajeda v greben strma prečna globel. Ta od treh strani zavarovana lega daje mestu ugoden položaj nad 25 m nižjo dolino, kar so — sodeč po bronastodobni keramiki — izkoristili že prazgodovinski prebivalci teh krajev. Hrbet

je danes na zahodni strani močno odkopan, ker se vanj zajeda jama sedaj opuščenega kamnoloma (sl. 18).

V severnem delu ostankov srednjeveške stavbe z večinoma izkopanimi zidanimi temelji sta bili pri lomljenju kamna dve gomili (16—17) leta 1955 uničeni, dve (14—15) pa sta še ostali. Južno od stavbe je bila delno uničena gomila št. 12, pretežno pa gomila št. 4, od katere je nad steno starega kamnoloma ostal le manjši del. A tudi v gomilah št. 5, 9 in 11 je bilo videti, kot da so nekoč vrhnje dele kamnitih grobov že odstranili, čeprav se

Sl. 21. Profili gomil št. 5—13 v Zg. Voličini

to na zunanji obliki ni nič poznalo. Po obliki in velikosti sodijo voličinske gomile k povprečnemu tipu provincialnih gomil z nekoliko sploščenim vrhom, ki je v antiki za te kraje značilen (sl. 19).

Preiskane so bile naslednje gomile:

Gomila št. 4: pr. ca. 8, v. 0,7 m, dobra polovica manjka. V ostanku gomile je bila ugotovljena zasipna plast iz rumenkaste ilovke, kjer razen približno trideset raztresenih črepij različnih posod ni bilo nobenih sledov žganine ali kamnja, kar vse bi moralo biti še nekoliko ohranjeno na preostalem prostoru groba.

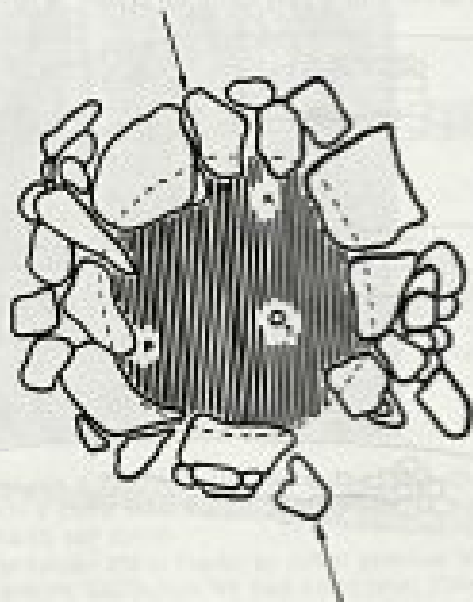
1. del stene rjavkaste posode z rahlo izvihanim ostrim robom, pod katerim so ostanki nazobčanega rebra. Prazgodovinska posoda. Vel. 4×5 cm. Inv. št. A 2801 (sl. 20, 5).

2. Del poudarjenega ravnega dna rjavkaste posode, morebiti iste kot prej. Pr. ca. 8 cm. Inv. št. A 2802 (sl. 20, 6).

3. Del stene vrtene sive posode s tremi vodoravnimi žlebiči, vel. 4×7 cm. Inv. št. A 2803.

Ostale črepinje pripadajo deloma posodi pod 3, deloma posodi pod 1. Slednje so rjavkaste in rdeče, z močno razjedeno površino, zelo krhke, s 6—10 mm debelimi stenami, ohranjen je kos ročaja. Izdelane so iz gline, v kateri so pomešani kosci črepinj, notranja siva površina je iz finejše gline, zunanja rjavkasta pa razpokana in se lušči.

5

LEGENDA:

- KAMNI
- OGLJE IN PEPEL
- OPEČENA ILOVKA
- POSODE
- ČREPINJE
- STEKLO
- ŽREBLJI
- PRSIAN
- FIBULE
- NOVCI

Sl. 22. Tloris gomile št. 9 v Zg. Voličini

Antična keramika je izdelek lončarskih delavnic, prazgodovinska pa očitno pripada skupno z najdbami iz prostora uničenih gomil v severnem delu grobišča (glej spodaj), najbrž bronasti dobi.

Gomila št. 5: pr. 9, v. 1 m, nepoškodovana? (sl. 21—23). Sterilna tla na mestu gomile iz sivorumene ilovke so bila tu in v neposredni bližini pokrita s 35 cm debelo plastjo

Sl. 23. Do polovice odkopan grob v gomili št. 5 v Zg. Voličini (od jugozahoda)

podobne ilovke, v kateri je bilo poleg redkih koscev oglja precej drobcev rdeče pečenega linatega premaza sten iz fino prečiščene gline, ki je imela odtise vzporedno ležečih do

2 cm debelih vej. Očitno prazgodovinska scliščna kulturna plast. Vanjo so bili vkopani do 50 cm debeli kamni — lomljenci iz apnenca, sedaj že zaobljeni, ki so tvorili približno okrogel venec s pr. v notranjosti 1,2 m. Po vsej površini tal v grobu in večinoma tudi preko kamnov je ležala 5—8 cm debela, v sredini na 15 cm zdebena plast žganine s pepelom. Vmes so bile pomešane nedogorele koščice, posamezne črepinje različnih posod, a tudi železen prstan, železen žebelj in dve ena vrh druge položeni skodelici. V žganini in nad njo je bilo tudi nekaj koščkov rdeče pečenega ilnatega premaza sten, ki je prišel na to mesto najbrž z zasipno zemljo, nakopano po obrobjih gomile. V celotni plasti zasipa je prav tako ležalo nekaj raztresenih črepinj. Notranji zasip gómlle je bil obložen s kamni v obliki kope nekoliko elipsastega tlorisa, ki je bila pri vrhu počez od severa proti jugu poškodovana in nekateri kamni najbrž odstranjeni. Vrhnji kamni so se nekoliko usedli v zasip in zato prvotni profil kope ni bil več ohranjen. Kamnita obloga groba je bila pokrita z do 50 cm debelo plastjo rumenkaste ilovke, ki je tvorila pravo gomilo.

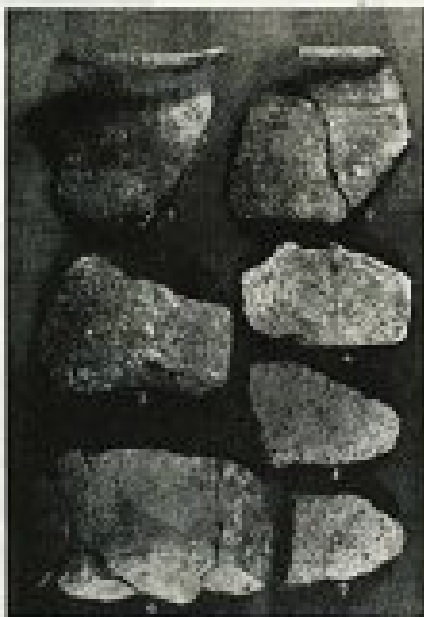
1. prstan iz ovalne 1×4 mm debele železne žice, na vrhu ovalno razširjen v poglobljen, nekoč z nečim izpolnjen medaljon. Pr. 1,5×2 cm. Inv. št. A 2804 (T. 5, 16),

2. železen žebelj oglatega preseka 4,5×6 mm z zapognjenim in zatolčenim zaključkom. D. 8,2, pr. glavice do 1,3 cm. Inv. št. A 2805 (T. 5, 15),

3. črn krožnik s profiliranim vodoravnim robom in prstanastim dnom. V. 3, u. 8 oz. 10,2, d. 3,9 cm. Inv. št. A 2806 (T. 5, 1),

4. siv krožnik z oblo navzdol zavilhanim robom in prstanastim dnom. V. 2,9, u. 8,5 oz. 10,9, d. 4,2 cm. Inv. št. A 2807 (T. 5, 2),

5. del ravnega dna in stene rjavkastega grobega lonca. Pr. dna ca. 11 cm. Inv. št. A 2808 (sl. 24, 6),

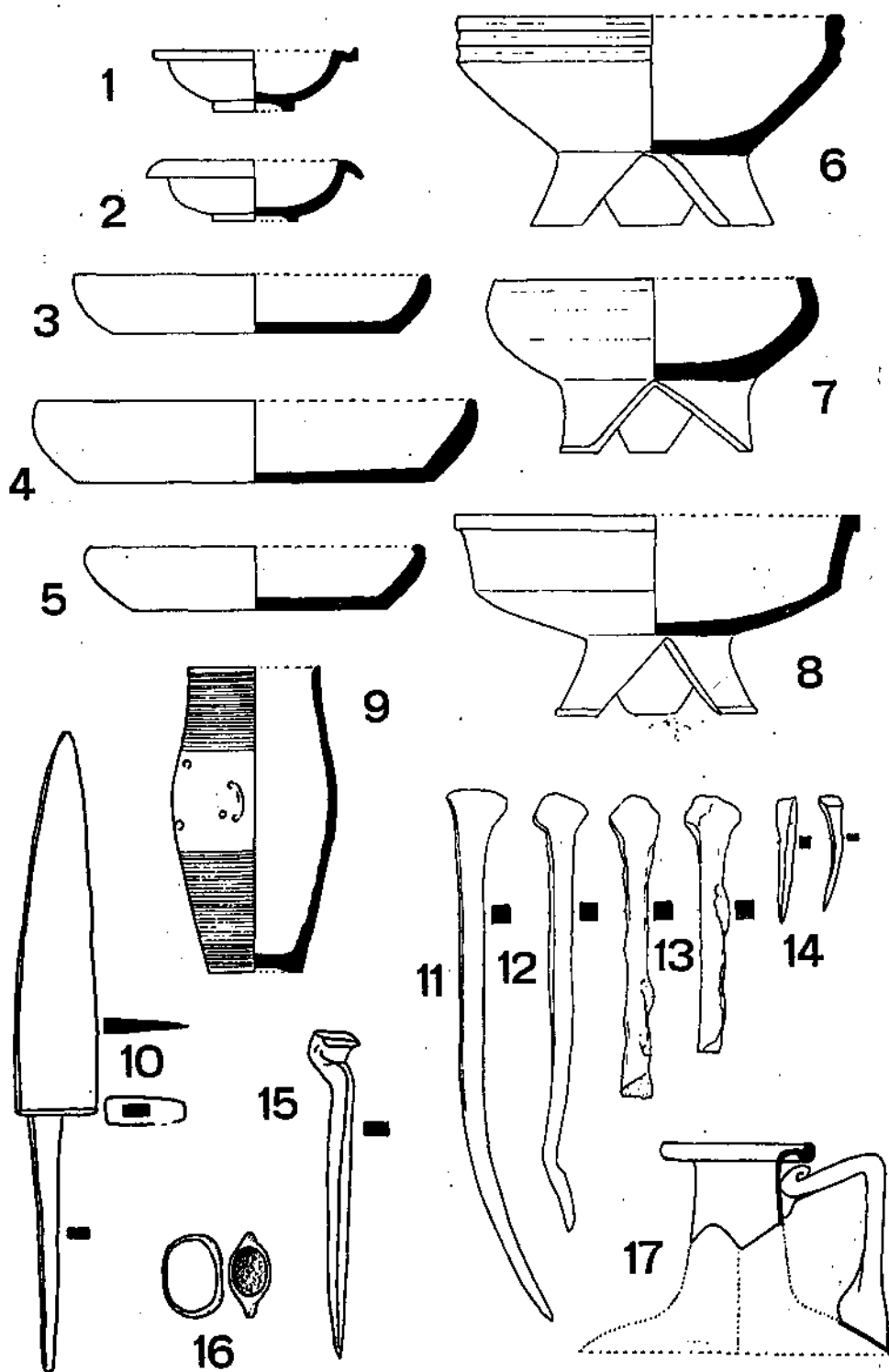
Sl. 24. Fragmenti grobe keramike iz gomil
v Zg. Vollčini. Vse — ca. 4/1

6. del vratu sivega vrča, okrašen s štirimi vodoravnimi žlebiči. Pr. vratu ca. 6 cm. Inv. št. A 2809,

7. črepinje stene večje sive posode, okrašene z vsaj enim vodoravnim žlebičem. Pr. oboda ca. 20 cm? Inv. št. A 2810,

8. del stene rjavkastega poroznega lonca, vel. 4×6,3 cm. Inv. št. A 2811 (sl. 24, 7).

Ostale črepinje prispadajo deloma posodi pod 7, deloma pa drugim vrstam posod. Vmes so tudi: dno rjavkaste (prazgodovinske) posode, tri črepinjice posodice iz fine sive glne, kosci posodice z navplčnimi črticami na črni površini in kosci dna steklene

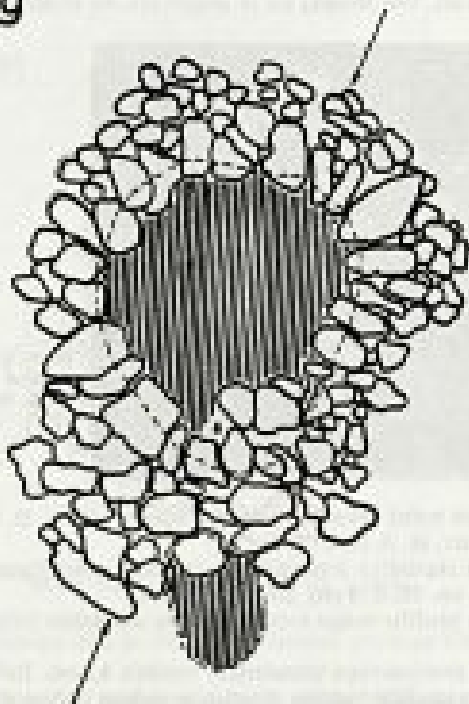

T. 5. Zg. Veličina, 1-9 = $\frac{1}{4}$, 10-17 = $\frac{1}{16}$

posodice. Z izjemo loncev pod 5 in 8, ki sta očilno domače lončarsko delo, so ostale posode vrleno blago iz delavnic.

Gomila št. 9: pr. 9, v. 1 m, nepoškodovana (sl. 21, 25—26). V slerilna lla iz sivo rumenkaste llovke je bil nekoliko vkopano naložen venec sedaj zaobljenih lomljencev iz

9

Sl. 25. Tloris gomile št. 9 v Zg. Voličini

apnenca, do 50 cm debelih, položenih z osljo navznoter. Notranjost groba s pr. 1,1 do 1,3 m je pokrivala večinoma 5 cm debela plast žganine in pepela, ki je segala zlasli

Sl. 26. Odkopan grob z obrobjem kamnite obloge in podaljškom kultnega pomena (?) v gomili št. 9 v Zg. Voličini

v južnem delu tudi preko najnižjih kamnov. V njej je bilo poleg številkah nedogorelih kosti (nekateri kosti so bili še do 10 cm dolgi) tudi nekaj čreplj različnih posod in kescev steklenega vrčka. Nekaj čreplj je bilo tudi v zaslu groba obakraj kamnite obloge

(vmes kosl razbltega trinožnika izven kamnov). V jugovzhodnem delu gomile je ležala tik ob zunanjem robu venca do 4 cm debela in 50—70 cm na široko razgrnjena plast žganine z nedogorelimi kostmi. Kamnita obloga je bila v južnem delu tudi precej bolj široka in je morebiti v zvezi z naknadnim pokopom ali s kakšnim kultnim obredom. Zasip osrednjega dela groba je bil najbrž prekrit s kamni v obliki kope, le da so vrhni kamni sedaj že manjkali. Vse skupaj pa je pokrivala do 40 cm debela plast zemlje.

Sl. 27. Odkopan grob z ostanki grobne obloge v gomili št. 11 v Zg. Volččini

1. ustje in trakast ročaj zelenkastega steklenega vrčka. U. 1,8 oz. 3,8, pr. vratu 2,1, š. ročaja 1,7—2,4 cm. Inv. št. A 2812 (T. 5, 17),
2. fragmenti sive skodelice z navpičnim trikotno odebeljenim robom in vbočnim prstanastim dnom. U. ca. 21, d. 8 cm. Inv. št. A 2813,
3. del uvihanega profiliranega roba črnikašte skodelice (trinožnika?). U. ca. 21 cm. Inv. št. A 2814,
4. fragmenti nog svetlosivega trinožnika, visokih 4,5 cm. Inv. št. A 2815.

Ostale črepinje pripadajo različnim drugim posodam iz fine sive gline, vse najdbe pa so vrtenl izdelki iz delavnic.

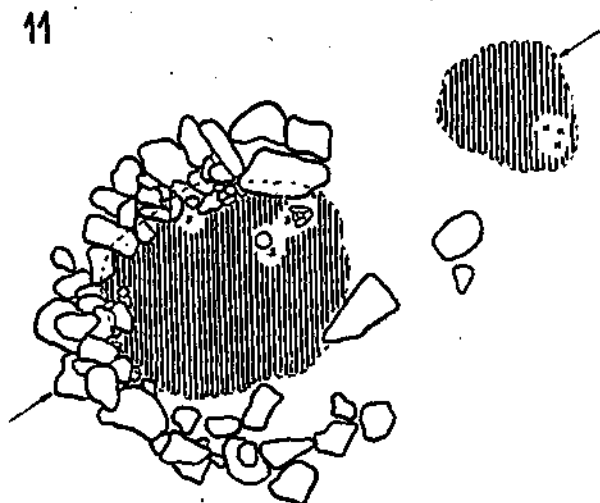
Gomila št. 11: pr. 7, v. 1,3 m, površina nekoliko izravnana (sl. 21, 27—28). Bržkone je deloma uničena, ker je manjka velik del kamnite grobne obloge. Najnižji kamni so bili do 15 cm globoko položeni v nekdanja tla in niso bili ohranjeni po celotnem obodu kroga. Okroglasta površina groba s pr. 1,2—1,3 m je bila pokrita z do 4 cm debelo plastjo žganine. V njej so ležale nedogorele kosti, ki so segale iz žganine tudi nad ilovko in pod njo. Pepelna plast je le v severozahodnem delu segala do kamnite obloge. Tam je ležal košček loka bronaste fibule z odlomljeno peresovino, medtem ko so bili drobni kosci igle raztreseni po ostalem prostoru. Ob kamnih je v severozahodnem delu groba ležala tudi slabo ohranjena preveznjena rdeča skodelica in postrani ležeč prav tako fragmentiran siv lonec, čigar deli črepinj so bili raztreseni v neposredni okolici. Sicer je bilo po vsej površini žganine in v zasipu nad njo precej različnih črepinj drugih posod, med njimi tudi gumb večjega pokrova. Kamniti obok je moral biti pred daljšim časom odstranjen, vendar grobni inventar pri tem najbrž ni bil poškodovan.

Zunaj kamnite obloge je v severovzhodnem delu gomile ležala 80 cm široko razgrnjena, proti grobu nagnjena, do 2 cm debela plast žganine z redkimi koščicami, ki je tvorila najbrž naknadni pokop. Na zunanjem robu je segala sedaj 25 cm pod površje gomile. Vmes je ležalo tudi precej čreplnj krožnika, deli večjega trinožnika in kosl lonca. Zunanji zasip gomile je tvorila sivorumenkasta ilovka, ki je bila v osredju bolj trda, na severovzhodnem robu pa precej mehka in krhka.

Najdbe znotraj kamnite obloge:

1. košček loka bronaste fibule, pri prehodu v peresovino razširjen. Vel. 1,4×1,5 cm. Inv. št. A 2816,
2. čreplnje fragmentiranega slvega ovalnega lonca z odebeljenim ovalnim robom, okrašenega po gornjem delu trupa z več vrstami zobčastih jamic. U. ca. 12, v. ca. 28 cm, dno manjka. Inv. št. A 2817;

3. čreplnje nekoč temno rdeče izglajene oble skodelice z odebeljenim robom. U. ca. 11 cm, višina ni znana. Inv. št. A 2818,
 4. obnovljen rumenkasto siv trinožnik s strmo steno in oglati odebeljenim robom. V. 10, u. 20, v. nog 4, pr. dna 11,5 cm. Inv. št. A 2819 (T. 5, 8),
 5. del sten rjavkastega krožnika z navpično steno in odebeljenim oglatim robom. U. ca. 17 cm. Inv. št. A 2820,

Sl. 28. Tloris gomile št. 11 v Zg. Volčini

6. del rahlo vbočenega dna in stene črnkastega grobega lonca. Pr. dna ca. 15 cm. Inv. št. A 2821 (sl. 24, 3),
 7. nepravilno oblikovano ravno dno male svetlo rjave posodice, pr. 3,2 cm. Inv. št. A 2822,
 8. del izvihanega ovalno odebeljenega roba rjavkaste posode. U. ca. 16 cm. Inv. št. A 2823,
 9. raven, oglati profiliran gumb večjega svetlo sivega pokrova, pr. 4,3 cm. Inv. št. A 2824,
 10. del stene sivo rjavkastega pokrova z vodoravnim šilasto profiliranim robom. Pr. ca. 15 cm. Inv. št. A 2825,
 11. del stene svetlo rjavega pokrova z navzdol zapognjenim oblim robom. Pr. ca. 19 cm. Inv. št. A 2826.

Najdbe zunaj kamnite obloge:

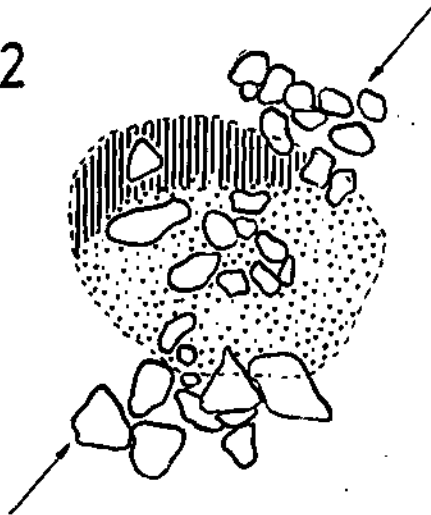
12. del stene in roba črnkastega lonca, okrašenega po ramenu z gostimi vodoravno vrezanimi črticami, ki niže spodaj prehajajo v poševne. Na koničnem vratu z izvihanim robom so žlebički od vrtenja. U. ca. 19 cm. Inv. št. A 2827 (sl. 24, 2),
 13. del oble stene sivo rjavkaste posode, okrašene z gostimi pošev vrezanimi črtami. Vel. 5×8 cm. Inv. št. A 2828 (sl. 24, 4).

Zunaj je ležalo tudi nekaj čreplinj trinožnika pod 4. Ostale čreplnje na obeh straneh pripadajo večinoma vrtenim posodam iz sive in rdeče gline, izdelkom lončarskih delavnic.

Gomila št. 12: pr. 6,5, v. 0,35 m, močno izravnana (sl. 21, 29). Kamnita obloga, če je v celoti obstajala, je bila ohranjena le v jugovzhodnem delu, po ostali površini pa je ležalo raztreseno manjše kamenje kot morebitni ostanek pogreznjenega oboka in dela venca na severni strani. Čeprav ni bilo opaziti očitnih sledov rušenja, je bilo kamenje verjetno odstranjeno v času gradnje srednjeveške stavbe, ker ji je gomila prav blizu. Sledove groba je predstavljala do 1,4 m široka plast rdeče pečene llovke, ki je bila

v sredini do 15 cm debela. V severozahodnem delu gomile je bila tenko pokrita z žganino, ki je bila tudi med kamni na jugovzhodnem robu. Tam je bilo najdenih tudi nekaj črepinjc različnih posod, med njimi del ustja manjšega lončka. Črepinje so ležale večinoma že v zasipu, do 15 cm debeli sivi humozni ilovki, ki je segala na jugovzhodnem

12

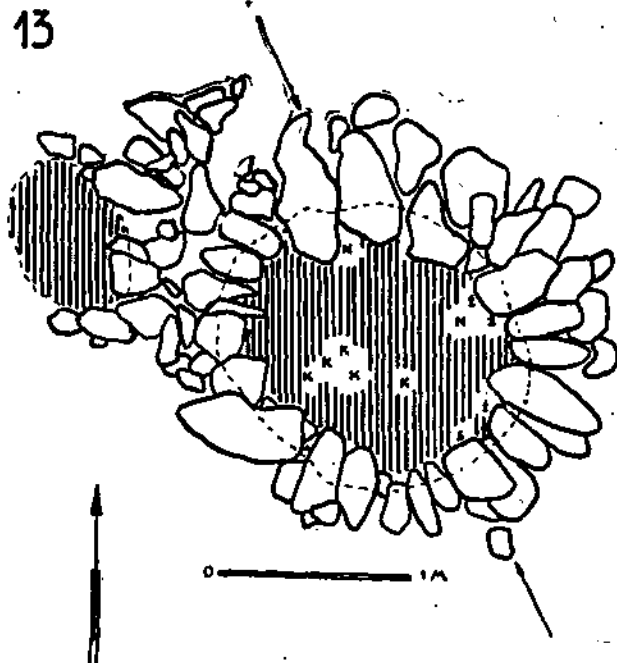

Sl. 29. Tloris gomile št. 12 v Zg. Voličini

obrobju do kamnov, medtem ko so na severni strani ležali kamni prav v njej. Vrhnji zasip gomile je bil iz rumenkaste ilovke.

Del stene in izvihanega roba rdeče rjavkastega ovalnega lončka. U. ca. 11 cm. Inv. št. A 2829.

13

Sl. 30. Tloris gomile št. 13 v Zg. Voličini

Fig. Gomila št. 13: pr. 9, v. 1,5 m, nepoškodovana (sl. 21, 30—32). Kamniti obok je bil popolnoma ohranjen. Najnižji, do 50 cm debeli kamni so bili z osjo proti sredini gomile položeni do 10 cm globoko v nekdanja tla in precej pravilno naloženi. Obdajali so ovalno površino groba z notranjim premerom 1—1,4 m, ki je bila pokrita z 8 cm debelo plastjo žganine, nad njo pa je bilo še 12 cm z ilovko mešane oglenine in drugih najdb. Površina

Sl. 31. Odkopana kamnita groblja nad grobom v gomili št. 13 v Zg. Voličini

gropa ni bila ravna, temveč se je skladno s pobočjem rahlo spuščala proti jugozahodu. V žganini in nad njo je bilo najdenih precej nedogorelih kosti, vmes tudi trtje zobje. Med raztresenimi črepinjami so v jugozahodnem delu bolj strnjeni kosi pripadali nizki skodelici in trinožniku. Vmes je bilo nekaj koščkov belega stekla, dva drobna in štirje veliki železni žebli, košček bronaste žice, dva bronasta novca in živalski zob (pes). Žganina je v jugozahodnem delu segala še med kamne. Zasip je bil iz rumenkaste ilovke, v njem pa je bilo v grobu in zunaj kamnite obloge več različnih črepinj. Obloga je bila precej skrbno zložena, a se je pri sesedanju zemlje nekoliko ugreznila. V sredini je ležal navpik štrleč podolgovat kamen kot zaključek oboka, ki je nekoč morebiti moel iz zemlje. Najdbe pečenega ilnatega premaza sten z odtisi 2,5 cm debelih vej v zasipu so ostanek prazgodovinskega selišča na tem mestu.

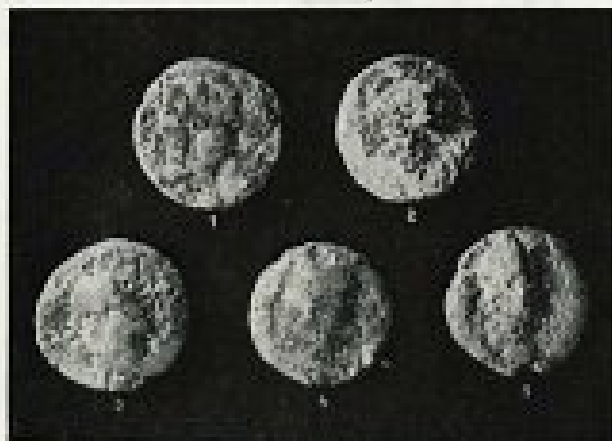

Sl. 32. Odkopan grob z obrobjem kamnite priloge in kulturnim podaljškom (?) na zahodni strani v gomili št. 13 v Zg. Voličini

V severozahodnem delu groba je bila kamnita obloga razširjena navzven v obliki oglate podkve. Tam je na nekdanjih tleh bila 60 cm široka plast žganine z nekaj kostmi in s črepinjami, ki je sodila k naknadnemu pokopu ali h kulturnemu obredu.

1. bronasti novc nedoločnega časa: A. Glava cesarja na desno, napis ni ohranjen. R. Sloječa ženska postava, sled napisa COS. Vel. 27 mm. Inv. št. A 2830 sl. 33, 1),

2. bronast novček istega obdobja: A. Glava cesarja na desno, napis ni ohranjen. R. Sled stoječe ženske postave. Vel. 26 mm. Inv. št. A 2831 (sl. 33, 2),
3. oglat železen žebelj s ptoščato glavico, d. 13,5, pr. 6, glavica 1,5 cm. Inv. št. A 2832 (T. 5, 11),
4. podoben žebelj, d. 10,8, pr. 0,6--0,7, glavica 1,4 cm. Inv. št. A 2833 (T. 5, 12),
5. dva podobna pri konici odlomljena žeblija, d. še 6,3 in 7,5 cm. Inv. št. A 2834 ab (T. 5, 13),
6. dva oglata žeblička s ploščatima glavicama, d. 2,8 in 3,2, pr. do 0,4 cm. Inv. št. A 2835 ab (T. 5, 14),
7. obnovljen črnkast trinožnik s konično steno in navpičnim nažlebljenim robom. V. 10,4, u. 19, v. nog 3,5, pr. nog 12 cm. Inv. št. A 2836 (T. 5, 6),
8. rumenkast pladenj, poprej z rdečo prevleko, v. 3, u. 17,5, d. 14 cm. Inv. št. A 2837 (T. 5, 3),
9. del stene in izvihanega roba grobega črnkastega lonca. U. ca. 15,5, vel. 7,5×8 cm. Inv. št. A 2838 (sl. 24, 1),
10. črepije sten večje sivo rjavkaste (prazgodovinske) posode, najdene v zasipu zunaj kamnov. Deb. sten 1,3 cm. Inv. št. A 2839 (sl. 20, 4),
11. del stene in roba rumenkastega pokrova. Pr. ca. 19, vel. 4,6×9 cm. Inv. št. A 2840,
12. del stene in izvihanega roba sive posodice. U. ca. 8, vel. 2×5,7 cm. Inv. št. A 2841,
13. del stene in vodoravnega profiliranega roba sivo rumenkastega ovalnega lonca s poprej rdečo površino. U. ca. 12 oz. 16, vel. 6,5×11,5 cm. Inv. št. A 2842,
14. del stene in vodoravnega roba rjave posode. U. ca. 20, vel. 2,6×4,6 cm. Inv. št. A 2843,
15. del navpičnega, na zunanji strani ovalno odebeljenega roba črne posode, vel. 2×3 cm. Inv. št. A 2844,
16. del stene grobega lonca z rdečo rjavo zunanjo in črno notranjo površino, vel. 4,7×7,7 cm. Inv. št. A 2845 (sl. 24, 5).
- Ostale črepije pripadajo kaktim dvajsetim različnim posodam, večinoma vrtenim izdelkom iz fine sive glin. Vmes je tudi nekaj črepij grobth sivo rjavih posod in fragment nože trinožnika. Z izjemo posod pod 9. in 16., ki sta izdelek domačih lončarjev, ter črepij prazgodovinske posode pod 10. so ostali fragmenti deli vrtenih posod iz detavnice.

Sl. 33. Novci iz gomil v Zg. Voličini: zgoraj 1-2 novca iz gomile št. 13, spodaj 3-5 novci iz gomile št. 8

Gomila št. 16: mere neznané, ker je bila večinoma uničena in je v steni kamnoloma ostal le majhen del oboda. Po izjavah delavcev je bil v gomili prav tako kamnit obok, v žganini pa so opazili črepije pladnjev in lonca, kar so deloma zavrgli.

1. črn pladenj, v. 3,2, u. 16,5, d. 12,6 cm. Inv. št. A 2846 (T. 5, 5),
2. rdečkasto rjav pladenj, v. 4, u. 21,5, d. 17,5 cm. Inv. št. A 2847 (T. 5, 4),

3. del dna in stene rdečkaste oljenke. Na dnu trije plastični krogi, znak izbrisan. Vel. $3,5 \times 5$ cm. Inv. št. A 2848.

Gomila št. 17: mere neznane, ker je bila gomila pri delih v kamnolomu že uničena. Poprej je bila plitek holmec z žganim grobom brez kamnite obloge. Delavci so iz ruševin pobrali trinožnik in razbit lonček, ostale črepinje pa so zavrgli.

1. rjavkasto siv trinožnik z oblím ostenjem, v. 8,5, o. 16,5, u. 15,5, v. nog 3,5, pr. nog 9,5 cm. Inv. št. A 2849 (T. 5, 7).

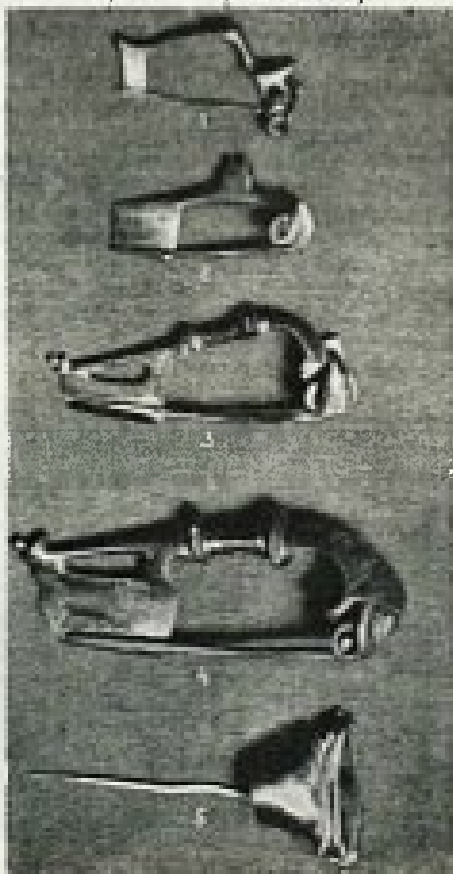
2. obnovljen rdeč sodčast lonček s poprej rdečo površino, okrašeno po obodu s plastičnimi bunčicami in z rebri, na obeh straneh pa s pasom plitkih žlebičkov. V. 15,2, o. 8, u. 6,5, d. 4,7 cm. Inv. št. A 2850 (T. 5, 9).

Iz prostora okrog obeh zadnjih gomil so delavci pobrali in shranili še nekaj črepinj, med katerimi jih del pripada prazgodovinski keramiki. Ta izvira iz kulturnih plasti na prostoru antičnega grobišča in je prišla v zasip gomil pri odkopavanju zemlje v njihovi okolici.

1. del stene in 5 cm širokega poševnega roba črne skledе. U. ca. 30 cm. Inv. št. A 2851 (sl. 20, 1).

2. del stene črne posode z enim ohranjenim trakastim ročajem na pasastem obodu. V. ročaja 4, š. 1,7—2,4, vel. $5,3 \times 9$ cm. Inv. št. A 2852 (sl. 20, 2).

3. del stene večje posode z gladko črno notranjo in hrapavo rjavkasto zunanjo površino. Deb. sten 1, vel. $8 \times 11,5$ cm. Inv. št. A 2853 (sl. 20, 3).

Sl. 34. Fibule iz gomil v Zg. Voličinski; prva od zgoraj z gomile št. 1, ostale z gomile št. 8. Vse — ca. 1

Maja leta 1962 je mizarski pomočnik A. Mošič iz Maribora, ki je po naključju izvedel za voličinske gomile in izkopavanja v njih, iz radovednosti in zanimanja pričel razkopavati gomili št. 1 in 8. Pri tem delu je našel nekaj bronastih predmetov, ki jih

je pozneje oddal mariborskemu muzeju, črepinje posod pa je zavrzel. Ko je bil poučen o spomeniški vrednosti gomil, je s tem delom prenehal.

V gomili št. 1 je izkopal manjšo jamo v sredini in naletel na kamne kamnite obloge, iz žganine v grobu pa je shranil bronasto fibulo. Ker je izkopal, je majhno luknjo, ni — razen zavrženih črepinj — našel drugih najdb.

Ločnata fibula s ploščatim, pri peresovini razširjenim lokom in 1 cm visoko nogo na drugi strani. Igle in del peresovine sta ohranjena. D. 3,7, v. 1,6, š. peresovine poprej 1,4 cm. Inv. št. A 2854 (sl. 34, 1).

V gomili št. 8 (pr. 8,5, v. 1,5 m, nepoškodovano) je bila v sredini izkopana 1×1,5 m velika jama, ki je skozi predrt kamnit obok segla do žganine na dnu groba. Tu so bili (poleg črepinj) najdeni in shranjeni naslednji kovinski predmeti:

1. v celoti ohranjena bronasta fibula z vozlasto profiliranim lokom in 2,5 cm veliko ploščato nogo, ki je pri loku predrta, niže pa okrašena z vrezanim, sedaj izbri-
sanim okrasom. Peresovina z osmimi navoji je bila s paličastim zatičem pritrjena na stavek in se končuje v igli. Konec zatiča sta bila opremljena s polkroglastima kapl-
eama, od katerih je ena še ohranjena. D. 6,8, v. 2,5, š. peresovine 3 cm. Inv. št. A 2855 (sl. 34, 4).

2. podobna bronasta fibula. Obloga nad peresovino ni ohranjena. Lok je bil po vrhu okrašen elkenasto in s pošev vrezanimi črtami. D. 5,2, v. 1,9, š. peresovine 2 cm. Inv. št. A 2856 (sl. 34, 3).

3. bronasta fibula z lokom, ki ima v sredini nastavek s štirimi rožički, končuje pa se v 1,2×1 cm velik ploščati nogi. Peresovina je pritrjena s paličastim zatičem in ni prekrita z oblogo. D. 3,6, v. 2,2, š. peresovine 1,7 cm. Inv. št. A 2857 (sl. 34, 2).

4. del bronaste fibule z ostanki loka, peresovino in iglo. D. igle 5,7, v. en. 1,8, š. peresovine 2,5 cm. Inv. št. A 2858 (sl. 34, 5).

5. železni nož z oglatim trnastim nastavkom za ročaj. D. 16, š. rezila 2, d. trna 6,5 cm. Inv. št. A 2859 (T. 5, 10).

6. bronast novce neznanega vladarja: A. Izlizana glava na desno. R. Sled stoječe ženske postave. Vel. 27 mm. Inv. št. A 2860 (sl. 33, 3).

7. bronast novce neznanega vladarja: A. Izlizana glava na desno. R. Razjedena površina. Vel. 25 mm. Inv. št. A 2861 (sl. 33, 4).

8. bronast novce neznanega vladarja: A. Izlizana glava na desno. R. Gladka površina brez sledov. Vel. 26 mm. Inv. št. A 2862 (sl. 33, 5).

Na severnem obrobju grebena tik nad Pesnleo je v gozdu pare. 31 še ena nepo-
škodovana posamična gomila.

VS 7, 1960, 287; 8, 1962, 259.

Sl. 35. Gomila v Hedžovem gozdu pri Zerovincih (od vzhoda)

105. Zg. Zerjavci. Grobišče: 21 večinoma nepoškodovanih gomil v gozdu pare. 1080 na dnu pobočja zahodno od ceste Lenart-Zg. Ščavnica. — Grobišče: 17 deloma razkopanih gomil v gozdu pare. 614 na vzhodnem pobočju grebena severno od prejšnjega grobišča (VS 9, 1965, 160).

106. Žerovinci. Razkopana posamična gomila na jasi parc. 38/1 v kotanji gozda tik zahodno od železniške proge Ormož-Ljutomer. Razkopavali so jo (po pričevanju domačinov) leta 1914 neznani Nemci. V gomili naj bi bil odkrit žgan grob, klesani kamni »s črkami in reliefi« (?) , zarjaveli železni predmeti in drugo. Najdbe so izgubljene (VS 7, 1960, 344). Sl. 35.

107. Žlce. Grobišče: 7 večinoma razkopanih gomil v gozdu parc. 203/2 na vznožju grebena severno od lenarške ceste. Dve gomili sta v gozdu parc. 204/2 na hrbtu grebena nad gostilno na križišču. Nepoškodovana posamična gomila je zahodno na pobočju sosednjega grebena v gozdu parc. 66/4 (VS 7, 1960, 295).

108. Župetinci. Na južnem delu župetinskega grebena sta v gozdu parc. 625 in 589/1 dve nepoškodovani posamični gomili (VS 7, 1960, 344).

NAJDBE

Najdbe iz provincialnih gomil v Slovenskih goricah doslej večinoma še niso bile objavljene ali pa le tu in tam omenjene, zato je v tem sestavku zajeto skoro celotno gradivo.¹⁴ Predmeti niso posebno številni in predstavljajo v veliki večini le keramiko. Grobne celote so znane samo iz štirih najdišč: iz leta 1928 odkritega groba v Šetarovi, iz leta 1956 raziskanih gomil v Zg. Voličini, iz leta 1962 izkopanega groba pri Gomilcih in leto pozneje odkritega groba v Brengovi. Iz ostalih grobišč in posamičnih gomil je znanih le nekaj predmetov, deloma pa so bile pri sondiranjih odkrite le fragmentarne najdbe.¹⁵

Keramika iz grobišč je z redkimi izjemami¹⁶ vrteno blago iz lončarskih delavnic iz obeh največ do 30 km oddaljenih mestnih središč Poetovije in Solve. To dejstvo pri domorodnem prebivalstvu na vdež preseneča, pojasnjuje pa ga deloma že datacija grobišč v čas učvrstitve rimske oblasti in prodora rimskih trgovskih dobrin na podeželsko zaledje okrog mest od sredine 1. stol. n. št. dalje. To pa spet opozarja na dozdnevno praznino v prvih desetletjih 1. stoletja, ko bi morali nastajati grobovi še z avtohtonimi oblikami predrimske keramike, saj je gotovo tudi v Slovenskih goricah bilo nekaj grobišč z mešanimi prazgodovinskimi in antičnimi gomilami.¹⁷ Ta praznina je lahko zaradi redkih najdb iz posamičnih gomil v grobiščih le navidezna ali pa je v zvezi s splošno razširjenim uveljavljanjem gomilnih grobišč po sredini 1. stoletja, razlaganim tudi s ponovnim uveljavljanjem »ilirske miselnosti« okrog sredine 1. stoletja.¹⁸

Časovno se obravnavane najdbe z izjemo Grabonoškega vrha in morebiti še Zg. Velke¹⁹ uvrščajo v čas mirnega razvoja Norika in Panonije do vdora Markomanov leta 169, torej v obdobje, ko je bilo pokopavanje v gomilah tudi v tej pokrajini v polnem razmahu. Za popolnejšo časovno opredelitev posameznih grobov in grobišč pa manjkajo kronološko zanesljive najdbe ali večje število preiskanih grobov na enem grobišču. Kar je novcev v grobovih, so večinoma slabo ohranjeni in le približno spoznavni, kovinskih predmetov skoro ni ali pa so časovno ohlapni, keramični predmeti pa z dolgotrajnostjo svojih tipov dajejo dataciji v večini primerov le relativni pomen.

Tipološki sestav obravnavanih posod je kaj raznovrsten in je tu po Schörgendorferjevem poskusu opredelitve antične keramike opredeljen po poreklu, razširjenosti in časovni pripadnosti.²⁰ Kot domači podeželski izdelek, bodisi kot nadaljevanje predrimske tradicije, bodisi posnemanje novih antičnih vzorov, je mogoče izločiti komaj katero posodo. S prosto roko izdelane posode so redke in tudi niso bile nujno zgodnjega porekla. Da so lončarji delovali tudi izven mestnih delavnic, kaže najdba iz Gleisdorfa²¹, do neke mere pa tudi leta 1962 odkrita pečica v Oseku²². Tudi v Gleisdorfu je bila večina posod izdelana na lončarskem kolovratu. Kolikor je bilo to mogoče v Slovenskih goricah, ki nimajo za lončarstvo primerne gline, bi bilo treba šele raziskati. Zato bi bilo ne samo po analizi tipov, temveč tudi po analizi gline šele mogoče ugotoviti, katere posode izvirajo iz Poetovije in Solve in katere iz domačih lončarij. Vsekakor že skromne mere oseške pečice govore proti temu, da bi lončarska obrt tod imela podoben obseg potrošnega trga kot kamnolom litavskega apnenca v istem naselju. Verjetneje gre za kritje potreb domačega naselja.²³

Tako imenovana domača keramika, ki v svojih oblikah kaže najočitnejše znake predrimске tradicije, obsega tudi tod predvsem domače uporabno posodje, ki je ob pokopu dobilo novo, kulturno funkcijo. Mednje sodijo lonci z grobnó funkcijo žar, a tudi kot pridevne posode, ter zlasti še trinožne skodelice in pokrovi. Njihova skupna lastnost je v prvi vrsti izdelava iz glíne, mešane z grobim peskom, črníkasto in rjavkasto pečene, s pretežno hrapavo površino, kar jih loči od ostale tipično antične keramike iz fino prečiščene rdeče ali sive glíne.

Take posode so lonci T. 1, 11, 12; T. 3, 2, 3; T. 2, 4 in T. 4, 10 iz Benedikta, Gomílc, Zamarkove in Radehove, a tudi črepljé te vrste posod iz Benedikta (T. 1, 9) in Zg. Voličine (si. 24), ki imajo včasih celo porozno površino. Visoki lonci so najčasto ovalne oblike in imajo pošev izvihane ravno ali oblo zaključene robove. Večinoma so okrašeni z gósto vrezanimi črticami (glavničast okras), ki tvorijo deloma vrhnji vodoravni pas vzporednih valovnic in nato strnjen okras navpičnih ali rahlo poševnih črt po trupu. V tem motivu ni več tiste neposredne keltske dediščine, ki jo kažejo posode z vrezanimi navpičnimi ali poševnimi progami črt, na ohranjenih primerih pa je starejši značaj tega okrasa vendarle poudarjen s tem, da črte ne segajo do dna, čeprav to še ne pomeni višje starosti od spóšno razširjenega tipa loncev z glavničastim okrasom po vsej površini.²⁴ Zato je lahko na roko izdelani lonec T. 1, 11 iz Benedikta zaradi svojega antično še ne predelanega profíla in strmega, ravno odrezanega roba le na videz starejša oblika.²⁵ To pa more v enaki meri veljati za lonca s široko odprtljivo T. 3, 3 iz Gomílc in T. 2, 4 iz Zamarkove, kjer so sledovi dodatnega vrtenja s svojimi vodoravnimi žlebički sicer že zamenjali tradicionalni glavničast okras.²⁶ Prav tako ne bi smeli trditi, da je lonec si. 24, 2 iz Zg. Voličine mlajša oblika, čeprav ga od poprejšnjih loči že posebej izoblikovan koničen vrat z ostro izvihanim robom, namesto valovnic pa so po ramenu potegnjene góste proge vodoravnih črt v nepravilni obliki.²⁷ Podobno profiliran vrat ima tudi lonec T. 3, 9 iz Gomílc s sicer že izrazito jajčasto ovalno linijo trupa nad konkavno upognjenim spodnjim delom, ki pa je okrašen s črtami oglatih jamic kot izrazito poznokeltskim okrasnim motivom.²⁸ Enak okras sta imela tudi lonca s sodčastim profilom iz Brengove²⁹ in Zg. Voličine (grob št. 11), oba vrtena, ki skupaj s tipom iz Gomílc tako pogosto nastopata v Ptujú, kjer so prav te posode večinoma izdelane iz krhke sive glíne, da predstavljajo očitni izdelek postovskijskih delavnic.³⁰

Takšno prepíetanje raznovrstnih elementov obravnavanih loncev v oblikah in okrasu seveda izključuje možnost datiranja grobov po tej zvrsti keramike, ker lahko govorimo le o poreklu, ne pa tudi o medsebojni časovni odvisnosti posameznih motivov ali oblik. Prav isto velja tudi za drugo skupino posod v slovenjegoriških gomílah — za trinožne skodelice. Tu so znani trinožniki z gladko polkroglasto skodelico (T. 4, 4 iz Šetarove — izjemoma štiri noge in T. 5, 7 iz Zg. Voličine), ki veljajo za starejši tip in imajo očitno prazgodovinsko poreklo,³¹ vendar pa se pojavljajo skupaj z drugimi oblikami še vse 2. stoletje.³² Med slovenjegoriškimi primeri pa so pogostejši trinožniki z rebrasto nažlebljeno skodelico (T. 1, 1 iz Benedikta in slična iz Brengove) in tisti s klekastim prehodom v konično postavljen rob kot podlago za pokrov (T. 1, 2 iz Benedikta). Druga skupina ima cilindrično steno, ki je gladka ali rebrasto nažlebljena in se končuje večinoma v vodoravno odebljenem robu. V Slovenskih goricah se pojavlja še inačica z izrazito koničnim (T. 5, 6 iz Zg. Voličine) ali že nekoliko zaobljenim spodnjim delom skodele (Ločič — VS 9, 1965, T. 7, 11), ki imata rebrasto nažlebljen, navpično izravnán gornji del.³³ Če se ne bi tipi trinožnih skodelic tako prepíetali, bi se zdelo, da predstavlja ta vrsta prehod od polkroglastih skodelic k cilindričnim, najprej k tistim z »zabrisanim prelomom stene« in nato k onim z ostrim prehodom.³⁴ Te so tudi najštevilnejše in tvorijo po poskusnem pregledu na podlagi nekoliko dopolnjenih Schöngendorferjevih podatkov³⁵ v skupini trinožnikov s cilindrično skodelico absolutno večino (70 %), najštevilnejši pa so tudi med vsemi tipi trinožnikov (40 %) na noriškem območju.³⁶ Vendar jih je največ znanih iz Nižje Avstrije in avstrijske Štajerske, medtem ko so v Gornji Avstriji (še vedno v absolutni večini), Koroški in slovenskem Podravju redkejši.³⁷ Videti je, kot da so v Podravju in na Koroškem tipi trinožnikov s polkroglasto skodelico v večini (10:5 in 7:5), medtem ko je razmerje na avstrijskem Štajerskem že obratno (10:12), ob Donavi pa trinožniki s cilindrično skodelico že odločno prevladujejo (Nižja Avstrija 5:17 in Gornja Avstrija 1:5). Vprašanje pa je, če bi smeli iz tega sklepati, da se je skodela na nogi, ki se v Podravju in soseščini prvič pojavlja v kulturi žarnih grobišč (1000—700), pozneje pa še v halstatski

železni dobi, prav v jugovzhodnih Alpah tako izrazito ohranila v antiko, da je v njej še dolgo obdržala svoj prvotni profil.³⁸

Slovenjgoriški trinožniki so bili v treh primerih ugotovljeni v zanesljivih grobnih enotah. Primerjave z drugimi najdbami teh grobov samo potrjujejo časovno nezanesljivost pri opredeljevanju njihovih tipov. Tako je bila gladka polkroglasta skodelica na štirih nogah (T. 4, 4) v Šetarovi najdena v grobu s pasno spono, dvema pečatnima oijenkama in tipi keramike, ki kaže na drugo polovico 2. stoletja (glej spodaj). Enak trinožnik T. 5, 7 iz uničenega groba št. 17 v Zg. Voličini se druži s sodčastim lončkom T. 5, 9, ki sicer ne nudi posebne osnove za datiranje, podobne posode pa naj bi bile vendarle najbolj v rabi v 2. stoletju.³⁹ Podobno je E. Bónis opredelila enak trinožnik v grobu št. 2 v Ivancu, najden z vazasto posodo, stekleno žaro in nagubano čašo.⁴⁰

Trinožnik T. 5, 6 iz groba št. 13 v Zg. Voličini sodi po novcih najbrž v konec 1. stoletja, iz istega časa pa je tam tudi fragment sodčastega lonca z vodoravnim profiliranim robom (A 2842), kakršen je bil najden tudi v Šalovcih (T. 3, 6) in onkraj Mure v Dobrovniku.⁴¹ Trinožnik s cilindrično skodelo T. 5, 6 iz groba št. 11 pa nekoliko datira fragment lokaste fibule (A 2610) v prehodno dobo med 1. in 2. stoletjem.⁴²

K zvrstem domače keramike sodijo tudi pokrovi, ki so v slovenjgoriških primerih vsi vrteni, gladki ali okrašeni z jamičastimi črtami (T. 1, 6, 10 iz Benedikta). Ker so vezani na tipe domače keramike — najčesteje tudi na trinožnike — časovno sodijo v isto obdobje in z okrasom oglatih jamičastih črt prav tako kažejo na keltsko tradicijo.⁴³

Večji del slovenjgoriške keramike sodi k posodam iz fino prečiščene sive, rdeče ali črne gline. Tudi ta v obliki še deloma ohranja predrimsko tradicijo, po tehnikii izdelave in gradivu pa večinoma že uveljavlja nove elemente. To velja predvsem za lonec T. 2, 7 iz Zg. Ščavnice, čigar profil po Schörgendorferju očitno izdaja sledove halštatske tradicije⁴⁴ in bi mogel soditi po še neizvlečenem koničnem vratu ter šibkeje poudarjenem dnu najkasneje v sredino 2. stoletja. Vrt T. 2, 6 iz istega najdišča — eden izmed redkih izrazito italških tipov posod v Slovenskih goricah — ima še bikonično sploščen trup, kot je značilen za 1. stoletje, in bi tako v tem kraju mogel izvirati iz njegovega končnega obdobja.⁴⁵ Tu je bila najdena danes izgubljena bronasta posoda, po Radnóti ju kozica z lunastim izrezom iz 1. stoletja.⁴⁶ Po teh treh edino ohranjenih najdbah bi zgornješčavniško grobišče sodilo v drugo polovico 1. in začetek 2. stoletja.

Stevila zvrsti fine antične keramike so sivi in rdeči krožniki z vodoravnimi ali navzdol zapognjenimi robovi. V benediškem področju sta to siva krožnika T. 1, 3, 5 in črni krožnik T. 1, 4. Tri podobne posodice so bile v grobu gomile št. 2 v Gomilcih (T. 3, 4—6), dve v gomili št. 5 v Zg. Voličini (T. 5, 1 — črna in T. 5, 2 — siva), posamič še v ljutomerski okolici (T. 2, 2) in kot fragment še v Lastomercih ter verjetno še kje drugod. Ta priljubljena zvrst posodic, ki ima italško poreklo in svoje korenine v posnemanju sigillatnih posod (Drag. 36 za T. 3, 4—6 in T. 5, 2 z zavahanim in Drag. 37 za T. 1, 4, T. 3, 2 in T. 5, 1 z ravnim robom), je bila po Schörgendorferju razširjena zlasti na emonskem področju, a ni manjkala skoro nikjer med uvoženim posodjem.⁴⁷ Časovno izvira iz druge polovice 1. stoletja in je bila še v 2. stoletju močno razširjena, tako da lahko slovenjgoriške najdbe prav tako ohlapno opredelimo na drugo polovico 1. in prvo polovico 2. stoletja. V grobnih celotah bi se to v Gomilcih ujemaio s fragmentom fibule T. 3, 1, ovalnim loncem z glavničastim okrasom T. 3, 2, medtem ko podolgovati vrt T. 2, 8 kot italška oblika določneje kaže na zgodnje 2. stoletje.⁴⁸ Oba krožnika iz gomile št. 5 v Zg. Voličini (T. 5, 1—2) se družita po eni strani s fragmenti domače grobe keramike, izdelane deloma iz porozne gline, po drugi strani pa tudi s posodami iz fine sive gline, kar ju uvršča približno v isti čas.

Splošno razširjena in po Bónisovi severnoitalska oblika so tudi piadnji z rdečo prevleko ali sive barve T. 1, 6 iz benediške okolice in T. 5, 3—5 iz Zg. Voličine, ki so časovno precej dolgotrajni in jih v Slovenskih goricah lahko le po drugih predmetih vzporejamo s krožniki.⁴⁹

V 2. stoletje sodita sodčasti lonec z vodoravnim profiliranim robom in pasovi nohtnih zarez T. 2, 6 iz Salovec⁵⁰ in sigillatna skodela tipa Drag. 33, ki je najbrž izdelek iz Rheinzaberna.⁵¹ Iz istega časa je tudi stekleničasta posoda T. 2, 3 iz ljutomerske okolice.⁵²

Med zaključenimi grobnimi najdbami zasluži pozornost grob iz Šetarove, ki sodi med bogatejše pokope v Slovenskih goricah. Poleg trinožnika sta bili v njem še dve

pečatni oljenki T. 4, 1—2, ki sodita po Fischbachu v skupino A (= Loeschke X) in sta po preprosti izdelavi in fakturi gline nekoliko mlajšega porekla, najverjetneje iz druge polovice 2. stoletja, medtem ko se njun žig QGC pojavlja v širšem časovnem obdobju.⁵³ V sivi glini izdelana kopija sigillatne skodele tipa Drag. 33 (T. 4, 5) sodi v poznejše 2. stoletje, najdene pa so bile še iz mlajšega časa.⁵⁴ V zgodnje 2. stoletje uvršča Schöngendorfer šetarovski skodeli T. 4, 6 podobno posodo iz Štajerske, kar pa za naš po sigillati ali terri nigril izdelan primer ni obvezno.⁵⁵ Vitki lonček T. 4, 9 ima v profilu še latensko poreklo, a tipl teh posod so znani tako iz 1. kot 2. stoletja.⁵⁶ Po profilu mu je sličen lonec T. 4, 7, ki s svojo rdečo prevleko ter kombinacijo barbotinskega okrasa in nohtnih zarez kot tudi diagonalno vrezanih črt očitno kaže na posnemanje retske keramike, kakršna se v Intercisi pojavlja šele v dobi Marka Avrelija. Zato bi tudi šetarovski lonec smeli uvrstiti šele v 2. polovico 2. stoletja.⁵⁷ Sodčasti lonec T. 4, 8 oblikovno izhaja iz poznolatskih tradicij in ima v podobni obliki primerjave na emonskih grobiščih; zato bi lahko sodil med zgodnejše elemente.⁵⁸ Nasprotno pa pasna spona T. 4, 3 kaže na mlajšo dobo, tako da izvira šetarovski grob najzgodnejše iz srednje 2. stoletja.⁵⁹

Stekleni predmeti so v slovenjgoriških gomilah redki. Iz Aquileje uvoženo stekleno posode je najbrž bolj poredkoma prodrlo na podeželje, kjer bi kot izbrana vrsta posod gotovo česče prišlo med grobne pridevke. Predvsem za sedaj odtod ni dokazanih steklenih žar, ki v sosesčini tudi v podeželskih grobovih niso bile čisto izjemne.⁶⁰ Fragment vrčka T. 5, 17 iz Zg. Voličine nima ohranjenega trupa, zato lahko le domnevamo njegovo okroglo ali oglati obliko, a bo v primerjavi s podobnim fragmentom iz Dobrovnika najbrž sodil v 2. stoletje.⁶¹ Lonček T. 2, 1 iz ljutomerske okolice v sosesčini nima podobnih primerjav, v rabl pa je morebiti bil kot balzamarij, podobno kot po velikosti in deloma tudi po obliki sorodna posodica iz Intercise.⁶² Redka oblika je tudi hruškast vrček iz gomil pri Rožengruntu, odkoder je prišlo v graški Joanneum še nekaj drugih najdb (glej Rožengrunt!). A. Radnóti datira podobno velike vrče s prstanasto nogo v Intercisi v 4. stoletje, vendar za sedaj ni drugih dokazov, da bi tudi posoda iz Rožengrunta izstopala iz splošnega časovnega okvira slovenjgoriških gomil, torej iz 2. stoletja.⁶³ Steklена posoda neznane oblike je bila najdena tudi v eni izmed gomil v Brengovi.⁶⁴

Bronaste fibule so najštevilnejše zastopane v gomilah v Zg. Voličini, kjer so bile v enem grobu odkrite kar štiri (glej seznam!), v fragmentih pa so znane še iz Gomile in Lastomerec. Tri fibule iz gomile št. 8 v Zg. Voličini (sl. 34) sodijo k splošno razširjeni panonski obliki ločnate fibule z dvema vozloha na ločnju in trikotno predrto nogo, ki je tu še nekoliko ploščato podaljšana in enkrat okrašena z vrezanim motivom.⁶⁵ Temu tipu najbrž pripadata tudi oba fragmenta iz Gomile in Lastomerec. Voličinske fibule bi po noveli, ki jih je najverjetneje mogoče prisoditi 1. stoletju, spadale v pozno drugo polovico tega stoletja. Z njimi se namreč družijo nekoliko posebno oblikovana inačica enovozlaate fibule z nepredrto ploščato nogo, ki je med temi tipl fibul mlajša razvojna stopnja.⁶⁶ Kolenasta fibula iz gomile št. 1 (sl. 38, zgoraj) je časovno mnogo bolj nedoločna, v našem primeru bo najbrž sodila v 2. stoletje.⁶⁷ S tem pa je zaloga bronastih najdb, ki so bile razširjene po slovenjgoriškem podeželju, v glavnem izčrpana. Fibula s čebulastimi glavčami iz Grabonoškega vrha sodi že v skupino mnogo redkejših najdb iz pozne antike.⁶⁸

Železni predmeti so znani za sedaj le iz gomil pri Zg. Voličini, medtem ko se morebitne take najdbe iz ostalih grobišč niso ohranile. V grobu gomile št. 9 je bil najden eden (T. 5, 15), v gomili št. 13 pa štirje veliki in dva mala žebelja (T. 5, 11—14). Te najdbe so zanimive predvsem po svojem pomenu v grobu, o čemer nam pa najdljšče okoliščine v Zg. Voličini ne povedo nič. Velikost žebeljev bi težko kazala na uporabo pri lesenih predmetih, od katerih krste v žganih grobovih ne pridejo v poštev, morebitne skrinje s pridevki pa tako grobih veziv niso potrebovale.⁶⁹ Izvrstno ohranjeni železni nož T. 5, 10 je očitno italška oblika in v tem primeru datiran z novci in fibulami v drugo polovico 1. stoletja.⁷⁰ Železni prstan T. 5, 16 je preprosta inačica zgodnjermiskih pečatnih prstanov iz 1. stoletja, ki so se v taki preprosti obliki ohranili še dolgo.⁷¹

Kronološki pregled slovenjgoriške provincialne keramike torej kaže, da gre večinoma za časovno precej izenačene tipe prvih dveh stoletij, ki bi jih z izjemo vrča T. 2, 8, pa morebiti še lonca T. 1, 11 iz 1. stoletja ter vrča T. 3, 8, posode T. 2, 3, sodčastih

loncev pita T. 2, 6, pristnih ali ponarejenih sigilatnih skodel T. 2, 5 in T. 4, 5 in po retski keramiki posnetega lonca T. 4, 7 iz 2. stoletja težko opredelili za eno ali drugo obdobje. To velja tudi za steklene in kovinske predmete; ob slabo ohranjenih novcih iz teh najdb ni uspelo pridobiti kakšne pomembnejše kronološke podrobnosti. Le za grob iz Šetarove je precej jasno, da izvira iz poznjšega 2. stoletja.

Ta časovna opredelitev, ki izhaja žal še vedno iz ne dovolj izčrpnih podlag, uvršča torej obravnavane grobove v cvetoče obdobje zgodnje antike do vdora Markomanov. To bo najbrž veljalo tudi za večino ostalih gomilnih grobišč, koder najdb še ni ali pa so že izgubljene. Ker so najdbe iz poznjših stoletij v Slovenskih goricah redke, lahko domnevamo, da pomeni pohod Markomanov proti Italiji, katerega žrtev je postala Solva, ne pa Poetovio, tisto veliko spremembo v antični naselitvi Slovenskih goric, ki je povzročila opustošenje dežele.⁷² Toda šele podrobnejša raziskovanja podeželskih stavbnih ostalin in grobov v gomilnih grobiščih bodo mogla pojasniti, kaj je od razmeroma goste naselitve prvih dveh stoletij ostalo.⁷³

V podrobnem dovoljujejo dosedanje najdbe le v enem primeru — v gomili iz Šetarove — vzporejanje grobne najdbe z ustrežno naselbino, ki bi v tem primeru bila na lormanjskih njivah.⁷⁴ Druge take očitne povezave grobišča z naseljem so znane v Drvanji, Obratu in morebiti še Ihovi, vendar gre povsod le za topografsko ugotovljene točke brez znanih grobnih in pomembnejših seliščnih najdb. Razmeroma bogat grob v Šetarovi očitno pripada lastnikom podeželskega posestva (vile rustike) v 1 km oddaljenem Lormanju. Nekoliko bliže ležeče preproste grobove pod nizkimi gomilami skoro brez pridevkov v lormanjskem gozdu zahodno od ruševin stavb bi si v tej zvezi lahko tolmačili kot pokope domačinov oziroma služinčadi. Najdbe iz šetarovske gomile ne dovoljujejo zanesljive presoje, ali je grob nastal pred ali po vdoru Markomanov, niti če je moški ali ženski. Mogoče bi bilo, da je bila stavba porušena ob vdoru Markomanov, kar bi nekako pojasnjevalo tudi drugo prazno gomilo v Šetarovi, ki jo je F. Baš opredelil za kenotaf.⁷⁵ Vendar bi bilo potrebno za oboje še prepričljivih dokazov v gradivu stavbe.

Najdbe iz raziskane gomile pri Gomilcih, ki sodijo očitno v zgodnje 2. stoletje, so morebiti pridevki ženskega groba, pri čemer bi nam preostali dve gomili skrivali še neznano družinsko razmerje. Ker ni na razpolago preverjenih primerjav, je tudi pri voličinskih grobovih le težko ugotavljati moške in ženske grobove. Grob v gomili št. 8 z nožem je morebiti moški ali pa gre spričo številnih fibul in novcev za dvojni in mešan pokop. Grob v gomili št. 9 s prstanom in stekleničko je morebiti ženski. Celotne najdbe iz tega grobišča kažejo na čas od sredine 1. v prvo polovico 2. stoletja.

V gomilah pri Zg. Voličini so bili odkriti tudi prazgodovinski predmeti. To mesto je moglo biti obljudeno že v poprejšnjih dobah. Antične najdbe tod nimajo nobene zveze s starejšo dobo. Take naključne lege najdišč dveh časovno oddaljenih dob pa so bile že tu in tam opažene.⁷⁶ Oba fragmenta rjavkaste posode — ustje z nazobčanim rebrom in dno — sta očitno prazgodovinska (sl. 20, 5—6), čeprav je črepinje grobe keramike z nazobčanim rebrom včasih prav težko opredeljevati.⁷⁷ V tem primeru gre za najdbe iz zasipa gomile št. 4, ta okoliščina pa hkrati z opazovanji v drugih gomilah, koder so bile v zasipu poleg kosov ilnatega premaza prav tako najdene sorodne črepinje, govori za to, da je na mestu grobišča bli starejši seliščni prostor. V gomili št. 5 je bilo mogoče še zaslediti 35 cm debelo kulturno plast (glej zgoraj), čeprav na mestu kopanj ni bilo opaženih neposrednih sledov stavbe. Podobne najdbe s stenami grobe posode (sl. 20, 4) so bile odkrite tudi v gomili št. 13. Za točnejšo časovno opredelitev teh seliščnih ostalin pa lahko uporabimo na prostoru gomil št. 16 in 17 pobrane črepinje grobe keramike (sl. 20, 1—3), od katerih se stena večje posode po glini ujema z najdbami v ostalih gomilah, fragmenta širokega roba in stene z ročajem črne sklede pa ustrezata najdbam podobnih skodel z obdonavskih najdiščih bronaste kulture gomil (stopnja C).⁷⁸ Podobni fragmenti skled so bili najdeni v zadnjih letih na Brinjevi gori,⁷⁹ keramika enake izdelave pa je bila odkrita tudi v gomili v Morju⁸⁰ in na gradišču Strmec v Strjancih.⁸¹ Ker je bronastodobna kultura gomil zastopana tudi v Podravju, gre pri voličinskih najdbah torej le za razširitev doslej dognanega naselitvenega prostora v notranjost Slovenskih goric.⁸²

Dosedanja večinoma naključna odkritja in laična kopanja so poleg redkih strokovnih posegov v gomile edini vir za proučevanje zgodovinske izpovednosti te vrste antičnih spomenikov. Ugotovljenih je bilo doslej skupno 167 arheoloških točk, kjer je še ohranjenih ali pa po številu znanih približno 800 gomil, celotna arheološka dediščina pa je bila nekoč gotovo vsaj za tretjino večja. Preden pa poskušamo izčrpati iz tega vira čimveč podatkov, je treba poudariti, da jih številčno sicer neznano, a zanesljivo zelo majhen del pripada še prazgodovinski dobi.

Za razločevanje gomil obeh dob ni na razpolago mnogo podatkov. Po najrazličnejših kopanjih so namreč znane najdbe le iz osemindvajsetih grobišč, ki pa so v sedemindvajsetih primerih izgubljene, v devetnajstih shranjene v mariborskem muzeju, medtem ko hrani graški Joanej nekaj najdb iz štirih, ptujski muzej pa iz dveh najdišč. V nekaj primerih v razkopanih gomilah ni bilo odkritih arheoloških predmetov.

Od teh grobišč jih je 39 imelo preverjene antične najdbe, deset pa bolj ali manj zanesljive prazgodovinske predmete. Teh deset grobišč bi torej morali izločiti iz obravnave, ker so deloma opisane na drugem mestu,⁸³ vendar to ni vselej mogoče. Zdi se namreč, čeprav o tem v Slovenskih goricah še nimamo neoporečnih dokazov, da so antični prebivalci včasih nameščali svoja grobišča na mesta že obstoječih poprejšnjih gomil. Pri tem gre najbrž vselej za železnodobne (halštatske) gomile, ob katerih ali med njimi so nastale v antiki nove.⁸⁴ Žal dosedanja raziskovanja niso še v nobenem primeru privedla do popolne jasnosti. Ob očitnih železnodobnih najdbah iz gomil v Gornji Radgoni, na Hardeku in Novinah pri Šentilju so antične najdbe tam prej domnevane po opisih izgubljenih najdb, ki jih ni mogoče preveriti po splošnih primerjavah, kot pa po ohranjenih dokazih.⁸⁵ Po Kovačičevem in Schmidovem mnenju naj bi bil (danes izgubljen) bronasti kipec iz gomile pri Zamarkovi še prazgodovinski, čeprav tega po skici v zapiskih med Schmidovo zapuščino ni mogoče zanesljivo presoditi, lонец T. 3, 4 od tam pa je antičen (sl. 9).⁸⁶ Po istem viru naj bi našli pri kopanju gomil pri Jurovskem dolu »prahistorično« keramiko, a tudi dve antični fibuli (sl. 9).⁸⁷ V obeh primerih bi torej morali biti na istih grobiščih, ki štejeta le po štiri gomile, grobovi iz obeh dob, le da žal podrobnih podatkov o kopanju in vsebini grobov ni na razpolago.⁸⁸ Te možnosti so nezanesljive še zaradi tega, ker v mariborskem muzeju arheološki predmeti niso bili vselej oštevilčeni in je pri selitvah včasih prišlo do zamenjav, ki so povzročile neprijetne posledice.⁸⁹ Skoro gotovo pa imajo gomile obeh dob skupno lego na grobiščih pri Benediktu, pri čemer prihajajo v poštev Benedikt, Trotkova in Zg. Ročica. Pri tem vmesna časovna praznina 4–5 stoletij izziva vprašanje, kaj je bilo s halštatsko naselitvijo v latenski dobi (ca. 250–15 pred n. št.) oziroma kakšni so dokazi za obstoj »vzhodnonoriške kulturne skupine«, ki naj bi trajala od poznega halštatskega časa do rimske osvojitve naših krajev.⁹⁰ To vprašanje pa zadeva tudi poreklo provincialnih gomil in bi terjalo posebne raziskave.

Med petintridesetimi primeri, kolikor imamo znanih podatkov iz dosedanjih kopanj, ločimo pet tipov grobov v antičnih gomilah. Daleč najštevilnejši je preprost pokop ostankov kosti s pepelom grmade in pridevki na površini tal, pokrit z gomilo. Ni zanesljivih podatkov, da bi bil tudi sežig vselej opravljen na istem mestu, kar naj bi bil sicer izviralo iz prazgodovine.⁹¹ V Slovenskih goricah so bila od ognja opečena tla v gomili opažena samo enkrat v gomili št. 12 v Zg. Volčini, le poredko in ne vselej v jasni zvezi z grobom pa še kje drugod.⁹² Ne da se trditi, da gre pri tej vrsti grobov za nižje sloje prebivalstva, ker se pojavlja pri vseh tipih grobišč, čeprav pri tistih s številnejšimi gomilami še ni bilo ugotovljeno, ali je to splošna navada ali posamičen pojav. Ker se pojavlja skoro izključno v gomilah manjših izmer, prevladuje pri grobiščih z do 5 gomilami, a ima lahko po primeru Gomilcev in Brengove tudi bogate pridevke, ostaja nejasno, ali gre tu za socialne razlike, za ženske grobove ali pa za kakšne druge vzroke.

Druga vrst grobov je opremljena s kamni v obliki kamnitih oblog in iz skrinj, ki so sestavljene iz večjih plošč. V pokrajini, kakršne so po geološkem sestavu Slovenske gorice, je bil ta način pokopa vezan tudi na oddaljenost od najdišč kamna. Litavski apnenec je zastopan tod v večjem pasu med Dravo pri Dogašah in Pesnici pri Lenartu, v skromnejših legah pa še zunaj tega pasu pri Koreni (»barbarski apnenec«), Oseku, Cmureku, Humu in še drugod. Ker pripadajo te vrste grobovi navadno grobiščem z 10 do

20 gomilami, torej grobiščem naselij in ne posameznih zasebkov ali posamičnih stavb in ker po vsebini groba in vrsti pridelkov ne izstopajo od ostalih, smerno tudi v teh pokopih ugotavljati domače prebivaistvo, ki je bilo v preskrbi s kamnom v ugodnejšem položaju. Tako je bil na primer kamen za grobne obloge v Zg. Voilčini in sosednjih Jablancih dosegljiv v neposredni okolici, v Oseku na kraju samem, medtem ko so ga morali na grobišča v Gočovi, Crmiji, Brengovi in Grabonoškem vrhu tovoriti iz bližine, na Staro goro in Sp. Ivanjce pa očitno že na večje razdalje. Ker nobeno teh grobišč ni raziskano v celoti, ni mogoče reči, če je bila skrb za tako opremo groba namenjena vsem umrlim.⁹³ Majhne obrobne gomile v Oseku po zunanjih merah precej zaostajajo za največjimi na istem grobišču, kar bi govorilo za določene starostne, biološke ali socialne razlike. Proti socialnim razlikam pa bi govorile najdbe iz leta 1963 uničene gomile št. 1 na vzhodnem grobišču v Brengovi, ki je — edina brez kamnite obloge in najmanjša na grobišču — imela v preprostem žganem grobu razmeroma bogate pridevke.

Uporaba kamnitih plošč je bila najbrž bolj v čišlih kot preproste obloge iz kamnov in se je obdržala — sodeč po Grabonoškem vrhu, a najbrž tudi Stari gori in Zg. Velki — do 4. stol. Ker pa so ravno grobišča s ploščami z izjemo Oseka navadno v krajih, ki so od ležišč kamna že oddaljeni, a tudi ne v krajih, ki bi po zemljepisni legi nudili ugodnejši gospodarski položaj, je ta način oblikovanja grobov najbrž temeljil v zakoreninjenosti kufnega običaja. V nekaterih primerih so se ploščam pridružile tudi izklesane pepelnice, tako v Sp. Ivanjcih, Šetarovi, Trotkovi in Mikiavžu, ter so morebiti, a ne nujno predstavljale za stopnjo socialno pomembnejšo osebnost⁹⁴. Prav gotovo pa to velja za grob z neke vrste (suho?) zidano grobno celico v Radehovi, ki — čeprav že zdavnaj izropana — po svoji osamljeni legi in velikosti gomile kaže na pokop veljavnejše osebe, najbrž tujega kolonista.⁹⁵

Poleg razlik v opremljenosti grobov — takih s preprostim pokopom in onih z različnimi inačicami kamnitih oblog — so med gomilami precejšnje razlike tudi v velikosti. V celoti vzeto znašajo skrajne razlike premera od 3,9 do 40,0, višin pa od 0,2 do 5,2 m. Večinoma prevladujejo srednje velikosti gomil s pr. 7—20 m, pri čemer niha višina med 0,2 in 3,0 m. Pa tudi v okviru teh mer so velikosti pretežno bolj izenačene pri vmesnih srednjih merah, le da se na nekaterih grobiščih pojavljajo tudi prav majhne ali prav velike gomile.

Med posamičnimi gomilami jih dve tretjini ležita sami zase, ostale pa so v bližini gomilnih grobišč, čeprav največkrat ne sodijo zraven. Do 86% jih pripada srednjim velikostim, po 5% oziroma 6% pa majhnim s pr. do 6 in velikim s pr. nad 20 m. Največja med njimi je gomila pod vilo na Ptujski cesti v Ormožu (pr. 25,0, v. 3,5 m), nekoliko manjše pa so same zase v Radehovi, Radencih (zelo nizka: pr. 22,0, v. 0,5 m) in Žerovincih, ob antičnih grobiščih pa še na Hercegovščaku in v Očeslavcih. Le ena izmed njih, v Radehovi, ima antične najdbe, od ostalih ni za nobeno dokazano predirsko poreklo. Najmanjše gomile s pr. ca. 5,0 in v. ca. 0,3 m leže posamič (Gočova, Placar, Zg. Korena) in so bile pri sondiranju spoznane za antične. Razlike v velikosti posamičnih gomil so tako najbrž samo med provincialnimi tipi.

Gomile-dvojčki so večinoma izenačenih srednjih mer, vendar so med njimi nekatere tudi malih izmer (Gomila, Obrat, Vičanci), po najdbah antične, na Hajndlu pa je tudi dvoje velikih s pr. do 37 in v. do 2,8 m, ki sta prav tako najbrž antični. Med temi gomilami se ponekod pojavljajo pari skrajno različnih velikosti. Tako leži npr. na Strmi gori ob veliki gomili s pr. 27,0 in v. 2,4 m majhna s pr. 7,0 in v. 0,4 m. Podobni pari so tudi na Dobravi, Kapelskem vrhu, v Sp. Gasteraju in Zg. Voilčini. Povsod tod so velike gomile izropane, male pa nepoškodovane. O kopanju je nekaj znanega le na Strmi gori, kjer kažejo kamni na grobno oblogo, črepinje neznane pripadnosti pa so vse izgubljene. Zelo verjetno gre tudi tu za antične pokope, katerih socialna razlika še ni raziskana.

Gomile v skupinah tvorijo grobišča na mestih, kjer večinoma ni v bližini drugih podobnih najdb, zlasti ne pri grobiščih, ki štejejo nad 20 grobov. Včasih so manjše skupine do 20 gomil v sosesčini drugih večinoma enakih ali večjih grobišč. Redno se na teh grobiščih pojavljajo v obrobni legi tudi male gomile s pr. od 3,9 in v. od 0,2 m navzgor. Zlasti večja grobišča imajo po velikosti precej izenačene mere in razen malih tod ni posebno velikih gomil. Te se pojavljajo pri manjših skupinah npr. v Gor. Ivanjcih, na Grabonoškem vrhu, pri Cezanjevcih, Lormanju in Jurovskem dolu. V malih skupinah so ponekod sploh samo velike gomile. To velja najprej za Podgrad pri Gor. Radgoni, a tudi za dvoje skupin s sicer precej nizkimi, a zato bolj široko sploščenimi gomilami v Oko-

slavcih in Sp. Ščavnici. Žal nobena teh velikih gomil ni bila strokovno izkopana, pri izropanih pa ni podatkov o morebitnih najdbah. Tako se za sedaj še ne da reči, ali gre povsod za socialne razlike v antiki ali pa katere teh gomil in skupin pripadajo še pred-rimskemu obdobju. Med tipi, ki nekako najočitneje izstopajo po obliki in izmerah iz splošnega pojava provincialnih gomil, bi bile predvsem velike sploščene gomile v Oko-slavcih in Sp. Ščavnici.⁹⁶

Po tipih grobov in velikosti gomil torej ni mogoče zanesljivo sklepati o socialnih in etničnih razlikah med prebivalci pokrajine. Na splošno gomile že same govore za domačo obliko pokopavanja v vzhodnih Alpah in s tem v veliki meri tudi za domače prebivalstvo teh krajev, ki je — kot kažejo najdbe v grobovih — sprejemalo rimske vplive večinoma le v tvarni kulturi. To prebivalstvo pa se v Slovenskih goricah po praznini poprejšnjih dob nenadoma pojavi z gomilami okrog sredine 1. stol., domnevno redki pokopi v pozni antiki pa opozarjajo na to, da je bilo po precejšnji gostoti do vdora Markomanov razredčeno kmalu za tem ali najkasneje v 3. stol. V svojih naseljih je bilo očitno socialno precej izenačeno, tako da izstopajo le bogatejše najdbe rimskih kolo-nistov. Poleg mestnih trgovskih izdelkov (keramika, steklenina, kovinski nakit itd.) se je po podeželju seveda razširil tudi rimski denar, precej redkeje pa marmorni izdelki. Od maloštevilnih marmornih spomenikov v Slovenskih goricah nobeden nima zaneslji-vega porekla v gomilah. Izjema bi bila le neokrašena marmorna pepelnica brez dna iz Miklavža, medtem ko so bili nagrobni kamni in sarkofagi iz Zg. Kungote, Pernice, Jakob-skega dola, Celestrine, Črncev, Vurberga, Savcev in Velike Nedelje vsi ugotovljeni že v drugotni legi. Medtem ko se je drugo potrošno blago razširilo po vsej deželi, pa se zdi, da je bila uporaba marmorja tod omejena le na Rimljane.

Število gomil	Vse	?	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	20	21	22	24	25	50	57	
Lege grobišč:																											
na stemenih	64	1	27	15	1	4	2	2		2	1	1		1	1		2		1		1				1	1	
na pobočjih	43	1	13	4	4	4	4	1	2	1			2			1	2	1	1	1				1			
na dnu pobočij	34	3	6	6	4	2	1	1	2	2	1	1			1						1	1					
na ravninah	20	7	6	1	2	1		1				1													1		
v kotanjah	6		4	2																							
skupno	167	12	56	28		29				19						14					5				2		

Tabela 1. Pregled slovenjegoriških gomilnih grobišč po številu gomil in po legi na terenu.

Sestav in lega grobišč sta kaj različna in lahko vsaj nekoliko osvetlita obseg antične naselitve v Slovenskih goricah. Dobro tretjino najdišč predstavljajo posamične gomile, ki so v polovici primerov (Andrenci, Benedikt, Cezanjevel, Črmlja, Gočova, Gor. Rad-gona, Gor. Ivanjci, Grabonoš, Hercegovščak, Lastomerci, Novine, Očeslavci, Ormož, Sp. Porčič, Trstenik, Zamarkova, Zg. Ročica, Zg. Ščavnica, Zlice) v večji ali manjši bližini večjih gomilnih grobišč. Ker je njihova časovna pripadnost le redko ugotovljena, ni mo-goče zanesljivo presojati, če gre za raztresene prazgodovinske oziroma antične pokope ali pa za posamične pokope v antičnih seliščnih okoljih, kar se zdi po dosedanjih najdbah najverjetneje. Ker razvrstitev naselitve v antiki najbrž še ni poznala posa-mičnih domačij domačinov, temveč predvsem tiste priseljenih kolonistov, ki so po svoji posesti in družbeni vlogi bili v novem okolju v nadrejenem položaju, bo del takih gomil (npr. v Šetarovi, Radehovi id.) najbrž pripadal njim.⁹⁷

Nekaj podobnega bi lahko veljalo tudi za drugo relativno najštevilnejšo skupino dvojnih gomil, ki zajema slabo petino vseh grobišč. Tudi nekaj teh gomil-dvojčkov je v krajih z večjimi grobišči (Gomila, Gor. Radgona, Miklavž pri Ormožu, Novine, Obrat, Zg. Ročica, Zg. Velovlek), a precej manj kot poprej, kar kaže, da gre tu v večini primerov za samostojna grobišča. Kot more posamični grob pomeniti bivanje pokopane osebe v nekem kraju le v razmeroma kratkem obdobju, tako velja to tudi za samostojne sku-

pine dvojnih gomil. Tu zato ne moremo govoriti o dolgotrajnih domačijah ali zaselkih. Časovno je v zvezi z naselbinsko najdbo opredeljen le grob v Šetarovi v drugo polovico 2. stoletja, vendar pa je dvomljivo, če so bile stavbe na bližnjih lormanjskih njivah, ki jim gomili v Šetarovi najbrž pripadata, res obljudene le v eni generaciji. Obseg teh stavb in prisotnost skromnejših gomil v bližnjem lormanjskem gozdu bi zahtevala pri reševanju tega vprašanja podrobnejše proučitve. Najrazličnejša lega teh gomil na terenu, ki se v glavnem ujema z razvrstitvijo posamičnih gomil, tudi ne izdaja česa določnejšega, temveč ne glede na splošno priljubljeno navado pokopavanja po vrhah grebenov govori za precej enakomerno poselitev v okviru posameznih naselitvenih okolišev.

Tretjo skupino, ki smo jo izločili zaradi lažjega primerjanja, tvorijo že prava, a majhna grobišča s tremi do petimi gomilami. Tudi tu je mogoče videti družinsko pokopališče, gotovo pa še ne večjega podeželskega naselja. V to skupino sodi prav tako slaba petina grobišč, najdišča pa v polovici primerov niso edina grobišča v svojem kraju. Prav ta navidezna vezanost na ostale skupine gomil, ki je bila pri dvojnih gomilah očitno manjša, bi lahko pričala o naselitvenih ali socialnih razlikah v posameznih krajih. Da je poudarek bil na prvem, kaže že zemljepisna razvrstitev takih skupin gomil, ki večinoma (Andrenci, Črmlja, Dragotinci, Cezanjevci, Gor. Ivanjci, Miklavž pri Ormožu, Lormanje, Slaptinci, Zamarkova, Zg. Velovlek) leže tolikanj vsaksebi, da bi mogle opravičevati obstoj ločenih zaselkov. Tudi tu medsebojna proučenost časovne pripadnosti skupin ni dovolj dognana, da bi lahko v tem pojavu sklepali še o tretji možnosti — časovni zaporednosti grobišč.

Nekoliko obsežnejša grobišča s 8 do 10 gomilami so manj številna in tvorijo osmino vseh najdišč. Razvrščena so v različnih legah in v polovici primerov blizu poprej naštetih manjših ali enako številnih grobišč. Tudi zanje veljajo prejšnje ugotovitve, to pa pride v poštev še za skupine 10—20 gomil, ki so še nekoliko redkejše (slaba desetina vseh najdišč). Obe vrsti grobišč očitno pripadata našeljem domačega prebivalstva in sta raztreseni po vsem ozemlju Slovenskih goric, ne da bi se posebej osredotočevala ob prometnih poteh ali v bližini Poetovije in Flavije Solve. Pripadajoče naselje je bilo doslej ugotovljeno v Drvanji na koncu amfiteatralno zaključene doline, kjer je bilo grobišče z osmimi gomilami na vrhu grebena, ruševine večinoma docela uničenih stavb pa na pobočju kotanje pod njim. Število in oblika stavb sta neznana, po najdbah pa je bila ugotovljena uporaba lomljenega kamna iz 8 km oddaljenega kamnoloma v Oseku in opeke, kar govori za dolgotrajnejši zaselek z močnejšim uveljavljanjem antične gradbene tehnike. Podoben položaj imajo ostanki stavb v Andrencih, prav tako na pobočju zaprte sončne doline, kjer ležita obe skupini gomil v neposredni bližini na vznožju grebenov. Vendar so pokazala dosedanja poskusna kopanja tu le lesene stavbe, a tudi prevladujoča domača poroza in z valovnico okrašena keramika govori za večji poudarek domače avtohtonosti, medtem ko iz gomil žal ne poznamo najdb.

Zelo redka so grobišča z večjim številom gomil. Vsega skupaj jih je ugotovljenih pet z 21—25 in dve s 50 oziroma 57 gomilami. Razprostranjena so po vseh Slovenskih goricah od Salovec blizu savarijske ceste do Zg. Ščavnice, ki sodi najbrž že v mestno območje Flavije Solve. Po redkih dosedanjih najdbah sodijo prav tako v cvetoče obdobje naselitve v 1. in 2. stol. Od naselbin je bila ugotovljena le lončarska pečica v Oseku, kjer je večje število gomil očitno v zvezi s pomenom naselja ob kamnolomu, saj je ta zalagal del osrednjih Slovenskih goric z gradivom za stavbe in grobove. A tudi tu ne bomo mogli najbrž nikoli postaviti časovnega okvira med najstarejšimi in najmlajšimi grobovi in tako s srednješe podlage presojati obsežnosti naselbine.

Bolj zamotano je veliko število gomil na najboljše slovenjgoriškem gomilnem grobišču v Trotkovi, kjer — na koncu stranske dolinice brez zemljepisnih posebnosti — naselbina gotovo ni imela kakšnega posebnega gospodarskega pomena. Ker pripadajoča naselbina in pa domnevana cesta med Ptujem in Radgono na terenu še nimata sledov, ostaja neznano, ali gre za obsežnejše ali dolgotrajnejše naselje. Pri tem moramo upoštevati še tretjo možnost, da je del gomil iz tega grobišča še prazgodovinski.⁹³ Vendar pa je grobišče obsežno samo glede na slovenjgoriške razmere, saj kažejo velika grobišča ob Muri med Lipnico in Radgono in ob Zali vzdolž ceste za Savarijo, da naselitve Slovenskih goric le ni bila posebno gosta in je odmaknjena od glavnih prometnih poti privabljala le malo kolonistov.⁹³

Grobišča kot nedvomni spremljevalci naselij izdajajo tako tudi obseg in razvrstitev naselitve, kar je v Slovenskih goricah, kjer pogrešamo raziskane antične stavbe ali na-

selbine, še bolj pomembno. Predvsem je zanimiva topografska lega grobišč za sklepanje o legi stavb, o katerih imamo le v redkih primerih (Andrenci, Drvanja, Lormanje, Ihova, Obrat id.) vsaj najskromnejše podatke.

Dobra tretjina vseh grobišč je razvrščena po slemenih grebenov. Med njimi prevladujejo po vrsti posamične in dvojne gomile, skupine po 6—10 gomil in obe največji grobišči. Četrtna grobišč leži po pobočjih, seveda samo tam, kjer jih je obvaroval gozd, medtem ko so v drugih primerih bile verjetno marsikje že izravnane (Kamenščak). Tudi tu odločno prevladujejo posamične gomile, nato pa se vrsti še večina grobišč s 3—5 gomilami in večja grobišča z 11—20 gomilami. V ravnovesju z grobišči po slemenih so tod še skupine s 6—10 in 21—25 gomilami. Petina grobišč pa leži ob vznožju pobočij, in sicer večinoma samo skupine s 6—10 gomilami. Na drugem mestu so še dvojne gomile, ostale skupine pa so v teh legah že v precejšnji manjšini. Kot izjemo bi lahko tu navedli še gomile v kotanjah ali ozkih globelih, med katerimi so štirikrat posamične (Črmlja, Lunovec, Trnovci, Zerovinci) in dvakrat dvojne gomile (Bratonci, Rotman).

Poslednja skupina, ki je v celoti gledano sicer na predzadnjem mestu, glede na lego pa ob ostalih skupinah že v veliki manjšini (12%), so gomile na ravninah. Tudi tu prednjačijo posamične gomile, medtem ko so ostale skupine zastopane že bolj izjemoma. Nekatere izmed teh gomil bi lahko uvrstili še k dnom pobočij, druge leže po terasah ob vodah ali na nizkih vzpetinah obrobij dolin, zelo poredko pa na pravi in včasih že nekoliko močvirni ravnici (Cezanjevci, Logarovci, Podgrad, Trnovska vas, Zg. Ščavnica).

Vzroki takega nameščanja gomilnih grobišč so bili gotovo predvsem v legi naselbin in kultiviranih površin in verjetno manj v kakšnih kulinih razlogih. V nasprotju s sodobno naselitvijo Slovenskih goric so bili v antiki hrbtli grebenov večinoma pogozdeni in pustli, kolikor niso po nekaterih vodila pota. Osamljena lega teh hrbtov je zato v večini primerov nudila primerno mesto za grobišča, saj tod niso motila delovanja živih. Rimska navada pokopavanja ob cestah si tod najbrž ni pridobila domovinske pravice, ali pa je bila omejena ob glavna pota z močnejšimi rimskimi vplivi. Tu bi prišel v poštev predvsem greben Trstenika, ki ima gomile v skupinah oziroma vrstah in posamič od Benedikta do Drvanje. Seveda pa še ni jasno, če je po njem vodilo kaj več kot lokalna pot do naselbine v Drvanji.¹⁰⁰ Vsekakor ne poznamo nobene antične naselbine ali stavbe na hrbtu grebenov, saj so skoro vse nameščene po obrobjih ravnin ali ob vznožjih pobočij, kar sovпада z lego današnjih kmetij že zaradi skupnega izhodišča — najbližje dostopnosti za poljedelstvo primernih površin.

Po številu druga največja skupina so grobišča po pobočjih grebenov, kolikor so v gozdovih še ohranjena. Leže na pobočjih vseh štirih smeri, kakor je pač kazal položaj v posameznih krajih in so včasih razporejena tudi po precejšnjih strminah. Tudi tu je povsod šlo za nekultivirana zemljišča, ki širjenju polj niso bila napotl, čeprav so bile gomile včasih (npr. v Andrencih) že ob samem naselju. Andreški grobišči sodita že v tretjo skupino grobišč na vznožju pobočij, torej v tisto, ki je bila po legi najbližja naseljem ali stavbam. Sodeč po tem primeru — od drugod h gomilam nimamo naselbinskih najdb — je tudi v teh legah uspelo ustvariti nemoteno razmerje med domačijami s polji in grobišči, saj je bilo v antiki v Slovenskih goricah na razpolago še dovolj zemlje. Grobišča na dnu pobočij leže večinoma v odročnih krajih, stranskih dolnicah; in so le redko ugotovljena ob pomembnih poteh, kar velja delno tudi za ostala grobišča. Brez sledov pripadajočih naselj ali tradicije o njih so gomile na ravninah.

Razpored grobišč po površini Slovenskih goric kaže razlike v gostoti naselitve, ki je bila predvsem osredotočena na področje med Pesnico pri Lenartu in Ščavnico pri Vidmu. Precej manj najdišč ima gričevnati svet severno od savarijske ceste med Pesnico in slovensko-hrvaško mejo, a tudi gričevnati grebeni med Ščavnico in Muro od Čmureka do Križevca ter ob Dravi od Ptuja do Maribora. Na Murskem polju so od nekdanjih gomil ohranjena le še ledinska imena, ker so bili gozdovi večinoma izkrceni in so se zato deli grobišč ohranili le še pod zaščito drevja (npr. Cezanjevci). Gričevnati svet zahodnih Slovenskih goric med Mariborom, Sentiljem in Jakobskim dolom je sploh brez gomil in podobno kot nihanju murske struge izpostavljeno Apaško polje očitno sploh ni bil intenzivne naseljen. Na Ptujskem polju pa keltska prisotnost in antična kolonizacija najbrž nista omogočili nastanka gomil, saj so znani tam le plani grobovi (Rogoznica, Strejaci, Formin, Osluševci, Obrež pri Središču).

Gomilna grobišča imajo tudi v Slovenskih goricah avtohtoni značaj ne glede na to, da je trenutno nejasno, če so se pojavila v tej pokrajini šele okrog sredine 1. stol. Njihova

osredotočenost na osrednje predele poudarja strnjeno naselitev neznanega domačega plemena na področju, ki je bilo za ljudi privlačno že v starejši železni dobi. Antično poimenovanje Serretes bi za te prebivalce na ozemlju med Dravo in Muro po Mayerjevi razlagi (Ser-et-es = rečani = prebivalci ob reki) povsem ustrezalo.¹⁰¹ Vendar pa te oznake ne smemo razumeti preozko in zlasti ne ločeno od prebivalcev severnega obrežja Mure ob vznožju gričevja Grabenlanda, ki so bili v tem imenu verjetno tudi zajeti.

Rimski vpliv je prodiral v Slovenske gorice predvsem iz prve in vso antiko najpomembnejše postojanke v Poetoviji, a pozneje seveda tudi vzdolž prometnih poti. Prva akcija Rimljanov — gradnja vojaškega taborišča ob pomembnem prehodu čez Dravo v Ptuj in vojaške ceste proti Savariji — je zadevala prebivalstvo Slovenskih goric (spričo pomanjkanja najdb iz železne dobe smemo domnevati le v skromnem obsegu) bolj obrobno. Stara pot preko Slovenskih goric proti Radgoni, ki bi jo smeli istovetiti s krajšo itinerarsko zvezo preko »ad vicesimum« proti Radgoni, je pripeljala Rimljane v osrčje pokrajine, a je kmalu izgubila svoj pomen.¹⁰² Nova cesta z odcepom za Murso je tekla po ravni Ptujskega polja in prečkala gričevje šele v medmurskem delu. Ker je sedaj postala glavna prometna žila na poti k Donavi in v kraje ob spodnji Dravi, je tod postala rimska kolonizacija najočitnejša in se kaže v vrsti stavb (Gorišnica, Strejaci, Senežci, Stojnci, Pavlovci, Središče) in obcestnih postojank (Zamušani, Formin, Gode-ninci). Preselitev prehodne trgovine s stare »jantarske poti« na novo cesto je pripomogla, da so Slovenske gorice ostale odmaknjena pokrajina z razmeroma šibkimi sledovi kolonizacije. Pomen »rimske ceste« med Ptujem in Murskim poljem preko Stare ceste in Cezanjevec je bolj teoretičen.¹⁰³ Povezava s Flavijo Solvo je zadevala Slovenske gorice le bolj v zahodnem delu in je morda vodila bolj po neposredni poti preko Maribora.¹⁰⁴ Drugih potreb za gradnjo prehodnih poti najbrž ni bilo, zato so poleg čisto krajevnih (vicinalnih) zvez imela večji pomen le še pota, ki so služila določenim gospodarskim nalogam. Tu je mišljeno predvsem pridobivanje kamna za gradnjo Poetovije in drugih stavb po podeželju, a tudi za grobne naprave v gomilah. Medtem ko o izkoriščanju kamna v antiki pod Humom in pri Cmureku ni dokazov, oziroma sta oba morebitna kamnoloma imela le lokalni pomen, pa sta kamnoloma v Oseku in na Reberci pri Koreni odigrala pomembnejšo vlogo. Kamnolom v Oseku je gotovo ležal prav blizu stare poti med Ptujem in Radgono in je bilo tako mogoče kamen tovoriti po tej poti, odvažali pa so ga tudi v notranjost ostalih dolin. Kamnolom na Reberci je za odvoz velike množine gradiva za Poetovijo potreboval urejeno cesto, očitno preko sedaj deloma od Drave odtrganega zemljišča vzdolž reke, kolikor ni prevladovala vodna pot po Dravi.¹⁰⁵ Skromnost antičnih najdb pri Dvorjanah daje slutiti, da je bil prvotni pristop k reki s poznejšo selitvijo struge najbrž odplavljen, uganka pa je, koliko so bile s tem v zvezi bogate najdbe marmornih kamnov pri Staršah onkraj reke.¹⁰⁶

Poleg materialne kulture, ki jo najbolj poznamo iz gomil, se je v Slovenskih goricah uveljavila tudi rimska tehnika stavbarstva, a ne povsod v enaki meri. Z malo vezan zid in opeka se pojavljata predvsem ob prometnih smereh in v stavbah kolonistov (Grušena, Stogovci, Lormanje, Obrat, morda tudi Rucmanci). Druge seliščne najdbe imejo od tega predvsem opeko, ki se je tod za kritje streh razširila že zelo zgodaj,¹⁰⁷ sicer pa so bile stavbe verjetno predvsem lesene in na bolj ali manj trdno izdelanih kamnitih temeljih (Andrenci, Drvanja, Sp. Senarska, Obrat, Ihova, Jama pri Vidmu, Osek?).

Podeželskemu značaju naselitve brez močnejših rimskih primesi odgovarja tudi neznanatno število marmornega gradiva, ki je — po gospodarski moči in družbenem pomenu naročnika — spremljalo prodor antične civilizacije v slovenjgoriško podeželje. Tudi tu je vidno prodiranje iz dveh smeri, iz poetovijske v Savcih, Veliki Nedelji, Radgoni, Miklavžu pri Ormožu in zahodne (iz Solve?) v Zg. Kungoti, Pernici, Jakobskem dolu, Črncih in Celestrini). Le v Jakobskem dolu in Savcih imamo znotraj pokrajine ohranjene napise, ki pa prinašajo docela rimska ali romanizirana imena brez tipičnega keltskega vpliva. Plana grobišča kot rimski (in keltski) način pokopa so ostala omejena na bližino glavne ceste in pri Poetoviji — sodeč po dosedanjih najdbah — niso segla niti do Placarja, kjer so mestu najbližje gomile.

Današnja gravitacija slovenjgoriških predelov k trem obrobnim središčem v Mariboru, Ptuj in Pomurju je bila v antiki omejena na obe mesti ob Dravi in Muri. Kod je tekla razmejitev, ki ni predstavljala samo meje dveh mestnih okolišev, temveč tudi dveh spočetka različno viadanih provinc, v podrobnostih ni znano, kot tudi ne, kakšen

vpliv je ta razmejitev imela na prebivalstvo. Ker so bili zaradi vojaških posadk ob cesti obrobni predeli Norika priključeni Panoniji, ji je pripadel tudi dobršen del Slovenskih goric verjetno z vsem osrednjim ozemljem. Tej meji pa se je najbrž prilagodilo mestno področje Flavije Solve, ko je bila ustanovljena. Zato je najbrž tudi Radgona sodila v Panonijo, razmejitve pa je morebiti tekla po bolj ohlapnem pasu med Cmurekom in Vurberkom, kot bi to lahko sklepali tudi po poznejši razmejitvi med Karantanijo in spodnjo Panonijo oziroma po mejah pražupnij.¹⁰⁸ Seveda so Dioklecijanove reforme to stanje izpremenile, vendar najbrž ne več tako prodorno, da ne bi stara razmejitev pozneje spet prišla do izraza.

Casovna pripadnost večine znanih najdb iz gomil v 1. in 2. stoletju ustvarja videz, da je cvetoča naselitev osredja Slovenskih goric po vdoru Markomanov močno upadla. Posledice vdora lahko za sedaj samo domnevamo glede na dejstvo, da so se Markomani Poetoviji najbrž izognili, Flavijo Solvo pa požgali in naj bi torej vsaj deloma prešli Podravje v tem vmesnem pasu. Pokop v gomilah, ki se je obdržal v 4. stoletju, je v 3. stoletju verjetno v veliki večini ohranil sežig kot glavno obliko, čeprav je bil v drugi polovici tega stoletja prehod k skeletnim pokopom že splošen pojav.¹⁰⁹ Ker ni zanesljivih grobnih najdb, si moramo za to dobo pomagati z novci. Slika, ki nam se po začasnem pregledu te vrste najdb v Slovenskih goricah nudi,¹¹⁰ nam po redkih zgodnjeantičnih novcih — po svoji legi zunaj glavnih poti so tembolj presenetljivi — poudarja prisotnost (z izjemo »enodnevnih« cesarjev) zaporedne vrste vladarjev od Vespazijana do Komoda (z izjemo »enodnevnih« cesarjev) zaporedne vrste vladarjev od Vespazijana do Komoda (z izjemo »enodnevnih« cesarjev) zaporedne vrste vladarjev od Vespazijana do Komoda. Ta vrsta pa se večinoma s posamičnimi novci nadaljuje še vso prvo polovico 3. stoletja in je šele v drugi polovici zastopana predvsem s Klavdijem II., Avgustinom, Karinom in Dioklecijanom, medtem ko bi pričakovali vsaj še sicer zelo pogostne novce Galijena in Proba.¹¹¹ Novci 3. stoletja pa so le v Ormožu in Sladkem vrhu bili zanesljivo najdeni v gomilah, medtem ko kaj takega za ljutomerske lahko le domnevamo.¹¹² Ker ni podatkov o morebitnih najdbah novcev pri divjih kopanjih, je ta podoba lahko varljiva in bi morda odstotek poznih gomil mogel biti večji. Ostale najdbe izvirajo iz območij cest, kolikor pa so iz notranjosti pokrajine (Vitomarci, Murski vrh), so brez podatkov.

Skeletni pokop bi potemtakem prišel do veljave med očitno že precej razredčenim prebivalstvom Slovenskih goric šele v 4. stoletju. V gomilah so bili ostanke skeletov ugotovljeni doslej le na Grabonoškem vrhu in Stari gori, torej precej znotraj dežele. Medtem ko datira fibula iz Grabonoškega vrha¹¹³ to grobišče še v drugo polovico 4. stoletja, pa bi po Ferkovih podatkih imeli v Dvorjanah plani skeletni grob s pridevki in Konstancijevim novcem že iz začetka stoletja.¹¹⁴ Ostale najdbe novcev izvirajo spet iz območja cest (Spuhlja, Gorišnica, Ormož, Radgona) ali iz bližine Poetovija (Grajena). Po 4. stoletju v Slovenskih goricah in njihovem obrobju izven Ptujja ne poznamo najdb do prihoda Slovanov, o katerih pa za sedaj pričajo prav tako le redke najdbe grobov poleg Ptujja še v Središču in Veržetu. Tako je v tej pokrajini antična naselitev doživela največji razcvet v 1. in 2. stoletju, njen najštevilnejši arheološki dokaz — pokop v gomilah — pa se je z žganimi in v 4. stoletju skeletnimi grobovi ohranil vso dobo. Planj grobovi so ves čas ostali omejeni na obrobja glavnih cest (Rogoznica, Formin, Obrež, Gibina), kjer so se deloma naslonili na keltsko tradicijo. Skeletni pokopi v teh grobovih prav tako niso ne kot navadni grobovi (Strejaci, Dvorjane) ne kot pokopi v sarkofagih (Velika Nedelja) prodrli daleč stran od cest. Zato bi lahko v obeh tipih grobišč videli vsaj v glavnem predstavnike domačega oziroma priseljenega rimskega prebivalstva.

Tabela 2. Začasni pregled slovenjgorijskih rimskih novcev z znanimi vladarji. Niso upoštevani: republikanski IVNIA SILANVS s Kapelskega vrha ter novci neznanih vladarjev iz Benedikta, Brengove, Grabonoškega vrha, Gradške, Križevca, Sp. Ivanjceva, Stare ceste, Stojnceva, Svečine, Vurberka, Zamarkove in Zg. Voličine. Zakladna najdba iz Sejanca je prikazana (po Ferku) samo pregledno. Novci iz Radgone izvirajo iz neznanih najdišč obakraj Mure. (Glej str. 53)

Vladarji																																Skupno			
Najdljka	TIBERIUS	NERO	VESPASIANVS	TITVS	DOMITIANVS	TRAIANVS	HADRIANVS	ANTONINVS PIVS	FAVSTINA SEN.	M. AVRELIVS	FAVSTINA IVN.	LVCILLA	COMMODVS	SEPT. SEVERVS	CARACALLA	GETA	ELAGABAL	SOEMIAS IVLIA	MAESA IVLIA	ALEX. SEVERVS	ORBIANA	MAXIMINVS	GORDIANVS	PHILIPPVS	CLAVDIVS II.	AVRELIANVS	CARINVS	MAGNA VRBICA	DIOCLETIANVS	LICINIVS	CONSTANTINVS	CONSTANTIVS	VALENTINIANVS?	HONORIVS	
Kort	1	1																																	2
Lahonci		1																																	1
Hercegovci			1																																1
Črnjci				1																															1
Gorisljica					1	1																													6
Radgonat						1																													7
Selanci				x		x									x																				x
Placarovi					1																														1
Ljutomer?							1	1																											6
Cezanjevci								1																											1
Osek								1																											1
Troškova								1																											1
Središče									1																										5
Ormož										1																									5
Murski vrh											1																								1
Lepari?												1																							5
Formin																																			1
Vitomarci																																			1
Mošajinci																																			1
Štadl vrh																																			1
Dvorjane																																			1
Grajsna																																			1
Spuhlja																																			1
Skupno	1	3	3	2	2	1	4	4		2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	3	2	2	1	51

¹ K Slovenskim goricam je tu priključeno tudi ravniško področje ob Muri in Dravi, kjer je gomil sicer manj ohranjenih, a spadajo v isto kulturno območje.

² Poročilo F. Vrbljaka (po radgonski župni kroniki?) graškemu zgodovinskemu društvu (rokopis št. 781 »Über heidnische Grabhügel«, decembra 1851, v Štaj. dež. arhivu v Gradcu). Prim. tudi F. Kovačič, Ljutomer, 1926, 8.

³ Isti (po Dajnkovih zapisih v župni kroniki v Veliki Nedelji). Prim. tudi CZN 20, 1925, 79 s.

⁴ Isti (rokopis št. 781 in 693, prav tam). Prim. tudi F. Kovačič, prav tam, 5 in CZN 15, 1919, 64 s.

⁵ O kopanjih v Lunovcu pri Veliki Nedelji prim. rokopis št. 781 prav tam, medtem ko so njegova kopanja okrog Benedikta le posredno omenjena (F. Zmazek, Voditelj v bogoslovnih vedah 2, Maribor 1900, 377).

⁶ Mittheilungen des hist. Vereines für Steiermark (MhVSt) 4, 1853, 258.

⁷ Voditelj, 378. Med temi najdbami so bili tudi prazgodovinski predmeti.

⁸ Kres 1, Cetovec 1881, 675 ss.

⁹ V Saloveh okrog leta 1900 I. Salamun s tovariši, v Miklavžu F. Bohanec in S. Kociper, v drugih krajih večinoma lastnikov sinovi in sosedje. Zadnji primer je znan iz leta 1953 (glej Zg. Voličine).

¹⁰ V zapisniku seje mariborskega zgodovinskega društva 8. 9. 1921 (v mariborskem arhivu) je navedeno le: »Nadle so se gomile, a izkopanine so bile prav neznatne; najvažnejši je majhen kipec, najbrže kak poganski maik.« Podrobneje je najdbe opisal W. Schmidu v pismu 24. 11. 1923 V. Skrabar (sl. 9) in omenil poleg kipca stekleni biser, dva žeterna obročka in razbit lonec (med Schmidovo zapuščino v Joaneju). Medtem ko so ostali predmeti danea izgubljeni, je lonec v mariborskem muzeju ohranjen (glej Zamarkova) in priča o zmotnosti Schmidove »halštatske« opredelitve zamarkovskih gomil (W. Schmid, Südsteiermark im Altertum v. Hausmann, Steiermark, Graz 1925, 8). Prim. T. 2, 4.

¹¹ CZN 28, 1931, 115 ss.

¹² Gre za gomile v Gočovi, Gomili, Ivanjcih, Lastomercih, Ločiču, Loperšicah, Lormanju, Placarju in Vičancih (VS 9, 1965, 189 ss.).

¹³ V mariborskem muzeju je 12 predmetov iz okolice Benedikta, 1 iz Radehove, 2 iz Salovec, 9 iz Setarove, 1 iz Trotkove, 1 iz Zamarkove, 2 iz Zg. Ščavnice in 82 iz Zg. Voličine. V ptujskem muzeju so shranjene najdbe iz gomile v Gomilcih. V graškem Joaneju je uspelo najti le troje posod iz okolice Ljutomera.

¹⁴ Izvzete so najdbe iz Grabonoškega vrha, objavljene v AV 5, 1934, 325 ss., T. 1, ter novejše najdbe iz Brengove in Ločiča, objavljene v VS 9, 1965, 147, 175.

¹⁵ Glej v seznamu najdišč: Gočova, Gomila, Gornji Ivanjci, Lastomerca, Loperšice, Pršetinci, Trnovska vas, Vičanci.

¹⁶ Ročni izdelek sta predvsem lonca T. 1, 11 iz Benedikta in T. 3, 4 iz Zamarkove pa še nekaj fragmentov iz Zg. Voličine.

¹⁷ Za sedaj bi to veljalo predvsem za katero izmed gomlinih grobišč pri Benediktu (Benedikt, Trotkova, Zg. Ročica — F. Zmazek, Voditelj 3, 1900, 378, našteva od tod najdbe, med katerimi so nekatere gotovo prazgodovinske). Soseščina obeh vrst grobov je ugotovljena pri Solvi na gomlinem grobišču med Lipnico in Landscho (E. Diez, Flavia Solva, 1959, 15) pa tudi na obsežnih gomlinih grobiščih ob Solbi (W. Radimsky-J. Szombathy, Wies. MAG 12, 1982, 178 ss.; 13, 1883, 41 ss.; 14, 1884, 21 s.; 15, 1885, 117 ss.; 18, 188, 77 ss.; 20, 1890, 170 ss.). Po H. Koetheju (Trierer Zeitschrift 14, 1939, 118) imajo večje skupine gomil te izjemoma samo rimske pokroge. Da bi veljalo to tudi za manjša grobišča, kaže npr. grobišče z 12 gomilami v Weiden u na Gradiščanskem (A. Radnóti, Die römischen Bronzezeit von Pannonien, Diss. Pann. II/8, 1938, 177). Obstoj takih mešanih grobišč bi torej smeli domnevati tudi kje na drugih najdiščih v Slovenskih goricah.

¹⁸ Prim. o tem vprašanju navedena mnenja pri K. Willvonseder. Zur keltischen Besiedlung des Ostalpenraumes. Carinthia I, 143, 1953, 603, in pri E. Bónis, Folia archaeologica 9, 1957, 77.

¹⁹ Skeletni grobovi na Grabonoškem vrhu sodijo v 4. stoletje. V gomilah pri Zg. Velki so bili odkriti grobovi s kamnitimi ploščami, iz katerih so najdbe razen dveh koščkov stekla v graškem Joanneumu izgubljene. J. Krautgasser (MhVSt 19, 1881, 192 s.) je o njih sklepal: »Die Zistenform der Gräberaussetzung scheint den Übergang des heidnischen Begräbnisritus zur späteren christlichen Inhumation zu prognostizieren.«

²⁰ A. Schörgendorfer, Die römischezeitliche Keramik der Ostalpenländer, 1942.

²¹ W. Schmid, Der Töpferofen in Gledsdorf. JÖAI 25, 1929, Beibl., 74 s., 145 s.

²² VS 9, 1965, 150 s.

²³ Podobna pečica je bila npr. odkrita tudi v antični naselbini na Brinjevi gori pri Zrečah (VS 9, 1965, 141).

²⁴ W. Schmid, (op. 21), 78. E. Bónis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien. Diss. Pan. II/20, 1942, 35 ss. A. Schörgendorfer, (op. 20), 112 ss. Prim. tudi P. Petru, AV 9—10, 1958—59, 18 ss.

²⁵ Prim. E. Bónis, (op. 24), 38. T. 2, 6—7.

²⁶ Dve posodi podobnih oblik T. 8, 104—105 iz Koroske datira A. Schörgendorfer (op. 20) v drugo polovico 1. in v 2. stoletje ter ju presloa kot dediča zgodnjih halštatskih oblik (72). E. Bónis, (op. 24), navaja med temi tipi le latenske oblike (51. T. 23, 1—3).

²⁷ Podobni rebrasto nažlebljeni vratovi loncev se pojavljajo v grobišču iz 1. stol. v Katschu (W. Schmid, op. 21, 98 ss., sl. 59 in 64) skupaj s keltakimi oblikami loncev sl. 83. Prim. podobne profile pri E. Bónis, (op. 24), T. 1, 4, 5, 12 iz istega časa (35).

²⁸ A. Schörgendorfer, (op. 20), 115. E. Bónis, (op. 20), 20.

²⁹ VS 9, 1965, T. 8, 1.

¹⁰ E. Bónis, (op. 24), 102 ss, T. 16, 12 in 17. Zunaj Ptuja je znan še podoben sodčast lonec v Motvarjevih (AV 11—12, 1960—61, 106, T. 7, 1).

¹¹ A. Schörgendorfer, (op. 20), 74, 136. E. Bónis, (op. 24), 52.

¹² E. Bónis, (op. 18), 71, sl. 15 v Ivancu, pri nas v Setarovi.

¹³ Sorodna oblika v Podravju znana še iz Paker pri Mariboru (A 2500).

¹⁴ A. Schörgendorfer, (op. 20), 14 s, T. 10, 139—143.

¹⁵ Poskusi pregled zajema iz Schörgendorferja in štiri avstrijske dežele, kjer je slovensko Podravje iz Stajerske izločeno, sedanja Gradiščanska pa ne. Dopolnjeni so le podatki iz E. Bónis-ove za Poetovio in nekaj poročil iz Schlid von Steier za Stajersko.

Tipi Vse Slov. Podravje Koroška A. Stajerska N. Avstrija G. Avstrija

T. 4, 4	3	2		1		
T. 1, 1	18	4	7	5	1	1
T. 1, 2	12	4		5	2	
T. 5, 6	3	3				
T. 5, 6	20	5	5	12	17	5

Tu so vpisani le slovenjegoriški tipi, zato se odstotki v tekstu razlikujejo. E. Bónis, op. 24, T. 24, objavlja še nekaj drugih tipov, ki tu niso upoštevani.

¹⁶ V pregledu so vse tri skupine (z zabrisanim prehodom, z ostrim prehodom in z rebrasto nažebljeno steno) vpisane v isto vrsto.

¹⁷ Poleg Zg. Voličine (T. 5, 6) in Ptuja (E. Bónis, op. 24, 166, T. 24, 11/2) in T. 24, 12/2) še v Dokle-žovju (AV 11—12, 1960—61, 104, T. 7, 5) in Starem trgu pri Slovenjem Gradcu (R. Egger, JÖAI 17, 1914, Beibl., 65, sl. 63), kjer se pojavljajo skodelice enakega profila sl. 59, 3, tudi z neizrezano nogo. ¹⁸ Zarnogroblični primeri pri H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Röm.-Germ. Forsch. 23, 1959, T. 109, E 2 (Ruše), T. 118, 52 (Hajdina), T. 120, 36, 44 (Maribor). Za halštatsko dobo: Benedikt (T. 123, 25, 26, prav tam), Wlas (R. Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, 1954, 806, sl. 430; 813, sl. 433), Legen pri Slovenjem Gradcu (V Joaneju v Gradcu, inv. št. 15.263), Brag—Frög na Koroškem (H. Müller-Karpe, Carinthia I 133, 1943, 117, sl. 2, A. 7). Ta tip prazgodovinskih skodeli pa je bil seveda razširjen na precej širšem prostoru (npr. Kobarid, Este in Trešćerovae, Batina, Sali).

¹⁹ Najpodobnejše primere navaja E. Bónis (op. 24), 106 s iz Emone, Poetovije in Karnunta (T. 17, 10), med katerimi so tudi rdeče loščeni primeri (42). Barbotinski okras na voličinski posodi spominja na podkvaste motive in bi po Schörgendorferju (op. 20), 120 s, potrjeval datacijo v prvo polovico 2. stoletja.

²⁰ E. Bónis, (op. 16), 71, sl. 15.

²¹ S. Pahlč, AV 11—12, 1960—61, 111, T. 1, 2. Posode te vrste so pogoste v Ptujju (E. Bónis, op. 24, 36, T. 10, 10), A. Schörgendorfer, (op. 20), 152 jih datira v konec 1. in zgodnje 2. stoletje.

²² Prim. podoben fragment iz Dobrovnika (AV 11—12, 1960—61, 112, T. 6, 1 z nadaljnjimi pri-merjavami v op. 40).

²³ E. Bónis, (op. 24), 68. Okrašenemu benediškemu stičen pokrov prav tam, 224, T. 32, 1.

²⁴ A. Schörgendorfer, (op. 20), 72.

²⁵ A. Schörgendorfer, (op. 20), 160. E. Bónis, (op. 24), 52.

²⁶ A. Hadnóti, (op. 17), 49, op. 84.

²⁷ A. Schörgendorfer, (op. 20), 174. Slovenjegoriške najdbe sodijo vse v skupino krožnikov brez napisov, ki se pojavlja že v 1. stoletju (R. Egger, op. 37, sl. 53, sl. 60), a je trajala še v pozno antiko (E. Bónis, op. 24, 49). Prim. tudi E. Bónis, Intercisa II. Arch. Hung. SN 36, 1957, 43.

²⁸ A. Schörgendorfer, (op. 20), 160, T. 36, 468—472 objavlja podobne posode kot »steklenice z ročajem«, samo iz Nižje Avstrije, vendar je po E. Bónis (op. 24, T. 28, 3, 13) tip vrča iz Gomile izredno pogost ravno v Poetoviju (199 ss), tako da ga lahko kot vrč s podobno lijkasto oblikovanim vratom T. 27, 5, najštevilnejši v Emoni (E. Bónis, prav tam, 212 s), presojamo kot lokalno varianto.

²⁹ Po E. Bónis (op. 24, 49 s, T. 21, 52 in T. 23, 1—2) so od 1. stoletja dalje v Panoniji pogost tip in zelo številne tudi v Poetoviji (170 s). Trajajo do 4. stol. (E. Bónis, op. 47, 44). Najbližje podeželske najdbe so znane iz gomil pri Štrigovi (E. Bónis, FA 14, 1962, 24, sl. 4, 5—6, T. 5, 5—8).

³⁰ Glej op. 41.

³¹ Enaka skodelica je bila najdena tudi v bližnjem grobišču pri Štrigovi (E. Bónis, op. 49, 23, sl. 42, T. 5, 3), po žigu MAXIMI ugotovljena za izdelek iz Lezoux (28), vendar je šalovska skodelica po poreklu prej iz Rheinzaberna (E. Bónis, op. 47, 109, T. 12, 7 objavlja enako skodelo iz Intercise).

³² Podobna v Dobrovniku (AV 11—12, 1960—61, 124, T. 2, 4) in Ivancu (E. Bónis, op. 18, 69, sl. 13, 1).

³³ O. Fischbach, Römische Lampen aus Poetovio. MhVSt 44, 1896, 26, 60 (p. o.) objavlja enako oltjenko, najdeno z novci iz sredine 3. stoletja.

³⁴ Ker se je uporaba sigilatne skodelice Drag. 33 najbolj razširila v sredini 2. stoletja, pride za posnemanje podobno kot pri Schörgendorferju objavljena podobna posodica v poštev le po-znejši čas (A. Schörgendorfer, op. 20, 4, 84, 126, T. 3, 34).

³⁵ Objavljena pri E. Bónis, (op. 24), 162, T. 21, 33/1, ki taj vrsti skodeli pripiše »svetočo dobo« v 2. stoletju. A. Schörgendorfer, (op. 20), 5, 127, T. 3, 43.

¹⁰ Objavljen pri E. Bónis, (op. 24), 121, T. 18, 34. A. Schörgendorfer, (op. 20), 75, 140 za sorodni tip T. 13, 189.

¹¹ A. Schörgendorfer, (op. 20), 21, 97, 140, 188, T. 13, 196—197 in T. 14, 194—195 navaža le uvožene primere iz krajev ob Donavi in jih datira v 2. stoletje. Prim. tudi E. Bónis, *Intercisa* 2, 38.

¹² Objavljen pri E. Bónis, (op. 24), 98, T. 14, 9/2, prim. str. 41.

¹³ M. R. Alföldi, *Intercisa* 2, 458.

¹⁴ Znale so iz Dokležovja (izgubljeno, AV 11—12, 1960—61, 104), Ivánca (E. Bónis, op. 18, 89, sl. 15, 8), Vučje gomile (izkopavanja leta 1982 — VS 9, 1985, 159), Gicinga (Schild von Steier 8, 1958, 24, sl. 4, 1) in Miklavža pri Mariboru, kjer je bilo poleg dveh takih žar še precej drugih steklenih posod (odkrito leta 1981, — VS 8, 1982, 248).

¹⁵ AV 11—12, 1960—61, 112.

¹⁶ A. Radnóti, *Intercisa* 2, 155, T. 29, 8.

¹⁷ W. Modrijan, *Festschrift Schütz*, 1954, 410, T. 2. A. Radnóti, *Intercisa* 2, 149.

¹⁸ AV 5, 1954, 322.

¹⁹ I. Kovrig, *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*. Diss. Pann. II/4, 1937, 107, T. 1. 7. Prim. tudi fibule iz Gicinga pri M. Grubinger (Schild 8), 23, 30, sl. 3.

²⁰ I. Kovrig, prav tam, 117.

²¹ I. Kovrig, prav tam, 120.

²² AV 5, 1954, 326 s, T. 1, 1.

²³ Prim. podobne najdbe žebijev v Dobrovniku (AV 11—12, 1960—61, 93), Bobovku (AV 9—10, 1958—59, 20), posebno pa v Vasasu pri Pécsu (E. Fülep, *Acta archaeologica* 8, 1958, 388 s).

²⁴ Na podeželju so najbližje znani primeri iz Brinjeve gore pri Zrečah (v mariborskem muzeju neobjavljeno).

²⁵ M. R. Alföldi, *Intercisa* 2, 412.

²⁶ E. Diez, *Flavia Solva*. 11. — E. Swoboda, *Carnuntum*, 1933, 45. — Dosedanja raziskovanja niso ugotovila pomembnejših posledic tega vdora »vzdolž vojaške ceste« do severne Italije na področju Poetovlje, kar bi si spričlo porušene Solve lahko razlagali s tem, da so se Markomani Poetoviji izognili. Ker tudi z obzidjem zavarovana Emona pri tem ni pretrpela večje škode (J. Klemenec, *Zgodovina Ljubljane*, 1955, 332, — drugačnega mnenja je J. Šašel, *Vodnik po Emoni*, 1955, 18), se zdi, da se proti Italiji namenjeni Markomani in njihovi zavezniki niso zaustavljali ob utrjenih postojankah, temveč so se spotoma znašali le nad nezavarovanimi mesti (Solva) in podeželskimi naselji, dokler se po porušenju Opičterija (Oderza) njihov prodor ni zaustavil (B. Saria, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 20, 1939, 135).

²⁷ Ob grobnih najdbah iz Grabonoškega vrha in Stare gore (AV 5, 1954, 331 s) sodijo tudi skeletni grobovi zunaj gomil v Strejcih (VS 9, 1965, 185) in Dvorjanah (F. Ferk, *FTB* 1890) in najbrž še katera izmed ugotovljenih seliščnih postojank v 3. in 4. stoletju. Za nekatera gomilna grobišča bi nadaljevanje v poznejši čas dokazovali pomarkomanski novci, in sicer Klavdij II. iz gomil pod Sladkim vrhom, Lucija, Komod in Dioklecijan iz Ijutomerske okolice, Faustina jun. iz Murskega vrha, Gordian iz Vitomarca. Poleg teh novcev iz notranjosti Slovenskih goric so bili najdeni tudi ob prometnih poteh, in sicer okrog Radgone Karacala, Aurelijan, Herkul in Konstantin, ob savarijski cesti pa iz Gorlšnice Magna Urbica in »konstantinski novci«, iz Spuhle Honorij in iz Ormoža Maximin in Karin. V Ormožu naj bi bil najden tudi milijnik CIL III 4081 iz časa Valerijana in Gallijana.

²⁸ VS 8, 1962, 248 in 9, 1985, 147 s.

²⁹ F. Baš, (op. 11), 118.

³⁰ Npr. lega gomile iz bronaste dobe na prostoru poznoneolitiko-eneolitike stavbe pod Brinjevo goro (AV 13—14, 1982—83, 349 ss), antični grob št. 131 na žarnem grobišču v Rušah ter dvoje provincialnih panonskih fibul v grobu št. 129 (G. Würmbrand, *Marla Rast*, 1879, 42, 88). Pokopavanje starih Slovencev v antične ruševine v Središču in Veržuju je bilo že namerno, enake pokope na prazgodovinskem gradišču Puščavi nad Starim trgom ali na antičnem skeletnem grobišču v Brezju nad Zrečami pa je izzvala najbrž predvsem lega teh točk.

³¹ P. Petru, AV 9—10, 1958—59, 18, 154, T. 19, 3, T. 24, 1, Prim. tudi E. Bónis, (op. 18), 88, sl. 14, 7.

³² K. Willivonseder, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich, Herzogenburg*, 1937, 340, T. 15, 2, 8 in *Hipperdorf* — 344, T. 7, 4.

³³ V mariborskem muzeju, neobjavljeno.

³⁴ VS 9, 1965, 170.

³⁵ VS 9, 1965, 171 s.

³⁶ S. Pahič, AV 13—14, 1982—83, 359 s, sl. 3.

³⁷ S. Pahič, *Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah*. Arh. vestnik 16, v tisku.

³⁸ Primerjave pri op. 17.

³⁹ Glej navedbe v seznamu najdišč za te tri kraje. Najmanj jasen je položaj na Novinah, kjer omenja F. Baš (*Carinthia* I 143, 1953, 184 s) v izropanih gomilah le najdbe »grafitiranih črepij«, raztresena lega gomil in najdbe provincialnih črepij ob gradišču pa delajo prisotnost antičnih pokopov vsaj mogočo.

⁴⁰ Kot najdbe so navedene: »bronast kipec, siva vrtena skodela, ostanek posode iz rdeče gline, prozoren preliukljan zelen steklen biser, dva železna obročka, ostanek železne konjske brzde (7) in zogleleni ostanek iesa«. Med Schmidovo zapuščino v graškem Joaneju.

⁴¹ Izgubljenih črepij ni več mogoče preveriti. Kot najdbe so navedene: »prazgodovinske majhne črepije, rdeče, črne, sive, slabo pečene, brez okrasa, ostanek bronaste čelade (majhni kosci) s konico čelade in dve samostrelni fibuli iz 4. stol. po n. št. (W. Schmid)«. Fibuli sta bili (po skici) preprost tip brez okrasa (7) in s čebulastima glavicama le na obeh koncih krakov, iz pisma V. Skrabarja W. Schmidu 24. 11. 1923.

⁹⁰ O kopanju so podatki samo za Zamarkovo (ČZN 17, 1922, 53), kjer kaže danes očitne sledove kopanja je ena gomila.

⁹¹ Tako predvsem pri keramiki in bronastih predmetih iz Benedikta (S. Pahič, op. 83).

⁹² Prim. S. Pahič, op. 83.

⁹³ H. Koethe, (op. 17), 117 s.

⁹⁴ Prim. kurišča in ognjišča v gomili št. A-4 v Dobrovniku (AV 11—12, 1960—61, 92 s. 110, pril. 10).

⁹⁵ Grobne obloge iz lomljenega kamna so verjetno tudi drugod in ne le v Zg. Voličini, kjer je to dokazano, tvorile dozdevne kupole kot preprosto posnemanje zidanih celic. Kamnitni nastavki zunaj oboda pri gomilah št. 8 in 13 v Zg. Voličini so tako najbrž simbolične oznake za vhodne rove v zidane celice [A. Schober, Die Römerzeit in Österreich, 1853, 125; H. Koethe, (op. 17), 117]. Te vrste grob je bil ugotovljen v bližnji Pivoli pri Mariboru (zapiski iz leta 1948 v mariborskem arhivu).

⁹⁶ Šetarova: ČZN 23, 1928, 148. — Miklavž: VS 7, 1960, 33. — Sp. Ivanjci: F. Ferk, Ferien-Tagebuch 1899, dodatni zvezčič. — Trotkova: sl. 13.

⁹⁷ F. Baš, (op. 11), 118 ss.

⁹⁸ Sondiranje gomile št. 3 v Sp. Ščavnici leta 1982 ni dalo prepričljivih rezultatov. V ospredju gomile je bila v sondnem jarku 0,9—1,0 m ugotovljena le 5 cm debela plast mehke rjave zemlje z drobcji ogila, nad njo pa — torej v zasipu — neka drobniš črepij po videzu rjave, prazgodovinske keramike.

⁹⁹ Tod morebiti tudi v kombinaciji z zaselkom delavcev s posestva. P. Petru, Dolenjski zbornik, 1881, 194.

¹⁰⁰ V primeru, da velja Zmazkov stavek: »Več takih posodblc je iz črnomodre gline...« za železnodobno keramiko benediške skupine [F. Zmazek, (op. 5), 877]. — S. Pahič, op. 83.

¹⁰¹ W. Modrijan, Festschrift Schütz. 1854, 405 s. K. Pucks, ZhVSt 20, 1824, 3. E. v. Sacken, JZK 1856, 78.

¹⁰² Do nedavnega se uporabljana stara pot ni vodila po tem grebenu, temveč po sosednjem vzhodnem iz Oseka in Obrata mimo Treh kraljev preko Štajngrove v Ihovo.

¹⁰³ A. Mayer, Vjesnik hrv. arh. društva. NS 18, 1935, 72 s; Blatt Ptuj, 93.

¹⁰⁴ Priblizno traso je vrisal že A. Muchar v karto Styria romana. Geschichte von Steiermark 1, 1844. Za najdbe ob njej prim. tudi S. Pahič, (op. 30), 114. B. Saria (Blatt Ptuj, 88) se po Pischingerju naslanja na domnevno traso preko Andreceev. Nasprotno temu je F. Ferk (Ferien-Tagebuch 1899) zasledoval traso proti Janežovcem. Odsek sledov stare dobro trasirane ceste med Osekom in vzhodno pod Staro goro v Obrat ter k Trem kraljem bi lahko predstavljal del te ceste.

¹⁰⁵ A. Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. 1836, 68 se opira pri tem na Staro cesto, na karti pa (kot že A. Muchar) vrisuje vse tri trase preko Slovenskih gorc. Verjetnost te trase je bila delno podprta tudi z najdbami na prekmurski strani Mure (S. Pahič, op. 30, 114).

¹⁰⁶ B. Saria, Blatt Ptuj, 87 omenja dve trasi proti Vurbergu (Koren), od katerih je prva najbrž vodila h kamnolomu in je do polovice verjetno tekla po terenu, od Drave odtrganem. Mimo Dvorjan je najugodnejši prehod v Pesniško dolino, medtem ko bi se morala cesta po Grajski dolini povzpeti na grebene pri Koreni, da bi spet dosegla Pesnico pri Hrastovcu. Z Italijo pa je bila Solva gotovo bolj neposredno povezana s cesto ob vzhodnem Pohorju prek Maribora.

¹⁰⁷ O cesti na vsem predelu do Orešja ni preverjenih terenskih sledov.

¹⁰⁸ Nihanje dravske struge tod ni proučeno, razdejanje v antiki naseljenega terena pa je podobno kot v Ptuj in pri Forminu, Križovljan gradu ter pri Strmcu in Petrijancu (S. Pahič, AV 15, 1965, 283 ss) vsekakor bilo mogoče.

¹⁰⁹ Npr. na Pošteli (W. Schmid, Die Ringwälle des Bacherengebietes. MPK 2, 1815, 245) in Forminu (W. Schmid, ZhVSt 38, 1948, 145).

¹¹⁰ H. Pirchegger, Der Stadtbezirk Poetovios. ZhVSt 9, 1811, 190 s. F. Kovačič, Zgodovina lavantinske škofije. 1828, 22.

¹¹¹ I. Mikl, Das Altertum 9, 1963, 98 za Poetovio.

¹¹² Evidenca numizmatičnih najdb ni v zavidljivem stanju. Ker so novci v Joanneumu sedaj pomešani, je Pichlerjev pregled (Repertorium der steirischen Münzkunde 1865—67) še vedno najizčrpnější vir za slovenjgoriške najdbe. Brez težnje po popolnosti je bil tu dopolnjen s Ferkovimi zapiski (Ferien-Tagebücher 1887—1905, v Joaneju v Gradcu) in novjšimi najdbami. Zakladna najdba novcev v Sejančih (Blatt Ptuj, 68), o kateri je največ podatkov zabeležil F. Ferk (FTB 1897, 82 s; 1888, 54 ss; 1899, 108; 1907/I, 51), naj bi obsegala 800—850 (?) srebrnikov, od katerih so znani vladarji navedeni v tabeli 2 in pregledno.

¹¹³ Po Pichlerju (Repertorium 2, XVI) so bili Galijenovi novci na tretjem mestu po pogostosti najdb. Probovi pa na četrtem mestu po številnosti na ozemlju nekdanje Štajerske.

¹¹⁴ F. Vrtnjak (op. 2) lokalizira v Cezanjevce je Hadrijanov novce, a o ostalih novcih od tod, iz Grezovčaka in drugod ni podatkov in so v Joaneju bili označeni kot najdba iz Ljutomeru (F. Pichler, Repertorium 2, št. 35, 47, 72, 75, 77, 189).

¹¹⁵ S. Pahič, (op. 14), 227.

¹¹⁶ F. Ferk (Ferien-Tagebuch 1899) je zabeležil najdbo dveh skeletnih grobov z dvema uhanoma, loncem in novcem, odkrito pri kopanju jame za repo na posestvu D. Banuthe leta 1887. Skeletni grob v Strejčah (VS 9, 1885, 185) bi sodil po lončku po podobnih Schörgendorferjevih primerih verjetno v drugo polovico 4. stoletja. Sarkofag CIL III 14065 (AIJ 448) iz Velike Nedelje pa izvirja iz zgodnejšega časa.

Povzetek

Sestavek podaja informativni seznam gomilnih grobišč v Slovenskih goricah, ki s približno 800 gomilami tvorijo najmočnejšo skupino arheoloških najdišč v tej pokrajini in za antično obdobje edine take najdbe v Sloveniji. Slovensko Podravje s provincialnimi gomilami je južni obrobni predel večjega področja teh najdb med vzhodno Avstrijo in zahodno Madžarsko do Donave.

Na kratko je opisana zgodovina raziskovanja gomil v Slovenskih goricah od prve polovice 19. stoletja dalje. Večinoma gre za laična kopanja izobražencev (Mauri in Onderka iz Radgone, Vrtnjak, Jaklin in Goltweiss iz Ljutomerja, Krautgasser iz Cmurke, razni kaplani), za starine vnetih domačinov in drugih (2-9). Med poklicnimi zgodovinarji so kopali v gomilah F. Kovačič, F. Baš in S. Pahlč (10-12). Najdbe iz teh kopanj so v tem pregledu posebej obravnavane.

V seznamu najdišč so navedeni predmeti iz naslednjih grobišč in gomil:

Benedikt — 12 posod iz gomil v okolici, ki jih je pred letom 1900 izkopal kaplan J. Munda in so sedaj v mariborskem muzeju, inv. št. A 423, 441-444, 459, 1744-1750 (T. 1, 1-12).

Cezanjevec — 3 posode iz kopanj kaplana Vrtnjaka v prvi polovici 19. stol., ki so ohranjene v Joaneju v Gradcu, inv. št. 533, 2124, 4299 (T. 2, 1-3).

Gomilci — kos bronaste fibule, 9 celih in nekaj fragmentov posod iz gomile, ki jo je leta 1862 preiskal pivec (sl. 4-6), in so shranjeni v ptujskem muzeju, inv. št. 10.448-10.637 (T. 3, 1-9).

Radehova — ionec inv. št. A 1740 v mariborskem muzeju (T. 4, 10) iz Baševih kopanj leta 1890.

Salovci — 2 posodi iz kopanj domačinov okrog leta 1900, ki sta sedaj v mariborskem muzeju, inv. št. A 1737-1738 (T. 2, 5-6).

Šetarova — 8 posod, dve oljenki in pasna spona iz gomile, ki so jo leta 1928 odprli domačini, sedaj v mariborskem muzeju, inv. št. A 2501-2508, 2510 (T. 4, 1-9).

Zamakova — ionec iz kopanj F. Kovačiča leta 1921 v eni izmed gomil, sedaj v mariborskem muzeju, inv. št. A 457 (T. 2, 4).

Zg. Ščavnica — 2 posodi iz večjega grobišča, koder naj bi bil kopal F. Vrtnjak, sedaj shranjeni v mariborskem muzeju, inv. št. A 2513-2514 (T. 2, 7-8).

Zg. Voličina — različni keramični predmeti, odkopani iz sedmih gomil leta 1958 pri zaščitnih izkopavanjih grobišč. V gomilah so bili žgani grobovi pod kamnito oblogo, zloženo v obliki kupole (sl. 21-32). Čeje posode so redke, med drugimi predmeti je nekaj železnih žebeljev in novcev. Železni nož, novel in bronaste fibule so bile najdene v dveh gomilah pri laičnem kopanju leta 1862. Nekaj najdb iz uničenih gomil so shranili delavci v kamnolomu ob grobišču. V mariborskem muzeju inv. št. A 2801-2862 (T. 5, 1-17; sl. 20, 24, 33-34).

Poleg že poprej objavljenih najdb iz Grabonoškega vrha (AV 5, 1934, 325 ss) in v Varstvu spomenikov 8, 1965, objavljenih manjših najdb iz raznih gomil, podaja ta sestavek vse slovenske goriške gradivo iz antičnih gomil. Keramika je skoro vsa izdelana na lončarskem kolovratu (domače delo najbrž T. 1, 11 in T. 2, 4) in izvira večinoma iz lončarskih delavnic v Ptujju. Med izdelke domače keramike sodijo predvsem grobl lonci T. 1, 11, 12; T. 2, 2, 3; T. 2, 4 in T. 4, 10, ki kažejo elemente latenske in halštatske dediščine (24-30). Posebej so prikazani trinožniki v nekaj tipoloških variantah T. 1, 1-2; T. 4, 4; T. 5, 6-8, pri čemer je statistično dognano, da prevladujejo na Stajerskem in Koroškem polkroglasti, ob Donavi pa cilindrični tipi (31-42). Domač izdelke so tudi pokrovi T. 1, 8, 10.

Keramika iz fine gline ima deloma tipološko poreklo v predrimski domači keramiki, tako vaza T. 2, 7, 44, pladnji T. 1, 6 in T. 5, 3-5, 49, lonca T. 4, 7-8, 56, 58, deloma pa predstavlja italške oblike (vrča T. 3, 8 in T. 2, 8, 45, 49), imitacije terre sigillate (krožniki T. 1, 3-5; T. 3, 4-6; T. 2, 2; T. 5, 1-2, 47); skodeli (T. 2, 5 in T. 4, 5-8, 51, 54-55) ali retske keramike (T. 4, 7, 57).

Med kovinskimi najdbami so najčeste dvojne volaste panonske fibule, ena je enovozlasta in ena kolenasta (sl. 34, op. 65-67). Železni nož T. 5, 10 je italškega porekla (70), prstan T. 5, 16 je preprosta varianta zgodnjefrimskih pečatnih prstanov (71), žebelji so imeli neznan pomen (69).

Kronološko sodi keramika v časovno precej izenačene tipe prvih dveh stoletij, od katerih sodita vrč T. 2, 8 in morebiti še ionec T. 1, 11 v 1. stol., vrč T. 3, 8, posoda T. 2, 3, ionec T. 2, 6, skodeli T. 2, 5, in T. 4, 5 ter ionec T. 4, 7 pa v 2. stoletje. Ostali tipi bi mogli pripadati enemu in drugemu stoletju. Tako sodijo gomile z obravnavanimi grobovi v čas cvetke antike od sredine 1. stol. do vpadov Markomanov leta 189, le grob iz Šetarove (T. 4, 1-9) sodi najbrž v pozno 2. stol. Ta grob je eden najbogatejših v Slovenskih goricah in spada najbrž k vili rustiki v bližnjih Lormanjih.

Nekaj črepij iz grobišča v Zg. Voličini sodi še v prazgodovino (sl. 20), v glavnem v bronasto dobo C (77-81), kar kaže, da je bila naselitev v bronastodobni kulturi gomil razširjena tudi v notranjosti Slovenskih goric (82).

Med provincialnimi gomilami v Slovenskih goricah jih nekaj pripada tudi halštatski dobi, kar pa ni docela preverjeno. Tu gre predvsem za redke gomile okrog Benedikta, v Gornji Radgoni, na Hardeku in Novinah (Bubenbergu) med Šentiljem in Spiljem. Po W. Schmidu za halštatske označene gomile pri Zamarkovi so sodeč po loncu T. 2, 4 najbrž antične (88).

V gomilah je zastopanih 5 tipov grobov: preprosti žgani pokopi, grobovi s kamnitimi oblogami v obliki kupol (93), iz plošč sestavljene skrinje, izklesane kamnite pepelnice in v suhi tehniki zidana grobna celica v Radehovi (95). Po velikosti gomile obsegajo v premeru med 3,3 in 40 m, v višini pa med 20 in 520 cm, vendar so najštevilnejše srednje velikosti (pr. 7-20, v. 0,2-3,0 m). Velike gomile se pojavljajo posamič (Ormož, Radehova, Radenci, Zerovinci) ali pri gomilah dvojčkih (Štrma gora, Dobrava, P. Gasteraj, Kapelski vrh, Zg. Voličina) ali v manjših skupinah (Gor. Ivanjci, Grabonoški vrh, Cezanjevec, Lormanje, Jurovski dol). Male gomile so posamične (Gočova, Placar, Zg. Korena) ali v parih z velikimi (kot prej), predvsem pa redno na obrobju večjih grobišč. Proti morebitnim socialnim razlikam bi govorile bogate najdbe iz najmanjše

gomile v Brengovi. Ponekod tvorijo skupne samo velike gomile (Podgrad pri Gornji Radgoni, Okoslavci, Sp. Ščavnica), ki bi mogle — ker izstopajo iz splošnega tipa provincialnih gomil — pripadati predrimski dobi.

V tabeli I so prikazana gomilna grobišča po številu gomil glede na lego na terenu. Iz nje se vidi, da je večina gomil in grobišč situiranih po hrbtih grebenov, po pobočjih in njihovih vznožjih, zelo redke pa so v ravninah ali drugih izjemnih legah. Tretjino grobišč tvorijo posamične gomile, od katerih vsaj nekatere pripadajo najbrž kolonistom (97). Drugi dve najštevilnejši skupini so gomile-dvojčki in grobišča s 3—5 gomilami, verjetno družinski grobovi. Ostala grobišča pripadajo zaselkom domačega prebivalstva in so v dveh primerih relativno zelo obsejna. Tako je grobišče v Oseku očitno v zvezi s kamnoseško naselbino, a za večji obseg naselbine v Trotkovi (grobišče s 57 gomilami je največje v Slovenskih gorah) še ni razlage (98).

Po topografski legi potrjujejo gomilna grobišča, da so bila siemena Slovenskih gor v antiki večinoma neobljudena, naselja pa so bila — kakor danes kmetije — na vznožju grebenov v bližini za poljedelstvo sposobnih tal. Le na redkih mestih so bile — za sedaj le topografsko — ugotovljene h grobovom pripadajoče stavbe (Drvanja, Andrenci, Lormanje).

Razvrstitev grobišč kaže na karti (sl. I), da so bili gosteje naseljeni predeli osrednjih Slovenskih gor med Lenartom in Vidmom ob Ščavnici, precej manj pa drugi gričevnati predeli, kjer v zahodnih Slovenskih gorah sploh ni gomil. Prav tako jih ni na Apaškem polju, ki ga je v antiki še preplavljala Mura, in na Ptujskem polju, kjer je keltski naseljtvi sledila intenzivna rimska kolonizacija. Naseltev Slovenskih gor je tako imela v osrednjem delu pokrajine svoje jedro, v antičnih virih izraženo s Serreti (po A. Mayerju prebivalci ob reki), k čemur so najbrž sodili prebivalci na severnem obrobju Mure.

Rimski vpliv in kolonizacija sta se širila v Slovenske gorice predvsem iz Poetovije, poznaje v mali meri tudi iz Flavije Solve in s cest. Najstarejša cesta, v prazgodovini »jantarska pot«, je vodila od Drave pri Ptuj do Mure pri Radgoni in je v itinerarju istovetna s krajšo traso preko »ad vicesimum« (102). Za svoje potrebe so Rimljani kmalu zgradili vojaško cesto proti Savariji in Muri preko Ptujkega polja in ob njej močno kolonizirali ravnino in obrobje gričevja (ruševine stavb v Gorianci, Strejancih, Zamušanli, Forminu, Seneskih, Stojnic, Pavlovecih, Središču, Godenincih). Med manj pomembnimi potmi bi bile domnevna trasa preko Stara ceste (103), povezava s Flavijo Solvo (104) in pota, ki so vodila h kamnolomu pri Koreni in Oseku (105).

Poleg potrošnih predmetov (keramike, steklenice, kovinskih izdelkov itd.) je rimska kolonizacija prinesla v Slovenske gorice tudi elemente novega stavbarstva — z malto vezan zid in opeko, predvsem v stavbah kolonistov (Lormanje, Stogovec, Obrat, Grušena). Strešna opeka pa si je utrla očitno pot tudi v naselja domačinov, kjer so prevladovala lesene stavbe (Drvanja, Sp. Senarska, Obrat, Ihova, Andrenci). Pač pa je prišlo v pokrajino malo marmorja, iz poetovijske in zahodne smeri, ki ga predstavljajo redki nagrobniki (Zg. Kungota, Pernica, Jakobski dol, Celestrina), sarkofagi (Velika Nedejja, Savci, Pernica) in drugi fragmenti (Crnel, Miklavž pri Ormožu). Imena na nagrobnikih so rimska ali romanizirana in ne kažejo značilnih keltskih oblik. Plana grobišča so ostala omejena na ravnine (Rogoznica, Formin, Osluševci, Gibina) ali obrobje gor (Strejanci, Dyorjane).

Razmejitve med mestnima okoljama Poetovija in Flavija Solve v podrobnem ni znana. Verjetno je Poetoviji pripadal tudi osrednji del Slovenskih gor s cesto proti Radgoni, pri čemer bi meja tekla med Cmurekom in Vurbergom, kar se sklada s poznejšo razmejitvijo med Karantanijo in spodnjo Panonijo, oziroma mejami pražupnij (108). Vdor Markomanov, ki naj bi bili obšli Poetovijo, uničili pa Flavijo Solvo, je verjetno prizadel tudi prebivalstvo Slovenskih gor. Najdba iz 3. stol. so redkajše, a kažejo, da so gomilna grobišča s sežigom trajala naprej do 4. stol., ko se je tudi znotraj pokrajine uveljavil skeletni pokop (Grabonaški vrh, Stara gora). Ker ni drugih zanesljivih najdb, podaja delno podobo naselitve prikaz novcev na tabeli 2 (110). Bogateje zastopanih vladarjev od Vespasiana do M. Avreli sledi v 3. stol. še vedno precej sklenjena vrsta posamičnih novcev do Diokleciana, nekaj vladarjev pa je znanih še iz 4. stol. V Sejančih pri Veliki Nedeji je bila odkrita tudi večja zakladna najdba novcev, ki pa je večinoma izgubljena in obsega po dosedanjih podatkih zbirko od Vespasiana do Septimija Severa. Očitno so krize 3. stol. tudi v naselitvi Slovenskih gor zapustile svoje pogubne sledove. S podrobnjšimi raziskavami ostankov stavb in sistematičnim sondiranjem gomil pa bi šele bilo mogoče dobiti o tem jasno podobo.

ANTIKE HÜGELGRÄBER IN SLOVENSKE GORICE

Zusammenfassung

In dem Aufsatz gibt uns der Autor einen informativen Überblick über die Hügelgräber-Nekropolen in Slovenske gorice, welche der Zahl nach (cca 800) die größte archäologische Fundgruppe in diesem Gebiet bilden und eigentlich die einzigen derartigen Funde der Römerzeit in Slowenien sind. Das slowenische Draugebiet mit seinen provincial-römischen Hügelgräbern bildet den südlichen Rand eines größeren Gebietes solcher Funde zwischen Ost-Österreich und West-Ungarn bis zur Donau.

Die Geschichte der Erforschungen dieser Nekropolen in Slovenske gorice seit der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts ist kurz zusammengefasst. Es handelt sich hauptsächlich um lokale Ausgrabungen einzelner Intellektuellen (Maul und Onderka aus Radkersburg, Vrtnjak, Jaklin und Gottweis aus Ljutomer, Kratugasser aus Mureck und verschiedene Kaplane), sowie um Ausgrabungen der heimischen und fremden Antiquitätensammler (9—10). Von den Berufshistorikern beteiligten sich hier F. Kovačič, F. Baš und S. Pahič (10—12), deren Entdeckungen gesondert besprochen werden.

In der Liste der Fundstellen sind folgende Gegenstände aus den unten angeführten Nekropolen und Hügeln angeführt:

Benedikt — 12 Schüsseln aus den Hügeln der Umgebung, welche vor 1900 der Kaplan J. Munda ausgegraben hat und die jetzt im Museum von Maribor aufbewahrt sind, Inv. Nr. A 423, 441—444, 439, 1744—1750 (T. 1, 1—12).

Cezanjevc — 3 Schüsseln aus den Ausgrabungen des Kaplans Vrtnjak in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, aufbewahrt in Joanneum, Graz, Inv. Nr. 533, 2124, 4299 (T. 2, 1—3).

Gomici — ein Fragment einer Bronzefibel, 9 ganze Schüsseln und etliche Fragmente aus dem Hügelgrab, welches der Autor im Jahre 1962 erforschte (Abb. 4—6). Die Gegenstände befinden sich im Museum von Ptuj, Inv. Nr. 10.648—10.837 (T. 3, 1—9).

Radehova — ein Topf, Inv. Nr. A 1740 im Museum von Maribor, welchen F. Baš im Jahre 1930 ausgegraben hat (T. 4, 10).

Setarova — 8 Gefäße, 2 Öllampen und eine Gürtelschnalle aus dem Hügelgrab, das die Einheimischen im Jahre 1928 öffneten; die Funde sind im Museum von Maribor, Inv. Nr. A 2501—2508, 2510 (T. 4, 1—9).

Zamarkova — ein Topf, den F. Kovačič im Jahre 1921 ausgegraben hat und sich jetzt im Museum von Maribor befindet; Inv. Nr. A 457 (T. 2, 4).

Zg. Ščavnica — 2 Schüsseln aus einer größeren Nekropole, die F. Vrtnjak ausgegraben haben soll, jetzt im Museum von Maribor aufbewahrt, Inv. Nr. A 2513—2514 (T. 2, 7—8).

Zg. Voličina — verschiedene keramische Gegenstände aus sieben Hügeln, gefunden im Jahre 1856 bei den Schutzausgrabungen einer Nekropole (Abb. 21—32). In den beschriebenen Grabhügeln waren Brandgräber unter einer kuppelförmigen Steinsetzung. Unbeschädigte Schüsseln sind selten. Unter anderen Gegenständen fand man einige eiserne Nägel und etliche Münzen. Ein eisernes Messer, Münzen und Bronzefibeln wurden von Laien im Jahre 1962 in zwei Hügeln ausgegraben. Einige Funde aus vernichteten Hügeln fanden die Arbeiter des Steinbruchs neben der Nekropole. Diese Gegenstände befinden sich jetzt im Museum von Maribor, Inv. Nr. A 2801—2882 (T. 5, 1—17; Abb. 20, 24, 33—34).

Neben den Funden aus Grabonoški vrh (AV 5, 1954, 325 ss), welche schon früher beschrieben wurden, und neben den kleineren Funden aus verschiedenen Hügeln, die in »Varstvo spomenikov« (Denkmalschutzberichte) beschrieben wurden, befaßt sich der Autor dieses Aufsatzes mit dem gesamten Material der antiken Hügeln von Slovenske gorice.

Diese keramischen Gegenstände sind fast ausnahmslos auf Töpferscheiben ausgearbeitet und stammen meistens aus den Töpferwerkstätten von Ptuj. (Heimische Handarbeiten sind wahrscheinlich T. 1, 11 und T. 2, 4.) Zu den Gegenständen der Hauskeramik gehören vor allem die groben Töpfe T. 1, 11, 12; T. 2, 2, 3 und T. 4, 10, welche Elemente der La Tène und Hallstatt-Kultur vorweisen (24—30). Gesondert besprochen werden Dreifußschalen etlicher typologischen Varianten T. 1, 1—2; T. 4, 4; T. 5, 6—8; und es wird statistisch festgestellt, daß in Steiermark und Kärnten halbkugelförmige und längst der Donau zylindrische Schalen vorherrschen (31—42). Heimischen Ursprungs sind auch die Deckeln (T. 1, 8, 10).

Die Keramik aus feingeschlämmtem Lehm hat ihren typologischen Ursprung teils in der vorrömischen Hauskeramik; Vase T. 2, 7; Anm. 44, Tassen T. 1, 6 und T. 5, 3—5; Anm. 49, zwei Töpfe T. 4, 7—8; Anm. 56, 58; teils zeigt sie aber italische Formen (Krüge T. 2, 8 und T. 3, 8; Anm. 45—48); Imitationen der Terra Sigillata (Teller T. 1, 3—5; T. 2, 4—8; T. 2, 2; T. 5, 1—2; Anm. 47); zwei Schüsseln T. 2, 5 und T. 4, 5—6; Anm. 51, 54—55); teils Formen rätischer Keramik (T. 4, 7; Anm. 57).

Unter den Metallgegenständen befinden sich vier zweifachste pannonische Fibeln, eine einknotige Fibel und eine Kniefibel (Abb. 34, Anm. 65—67), ein eisernes Messer T. 5, 10 italischen Ursprungs (70), ein Ring T. 5, 16, der eine vereinfachte Variante der frühromischen Siegelringe darstellt (71) und etliche Nägel, deren Gebrauchszweck unbekannt ist (69).

Die Keramik gehört in die ersten zwei Jahrhunderte, d. h. der Krug T. 2, 8 und vielleicht auch der Topf T. 1, 11 sind aus dem ersten Jahrhundert, der Krug T. 3, 8, das Gefäß T. 2, 3, der Topf T. 2, 6, zwei Schüsseln T. 2, 5 und T. 4, 5, und der Topf T. 4, 7, sind aus dem 2. Jahrhundert. Der Rest der Gegenstände könnte aus dem ersten oder zweiten Jahrhundert stammen. Also gehören die Nekropolen in die Blütezeit der Antike, d. h. von der Mitte des ersten Jahrhunderts bis zum Einbruch der Markomannen im Jahre 169; nur das Grab aus Setarova (T. 4, 1—9) scheint aus dem späten zweiten Jahrhundert zu stammen. Dieses Grab ist eines der reichsten in Slovenske gorice und gehört wahrscheinlich zu der Villa rustica in dem nahegelegenen Lormanje.

Einige Scherben aus der Nekropole in Zg. Voličina stammen noch aus der vorgeschichtlichen Zeit (Bild 20), hauptsächlich aus der Bronze-Zeit C (77—81). Daraus wäre zu entnehmen, daß während der Hügelgräber-Bronzezeit Slovenske gorice auch im Innern angesiedelt waren (82).

Etliche von den Provinzial-Hügelgräbern in Slovenske gorice scheinen aus der Hallstatt-Zeit zu stammen, was aber im einzelnen nicht durchgeprüft ist. Das sind vor allem die seltenen Hügelgräber in der Umgebung von Benedikt, Gornja Radgona, auf Hardek und Novine (Bubenberg) zwischen Sentilj und Spielfeld. Die Hügelgräber bei Zamarkova, welche W. Schmid für hallstattische hält, sind nach dem Topf T. 2, 4 zu urteilen, höchstwahrscheinlich alle aus der Römerzeit (86).

In den Grabhügeln sind 5 verschiedene Grabtypen vertreten: einfache Brandgräber, Steinkuppelgräber (93), Steinkisten, Aschenkisten und eine Trockenmauer-Grabkammer (95) in Radehova. Der Durchmesser der Hügelgräber schwankt zwischen 3,8 und 10,0 Meter und die Höhe von 20 bis 520 Zentimeter. Am häufigsten jedoch gibt es Hügelgräber mittlerer Größe (Durchmesser 7—20 Meter, Höhe 0,2—3,0 Meter). Große Hügelgräber treten einzeln (Ormož, Radehova, Radenci, Zerovinci) oder paarweise (Sirma gora, Dobrava, Spodnji Gasteraj, Kapeški vrh, Zg. Voličina), oder in kleinen Gruppen auf (Gor. Ivanjci, Grabonoški vrh, Cezanjevc, Lormanja, Jurovski dol). Kleine

Hügelgräber sind einzeln (Gočova, Piacar, Zg. Korena) oder gepaart mit großen, vor allem aber immer am Rande größerer Nekropolen. Gegen die Möglichkeit, daraus soziale Unterschiede zu deuten, würden die reichen Funde aus dem kleinsten Hügelgrab in Brengova sprechen. Auf einigen Stellen treten in Gruppen nur große Hügelgräber auf (Podgrad pri Gornji Radgoni, Okoslavci, Sp. Ščavnica). Diese dürften aus der vorrömischen Zeit stammen, da sie aus dem allgemeinen Typus der Provinzial-Grabhügel heraustreten.

Tabelle 1. zeigt Hügelgräber-Nekropolen nach der Zahl der Hügelgräber und ihrer topographischen Lage. Man sieht, daß die Mehrzahl der Hügelgräber und Nekropolen in der Hügellandschaft und nur ausnahmsweise in Ebenen liegt. Ein Drittel der Nekropolen besteht aus einzelnen Grabhügeln, von denen wenigstens einige wahrscheinlich den Kolonisten gehörten (97). Die nächsten zwei zahlreichsten Gruppen sind die Zwillinggrabhügel und jene Nekropolen, die aus 3 bis 5 Hügelgräbern bestehen, und die höchstwahrscheinlich Familiengräber vorstellen. Die übrigen Nekropolen gehören zu den Ansiedlungen der heimischen Bevölkerung. Zwei Nekropolen sind verhältnismäßig sehr umfangreich; das ist die Nekropole in Osek, die zweifellos in Verbindung mit der Ansiedlung der Steinmetzer steht, und die Nekropole in Trotkova (mit 57 Hügelgräbern die größte in Slovenske gorice), für deren größeren Umfang noch keine Erklärung gefunden wurde (98).

Die topographische Lage der Hügelgräber-Nekropolen bezeugt, daß die Hügelrücken von Slovenske gorice in der Antike nicht angesiedelt waren. Die Siedlungen lagen, so wie heute die Bauernhöfe, am Fuße der Hänge in der Nähe des Ackerlandes. Nur in seltenen Fällen fand man — bis jetzt nur topographisch — die zu den Gräbern gehörigen Bauten (Drvanja, Andrenci, Lormanje).

Die Dichte der Hügelgräber (Abb. 1) zeigt uns, daß das Gebiet der mittleren Slovenske gorice zwischen Lenart und Videm bei Ščavnica dicht angesiedelt war, während das übrige Hügelgebiet weniger dicht angesiedelt sein mußte, da es in den westlichen Slovenske gorice überhaupt keine Hügelgräber gibt. Auch gibt es keine Hügelgräber in Apaško polje, wo noch in der Antike die Mur das Land mehrmals überschwemmt hat. Auch in Ptujsko polje gab es keine Hügelgräber, da hier der keltischen Ansiedlung eine intensive römische Kolonisation folgte. Der Kern der Ansiedlungen in Slovenske gorice lag im mittleren Teil des Gebietes, wo sich die Niederlassungen der Serreten (nach A. Mayer »Flußbewohner«, 101) befanden und zu denen wahrscheinlich auch die Bewohner des nördlichen Randes der Mur gehörten.

Der römische Einfluß und die Kolonisation verbreiteten sich im Gebiet von Slovenske gorice vorwiegend aus Poetovio und später in kleinerem Ausmaße auch aus Flavia Solva. Die älteste Straße, die Bernsteinstraße der Vorgeschichte, führte von der Drau bei Ptuj bis zur Mur bei Radgona und ist im Itinerarium mit der kürzeren Trasse über »ad vicesimum« (102) gleichzusetzen. Die Römer bauten schon früh eine neue Militärstraße nach Savaria und Mursa und zwar quer durch Ptujsko polje. Entlang dieser Straße kolonisierten dann die Römer sowohl die Ebene wie auch den Rand des Hügellandes (bezeugt durch die Hausruinen in Gorlânica, Strejanci, Zamušani, Formin, Senešci, Pavlovec, Stojnici, Središče, Godeninci). Zu den weniger wichtigen Straßen gehören die angenommene Trasse über Stara cesta (103), die Verbindung mit Flavia Solva durch Slovenske gorice (104) und die Wege, die zu den Steinbrüchen bei Korena und Osek führten (105).

Neben Gebrauchsgegenständen (Keramik, Glaswaren, Metallgegenstände usw.) brachte die römische Kolonisation in das Gebiet von Slovenske gorice auch Elemente einer neuen Baukunst, und zwar die mörtelgebundene Mauer und Ziegelsteine, die wir vor allem in den Bauten der Kolonisten vorfinden (Lormanje, Stogovci, Obrat, Grušena). Es ist auch bewiesen, daß die Dachziegel ihren Weg in die Ansiedlungen der Einheimischen gefunden haben, wo die Bauten überwiegend aus Holz waren (Drvanja, Sp. Senarska, Obrat, Ihova, Andrenci). Aus Poetovio und dem Westen kam in die Gegend auch ein wenig Marmor, aus welchem die seltenen Grabsteine (Zgornja Kungota, Pernice, Jakobski dol, Celestrina), Sarkophage (Velika Nedelja, Savci, Pernica) und anderes (Crnci, Miklavž bei Ormož) verarbeitet wurde. Die Namen auf den Grabsteinen sind römisch oder romanisiert und weisen keine typischen keltischen Formen auf. Die Flachgräberfelder beschränken sich auf die Ebenen (Rogoznica, Formin, Osluševeci, Obrež, Gibina), oder auf den Rand des Hügellandes (Strejanci, Dvorjane).

Die genaue Grenze zwischen dem Territorium von Poetovio und jenem von Flavia Solva ist unbekannt. Wahrscheinlich gehörte zu Poetovio auch der mittlere Teil von Slovenske gorice mit der Straße gegen Radgona, so daß die Grenze zwischen Mureck und Vurberg verlief, was mit der späteren Grenze zwischen Karantanien und Unterpannonien, beziehungsweise der Grenze zwischen den Urfarren übereinstimmen würde (106). Der Einbruch der Markomanen, welche Poetovio wahrscheinlich umgingen, aber Flavia Solva zerstörten, hat zweifellos auch die Bewohner von Slovenske gorice schwer getroffen.

Die Funde aus dem 3. Jahrhundert sind seltener, zeigen aber, daß die Brandbestattung unter Erdhügeln bis in das 4. Jahrhundert üblich war. Später übergang man auch im Inneren dieses Gebietes zur Skelettbestattung (Grabnoški vrh, Stara gora). Da es keine anderen verlässlichen Funde gibt, kann man das Bild der Ansiedlung zum Teil aus den Münzen auf Tafel 2 (Anm. 110) entnehmen. Den reichlich vertretenen Münzen aus der Zeit von Vespasianus bis Marcus Aurelius folgt im 3. Jahrhundert noch immer eine ziemlich ununterbrochene Reihe einzelner Münzen, und zwar bis zur Zeit des Diokletianus. Einige Münzen stammen aber auch aus dem 4. Jahrhundert. In Sejanec bei Velika Nedelja entdeckte man einen Münzenhort, der aber später fast ganz verloren ging und aus einer Sammlung Münzen von der Zeit Vespasians bis zur Zeit Septimius Severus bestand. Es scheint, daß die Krisen des 3. Jahrhunderts auch in den Ansiedlungen von Slovenske gorice ihre verheerenden Spuren hinterlassen haben. Ein klares Bild darüber würde man jedoch durch eine genauere Untersuchung der Bautenreste und durch ein systematisches Sondieren der Hügelgräber erhalten können.

Ivan Milnar

IZ RIMSKEGA OZIDJA V KRAJINI

(Iz krtačnega odtisa ČZN, XXXV, 3-4, 1940)

V Sloveniji imamo več predelov z imenom krajina, ne manjka jih pa tudi v ostalih delih države. Tako je dobro znana Bela krajina onstran Gorjancev, na vodi siromašna Suha krajina južno od srednje Krke in v novjšem času Slovenska krajina onstran Mure. Vse te krajine imajo periferno lego, so obrobne dežele, na kraju slovenskega ozemlja, in sicer na vzhodu in jugovzhodu. Manj znana pa je Krajina¹ ob Sotli, severno od Brežic in Kapel proti Svetim goram in Kunšperku. Je to lepa, slikovita, rodovitna in vinorodna pokrajina, ki tvori z ozemljem onstran Sotle na Hrvatskem zemljepisno enoto, ki se na severu končuje ob strmo vzpeti pregradi, kjer so v preteklosti na njenih izrazitih točkah postavili božjepotne cerkve na Sv. gorah, bolj proti vzhodu pa gradove Kunšperk na Slovenskem in Cesargrad na Hrvatskem. Med razvalinami teh gradov je Sotla to pregrado prepičila v ozki in slikoviti soteski Zelenjak, ki dandanes nosi tudi ime Mihanovičev dol. Iz Zelenjaka priteče Sotla pri hrvatskem trgu Klanjec, v bližini katerega je svoj čas živel Mihanović, kjer je spesnil Lepo našo domovino in kjer so mu postavili spomenik.

Dandanes je Krajina ob Sotli širšim krogom znana le pod imenom Bizeljsko in starejšega imena tudi domačini ne uporabljajo več. Ime Bizeljsko pa izhaja od grada Bizelj, ki nasproti Klanjca, nad desnim bregom Sotle in nad vasjo Orešje, čepi na višini in dominira nad sotelsko dolino ter zapira dohod iz te na sedjo pod Sv. gorami. Fevdalna in gospodarska moč tega gradu je kasneje dala Krajini svoje ime in izpodrinila starejše. Staro ime uporablja še cerkvena uprava, in v šematizmu Lavantinske škofije se bizeljska župna cerkev še vedno imenuje »cerkev Sv. Lovrenca v Krajini«.² Bizeljsko torej ni vas ali trg, kraja s tem imenom sploh ni, temveč je to geografski pojem, ki se bolj ali manj krije z zemljepisnim pojmom Krajina. Bizeljanci smatrajo za Bizeljsko strogo to, kar spada pod območje bizeljske občine, za nedomačina je pa ta pojem navadno malo širši, sega vse do tja, kjer se da vinu še vtisniti bizeljski pečat.

Gospodarsko in prometno središče, sedež občine, župnija in pošta pa je v vasi Sušica ob vznožju Drenovca, Janeževe gorce in Gradišča in je okroglo uro hoda od gradu, ki je v njene uradne pečate vnesel svoje ime.

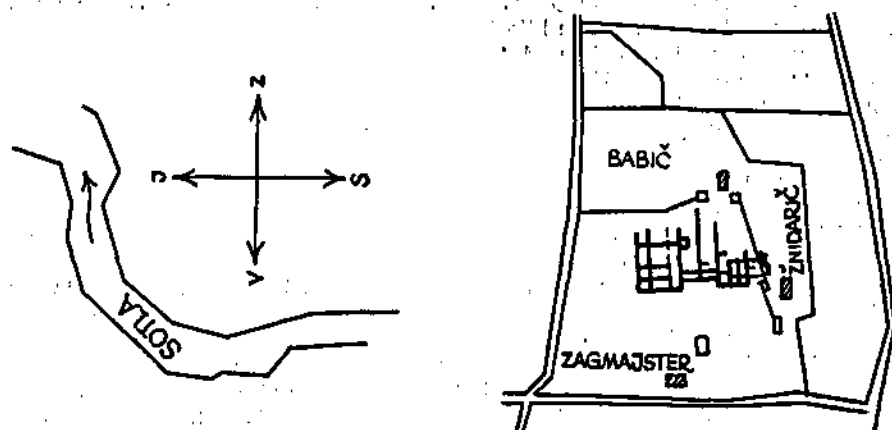
Med bizeljskim gradom in Sotlo leži raztresena vas Orešje, ki se končuje na prijazni ravnini, na nizki terasi nad Sotlo. Na tej ravnini domuje in kmetuje pet gospodarjev: Pavlin, Znidarič, Zagmajster, Bablč in Malus. Sem sta me peljala pred leti, ko sem na Bizeljskem polzvedoval po znamenitostih, gg. Ciril Ravbar, šolski upravitelj v Starl vasi, in agronom Karel Škof iz Sušice. Pri vseh hlišah sem opazil rimsko opeko v tleh ali v zidu, na vrtu posestnikov Zagmajstra in Znidariča pa kupe kamenja, razbite rimske opeke in tubulov. Pavlin mi je pokazal tudi nekaj novcev iz poznejše rimske dobe, ki jih

¹ Prim. Orožen Ig., Das Bisthum und die Diözese Lavant. VI. Das Dekanat Drachenburg, Maribor 1877, 6-8.

² Orožen, I. c. 407.

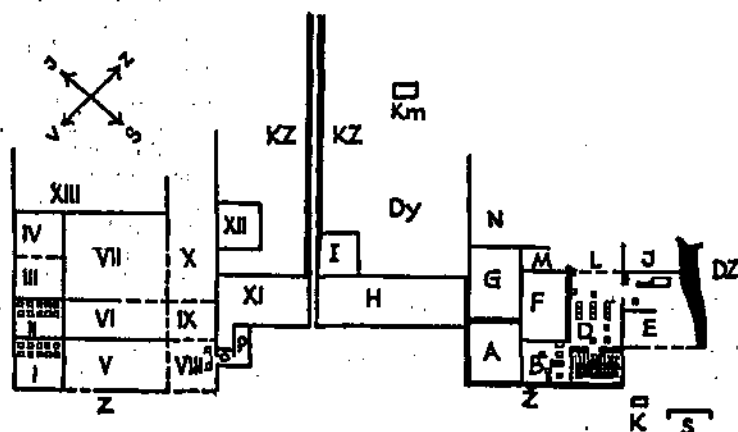
je našel na svoji njivi in jih hrani za spomin. O tem sem poročal odboru Muzejskega društva v Celju, ki mi je poverilo nalogo, da teren sistematično raziščem, in mi zagotovilo v ta namen tudi finančna sredstva.

Nato sem odkopal v počitnicah 1938 in 1939 in prišel še do zadovojljivih uspehov. Z delom sem pričel na Zagmajstrovem vrtu, naslednje leto pa sem nadaljeval na zem-

Tloris 1

ljišču njegovega soseda Znidariča (tloris 1). Na raziskanem prostoru je do pred leti stal gaj mogočnih hrastov, ki je vsaj nekoliko varoval plast pred pustošenjem. Ljudje so dobro vedeli za kamenje in opeko pod zemljo in so material pridno jemali iz zemlje, če so ga potrebovali za zidanje; zlasti je po vasi več krušnih peč obloženih z rimsko opeko, češ da je trpežnejša od naše in dije drži toploto. Rezultat mojega dela pa bi bil nedvomno boljši, če ljudje ne bi vedeli za to podzemno zakladnico gradbenega materiala. Pripovedujejo tudi, da je v davнинi bilo na tem kraju »Trojno mesto«. Mogoče takrat, ko so živeli veiki, taki, da je z eno nogo lahko stal na Kunšperku, z drugo pa na Cesargradu. Podrli pa da so mesto Turki ali pa oni, ki so zidali babilonski stoip in so se zaradi neposlušnosti morali raziti ter so se raztepli po svetu. Tako modrujejo in ugibljejo eni, zopet drugi ugovarjajo. Zagmajstrovo in Znidaričevo zemljišče pa skratka imenujejo »Ozidje« ali pa »V ozidju«. Mnogi pripovedujejo, da so s kamenjem iz »Trojnega mesta« sezidali Bizejski grad, Nove dvore onstran Sotle, frančiškanski samostan v Kianjcu in še druge hiše in gospodarska poslopja v okolici. Deloma prav gotovo to

Tloris 2

odgovarja resnici, saj ga še sedaj vozijo na vse strani, posebno še, ko je odkopano, in tudi pride prav pri gradbi nove ceste iz Kianjca v Sušico.

Gospodar Alojz Zagmajster mi je pokazal staro obdelo sliko »Ozidja«, ki jo je baje nekoč posnel neki profesor iz Gradca in poslal njegovim prednikom za spomin. Kdaj je to bilo, on ne ve. Na sliki je pa med debelim drevjem videti ostanke nadzemnega zidovja, prerastlega s trnjem in grmovjem. Videti je tudi nekaj oseb. Tega zidovja pri mojem obisku ni bilo več, vse je bilo izravnano z zemljo, iz katere je rasla skromna trava. Domnevam, da izvirna slika od A. Müllnerja, ki je v literaturi 1879 prvi opozoril na rimsko Orešje (MCK NF IV, XL sl.). Kiaić omenja (Hrvatsko kolo VI, 1910, 129-30) Orešje kot važno rimsko postojanko ob cesti iz Nevioduna za Sotlo proti severu. Pregledno sliko rimskih najdb iz Orešja do 1938 pa je podal obenem z literaturo o njih B. Saria.³

V avgustu 1938 sem začel z izkopavanjem v Ozidju na Zagmajstrovem zemljišču parc. št. 823/3 katastrske občine Orešje in odkril temelje razsežne rimske stavbe (tloris 2. I—XIII). Stavba meri v dolžino s stranskimi prostori vred 31,4 m, v višino pa dobrih 20 m. Na jugozahodni strani namreč zaključnega zidu nisem našel, bodisi da je podrt, kar je najbolj verjetno, bodisi da ga najdem ob drugi priliki. Na severozahodni strani sega ta stavba do druge zgradbe, ki sem jo i. 1939 odkril na zemljišču sosedu Žnidariča, na parc. št. 833/1 in je glede na dolžino še večja ko prva, saj meri 35 m, v širino pa sem jo mogel slediti le dobrih 14 m, ker so na jugozahodni strani zid popolnoma porušeni (tloris 2. A—N). Dolžina obeh zgradb, ki stojita tik druga ob drugi, meri torej dobrih 66 m, na jugozahodni strani pa sta obe poškodovani tako, da njihovega zaključka do sedaj ni bilo mogoče dognati; posamezni zidovi v tej smeri pa so dolgi tudi do 26 m (tloris 2). Višina ohranjenih zidov pri zgradbi Z meri do 90 cm, njihova širina pa običajno 50 cm; način gradbe je preprost, pri mešanju malte pa so uporabljali sotelski pesek in majhne školjke v zdrobljeni malti niso redke. Prostori ob straneh (I—IV in VIII, IX) imajo bolj ali manj obliko kvadrata, oni v sredi pa pravokotnika in so po površini večji (V—VII). Najbolj ohranjen je vzhodni del stavbe, kjer so v prostorih I in II zelo dobro vidni ostanki hipokaustnega ogrevanja. Prostor I meri 4,50 × 4,60 cm. Zid, ki je visok 50—62 cm, je znotraj ometan še s čvrstim ometom, iz malte nabita tla pa, ki so popolnoma dobro ohranjena, izgledajo, kakor da bi bila iz kamna ali betona. Na tleh stoje še dobro ohranjeni stebrički iz opeke kvadratne oblike, pri katerih je spodnja večja od gornjih. V severozahodni steni in v zapadnem kotu so vidni še ostanki v steno vzdanih votlih opek, tubulov. Tubule sem našel tudi v južnem kotu, samo da so imeli tukaj večje dimenzije. Po velikosti za malenkost manjši, toda enako opremljen je prostor II, samo da je ohranjenih manjše število stebrov. Iz navedenega sledi, da sta obravnavana dva prostora imela centralno kurjavo, kurilnice pa na tej strani nisem mogel najti (sl. 1).

Manj ohranjen je severni in severozahodni del (VIII in IX), tako da prvotno na tem mestu ni bilo mogoče najti razen zrušenega kamnja nič. Do pred leti je bil ta del bolj ohranjen od drugih, ali uničili so ga ljudje, ki so hodili sem po gradbeni material, pa tudi taki, ki so upali najti tu zakladov. Tisti, ki so videli uspehe teh »raziskovanj«, so pripovedovali, da je bila na tem mestu nekaka »pečnica«, grajena iz opeke in v prav dobrem stanju. Ta pojasnila in pa dejstvo, da sem kasneje med prostorom VII in X (tloris 2) odkril zid v naznačeni smeri, mi je zadostovalo, da sem na tem mestu (VIII, IX) domneval slične naprave kakor v prostorih I in II. Res sem naslednje leto, ko sem odkrival od Žnidaričeve strani sem, pod kolovozom, ki sem se ga prejšnje leto izognil, našel kurilnico in severni zid prostora VIII ter dele priključnih sten v natančno taki dolžini, kakor sem to predvideval prejšnje leto. Kurilnica je v zelo dobrem stanju. Prefurnij je dolg 3,10 m, širok pa dobrih 90 cm (P na tlorisu), ognjišče samo je kvadratna ploskev s stranico 1,20 m in je tlakovano s kamenito ploščo. Kanal iz ognjišča v hypocaustum je širok 70 cm in na obeh straneh obložen z opeko. V višini 30 cm nad ognjiščem leži trdna plošča, pravzaprav ostanek nekdanje plošče, ki je nosila hipokaustne stebre, od katerih sta pri vходу ohranjena samo dva kanala, skozi katerega je prihajala toplota iz ognjišča v podsobni prostor. Tlak v ognjišču je bil črn od saja, saj sem pa našel tudi pred vhomom v ognjišče. Iz prefurnija in okolice smo odpeljali okoli 20 samokolnic z zemljo pomešanega pepela, ali mogoče bolj povedano, s pepelom pomešane zemlje (sl. 2).

³ Saria Balduin, *Archaeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Rogatec*. Zagreb 1939, 15.

Ostali prostori centralne kurjave niso imeli. Nisem pa mogel zanesljivo dognati, ali sta prostora, ki sta na tlorisu 2 označena s III in IV, bila res dva ali samo eden. Ostanek zida, ki je med tema prostoroma označen s pretrgano črto, sem na eni strani sicer našel, ali ne sega globoko v zemljo. V prostoru III pa sem za steno, ki meji na prostor II, našel mnogo zrušene opeke v vzhodnem kotu, poleg tega precej saj, kosti in

St. 1. Ostanek hipokaustov
v prostoru I

črepinj posode. Na podlagi tega bi lahko domneval, da je bila tu kuhinja. Prostora V in VI imata bolj obliko hodnikov ali verand. Glavni vhod v hišo je moral voditi skozi prostor V. Posebnosti nisem našel tu nobenih razen debele plasti malte, ki je bila v kakem kotu debela do pol metra. To si razlagam tako, da so zidno kamenje odnesli, malta pa je ostala in se sespala na kup. Posebnost prostora V bi bila ta, da je bilo tu izredno mnogo stenskega ometa na tleh, in sicer barvanega. Posebno mnogo ga je bilo ob notranji steni. Prevladuje živo rdeča, pompejanska barva, pogosto se javl svetlo rumena, redkeje zelena. Dokler je bila plast vlažna, so bile barve tako lepe in čiste, zlasti rdeča, kakor da bi bil slikar pred tednom dni odšel iz hiše, razen tega pa površina gladka kot steklo. Ker je bila barvana stran obrnjena navzven, dokazuje, da je bila ta stena v prostoru VI poslikana z rdečo osnovno barvo in zgoraj pod stropom poživiljena z rumenimi ali zelenimi vložki, pa tudi belimi progami (slika 5, spodnji 4 komadi). Ob razpadu se je stena prevrnila v smeri prostora VI, zato smo jo našli na tem mestu. Ob zidu med I in V prevladuje rumena barva, zato sklepam, da je bila ta stena v prostoru I poslikana pretežno rumeno.

V prostoru VI so bila tla napravljena iz 20 cm debele plasti stolčene malte, katero je nosila še debelejša plast vloženega kamenja. Ometa tu nisem našel, ker so se stene zvrnile v sosednje prostore.

Prostor VII ima površino 12×13 m. Soba to gotovo ni bila, bila bi prevelika za Rimljane, ki so ljubili in si gradili le majhne stanovanjske prostore. Sem mnenja, da je to dvorišče. Na dnu je čezinčez debela plast lomljenega kamenja, debela blizu do

St. 2. Praefurnium

enega metra. S tem so teren izravnali in deloma zavarovali pred vlago, kajti pod plastjo kamenja smo pri raziskovalnih delih prišli že do vode.

Na kamenju je plast zemlje, ki tvori sredi prostora VII tudi vrhno plast. Ob zidih je pa na vseh štirih straneh na vrhu poldrugi meter širok pas zbite malte. Tla so bila ob stenah torej drugačna kot v sredini; ob stenah je bil nekak hodnik, ki je bil bržkone tudi pokrit. Izgleda, da je obravnavani prostor tvoril atrium, na znotraj nagnjene strehe

pokritega deča pa v tem primeru compluvium. Prostor VI je dobival svetlobo z dvorišča, prostor V pa s čelne strani.

Prostor XI je imel svetlo rumeno pobarvane stene z rdečimi pikami.

Prostora X in XIII sta zelo nepopolna, ker jugozapadni del hiše manjka. Prostor X je morda bil kak hodnik ali pa morda manjka vmesna stena. Ostanke tega dela so skromni. V prostoru XIII pa v tleh kamenja skoraj ni nikakega, temveč prevladuje skoraj čista rodovitna zemlja. Ni izključeno, da je bil tu vrt. Mogoče pa doženem kaj konkretnega, ko bom odkrival od Žnidaričeve strani. Zdi se mi, da niso izključene nove možnosti.

Jedro Žnidaričeve stavbe je severozapadni del (tloris 2, prostori A, B, C, D, E, F, G), medtem ko izgleda, da so se drugi prostori širili v jugozapadno in jugovzhodno smer. V jugozapadni smeri, proti hiši in gospodarskim poslopjem sosedu Babiča, je odkopavanje onemogočeno, ker je lastnik, kljub razgovoru z menoj pol leta pred mojim drugim obiskom Orešja, v zimi 1938/39 prekopal del zemljišča, kamenje zvozil na cesto, na mestu pa si uredil zelenjavni vrt.

Sl. 3. Pogled na temeljno zidovje zgradbe

Čelna stena glavnega poslopja je dolga 15 m in debela 90 cm. Isto debelino imata poleg čelne še dve steni prostora A, del jugovzhodne stene prostora G, severozapadni zid prostora F, nestrnjeni zid med prostoroma C in D je pa celo debelejši in meri 1,30 m (Z na tlorisu 2). Nosilnost tako debelega temeljnega zidovja je bila pač velika in bi iz tega lahko sklepali, da je bilo poslopje višje. Na severozapadu je deloma ohranjen 1 meter debel zid (tloris 2 DZ), ki pa se v smeri proti hlevu S zoži, ker ga na notranji strani že precej manjka. Drugi zidi so tanjši, njih debelina meri samo 80 ali 70 cm (sl. 3).

Na podlagi skice se da zanesljivo ugotoviti 9 prostorov v ohranjenem delu zgradbe (tloris 2 A, B, C, D, E, F, G, H, I). Štirje od teh so imeli centralno kurjavo (B, C, D, E). Na trdo zbitih tleh iz malte stoje stebriči iz opeke, ki so nosili pod, kakor smo videli to pri prostorih I, II in VIII prej obravnavanega poslopja Z.

Razlika je samo v tem, da so tukaj opeke malo drugače postavljene, tako da so dobili stebriči drugačno obliko. V prostoru D opazimo, da so v srednjem delu položene po tri opeke druga poleg druge, torej stoje po trije stebri tesno drug ob drugem, kar je zopet zvečalo nosilnost, saj je prostor D mnogo večji od prostorov I, II, VIII, torej so tukaj tla rabila močnejših podpornikov. Isto je opaziti v zapadnem delu prostora E, kjer je videti ob steni tri, sredni tal pa še več opek v eni vrsti. Posebnost pa je prostor C, kjer je ves osrednji del zazidan z opeko, okoli ob stenah pa je prazen prostor. Tu je bila potrebna pač velika nosilnost, kar je razvidno tudi iz zidovja, prazen prostor pa je služil ogrevanju. Dobro so vidni tudi prehodi med vsemi štirimi prostori, da je tople zrak lahko prehajal v vse hipokauste. Kurilnice tu nisem odkril tako v celoti kakor pri sosednji stavbi, pač pa sem našel njene sledove zunaj poslopja pri K, med severnim ogliščem zidovja in še med obstoječim svinjskim hlevom S. Pri K sem našel nekoliko opek, zloženih drugo na drugo. Opeke so bile črne od saj. V jami, ki smo jo napravili med K in zidom, je bilo več samokolnih pepela. Iz tega sklepam, da je na tem mestu morala biti kurilnica, ki pa so jo porušili najbrž takrat, ko so gradili gospodarska poslopja, predvsem svinjski hlev S, ki je tik odkopanega sveta. Ravno zaradi tega se izgubi tudi debeli zid DZ v smeri proti S.

Ostali prostori, ki nimajo centralne kurjave, imajo v tleh debel lomljen kamen za podlago; na tej podlagi je navadno plast zbite malte, pod to se pa ponekod dobi tudi

plast nasutega peska. Na mestih, ki sem jih zaznamoval z J, L, M, N, so zidovi porušeni, nadaljnje raziskovanje v to smer pa ni mogoče zaradi novega vrta za zelenjavo.

Zanimiv je pravokotni podaljšek H v smeri proti sosednemu poslopju. Dolžina daljše stranice znaša 15 m, krajša stranica pa meri 3,50 m. Zidi so debeli samo 0,60 m; tla so tlakovana z drobnim kamenjem. Soba to ni bila. Gotovo je nekaj podobnega kakor prostor V pri sosednji hiši in je služilo v iste namene. Tu je moral biti vhod v stanovanjske prostore kakor tudi na dvorišče Dv. Na notranji strani vhoda so rimske hiše

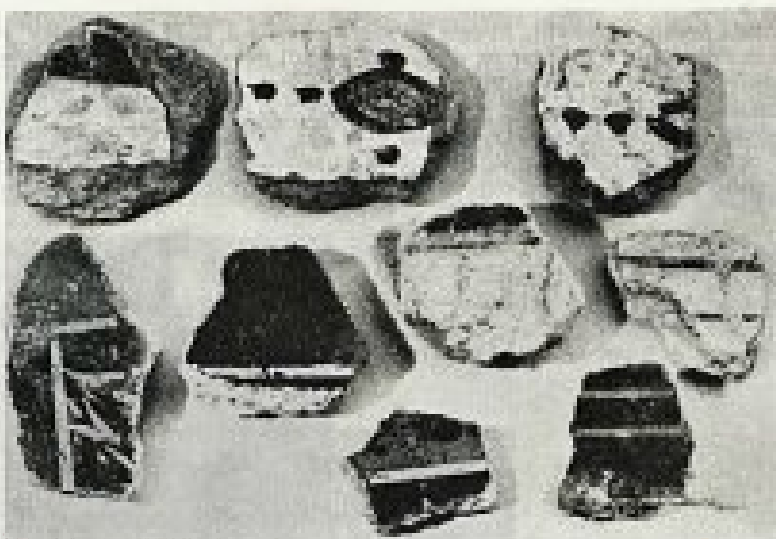

Sl. 4. Odvodni kanal med obema zgradbama

imele večkrat sobo za vratarja, pravzaprav hišnega čuvaja. Nekako tako lego ima v našem primeru prostor J. Dalje zunač na prostem sem našel v zemlji velik kamen pravokotne oblike s površino 85×55 cm. Zelo bi bil pripraven za temelje kakenga stebra, ki je mogoče stal na tem mestu na prostem.

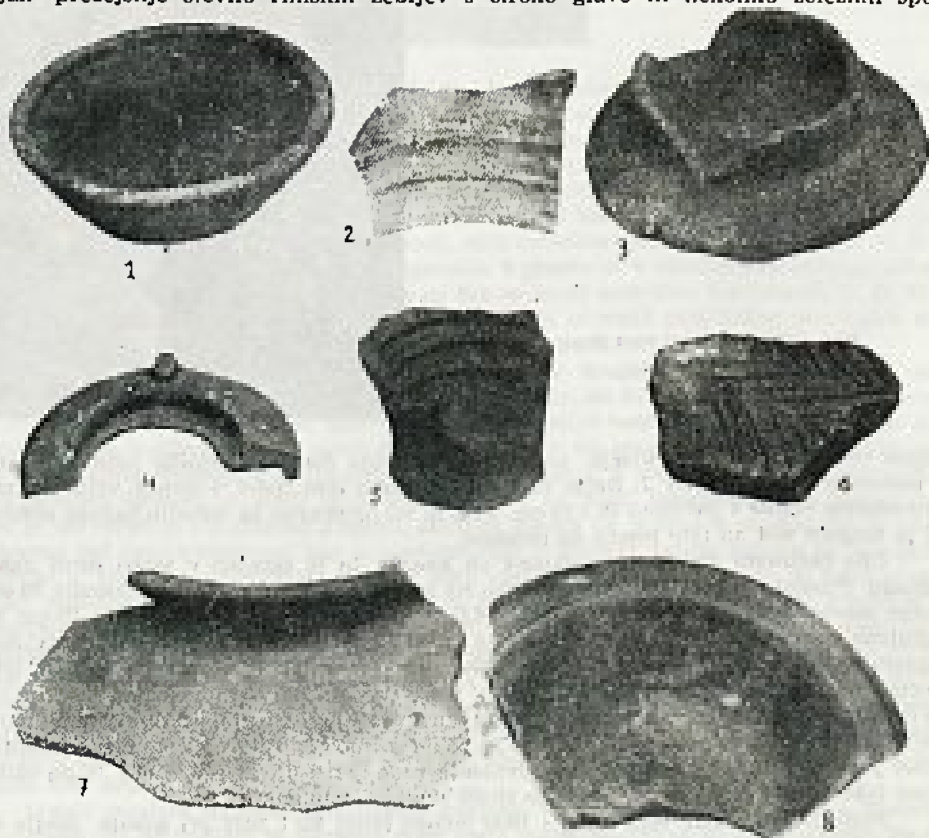
Obe raziskani stavbi se končujeta ob kanalu, ki je zgrajen v smeri proti jugozapadu. Prostora H in XI mejita direktno na kanal, prostor J pa ima ob kanalu 70 cm debel samostojen zid. Kanalska zidova (KZ in KZ' na tlorisu 2) sta debela 70 cm in zgrajena jako masivno in trpežno. Širok je kanal 43 cm, globok pa okoli pol metra; dno kanala je obloženo z žlebičasto opeko, katere posamezni komadi merijo $48,5 \times 32$ cm; ubite nismo našli niti ene. Kanal sem odkril do sedaj v dolžini 30 m in se pod ruševinami še nadaljuje. Njegova prvotna smer je nianavnost proti jugozapadu, pri dvajsetem metru pa nalahko zaokrene proti jugu, tako da se bo dozdevno ognil Babičevega hleva in ubral smer proti Sotli. Služil je gotovo za odvajanje vode iz naseljenega predela. Je pa ohranjen tako dobro, da bi še danes lahko služil svojemu namenu (sl. 4).

Poslikanega ometa sem našel l. 1939 mnogo manj ko l. 1938 pri sosedu. Javlja se zopet rdeča barva z belo progo, prevladuje pa belo ozadje z rdečimi okraski (slika 5,

Sl. 5. Kosl barvanega stenskega ometa

vrhnjih 5 primerov). V prostorih B, D, E sem našel mozaikove kamenčke, sesute na kup ali pomešane z zemljo; njih barva je bela in siva. Od drugih najdenih predmetov omenjam precejšnje število rimskih žabljev s široko glavo in nekoliko železnih spon

Sl. 6. Primeri keramike

(slika 7). Na sliki 9 je rimska sekira, na sliki 8 pa rimski ključi raznih vrst in različnih velikosti; poleg je značilen štirilobni zvonec; moral je dolgo nekje viseti, ker je na meslu, kjer je bil privezan, skoro pregleden. Na sliki 10 je nekaj primerov najdenega orodja, izrazila sta sveder in sekirica od sulice. Od okrasja (slika 11) omenjam fibule,

Sl. 7. Železni žebli in spona

od katerih je najpomembnejša ona, ki ima obliko pliča; pri štirih zaponah so ohranjene še igle. Noveev sem našel okoli 60; nekoliko izrazilih predstavlja sliki 12 in 13, katere navajam po kontroli g. E. Baumgartnerja: 1. Faustna junior ali Lucilla; dupondij z reverzom v napisu IVNO REGINA SC in v podobi Junona s pavom. 2. Mall bron Kon-

Sl. 8. Ključi in štirilobni zvonec

slanlina Velikega, kovan v Rimu leta 314; averz IMP. CONSTANTINVS PF AVG, reverz SOLI INVICTO COMITI $\frac{R}{R} \frac{T}{Q}$. 3. Antoninlanski mall bron z nečitljivim reverzom in z averzom: IMP CM AVR PROBUS AVG. 4. Mall bron Konstanlina Velikega, kovan v Lugdunu leta 307; averz. IMP. CONSTANTINVS AVG, reverz SOLI INVICTO COMITI

Sl. 9. Železna sekira

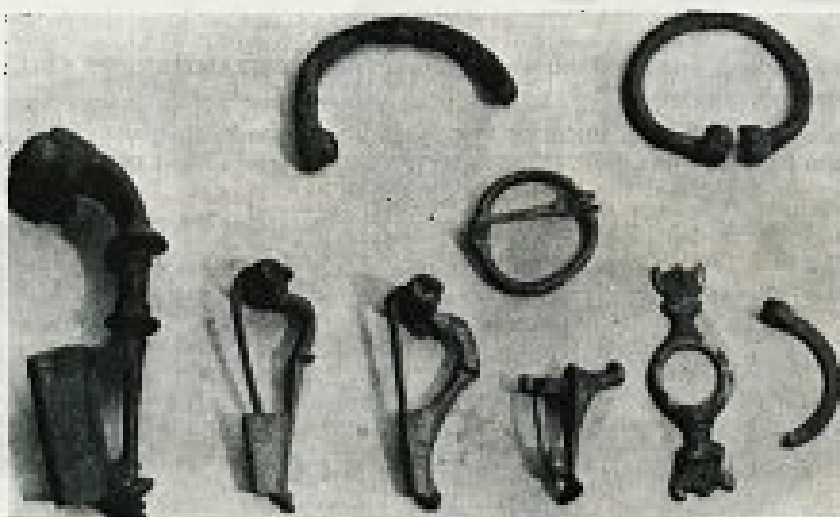
$\frac{T}{PLG}$ 5. Denar Aleksandra Severa, kovan v Rimu v letih 226—229; avers IMP CMAVR SEV ALEXAND AVG, revers COSII PP ter Mars s trofejo. 6. Mali bron Konstancija (?) II.; avers DN CONSTAN . . . A, revers CONCORDIA MILITVM s Konstancijem z dvema bojnlma znakoma. 7. Mali bron Konstantina Velikega, kovan v Slsciji v letih 324—326; avers CONSTANTINVS AVG, revers PROVIDENTIAE AVGG, zvezda in vrata z dvema

Sl. 10. Primeri železnega orodja

stolpoma, spodaj [SIS. 8. Mali bron Klavdija Gotskega ali Aureiliana z reverzom CONCORDIA MILIT. 9. Razvrednotenl antoninianec cesarja Proba, kovan v Antiohiji; avers IMP CMAVR PROBUS AVG, revers CLEME(N)TIA TEMP $\frac{Z}{XXI}$

Od najdene rimske opeke so bile velike in male kvadratne opeke zlasti uporabljene pri hipokaustih, skoraj izključno tem namenom pa so služili tubuli. V zemlji je bilo tudi mnogo razbite krovne opeke, ploščate (tegulae) in žlebnjakov (imbrices). Našli smo del vrhnjega kamna rimske žrmlje; kasneje pa so v moji odsotnosti našli še dva čela kamna rimske žrmlje, a so jih vrgli v kamenje na cesti. Med keramičnimi najdeninami

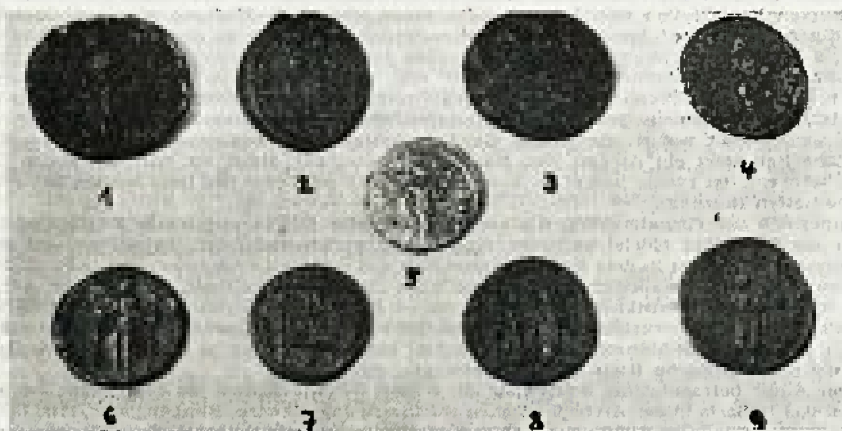
Sl. 11. Primeri bronastega okrasja

je mnogo črepinj razbite posode, izdelane iz rdeče in črne glne ter fragmenti velikih amfor. Nepokvarjeno se mi je posrečilo ohraniti samo eno skodelico preproste izdelave. Posoda je bila večidel majhna (lonci, vrči) s preprosto ornamentiko, najraje pa čisto gladka, ter kaže vse znake pozne rimske dobe. Vsa najdena keramika, ponazorjena

Sl. 12. Averzli rimskih novcev

s primeri na silki 6, ima rustikalni značaj. Svetlo rumenkasta skodelica (1), trinožna posoda (3, narobe) iz temne, s peskom pomešane gline, rdečkasti lonček (5), svetlo rjavi črep (6) s konservativno, iz prazgodovine izhajajočo ornamentiko in fragment večje rumenkasto sive amfore (7) kažejo na praktično posodo za vsakdanjo rabo. Iz flinjske, manj s peskom mešane gline so izdelani svetlo sivi 2 mm debeli črep (2), fragment oljenice (4) in fragment sigilatne sklede (8), ki pa predstavljajo zopet samo povprečne izdelke.

Sl. 13. Reverzli rimskih novcev

V Orešju ve marsikdo povedati še o nekem kamenitem levu, ki so ga bili že pred leti našli pri Zagmajstrovih zgradbi. Bil je nad pol metra dolg in lepo izdelan. Posestnik Pristalič ga je odnesel domov v Orešje, kjer je bil več let nameščen pri hlevu, dokler ga ni odkril neki Zagrebčan in ga odkupil.

Izkopavanja celjskega Muzejskega društva na rimskem Ozidju v Krajini so pomembna, ker so odkrila poleg dosedanjih posamičnih najdb (Narodni muzej v Ljubljani,

Mestni muzej v Celju) gradivo, ki nam omogoča povprečno sliko naselbine v poznorimski dobi, v prvi polovici IV. stoletja po Kristu. Določajo položaj rimskega dvorca, odkrivajo njegovo gradbeno izobliko, kažejo njegov dekor, pa tudi praktični uporabi služeči inventar. Obenem izpopolnjujejo rimsko topografijo zemlje med našim Posavjem in porečjem gornje Sotle, ki je v arheološkem pogledu gotovo ena od naših najmanj proučenih pokrajin. Za bodoče arheološko proučevanje Krajine pa bi bilo želeli, da bi domačini imeli več smisla za ohranitev arheoloških starin in več razumevanja za delo, ki je namenjeno kulturnim in znanstvenim namenom.

IZ RIMSKEGA OZIDJA V KRAJINI

Povzetek

Avtor podaja že leta 1940 za tisk v Časopisu za zgodovino in narodopisje pripravljeno kratko poročilo o izkopavanjih dela antične naselbine med Orešjem in Sotlo, ki jih je po naročilu Muzejskega društva v Celju opravil v letih 1938 in 1939 (Iloris 1). Raziskovanja so opravili na parcelah 823/1—3 k. o. Orešje in so odkrila temelje dveh poznoantičnih stavb s približno 28 prostori v skupni dolžini 66 m, medtem ko širina pri obeh objektih ni bila ugotovljena (Iloris 2). Avtor podrobneje opisuje posamezne prostore stavb, ki sta imeli v nekaterih prostorih tudi centralno kurjavo, pri skupnem odvodnem kanalu pa sta se tudi dotikali. Medtem ko je bila jugovzhodna stavba atrijskega tipa (prostor VII razlaga avtor kot dvorišče, prostor III pa kot kuhinjo), kaže druga stavba v odkritem delu drugačno zasnovo (dvorišče ob strani proti kanalu, širje prostori so bili ogrevani). Med temelji iz 50 cm debelih in še do 60 cm visokih zidov iz kamnja in malte je bilo tudi precej slikanega ometa živo rdeče, svetlo rumene in zelene barve, vendar pa v prvi stavbi precej več kot v drugi (sl. 6). Med drugimi najdbami so bili poleg raztresenih mozaičnih kamenčkov tudi železni žebiji, spone, kijuči, noži, sekira, zvonec in drugo orodje (sl. 7—10). Le v fragmentih ohranjena keramika so večinoma majhne posode in ima rustikalni značaj (sl. 8). Nekaj fibul in pasnih spon (sl. 11) ter približno 60 novcev od Faustine jun. oziroma Lucille do Konstantina Velikega (sl. 12—13) pomeni kronološko podlago najdišča, o katerem sodi avtor, da je dvorec — villa rustica (prim. tudi podatke B. Sarla v *Archaeologische Karte von Jugoslawien*, Blatt Rogatec, 1939, 15, pod Blizelsko!). Najdbe so prešle v Mestni muzej v Celju, nekaj (npr. ovršje marmornega nagrobnika z levom) pa tudi v Narodni muzej v Ljubljani.

AUS DEM RÖMISCHEN OZIDJE IN KRAJINA

Zusammenfassung

Schon im Jahre 1940 verfaßte der Autor für die »Zeitschrift für Geschichte und Volkskunde« einen kurzen Bericht von den Ausgrabungen einer römischen Siedlung zwischen Orešje und Sotla; die Ausgrabungen bestellte der Museum-Verein aus Celje in den Jahren 1938 und 1939 (Grundriß I.). Die Ausgrabungen auf den Parzellen 823/1—3 der Gemeinde Orešje entdeckten den Grundbau zweier spätrömischer Bauten mit ca. 28 Räumen, von einer Gesamtlänge von 66 Meter, während die Breite der beiden Objekte nicht festgestellt werden konnte (Grundriß II.). Der Autor gibt eine genaue Beschreibung einzelner Räume der Bauten, deren einige mit Zentralheizung ausgestattet waren; die beiden Gebäude hatten einen gemeinsamen Abflußkanal. Der südöstliche Bau zeigt ein Atrium (den Raum VII deutet der Autor als Hof, den Raum III als Küche), während der zweite Bau einen anderen Grundriß zeigt (der Hof liegt seitlich beim Kanal, 4 Räume hatten Heizung).

Innerhalb der Grundmauern, die aus 50 Zentimeter dicken und bis 90 Zentimeter hohen Mauern aus Stein und Mörtel bestehen, fand man ziemlich viel roten, hellgelben und grünen Wandverputz; allerdings in dem ersterwähnten Bau viel mehr als in dem zweiten (Abb. 5). Ferner fand man zerstreute Mosaiksteinchen, eiserne Nägel, Spangen, Schlüssel, Messer, eine Axt, eine Glocke und andere Gegenstände (Abb. 7—10). Die in Fragmenten erhaltene Keramik stellt kleine Schlüssel vor und ist rustikalen Charakters (Abb. 8). Einige Spangen und Gürtelschnallen (Abb. 11), ferner ca. 60 Münzen von Faustina jun. bzw. Lucilla bis zu Konstantin dem Großen, bilden die chronologische Basis der Ausgrabungen (Abb. 12—13).

Der Autor betrachtet die Bauten als ein Gehöft — Villa rustica (zu vergleichen wären die Angaben von B. Sarla in der *Archäologischen Karte von Jugoslawien*, Blatt Rogatec, 1939, 15, unter Blizelsko!). Die Funde sind teilweise im Stadtmuseum von Celje, teilweise (so z. B. der Oberteil eines Marmorgrabsteines mit dem Löwen) im Nationalmuseum von Ljubljana aufbewahrt.

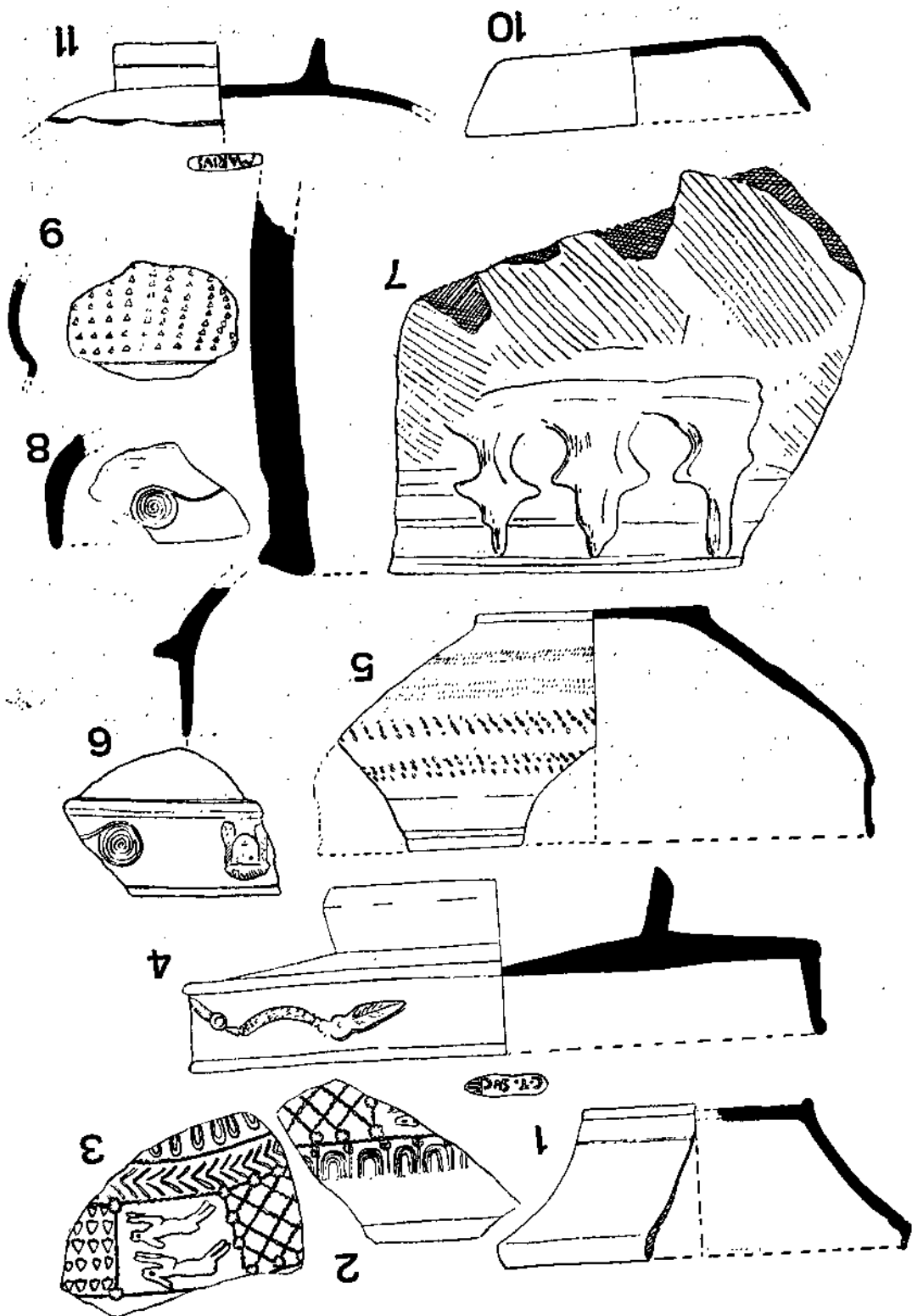
K SLIKI NASELBINSKE KERAMIKE RIMSKEGA POETOVIIJA

Leta 1963 je bila pri izkopavanju v mestni četrti Poetovlja na sedanjem Zg. Bregu v Ptuj v ruševinskih plasteh najdena tudi številna keramika.¹ Iz Poetovlja poznamo do sedaj že mnogo keramike. Večina gradiva je iz zgodnjeantičnih grobov, naselbinski keramiki pa pogosto manjka podrobnejša obdelava in zlasti kronologija na podlagi stratigrafije v najdišču. Zato naj na tem mestu posvetim nekaj več pozornosti keramiki in njenim najdiščnim okoliščinam z zadnjega večjega arheološkega izkopavanja v Ptuj.

V obdelavi izkopanih stavbnih objektov so obdelane tudi keramične ostaline iz posameznih plasti teh objektov in ob njih.² Podrobnejšemu študiju se pri tem seveda ni bilo mogoče posvetiti. Zato zdaj še enkrat pregledamo keramiko posameznih časovnih enot, razdeljeno po posameznih plasteh in kompleksih plasti.

I. Najstarejše, spodnje ilovnate plasti, datirane tudi z novci v 1. stoletje in prvo polovico 2. stol. (tab. I, sl. I—9, II 1, 2) so vsebovale fragmente raznih loncev iz surove sive keramike, pokrove, trinožnike, fragment globoke skodele z metličastim vrezom in s tremi plastičnimi shematiziranimi človeškimi figurami pod ustjem, ki ni posebej poudarjeno (tab. I, 7), izdelano iz enake, sive keramike, fragmente vrčev, amfor, vazastih vrčev, krožnikov in skodelic iz rdeče in rumene očiščene keramike, fragmente terre nigre³ (tab. I, 5, 9), drobce rumenih in sivih čašic, drobce finega sivega vrčka, fragmente reliefnih in drugih zgodnjih oljenk, ter dosti številne značilne drobce sigillate, kot npr. drobec pladnja oblike Ritt. 1 (tab. I, 8) iz severne Italije,⁴ številne drobce severnoitalskih skodelic oblike Drag 24⁵ (npr. tab. I, 6), več fragmentiranih pladnjev iz severnoitalskih delavnic z žigom LGELL, CTSVC (tab. I, 4)⁶ in fragmente polkroglaste reliefne kupe Drag 37 iz južnogalske delavnice 1. stoletja (tab. I, 2, 3)⁷.

II. Ruševinske ilovice nad najstarejšimi ilovnatimi plastmi in pod tlaki poznih gradbenih faz iz 4. stoletja (tab. I, 10, II. II 3—8, III 1—29, IV 1—3) so krile drugo gradivo. Tu so najdeni celi in fragmentirani lonci iz surove sive keramike z različnimi profili in fakturami, z vrezom glavnička in metlice ali brez, fragmenti čaš in lončkov z odtisi zobatega kolesca iz enake keramike, deli trinožnikov, deli pokrovov iz enake keramike z metličastim vrezom in brez, globoke skodele in lonci iz enake keramike s kanelurami na ustju, čaše v obliki cvetličnega lončka iz surove sive keramike (tab. II 4, 5, 8, III 3, 10, 12—16, 19—29); dalje so tu celi in fragmentirani vrči različnih oblik iz rumene, rdeče ali sive očiščene keramike z nakazano prstanasto nogo na dnu in brez,⁸ krožniki iz rdeče keramike z bolj globokimi in togimi profili in z boljšo ali slabšo prevleko⁹ (tab. I 10, II 4), fragmenti kadilnic, tudi barvanih melnic, amfor, deli žar iz rdeče ali rumene keramike z rdečo slikarjvo v pramenih,¹⁰ fragmenti večjih vrčev z razširjenim, kaneliranim ustjem, fragmentirane čaše, tudi take z zoženim spodnjim delom trupa,¹¹ napravljene iz rumene, sive ali črne keramike in z različnimi prevlekami ali brez, razne skodelice iz boljše keramike različnih barv, imitacije po sigillatnih skodelah iz rumene, rdeče, sive in črne keramike, okrašene z vrezi in žigosanimi ornamentmi¹² (tab. I 11, III 1, 2, 5, 7, IV 2, 3),

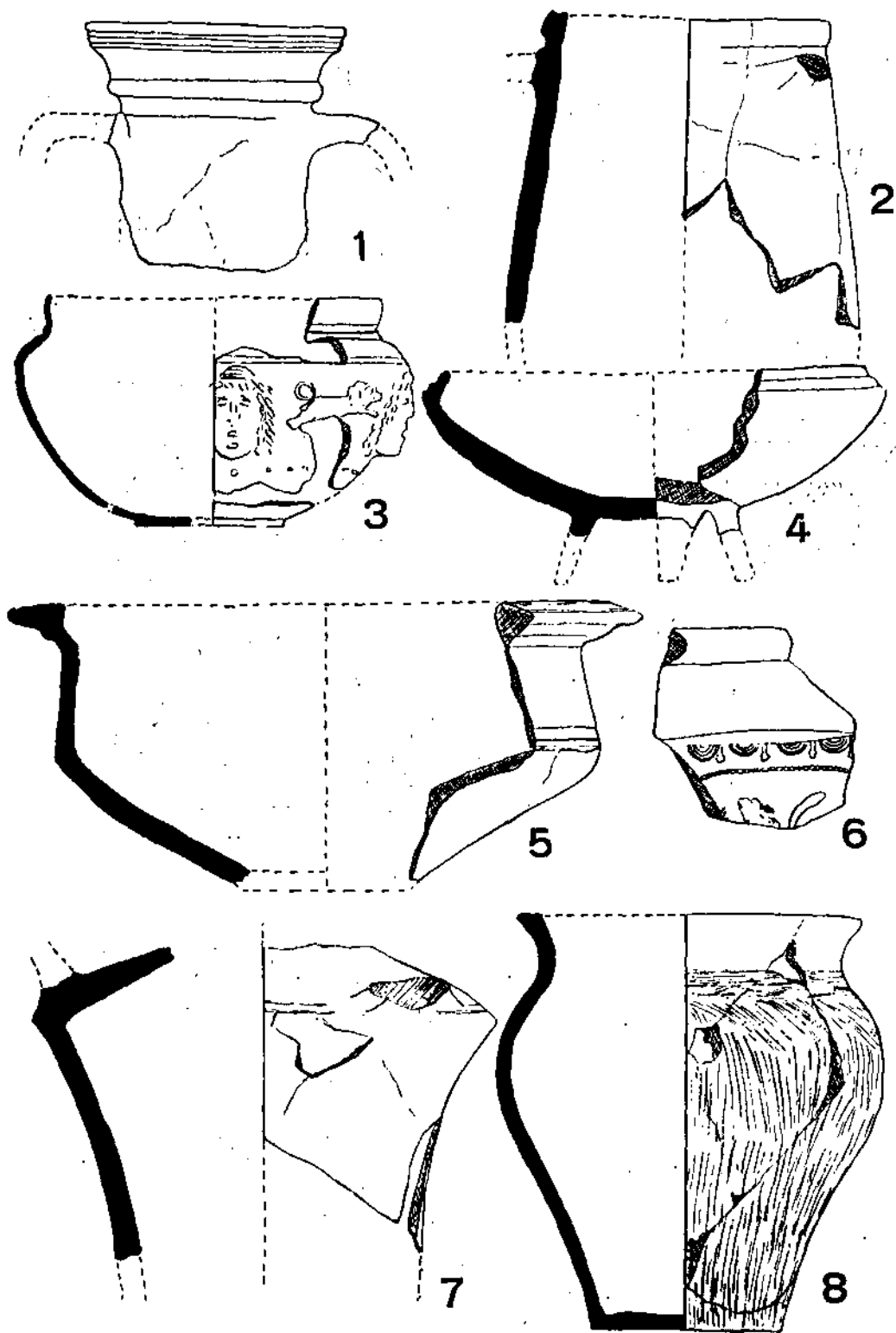

Tabela II

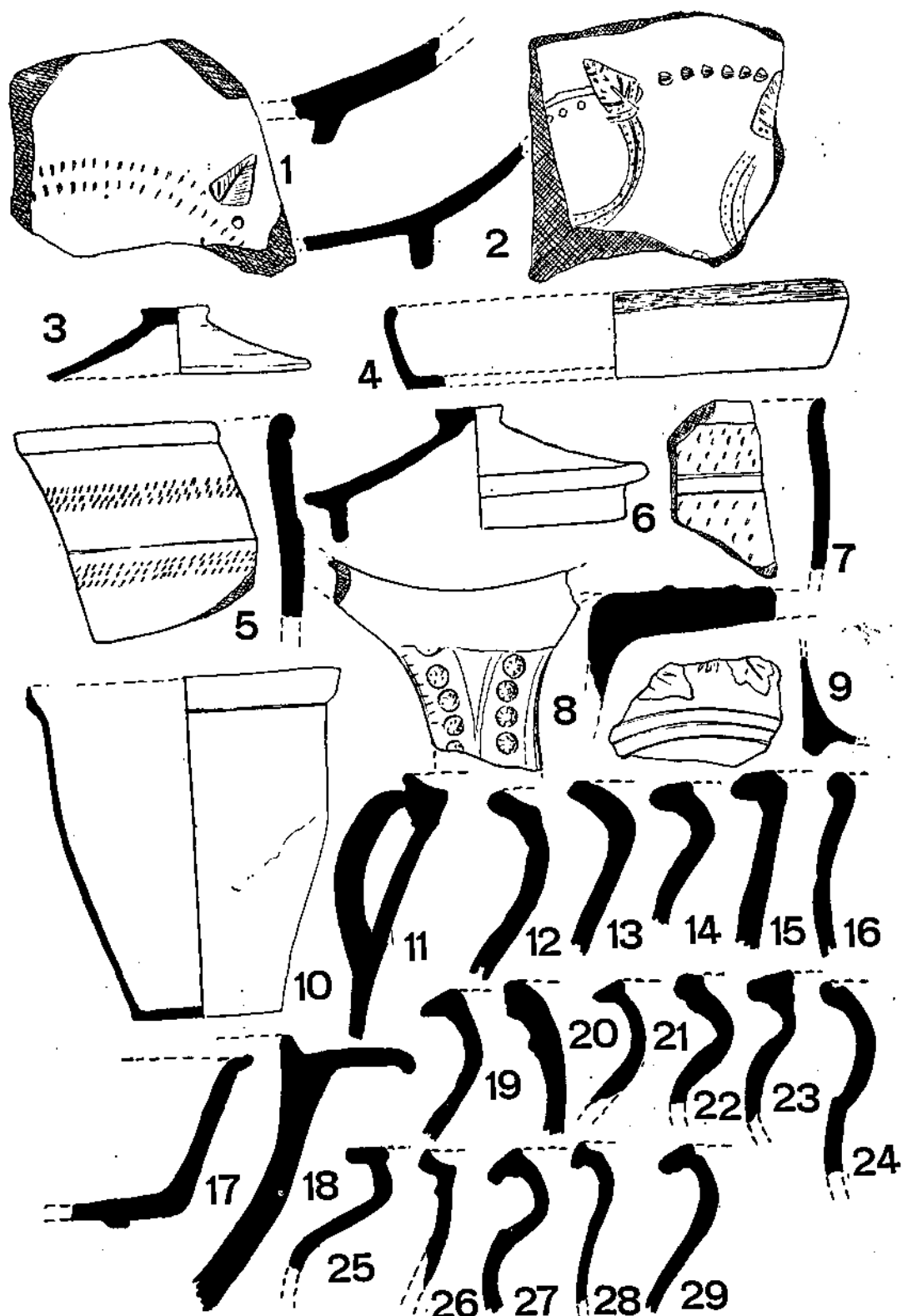

Tabela III

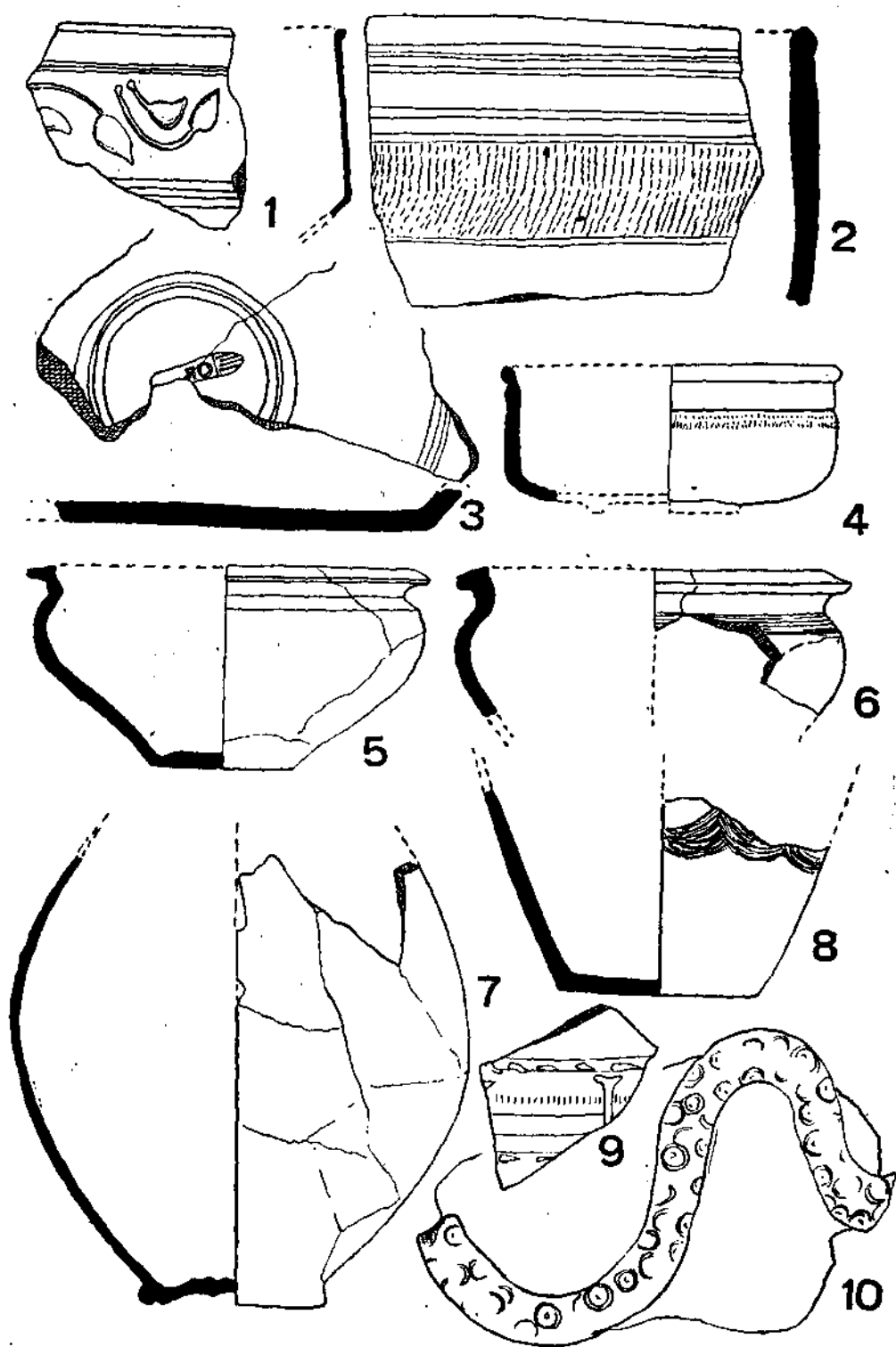

Tabela IV

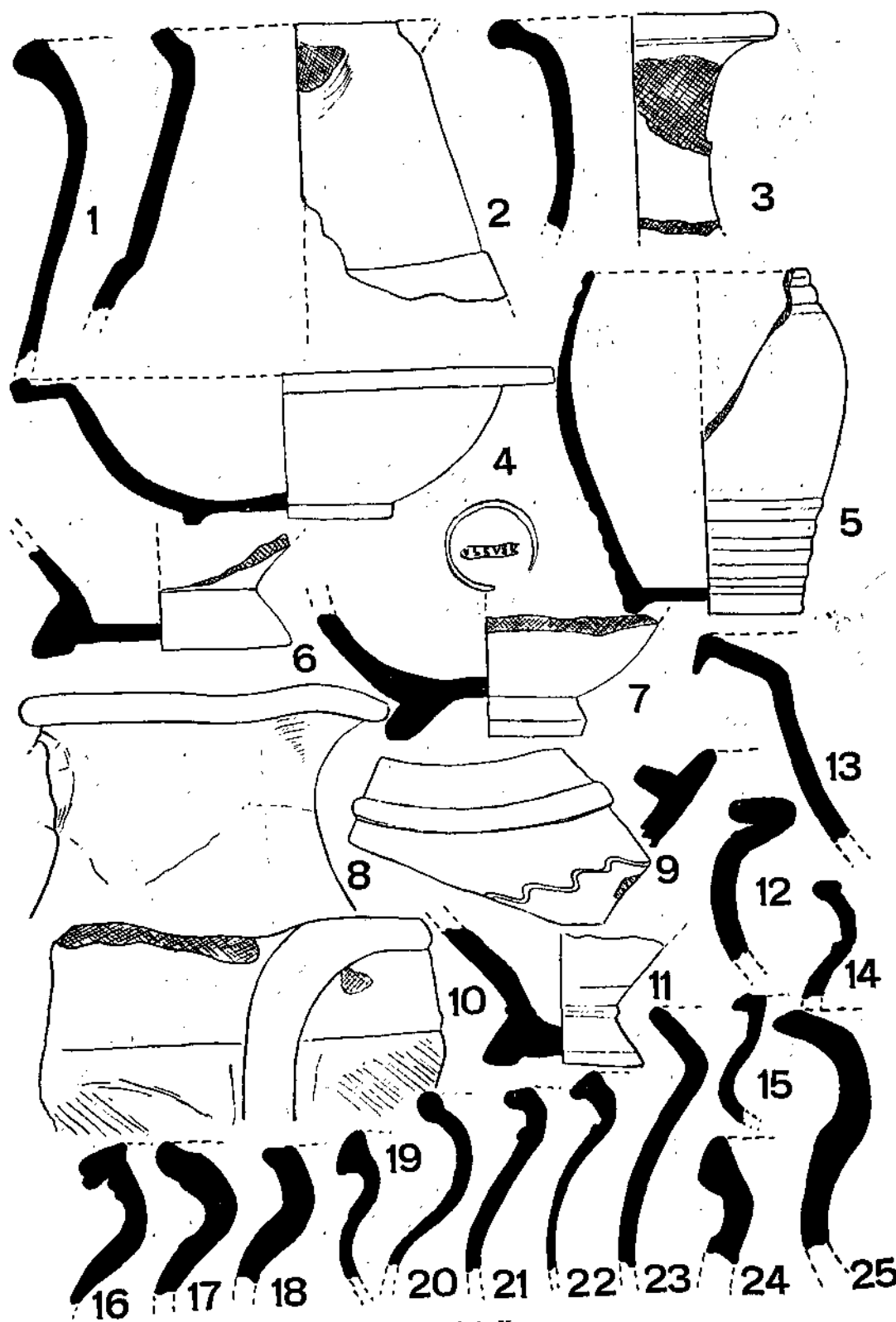

Tabela V

skodelice z izvihanim ustjem iz razne boljše keramike, rdeč pokrov, vazaste posode, fragmentiran, prečno kaneliran rumen vrček,¹³ fragmenti čaš gubank, fragmenti rumene skodele s kaneliranim trupom in ročajem pod ustjem, fragmenti terre nigre in recijskih čaš,¹⁴ fragment sivega posnetka recijske čaše, fragmenti severnoitalske, srednje- in vzhodnogalske sigillate (tab. II 6),¹⁵ fragment finejše čaše z odtisi pod ustjem, razne zgodnejše in poznejše oljenke, odrezono, zgoraj kanelirano ustje boljše črne skodele, fragmentirana skodelica z zeleno, rumeno in rjavo steklasto glazuro in reliefnim okrasom (tab. II 3), fragmentiran ročaj zeleno steklasto glažirane patere (tab. III 8), fragment posodice z reliefnim okrasom in zeleno steklasto prevleko (tab. III 9),^{15a} lonci iz sive očiščene keramike in fragmenti črnih lečastih skodel z vrezl na robu pod ustjem.

Vse to gradivo datira že relativna kronologija posameznih gradbenih faz in ruševinastih plasti v širok časovni razpon. Da je res tako, nam govori tudi karakteristično keramično gradivo, ki mu je čas nastanka mogoče dosti natančno določiti, in na katero že med naštevanjem sproti opozarjamo. Pri delu izrazito zgodnjega materiala pa moramo še upoštevati, da je prišel pri prekopavanju starejših plasti ob gradnji mlajših objektov v plast, kjer je bil odkrit.

III. Humusne vrhnje plasti z ruševinami, delno nad tlaki zadnjih gradbenih faz (tab. IV, 4—10, V 1—25), so krile gradivo, kot je našeto: celi in fragmentirani lonci iz sive surove keramike raznih profilov in faktur z vrezl metlice in glavnička ali brez, vrteni in gneteni, dalje globoke skodele iz enake keramike (tab. IV 5, 6, V 14—25), trinožniki, pokrovi raznih oblik iz enake keramike, lončki ali čaše iz enake keramike, delno z odtisi zobatega kolesca, precej številni fragmenti loncev iz enake keramike in z belo apneno prevleko na notranji strani sten (slučajno?), fragment globoke skodele iz surove keramike z ne posebej profiliranim ustjem, apliciranim rebrom na steni in metličastim vrezom (tab. V 10, fragmenti iste posode kot oni, ki je bil najden v nepoškodovani zgodnji plasti, tab. I 7), celi in fragmentirani rdeči krožniki z bolj ali manj okorno oblikovanimi navpičnimi stenami in razno fakturo prevleke, fragmenti meinic, dosti številni fragmenti vrčev iz sive surove keramike (tab. V 1—3), fragment rdeče čaše s plastično oblikovanim mladeniškim obrazom na steni, raznobarvni (rumeni, rdeči, sivi, črni) posnetki po sigillatnih posodah različnih oblik, predvsem Drag 37 in 38, z vrezano in žigosano ornamentiko (tab. IV 4, V 4),¹⁶ razni vrči iz rumene in sive keramike, fragmenti kadilnic, drobci raznih zgodnjih in poznih oljenk, fragment razširjenega ustja vrča z nastavkom ročaja na ustju,¹⁷ fragmentirano dno majhnega trinožnika iz rdeče keramike, razne rdeče in sive čaše z nogo in brez, fragmenti recijskih čaš, pokrovi iz rdeče keramike, fragment čaše gubanke z ročajem, fragmenti vodoravno kanelirane stene vrčkov iz rumene keramike, razširjeno, kanelirano ustje z rdečim firnežem prevlečene skodele, fragment rdeče skodele z rdečo slikarjo v pramenih, fragmentiran rjav vrč z zglaženo površino in vrstami vrezov na trupu, fragmentirana rdeča in ostro profilirana skleda, fragment večje posode, poslikane rdeče v pramenih (tab. IV, 8), fragment rdeče čare z rebrom in valovnico pod ustjem (tab. V 9),¹⁸ drobci severnoitalske, srednjegalske in vzhodnogalske (tab. V 7)¹⁹ sigillate, drobci terre nigre, drobci sivih loncev iz finejše sive keramike, fragmenti črnih skodel s profiliranim vertikalnim robom z rebri, dno sivega lončka z vpraskanim znakom križa, sodčasta črna čaša (tab. V 5),²⁰ fragment stene rumeno steklasto prevlečene posode s plastičnim apliciranim kačjim trupom (tab. IV 10), fragment noriške sigillate,²¹ fragment črne čaše z belim napisom (tab. IV 9),²² pokrovi iz boljše sive in črne keramike.

Tudi za to gradivo opažamo, da je med njim mnogo gradiva, ki mu moremo določiti čas nastanka v zgodnjih obdobjih antike in je vsaj delno prišlo v vrhnjo plast. Pri prekopavanju, kar zlasti lepo vidimo na primeru fragmenta iz surove domače keramike z apliciranim rebrom in metličastim vrezom, drugi fragment iste posode pa je bil najden v stari, nedotaknjeni plasti.

Za sliko o keramiki pa je še dragocenejših nekaj plasti znotraj gradbenih objektov. V njih so najdbe sicer zelo redke, a vsaj v nekaterih jih je mogoče mnogo bolj precizno datirati kot pa ostalo keramično iz velikih kompleksov bolj ali manj premešanih plasti.

IV. Plast žganine na tleh domnevno kletnega prostora v zahodnem srednjem delu izkopišča je datirana nekako v sredino 4. stol. s Konstansovim novcem.²³ Njeno datacijo potrjujejo tudi sicer odnosi med gradbenimi fazami in izkopišču. V tej plasti so najdeni fragmenti sivočrnih čaš ali lončkov iz surove keramike zelo ostre fature in fragmenti enakih vrčkov ter ročaj in del vratu vrča iz rdeče keramike zelo slabe fature.

Ti fragmenti sicer niso številni, a kot bomo videli pozneje, nam pomagajo pri pregledu gradiva, ki smo ga že opisali, in nam nudijo koristne primerjave.

V. Plast llovice, močno mešana z ometom, nasip za tlak zadnje gradbene faze, datirane v 4. stol.²⁴ s preprostim črnim koničastim pokrovom iz surove keramike, mešana s peskom, zelo ostre fature.

VI. Ilovната plast, nasip za tlak vmesne faze v severnem robu izkopišča, je hranila v sebi zgornji del rumenega jajčastega vrčka s preprosto odebeljenim ustjem in fragmente sive skodele iz izpognjenim ustjem, posnetka po sigilnatni obliki Drag 38, gradiva, ki ga je po analogijah mogoče dobro datirati v 2. stoletje.²⁵

VII. Ilovica, nasip za drugo fazo opečnega tlaka v zahodnem delu izkopišča, pa je pokrivala slabšo reliefno volutno oijenko z reliefom ribe, ki sodi nekako v začetek 2. stoletja.²⁶

Tudi vključitev tlaka, pod katerim je bila najdena, in z njim povezanih gradbenih objektov v relativno kronologijo izkopišča ustreza datiranju oijenke.

Zaključene enote najdb so tudi najdbe v dveh vodnjakih v zahodnem delu izkopišča in najdbe iz globoke ruševinske jame v istem delu izkopa, a gradivo za proučevanje razvoja naselbinske keramike in priijubljenosti posameznih zvrsti v raznih časovnih obdobjih ni uporabno.

Ko smo tako pregledali vse keramično gradivo, odkrito leta 1963 v predeju rimskih stanovanjskih stavb na Zg. Bregu, vidimo predvsem to, da časovne enote v gradivu žal niso strogo omejene. Posamezne plasti so z vkopavanjem temeljev in gradnjo na istem mestu skozi daljša obdobja močno premešane, mnogo starejšega arheološkega gradiva je primešanega mlajšim plastem. Vse številne plasti je mogoče razdeliti le na nekaj skupin, kot smo pri opisu storili, in te so časovno razilčne, le okvirno jih je mogoče datirati. Ugotoviti je mogoče, da se skoro povsod v plasteh pojavlja dosti gradiva, lastnega starejšim obdobjem antike, kot vidimo po analogijah iz drugih najdišč in poetovijskih grobišč. Druge vrste keramike pa se pojavljajo izključno le v mlajših plasteh, medtem ko v spodnjih, starejših manjkajo. Na podlagi teh ugotovitev je mogoče keramično gradivo razvrstiti, in zaradi tega so tudi rezultati našega proučevanja, dasi iz naštetih vzrokov okrnjeni, važni za poznavanje keramike Poetovija.

Za sklep naj navedemo nekaj takih rezultatov.

Siva surova keramika

Spet smo mogli ugotoviti, da je surova domača keramika, siva, rjava, črna ali celo rdeča, pečena iz gline, dosti mešana s peskom; oblikovana je predvsem v jajčaste lonce z izpognjenim ustjem, v čaše, skodele in tudi vrče; sestavljala je velik del, dobro polovico vsega keramičnega gradiva, najdenega v plasteh. Ugotoviti smo mogli tudi, da so se lonci pojavljali skozi vso antiko, medtem ko so bile nekatere oblike posebnost zgodnejših, druge pa poznejših obdobj. Po pregledu gradiva vidimo, da so globoke skodele in vrči iz take keramike značilne skoro izključno le v poznejših in poznih plasteh, medtem ko se fragmenti čaš v obliki cvetličnega lončka ali trinožnikov pojavljajo sicer skozi vse plasti, a so v starejših številnejši in so v mlajše vsaj zvečine prišli ob prekopavanju starejših plasti.

Isto so ugotovili že avtorji, ki so se intenzivno posvečali študiju keramike Norika in Panonije.²⁷ Schörgendorfer npr. ugotavlja, da tvori surova keramika večji del keramike v vzhodnih Alpah in so oblikovane iz nje skodele, skodele, krožniki, trinožniki, pokrovi, lončki in čaše, žare, vrči in posamezne druge posode.²⁸ Oblike teh posod so posledica raznih vplivov, ²⁹ tehnika pa naj bi bila v provincialno rimsko lončarstvo prevzeta tehnika latenskega lončarstva.³⁰ Skodele se pojavljajo v zgodnji antiki, skodele pa skozi vso antiko, čeprav je težišče datiranih kosov v zgodnji antiki; krožniki so v zgodnejših obdobjih, trinožniki skozi vso antiko, lončki in čaše skozi vso antiko, prav tako žare in lonci, vrči pa so pogostejši le v poznih obdobjih.³¹ Pri oblikah, ki so živele skozi vso antiko, so se razumljivo pojavljale razlike v oblikovanju zgodnjega in poznega časa. Tako vidimo, da je pri loncih in žarah v poznejšem času trup proti dnu nekoliko vboke, ustje malo ostreje profilirano, če je narejen metličasti vrez, sega do dna.³² Prikazi drugih avtorjev so podobni.³³

Na gradivu, izkopanem leta 1963, smo mogli ugotoviti še nekaj. Že na prvi pogled smo na terenu ločili fragmente kompaktne fature od gnetenih, na vretenu dodelanih ali samo vrtenih posod (oblikovanih iz gline, mešane z zrnci peska, in z bolj ali manj porozno površino), enakomerno pa tudi neenakomerno žganih, pa druge, fragmente praviloma vrtenih posod, zelo enakomerno pečenih, s tanjšimi stenami, ki imajo pogosto potemnjeno površino in katerih glina je mešana z zelo drobnim, ponavadi precej ostrim peskom. Prvi fragmenti so ob dotiku nekako mehkejši, drugi pa ostri in pusti. Ko smo sistematično zasledovali razlike v fakturi med materialom, ki se pojavlja v zgodnjih in poznih plasteh, smo ugotovili, da se druga faktura pri zgodnjem materialu samo posamično pojavlja in še to samo pri nekaterih tipih posod, npr. čašah v obliki cvetličnega lončka in nekaterih posebno zgodnjih lončih, medtem ko se praviloma pojavlja pri materialu, ki smo ga našli samo v poznih plasteh.

Fragmenti jajčastih lončkov z ostrejšo in bolj razčlenjeno profilacijo in značilno pusto fakturo, najdeni samo v mlajših plasteh, nam potrjujejo ugotovitev, da so ti lonci tvorili važen sestavni del keramike pozne antike.³⁴ Skrbno zbiranje tega poznoantičnega materiala bo verjetno enako kot proučevanje poznoantičnih tipov nakita v zahodni Panoniji³⁵ prispevalo tudi k proučevanju nastankov staroslovanske materialne kulture omenjenega področja.

Priljubljenost keramičnih zvrsti v posameznih obdobjih

V večjem številu je bila v naselbinskih plasteh najdena šele flavijska severno-italska in južnogalska sigillata, čeprav so najstarejši najdeni primeri nastali že v Tiberijevem času (prim. opis materiala). Med sigillatnimi fragmenti so potem zastopani taki iz srednje- in vzhodnogalskih delavic in pa germanskih, čeprav na Zg. Bregu niti nismo našli mnogo sigillate. Vendar si moremo s pomočjo teh najdb ustvariti enako sliko o razvoju uvoza sigillate kot ob pregledu celotnega sigillatnega gradiva iz Poetovija.³⁶

Iz pregleda vidimo, da so bile v naselbinskem delu Zg. Brega (in podobno gotovo povsod po Poetoviju) v zgodnjih obdobjih antike priljubljene tudi domače in delno uvožene imitacije sigillate, terra nigra, amfore in vrči, skodele iz sive in rumene keramike, vrči brez ročajev in krožniki, keramika pod vplivom Italije, ki je značilna za večji del rimskega imperija (npr. kadičnice, vrči, delno krožniki)³⁷ ali le za posamezne pokrajine (npr. sklede, krožniki in domače imitacije italške sigillate)³⁸.

V obdobjih srednjega cesarstva so predvsem uporabljali tudi razno rdečo in sivo keramiko: vrče s širšim območjem in značilnih oblik za posamezna obdobja,³⁹ priljubljene krožnike, skodelice, čaše, sklede,⁴⁰ med njimi tudi imitacije sigillate po oblikah predvsem zgodnjega 2. stol. ter imitacije in sigillati sorodno gradivo, ki je nastalo še v 3. ali celo 4. stol., po koncu uvoza prave sigillate,⁴¹ glazirano keramiko⁴² itd.

Med keramiko, značilno samo za pozna obdobja življenja na Zg. Bregu (do 2. pol. 4. stol.) pa moremo šteti z gotovostjo le dele posod iz surove keramike, o kateri pa smo že posebej govorili in jo zato v tem poglavju izpuščamo.

To so podatki, zbrani po pregledu keramike z omejenega teritorija znotraj Poetovija, a uporabiti jih bo mogoče za nadaljnje proučevanje arheoloških ostalin vsega Poetovija, v veliki meri gotovo tudi pri proučevanju ostalin na poetovijskem mestnem območju. Vidimo, da naših dosedanjih predstav o razvoju posameznih keramičnih zvrsti, o priljubljenosti posameznih tipov v raznih obdobjih ali o njihovi starosti, ki smo si jih zgradili na podlagi podatkov od drugih iz imperija ali starih podatkov iz Ptuja, ne spreminjajo, jim pa vsekakor dajejo novo oporo in dovoljujejo spregovoriti v posebnem članku o ptujski keramiki, česar do sedaj v literaturi ni bilo mogoče.

OPOMBE

¹ I. Miki, *Arheološki vestnik XV—XVII. Ljubljana 1964—1965*, str. 259 ss.

² I. Miki, o. c.

³ E. Bónis *Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien I. Dissertationes Pannonicae. Budapest 1942*, 44) datira v 1. stoletje.

⁴ Tip sodi nekako v Tiberijev čas. Oswald-Pryce *An Introduction to the Study of Terra sigillata*, 1929; opis tipa Ritt. 1.

⁵ Veliki spiralni ročajčki so značilna aplikacija predvsem iz Tiberijevega časa; H. Comfort *RE soupl. s. v. terra sigillata 1312*.

- * Zig severnoitalijskega sigillatnega lončarja še iz zgodnejšega časa dela teh delavnic. L. Ohlenroth, XXV. Bericht der römisch-germanischen Kommission (BRGK). Berlin 1927, 240.
- * Po pojlu, izpolnjenem z lukami, in metopni delitvi sodi fragment v Klavdijev ali flavijaki čas. R. Knorr, Germania XII. Berlin 1929, 7; R. Knorr, Töpfer und Fabriken verzierter Terra sigillata. Gefässe des 1. Jahrhunderts 1919; gradivo iz flavijskega časa.
- * Kanelura na dnu, ki nakazuje prstanasto nogo, se po koncu 2. stol. izgubi. E. Gose, Gefässtypen der römischen Keramik in Rheinland. Bonn 1950, opila tipov 359–364.
- * E. Bónis, o. c. 49, 49, prikazuje, kako postanejo profili sčasoma vedno bolj tog; podobno A. Schörgendorfer, Die römische Keramik der Ostalpenländer. Wien 1942, 134.
- * Tehnika slikanja je priljubljena zlasti v prvih dveh stoletjih. Bónis, o. c. 41; Gose, o. c., opisuje keramike a firnežem; Archaeologia Hungarica XXXVI. Intercisa II. Budapest 1957, 42.
- * Čaše se pojavljajo skozi vso antiko; vedno bolj zoženi spodnji del trupa, ki postane malone noga, govori za poznejša obdobja. Schörgendorfer, o. c. 132–147; Gose, o. c. z opisom tipov na str. 178–212.
- * Imitirane so predvsem sigillatne oblike 2. stol. Drag. 37, 38, 33; datacija tipov Oswald-Pryce, o. c. z opisom naštetih tipov na str. 199, 193. Sicer prim. o imitacijah z vrezi in žigosanim ornamentom Barkoczy-Bónis, Acta archaeologica academiae Hungaricae (AAAH). Budapest 1954, 129 al. in L. Nagy, Archaeologiai Értesítő (AE). Budapest 1929, résumé 315 al.
- * Vodoravno kaneliranje keramike je bilo priljubljeno v zgodnjih obdobjih antike in nato ponovno močno v 3. stol. Intercisa II, 43.
- * Značilna keramika je nastala v Reci, izdelana je iz dobro očiščene svetlo pečene gline z dobrim firnežem, vrezanim in barbotinskim okrasjem po površini. Recijske čaše so bile zlasti priljubljene od I. do III. st. V tem času je prišlo na trg več različno oblikovanih skupin; intercisa II, 38.
- * Fragment iz ene velikih delavnic srednjelakega Lezouxa iz časa Hadriana do zadnje četrtine 2. stol. P. Karnitsch, Die Reliefsigillata von Ovilava. Linz 1959, 32.
- * Ta vrsta glazirane keramike sodi v zgodnjo antiko. Izvira iz severnoitalijskih delavnic blizu mojstra Aco, ki so delale v zgodnjem 1. stol. n. št. Tako je Déchelette, Les vases ceramiques ornées, Paris 1904 I. str. 37; G. Uhlert, Der Lorenzberg bei Epfach, München 1965, str. 71; H. Kenner, Carinthia I. Klagenfurt 1961 str. 469, 1952 str. 145, 1956 str. 45 in 1959 str. 81.
- * Skleda ali krožnik z izpognjenim ustjem se pojavlja že v 1. in 2. stoletju. Bónis, o. c. tab. XXI, 46, 47.
- * Pri razvoju vrčev je mogoče opazovati tendenco, da se pomika nastavek ročaja sčasoma vedno bliže k ustju; Gose, o. c. 359–371.
- * Posoda, značilna za zgodnejša obdobja antike; Bónis, o. c. 39, 40.
- * Zig SEVERI v delavnicah srednje in vzhodne Galije; Oswald, Index of Potter's Stamps on Terra Sigillata. 1931, a. v. Severi.
- * Sodčasta čaša je dokaj priljubljena zlasti po 2. stol.; Bónis, o. c. 42.
- * Lokalna delavnica agillate iz polnega 2. stol.; P. Karnitsch, Die verzierten Sigillaten von Lauriacum. Forschungen in Lauriacum III. Linz 1955, 36 al.
- * Čaše z bejimi napismi so bile priljubljene zlasti v delavnicah 3. in 4. stol.; Schörgendorfer, o. c. 142; Bónis, o. c. 42.
- * Miki, o. c. str. 264.
- * Miki, o. c. str. 266.
- * Vrček; Gose, o. c., opis tipov od 359–371; skodela: imitacija po obliki Drag 31 iz sigillate, razširjeni od konca 1. stol. do začetka 3. stol.; Oswald-Pryce, o. a. 189, 190.
- * D. Ivanyi, Die Pannonischen Lampen. Dissertationes Pannonicae. Budapest 1935, 10. Ta oblika ojenke sodi v prvo in zgodnje drugo stoletje.
- * Schörgendorfer, o. c.; Bónis o. c.
- * Schörgendorfer, o. c. 107, 198.
- * Schörgendorfer, o. c. 73–82, 85, 100 sl.
- * Schörgendorfer, o. c. 107.
- * Schörgendorfer, o. c. 122 sl., 129 sl., 135 sl., 148 sl., 157 sl.
- * Schörgendorfer, o. c. 148–158, 112 sl.
- * Tako Bónis, o. c. 35 sl., 39 al., 41 sl., 48 sl., čeprav obravnava le keramiko zgodnje antike. Preciznejše datira globoke skodele, najbolj priljubljene v Trajanovem in Hadrianovem času; str. 50. Ugotavlja, da so čaše in lončki iz surove domače keramike in z odtisi košeca po stenah zlasti posebnost Poetovija; str. 39. Če pa pogledamo keramiko širših območij imperija, ugotovljamo, da je ta vrsta keramike predvsem značilna za Norik in zahodno Panonijo, saj npr. Gose take keramike za Porenje sploh ne navaja. Intercisa II pa našteva le globoke skodele in vrče ter majhne lončke.
- * Lonček iz poznoantičnega groba na Zg. Bregu. Prim. M. Abramčič, Poetovio. Ptuj 1925, 125; sicer še Intercisa II, 54 in 83.
- * Prim. J. Kastelic, AV XV–XVI, str. 112, 113.
- * Abramčič, o. c. 93 sl.; sicer še gradivo muzejev v Ptuj, Mariboru in Gradcu.
- * Schörgendorfer, o. c. 92 sl. in 82 al., ter Bónis, o. c. 48, 52, 58.
- * Schörgendorfer, o. c. 73 sl. in 97 sl., ter v opombi 12 citirana literatura.
- * Npr. kronologija, ki jo postavlja Gose v o. c. za Porenje, ustreza kronologiji v naših krajih.
- * Schörgendorfer, o. c. 122–135, 138–149, 157–164.
- * Prim. v opombi 12 citirano literaturo.
- * Schörgendorfer, o. c. 111.

Povzetek

Članek obravnava naselbinsko keramiko, izkopano leta 1963 na Zg. Bregu v Ptuj, ločeno po treh glavnih kompleksih plasti, ki so nastale v treh ločenih časovnih enotah.

I. V najstarejši llovnatil plasti, ki je z novci datirana v 1. stol. in 1. pol. 2. stol. (tab. I, sl. 1—3, III, 2) so bili najdeni fragmenti loncev iz surove domače keramike, pokrovi, trinožniki in fragment skodele z aplikacijo iz iste keramike, fragmenti rumenih vrčev, amfor, krožnikov, sivih in rumenih skodelic, terra nigra, razne čaše, fragmenti italške in južnogalske sigillate.

II. V ruševinskih llovicah pod tlaki poznih gradbenih faz iz 4. stol. (tab. I 10, 11, II 3—8, III 1—29, IV. 1—3) so bili najdeni spet zelo številni fragmenti loncev iz domače surove keramike, pokrovov, globokih skodel in čaš iz enake keramike, iz sive in rumene keramike, pa vrči, krožniki, kadilnice, melnice, čaše, skodelice, precej imitacij po sigillati, fragmenti keramike s pramenasto slikarjijo, terra nigra, recijske čaše, severnoitalška, srednja in vzhodno galska sigillata, fragmenti reliefne keramike s steklasto prevleko (zlasti lepa je skodelica s plastičnimi maskami in levi in rumeno, zeleno ter rjavno prevleko) in črne skodele z robom pod ustjem.

III. V humusnih vrhnjih plasteh z ruševinami (tab. IV 4—10, II 1—25), delno nad tlaki zadnjih gradbenih faz, so bili razni fragmenti loncev in skodel, trinožnikov, čaš in pokrovov iz sive surove keramike, rdečih krožnikov z različnim naklonom navpičnih sten, melnic, vrčev iz sive surove keramike, sivih in rumenih posnetkov po sigillati, vrčev iz sive in rumene keramike, rdeče in sive čaše z nogo, delci keramike z rdečo pramenasto slikarjijo, fragment rjavega vrča z zglaženo površino in vrezl, drobci severnoitalške, srednje- in vzhodnogalske sigillate ter en fragment noriške, terra nigra, sivi jajčasti lonci iz finejšje keramike, dno domačega sivlega lonca z vpraskanim znakom križa, sodčasta črna čaša, fragment čaše z belim napisom in fragment glazirane keramike.

Med manjšimi, bolj omejenimi plastmi, so za kronologijo zanimive najdbe v IV. plasti zgašene na tleh domnevno kletnega prostora v zahodnem srednjem delu izkopišča, datirane nekako v sredo 4. stol. s Konstantinovim novcem; to so fragmenti silvo črnih čaš iz surove keramike, vrči enake kakovosti in rdeč ročaj vrča zelo slabe fature. V V. plasti llovce, močno mešane z ometom, ki je naslaj na tlak zadnje gradbene faze, datirane v 4. stol., je najden preprosti črn koničen pokrov iz surove keramike, mešane s peskom.

Vse to gradivo, najdeno v plasteh, ki jih je dosti dobro mogoče datirati (čeprav je zaradi prekopavanja primešano mlačjšim plastem tudi izrazito starejše gradivo), potrjuje uporabnost do sedaj postavljenih kronologij na Norik in Panonijo tudi za Poetovio in osvetljuje poetovijsko keramografijo boljše kot stari podatki. Za Poetovio omogoča ponovno ugotovitev, da je surova domača keramika igrala veliko vlogo do pozne antike, da je imela v raznih časih sicer razne oblike bolj v čisti, opaziti pa je mogoče tudi razliko v fakturi — atene so v poznejših obdobjih praviloma le tenke in keramika bolj pusta — in ob dotiku ostra. Med ostalimi keramičnimi zvrstmi je mogoče ugotoviti, katere so bile v posameznih obdobjih antike v Poetoviju bolj priljubljene (npr. v zgodnji antiki vrči, italška sigillata, njene imitacije, krožniki, terra nigra, v srednjem cesarstvu imitacije sigillate, razne oblike rdeče keramike, kot so: krožniki, čaše, skodele, vrči, glazirana keramika, za pozno antiko pa smo spoznali predvsem le vrste priljubljene surove domače keramike), in pri večini tudi ugotoviti, da se uporabna naselbinska keramika Poetovija od širših področij imperija ni blatveno razlikovala.

BEITRAG ZUR SIEDLUNGSKERAMIK DES RÖMISCHEN POETOVIG

Zusammenfassung

Die Siedlungskeramik, die im Jahre 1963 auf Zg. Breg in Ptuj ausgegraben wurde, befand sich in drei Hauptschichtkomplexen, welche in drei verschiedenen Zeitepochen entstanden.

I. In der ältesten Lehmsschicht, die aus dem ersten Jahrhundert und aus der ersten Hälfte des 2. Jahrhunderts stammt, was auch die gefundenen Münzen bezeugen (Tab. I., Bild 1—3, III, 2), wurden folgende Gegenstände ausgegraben: Topffragmente aus grober Hauskeramik, Deckeln, Dreifußschalen, ein Schüsselfragment mit der Applikation derselben Keramik, Fragmente gelber Krüge, Amphoren, Teller, Fragmente grauer und gelber Tassen, Terra-Nigra-Keramik, verschiedene Becher, Fragmente italischer und südgallischer Terra Sigillata.

II. Im Schuttelehm unter den Fliesen späterer Bauten, d. h. aus dem 4. Jahrhundert (Tab. I, 10, 11, II 3—8, III 1—29, IV 1—3) fand man: zahlreiche Fragmente von Töpfen aus grober Hauskeramik, Deckeln, tiefen Schüsseln, Bechern aus derselben Keramik; aus grauer und gelber Keramik aber Krüge, Teller, Weihrauchbüchsen, Reibschalen, Becher, Schalen; ferner etliche Imitationen der Terra Sigillata Keramik, keramische Fragmente mit strahlenförmiger Bemalung, Terra Nigra Keramik; rötliche Becher, italische, mittel- und ostgallische Terra Sigillata, Fragmente glasierter Reliefkeramik (besonders schön ist die Schüssel mit plastischen Masken und Löwen mit gelber, grüner und brauner Glasur); Fragmente einer schwarzen Schüssel mit Mundsaum.

III. In der oberen Humusschicht mit Schutt (Tab. IV 4—10, II 1—25), teilweise über dem Bodenbelag der letzten Bauphasen, fand man: Fragmente von Töpfen und Schüsseln, Dreifußschalen und Trinkgefäßen, Deckeln, alles aus grauer grober Keramik; Fragmente von roten Tellern mit verschiedenen genigten Rändern, Reibschalen, Krügen aus grauer grober Keramik, grauen und gelben Kopien der Terra Sigillata, Krügen aus grauer und gelber Keramik, rote und graue Becher mit Fuß, Fragmente der Keramik mit roter strahlenförmiger Bemalung, 1 Fragment eines braunen Kruges mit polierter Oberfläche und Ritzen, Fragmente norditalischer, mittel- und

ostgotischer Terra Sigillata und ein Fragment aus Noricum, Terra Nigra, graue eiförmige Töpfe aus feiner Keramik, Boden eines heimischen grauen Topfes mit eingeritztem Kreuz, faßförmiges schwarzes Trinkgefäß, ein Fragment eines Bechers mit weißer Inschrift und ein Fragment glasierter Keramik.

Unter den weniger ausgedehnten Schichten sind für die Altersbestimmung die Funde in der IV. Schicht interessant, die angeblich den Boden eines Kellers darstellt, der sich im westlichen Mittelteil der Fundstelle befindet und der nach der dort gefundenen Konstantin-Münze aus der Mitte des 4. Jahrhunderts stammt. Hier fand man: Fragmente grauschwarzer Trinkgefäße aus grober Keramik, Krüge derselben Keramik und einen roten Krughenkel sehr schlechter Faktur.

V. In der Lehmschicht, stark gemischt mit Mörtel, welche die Unterlage für den Boden der letzten Bauphase aus dem 4. Jahrhundert bildet, fand man einen primitiven schwarzen konischen Deckel aus grober Keramik, gemischt mit Sand.

Alle diese Funde aus den Schichten, die man leicht datieren kann (obwohl durch das Umgraben öfter älteres Material dem jüngeren beigemischt wurde) zeigen, daß die bisherige Chronologie für Noricum und Pannonien auch für Poetovio gilt, und erklären die Keramographie von Poetovio viel besser als die älteren Angaben. Diese Funde bestätigen aufs neue, daß die grobe heimische Keramik in Poetovio bis zur späten Antike eine wichtige Rolle gespielt hat, daß sie in verschiedenen Zeitabschnitten verschiedene Formen bevorzugte; zugleich kann man beobachten, wie verschieden die Faktur ist und wie in späteren Zeitabschnitten die Wände dünner werden und die Keramik rauher. Anhand der Funde kann man feststellen, welche keramische Formen zu einer bestimmten Zeit der Antike in Poetovio am beliebtesten waren.

(In der Frühantike: Krüge, italische Terra Sigillata und deren Imitationen, Teller, Terra Nigra.

In der mittleren Kaiserzeit: Imitationen der Terra Sigillata, verschiedene Formen der roten Keramik sowie Teller, Becher, Schüsseln, Krüge, glasierte Keramik.

In der Spätantike: allerlei grobe Hauskeramik.)

Es wurde festgestellt, daß sich die Siedungsk Keramik von Poetovio nicht wesentlich von jener unterscheidet, die im weiteren Raum des Imperiums hergestellt wurde.

Jože Koropec

OB SPODNJEPOLSKAVSKEM URBARJU IZ LETA 1663

Neraziskano gradišče, številne gomile in sledovi cest v zelo obsežnem spodnjepolskavskem gozdu Veleniku pričajo o razgibanem življenju že v predrimski in rimski dobi.¹ Tod mimo je vodila na terenu še zaznavna in z najdbami izpričana važna rimska pot od Jadranskega morja do Donave. Tu blizu se je od nje odcepila obpohorska cesta proti Lipnici.² Rimsko obcestno postajo Pultovio, o kateri poroča Jeruzalemski itinerarij iz IV. stoletja, kaže iskati na terenu Velenika.³

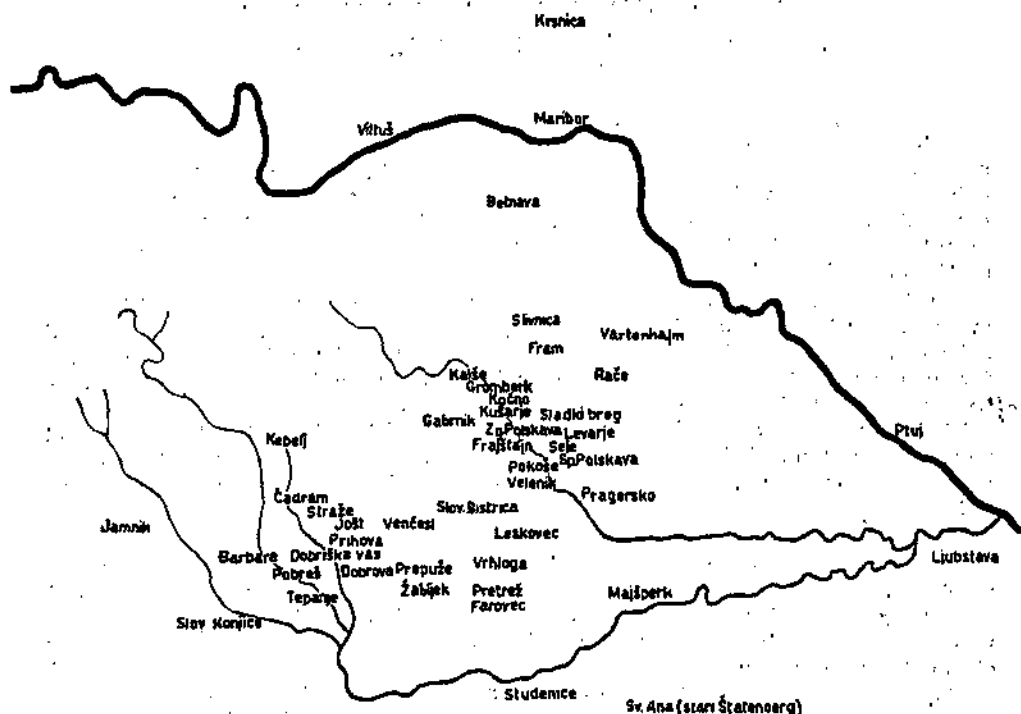
Od rimskih časov pa vse do XII. stoletja ni posebnih vesti o spodnjepolskavskem svetu. Ker se je v imenu Polskave ohranila sled Pultovie, lahko trdimo, da se je tu do neke mere vzdrževala kontinuiteta naseljenosti od predslovanskih časov do zrelega fevdalizma. Od 1142 dalje so znani Gromberški.⁴ Ker je pozneje na ozemlju Polskavskih izvrševal Gromberk sodno oblast (prvič omenjeno 1486),⁵ sklepam iz tega, da se je polskavska gosposčina izoblikovala iz gromberške. Med 1096 in 1164 se je pogajal šentpavelski samostan z vladarji Dravske krajine o sedmih polskavskih kmetijah. Povezano s tem se je v virih pojavil Riher Polskavski.⁶ Leta 1181 so kot priče znani že dvojni Polskavski.⁷

V zvezi z dvojnimi Polskavskimi nastajajo vprašanja, kako jih ločiti, kje so živeli eni, kje drugi, katera obeh Polskav je bila last prvih ali drugih. Skozi obe Polskavi teče potok Polskava. Ker je v virih večkrat zapisano le »pri Polskavi«, ne vemo, ali je mišljena katera obeh vasi ali potok. Navajanje zgornje in spodnje Polskave se nanaša večinoma na potok. Podatkov o potoku Polskavi navadno ne moremo rabiti v zgodovini obeh polskavskih naselij, ker govore pretežno o razmerah daleč proč od obeh vasi.⁸ Zelo zgodaj so tik pod Zgornjo Polskavo umetno razdelili vode Polskave in ustvarili poleg naravne struge umetno sekundarno Polskavo, tekočo ob robu Sel in skozi Spodnjo Polskavo. Obe strugi se združita pri Pragerskem.

V eno skupino Polskavskih štejem vse Riherje od 1164 do 1268, Herranda, brata enega le-teh, in Rudgerja, v drugo pa Wolhvina, Pilunga, Otona in Kunigundo, poročeno z Wulfingom Herzenkraftom.⁹ Druga skupina je imela svoje središče v gradu v Zgornji Polskavi in se je nadaljevala preko Kunigunde s Herzenkrafti. Za prvo skupino mislim, da je istovetna z Mariborskimi dravskemu krajiškimi, da je imela sedež v Mariboru in Viltušu ter se je le ob primerih, kadar so obravnavali polskavska vprašanja, imenovala polskavska zato, ker je imela obširne posesti ob Polskavi. Mariborski »Polskavski« so tako ali drugače dobili te posesti zaradi sorodstvenih vezi od Gromberških.

V prvi polovici XII. stoletja je bila južno od Drave že vzpostavljena cerkvena farna organizacija. Ozemlje Spodnje Polskave je pripadalo slivniški prazupniji. Leta 1146 je odstopil oglejski patriarh dravskemu krajišniku tu dve tretjini desetine, ostala tretjina pa je šla župniku.¹⁰ Ko je 1245 nastal iz mladega hospitala Zofije Rogaške v Studenicah samostan, je ta plemkinja dosegla, da ga je oglejski patriarh obdaril s slivniško faro.¹¹ Proti temu je nastopil Riher »Polskavski«. V Spodnji Polskavi je stala njegova lastniška cerkev (patron sveti Štefan je prvič omenjen 1323). Ni želel, da bi ostajala le cerkev brez fare in da bi bila v okviru slivniške župnije izročena studeniškimi samostankam. Dosegel je pri patriarhu, da je 1249 preciziral izročitev slivniške fare Studenicam, s čimer je bila

spodnjepolskavska cerkev z lastnim župnijskim ozemljem izločena iz slivniške fare. Riher »Polskavski« in njegovi nasledniki so imeli pravico predlagati duhovnika za spodnjepolskavsko cerkev patriarhu, ki je nato odločil o zasedbi vakantnega mesta. Med 1349 in 1599 srečamo to pravico v Viltušu, 1652 pa pri Dietrichsteinih.¹² Pravica odvetništva nad novo župnijo je šla Gromberku. Teritorij novo nastale spodnjepolskavske fare je obsegal sedanje katastralne občine Spodnje Polskavo, Pokošje in Kalše. Vez med Pokošji in Kalšami je tekla po zahodnem delu katastralne občine Gabrnik.¹³ Umetna struga Polskave je postala od odcepitve od potoka do ceste Zgornja Polskava-Spodnja Polskava meja s slivniško faro. Zemljiški gospodje na ozemlju nove župnije so bili Gromberški v Kalšah, Pokošah in okrog Pragerskega, »Polskavski« v Spodnji Polskavi.¹⁴ Ena tretjina podložnikov v Spodnji Polskavi in Pokošah je prešla v sestav

spodnjepolskavske župnijske gospoščine.¹⁵ Mislim, da so Gromberški ali »Polskavski« že kmalu po nastanku izročili farni gospoščini svoje ozemlje južno od Preteža, ki se je začelo imenovati Farovica (danes Farovec). Duhovniki v Spodnji Polskavi so znani od 1251 dalje.¹⁶ Poleg cerkve in »Polskavskih« so imeli drobce spodnjepolskavske zemlje v posesti še polskavski Herzenkrafti, Celjski in Vurberk. Herzenkrafti so izročili 1402 Studenicam tri kmetije in v tej zvezi sta obe polskavski vasi prvič omenjeni. Celjski in njihovi nasledniki deželni vladarji so svojo polskavsko zemljo oddajali v obliki fevdov 1407, 1436, 1463 in 1479. Vurberk je imel 1496 tu osem podložnikov. Dediščina »Polskavskih« v Spodnji Polskavi je prešla od mariborskega zgornjega gradu na Viltuš pred 1349.¹⁷ Od 1529 se je javljal v Račah Gregor Regall. Njegova račka posest je trajno rastla in verjetno je prav on pridobil za Rače spodnjepolskavski svet od Viltuša.¹⁸

Leta 1472 so Turki presenetili vaščane, zbrane v spodnjepolskavski cerkvi. Župnika so odvedli s seboj. Po petih letih se je vrnil iz najtežjega ujetništva, ko ga je neki trgovec odkupil za sto zlatnikov.¹⁹ Obnovljena cerkev je bila posvečena ob priliki oglejske vizitacije 1487.²⁰ Leta 1532 so Turki vas upepelili.²¹ Tudi reformacijsko vrenje ni šlo mimo spodnjepolskavske župnije. Eden ostrih nasprotnikov luteranov je bil prav spodnjepolskavski župnik. Bil je v zelo težavnem položaju, saj so nad njegovimi farani in v sosedstvu vladali prav vneti protestanti Pragerji v Gromberku in Pragerskem, Regalli in

Teuffenbachu v Spodnji Polskavi in Račah, Regalli v Frajštajnu in Dietrichsteini v Zgornji Polskavi. Leta 1588 župnik ni hotel pokopati protestanta Seifrida Dietrichsteina in sedem let pozneje je razgrajal po luteranski Betnavi, graščini svojih viltuških patronov. Verniki so župniku trumoma odpadali med skakače in se zbirali med 1586 in 1622 v svojih dveh cerkvah. Slivniški župnik je v protireformacijski vneini dal postaviti prav zato 1619 zgornjepolskavsko cerkev na ozemlju turjaškega Levarja zunaj vasi Zgornje Polskave, posesti luteranskih Dietrichsteinov.²² Kmečki nemir je pretresal Spodnjo Polskavo 1635 in 1646. V prvem uporu je bila zažgana račka pristava v vasi. Do drugega upora je prišlo zaradi ostrih oblastnih ukrepov ob epidemiji kuge.²³

Ivan Kleh, gospodar Gromberka, zadnjič omenjen 1493, je zapustil štiri hčere. Sestre so si razdelile gromberško sodno oblast in odvetništvo nad spodnjepolskavsko cerkvijo po četrtinah. Helena, poročena z Ivanom Aygiom, je ostala v Gromberku, Uršula se je poročila z Bernardom Herzenkraftom v zgornjepolskavski grad, Barbara v Vartenhajm pri Račah in Apolonija v Rosenberg, poznejši Frajštajn. Sestre so imele pravico vsaka do četrtine nedeljive gromberške sodne oblasti.²⁴

V Gromberku so se držali Aygli do 1580, ko ga je kupil Krištof Prager. Njegov oče Ozvald, gospod v Jamniku pri Slovenskih Konjicah, je že 1541 poročil ovdovelo drugo ženo gromberškega Ivana Aygia. Leta 1594 je Krištof umrl in zapustil ženo Ano in sina Ivana Krištofa. Med 1631 in 1679 so bili gospodarji gromberške gosposčine Dietrichsteini, nato pa gospodarji mariborskega mestnega gradu. Pragerji so bili po 1631 le še titularni »Gromberški«. Gosposčina je bila majhna. Leta 1516 je plačala sedemkrat manj davka kot framska. Dietrichsteini so ji pridobili v XVII. stoletju obširne posesti na Dravskem polju. Leta 1677 je že bilo gromberško imenje 112 funtov vredno 20.775 guldiv (za guld se je dobilo okoli 15 kg govedine). Turki gradu 1532 niso mogli obvladati, podložniki pa so ga 1635 za vedno uničili. Vischer je pod imenom Gromberk prikazal njegovo pristavo »Marof« v Kalšah.²⁵

Okoli 1500 je bil zgrajen na pobudo Viltuša Frajštajn, da bi varoval njegove posesti v Spodnji Polskavi. Leta 1532 je bil od Turkov požgan. Ime Frajštajn je dokumentarno izpričano šele 1579. Regalli so postavili v Frajštajnu manjšo zemljiško gosposčino za svojo stransko vejo (Jurij Adam Regall 1579—1590). Vdova Jurija Adama Regalla Ana je prodala 1603 gosposčino Juriju Stubenbergu. Pred 1631 je prišla v last Dietrichsteinov, ki so imeli tudi že zgornjepolskavski in gromberški grad. V XVII. stoletju se je gosposčina večala zlasti z nakupi na Dravskem polju. Leta 1671 je bila ocenjena na 7123 guldiv. Imela je lovno, ribolovno in sodno pravico ter od gromberških dedičev pridobljeno odvetništvo nad spodnjepolskavsko cerkvijo. Leta 1635 so grad osvojili uporni kmetje in ga zažgali. Gosposčino je kupil 1679 studeniški samostan za 24.000 guldiv.²⁶

Od Gregorja Regalla dalje so bile Rače glavna zemljiška gosposčina v Spodnji Polskavi. Zadnji Regalli so že delili račko gosposčino. Eno polovico so imeli od 1595 Teuffenbachu, ko so jo od Idunspeuga, naslednika Regallov, kupili pred 1591. Z drugo polovico so razpolagali po Regallih Tribniški in za njimi Tattenbachu, ki so kupili od Teuffenbachov tudi prvo polovico. Zaradi Tattenbachovega sodelovanja v zaroti je postala račka gosposčina cesarska last. Od 1661 so jo imeli že Haydtegg.²⁷

Proti koncu XVI. stoletja je začela nastajati majhna zemljiška gosposčina Pragersko. Domovina Pragerjev je nedvomno Praga. Burno husitsko XV. stoletje jih je napotilo v svet. Leta 1464 je umrl Ladislav Prager. Njegova sinova Franc in Ladislav sta gospodovala v več zemljiških gosposčinah severovzhodne Slovenije. Od 1491 do svoje smrti 1502 je bil Ladislav tudi koroški deželni maršal. Dvajset let po maršalovi smrti se omenjajo njegovi mladi sinovi Ivan, Ladislav, Krištof in Andrej. Poleg njih pa je živel v gradu Jamniku z bratom Erazmom Ožbalt Prager kot zaščitnik svojih sorodnikov med 1533 in 1559, znan še do 1568. Leta 1542 je sodeloval pri sestavi imenjske knjige za gosposčino Zgornjo Polskavo. Ožbaltov pečat, kakršnega je uporabljal že prej maršal Ladislav, prikazuje stoječega pasjeglavca, ki drži jabolko. Krištof Prager je kupil Gromberk 1580. Kot prej njegov oče Ožbalt, tako je bil tudi on gospod v Jamniku. Pri Zgornjem Gromberžanu nad ruševinami Gromberka je še sedaj videti v kolarnici vzdano njegovo spominsko ploščo z letnico 1581 in z grbom Pragerjev. Ta vneti luteran je bil oče Pragerskega. V svojih oddaljenih nižinskih, vendar prometnejših predelih je dal postaviti v Hrastju ob odcepu polskavske ceste od ceste Slovenska Bistrica-Ptuj manjši dvor Pragerhof, ki je poslej nekaj časa doživljal skupno usodo z Gromberkom. Leta 1635

so se znesli nad njim uporni kmetje. Spodnjepolskavske matične knjige povedo, da je med 1674 in 1692 bil v posesti Pragerskega Janez Jožef Bratez »von Breitenfeld«. Leta 1678 mu je prodal Jurij S. Dietrichstein Imenje 10 funtov v Zabjeku in Vrhlogi. Pragerska gosposčina je že bila izločena iz gromberške. Bratez je zapustil hčeri imenje 34 funtov s središčem v pragerskem dvoru. Vischer, ki se je mudil v Spodnji Polskavi in v bližnjem Frajštajnu, dvora ni zajel v svojo topografijo. Leta 1692 je prišlo Pragersko s poroko Bratezove hčerke v last celjskega advokata Hermana Poppa.²⁸

Iz XVII. stoletja sta se ohranila dva spodnjepolskavska farna urbarja. Prvi je zajel dobo med 1604 in 1613, drugi pa je bil v veljavi med 1663 in 1725. O prvem, danes že zgubljenem urbarju je pisal Fr. Kovačič. Na žalost ga je napravil za sto let prestarega. Tekstna analiza pokaže, da ta urbar ne more biti iz leta 1504, temveč iz leta 1604. Tako bo treba popraviti tudi vsa navajanja, ki so tej Kovačičevi pomoti sledila (npr. Hans Pirchegger, Die Untersteiermark ... 1962, str. 126). Torej v resnici ni zgodovinskega vira, ki bi med drugim govoril o obsegu zemljiške posesti spodnjepolskavske cerkve, o Teuffenbachih, Tattenbachih, Regallih, Pragerjih, Thuroczyju, Pragerskem, Frajštajnu, Spodnjem Majšperku, prihovski cerkvi in podružnici ter o podobnem za leto 1504.²⁹

Kovačičevo obravnavo bi povzel in dopolnil z naslednjim. Spodnjepolskavska farna gosposčina je imela doma 12 podložnikov (tretjino vasi), celotno žitno in pretežno proseno in laneno desetino, pravico do drv v Veleniku; pravico do ribolova, hrastov gozd in 7 podložnikov v Farovcu, žitno desetino pri Spodnjem Majšperku in Leskovcu pri Slovenski Bistrici, velik gozd in 13 podložnikov v Prepužah, mnoge travnike ob Čadramskem potoku, 8 podložnikov v Koblju, 2 podložnika v Ljubstavi, 4 podložnike v »Striesitzen« (južno od Ptuja), 3 podložnike v Krsnici pri Šentilju v Slovenskih goricah ter gornino od 15 vinogradov v Gabrniku. Posesti in dohodki v Spodnji Polskavi, Leskovcu in Farovcu izvirajo iz časov, ko je župnija nastajala. Kako je cerkev dobila Prepuže, sosednjo dolino Čadramskega potoka in desetino pri Spodnjem Majšperku, se ne ve. Kebejske podložnike je podredila cerkvi bistriška ali štatemberška gosposčina vsekakor šele v XVI. stoletju. Gornina v Gabrniku izvira od Strmoških in Holleneških. Posamezne podložnike v Ljubstavi, »Striesitzen« in v Krsnici (pred 1526) so najverjetneje izročili spodnjepolskavski cerkvi njeni nekdanji župniki, doma iz teh krajev. Jedro prve polovice račke posesti je bila v Spodnji Polskavi pristava Teuffenbachov, drugi polovici pa je gospodaril Franc Regall. Vdova Ana Regall je razpolagala s Frajštajnom. Thuroczyji so prodali Zgornjo Polskavo pet let po nastanku tega urbarja. Ana Prager je bila vdova po Kristofu. Podatek o grofici Tattenbach je bil vnesen v urbar po 1631.³⁰

Pregled dohodkov pokaže, da je bila spodnjepolskavska cerkev donosna gosposčina. Poleg desetine, koristi od gozda in ribolova je prišlo v župnišče preko 70 guldov denarja (Fr. Kovačič jebral krajcarje za šilinge; guld ali funt = 8 šillingov = 60 krajcarjev = 240 novčičev), 130 kosov perutnine in prav toliko jajc, 6 jagnjet in 21 veder (po 26 litrov) gornine. Najdonosnejši del gosposčine je bilo blizu 60 travnikov ob Čadramskem potoku, ki so sami prinesli letno 34 funtov, več kot vseh 49 podložnikov iz različnih krajev. Travnike so dobivali v najem kmetje iz Tepanja, Dobrove, Pobreža, Straže, Prepuž, Dobriške vasi, Prihove, prihovska cerkev, čadramska cerkev in podružnice Jošt, Barbara in Venčesi. Med podložniškimi enotami so močno prevladovali domci. Podložniki so oddajali pravdo v denarju (10–90 novčičev) in perutnino, jajca in jagnjeta. Podložnika pri Šentilju sta bila dolžna prevažati vlno v Gradec. Na priseljevanje in obrt kažejo priimki: Spodnja Polskava — Priol, Hallosan, Schuester, Weslakh, Zimmermann; Farovec — Müllner; Prepuže — Schuester, Schmid, Schneider; Gabrnik — Khrentschtsch, Pileberschekh.³⁰

Leta 1663 je bil izdelan nov urbar, prejšnji je bil zaradi sprememb že preveč zastarel in neuporaben za praktične potrebe. V Spodnji Polskavi so zabeležili 3 nove podložnike, v Farovcu (»Faraulza«) 4 nove (med njimi 2 kočarja), v Prepužah 10 novih podložnikov (od tega 6 kočarjev). Ta urbar nič ne poroča o žitni desetini, pravici do drv v Veleniku, o hrastovem gozdu in ribolovu v Farovcu, o podložnikih v Koblju, Ljubstavi in »Striesitzen«. V posebnem poglavju so našete dajatve za pašo v Prepužah. V ta urbar je prišel tudi seznam gornine, ki jo je dobivala cerkev v Pokošah (»Pöschling«), v Kušarjih pri Kočnah in v Sladkem bregu nad Zgornjo Polskavo. Pokošje se prvič omenja šele 1455 kot posest Safnerjev. V slovenjebistriški rojstni knjigi se imenujejo 1658 že Pokonische. V XVIII. stoletju so tu živeli podložniki spodnjepolskavske cerkve, zgornjepolskavske in gromberške gosposčine. Gornina v Pokošah in Kušarjih je bila prastara

in so jo píačevali v denarju, ko že vinogradov skoraj ni bilo več. V Sladkem bregu je imeia spodnjepolskavska cerkev pravico do gornine le v enem vinogradu.³¹ Na rački pristavi v Spodnji Poiskavi je živel od 1875 Franc Adam Penič (danes »pri Pinču«). Med obvezniki prosene desetine je bil fras Matija Baselli (danes »pri Orthaberju«). Njegova posest je pripadala deželni in ne zemijiškim gosposčinam. V Gabrniku je bil med sogorniki tam živeči baron Janez Krištof Herbersdorf-Jabornik.³²

Iz primerjave obeh urbarjev je spoznavno, da so denarne dajatve kazale tendenco naraščanja, najbolj v Farovcu (100%). Prosena desetina in gornina sta ostali nespremenjeni. Gornino v Pokošah, Kušarjih in Sladkem bregu so píačevali v denarju (od 3 do 30 krajcarjev). Vedro mošta je bilo vredno 0,75 funta. Urbar je vrgei letno župniku 113 funtov, 51 zvršanih cejskih mer prosa (po 26 litrov), 23 veder vina, 250 kosov perutnine, jajca in lan. Odvišno vino — vsekakor iz dominikainih vinogradov — je župnik prodal v Gradec. Do Spija so ga vozili podložniki iz Spodnje Polskave.³³ Težišče gospodarstva v Spodnji Poiskavi, Frajštajnu in Pragerskem je bilo v živinoreji. V vseh treh gosposčinah so imeli posebne pastirje za govejo živino in v Spodnji Polskavi se je pojavil mesar. Ustanova vaškega pastirja v Spodnji Poiskavi je izumrla šele danes z odpravo gmajne.³²

Oba urbarja sta že v originalu bila označena s črko B. Bila sta le drugi del popisov, ki pa v celoti niso ohranjeni. Prvi del popisov je najbrž prikazoval dominikalno cerkveno posest. Pisec prvega urbarja ni znan, drugi je nastal po volji novega župnika Jurija Keršina.³³

Spodnjepolskavska gosposčina je zanimiv pojav, kako se je lastniška cerkev po volji in s pomočjo fevdalcev preoblikovala v farno in gosposčinsko središče tolike moči in veijave, da je po sebi poimenovala celo eno slovenskih naseij — Farovec.

OPOMBE

¹ Miljutin Arko, Zgodovinske zanimivosti Velenika, Glasnik delovnega ljudstva občine Slovenska Bistrica V, 1956, št. 18.

² Archaeologische Karte von Jugoslawien, Blatt Rogatec, 1939, 48; Milko Kos, Zgodovina Slovenecv, 1955, 17—18.

³ Archaeologische Karte von Jugoslawien, Blatt Rogatec, 1939, 73.

⁴ Franc Kos, Gradivo V, 1928, št. 214.

⁵ Erläuterungen zum Historischen Atlas II, 1917, 277.

⁶ Franc Kos, Gradivo IV, 1915, št. 470.

⁷ Franc Kos, Gradivo IV, 1915, št. 648.

⁸ Listine 7271, 7123 in 7688, Stajerski deželni arhiv v Gradcu (Sda); Johann Loserth, Das Archiv des Hauses Stubenberg, Beiträge zur Erforschung steirischer Geschichte XXXVII, 1914, 82 in 104; Franc Kos, Gradivo IV, 1915, št. 470; Gradivo V, 1928, št. 122; Hans Pirchegger, Die Untersteiermark, 1962, 125—126.

⁹ J. Zahn, Urkundenbuch III, 1903, št. 228; Franc Kos, Gradivo IV, 1915, št. 470 in 648; Gradivo V, 1928, št. 44 in 366; Carl Schmutz, Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark II, 1822, 57.

¹⁰ Franc Kos, Gradivo IV, 1915, št. 222.

¹¹ Franc Kos, Gradivo V, 1928, št. 870.

¹² J. Zahn, Urkundenbuch III, 1903, št. 59; H. Pirchegger, Die kirchliche Einteilung der Steiermark, Erläuterungen II, 1940, 144; Erich Winkelmann, Zur Geschichte des Luthertums, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus, LVII, 1938, 67.

¹³ Matrike spodnjepolskavske fare za XVII. stoletje, župnijski arhiv; H. Pirchegger, glej op. 12.

¹⁴ Popis hiš 1770, župnijski arhiv, Spodnja Polskava; Anton Kapper, Mittheilungen zur K. st. G. XXXII, 1902, 142; Albert Starzer, Die landesfürstlichen Lehen, Beiträge zur K. st. G. XXXII, 1902, 188—189 in 352.

¹⁵ Popis hiš 1770, župnijski arhiv, Spodnja Polskava.

¹⁶ Listine 7630b, 7633b, 7634a, 7644, 7699ac, 7677, 7858b, 7915, 8087, 8261 in 8225, Sda; Imenjska cenitev spodnjepolskavske župnije, Sda; Matrike spodnjepolskavske fare za XVII. stol., župnijski arhiv; J. Zahn, Urkundenbuch III, 1903, št. 182; Zahn, Archivaltische Untersuchungen, Beiträge zur K. st. G. VII, 1870, 72, 73, 91 in 98; Karl Kovač, Ein Zehentverzeichnis, MIOG XXX, 1909, 633; Fr. Kovačič, K cerkveni zgodovini, ČZN XVI, 1928, 118; Erich Winkelmann, Zur G. . . , Jahrbuch LVI, 1935, 109.

¹⁷ Listina 4093, Sda; Albert Muchar, G. St. VIII, 1887, 115; Joseph Zahn, Ortsnamenbuch, 1893, 79; Hans Pirchegger, Die Untersteiermark, 1962, 78 in 126.

¹⁸ Hans Pirchegger, Die Untersteiermark, 1962, 124 in 141.

¹⁹ Listine 7669ac in 7858b, Sda; H. Pirchegger, Die Herrschaft Marburg, ZHVT XLIII, 1633, 29.

²⁰ J. Mai, Z oglejskim vizitatorjem, Sl. poročevalec, maj 1959.

²¹ Imenjska cenitev gosposčine Zgornje Polskave, Sda.

²² Ignac Orožen, Das Bisthum I, 1875, 321, 322, 335 in 338; Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon II, 1885, 578; Leopold Schuster, Fürstbischof Martin Brenner, 1898, 617.

²³ Anton Meil, Der windische Bauernaufstand . . . , MHVSt, XLIV, 1896, 229, 266 in 268—269.

" Imenjska cenitev gosposčine Gromberk, Sda; Carl Schmutz, Historisch Top. L. v. St. II, 1822, 235; Albert Muchar, G. St. VII, 1887, 179 in 248.

" Georgius Matheus Vischer, Topographia Ducatus Stiriae, 1681, 107; Ignac Orožen, Das Bisthum I, 1875, 321 in 333; Fr. Mensl, Zur Geschichte der Preise ..., ZHVSt XXIX, 1935; Arthur Steinwenier, Suleiman II. vor Marburg, Jahresbericht d. Gymnasiums in Marburg, 1887, 11; Anton Meil, Der windische Bauernaufstand, MHVSt XLIV, 1898, 228—229; Reinhart Bachofen-Wilhelm Hoffer, Jagdgeschichte Steiermark II, 1928, 301; Hans Pirchegger, Geschichte der Steiermark II, 1942, 552; Hans Pirchegger, Die Untersteiermark, 1982, 121—123 in 144.

" Naborni seznam za XVI. st. — gosposčina Frajštajn, Sda; Imenjska cenitev gosposčine Zgornje Polskave, Sda; Anton Meil, Der windische Bauernaufstand, MHVSt XLIV, 1898, 228—229; Reinhart Bachofen-Wilhelm Hoffer, Jagdgeschichte Steiermark II, 1928, 396—397; Hans Pirchegger, Die Untersteiermark, 1982, 127; Rački urbar 1596, privatna last Marije Banyai, Budimpešta.

" Ignac Orožen, Das Bisthum I, 1875, 321, 323, 329 in 335; Anton Meil, Der windische Bauernaufstand, MHVSt XLIV, 1898, 229; Hans Pirchegger, Die Untersteiermark, 1982, 124.

" Imenjska cenitev gosposčine Zgornje Polskave, Sda; Matrike spodnjepolskavske fare za XVII. stoletje, župnijski arhiv; Georgius Matheus Vischer, Topographia, 1681, 78 in 390; Carl Schmutz, Hist. Top. Lex. von St. III, 1822, 201—202; J. Zahn, Styriaca, Beiträge zur KstG XV, 1878, 31; Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark II, 1885, 552; Anton Meil, Der windische Bauernaufstand, MHVSt XLIV, 1898, 229; Avgustin Stegenšek, Konjiška dekanija, 1909, 87; Hans Pirchegger, Die Untersteiermark, 1982, 127—128.

" Fr. Kovačič, Spodnjepolskavski urbar iz leta 1504, CZN II, 1905, 137—148.

" Mariborska mestna knjiga, fotokopija, str. 258' in 259', Pokrajinski arhiv, Maribor; Spodnjepolskavski urbar iz leta 1663, župnijski arhiv; Fr. Kovačič, Spodnjepolskavski urbar iz leta 1504, CZN II, 1905, 137—148; Robert Baravalle, Zur G. der st. Masse II, ZHVSt XXX, 1938, 141; Hans Pirchegger, Die Untersteiermark, 1982, 128; Jože Koropec, Slovenjbiški svet v XIV. in XV. stoletju, Kronika X, 1965.

" Listina 6543a, Sda; Matrike slovenjbiški fare za XVII. stoletje, župnijski arhiv; Spodnjepolskavski urbar iz leta 1663, župnijski arhiv; Popis hiš 1770, župnijski arhiv, Spodnja Polskava; Robert Baravalle, Zur G. der st. Masse I, ZHVSt XXIX, 1935, 58.

" Matrike spodnjepolskavske fare za XVII. stoletje, župnijski arhiv.

" Matrike spodnjepolskavske fare za XVII. stoletje, župnijski arhiv; Spodnjepolskavski urbar iz leta 1663, župnijski arhiv; Fr. Kovačič, Spodnjepolskavski urbar iz leta 1504, CZN II, 1905, 137—148.

OB SPODNJEPOLSKAVSKEM URBARJU IZ LETA 1883

Povzetek

Riher »Polskavski« (= Mariborski) je dosegel 1249, da je oglejski patriarh izročil studenškemu samostanu silniško faro brez njegove lastniške cerkve v Spodnji Polskavi. Riherjeva cerkev je dobila lastno župnijsko ozemlje in postala je središče samostojne fare ter posebne gosposčine. Na območju obravnavane fare so nastala središča domače župnijske, frajštajnske in pragerske gosposčine, ki so si delile podložnike z Gromberkom, s »Polskavskimi«, z Račami, Zgornjo Polskavo, s Celjakimi, z Vurberkom in s Studenicami. Proti velikim uspehom reformacije je dal postaviti silniški župnik 1819 zgornjepolskavsko cerkev na ozemlju turjaškega Levarja zunaj vasi Zgornje Polskave, posesti luteranskih Dietrichsteinov. Iz XVII. stoletja sta se ohranila dva spodnjepolskavska farna urbarja. O prvem je pisal Fr. Kovačič, vendar z večjimi napakami. Analiza obeh urbarjev med drugim pokaže, da je bilo težišče gospodarstva na ozemlju spodnjepolskavske fare v XVII. stoletju v živinoreji.

BEMERKUNGEN ZUM GRUNDBUCH VON SPODNJA POLSKAVA AUS DEM JAHRE 1883

Zusammenfassung

Im Jahre 1249 erreichte Riher »Polskavski« (= Mariborski), daß der Patriarch von Aquileja die Pfarrei von Silvica dem Kloster in Studenice vermachte, doch ohne die Kirche in Spodnja Polskava, die sein Eigentum war. Riher's Kirche erhielt ihr eigenes Pfarrland und wurde zum Mittelpunkt einer selbständigen Pfarrei. Auf dem Territorium dieser Pfarrei entwickelten sich die Sitze der heimischen Pfarrherren, der Herren von Frajštajn und der Herren von Pragersko; die Untertanen gehörten teilweise zu ihnen, teilweise zu Gromberk, den Herren von »Polskava«, zu Rače, Zgornja Polskava, den Herren von Celje, zu Vurberk und Studenice. Im Jahre 1819 gründete der Pfarrer von Silvica entgegen den großen Erfolgen der Reformation in Levarje, dem Gebiet der Herren von Turjak, eine Kirche für Zgornja Polskava, jedoch außerhalb des Dorfes Zgornja Polskava, das im Besitz der lutheranischen Dietrichsteine war.

Aus dem 17. Jahrhundert blieben zwei Pfarrgrundbücher erhalten. Über das eine schrieb Fr. Kovačič, doch mit einigen groben Fehlern. Die beiden Grundbücher zeigen unter anderem, daß die Wirtschaft der Pfarrei in Spodnja Polskava im 17. Jahrhundert hauptsächlich aus Viehzucht bestand.

Franc Mlnařik

GRAD OLIMJE IN ĀAVLINCI

(Iz krtačnega odlisa ČZN, XXXV, 3-4, 1940)

*Tam kjer zvirajo studenci
lepa cerkovca stoji
kjer cvetijo žlahtni venci
tam Ulimija leži.*

A. M. Slomšek, Ulimija (rokopis).

Jugozahodno od Podčetrška v okraju Šmarje pri Jelšah, tričetr ure peš pota od trga oddaljen, stoji v kotu doline sredi zelenie samote nekdanji grad, poznejši pavlinski samostan Ollnje (slika 1). V pritličju jugozahodnega stolpa, ki stoji med cerkvijo, prizidano h gradu, in med glavnim vhodom v grajsko poslopje, je bila še pred stoosemin-petdesetimi leti urejena in z lepimi freskami okrašena samostanska lekarna. Zgodovinar Ignac Orožen, ki je najtemeljiteje opisal zgodovino gradu, samostana in cerkve, poroča 1887 o tej lekarni (in to je edino starejše zgodovinsko poročilo o njej), da je poslikana s freskami, na katerih je množica izrekov v raznih jezkih in narečjih, in da uporabljajo to nekdanjo lekarno župnik kol vinsko klet¹. Da so freske v slabem stanju, Orožen ne omenja. Mogoče take tedaj še niso bile; saj je prešlo od takrat več ko petdeset let. Danes uporabljajo prostor za sadno klet. Mokrota starega stolpa, mimo katerega je skozi stoletja tekla voda grajskega jarka, je že davno uničila deske, ki so verjetno tvorile nekdanj tla lekarne, in uničuje že tudi stene in freske, katere je sčasoma mnogokje prekrila tudi vinska kletna plesnoba. Nekatere slike so komaj še vidne, nekateri napisi niso več

Sl. 1. Grad Ollnje (danes)

čitljiv. To stanje slik bo od leta do leta slabše. Ker ne vemo, kdaj bo mogel spomeniški urad izvesti svojo namero, da restavrira to edino s freskami poslikano samostansko lekarno v Sloveniji, je prav, da opišemo njene slike, kolikor se sploh še dajo opisati,

in jih na ta način rešimo in ohranimo vsaj v posnetkih za našo kulturno in likovno zgodovino.

Preden preldemo na opis iekarne v Oilmju, pa je treba, da se vsaj v glavnih obrisih seznanimo z zgodovino gradu in s splošnim delovanjem belih menihov.

Posestvo ollmsko se omenja, kolikor je do danes znano, prvič leta 1208 pod imenom Wolin². V 14. in 15. stoletju so rabili imena Wolimej in Woliml². V krških

Sl. 2. Samostan Olimje l. 1681
(Vischer)

urbarjih pišejo 1404 Bolimel¹, tattenbaške listine pa 1573 Vkolimell in 1604 Wollmbl¹. V testamentu Janeza Ratkaja, ki ga omenja Orožen, se rabi 1608 izraz »castellum Volimij«.

Ustanovitelj pavlinskega samostana magister Zakmardi imenuje leta 1664 svoj grad arx Ulimia sive Wiimbl, pavlinska zgodovinarja Eggerer (1663) in Benger (1743), ki sta pisala v latinskem jeziku, pišeta »arx vel castellum Ullmla« in »conventus Ullmla« in »conventus Ullmlensis«. Kartograf in risar Vischer uporablja 1681 na silki gradu ime Wolimia, na zemljevidu pa Wullimia³. Kindermann (1798) in Schmutz (1822) pišeta Olimie, Janisch (1885) pa navaja obe imeni, Ulimien in Olimie. Zgodovinar Adam Wolf rabi 1871 še dosledno obliko Ulimie. Tudi hrvatski zgodovinarji (Tkalčić, Horvat, Kauk, Čuvaj) imenujejo grad Ulimje, enako slovenski škof in pesnik A. M. Slomšek, ki je v olimski cerkvi bral novo mašo, Orožen in Kovačič pa rabita ime Oilmje, ki je še danes uradni naziv kraja.

Pobožno izročilo pravi, da je prvi olimski grad sezidala sveta Hema okoli leta 1015.⁴ Lastniki posestva so bili od 963 do 980 grof Pištanski, potem sveta Hema in njen mož Viljem grof Breški. Sveta Hema je podarila grad leta 1042 ženskem samostanu v Krkl. Tako je postal grad fevd tega samostana, po ukinitvi samostana pa krške škofije. Kot fevdniki so znani Erhard Mordax in Janez Tattenbaški, ki je bil cesarski svetnik in polkovnik na Hrvatskem († 1567), za njim njegov sin in vnuk.¹ Tattenbaški so mogoče sezidali grad v današnji obliki (slika 2), ker nosi grajsko poslopje letnico 1550. Poznejši graščaki so bili večinoma hrvatski velikaši: Janez Ratkaj, baron na Velikem Taboru, in njegova žena, rojena Konjska, potem Kaspar Orehoviški, podban v Slavonski Krajini in veliki župan v Zagrebu, Simon grof Erdődy in končno 1658 Ivan baron Zakmardi de Dlankevec, protonotar hrvatsko-slavonskega kraljestva in podžupan varaždinske županije.

Magister philosophiae Ivan baron Zakmardi de Diankovec je bil pomembna osebnost v zgodovini Hrvatske sredi 17. stol.⁶ Izšel je iz preproste plemiške rodbine. V mlajših letih je delal kot odvetnik in plemiški sodnik (iudex nobilius). Izredna sposobnost, marljivost ter vestno delo so ga dvignili do vedno večjih uspehov in časti. Končno ga je (1644) hrvatski sabor izbral za protonotarja kraljestva hrvatskega. To službo je opravljal do svoje smrti. Bil je prijatelj kulture in iskren domoljub. Ogromen del svojega velikega letja je uporabil za kulturne in dobrodelne namene. Največjo skrb je kazal za narodno prosveto in za šolsko mladino; zato je posebno bogato obdaroval samostane in zavode, ki so se ukvarjali s šolstvom. Poleg samostana v Olimju je ustanovil še v svojem

rojstnem kraju, v Križevcih, samostan pavlinov, ki so tam osnovali nižjo gimnazijo.⁷ V Varaždinu je ustanovil dijaško semenišče za vzgojo posvetne in duhovne mladine, ki je imeo isto nalogo kakor današnja gimnazija. Pa tudi za zagrebško semenišče je storil mnogo. Umrl je 25. aprila 1687 v Banjski Bistrici. Pokopan je v zagrebški stolnici. Njegovo sliko hranijo v muzeju v Varaždinu. Njegova vdova Ana, roj. Svirčičeva, je umrla 3. novembra 1689 ter je bila pokopana v olimski cerkvi.⁸

Pavlini, katere je Zakmardi poklical v Olimje, so puščavniški red. Ime so dobili po svojem zaščitniku sv. Pavlu iz Teb v Egiptu, katerega imenujejo tudi prvega puščavnika. Preživel je v pobožnem premišljevanju mnoga desetletja v votlini na gorati obali Rdečega morja. Tu v močehi samoti divje skalnate pustinje je tudi umrl leta 341.⁹

Po deželah, v katerih so kongregacije nastale, delijo pavline v ogrske, portugalske in francoske, ki so imele skupno ie avguštinsko pravilo.⁹ Ogrski pavlini, ki nas tu zanimajo, so bili najstarejši in so šteeli nekoč čez 170 samostanov. Ustanovil jih je 1250 ostrogonski kanonik Evzebij, ki je bil pozneje razglašen za blaženega in so ga še v 18. stoletju na Hrvatskem močno častili.¹⁰ Leta 1308 so sprejeli pavlini avguštinsko pravilo z lastnimi strogimi dodatki. Razširili so se po Ogrskem, Hrvatskem in Istri, pa tudi po Avstriji (Dunaj, Dunajsko Novo mesto), Nemčiji, po Švedskem, Italiji (Rim) in Poljski. Na Poljskem so pavlini upravljali znamenito božjepotno svetišče v Čenatohovi. V Krakovu je še sedaj samostan pavlinov, čigar krasno cerkev smatrajo za narodno svetišče.⁹ Velike zasluge so si pridobili pavlini za versko življenje, za šole in znanost. Iz njihovih vrst je izšlo mnogo pesnikov in pisateljev. Njihove šole so bile slavne.⁹

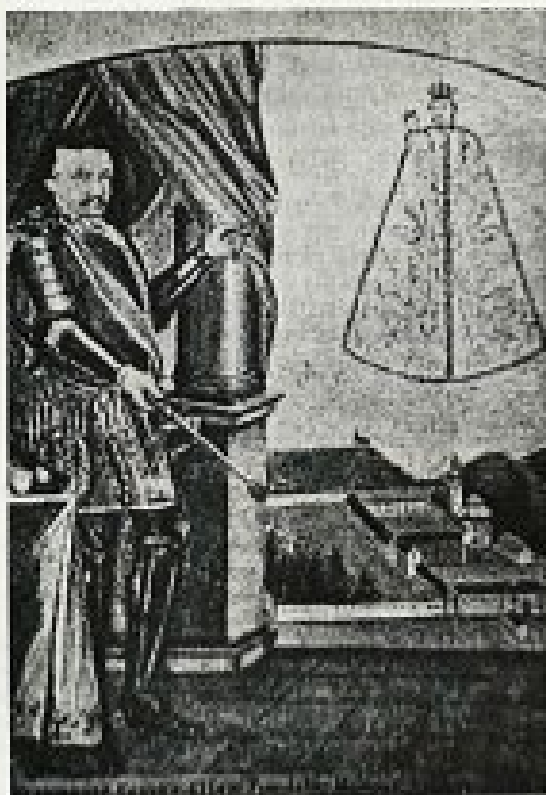
V 13. stoletju najdemo že tri pavlinske konvente na Hrvatskem, od katerih je bil najvažnejši samostan v Remetah pri Zagrebu. Število vseh pavlinskih naselbin, ki so nekda delovale po raznih krajih Hrvatske in Istre, je znašalo dvaindvajset.¹¹ Izmed vseh je bil za pavlinski red in za kulturni razvoj Hrvatske najznamenitejši samostan v Lepoglavu pri Varaždinu. Tudi za naše kraje je bila ta naselbina najvažnejša, ker so od tam prišli prvi beli menihi v Olimje, ki je bila prva in edina kolonija pavlinov v Sloveniji. Olimski samostan je ostal seveda v trajni zvezi z lepoglavskim in po lepoglavskem z ostalimi pavlinskimi konventi na Hrvatskem in končno tudi s samostani svojega reda po drugih evropskih deželah in državah.

Lepoglavski samostan je osnovai okoli leta 1400¹² Herman II., grof celjski, ban Dalmacije, Hrvatske in Slavonije, tast cesarja Sigismunda, ki je bil dedič izumrle rodbine Emerika Bebeke, katere je v tej pokrajini imela velika posestva. Herman je zgradil cerkev in lep, enostaven, srednje velik samostan ter ga je kneževski obdaril. Na tramovih zidovja v sanktuariju se še danes vidi celjski grb¹³. V nekdanji poletni jedlinici, ki služi danes kaznjencem za šolsko sobo, so naslikane štiri velike slike. Prva prikazuje Hermana Celjskega, ustanovitelja samostana in cerkve.¹⁴ (Slika 3.)

Leta 1503 so ustanovili v Lepoglavu prvo javno gimnazijo na Hrvatskem, katero je obiskovala tudi posvetna mladina, predvsem sinovi plemiških rodbin iz bližnje in daljne okolice. Tudi bogata knjižnica je bila tu dijakom na razpolago. Učeni pavlinski general Stefan Trnavljanin, ki je bil doma iz Trnave blizu Zagreba, je po svoji izvoliitvi (1576) prenesel sedež pavlinskega generalata iz Budimpešte v Lepoglavu. Ta preselitev generalata in sklep samostanskih predstavnikov (1581), da naj žive v glavnem samostanu najučenejši in najsvetejši redovniki ter da naj bo tam tudi mladina, ki ima tu največ priložnosti, da se izvežba v pobožnem življenju in učenosti, so napravili sčasoma iz Lepoglave šole znanosti ne samo za pavlinski red, ampak tudi za posvetno hrvatsko mladino. Ko pa je v Zagrebu jezuitska gimnazija zaradi ugodnejših življenjskih razmer polagoma pritegnila večji del hrvatske meščanske in plemiške mladine, so leta 1644 pavlini opustili gimnazijo v Lepoglavu ter so namesto nje ustanovili nov višji zavod, kjer se je predavala najprej samo filozofija, pozneje pa tudi teologija. Leta 1654 so predavanja iz filozofije prenesli iz pavlinskega samostana v Dunajskem Novem mestu v Lepoglavu. Ko so Turki uničili pavlinski samostan v Trnavi na Slovaškem (1683), kjer so do tedaj bila teološka predavanja, so tudi ta uvedli v Lepoglavu. Na ta način je nastal tu edini in prvi višji učeni zavod na Hrvatskem. Rimska stolica in cesar sta dovolila, da se ta zavod dvigne v akademijo, in sta mu dala pravico, da sme po opravljenih strogih izpitih podeljevati kandidatom tako imenovane »gradus academicos«, magistrium in doktorat iz filozofije in teologije. Tem magistrim in doktorjem so pripadale iste pravice, kakor so jih uživali absolventje ostalih univerz. Da je bila ta lepoglavska

visoka šola na dobrem glasu, potrjuje veliko število obiskovalcev predvsem iz Hrvatske in Ogrske.

Dr. Gašpar Malešić, učenj pravoslovec in pavlinski general, je zbral v Lepoglavi ogromno knjižnico, ki je bila tedaj največja na vsem Hrvatskem. Ta knjižnica je z gmotno pomočjo hrvatskega plemstva leta 1710 dobila novo zgradbo, ki je bila vlišja

Sl. 3. Herman II, grof Celjski, ustanovitelj pavlinskega samostana Lepoglava na Hrvatskem (Gubo: Geschichte der Stadt Chilli)

ko cerkev sama in je bila umetniško okrašena. Ustanovitev olmskega samostana pada torej v dobo, ko se je hrvatski pavlinski red vzpenjal na najvišjo stopnjo kulture in znanosti.

Zakmardi je dne 22. oktobra 1662 z generalom pavlinskega reda Martinom Borkovićem vpričo zagrebskega kapitlja sklenil pogodbo, da bo pavlinom izročil in za trajno odstopil svoj štajerski grad Olimje z namenom, da uredi menihi tam samostan. Kakor je Štajerska bila nekdanj, pravi naš ustanovitelj, del Ilirika, tako bo tudi ta štajerski samostan spadal k hrvatski redovni provinci.¹³

Grad z vsem pritliklinami vred je bil vreden 12.000 renskih goldinarjev.¹⁴ Ko si je Zakmardi izprosil potrebno dovoljenje od cesarja kot deželnega in škofa krškega kot zemljiškega gospoda, je dne 2. aprila 1663 prevzel redovni general grad »Ullmia« all »Wilmbl« z vsem pripadajočim premoženjem v last pavlinskega reda. Še istega leta, če govorimo s Slomškovimi besedami, »so začeli tu stanovat svet'ga Paula nasledavci«. Nova postojanka je začasno ostala kot podružnica v oskrbi in odvisnosti lepoglavskega samostana. Pater Jakob Obostreneec, do tedaj subprior in profesor filozofije na lepoglavski visoki šoli, je postal upravnik olmski ter je spremenil grajsko poslopje v meniški dom.¹⁵ Obostreneec je bil kakor Zakmardi po rodu iz Križevcev. V pavlinski red je stopil v Lepoglavi. Študiral je v Dunajskem Novem mestu in na jezuitski akademiji v Trnavi na Slovaškem, kjer je dosegel doktorat. Ko so prenesli filozofska predavanja iz Dunajskega Novega mesta, kjer je predaval logiko, v Lepoglavo, je postal tu prvi profesor filozofije (1656). Določen je bil tu za prvega priorja bodočega samostojnega samostana

v Olimlju; toda odšel je končno za priorja v novi križevski samostan, katerega je ustanovil tudi Zakmardi. Tu je umrl leta 1669.

Meseca februarja 1664 je redovni general poslal patra Obostrenca in Bogaviča s pismeno prošnjo v Gornji grad k škofu Otonu Frideriku grofu Pucheimbu, da bi kot ordinarij dovolil ustanovitev novega samostana v svoji škofiji. Ljubljanski škof je prošnji ustregel.¹⁶ Ko tako ni bilo več nobene ovire za ustanovitev samostana v Olimlju, je Janez Zakmardi še istega leta na slovesen način v prisotnosti plemičev hrvatskega kraljestva in očeta generala Pavla Ivanoviča uvedel in namestil v novo pavlinsko naselbino prvega priorja patra Simona Bogaviča (Bogavich) in menihe patre Pavla Besediča (Beszedich), Lovra Bužjakoviča (Buziakovich) in Ivana Beslaja (Beszlaius). Izročil jim je ključe grajske cerkvice in gradu ter darilno pismo, s katerim jim je predal grad in vsa grajsko posest, prebivalce te posesti in njene rudniške pravice.¹⁷ Da bi še bolj podprl svojo ustanovo in da bi se mogla čimprej zgraditi tudi nova cerkev v Olimlju, je pridejal Zakmardi končno še nekatere poklonitve v skupni vrednosti 2900 fl.¹⁸

Od ostalih dobrotnikov je treba omeniti grofco Barbaro, roj. Erdödy, vdovo po baronu Petru Ratkaju, ki je poklonila večji znesek za zgraditev cerkve,¹⁹ gospo Elizabeto Marijo, rojeno baronico Ratkaj, vdovo po Janezu Peilanoviću, ki je dala olimskemu samostanu v last vsa svoja posesta (curia) Vrba²⁰ v celjskem okraju in ki so jo po njeni smrti 1668 pavlini z velikimi častmi pokopali v svoji cerkvi.²¹ Razen nje so pokopani tu še samostanska dobrotnica Rozina Rozalija, rojena Reising, vdova po Wolfgangu Andreju baronu Lichtenbergu († 1700), ki je bila gospodarica Pilštajnskega gradu, in njen nečak Janez Jakob baron Wintershoffen, graščak v Kozjem²² († 1722). Tudi zagrebški škof Martin Borković, bivši general pavlinskega reda, ni pozabil na ustanovo, ki je nastala v času njegovega generalata.²³ Kot dobrotnike naveda kronist še gospo Heleno Patačić (Pattachich), vdovo po Janezu Ručiću (Ruchich), podžupanu zagrebškemu, grofa Emerika Erdödyja (1688) in končno plemenitega gospoda Mavroviča (Maurovics), ki je v svoji poslednji volji zapustil samostanu 1100 goldinarjev. Ta znesek je prior Bogavič porabil za odkup in osvoboditev samostana od fevdnega podložništva.²⁴

O podrobnem delu pavlinov v novem samostanu niso ohranjena nobena poročila. V deželinem arhivu v Gradcu je leta 1887 našel Orožen o nekdanjem samostanu le zelo malo listin, v Olimlju pa sploh nobenih; zdaj v deželinem arhivu ni najti ničesar.²⁵ Odvisni smo torej od raztresenih, večinoma biografskih poročil v tiskanih Bengerjevih analih, ki pa so bili do sedaj v slovenski zgodovinski literaturi malo uporabljani. Zato je prav, da jih tu upoštevamo, če hočemo vsaj deloma spoznati delovanje naše naselbine.

Simon Bogavič, prvi prior mlade naselbine, se je z verno posvetil reševanju samostanskih gradbenih vprašanj. Prizidal je na zahodni strani gradu novo prostorno in veličastno svetišče, ki je kakor mnoge druge pavlinske cerkve posvečeno Materi božji in služi še danes kot župna cerkev. Nad vrati beremo letnico 1675. Posvečena pa je bila šele 8. septembra 1688 od zagrebškega škofa Aleksandra. Da bi mogla sprejeti njegova hiša večje število sobratov, ji je prior Bogavič prizidal še tretjo etažo (tertiam ei contignationem adjecit), to je drugo nadstropje.²⁶ Slika olimskega samostana iz leta 1681 (slika 2) nam kaže dvonadstropno poslopje z novo cerkvijo vred, kakor je še danes. Vidimo iz tega, da so vsa zunanja gradbena dela v tem času (1681) že bila končana in da so pavlini od ustanovitelja prevzeli enonadstropno grajsko poslopje.

Dne 24. aprila 1672 je v gradu Bizeljsko ob hrvatski meji umrl olimski prior in znani pisatelj Andréj Eggerer. Mogoče je bil tu slučajno na obisku pri Tattenbachovih, ki so tedaj bili gospodarji gradu. Benger poroča o njem,²⁷ da je bil doma iz Gradca. Za nas je važen kot prebivalec in prior našega samostana, kot plodovit pisatelj in poleg Bengerja najzaslužnejši zgodovinar pavlinskega reda. V mlajših letih je deloval kot pridigar na Moravskem, pozneje je prišel v Remete in Lepoglavo. Tu je postal profesor na akademiji ter je predaval filozofijo do leta 1666. Napisal je letopis pavlinskega reda, ki obravnava zgodovino pavlinov od najstarejših časov do leta 1660. Knjiga, katere naslov sem že omenil¹², je izšla leta 1663, torej v istem letu, ko so se pavlini naselili v Olimlju. Kratko poročilo o tem dogodku daje ravno še njeno zadnje poglavje. V Olimje je Eggerer prišel mogoče 1666, ko je nehal predavati v Lepoglavi. Brez dvoma pa je bil tu leta 1672 prior. To leto ga imenuje historik Benger v poročilu o njegovi smrti, sam pa omenja svoj olimski priorat na naslovnici strani svoje knjige »Pharmacopaea«, ki je izšla v tem letu.²⁸ V knjigi poroča o zgodovini in slovesu remetske romarske cerkve ter o bolnikih, ki so se z zaupanjem in uspehom obračali do Marije Remetske.²⁹

Eggererjeva tretja knjiga, katero je menda tudi napisal ali pa vsaj končal v našem samostanu, je izšla prav tako v Gradcu, pa šele po njegovi smrti leta 1673 in nosi naslov: *Anathema Marianum magnae coelorum Imperatrici*, to je: Posveto darilo Mariji, veliki nebeški vladarici. Knjiga poroča o kultu Marije v splošnem, posebno pa v pavlinskem redu, o vzrokih tega kulta in o dobrem zgledu, ki ga daje Marijino čednostno življenje vsem menihom.

Pokopan je Eggerer v grobnici olimske cerkve.

Leta 1678 je bil prior v Ollmju oče Cyprianus Jelačić. Istega leta je sprejel od krškega škofa fevdno listino za svoj samostan, leta 1681 pa so ga poklicali za vikarja v Lepoglavo. Kronist hvali njegovo neumorno delavnost ter zanimanje za gospodarske zadeve. Njegova gostoljubnost mu je prinesla splošno naklonjenost, usmiljenost do revnih pa hvaležnost samostanskih podložnikov. V Lepoglavi je deloval devet let. Umrl je kot remetski vikar.³⁰

Med prve priorje olimske smemo šteti tudi očeta Anselma Jankovića. O njem poroča Benger, da je bil tu prior, ne pove nam pa, v katerih letih. Filozofijo je študiral doma v Lepoglavi, teologijo pa na Dunaju z izrednim uspehom. Vrnivši se v domače kraje, se je moral zanimati za kmetijsko-gospodarska vprašanja (*ad bucolica applicatus*). Pozneje so mu zaupali vodstvo raznih samostanov. Razen v Ollmju je bil prior v Čakovcu, Lepoglavi in Bondorfu na Ogrskem. Kronist hvali njegovo prizadevanje za skupno blaginjo ter skrb za sobrate in samostanski red. Končno so ga izvolili za generalnega difinitorja. Umrl je 19. novembra 1692 v Lepoglavi.³¹

Leta 1684 je bil na čelu samostana zopet neumorni oče Bogavić. Tega leta je potoval na Koroško h krškemu škofu, ki je bil fevdni gospod olimski, in ga je preprosil, da je olimsko posest osvobodil in rešil fevdnih bremen in dolžnosti. Kot odškodnino in odkupnino je škof prejel določen denarni znesek, katerega je gospodarno naložil, da služi škofiji namesto ukinjenih fevdnih pravic in dohodkov.³² Umrl je Bogavić leta 1693 v Ollmju.³³ Verjetno je, da je tu tudi pokopan.

O patru Lovru Bužjakoviću, ki je prišel s prvimi pavlini v Ollmje, ne vemo, kako dolgo je ostal tu. Kronist poroča, da je bil Hrvat, doma iz Krapine.³⁴ Po raznih samostanih je bil za subpriorja, v Križevcih pa za priorja. Svoja zadnja leta je preživel v Lepoglavi, kjer je umrl 1706 v 73. letu starosti.

Leta 1683 se omenja pavlinski duhovnik Ferdinand.³⁵ Benger pozna več znamenitih pavlinov tega imena, toda brez rodbinskega imena ni mogoče dognati, ali je kateri izmed teh deloval v našem samostanu.

Dne 23. januarja 1697 je umrl olimski pater Tomaž Valenteković, ki je bil zaposlen z vzgojo samostanskega naraščaja. Prej je bil prior hrvatskega samostana Svetice.³⁶

Še dva olimska priorja, Emerik Szaich in Inocencij Pezelly, sta nam znana po imenu, toda pavlinski zgodovinar ne poroča, v katerih letih sta delovala v našem samostanu. Emerik Szaich je izšel iz plemenite rodbine Samoborske. Leta 1704 so mu zaupali službo generalnega sekretarja. Kot prior je delal razen v Ollmju tudi v Križevcih ter končno v Lepoglavi. Umrl je 5. februarja 1710 v Varaždinu, kjer se je slučajno mudil po opravkih. Pokopati so ga v Lepoglavi.³⁷

Olimski prior Inocencij Pezelly je bil rojen v Avstriji, v pavlinski red je stopil v Bondorfu na Ogrskem leta 1672. Postal je znamenit pridigar v Dunajskem Novem mestu, kjer je užival tudi subpriorsko čast. Od tam je prišel v Ollmje. Umrl je leta 1711 na Moravskem.³⁸

Ko se je pavlinskemu generalu dr. Gašparju Malešiću po dolgoletnem prizadevanju 1701 posrečilo, da so se hrvatski samostani odcepili od ogrskih kot samostojna provinca, je na prvem glavnem kaplitju nove hrvatsko-avstrijske province v Lepoglavi dne 7. marca 1701 med zastopniki hrvatskih in avstrijsko-nemških samostanov prišlo do zanimivega dogovora. Da bi se že naprej izognili morebitnim konfliktom v prihodnosti, so se sporazumeli o prihodnjih mejah hrvatske in avstrijsko-nemške province, v primeru, če bi se hotel kdaj hrvatski in avstrijsko-nemški del skupne province odcepiti od drugega. Po tem sporazumu spada Radgona na Štajerskem še k hrvatski provinci. Potem gre meja ob reki Muri do »Bildona«, od tam po reki »Klemach«, ki se tu izliva v Muro, proti njenemu izviru do koroške deželne meje. Razen tega dela Štajerske šteje sporazum v hrvatsko provinco še Koroško, Kranjsko in Istro, »kakor daleč se uporablja slovenski jezik.«³⁹ Sporazum so podpisali vsi prisotni zastopniki hrvatskih in nemških samostanov. Bilo je ob tem času šest hrvatskih, štirje avstrijski in trinajst ogrskih samostanov.

Istrski samostani pa so tvorili že prej posebno provinco. Ko so devet let pozneje tudi avstrijski samostani želeli svojo samostojnost, hrvatski pavlini niso delali nobenih ovir. Vsakemu menihu stare province je bilo na prosto dano, da se v treh mesecih odloči, v kateri izmed obeh novih provinc hoče ostati. Hrvatsko provinco so tvorili samostani: Lepoglava, Remete, Čakovec, Svetica, Olmje, Križevci, Kamensko.

Olimski samostan sta zastopala na omenjenem zborovanju prior pater Ivan Jelačić in pater Miha Kristofić (Kristofich), »discretus ulmiensis«. Ivan Jelačić je bil kakor prej omenjeni prior Ciprian Jelačić iz hrvatskega piemiškega rodu. Kot prior olimski in vikar hrvatsko-nemške province se je udeležil, dasi bolehen, leta 1709 provincialnega kapitlja v Dunajskem Novem mestu. Vračajoč se, je na poti zbolel in v Gradcu umrl. Pokopali so ga tam v dominikanskem samostanu. Kronist poroča o njem, da je prav po očetovski skrbi za svoje sobrate. Bil je vesten in sposoben upravitelj in gospodar samostanskega posestva.⁴⁰

Pater dr. Mihael Kristofić, ki je bil še 1701 »discretus« v Olmju, je umrl leta 1704 kot profesor bogoslovja v Lepoglavi. Preden je nastopil profesorsko službo v Lepoglavi, je uspešno deloval kot pridigar, verjetno tudi v Olmju. Zapustil je lepo izdelane pridige v rokopisu, namenjene za tisk (typo destinata), ki pa so se izgubile, ker nihče ni poskrbel za izdajo.⁴¹

Leta 1715 je omenjen kot prior Leopold Franc baron Dienersberg.⁴²

Še enega pridigarja omenjajo letopisi v našem samostanu: Franca Karusija, ki je začel leta 1721 pri sobratih in ljudstvu buditi zanimanje za kult sv. Franca Ksaverija, ki je bil mogoče tudi njegov lastni patron. Na Štajerskem je bila, kakor piše Benger, slovita božja pot tega svetnika v Gornjem gradu. To je bilo Karusijo dobro znano bodisi da je živel sam v Savinjski dolini⁴³ bodisi da je o kultu sv. Ksaverija brai v že imenovani knjigi pavlina Gasparottija.⁴⁰ Ker je pa Gornji grad bil precej oddaljen in ga je ubožnejše ljudstvo težko obiskovalo, je poskusil, da bi vernikom oiajšal češčenje tega svetnika, uvesti kult sv. Ksaverija v domači cerkvi. Leta 1722 se mu je posrečilo dobiti za malo odškodnino sliko tega svetnika pri sv. Križu v Rogatcu, katero so postavili na primeren prostor v olimski cerkvi (ad latus sanctuarii focus idoneus). Pomoč, ki jo je v stiski in posebno v boleznih pobožno ljudstvo tu iskalo in našlo, je imeia za posledico vedno večje češčenje indijskega apostola. Ze leta 1724 so postavili svetniku nov oltar, za čigar umetniško okrasitev je največ prispeval gospod Ivan Tomažič (Thomassich).⁴⁴ Leta 1726 je bil Karusi (Korusi) še v Olmju.³⁵ Pozneje so na čast sv. Francu Ksaveriju zgradili posebno kapelico na levi strani cerkve pred slavolokom.

V letih 1740–1741 je cerkev poslikal s freskami pomembni hrvatski slikar pavlin Ivan Ranger († 1753).⁴⁵ Teh lepih slik skoraj ni več, ker so pozneje cerkev prebelili. Freske v olimski kapelici sv. Frančiška, ki predstavljajo dogodke iz svetnikovega življenja in ki so še danes dobro ohranjene, so iz leta 1768, freske v samostanski lekarni pa iz leta 1780.

Za 18. stoletje je zbral Orožen⁴² naslednja imena pavlinskih duhovnikov, ki so pri raznih priložnostih sodelovali v okoliških župnijah: Carolus Barbo grof Waxenstein (1722, 1735), Janez Cernagoj (1723, 1725), Janez Supanich (1725), Christoforus Tazoi (1720, 1727), Adam Hesselich (1730), Dominik Kolman (1730), Jurij Rosh (1732), Bartol Samuel (1735, 1751), Pavel Boiz (1738), Andrej Peterman (1748), Evzebij Simandi (1748, 1754), Remigij Kainacher (1749, 1753), Chrysostomus Kris (1750), Laurentius Derčer (1755, 1763), Felicianus (1775).

Slekovec ne navaja v svojih izpiskih redovnikov lavantinske škofije nobenih pavlinov.

V krstnih knjigah župnije Podčetrtek je našel Orožen naslednje olimsko osebje: leta 1702 kot botro Marijo Elizabeto, ženo Janeza Tomiča (Tomitsch), prefekta v Olmju; leta 1701 istega Janeza Tomiča (»scriba Ulmiensis«) in njegovo ženo kot starše sina Karla Jožefa. Botra sta bila Reichard Paumgartner, mestni sodnik v Celju, in Zofija Foßwinkin iz Celja. Leta 1705 sta vpisana Anton Gottfried Ksaver Wittmann, »praetor in monasterio Ulmiensi«, in njegova žena Ana Marija kot roditelja sina Janeza Krstnika Gašparja. Botra sta bila Janez Gašpar Corusi,⁴⁶ doktor medicine v Celju, in Ana Katarina Rubida, prefektinja posestva Podčetrtek.

Zadnji prior olimski je bil pater Venantius Glavina. Ko je uradna komisija dne 3. septembra 1782 prišla v samostan, da sporoči prebivalcem ukinitve samostana, so živeli v njem razen priorja le štirje menihi in šest novicev.⁴⁷ Tri mesece po ukinitvi so

smeli menihi še ostati v samostanu in bilo jim je dano na prosto, da se preselijo v druge pavlinske samostane. Toda tudi hrvatski samostani in novi štajerski samostan v Maria Trostu pri Gradcu so bili leta 1788 ukinjeni. Priorju olimskemu so dovolili pokojnino v znesku letnih 300 gld, vsakemu menihu pa po 200 gld: O posameznostih te ukinitve sta poročala že Wolf in Orožen. Inventar ukinjenega samostana je predstavljal vrednost 60.652 gld, dolgovi pa so znašali 24.534 gld. Samostansko poslopje je imelo 23 malih sob. Ljudsko šolo v Olimju so ob odhodu pavlinov zaprli.

Kakor po drugih pavlinskih samostanih tako smo tudi med olimskimi patri našli razumne in delavne može. Delali so kot dušni pastirji, pridigarji, graditelji, vzgojitelji, učitelji, umni gospodarji, zgodovinarji in umetniki.

Da so se zanimali tudi za zdravstvena vprašanja, nam kaže njihova lekarna, o kateri poročam v drugem delu tega članka.

OPOMBE

¹ Orožen Ig., Das Biathum und die Diözese Lavant. VI. Das Dekanat Drachenburg. Marburg 1857, 509 sl.: poročilo o lekarni na str. 528.

² Zahn, J., Ortsnamenbuch. Wien 1893, 368.

³ Poročilo g. dr. Drag. Mušiča v Celju.

⁴ Razen Orožna vsabujejo zgodovinske podatke o Olimju že naslednji, že omenjeni pisci: Kindermann J. C., Repertorium der Steyermärkischen Geschichte. Orütz 1798. — Schmutz C., Historisch Topographisches Lexicon von Steiermark. III. Graz 1822. — Janisch J. A., Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark. II. Graz 1885.

⁵ Kovatič Fr., Zgodovina Lavantinske škofije, Maribor 1928, 278.

⁶ Horvat K., Ivan Zakmardi, protonotar kraljestva hrvatskega. Rad Jugoslav. akad., knjiga 160. Zagreb 1905. Prim. tudi Szabo Gj., Kroz Hrvatsko Zagorje. Zagreb, 1939, 31, 97, 157 in Zakmardijev portret na prilogi.

⁷ Benger N., Annalium eremi - coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum s. Pauli primi eremitae volumen secundum. Posonii 1743. Pisatelj-pavlin opisuje v teh letopisih zgodovino svojega reda in svetovno-zgodovinske in krajevne dogodke, ki so vplivali na njegov razvoj.

⁸ Buchberger M., Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg i. Br. 1936, VIII, 19, 50.

⁹ Heimbucher M., Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche. Paderborn 1907, II. 231-3.

¹⁰ P. Gasparotti H. (pavlinec v Lepoglavi), Cvét svétéh, ali življenje y chini azvetczev. Vu Nemakem Gradcu 1758, IV, 375-83.

¹¹ Kauk R., Poviest paulinskoga samostana u Lepoglavi. Vukovar 1895.

¹² Eggerer A., Fragment panis corvi proto eremitici seu reliquiae annalium eremi - coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum sancti Pauli primi eremitae. Viennae 1663, 218.

¹³ Tkalič I., O stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito za Pavlinah. Rad Jugoslav. akad., knjiga 93. Zagreb 1888. »Quia et Styria antiquitus Illyrici pars erat, coenobium hoc in eadem fundatum ad provinciam Croatiae spectat.« L. c. 91.

¹⁴ Benger poroča v analih (I. c. 11) »in pretio 12 millium florenorum Rhenensium«. Tkalič navaja (I. c. 91) menda pomotoma kot kupno vsoto 120.000 for.

¹⁵ Benger, I. c. 37, 38.

¹⁶ Benger, I. c. 45, navaja celotno besedilo te listine.

¹⁷ Tudi besedilo te listine navaja Benger, I. c. 47.

¹⁸ Benger, I. c. 48.

¹⁹ Benger, I. c. 37.

²⁰ Benger piše Verba, Orožen pa Feiber, Vierstal ali Wierstein (I. c. 518).

²¹ Benger, I. c. 30.

²² Benger, I. c. 333 in 568. Od barona Lichtenberga je dobil samostan posest, imenovano »poredica«.

²³ Benger, I. c. 189 in 244.

²⁴ Benger, I. c. 189, 254, 233.

²⁵ Poročilo g. docenta dr. N. Schniderschitscha v Gradcu.

²⁶ Benger, I. c. 223, 286.

²⁷ Benger, I. c. 109.

²⁸ Dokončal je to knjigo že 1670. Njen popolni naslov se glasi: Pharmacopaea coelestis seu Maria Remetensis in Sciavoniae regno sub cura F. F. ordinis sancti Pauli primi eremitae fama et miraculis clara omnibus infirmis, surdis, caecis, claudis, pauperibus praecipue medicinarum quaerentibus gratuito impertineus. Sub hoc symbolo venite, qui non habetis argentum, proparate, emite, absque argento et absque ulla commutatione. Isala 55. Orbi divulgata per R. P. F. Andream Eggerer, Ordinis praefati praesbyterum p. t. Residentiae Ulmiensis in Styria Priorem. Naslov »Pharmacopaea coelestis« pomeni »Nebeška lekarna«. Ta naslov razjasnjuje tudi zanimiva simbolična slika, ki kaže kip Marije Remetske, obdan od lekarničkih posod, zdravnikov in bolnikov. O sliki bomo govorili še v drugem delu tega članka.

²⁹ O navedeni sliki in remetskem samostanu gl. Barić J., Remete. Zagreb 1914 in Rusan L., Gospa Remetska. Jeronimska knjižnica 210. Zagreb 1929.

¹¹ Benger, i. c. 223, 291.

¹² Benger, i. c. 283.

¹³ Benger navaja, i. c. 223, 224, tudi tekst te listine.

¹⁴ Benger, i. c. 291.

¹⁵ Benger, i. c. 394.

¹⁶ Orožen, i. c. 521.

¹⁷ Benger, i. c. 317.

¹⁸ Benger, i. c. 447.

¹⁹ Benger, i. c. 43.

²⁰ Benger, i. c. 343. V izvirniku se zanimivo in kot dokument takratne narodnostne meje važno mesto glasi: ... Et quidem initium limitum, quibus in casu ante lato Provincia Croatiae à Provincia Germaniae, seu Austriae distingueretur, desumimus, et inchoamus à fluvio Mura, penes Regedinum, seu Rakesburgum, quâ parte dividit Styriam ab Hungarias, includendo ipsum Regedinum: inde contra eundem fluvium, penes eundem procedendo, ipsumque fluvium pro metis, seu limitibus assignando, usque ad oppidum Blidon, ubi amnis Klemach in Muram influit. Inde penes dictum fluvium Klemach reflectendo, ipsumque amnem pro metis nominando, per Styriam procedendo in Carinthiam, et Carnioliam inclusive, donec et quousque se usus communis linguae Sciavonicae, vulgo Windisch extendit, est usque in Provinciam Istriae totius: et ubi usus solius linguae Germanicae in praedictis partibus incipit, ibi quoque Provinciae Germanicae eo tum erectae, seu erigendae limites incipient.

²¹ Benger, i. c. 428.

²² Benger, i. c. 379.

²³ Orožen, i. c. 512. Dienersbergi so štajerski rod, čigar plemstvo sega nazaj do leta 1587 (Wurzbach).

²⁴ Mogoče je bil sorodnik ali pa sin celjskega zdravnika dr. J. Gašparja Korusa (Corusi, Carusa). Ko je bil ta še v Ljubljani, se mu je namreč rodil sin, ki je bil krščen dne 20. septembra 1887 na ime Franc Jožef (Schwiz, Adelsmatriken in Krain). Brat dr. Janeza Gašparja, torej verjetno stric olimskega pridigarja. Adam Corusi je bil remetski pavlin (poročilo g. dr. Drag. Mušiča v Celju). — O dr. J. Gašparju Corusiju gl. več v SBL I, 85.

²⁵ Benger, i. c. 582.

²⁶ Jiroušek Z., Slikarstvo u Hrvatskoj i Slavoniji. Almanah krajevine Jugoslavije. Zagreb 1937/38, V, 80—1 in plameno obvestilo.

²⁷ Gl. opombo ²¹.

²⁸ Wolf A., Die Aufhebung der Klöster. Wien 1871, 81—3.

GRAD OLIMJE IN PAVLINCI

Povzetek

Potem ko navaja avtor razna imena za kaštel Olimje in način pisave teh imen, omenja lastnike grada od Heme, grofice Breške, do Ivana barona Zakmardija, ustanovitelja samostana pavlincev. Zakmardi de Džankovec je bil magister filozofije in protonotar hrvatskega kraljestva. Ogromni del svojega velikega premoženja je daroval kulturnim, prosvetnim in dobrodelnim namenom. Umrl je l. 1887. Njegova žena Ana je umrla l. 1889 in je bila pokopana v Olimju. L. 1862 je Zakmardi pavlinskemu redu v Lepoglavi podaril svoj štajerski grad Olimje z namenom, da se tu ustanovi samostan.

Avtor opisuje nastanek ogrskih pavlinov in njihov razvoj na Hrvaškem in pomen za kulturo Hrvaške. Lepoglava, glavni pavlinski samostan Hrvatske, je končno postal prvi in edini višji učni zavod v deželi, torej akademija, ki je smela po strogih izpitih podejlovati kandidatom tako imenovane gradus academicos, magisterium in doktorat iz filozofije in teologije. Ti magistri in doctores so imeli iste pravice, kakor so jih uživali absolventi drugih univerz. Lepoglavska knjižnica je postala največja na Hrvaškem. Olimjski samostan je bil ustanovljen v dobi, ko je dosegal pavlinski red na Hrvaškem najvišjo kulturno in znanstveno stopnjo. Pavlin Jakob Obostrenec je bil prvi upravnik samostana. Ljubljanski škof Oton Friderik je dovolil ustanoviti samostan v svoji škofiji. L. 1864 je Zakmardi v prisotnosti hrvaškega plemstva grad Olimje, ključno gradu in darilno plamo slovesno izročil novi pavlinski družini. Prvi prior je bil Simon Bogavič. Poročilo o podrobnem delu pavlinov je avtor sestavil iz do sedaj malo rabljenih podatkov tiskanih Bengerjevih analov.

Prvi prior mlade nasebine je na zahodni strani grada prizidal novo prostorno cerkev (1875). Gradu je prizidal še drugo nadstropje. L. 1872 je umrl olimjski prior, piodoviti pisatelj in zgodovinar pavlinskega reda Andrej Egerer. L. 1884 je prior Bogavič dosegel pri krškem škofu, ki je bil fevdni gospod olimjski, da je olimjsko posest oprostil in rešil fevdnih bremen in dolžnosti. L. 1701 so zastopniki hrvaških in avstrijskih pavlinskih samostanov sklenili pogodbo o meji, ki bi veljala, če bi se hoteli hrvaški in avstrijski pavlini kdaj odcepiti eden od drugega. Kot mejo so določili jezikovno mejo, to je, kakor daleč se uporablja slovenski jezik, bi bila hrvaška provinca. Med drugimi člani olimjske nasebine omenja avtor tudi pridigarja Franca Karuzija, ki je budil zanimanje za kult. Franciška Ksaverija. V l. 1740 do 41 je znani hrvaški slikar pavlin Ivan Ranger († 1754) poslikal cerkev s freskami. Freske v kapeli Franciška Ksaverija so iz l. 1766. Freske v samostanski lekarni so iz l. 1780. Zadnji prior v Olimju je bil Venantius Glavina. Dne 3. septembra 1782 je bil samostan ukinjen. Samostanako poslopje je imelo 23 malih sob. Tudi ljudsko šolo v Olimju so ukinili in zaprli.

SCHLOSS OLIMJE UND DER PAULINERORDEN

Zusammenfassung

Der Autor zitiert verschiedene Namen und verschiedene Schreibweisen von Kaštel Olimje; ferner erwähnt er die Eigentümer des Schlosses von Hema, Gräfin von Friesach, bis Ivan, Baron Zakmardi, dem Begründer des Paulinerklosters.

Zakmardi de Dijankovec war Magister der Philosophie und Protonotar des kroatischen Königreiches. Den größten Teil seines riesigen Vermögens stiftete er zur Förderung der Kultur und Bildung und zu Wohlfahrtszwecken. Er starb im Jahre 1667. Seine Frau Anna starb im Jahre 1689 und wurde in Olimje begraben. Im Jahre 1662 schenkte Zakmardi dem Paulinerorden in Lepoglava sein steirisches Schloß Olimje, damit er da ein Kloster errichtete.

Ferner beschreibt der Autor die Entstehung der ungarischen Pauliner, deren Entwicklung und Bedeutung für die kroatische Kultur. Lepoglava, das Hauptkloster der Pauliner in Kroatien, wurde endlich die erste und einzige höhere Lehranstalt im Lande, also eine Akademie, die befugt war, den Kandidaten nach strengen Prüfungen den sogenannten Gradus Academicus, Magisterium oder das Doktorat aus Philosophie und Theologie zu erteilen. Diese Magister und Doktoren hatten dieselben Rechte wie die Absolventen anderer Universitäten. Die Bibliothek in Lepoglava wurde die größte in ganz Kroatien. Das Kloster in Olimje entstand zur Zeit des kulturellen und wissenschaftlichen Höhepunktes des Paulinerordens in Kroatien.

Der erste Leiter des Klosters war der Pauliner Jakob Obostrenec. Oton Friderik, der Bischof von Ljubljana, erlaubte die Errichtung eines Paulinerklosters in seinem Bistum. Im Jahre 1664 schenkte Zakmardi in Gegenwart des kroatischen Adels in aller Feier das Schloß Olimje dem neuen Paulinerorden, indem er ihnen die Schlüssel und die Schenkungsurkunde überreichte. Der erste Prior war Simon Bogavić. Bei der Zusammenstellung des Berichtes über das Wirken der Pauliner benützte der Autor die bis jetzt wenig bekannte Angaben aus Bengers Annalen.

Der erste Prior der jungen Ansiedlung ließ an der westlichen Seite des Schlosses eine geräumige Kirche bauen (1675). Ferner ließ er das Schloß um ein Stockwerk erhöhen. Im Jahre 1672 starb der Prior von Olimje, der fruchtbare Schriftsteller und Chroniker des Paulinerordens Andrej Egerer. Im Jahre 1684 erreichte der Prior Bogavić beim Bischof von Krško, der zugleich auch Feudalherr von Olimje war, daß das Olimje-Gut der Feudal-Lasten und -Pflichten entbunden wurde. Im Jahre 1701 schlossen die Vertreter der kroatischen und österreichischen Paulinerklöster einen Grenzvertrag für den Fall einer Spaltung zwischen den kroatischen und österreichischen Paulinern. Als Grenze wurde die Sprachgrenze festgesetzt, d. h. die kroatische Provinz würde auch das slowenisch sprechende Gebiet umfassen. Unter anderen Mitgliedern der Siedlung Olimje nennt der Autor auch den Prediger Franc Karusi, der sich für die Anbetung des Franciscus Xaverius einsetzte. Von 1740 bis 1741 bemalte der bekannte kroatische Paulinermaier Ivan Ranger (gestorben 1753) die Kirche mit Fresken. Die Fresken in der Kapelle des Franciscus Xaverius stammen jedoch aus dem Jahre 1766, diejenigen in der Klosterapotheke aus dem Jahre 1780.

Der letzte Prior von Olimje war Venantius Glavina. Am 3. September 1782 wurde das Kloster geschlossen. Das Klostergebäude umfaßte im ganzen 23 nicht besonders große Räume. Auch die Volksschule von Olimje wurde aufgehoben und geschlossen.

PRISPEVEK K ZEMLJIŠKOPOSESTNI STRUKTURI V LJUTOMERSKO-ORMOŠKIH GORICAH LETA 1824 IN 1961

Namen prispevka je prikazati nekaj zemljiško posestnih značilnosti, kot jih razberemo iz franciscejskega in današnjega katastra. V njem analiziram 11 katastrskih občin iz različnih mikroregij Ljutomersko-ormoških gor. Te občine so nekakšne sonde, ki seveda ne prikažejo povprečka, veljavnega za celotno regijo. Za kriterij izbire sta mi služili produkcijska usmerjenost, in socialno posestna sestava, posebno še delež ter značaj nedomače posesti.

Agrarno posestni razvoj sem obdelal podrobno na drugem mestu, zato se v tem stavku omejujem le na splošne ugotovitve. Obravnavam predvsem razmerje med domačo in tujo posestjo, posestno strukturo domačinov, posest nedomačinov in razdrobljenost posesti. To pa je le ozek fragment iz kompleksne agrarno geografske podobe pokrajine. Tabelarični pregledi imajo namen dopolnjevati in ne le ilustrirati tekst ter so zato obsežnejši kot običajno.

Analiza posestnih razmer je v tem področju toliko bolj instruktivna, ker se je nekdanja zemljiška struktura s povojno agrarno reformo in z zakonom o odpravi vlničarskih razmerij docela spremenila. Znatni premiki v zemljiško posestnih razmerah pa so nastali že pred drugo vojno, ko so kmečki vinogradi v vedno večji meri prehajali v roke tujega kapitala. Po Kerenčiču so imeli v Jeruzalemskih goricah leta 1936 domačini le 56,8% produktivne površine in 30,4% vinogradov. Med faktorji, ki so vplivali na razvoj socialno posestnih razmer, je tudi umik vinogradniških površin. V Jeruzalemskih goricah so se vinogradi v obdobju 1824—1961 skrčili za četrtno, v zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah pa celo za tretjino. Socialni propad malega kmeta in kajzarja so številne vinogradniške krize še pospešile, tako da je prebivalstvo kljub velikemu prirodnemu prirastku že od tridesetih let dalje slabo naraščalo. Za zahodni del grčevja z visokim deležem agrarnega prebivalstva (77%) je značilna depopulacija z vsemi negativnimi socialno gospodarskimi učinki, kot so propad kmetij, ostarelo prebivalstvo, ekstenzivna obdelava itd., medtem ko bliže zaposlitvenim centrom ali v podružbljenih okoliših prebivalstvo ne nazaduje in mnogo hitreje spreminja svojo poklicno strukturo. Tu je proces deagrarizacije in transformacije agrarne pokrajine zato izredno močan.

I. STANJE LETA 1824

1. Razmerje med domačo in nedomačo posestjo

V Ljutomersko-ormoških goricah je bilo največ tuje posesti v njihovem vzhodnem delu, tj. v Jeruzalemskih goricah. V nekaterih katastrskih občinah je leta 1824 nedomača posest popolnoma prevladovala. V rokah nedomačinov je bilo v Nunski grabl 92,2% zemlje in 93,9% vinograda, v Gresovščaku 95,1% zemlje in 97,3% vinograda, v Plešivici 96,4% zemlje in 99,4% vinograda ter Cerovcu 77,7% zemlje in 89,4% vinograda. Tudi na Kogu je nedomača posest še prevladovala (55,6% zemlje in 73,8% vinograda). V zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah s slabšimi ekološkimi pogoji pa je bilo vzporedno z umikajočim se vinogradništvom le malo tuje posesti. Na Runču zasledimo le 23,6%

zemlje in 11,7% vinogradov v posesti nedomačinov, v nevinorodnih Bučkovcih pa samo 3,6%. Izjema so le občine z dominikalno gozdno posestjo, npr. Tomaž (70,1% nedomače zemlje) ali tiste z močnim deležem posesti lastnikov iz bližine, npr. Desnjak (88,1% nedomače zemlje). V Ivanjkovcih in Mihalovcih je sicer vinograda mnogo, vendar je istočasno tudi vloga drugih zemljiških kategorij precejšnja, kar je prav tako vplivalo na prevlado domače zemlje. V Ivanjkovcih je odpadlo na nedomačine 31,2% zemlje in 80,3% vinogradov, v Mihalovcih pa 34,9% zemlje in 74,6% vinogradov. Vsekakor se v tem razmerju med posameznimi okolišmi javljajo obfutne razlike, zasnovane v značaju izkoriščanja zemljišča in razvoju zemljiško posestnih razmer.

Razmerje med domačo in nedomačo posestjo v letu 1824 (v ha)

Katastrska občina	Površina k. o.	Število		Vinograd		Skupna posest	
		dom.	ned.	dom.	ned.	dom.	ned.
Nunska graba	122,0	5	34	3,9	80,0	9,5	112,5*
Gresovščak	344,8	4	85	2,5	90,5	18,9	327,9
Plešivica	178,1	3	45	0,4	70,9	8,4	171,7
Kog	270,7	50	115	25,9	73,1	120,5	150,2
Cerovec	138,1	8	43	4,9	41,5	30,8	107,3
Ivanjkovci	225,7	12	40	8,9	28,2	155,3	70,4
Mihalovci	282,0	22	38	12,8	37,6	170,5	91,5
Runet, Zvab	271,2	178	15	55,8	7,4	208,9	84,3
Desnjak	203,5	18	63	4,3	17,6	89,0	134,5
Tomaž	184,6	28	60	3,9	13,8	55,2	129,4
Bučkovci	349,9	52	20	9,8	4,4	338,3	12,7

* S tukajšnjo vaško posestjo lastnikov iz Stroče vasi (2,7 ha).

2. Nedomača posest

Iz sledeče tabele je razvidno, da so bili nedomačini leta 1824 v velikem številu iz Avstrije, z Murskega in Središkega polja, iz Ljutomera, Ormoža in od drugod. V občinah Kog, Desnjak in Tomaž je bilo mnogo lastnikov iz bližje okolice.

Posest nedomačinov v letu 1824 po kraju bivanja (v ha)

Katastrska občina		Sosednje katastrske občine	Jeruzalemske gorice	Zahodne Ljutomersko-ormoške gorice	Spodnje Mursko polje	Spodnja Saviška dolina	Središko polje z Dobravo	Ljutomer	Ormož	Zah. Slov. gorice z Zg. Murskim in Zg. Pruskim poljem	Drugi slovenski predeli	Avstrija
Nunska graba*	ned.	1	2	1	17	—	—	4	—	2	—	6
	vin.	—	2,1	—	11,8	—	—	2,7	—	8,8	—	33,9
	sk.	0,9	4,5	—	24,4	—	—	5,7	—	13,9	—	55,7
Gresovščak	ned.	5	—	5	24	5	—	14	—	6	—	6
	vin.	0,4	—	0,8	17,7	4,8	—	18,1	—	8,7	—	42,1
	sk.	5,7	—	90,5	39,2	9,2	—	38,8	—	23,5	—	114,3
Plešivica	ned.	6	6	—	6	2	2	4	2	8	2	9
	vin.	1,8	1,7	—	3,8	0,8	0,9	5,3	2,7	18,7	2,9	32,2
	sk.	11,3	13,1	—	7,7	1,9	3,4	12,2	5,2	42,3	5,3	68,5
Kog*	ned.	31	13	1	—	—	54	5	2	1	1	4
	vin.	11,5	2,2	0,4	—	—	21,1	3,5	0,2	9,9	4,1	19,3
	sk.	58,4	5,5	0,4	—	—	31,8	8,1	0,3	13,6	8,0	29,4

Katastrska občina		Sosednje katastrske občine	Jeruzalemske gorice	Zahodne Ljutomersko-oromoške gorice	Spodnje Mursko polje	Spodnja Ščavnjska dolina	Središko polje z Dobravo	Ljutomer	Ormož	Zah. Slov. gorice z Zg. Murskim in Zg. Prutjskim poljem	Drugi slovenski predeli	Avstrija
Cerovec	ned.	6	—	6	11	11	1	2	1	2	—	3
	vin.	1,3	—	2,4	5,2	4,2	0,2	2,5	11,4	2,2	—	12,0
	sk.	24,4	—	6,4	10,2	6,5	0,5	3,7	26,3	4,9	—	22,3
Ivanjkovci	ned.	5	1	15	9	2	—	3	1	2	1	1
	vin.	0,5	0,3	5,4	3,3	0,4	—	6,4	0,9	3,3	0,4	7,1
	sk.	9,9	0,3	12,9	6,3	0,9	—	14,4	1,1	6,7	0,9	16,7
Mihalovci	ned.	6	1	8	2	4	5	—	5	2	—	3
	vin.	3,5	1,0	2,5	1,0	3,4	2,1	—	15,2	4,9	—	4,0
	sk.	12,6	1,9	4,2	1,6	3,3	4,3	—	30,5	11,9	—	10,8
Runeč, Zvab	ned.	5	2	4	—	1	—	—	—	1	1	1
	vin.	1,3	0,3	2,7	—	0,2	—	—	—	0,7	2,3	—
	sk.	7,6	0,3	6,0	—	0,5	—	—	—	1,9	3,0	45,0
Desnjak	ned.	26	2	3	13	11	1	2	—	2	—	1
	vin.	3,5	0,9	3,2	3,8	3,7	0,5	0,5	—	1,4	—	—
	sk.	60,8	1,6	25,7	6,4	6,7	1,3	0,9	—	6,1	—	2,9
Tomaž*	ned.	55	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—
	vin.	13,1	—	0,3	—	—	—	—	—	0,4	—	—
	sk.	56,6	—	0,7	—	—	—	—	—	0,9	—	—
Bučkovci	ned.	6	—	1	1	7	—	—	—	3	—	—
	vin.	1,2	—	0,3	0,3	2,4	—	—	—	0,1	—	—
	sk.	5,9	—	0,6	0,5	4,0	—	—	—	1,7	—	—

* V Nunski grabi je poleg naštetih 1 posestnik iz Prekmurja (0,6 ha, 1,2 ha), na Kogu pa 3 iz Varaždina (0,7 ha, 0,6 ha). Pri Tomažu je lastnik 69,2 ha zemlje še križarski red iz Velike Nedelje.

Posest določene skupine nedomačinov v odnosu na nedomačo posest je po občinah zelo različna. Tako so imeli v Nunski grabi tujci iz Avstrije 49,5% zemlje in 56,4% vinograda nedomačinov. Znatna je bila, podobno kot v bližnjih občinah, še posest kmetov s Spodnjega Murskega polja z 21,7% zemlje in 19,6% vinogradov nedomačinov. V Gressovščaku je obsegala posest lastnikov iz Avstrije 34,6% zemlje in 46,5% vinograda, a v Plešivici 39,9% zemlje in 45,4% vinograda nedomačinov. Na Kogu je bila ob prevladujoči posesti nedomačinov iz sosednjih občin, ti so imeli 37,5% zemlje in 15,6% vinograda nedomačinov, zastopana še posest lastnikov iz Avstrije (19,5% zemlje, 26,4% vinograda) in s Središkega polja (21% zemlje, 26,9% vinograda). V Desnjaku je izrazito prevladovala posest lastnikov iz sosednjih občin (60%), a tudi pri Tomažu je le malo zastajala (45,3%) za gozdno posestjo nemškega križarskega reda iz Velike Nedelje. V Cerovcu so imeli največ posesti lastniki iz Ormoža, in sicer 24,6% zemlje oziroma 27,4% vinogradov nedomačinov.

Zanimiva je še struktura nedomače posesti po socialno historičnih skupinah lastnikov. Izključno kmečko nedomačo posest zasledimo med obravnavanimi občinami le v Bučkovcih, a je obsegala le 12,7 ha. Drugod, npr. v Desnjaku, pri Tomažu in na Kogu, je bila mnogo pomembnejša. V Desnjaku je zajemala 73,4%, v ostalih dveh občinah pa 46,5% oziroma 51,9% nedomače zemlje. Meščanska posest je prevladovala v Plešivici (60,5%) in na Runču (74,6%), graščinska v Nunski grabi (46,2%) in Gressovščaku (44,9%) ter cerkvena pri Tomažu (53,5%). V Cerovcu in Ivanjkovcih sta si bili kmečka in graščinska posest približno v ravnotežju, prav tako kmečka in meščanska v Mihalovcih (povsod okrog 40%).

Razumljivo je, da so bili nekmečki posestniki udeleženi predvsem pri vinogradih in gozdovih. V Nunski grabi je pripadalo npr. graščinam 44,5% vinograda, v Plešivici

meščanom 67,7 %, a v Gresovščaku cerkvi 25,3 %. Pomembnejšo vinorodno posest so imeli še tudi kmetje z Murskega in Središkega polja, prvi v Ljutomerskih, drugi v Koških goricah. Nedomačnih kmečkih vinogradov je bilo na Kogu 31,6 %, v Gresovščaku 22,8 % in v Nunski grabi 22,4 %.

Posest nedomačinov v letu 1824 po socialno historičnih posestnih skupinah (v ha)

Katastrska občina	Kmetje			Meščani			Samost., cerkev			Graščine		
	štev.	vin.	sk.	štev.	vin.	sk.	štev.	vin.	sk.	štev.	vin.	sk.
Nunska graba	19	13,4	26,8	6	4,5	8,6	4	15,4	22,5	4	26,7	51,9
Gresovščak	35	20,6	50,8	21	32,9	86,2	3	22,8	43,7	6	14,1	147,3
Plešivica	23	8,7	36,7	17	47,9	103,9	—	—	—	5	14,2	31,1
Kog	76	23,1	77,9	27	15,0	18,9	6	3,5	6,2	6	31,5	47,1
Cerovec	35	12,2	45,3	3	6,7	16,0	2	3,0	4,2	3	19,5	41,7
Ivanjkovci	33	10,5	28,0	4	6,8	16,3	—	—	—	3	10,9	26,1
Mihalovci	26	12,9	36,9	8	17,9	35,7	—	—	—	4	6,8	18,8
Runeč, Žvab	12	4,3	15,0	2	2,3	48,1	1	0,8	1,2	—	—	—
Desnjak	55	12,7	98,8	4	2,4	11,1	1	—	0,6	3	2,4	23,9
Tomaž	59	13,8	60,2	—	—	—	1	—	69,2	—	—	—
Bučkovci	20	4,4	12,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—

3. Posest domačinov

Posestna struktura domačinov kaže po občinah dokaj različno sliko. Poudariti je treba, da je bilo v močno vinorodnih okoliših domače zemlje le malo. V Nunski grabi je bilo npr. med 39 posestniki le pet domačinov, v Gresovščaku med 69 štirje, v Plešivici med 48 trije in še to so bila srednje velika ali drobna gospodarstva, vsa ostala zemlja pa je pripadala nedomačinom. V Plešivici je imelo 1 gospodarstvo le nekaj arov zemlje, eno 0,7 ha in le eno 5,7 ha. Glede posestnih razmer je to prva strukturna skupina katastrskih občin. Drugo skupino tvorijo vinorodne občine z mčnejšo domačo malokmečko in kajžarsko posestjo, kot sta to npr. Kog in Runeč. Na Kogu, kjer so sicer nedomačini in nedomača posest prevladovali, je bilo leta 1824 50 gospodarstev, največ srednjih in drobnih, medtem ko na Runču celo 176, od tega kar 118 z manj kot 0,5 ha. 82 gospodarstev je imelo le 21,4 ha, 36 gospodarstev pa 24,5 ha zemlje. Vinogradi so bili še v največji meri last domačinov prav pri njih. K. o. Runeč je tako primer izredne razdrobljenosti posesti brez pomembnejše posestne udeležbe nedomačinov. Za tretjo skupino občin je značilna trdna kmečka posest, ki jo zasledimo npr. v Ivanjkovcih in Bučkovcih. V prvih so sicer zaradi vinorodne posesti še prevladovali nedomačini, vendar je bilo v celoti več domače zemlje. Bučkovci so nevinorodna občina z izrazito premočjo domačinov in domače posesti. V obeh primerih je prevladovala srednja ali celo relativno velika posest, saj je njimi v Ivanjkovcih nad 10 ha zemlje pet gospodarstev, v Bučkovcih pa devet. Med njimi je merilo 1 blizu 20 ha, 6 od 20 do 30 ha in 2 nad 30 ha. Gospodarstva z nad 10 ha so zajemala celo 70 % zemlje domačinov.

Posestna struktura domačinov v letu 1824

Katastrska občina		Ploščna razporeditev po velikosti posesti (ha)										
		0-0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-5	5-8	8-10	10-20	20-30	nad 30 ha
Nunska graba	gosp.	1	—	—	2	1	1	—	—	—	—	—
	vin.	—	—	—	1,5	1,4	0,9	—	—	—	—	—
	sk.	0,2	—	—	3,8	2,1	3,2	—	—	—	—	—
Gresovščak	gosp.	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—
	vin.	—	—	—	—	1,3	—	1,1	—	—	—	—
	sk.	—	—	—	—	5,3	—	11,6	—	—	—	—

Katastrska občina		0-0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-5	5-8	8-10	10-20	20-30	nad 30 ha
Plešivica	gosp.	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
	vin.	—	0,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	sk.	0,1	0,7	—	—	—	—	5,7	—	—	—	—
Kog	gosp.	9	9	3	2	8	12	6	1	—	—	—
	vin.	1,6	3,2	1,9	1,7	2,2	10,0	5,0	0,3	—	—	—
	sk.	2,2	6,4	3,9	3,7	19,2	48,2	36,6	9,9	—	—	—
Cеровec	gosp.	—	1	—	1	3	1	1	—	1	—	—
	vin.	—	0,3	—	0,4	1,0	1,2	0,7	—	1,2	—	—
	sk.	—	0,5	—	0,1	4,8	7,4	5,9	—	13,1	—	—
Ivanjkovci	gosp.	—	1	—	—	—	3	3	—	1	3	1
	vin.	—	0,4	—	—	—	2,0	1,3	—	1,1	1,4	0,6
	sk.	—	0,7	—	—	—	12,9	19,4	—	19,3	78,4	41,0
Mihačevci	gosp.	3	1	1	2	—	1	6	1	5	1	1
	vin.	—	0,3	0,2	2,2	—	0,4	2,6	0,5	4,0	0,6	2,0
	sk.	0,5	0,8	1,3	3,3	—	3,3	35,0	9,6	68,7	24,0	32,0
Runeč, Zvab	gosp.	82	36	15	7	15	16	5	—	—	—	—
	vin.	13,9	13,7	6,9	2,9	5,6	9,9	2,8	—	—	—	—
	sk.	21,4	24,5	18,1	11,8	36,9	61,6	32,7	—	—	—	—
Desnjak	gosp.	1	3	1	1	3	4	3	1	—	1	—
	vin.	0,3	0,6	0,4	0,2	0,5	1,4	1,4	—	—	0,9	—
	sk.	0,3	2,5	1,0	1,8	6,6	17,8	17,9	9,7	—	20,9	—
Tomaž	gosp.	2	4	4	2	7	7	1	—	1	—	—
	vin.	0,1	0,6	0,9	0,1	0,6	2,8	0,6	—	0,1	—	—
	sk.	0,2	3,6	4,9	3,6	16,9	24,2	7,2	—	14,9	—	—
Bučkovci	gosp.	8	4	2	6	12	7	3	1	1	6	2
	vin.	1,5	1,9	0,5	1,8	1,6	1,5	1,1	—	—	1,9	1,0
	sk.	2,5	3,0	5,2	10,6	30,3	26,3	16,5	9,8	19,9	146,4	77,1

4. Velikost vinogradniške parcele in posesti

Element zemljiško posestnih razmer je tudi stopnja razdrobljenosti posesti. Vinogradniška parcela je bila največja pri nedomači, še posebej nekmečki posesti. V Nunski grabi je merila povprečno 1,50 ha, v Gresovščaku in Plešivici pa 1,12 ha, saj je tukaj v celoti prevladovala dominikaina posest. Kmečki vinogradi so bili nasprotno močno razparceilirani, bodisi vinogradi domačinov kot tisti v lasti kmetov iz nižine. Na Kogu je merila vinogradniška parcela prvih povprečno 0,39 ha, prav toliko kot posestnikov s Središkega polja. Največja je bila parcelna razdrobljenost v zahodnih Ljutomersko-ormoških gorah, kjer je bilo manj vinogradov in je prevladovala domača posest. Tako je na Runeču merila vinogradniška parcela le 0,25 ha.

Posest domačinov je bila največja v nevinogradniških občinah na zahodu ali v tistih, kjer so bile ob vinogradniški zemlji pomembne tudi ostale zemljiške kategorije. V Bučkovcih je merilo gospodarstvo povprečno 6,7 ha, v Ivanjkovcih pa celo 14,3 ha. Poseben tip s kajžarsko vinogradniško strukturo je predstavljala k. o. Runeč, kjer je merilo gospodarstvo povprečno komaj 1,2 ha.

Nedomača posest je dosegla najvišjo vrednost v vinorodnih občinah, npr. v Gresovščaku povprečno 5 ha, v Plešivici 3,8 ha in v Nunski grabi 3,3 ha. Dokaj visoka je bila zaradi gozdne posesti tudi na Runeču (4,3 ha). Najmanj zemlje, povprečno le 0,63 ha, so imeli nedomačini v k. o. Bučkovci, ki je zato lep primer neznatne posestne pomešanosti.

Povprečna velikost vinogradniških parcel in skupne posesti (v ha)

Katastrska občina	Vinogradniška parcela		Skupna posest	
	nedomačini	domačini	nedomačini	domačini
Nunska graba	1,50	0,77	3,31	1,90
Gresovščak	1,12	0,83	5,04	4,25
Plešivica	1,12	0,42	3,81	2,15
Kog	0,58	0,39	1,30	2,60
Cerovec	0,77	0,49	2,50	4,13
Ivanjkovci	0,66	0,49	1,76	14,33
Mihalovci	0,84	0,39	2,41	8,11
Runeč, Žvab	0,39	0,25	4,29	1,18
Desnjak	0,32	0,25	2,14	4,39
Tomaž	0,19	0,16	2,16	2,71
Bučkovci	0,28	0,18	0,63	6,69

II. Stanje leta 1961

1. Razmerje med domačo, nedomačo in družbeno posestjo

Osnovna značilnost primerjave zemljiško posestnih razmer iz leta 1824 z današnjimi je odsotnost tuje in vse tiste posesti, ki je slonela na viničarskih odnosih. Podružbljena zemlja tvori danes jedro obeh vinogradniških gospodarstev na tem področju, t. j. VZK Ljutomer in KZ »Kombinat Jeruzalem« Ormož. Katastrske občine z nekdanjo tujo ali nedomačo posestjo tvorijo zato danes okoliše z najvišjim deležem zemlje v družbenem lastniškem sektorju. Ker je bila posest tujcev največkrat vinograd, je tudi podružbljene zemlje s to zemljiško kategorijo največ. Posest tujcev je izginila v celoti, močno skrčila pa se je posest lastnikov z Murskega in Središkega polja, ki je bila v preteklosti dokaj krepko zastopana. V glavnem gre danes pri nedomačinih le še za zemljo lastnikov iz sosednjih katastrskih občin, torej za običajno posestno pomešanost, zasnovano v lokalnih prirodnih in socialno posestnih razmerah.

Razmerje med lastniškimi kategorijami v letu 1961 (v ha)

Katastrska občina	Površina* k. o.	Število		Vinograd			Skupna posest		
		dom.	ned.	dom.	ned.	dr. s.	dom.	ned.	dr. s.
Nunska graba	123,6	29	23	2,5	5,2	44,2	25,7	19,0	78,9
Gresovščak	337,6	38	27	5,9	3,7	67,9	47,2	27,6	262,6
Plešivica	172,7	13	21	2,1	4,5	44,9	16,1	17,6	139,0
Kog	275,4	65	63	15,1	24,4	39,4	123,8	66,6	85,0
Cerovec	140,8	18	18	3,7	3,5	25,7	43,5	22,6	74,4
Ivanjkovci	220,3	26	22	6,1	3,2	15,9	85,5	16,6	116,2
Mihalovci	261,1	40	20	14,4	4,1	17,4	160,2	15,3	65,6
Runeč**	193,0	41	108	6,7	16,0	6,0	88,8	69,9	14,3
Žvab	79,0	34	11	2,4	1,1	0,2	66,6	9,0	3,4
Desnjak	196,8	49	52	5,3	6,5	1,3	122,3	48,9	25,6
Tomaž	177,2	52	40	5,1	4,2	1,2	71,4	24,7	81,1
Bučkovci	349,5	62	42	3,4	0,4	1,1	263,2	41,2	45,1

* Današnje površine v primerjavi z letom 1824 zaradi mejnih korektur nekoliko odstopajo.

** Med zadnjo vojno je bila nekdanja katastrska občina Runeč razdeljena v k. o. Runeč in k. o. Žvab.

V nekaterih občinah je delež družbenega sektorja posebno visok, saj mu pripada v Nunski grabi, Gresovščaku in Plešivici od 85 do 88%, ter v Cerovcu 78% vinograda. V Ivanjkovcih, Mihalovcih in na Kogu se giblje okoli 50%, v malo vinogradniških ali nevinogradniških okoliših pa je neznaten. Na Runču je podružbljene zemlje le 7,4%, v Bučkovcih 12,9%. V teh okoliših prevladuje domača posest z večjo ali manjšo udeležbo lastnikov iz bližine. Nekoliko bolj so še zastopani Polanci s Središkega polja, ki so vinograde največkrat obdelovali sami, zato jih zakon o odpravi viničarskih razmerij ni zajel v tolikšni meri kot Muropoljce. Podobno velja za lastnike vinogradov na Runču.

2. Nedomača posest

Omenil sem že, da je posest nedomačinov v letu 1961 skromna, posebno v podružbljenih ali tistih področjih, kjer je že od nekdaj malo posestne pomešanosti. V podružbljeni Nunski grabi je danes le 15,4% zemlje in 10% vinogradov last nedomačinov, leta 1824 pa je bila v njihovih rokah skoraj vsa površina. Nevinorodni Bučkovci so imeli nasprotno leta 1824 le 3,6% nedomače zemlje, danes pa le nekoliko več (11,8%). Največ nedomače posesti je ostalo v kmečkih vinorodnih okoliših, npr. na Runču, kjer zasega 46,6% površine, prav toliko kot domača posest. Tu je prvotni sloj kajzarjev-vinogradnikov propadel in se izselil, njegove vinograde pa so največ pokupili kmetje iz sosedsstva.

Kako prevladuje posest lastnikov iz najbližje okolice, je natančneje razvidno iz tabele. Na Runču je npr. od 108 nedomačinov 59 lastnikov iz sosednjih katastrskih občin. V njihovih rokah je 68,5% nedomače zemlje. V Bučkovcih ima med 42 nedomačini 24 lastnikov iz sosednjih občin 60,5% te zemlje. Nekoliko bolj oddaljeni so že omenjeni Polanci. Na Kogu je med 63 nedomačini 25 lastnikov s Središkega polja, ti pa imajo 34,8% zemlje in 56,1% vinograda nedomačinov. Tudi v Nunski grabi je med 23 nedomačini 15 Muropoljcev z 72,4% zemlje in s 85,9% vinograda nedomačinov.

Posest nedomačinov v letu 1961 po kraju bivanja (v ha)

Katastrska občina		Sosednje katastrske občine	Jeruzalemske gorice	Zahodne Ljutomerko-ormoške gorice	Spodnje Mursko polje	Spodnja Stavska dolina	Središko polje z Dobravo	Ljutomer	Ormož	Zah. Slov. gorice z zg. Murakim in zg. Ptujskim poljem	Hrvatsko Medmurije	Drugi slovenski predeli	Drugi predeli države
Nunska graba*	ned.	2	2	—	15	—	—	2	—	1	—	—	—
	vin.	0,5	0,2	—	4,5	—	—	—	—	—	—	—	—
	sk.	1,5	0,6	—	13,8	—	—	1,0	—	1,1	—	—	—
Gresovščak	ned.	7	2	—	5	2	—	7	1	1	1	1	—
	vin.	0,2	—	—	2,4	—	—	0,8	—	—	—	0,3	—
	sk.	11,2	0,9	—	5,2	0,9	—	6,5	1,0	0,6	0,9	0,5	—
Plešivica	ned.	8	1	2	5	—	2	2	—	—	—	—	1
	vin.	0,4	—	1,1	1,3	—	—	1,4	—	—	—	—	0,3
	sk.	7,2	0,4	1,7	3,6	—	1,1	1,9	—	—	—	—	1,6
Kog*	ned.	18	5	4	—	—	25	3	1	2	1	3	—
	vin.	5,7	1,6	1,4	—	—	13,7	—	0,8	0,7	0,4	0,3	—
	sk.	29,2	3,3	1,7	—	—	23,2	1,7	2,3	2,3	1,1	1,2	—
Cerovec*	ned.	6	2	2	—	5	—	—	—	1	—	1	—
	vin.	0,6	0,4	0,1	—	2,4	—	—	—	—	—	—	—
	sk.	10,5	1,5	5,0	—	4,3	—	—	—	0,9	—	0,1	—
Ivanjkovci	ned.	10	1	5	—	—	—	—	—	2	2	—	—
	vin.	0,4	0,2	0,9	—	—	—	—	—	0,3	1,2	—	—
	sk.	9,4	0,4	3,1	—	—	—	—	—	0,6	4,4	—	—
Mihalovci	ned.	10	1	—	—	—	1	—	1	—	—	4	1
	vin.	0,9	0,4	—	—	—	0,3	—	0,3	—	—	2,1	—
	sk.	8,3	1,2	—	—	—	0,5	—	0,4	—	—	3,2	1,3

Katastrska občina	Sosednje katastrske občine	Jeruzalemske gorice	Zahodne Ljutomersko-ormoške gorice	Spodnje Mursko polje	Spodnja Ščavniška dolina	Središko polje z Dobravo	Ljutomer	Ormož	Zah. Slov. gorice z Zg. Murskim in Zg. Ptujskim poljem	Hrvatsko Medmurje	Drugi slovenski predeli	Drugi predeli države
Runčč*	ned. 59 vin. 7,9 sk. 61,6	2 — 4,3	14 3,5 6,7	1 0,2 0,2	— — —	2 0,3 2,7	1 0,2 0,2	8 1,2 4,1	3 — 0,8	— — —	6 1,2 2,4	2 0,2 0,9
Zvab	ned. 7 vin. 0,5 sk. 4,2	3 0,3 4,1	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	1 0,3 0,7	— — —	— — —	— — —
Desnjak	ned. 30 vin. 1,1 sk. 34,1	2 0,2 1,1	2 — 1,1	6 1,4 6,9	7 1,7 2,8	2 0,8 1,1	2 0,9 1,4	1 0,4 0,5	— — —	— — —	— — —	— — —
Tomaž	ned. 28 vin. 3,0 sk. 15,0	— — —	4 0,6 1,2	— — —	— — —	— — —	— — —	1 0,2 1,9	3 0,4 0,9	— — —	4 0,1 4,7	— — —
Bučkovci	ned. 24 vin. 0,2 sk. 24,9	1 — 1,1	2 — 1,3	1 — 1,1	6 — 6,6	— — —	— — —	— — —	5 — 2,8	1 — 0,5	1 0,2 2,5	1 — 0,4

* Poleg naštetih ima v Nunski grabi še posest 1 lastnik iz Slov. Medmurja (0,9 ha), medtem ko 1 na Kogu (0,6 ha) in 1 v Cerovcu (0,4 ha) iz tujine. Razen tega je 10 posestnikov na Runču s Sp. Ptujskega polja (1,4 ha, 6,2 ha).

3. Posest domačinov

Posestna struktura se je v primerjavi z letom 1824 močno spremenila. Mnogo zemlje je prišlo v tuje roke, delila se je vaška in deloma gosposka posest, razen tega pa je bil po zadnji vojni z agrarno reformo določen desethektarski maksimum obdelovalne zemlje.

Dokaj trdna kmečka posest se je ohranila v vinogradniških ali tistih območjih, ki imajo poleg vinogradov še precej kmetijskega zemljišča. To so največkrat občine, ki so imele močno domačo posest že v preteklosti. Tako izstopajo predvsem Bučkovci z 9 in Mihalovci z 8 gospodarstvi nad 10 ha. Ta zasegajo v Bučkovcih še vedno 45,8% in v Mihalovcih 55,9% zemlje domačinov. V splošnem je posestna struktura danes drobna

Vinogradniška pokrajina z nekdanjo zidanco benediktinskega reda iz Admonta v Železnih dverih. (k. o. Gresovščak). Pogled z vzhoda. Posnetek avtorjev

in srednja, v vinogradniških območjih pa zelo drobna. V Nunski grabi ima npr. med 29 gospodarstvi 19 manj kot 1 ha zemlje in v Gresovščaku od 38 gospodarstev 28. Prva vključujejo 35,4%, druga 21,5% zemlje domačinov. Največkrat je to samo ohišna posest

delavcev družbenih gospodarstev. Vendar zasledimo v vinogradniških občinah tudi večja gospodarstva, za kar je lep primer pravkar omenjeni Gresovščak, kjer imata dve gospodarstvi z nad 10 ha 44,5% domače zemlje, ali npr. Cerovec s tremi takšnimi gospodarstvi, ki vključujejo 52,7% te zemlje.

Posestna struktura domačinov v letu 1961

Katastrska občina		0-0,5 ha	0,5-1 ha	1-1,5 ha	1,5-2 ha	2-3 ha	3-5 ha	5-8 ha	8-10 ha	nad 10 ha
Nunska graba	gosp.	10	9	4	2	3	1	—	—	—
	vin.	—	—	—	—	1,5	0,9	—	—	—
	sk.	3,3	7,7	4,7	3,6	7,3	4,4	—	—	—
Gresovščak	gosp.	13	15	2	1	1	3	1	—	2
	vin.	0,2	—	—	—	1,3	1,9	1,1	—	2,0
	sk.	2,9	11,9	2,4	1,6	2,9	11,5	5,4	—	31,0
Plešivica	gosp.	1	1	4	2	2	1	2	—	—
	vin.	—	—	0,1	—	0,6	—	1,1	—	—
	sk.	0,1	0,5	4,4	3,6	5,0	3,1	8,9	—	—
Kog	gosp.	9	9	13	7	9	11	4	3	—
	vin.	1,5	1,5	2,5	0,6	1,5	4,5	2,0	2,6	—
	sk.	3,7	6,7	17,4	11,5	21,9	43,9	25,1	30,2	—
Cerovec	gosp.	1	4	2	1	3	3	1	—	3
	vin.	—	0,5	0,5	—	0,7	0,5	—	—	1,4
	sk.	0,4	3,2	2,7	1,7	7,0	10,0	7,1	—	35,8
Ivanjkovci	gosp.	3	1	5	—	2	3	5	2	2
	vin.	0,3	0,3	1,2	—	0,6	1,5	3,8	1,4	—
	sk.	0,7	0,6	6,2	—	5,4	11,8	36,9	17,4	31,9
Mišalovci	gosp.	3	4	1	5	7	10	2	—	8
	vin.	0,5	0,2	0,3	1,1	1,1	3,1	1,2	—	6,6
	sk.	0,6	2,8	1,1	8,4	18,4	36,8	13,6	—	106,2
Runeč	gosp.	5	3	4	2	8	13	6	—	—
	vin.	0,7	0,4	1,2	0,1	2,1	1,4	1,4	—	—
	sk.	1,4	1,9	4,7	3,5	21,6	51,6	35,1	—	—
Zvab	gosp.	3	5	2	6	2	7	7	1	1
	vin.	—	0,4	—	0,5	0,4	1,3	0,8	0,4	0,3
	sk.	0,9	3,5	2,5	9,8	4,8	28,3	43,6	9,1	10,0
Desnjak	gosp.	6	5	8	1	8	11	7	1	2
	vin.	0,1	0,4	0,4	0,4	1,8	2,0	1,9	0,5	0,9
	sk.	1,9	3,4	10,6	1,6	19,3	45,7	43,6	9,4	20,9
Tomaž	gosp.	5	7	6	5	9	13	5	2	—
	vin.	0,2	1,0	0,1	0,8	1,9	2,3	1,1	—	—
	sk.	1,7	5,6	7,0	7,9	21,7	46,9	32,1	17,7	—
Bučkovci	gosp.	6	2	10	4	8	9	10	4	9
	vin.	—	0,6	0,5	0,3	0,3	0,7	1,0	0,6	3,6
	sk.	1,1	1,3	12,9	7,2	20,7	32,6	61,5	34,3	145,5

4. Velikost vinogradniške parcele in posesti

Zaradi umika nedomače, predvsem tuje posesti, se je vinogradniška parcela močno zmanjšala. Nekdaj obsežne dominikalne parcele so se v družbenih gospodarstvih z arondacijo v velike bloke celo še povečale, preostale pa so le drobne kmečke parcele. V Nunki grabi je npr. vinogradniška parcela nedomačinov zato danes povprečno štirikrat manjša kot leta 1824, medtem ko se je parcela domačinov zmanjšala komaj enkrat. Tudi krčenje povprečne velikosti skupne posesti se je v tej občini izvršilo v podobnem razmerju.

Vinogradniška parcela je najmanjša v malo vinorodnih zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah, kjer meri npr. na Runču povprečno okoli 20 a in pri Tomažu 16 a, ter

največja v Jeruzalemskih goricah. V Nunski grabl dosega npr. še vedno povprečno okrog 40 a, v Gresovščaku pa celo okrog 65 a. Pri tem je parcela domačinov običajno nekaj manjša od nedomače parcele. Skupna posest se giblje pri nedomačinih od povprečno 0,76 do 1,26 ha, pri domačinih pa od 1,07 ha v Nunski grabl do 5,12 ha v Bučkoveh. Izjema je med obravnavanimi primeri le Runeč, kjer se je posest domačinov od leta 1824 zaradi socialne diferenciacije oziroma propada kajžarjev, povezanega z umikom vinarjev, povečala.

Intenzivnost drobljenja parcel in posesti je dobro vidna iz primerjave sledeče tabele z ustrežno za leto 1824.

Povprečna velikost vinogradniških parcel in skupne posesti (v ha)

Katastrska občina	Vnogradniška parcela		Skupna posest	
	nedomačini	domačini	nedomačini	domačini
Nunska graba	0,37	0,41	0,83	1,07
Gresovščak	0,74	0,60	1,03	1,83
Plešivica	0,35	0,26	0,84	1,97
Kog	0,48	0,25	1,06	2,47
Cerovec	0,43	0,23	1,26	3,78
Ivanjkovci	0,32	0,30	0,85	4,82
Mihalovec	0,27	0,35	0,76	4,75
Runeč	0,21	0,17	0,83	2,68
Zvab	0,18	0,14	0,82	3,41
Desnjak	0,23	0,13	0,94	3,19
Tomaž	0,16	0,16	0,83	2,76
Bučkovci	0,14	0,13	0,98	5,12

5. Deagrarizacija kmečkih gospodarstev

Proces deagrarizacije postaja v pokrajini iz dneva v dan zaznavnejši. Vedno več kmečkih ljudi si išče zaslужka v novi industriji oziroma v neagrarnih dejavnostih, posebno v Ljutomeru in Ormožu. Deagrarizacija je obenem zavrla depopulacijo, bolj ali manj značilno za to področje že ves čas po drugi vojni. Struktura kmetij se hitro spreminja. Tradicionalna, čista kmečka gospodarstva izginjajo, iz njih nastajajo nova,

Kmečki dom iz zahodnih Ljutomersko-ormoških goric. Kumpova domačija v Moravcih. Posnetek avtorjev

mešana in nekmečka. Ta so tesno povezana z urbanskimi funkcijami in hitro spreminjajo svojo fiziognomijo ter agrarno produkcijo. Posebno v močno vlnogradniških okoliših je delež čistih kmečkih gospodarstev zelo majhen. Tako ima npr. Nunska graba od 29 le 4, Gresovščak pa od 38 le 6 čistih kmečkih gospodarstev; pač pa je zato mnogo gospodarstev agrarnih delavcev, ki so večinoma zaposleni v družbenem sektorju kmetijstva. V Nunski grabl odpade na čista gospodarstva 30%, mešana 18,4% in nekmečka

7,1% zemlje, na gospodarstva agrarnih delavcev pa 44,5% zemlje domačinov. V Gresovščaku zasegajo čista kmečka gospodarstva zaradi dveh večjih gospodarstev sicer še 80% zemlje, vendar imajo mešana gospodarstva kljub temu že 22,8% zemlje domačinov.

Najmanj se je tradicionalna struktura gospodarstev spremenila v prometno bolj odmaknjenih in malo vinogradniških zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah, za katere je zato še vedno značilna močna depopulacija. V Bučkovcih je tako med 62 še 45 čistih kmečkih gospodarstev s celo 86% zemlje domačinov, delež desetih nekmečkih gospodarstev pa doseže le 9,1%.

Obseg deagrarizacije po posameznih občinah lahko razberemo iz podatkov v tabeli, dobljenih na osnovi kartoteke gospodinjev, posestnega stanja po katastru in terenskega anketiranja.

Gospodarstva po dejavnosti leta 1963 (v ha)

Katastrska občina		Čista kmeč. gospodar.	Gospodar. agrar. del.	Mešana gospodar.	Nekmečka gospodarstva nad 6,5 ha	Nekmečka gospodarstva pod 6,5 ha
Nunska graba	štev.	4	18	3	1	3
	vin.	2,5	—	—	—	—
	skup.	9,3	13,8	5,7	1,0	1,2
Gresovščak	štev.	6	13	6	5	6
	vin.	4,4	0,3	1,9	—	—
	skup.	41,8	6,6	15,8	3,9	1,5
Plešivca	štev.	8	4	1	—	—
	vin.	2,1	—	—	—	—
	skup.	21,1	4,0	0,5	—	—
Kog	štev.	36	9	13	6	1
	vin.	12,1	0,5	1,9	2,6	0,1
	skup.	116,7	7,0	18,5	16,4	0,1
Cerovec	štev.	14	—	3	1	—
	vin.	2,6	—	0,6	0,4	—
	skup.	61,9	—	5,0	1,0	—
Ivanjkovci	štev.	15	—	5	1	2
	vin.	7,6	—	1,4	—	—
	skup.	101,7	—	7,9	1,1	0,2
Mihalovci	štev.	22	1	13	3	1
	vin.	13,7	—	2,1	—	0,2
	skup.	148,6	0,1	35,2	6,0	0,2
Runeč	štev.	25	2	9	2	3
	vin.	4,3	0,3	1,9	0,4	0,5
	skup.	98,7	0,6	20,7	1,2	0,6
Zvab	štev.	24	1	7	1	1
	vin.	2,8	—	1,4	0,1	—
	skup.	92,4	0,5	16,2	1,5	0,1
Desnjak	štev.	32	5	7	2	3
	vin.	6,6	0,4	0,9	0,1	—
	skup.	131,4	3,4	17,9	2,7	0,6
Tomaž	štev.	34	3	9	4	2
	vin.	5,7	—	1,3	0,3	0,1
	skup.	97,8	1,6	27,2	13,2	0,7
Bučkovci	štev.	45	1	6	7	3
	vin.	33,2	—	0,6	1,3	—
	skup.	273,6	0,2	15,4	28,3	0,4

Viri in literatura

1. Jože Kerenčič, Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah. Maribor 1939, str. 8, 9.
2. Franciscejski kataster, leto 1824. Državni arhiv SRS, Ljubljana.
3. Kataster za leto 1961. Katastrski urad Ljutomer in Ormož.
4. Kartoteka gospodinjev za leto 1963. Občinska skupščina prav tam.

Povzetek

Iz analize nekaterih občin franciscejskega katastra je razvidno, da je bližje tuje posesti v Jeruzalemskih goricah že leta 1824 izredno velik. Vinogradi, ki so jih obdelovali domačini vinarji, so bili ponekod od 90 do 100% v rokah lastnikov od daleč. V manj vinorodnih zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah je bilo nedomače posesti malo. Največ zemlje, posebno vinogradov, so imeli meščani, cerkev in graščine iz Avstrije, deloma še kmetje z Murskega in Središkega polja, torej bližnjih ravnin. Razmerje med socialnohistoričnimi posestnimi skupinami pa je bilo po občinah dokaj različno.

Posestna struktura je kazala prehode od popolnoma dominikanske v vinogradniških območjih do trdne kmečke posesti v nevinogradniških, zasledili pa smo tudi občine s kajžarsko vinogradniško strukturo in slino razdrobljenostjo. Vinogradniška parcela je tod merila povprečno od 15 do 25 a, v občinah z dominikansko posestjo pa od 1 do 1,5 ha. Povprečna velikost posesti je prav tako nihala od okoli 1 ha v kajžarskih občinah do blizu 15 ha v tistih s trdno kmečko strukturo. Posest nedomačinov je merila povprečno od 2 do 5 ha.

Zemljiškoposestne razmere, kot jih ugotavljamo v začetku prejšnjega stoletja, se vse do leta 1945 bistveno niso spremenile. Šele takrat je izginila vsa tuja posest, leta 1953 pa tudi tista, ki je slonela na vinskih odnosih. Posest nedomačinov je zato danes minimalna in omejena je na kmečke lastnike iz najbližje okolice. Zemlja je prešla v roke družbenih gospodarstev, ki imajo v nekaterih občinah celo od 80 do 90% vinograda. Ker uvajajo sodobno mehanizirano obdelavo, so kontrasti med podružbljenimi in kmečkimi vinogradniškimi območji očitni ne le v notranji socialnoposestni fiziognomiji in načinu življenja, temveč tudi v spremembi agrarnega pejzaža. Trdnejša kmečka posest se je ohranila je v nevinogradniških občinah, vendar ne preseže v povprečju 5 ha. Največkrat meri okrog 3 ha. Kmetije so se v splošnem precej kosele in so danes približno za polovico manjše kot v začetku 19. stoletja. Vzporedno, vendar nekoliko manj intenzivno, so se drobile tudi parcele, še posebno vinogradniške. V podružbljenih okoliših se je močno skrčila posest in vinogradniška parcela nedomačinov. V skrajnih primerih so vrednosti celo petkrat manjše.

Deagrarizacija je močno razrahljala staro socialnoposestno strukturo. Število tradicionalnih, čistih kmečkih gospodarstev se zaradi neagrarnih dejavnosti v bližnjih mestnih centrih in podružbljanja zemlje nenehno zmanjšuje v korist mešanih in nekmečkih gospodarstev ali gospodarstev agrarnih delavcev, zaposlenih na družbenih kmetijskih obratih. To pa je element, ki v tesni povezanosti z drugimi kaže, da doslej docela agrarna pokrajina prehaja v novo stopnjo družbeno-ekonomskega razvoja.

A CONTRIBUTION TO THE STRUCTURE OF LANDOWNERSHIP IN THE VINEYARD REGION
OF LJUTOMER AND ORMOŽ FROM 1824 TO 1961

The cadasters of some communities located in the wine-growing area of Jeruzalemske gorice in Slovenia show that since 1824 a large part of the land had been owned by non-resident landlords. The vineyards cultivated by tenants recruited from the local population, were almost entirely in the hands of non-residents. The less productive western part of the Ljutomer-Ormož vineyards, however, was owned mainly by local farmers. The bulk of the land and especially the vineyards were in the hands of townspeople, the Church, the Austrian aristocracy and a few farmers from the two nearby plains: Mursko polje and Središko polje.

The vineyard area was owned exclusively by non-resident landlords, the farm land by local peasants. In some communities the small farmers owned also tiny vineyards. The average size of vineyards was from 15 to 25 ares, if owned by small farmers, and from 1 to 1.5 hectares, if owned by non-resident landlords. The average size of land property ranged from 1 hectare in the small farm communities to 15 hectares in the large farm communities.

It has been found that essentially the same categories of land owners had persisted in this area from the beginning of the 19th century till the year 1945 when most of the land was taken from non-resident owners. Tenantry, on the other hand, was abolished in 1933. Thus today only a small part of the land is owned by non-residents, that is, farmers from the adjoining communities. The land is now owned by public cooperatives that hold in some communities up to 90 per cent of vineyards. The difference between the privately owned wine-growing areas and the land owned by the cooperatives where cultivation is done with machines, is not only in the kind of ownership and way of life but also in the changed agrarian scenery. Privately owned farms, on the average no larger than 5 hectares, exist only in those communities in which no grapevine is cultivated. In the course of time the farms were broken up into smaller ones so that today the average farm acreage is half as much as it was at the beginning of the 19th century. The same is, by and large, true for the vineyards. In the areas in which the land is public property the non-resident owners hold but a small portion of the land and the vineyards. In some instances the acreage owned by non-residents has shrunk to one-fifth of that held before 1945.

The number of traditional farms is on the decrease because the rural population is migrating to the nearby towns and because more and more land is becoming public property. As a result of this the up till recently entirely agrarian area is entering a new socio-economic era.

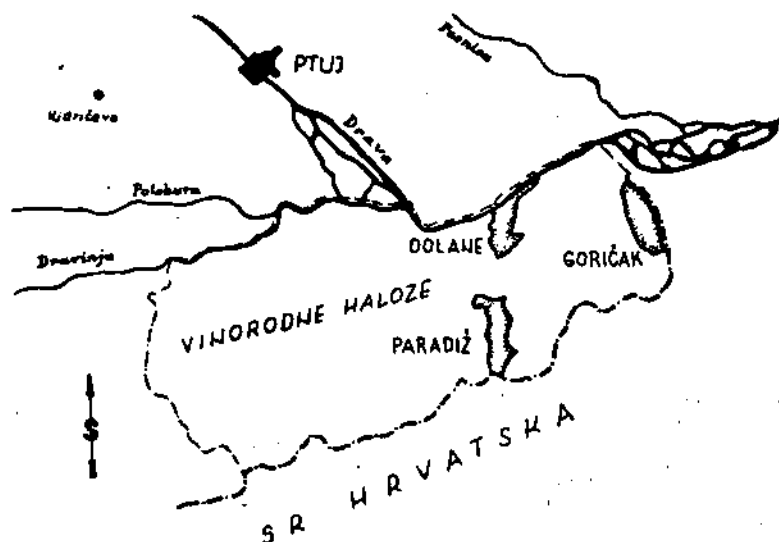
Vladimir Bračič

VINORODNE HALOZE

Ostanki preteklosti kot pomemben faktor današnjega agrarnogeografskega razvoja v luči treh katastrskih občin*

Vinorodne Haloze so močno razgibana slovenska subpanonska gorička pokrajina, znana po dobrem vinu, majhni in razdrobljeni posesti, agrarni prenaseljenosti ter nekdanj močnem deležu tuje posesti in z njim povezanim viničarstvom.

V tej stari vinogradniški pokrajini se je skozi stoletja večala in utrjevala tuja posest — praviloma velika vinogradniška posestva meščanov in majhni vinogradniški

Sl. 1. Vinorodne Haloze — tri katastrske občine: Goričak, Paradiž, Dolane

delci ali celo samo parcele travnikov ali gozda kmetov v Ptujkega in Dravskega polja (Polancev). Tuji, nehaloški posestniki so imeli že leta 1824 v svojih rokah 14,4% produktivnih in 31,9% vinogradniških površin, do leta 1935 pa so te površine povečali, tako

* Na XX. mednarodnem geografskem kongresu v Londonu (20.—29. julija 1964) so v sekciji za historično geografijo razpravljali tudi o temi »Preostanki preteklosti v pokrajini«. Naj pričujoča razprava prispeva k pravilni opredelitvi vloge tako imenovanih »historizmov« v današnjem realnem geografskem okolju in s tem k diskusiji o osnovnih načelih geografske znanosti.

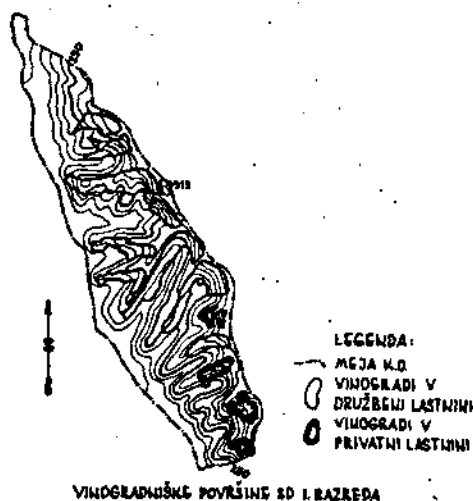
da so imeli 33,6% produktivnih in 48,5% vinogradniških površin. Razvoj, ki so ga naredile vinorodne Haloze v zadnjih sto letih, je bil razvoj v kočarstvo in viničarstvo, to pa je dejansko pomenilo razvoj v kmečki proletariat brez zemlje, v majhno in razdrobljeno posest, ki ni imela niti takrat niti nima danes perspektiv za uspešen razvoj.

Ob teh ugotovitvah, ki veljajo za pokrajino kot celoto, pa moramo povedati, da je bil historično-geografski razvoj v ekološko ne bistveno različnih razmerah posameznih predelov različen in da je zato tudi različna njegova dediščina v današnji pokrajini. Podrobna proučitev treh katastrskih občin naj nas prepriča o tem.

GORIČAK

Naravno okolje

Ozemlje katastrske občine (k. o.) Goričak obsega jugozahodno pobočje slemenske vzpetine meridianske smeri (dolge okrog 1,5 km) na skrajnem vzhodnem robu vinorodnih Haloz. Po Belčevem sistemu uravnava v Halozah sodi v I. nivojno skupino (300 do

Sl. 2. Goričak, vinogradniške lege

320 m n. v.).^{16/181} Slemensko izoblikovana vršina ima grebenast prečni profil. Pobočje je vzdolž nagiba živahno razrezano v grape in vmesne vzporedno potekajoče rebri z blagim pobočnim nagibom, ki se poveča šele ob izteku rebra. Južna pobočja teh rebri se spajajo preko amfiteatralnih oblik s pobočji glavnega slemena v dokaj obsežne agrarno-produkcijske komplekse. To so prvorazredne vinogradniške lege. Pod njimi so na blažjih nagibih njive, na strmejših pa sadovnjaki. Osojne lege so pod pretežno listnatimi, srednje starimi gozdovi. V ozki dolini Turškega potoka so travniki. Naselje leži v ožjem završkem okolišju, znanem po zelo ugodnih ekoloških razmerah za proizvodnjo kvalitetnih vin.

Demografski razvoj

Goričak je izrazito razloženo naselje, oddaljeno od upravno-agrarnega mikrocentra Zavrtča 1 do 2 km, od občinskega središča Ptuj pa 18 km. Med skromnimi domovi domačinov in še bolj skromnimi nekdanjimi viničarijami se šopiri nekaj nekdanjih »gosposkih hramov«, značilna podoba naše vinorodne pokrajine, kjer se je v preteklosti močno uveljavil tuji kapital.

Gibanje števila hiš in prebivalstva

Tabela 1

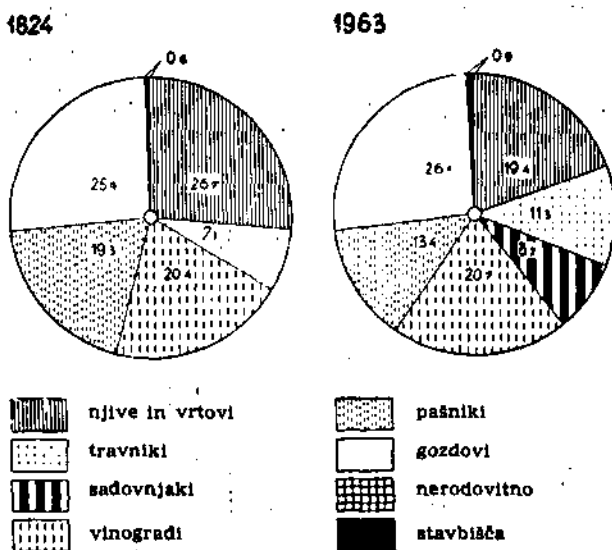
Leto	Število hiš	Število prebivalcev
1542	15	72 ¹
1820	39	123 ²³
1869	45	159 ⁴
1900	50	174
1931	47	159
1948	34	178
1961	39	170 ⁵

Rast števila hiš in prebivalstva do leta 1900 je pripisati intenzifikaciji vinogradniške proizvodnje, stagnacijo v naslednjem obdobju pa vojnam in gospodarskim krizam. Slednje so Haloze še posebej prizadele. Po letu 1948 je zlasti mlajše pritegnila industrija, da so se začeli odseljevati. V naselju je prišlo dokaj hitro do depopulacije. Leta 1961 je bilo do 19 let starih prebivalcev 112 ali 66%, tistih v starosti od 20 do 50 let pa samo 77 in še med temi je bilo samo 22 moških.

Goričak je povsem agrarno naselje, saj je bilo leta 1961 agrarnega prebivalstva še 92%. Arhmetična gostota je znašala 99, agrarna 129 in poljedelska 195.

Socialno posestne in lastniške razmere

Celotno ozemlje katastrske občine Goričak meri nekaj manj kot 172 ha, od tega je odpadlo leta 1824 na pota, vode in močvirja 5 ha, leta 1963 pa 6 ha.² Ostalo ozemlje je bilo razdeljeno na zemljiške kategorije, kot kaže slika 3.

Sl. 3. Goričak, zemljiške kategorije 1824—1963

Primerjava stanja iz leta 1824 in 1963 nam kaže, da so se občutno zmanjšale njivske in pašniške površine, na njihov račun pa so se povečale površine travnikov in sadovnjakov. Slabše njive so zaradi intenzivnejše obdelave vinogradov in obenem povečane potrebe po gnoju spremenili v travnike in tako povečali krmno podlago za govedorejo. Ob koncu preteklega stoletja so začeli zasajati predvsem na pašniških površinah sadov-

njake, ki jih leta 1824 sploh niso registrirali, čeprav je imelo vsako gospodarstvo okrog hiše nekaj sadnih dreves, predvsem sliv (od tod še danes ime »slivjak«).

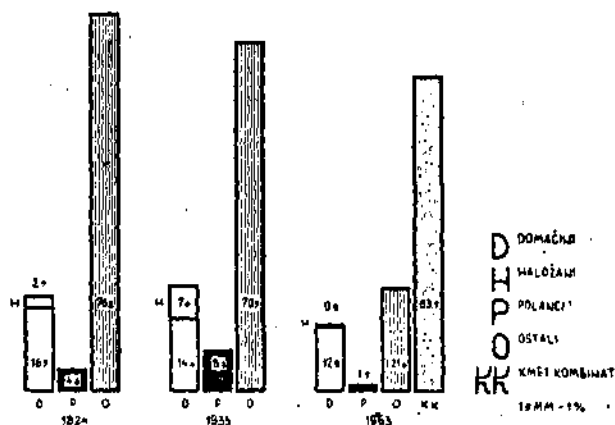
Odlični ekološki pogoji so nedvomno odločujoče pripomogli, da se je v Goričaku vinogradništvo razmahnilo že zelo zgodaj. Tako je tudi razumljivo, da je imel zemljiški gospod svoje vinograde prav tu in da je oddal del vinogradniških zemljišč v hasnovanje meščanom. Dominikalno in meščansko posest je mogoče tu ugotoviti že iz listin iz leta 1542.¹ Pozneje je delež tuje, nekmečke posesti še naraščal, tako da so imeli leta 1824 domači kmetje le 42,6 % vseh zemljiških površin in samo 21,4 % vinogradniških zemljišč. Kot je vidno iz slike 4 in 5, se v obdobju 1824—1935 razmere niso nič spremenile.^{2,3}

Prav revolucionarne spremembe pa je prinesel čas po osvoboditvi, ko smo z agrarno reformo in odpravo viničarskih razmerij vrnili zemljo tistim, ki so jo stoletja obdelovali. V stoletjih prisvojena posest graščine, cerkve, meščanov, trgovcev, obrtnikov in tistih ravninskih kmetov, ki so imeli viničarje, je postala družbena lastnina, ki jo danes upravljajo nekdanji viničarji in kočarji, člani delovne skupnosti kmetijskega kombinata Ptuj (obrat Zavrč). Zemlja tu ni bila razdeljena med agrarne interese, zato se tudi delež

Sl. 4. Goričak, lastništvo nad vsemi produktivnimi površinami 1824—1935—1963

domačih kmečkih gospodarstev ni povečal, temveč se je v odnosu na leto 1935 celo zmanjšal. Kmetijski kombinat je pri široko zasnovani obnovi vinogradov v obliki teras nekaj manjših vinogradniških parcel domačinov arondiral oziroma odkupil. Tako ima od 50 posestnikov danes vinograd samo še 21. Tudi 4 domača gospodarstva nimajo več vinograda.

Sl. 5. Goričak, lastništvo nad vinogradi 1824—1935—1963

Sočasno s prehajanjem haloške zemlje v tuje roke je raslo tudi število nehaloških posestnikov. Posestva so se drobila in prehajala iz rok v roke. Leta 1824 je bilo vseh posestnikov 48, od tega domačinov samo 15;² leta 1964 je bilo vseh posestnikov 51, od tega 20 domačinov.³

**Povprečna velikost celotne posesti in vinogradov pri domačinih in ostalih v hektarjih:
1824 — 1935 — 1963**

Tabela 2

Leto		D*	H	P	O	KK	Skupaj
1824 ²	celotna posest	4,38	0,93	1,30	3,94	—	3,48
	vinogradi	0,44	0,30	0,39	1,53	—	0,71
1935 ²⁴	celotna posest	3,88	1,11	0,97	4,89	—	3,28
	vinogradi	0,45	0,42	0,41	2,18	—	0,75
1963 ³	celotna posest	2,86	0,55	0,90	1,85	75,03	1,80*
	vinogradi	0,31	0,02	0,28	0,45	21,80	0,25

D = domačini so kmetje iz domače katastrske občine; H = Haložani so kmetje iz sosednjih haloških katastrskih občin; P = Polanci so kmetje s Ptujkega polja; O = ostali so meščani, cerkev, denarni zavodi in drugi nekmetje, pa tudi kmetje iz sosedne Hrvaške.

* Ni upoštevana posest družbenega posestva!

Prikaz posestnih razmer in tabela 2 nam kažeta, da je zasebna kmečka posest v Goričaku po obsegu in še bolj po gospodarski moči docela nepomembna. Še posebej velja to za domača gospodarstva. Smemo pa zagotovo pričakovati, da tudi to, kar danes še životari, nima pred sabo dolgega življenja. O tem nas bo nedvomno potrdila podrobnejša analiza sedanjega stanja domačinskih gospodarstev in njihove proizvodnje.

**Število gospodinjstev po gospodarski dejavnosti in socialno posestnih kategorijah
januarja 1964⁷**

Tabela 3

Soc. pos. kategorije	A*		B		C		Skupaj	
	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%
0—0,5	1	10,0	—	—	—	—	1	5,0
0,5—1	—	—	2	28,8	1	33,3	3	15,0
1—2	2	20,0	3	42,8	1	33,3	6	30,0
2—3	1	10,0	—	—	1	33,3	2	10,0
3—5	1	10,0	1	14,2	—	—	2	10,0
5—8	5	50,0	1	14,2	—	—	6	30,0
8—10	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 10 ha	—	—	—	—	—	—	—	—
skupaj:	10	100	7	100	3	100	20	100
	50%		35%		15%		100%	

* A = »čisto« kmečko gospodarstvo, kjer delajo doma vsi odrasli člani družine; B = »mešano« kmečko gospodarstvo, kjer je eden ali več članov stalno zaposlenih zunaj domačega gospodarstva; C = »ogroženo« ali »ostarelo« kmečko gospodarstvo, kjer so doma samo nad 60 let stari.

Na čistih gospodarstvih pod 3 ha se ljudje ne morejo preživljati, zato se priložnostno zaposlujejo z delom v vinogradih kmetijskega kombinata in pri sosedih. Teh priložnostnih zaposlitev pa je vedno manj.

Areal gospodinjstev po gospodarski dejavnosti in socialno posestnih kategorijah v ha in % — popis januarja 1964⁷

Tabela 4

Soc. pos. kategorije	A		B		C		Skupaj	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
0—0,5	0,25	0,8	—	—	—	—	0,25	0,4
0,5—1	—	—	1,77	8,6	0,70	17,2	2,47	3,9
1—2	2,68	6,2	4,39	25,8	1,16	28,6	8,23	12,8
2—3	2,28	5,3	—	—	2,20	54,2	4,48	6,9
3—5	3,58	8,3	3,50	20,6	—	—	7,08	11,1
5—8	33,93	79,4	7,67	45,0	—	—	41,60	64,9
8—10	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 10 ha	—	—	—	—	—	—	—	—
skupaj:	42,72	100	17,33	100	4,06	100	64,11	100
	67%		27%		6%		100%	

Skupina A ima dve tretjini vse zemlje, med temi pa 5 gospodarstev iz skupine 5—8 ha 79,4%. Skupina C ima le 4 ha zemlje, tako da to ne pomeni posebnega gospodarskega problema, pa četudi bi bilo nekaj zemlje slabo obdelane ali celo spremenjene v socialno ledino.

Način izrabe tal pri kmečkih gospodarstvih

V Goričaku imajo skoraj vse kmetijske površine značaj pobočnega gospodarskega prostora s hitro se menjajočimi nagibi in smermi. Domačim kmetom je ostalo komaj 31% vseh površin v katastrski občini. Od vseh površin, ki jih imajo ta kmečka gospodarstva, odpade na kmetijske površine 75%, od le-teh pa skoraj 50% na njive in vrtove. Takoj za njimi so travne površine z 39%. Vinogradov je domačinom ostalo le 5,13 ha, kar daje samo 11% kmetijskih površin, medtem ko zavzemajo na celotnem ozemlju katastrske občine vinogradi skoraj 21% vseh in 24% kmetijskih površin. Obdelava je pretežno ročna, saj njiv na strmih pobočjih ni mogoče orati. Zemlja je v glavnem dobro obdelana, ob boljšem gnojenju in kvalitetnejšem semenu bi lahko rodila več. Delovnih moči je za sedaj še dovolj.

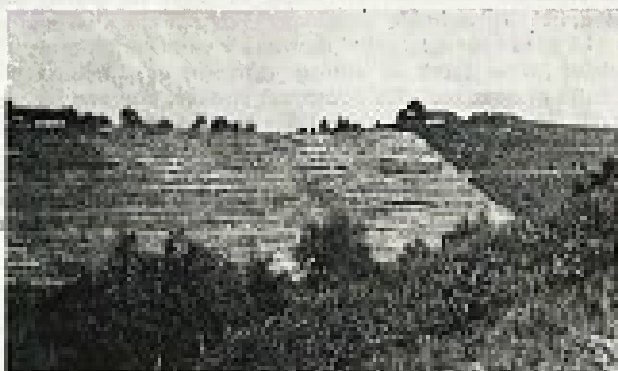
Poleg motike, ki je tod glavno delovno orodje, uporabljajo 10 plugov, 7 bran, 1 kosilnico in 9 nahrbtnih vinogradniških škroplilnic. Imajo pa še 13 stiskalnic za grozdje in dva kotla za kuhanje žganja. Dokaj reven in nesodoben inventar, čeprav ga je v odnosu na površine več kot v povprečju za celotne vinorodne Haloze.

Žitarice so absolutno prevladujoča njivska kultura, saj je zasejano z njimi 62% njivskih površin. Podobno kot v drugih katastrskih občinah je tudi tu na prvem mestu krompir, ki je močnejša kot vse ostale žitarice skupaj in je bilo z njo zasajeno 45% vseh njivskih površin. Na drugem mestu je pšenica, za njo pa med njivskimi kulturami krompir. Industrijskih rastlin ne gojijo. Tudi v Goričaku kot drugod v Halozah sejejo med ječmen in rž korenje ali pa po žetvi repo. Fižol, sončnice in buče so vmesne kulture. Sejejo domače žitne sorte. Donosi žitaric so na slovenskem povprečju, medtem ko krompir na strmih njivah ne daje slovenskega povprečja.

Sadnega drevja je vsako leto manj. Sodobno urejenih sadovnjakov kmetje nimajo. Večina drevja je stara in slabo negovana, zato so tudi donosi količinsko in kakovostno slabi. Prevladujejo jablane (542 dreves) in slive (355 dreves). Na eno gospodarstvo prideta povprečno komaj po dve hruškovi, češnjevi, breskovi in orehovi drevesi.

Skupaj z 0,71 ha vinogradniških površin, ki jih imajo domači kmetje v sosednjih katastrskih občinah, zavzemajo vinogradi komaj 11% kmetijskih površin, torej celih 17% manj kot na ozemlju celotnega Goričaka. Vzroke smo že pojasnili. Med starimi in izžrpanimi vinogradi so le redke, majhne obnovljene krpe. Vinogradi so zasajeni s peštrim izborom v glavnem kvalitetnih sort, tako da vino ni sortno čisto, je pa prav dobre kakovosti. Pri kmetijskem popisu leta 1960 so našli 33.051 trt, od tega 4754 mladih.

Donos je nad haloškim povprečjem, vendar daleč pod dosežki v družbenih vinogradih. Povsem drugačna je podoba vinogradniških površin, ki so last družbenega posestva. Tam starih vinogradov ni več. Starejše, na vrste obnovljene parcele, in novejše vinogradniške

Sl. 6. Žitni nasad
z motično obdelavo na desni
in novi terasni nasad
na levi

terase tvorijo čiste sortne nasade, ki dajejo visoke hektarske donose in odlično kakovost vln.

Med travnimi površinami prevladujejo travniki, med katerimi so boljši tisti v dolini ob Turškem potoku. S 40 % kmetijskih površin so solidna osnova za živinorejo.

Gozdni sestoj je skoraj izključno listnat s prevlado bukve in gabra. Poleg najpotebnejših drv daje še stelo. Lesa za prodajo iz teh gozdov praktično ni več.

Rastlinska proizvodnja in število živine

Vrednost rastlinske proizvodnje je izražena v žitnih enotah (ŽE) po Blohmu^{30/78} ter ne upošteva sadovnjakov in vinogradov, ker proizvodne vrednosti teh dveh specialnih kultur ni mogoče izraziti neposredno v žitnih enotah, temveč le v denarni vrednosti. Tako znaša skupna vrednost rastlinske proizvodnje na njivskih in travnatih površinah 776 žitnih enot ali povprečno 38,8 žitnih enot na eno gospodarstvo oziroma 19 žitnih enot na ha njivskih in travnatih površin in jo lahko ocenimo kot srednjo. K temu precej ugodnemu stanju odločilno pripomore proizvodnja na njivskih površinah, ki daje 589,22 žitnih enot ali 70 %. Na njivah prevladujejo žitarice, ki dajejo 381,22 žitnih enot, med njimi pa je najmočnejše zastopana koruza, ki prispeva 180,50 žitnih enot. Prehrambne rastline dajejo 315,97 žitnih enot, krmilne 526,35, industrijske (sončnice kot vmesna kultura) pa le 12 žitnih enot. Njive dajejo povprečno po 27,7 žitnih enot na ha.

Vinska trta, stara tradicionalna intenzivna kultura, ki bi morala dati v Goričaku pretežno proizvodnjo, je pri kmečkih gospodarstvih sedaj malo pomembna. Stari in izčrpani ter večinoma slabo gnojeni vinogradi povprečne velikosti 0,25 ha dajejo posameznemu gospodarstvu pri povprečnem donosu 16 hl/ha letno komaj 400 litrov mošta. Povprečni donos v modernih obnovljenih vinogradih kmetijskega kombinata so 4- do 5-krat večji. Kljub tako nizkim donosom v kmečkih vinogradih pa je bila denarna vrednost pridelanega vina na ha vinograda po cenah leta 1962 skoraj stodstotno večja od vrednosti pridelanih žitaric na ha njivskih površin.

Še slabše je s sadjarstvom, saj rodl drevje obilneje samo vsako tretje leto in še takrat zaradi slabe nege (pomankljivo škropljenje) ne daje prvovrstnega sadja, ki bi šlo dobro v denar.

Ob posebnem popisu domačinskih kmetijskih gospodarstev januarja 1964⁷ je imelo 20 posestnikov 40 glav goveje živine, med temi 21 krav, 58 svinj razne starosti in 250 kokoši. Na eno gospodarstvo je torej odpadlo povprečno 2 glavi goveje živine, 3 svinjski rilci in 12 kokoši ali 2,27 GNŽ. (GNŽ = glava normalne ali velike živine; izračunano po metodi, uporabljeni v literaturi pod št. 30). Vse je nad povprečjem celotnih vinorodnih Haloz. Na ha kmetijskih površin pride 0,93 GNŽ. Iz popisnega gradiva je mogoče ugotoviti, da imajo vsa srednja gospodarstva (5—8 ha) povprečno samo po 1 kravo in da

več manjših gospodarstev krave sploh nima. V skupini gospodarstev A pride na eno gospodarstvo povprečno 2,0 GNŽ, v skupini B 1,6 GNŽ in v skupini C 1,3 GNŽ.

Prikazani rastlinska in živinorejska proizvodnja lahko nudita ob velikem garanju le skromne možnosti življenja, ki meji na stalno pomanjkanje. Življenjska raven stagnira.

Sklep

Goričak je primer haloškega naselja, kjer so odlični naravni pogoji za gojitev vinske trte že v davni preteklosti prlpomogli, da se je tu uveljavila tuja posest. Haloški domačin je imel le manjši del zemlje in še manjši delež vinogradov, kot viničar in dlnar je pa obdeloval tujo zemljo za revno plačilo. Do osvoboditve so se razmere neprestano slabšale. Po osvoboditvi je prišlo do korenitih sprememb, ko so z organizacijo družbenega posestva bivši viničarji in kočarji začeli upravljati večino zemlje. Stoletna krivica je bila popravljena.

Sl. 7. Moderna tehnologija spreminja podobo pokrajine

Tej socialni spremembi je sledila tudi gospodarska. Stari vinogradniški sistem na kol z vrslami po pobožju navzdol in motično obdelavo je zamenjal sistem teras s strojno obdelavo. Za vedno so odšli v zgodovino razparcellirani in različno negovani zasebni vinogradi, nadomestila jih je velika vinogradniška celota. Pretežni del Goričaka že kaže novo zunanjo podobo, povsem drugačno od prejšnje. Pokrajinska slika se vidno spreminja. Nove traktorske ceste vodijo k vsem objektom; moliko je zamenjal plug, koš traktorska prikolica, nahrbtno škropilnico motorna. V ta del vinorodnih Halož stá z odločnim korakom stopili lehnika in znanost, ki napovedujeta novo življenje.

Ob novem proizvodnem procesu in življenju je način življenja in dela preostalih kmetov še bolj reven in absurden, saj je v kričečem nasprotju s tistim, kar se dogaja samo nekaj korakov od njih. Menim, da je njihova ekonomska in socialna perspektiva v čimprejšnji vključitvi njihovih kmetijskih površin v moderni proizvodni proces, ta pa terja obnovo vinogradov in sadovnjakov ter intenzifikacijo živinoreje. Zdi se mi, da je ekonomsko opravičljiva le ena pot. Kmetijski kombinat ima tu svoje dobro organizirano delovišče, ki zajema že blizu 50 % vseh površin in 64 % vseh vinogradov. Z najmanjšimi sredstvi je mogoče delovišče povečati in proizvodni proces še bolj racionalizirati. Izbrati pot organiziranega proizvodnega sodelovanja, odkupa ali zakupa, je vprašanje metode pristopa k rešitvi tega problema. Prepričan sem, da bo ta misel v nekaj letih realizirana, saj bo šele takrat dokončan proces, ki se je začel leta 1945. S tem pa bo v Goričaku tudi končana doba stoletnega garanja in pomanjkanja.

Modernizirana vinogradniška in ostala proizvodnja bo lahko dala stalno zaposlilev sorazmerno majhnemu številu predvsem visoko kvalificiranih proizvajalcev. Ostale za delo sposobne bo treba prekvalificirati in jim prikrbeti nova delovna mesta doma ali drugod, ostarelim in dela nezmožnim pa zagotoviti primerna stara leta.

PARADIŽ

Naravno okolje

Ozemlje katastrske občine Paradiž obsega dve vzporedni slemeni meridijske smeri, ki se uvrščata v I. nivojno skupino uravnav v Halozah.^{14/181} Dolgi sta okrog 2 km in se na jugu stikata. Iz vršine grebenskega prečnega profila se dviga nekaj rahlo oblikovanih vrhov. Pobočja so vzdolž nagibov živahno razrezana v sistem grap in reber, vendar sta notranji pobočji strmejši ter so zato rebra krajša. Menjava smeri in nagibov površinskih ploskev na kratke razdalje ustvarja hitro se menjajočo lokalno mikroklimatsko ekspozicijo in pretrganost kmetijskih površin.^{19/14} Na slemenskih delih pobočij so se razprostrli vinogradi, ki pa so zaradi izrazito vzhodne oziroma zahodne lege drugo-

Sl. 8. Paradiž, vinogradniške lege

razredne kakovosti. Pod vinogradi so na pobočjih z blažjimi nagibi orne njlve, sicer pa njlve-lazi in še pogostejše sadovnjaki in pašniki. Osojna pobočja so zarasla z gozdom. V dolini je nekaj zamočvirjenih travnikov. Talne razmere so zadovoljive, čeprav je ponekod zemlja nekoliko bolj llovnata in težka. Paradiž spada v ožji cirkulanski okoliš, ki po naravnih pogojih za prolzvodnjo dobrih vin severnega tipa le nekoliko zaostaja za završkim okolišem.

Demografski razvoj

Naravni pogoji, ki so ustvarili ugodnejše agrarno-produkcijske razmere na zgornjem in srednjem delu pobočja, so privabili človeka na vršino, in je poselitev tu izrazito slemensko razložena. V severnem delu prevladujejo manjši kočarski stegnjeni domovi, v južnem delu pa je nekaj večjih domačij v gruči. V zemljiški razdelitvi prevladujejo odprti in polodprti ali razloženi celki^{16/18} raznih velikosti ter vinogradniški delci. Paradiž je oddaljen od agrarno upravnega mikrocentra Cirkulane 2 km, od občinskega središča Ptuj pa 17 km.

Gibanje števila hiš in prebivalstva

Tabela 1

Leto	Število hiš	Število prebivalcev
1542	32	135 ¹
1820	83	204 ²³
1889	104	348 ⁴
1900	131	356
1931	102	357
1948	82	389
1961	83	368 ⁵

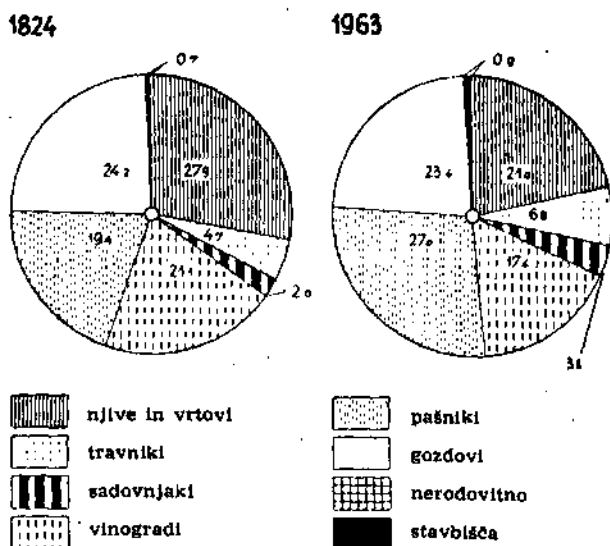
Tudi v Paradižu je na porast števila hiš in zgostitev prebivalstva v obdobju 1820 do 1900 vplivala intenzifikacija vinogradniške proizvodnje, na kasnejšo stagnacijo pa vojna in odseljevanje. V letih po osvoboditvi so razdelitev zemlje med agrarne interesente ter konjunktura na vinskem trgu začasno ustavili odseljevanje in tako je ob visoki nataliteti prebivalstvo poraslo in doseglo leta 1948 višek. V desetletju 1953—63 je negativni migracijski saldo povzročil ponovno stagnacijo, ne pa še depopulacijo, ki je v tem obdobju značilna za večino vinorodnih Haloz. Med 122 odseljenici v tem obdobju je bilo 42 dijakov, 44 kmetov in samo 4 obrtno industrijski delavci. 86 ali 70% odseljenih je bilo mlajših od 26 let.⁶

Paradiž je izrazito kmečko naselje, saj je pripadalo leta 1961 agrarnemu prebivalstvu 90,4% vsega prebivalstva. Na enem kvadratnem kilometru je živelo 143,7 prebivalcev (leta 1948 še 161,6), agrarna gostota je znašala 193, poljedelska pa celo 356.⁵ Primer izrazite agrarne prenaseljenosti!

Socialno posestne in lastniške razmere

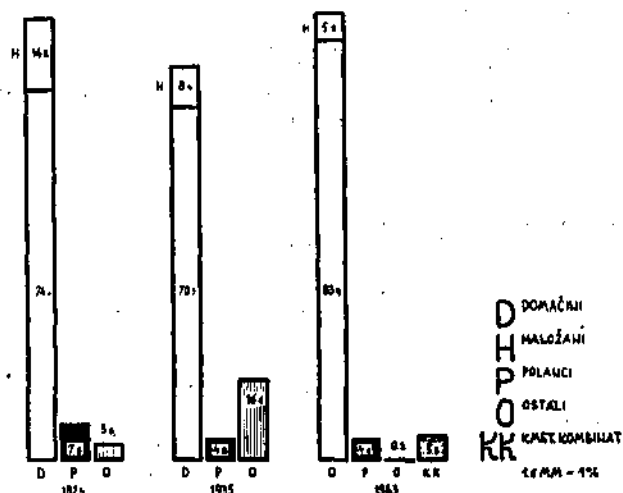
Ozemlje katastrske občine Paradiž meri 240 ha, od te površine je odpadlo leta 1824 na pota, vode in močvirja 6 ha,² leta 1963 pa 5 ha.³ 234 oziroma 235 ha je bilo razdeljeno na zemljiške kategorije, kot kaže slika 9.

V 140-letnem obdobju so se zmanjšale površine njiv in vinogradov (za 11%), po-

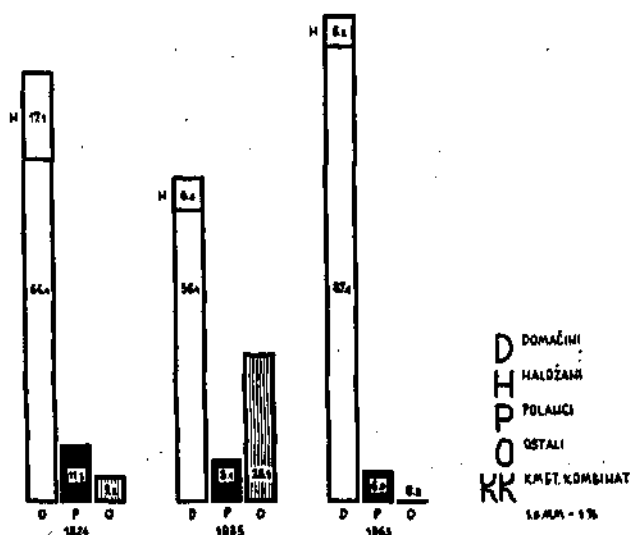
Sl. 9. Paradiž, zemljiške kategorije 1824—1963

večale pa so se površine pašnikov (za 8%) ter travnikov in sadovnjakov. Premik k ekstenzivni proizvodnji? Le deloma, kajti večina vinogradniških površin je bila spremenjena v pašnike in njive šele zadnja leta, potem ko so zaradi starosti in slabega vzdrževanja propadli, lastniki (v glavnem agrarni interesi) pa nimajo sredstev za obnovo. Travnne površine so bile leta 1824 zelo skromne, temu primerno je bilo tudi število krav — na 51 gospodarstvih samo 35. Kočarji so imeli koze. Po deležu sadovnjakov je bil leta 1824 Paradiž med prvimi v vinorodnih Halozah.

Sl. 10. Paradiž, lastništvo nad vsemi produktivnimi površinami 1824—1935—1963

Iz diagramskih slik 10 in 11, ki nam prikazujeta 140-letni razvoj lastniških odnosov, moremo ugotoviti, da je Paradiž bil in je danes še bolj trdno v haloških rokah, saj so imeli leta 1824 haloški gospodarji 88,8% vseh površin in 85,5% vseh vinogradov. Le

Sl. 11. Paradiž, lastništvo nad vinogradi 1824—1935—1963

11,2% vseh površin in 16,5% vinogradov je pripadalo tujcem.² Večino tega so imeli Polanci. Do leta 1935 so povečali svojo posest ostali (meščani), in to na račun haloških in polanskih gospodarjev. Povečanje je posebno občutno pri vinogradih, ki so jih me-

ščani iztrgali vsem trem ostalim kategorijam, predvsem pa obema haloškima v času uničenja zaradi filokse (okrog leta 1900).

Po osvoboditvi so tudi v Paradižu doživeli večje spremembe. Skupine ostali praktično ni več, pa tudi posest Polancev je nepomembna. Haloški gospodarji imajo skupaj 89,8% vseh površin in celo 93,8% vseh vinogradov.³ Družbena posest je neznatna, vinogradov pa sploh ne zajema. Kakšna razlika v primerjavi z Goričakom! Zakaj?

V cirkulanskem okolju po osvoboditvi ni bilo ustanovljeno družbeno posestvo, kot se je to zgodilo v završkem. Zaplenjeno in z agrarno reformo pridobijeno zemljo so zato v Paradižu razdelili agrarnim interesentom. Bivši viničarji so postali kočarji, nekateri kočarji pa majhni kmetje. Povečalo se je število majhnih domačih gospodarstev, ki pa so bila vnaprej obsojena na životarjenje. Nosilca gospodarskega in splošno družbenega napredka — kmetijskega kombinata — tu ni čutili. Življenje teče močno po starem in tudi pokrajinska slika doživlja le neznatne spremembe.

Povprečna velikost celotne posesti in vinogradov pri domačinih in ostalih v ha:
1824 — 1935 — 1963

Tabela 2

Leto		D	H	P	O	KK	Skupaj
1824 ²	celotna posest	2,84	1,19	0,93	1,69	—	2,11
	vinogradi	0,54	0,32	0,33	0,53	—	0,30
1935 ²⁴	celotna posest	2,60	0,99	0,84	4,35	—	2,29
	vinogradi	0,47	0,26	0,39	1,74	—	0,38
1963 ³	celotna posest	2,38	0,71	0,60	0,48	12,12	1,86*
	vinogradi	0,43	0,16	0,14	0,08	—	0,34

* Ni upoštevana družbena posest!

Povprečna velikost gospodarstev prvih treh skupin se je v obeh obdobjih zmanjšala, vendar pri domačinih le za 0,46 ha (v Goričaku za 1,52 ha). Sicer pa je povprečna velikost domačih gospodarstev vse obdobje pod povprečjem vinorodnih Haloz (za skoraj 1,50 ha), medtem ko je povprečna velikost njihovih vinogradov nekoliko nad haloškim povprečkom.

Število gospodarstev domačinov po socialno posestnih kategorijah —
1824 — 1935 — 1963 — 1964

Tabela 3

Leto	0—0,5	0,5—1	1—2	2—3	3—5	5—8	8—10	Nad 10 ha	Skupaj
1824 ²	16	18	7	3	3	7	4	3	61
1935 ²⁴	12	19	13	4	5	5	2	4	64
1963 ³	9	13	24	8	15	11	2	1	83
1964 ⁷	8	10	24	8	12	11	3	1	77

Iz tabele 3 se vidi tendenca premika k sredini, saj se je število gospodarstev velikosti do 2 ha zmanjšalo v obdobju 1824—1964 od 67% na 54% in je poraslo število gospodarstev velikosti od 2 do 8 ha od 13 na 31 ali od 21% na 40%.

Število gospodinjstev po gospodarski dejavnosti in socialno posestnih kategorijah — popis januar 1964⁷

Tabela 4

Soc. pos. kategorije	A		B		C		Skupaj	
	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%
0—0,5	4	8,2	1	5,9	3	27,3	8	10,4
0,5—1	5	10,2	2	11,8	3	27,3	10	13
1—2	14	28,6	7	41,2	3	27,3	24	31,2
2—3	6	12,2	1	5,9	1	9,1	8	10,4
3—5	6	16,3	3	17,6	1	9,0	12	15,8
5—8	6	16,3	3	17,6	—	—	11	14,3
8—10	3	6,1	—	—	—	—	3	3,8
nad 10 ha	1	2,1	—	—	—	—	1	1,3
skupaj:	49	100	17	100	11	100	77	100
	63,6 %		22,0 %		14,4 %		100 %	

Area gospodinjstev po gospodarski dejavnosti in socialno posestnih kategorijah v ha in % — popis januar 1964⁷

Tabela 5

Soc. pos. kategorije	A		B		C		Skupaj	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
0—0,5	1,30	0,8	0,46	1,1	1,06	6,7	2,84	1,3
0,5—1	3,57	2,3	1,94	4,4	1,66	13,7	7,17	3,3
1—2	19,15	11,7	10,10	23	3,96	32,6	33,23	15,1
2—3	15,56	9,5	2,01	4,6	2,09	17,2	19,66	6,9
3—5	33,98	20,7	11,22	25,5	3,36	27,6	48,56	22,1
5—8	51,92	31,7	18,18	41,4	—	—	70,10	31,9
8—10	27,09	16,5	—	—	—	—	27,09	12,3
nad 10 ha	11,21	6,6	—	—	—	—	11,21	5,1
skupaj:	163,80	100	43,93	100	12,15	100	219,88	100
	74,5 %		20,0 %		5,5 %		100 %	

Iz podatkov tabel 4 in 5 lahko ugotovimo:

- da čista kmečka gospodarstva po številu in arealu močno prevladujejo, čeprav tista do 1,0 ha težko vključujemo med gospodarstva, ki so sposobna živeti od lastne kmetijske proizvodnje (člani priložnostno delajo pri sosedih);
- da gospodarstva nad 5 ha trdovratno držijo delovno silo doma;
- da so ogrožena gospodarstva bolj socialni kot gospodarski problem.

Način izrabe tal pri kmečkih gospodarstvih

Paradiž ima kmetijske površine, kakršne prevladujejo v pretežnem delu vinorodnih Haloz. Po svoji prevladujoči domačinski posesti pa je tipičen predstavnik osrednjih in južnih predelov. Od vseh površin, ki jih imajo domačini, zavzemajo kmetijske površine 75%. Absolutno prevladujejo travne površine, ki obsegajo nad 50% vseh kmetijskih površin, pri tem pa ima travnik docela podrejeno vlogo. Obdelovalne površine si skoraj na polovico delijo njive in vrtovi ter vinogradi in sadovnjaki. Med njivami in vinogradi je neprestani boj, kdo bo dobil tisto malo gnoja, ki ga imajo. Poljedelska in živnoredjska proizvodnja sta usmerjeni v zadovoljevanje posestnikovih potreb. Delovne sile je dovolj in je zemlja dobro obdelana, čeravno je glavno obdelovalno orodje motika.

Pri 83 kmetijskih gospodarskih so leta 1960 ob kmetijskem popisu našli 7 plugov, 8 bran, 2 vejalnika, 64 nahrbtnih vinogradniških škroplilnic, 36 stiskalnic za grozdje in 14 kotlov za kuhanje žganja.⁹ Res siromašen inventar! Škoda, da niso popisali motik in krampov. Teh bi našli lepo število. Pluge in brane imajo seveda samo večji kmetje, saj imajo tudi večino njiv, ki jih je mogoče orati. Vinograde obdelujejo izključno z motiko. Tudi vozove premorejo le večji kmetje, drugi pa znosijo gnoj v vinograd in na njive ter pridelke domov na hrblju v košu in brenti. Zbadljivka, da prinesejo mlademu Haložanu vile rojenice ob rojstvu motiko in koš, torej ni neutemeljena.

Na njivah močno prevladujejo žitarice, saj zasejejo z njimi 70 % njivskih površin. Doma skušajo pridelati čimveč kruha! Koruza je s 60 % površin pod žitaricami trdno na prvem mestu. Večino pridelka porabijo za prehrano. Lelni donos je zelo nestanovit zaradi poletne suše ali prevelike pomladne moče. Na drugem mestu je pšenica, sledi pa ječmen — siromakov kruh. Med ječmen in pšenico sejejo po navadi korenje, ki ga rabijo

Sl. 12. Stara haloška domačija — dom v gruči. Stavbe so grajene iz grobo tesanih brun in ometane z białom («cimpera»)

za vzrejo prašičkov. Hektarski donosi so na slovenskem in nekoliko nad jugoslovanskim povprečjem. Poleg žitaric je važna njivska kultura le še krompir, ki pa v težki ilovnatl zemlji ne daje velikega pridelka. Buče, fižol in sončnice so vmesne kulture. Praviloma je uveljavljen triletni kolobar — krompir, ozlma pšenica s podsejanim korenjem, koruza.

Pretežno stari in od kaparja močno napadeni kmečki sadovnjaki dajejo obilnejši sad samo vsako tretje leto. Sodobnejših sadovnjakov ni. Sadje predelajo v jabolčnik in žganje, oboje pretežno za domačo porabo, nekaj pa ga prodajo ali s Polanci zamenjajo za žito. Med obema vojnama precej razvito sušenje sadja (v bližnjih Cirkulanah je bila za tiste čase moderna in dokaj velika sušilnica!) je sedaj opuščeno. Ob kmetijskem popisu leta 1960 so našli v Paradižu: 2308 — 1720 jablan (druga števila pomeni rodna drevesa), 183 — 122 hruškovih, 624 — 418 slivovih, 203 — 173 črešnjevih, 74 — 58 breskovih in 133 — 90 orhovih dreves.⁹ Preseneča sorazmerno nizko število breskovih dreves, ki so bila nekoč močno čislana. Ker sadovnjakov smotrno ne obnavljajo, sadjarsko dejansko nazaduje, čeprav so naravni pogoji ugodni in bi lahko bilo pomemben vir dohodkov.

Paradiž spada med močno vinogradniške kalatrške občine. S trto je zasajenih 30,48 ha ali 18,5 % vseh kmetijskih oziroma 39 % obdelovalnih površin.³ Zal pa je nad 80 % vseh vinogradov starih nad 60 let, torej izčrpanih in obnove nujno potrebnih. Pridetek je iz leta v leto manjši. Vinograde opuščajo in tako so nekoč strnjene vinogradniške površine sedaj prelrgane s pašniki in njivami. Po podalkih kmetijskega popisa leta 1960 je bilo v Paradižu 172.690 trt, od tega pa samo 8870 mladih, kar dokazuje, da o obnovi skoraj ne moremo govoriti.⁹ Vlna iz Paradiža dosega srednjo kakovost. Med posestniki v Paradižu jih je sorazmerno malo, ki nimajo vinograda, med domačini 9, med kmeti iz sosednjih naselij in Polanci 2, a tudi Kmetijski kombinat Pluj nima vinogradniških površin.⁷

Čeprav v Paradižu nizkega svela pravzapravi ni, travne površine vendarle prevladujejo. Če jim prištejemo sadovnjake — pašnike, je pod travnimi površinami 44 %

vse zemlje. Večino pokrivajo skromni pobočni pašniki. Travniki so v dolini med obema slemenoma ter so vlažni in celo zamočvirjeni.

Gozdovi zaraščajo komaj 23% vseh površin. Pretežno so to močno iztrebljeni kmečki listnati gozdovi, v katerih še redko najdemo zrelo drevo. K današnjemu slabemu stanju so pripomogli v preteklosti velika potrošnja drv za kurjavo kmečkih peči in žganjekubo, izdelava kolja za vinograde (172.000 trt potrebuje vsaj toliko kolov) ter izdelava sodov (včasih so vino prodajali s sodi vred).

Rastlinska proizvodnja in število živine

Njivske in travniške površine dajejo 1819 žitnih enot ali 23,6 žitnih enot na gospodarstvo oziroma 14,4 žitnih enot na hektar kmetijskih površin in jo lahko ocenimo kot zelo nizko. (V Sebeborcih v Prekmurju pride na gospodarstvo 36 žitnih enot!)^{25/93} Prehrabne rastline prispevajo 728 žitnih enot ali 34,6%, krmilne pa 1348 ali 64,4%. Njivska proizvodnja je sorazmerno visoka, saj daje 37,5 žitnih enot na hektar. Zlitarice dajejo eno tretjino vrednosti celotne rastlinske proizvodnje, od tega pa odpade na koruzo 60%. Vinogradi, ki obsegajo 24% vseh kmetijskih površin, dajejo komaj povprečno po 12 hl/ha. V tem podatku se najbolj kaže nujnost njihove obnove, saj bi lahko dajali tudi petkrat več.

Ob dejstvu, da zavzemajo v Paradižu travne površine dve tretjini vseh kmetijskih površin in da dajejo 42% rastlinske proizvodnje, je stanje govedoreje izredno slabo, saj pride na vsako gospodarstvo komaj ena glava goveje živine in samo 0,68 krave. Iz podatkov popisa leta 1964 se vidi, da 25 gospodarstev ali 32% nima krave.⁷ Od 18 kočarjev jih ima kravo samo 5, med 24 gospodarstvi kategorije 1—2 ha pa 15. Le malo boljše je stanje pri 14 gospodarstvih velikosti od 5—10 ha, saj imajo skupaj 15 krav, 3 teleta, 6 junic, 5 volov in 1 bika; povprečno torej 2,2 glavi goveje živine na gospodarstvo oziroma 1,1 glave goveje živine na 1,5 ha travnih površin. Posebno porazno je stanje mlade živine, saj je pride na vsako od teh gospodarstev komaj 0,64. Največji kmet (11,21 ha) ima pri 5 ha travnika in skoraj 3 ha njivskih površin 2 teleti, kravo in bika, pa še konja in žrebe.

Cas posebnega popisa leta 1964 (januar) se odraža v nizkem številu svinj in prašičev, zato izkazana vrednost 0,19 GNZ na gospodarstvo ni realna. Oktobra bi bilo stanje docela drugačno. Na hektar njivskih površin pridejo približno 3 svinjski repl. Svinje gojijo izključno za domači zakol. O tem nas prepriča podatek, da so leta 1960 prodali na živinski potni list le štiri prašičke.¹⁰

Le gospodarstva nad 5 ha imajo po enega konja. Z njim si zagotovijo tudi potrebno delovno silo, saj jim sosedje razne prevoze in oranje odslužijo s »težaki«.

Kokoši pride na eno gospodarstvo povprečno 7. Pri tem pa moramo povedati, da ljudje večino jajc prodajo, da dobijo denar za nakup vsakdanjih gospodinskih potrebščin.

Živinoreja je torej slabo razvita in je njeno stanje daleč pod možnostmi. Na gospodarstvo pride povprečno 1,37 GNZ. V skupini A pride na gospodarstvo 1,4 GNZ, v skupini B 1,2 in v skupini C 0,5. Rastlinska in živinorejska proizvodnja moreta skupno dobiti le oceno — nezadovoljivo.

Sklep

Paradiž je povsem agrarno, v vinogradniško proizvodnjo usmerjeno naselje pretežno drobne kmečke posesti z močnim deležem kočarstva. Danes je bolj kot pred 140 leti v lasti domačega prebivalstva, pa tudi sicer se ga je novi čas sorazmerno malo dotaknil in je tako pravo nasprotje Ooričaka.

Celotna proizvodnja nosi pečat primitivnega, svoje skromne potrebe zadovoljujočega gospodarstva, ki je v stoletjih le malo napredovalo. Ob takšni proizvodnji more živeti prebivalstvo le v skrajno skromnih razmerah. Le s sodobnim vinogradništvom in sadjarstvom ter intenzivno živinorejo bodo mogli dvigniti svojo življenjsko raven na nivo ostalega prebivalstva v naši domovini. Zadržno proizvodno sodelovanje brez po-

prejšnje obnove vinogradov in sadovnjakov lu ne more roditi pozitivnih rezultatov. Obnova pa terja velike investicije, ki jih bedno gospodarstvo ne more dati.

Modernizirana proizvodnja bo sprostila množico danes nakopičene delovne sile, ki ji bo potrebno najti novo zaposlitev in jo poklicno preusmeriti. Ta naloga bo zahtevala več investicij kot modernizacija domače proizvodnje. In končno so tu še starejši ljudje, ki jim bo treba zagotoviti primeren »kol«. Problematika je podobna kol v Goričku, le da bo njena rešitev težavnejša in dolgotrajnejša.

DOLANE

Naravno okolje

Dolane so eno najbolj izrazitih dolinskih naselij v Halozah. Od agrarno upravnega mikrocentra Cirkulane so oddaljene 2,5 km, od lokalnega gospodarsko upravnega središča Pluj pa 12 km. S Plujem so povezane z medrepubliško in celo mednarodno pomembno ceslo Maribor-Zagreb. Ob domnevnem prehodu rimske vojaške ceste in srednjeveškem brodu pri Borlu je danes most; tako je imela dolina Bele od nekdaj vlogo široko odprlih vrat v notranjost Haloz in naprej v hrvaško Zagorje.

Sl. 13. Dolane so se naslonile na pleistocensko teraso v dolini potoka Bele

Ozemlje kalatrške občine Dolane obsega spodnji del meridiansko potekajoče doline potoka Bele, ki se tu pod gradom Borl izliva v Dravo. Dolinski profil je »asimetričen« — vzhodno pobočno krilo ima preležno slabo pobočno naklonino, zahodno pa položno. Osrednji del doline je vlažna aluvialna ravnica. Slab vzdolžni nagib ozemlja zavira hitrejši odtok vode, zato so nekateri predeli rahlo zamočvirjeni in izpostavljeni poplavam. Za intenzivno kmetijsko izrabo tal je najugodnejša rahlo razrezana, peščeno ilovnata in sončna pleistocenska terasa, ki se dviga iz aluvialne ravnice v tako blagem nagibu, da so geomorfolne razlike med vznožjem in pobočjem skoraj povsem zabrisane. Tako neopazno prehajajo tudi travniki v njive, ki na terasi prevladujejo. V višjih legah terase so pašniki, na osončnih strah pa gozd. Zaradi vlažnosti dolinskega dna se pojavljajo v hladnejšem delu lela megle, pozimi pa lopolna inverzija.

Demografski razvoj

Prvotno agrarno naselje se je naslonilo na pleistocensko teraso z rahlo koncentracijo ob cesli proti notranjosti. Ima obliko razloženega naselja z zameikom zaselka štirih domačij ob cesti in nekaj kmetijami, ki bi jih lahko imenovali samne. V zadnjih petdesetih letih se je ob dravskem mostu ob povečani prometni vlogi razvilo urbanizirano naselje kot obrtno trgovski center, ki je po vojni del svoje vloge izgubil, dobil pa novo z letoviščem Borl.

Gibanje števila hlš in prebivalstva

Tabela 1

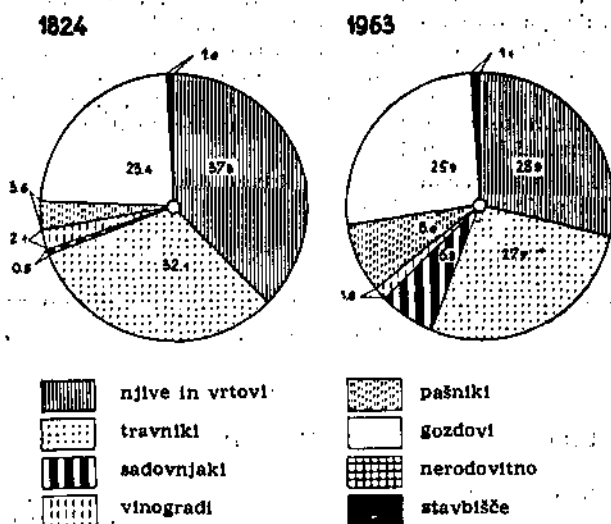
Leto	Število hlš	Število prebivalcev
1820 ²³	18	130
1869 ⁴	20	121
1900 ⁴	25	125
1931 ⁴	27	139
1948 ⁴	27	164
1961 ⁵	35	168

Število hlš je do najnovejših dni raslo zelo počasi, medtem ko je prebivalstvo v stoletnem obdobju stagniralo in šele v novjšem obdobju počasi narašča.

Kljub ugodni prometni legi, letovišču Borl in delovišču kmetijskega kombinata je naselje še vedno izrazito agrarno, saj je bilo leta 1961 še 71% prebivalstva agrarnega. Če upoštevamo samo površine, ki jih imajo domačini, je znašala agrarna gostota 176 in poljedelska 375. Na kvadratni kilometer je živel 82 ljudi.

Socialno posestne in lastniške razmere

Katastrska občina Dolane je merila leta 1824 skoraj 269 ha. Od tega je odpadlo na pota, vode in močvirja 65 ha ali 24% (všet je del dravskega toka). Koristnih površin je bilo 204 ha, enako tudi leta 1963.^{2,3} Posamezne zemljiške kategorije so obsegale, kot kaže slika 14.

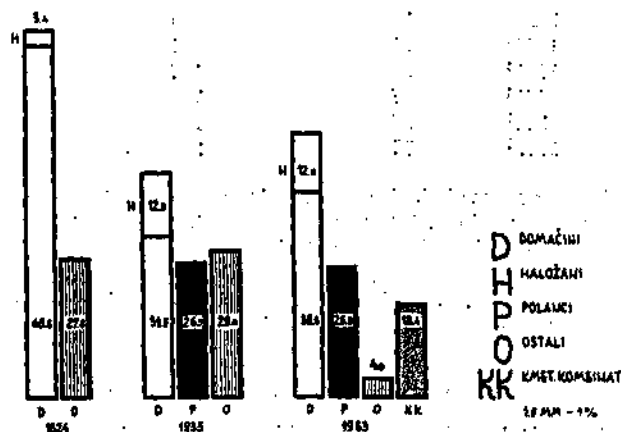

Sl. 14. Dolane, zemljiške kategorije 1824—1963

Dolinski značaj Dolan se odraža v prevladovanju njiv in travnikov. Tretja pomembnejša kategorija je gozd. V 140 letih so se bistveno zmanjšale površine njiv (za 17 ha) in travnikov (za 9 ha), na njihov račun pa so se povečale površine sadovnjakov (za 13 ha), pašnikov (za 9 ha) in gozda (v vinorodnih Halozah so se površine gozda v tem obdobju zmanjšale). Nekaj slabših njiv so spremenili v pašnike, nekaj njiv in travnikov pa v nižinski sadovnjak, kjer še sedaj po dvakrat kosijo.

Iz tabele 2 se vidi, da je pripadala leta 1824 večina zemlje domačinom. Bilo je 14 gospodarstev.² Iz sosednjih Cirkuljan je imel kmet 7 ha površin. Pod ostalimi je

zajeta zemlja graščine Borl (celotna graščinska posest je merila 1093 oralov, od tega 872 oralov gozda, 52 oralov vinogradov in 65 oralov njiv). Dva domača kmeta sta imela 5 ha posesti zunaj matične katastrske občine. Pomešanost posesti je bila majhna. Zanimivo je, da 5 domačih gospodarstev ni imelo vinograda.

Sl. 15. Dolane, lastništvo nad vsemi produktivnimi površinami 1824—1935—1963

Kako povsem drugačna je slika za leto 1935!²⁴ Domačini nimajo niti tretjine površin, izgubili so nad 50 % svoje nekdanje zemlje. Večina te zemlje je sedaj v rokah Polancev, manjši del pa jo imajo kmetje iz sosednjih haloških vasi. Kako je prišlo do takšnega stanja? Na Ptujskem polju manjka travnikov in gozdov, v sosednjih haloških katastrskih občinah pa njiv in travnikov. Oboji so želeli izboljšati strukturo svojih gospodarstev, zato so pritiskali na kmete v Dolanah, naj jim prodajo del svojih površin in ti so zaradi finančnih težav to storili. Tako so imeli leta 1963 Polanci v svoji posesti 40 % travniških in nad 25 % gozdnih površin.³

Po osvoboditvi so na račun agrarne reforme domačini povečali svoje površine, večina graščinske zemlje pa je prešla v družbeno last.

Število domačih gospodarstev in drugih posestnikov —

1824 — 1935 — 1963

Tabela 2

Leto		D	H	P	O	KK	Skupaj
1824 ²	število	14	1	—	1	—	16
	%	87,6	6,2	—	6,2	—	100
1935 ²⁴	število	19	28	47	3	—	97
	%	19,6	28,9	48,5	3,0	—	100
1963 ³	število	29	40	72	9	1	151
	%	19	26	48	6	1	100

V obdobju 1824—1935 se je število posestnikov povečalo za šestkrat, do leta 1963 pa skoraj za desetkrat. Vzporedno s tem se je velikost domačih gospodarstev zmanjšala. Leta 1824 je bila povprečna velikost domačega gospodarstva 10,03 ha, leta 1935 samo 3,40 ha in leta 1963 le še 2,83 ha; zmanjšala se je torej skoraj za štirikrat. Nekoč trdnih kmečkih Dolan ni več.

**Število gospodarstev domačinov po socialno posestnih kategorijah —
1824 — 1935 — 1963 — 1964**

Tabela 3

Leto	0—0,5	0,5—1	1—2	2—3	3—5	5—8	8—10	Nad 10 ha	Skupaj
1824 ²	—	—	—	1	—	4	2	7	14
1935 ²⁴	2	5	—	3	3	4	1	1	19
1963 ³	3	6	4	4	4	6	1	1	29
1964 ⁷	3	5	6	5	3	6	—	1	29

Leta 1964 je obsegalo že 65% gospodarstev manj kot 3 ha. Tako razrahljana kmečka gospodarstva ob zastarelem načinu gospodarjenja niso sposobna zadostno preživljati svojih članov, zato mladina odhaja v mesta.

**Število gospodinjstev po gospodarski dejavnosti in socialno posestnih kategorijah —
popis januar 1964**

Tabela 4

Soc. pos. kategorije	A		B		C		Skupaj	
	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%
0—0,5 ha	—	—	1	6,7	2	100	3	10,4
0,5—1 ha	1	8,3	4	26,7	—	—	5	17,3
1—2 ha	4	33,4	2	13,3	—	—	6	20,6
2—3 ha	3	25	2	13,3	—	—	5	17,3
3—5 ha	1	8,3	2	13,3	—	—	3	10,4
5—8 ha	3	25	3	20,0	—	—	6	20,6
8—10 ha	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 10 ha	—	—	1	6,7	—	—	1	3,4
skupaj:	12	100	15	100	2	100	29	100
	41%		52%		7%		100%	

**Areal gospodinjstev po gospodarski dejavnosti in socialno posestnih kategorijah
v hektarjih in odstotkih — popis januar 1964**

Tabela 5

Soc. pos. kategorije	A		B		C		Skupaj	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
0—0,5 ha	—	—	0,30	0,5	0,37	100	0,87	0,7
0,5—1 ha	0,52	1,4	3,31	5,8	—	—	3,83	3,9
1—2 ha	6,21	16,1	3,28	5,6	—	—	9,47	9,7
2—3 ha	8,37	21,8	4,50	7,7	—	—	12,87	13,2
3—5 ha	4,12	10,7	8,43	14,4	—	—	12,55	12,9
5—8 ha	19,25	50	20,84	35,5	—	—	40,09	41,1
8—10 ha	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 10 ha	—	—	18,00	30,7	—	—	18,00	18,5
skupaj:	38,47	100	58,64	100	0,37	100	97,48	100
	40%		60%				100%	

Cista kmečka gospodarstva so po številu in arealu že v manjšini. In če bi odšteli še tista v velikosti do 3 ha, ki se samo od svojega gospodarstva v danih pogojih dejansko ne morejo preživljati, potem čistih kmečkih gospodarstev skoraj ni več. Tudi najmočnejša kmetija ni zmogla zadržati svojih mlajših članov doma, to pa tudi dokončno pomeni njen propad.

Način izrabe tal pri kmečkih gospodarstvih

Kmetijska zemlja v Dolanah sodi med najboljše v vinorodnih Halozah. Od vseh površin, ki jih imajo domačini, zavzemajo kmetijske površine 70%. Na prvem mestu so travne površine (36,01 ha), na drugem obdelovalne površine (33,1 ha), sledi pa gozd (25,69 ha).³ Proizvodnja nosi pečat zaostalosti in ima obliko izrazite polikulture za dom. V glavnem se držijo triletnega kolobarja — eno leto pšenice ali rž z repo kot strniščnim posevkom ali korenjem, sejanim med rž ozlroma pšnico, naslednje leto koruza, tretje pa krompir. V zadnjih letih uvajajo nekateri kmetje lucerno kot četrto kolobarno kulturo. Zaradi nizkega števila živine njlve slabo gnojijo, travnikov in sadovnjakov pa sploh ne. Umetna gnojila se le počasi uveljavljajo. Večjim kmetom zaradi odhoda mlajših moči primanjkuje delovne sile. Kmetje si pri delu medsebojno pomagajo; večji manjšim z vprežno živino, manjši pa to pomoč odslužijo. Neobdelanih površin sedaj še ni.

Sl. 16. Tudi čebele gojijo
še po starem

Zaostalost proizvodnje se odraža v številu in strukturi poljedelskega in drugega orodja. 29 domačinskih gospodarstev, ki so vsa razen enega ocenjena kot kmetijska, ima 6 plugov (same kmetije nad 5 ha), 6 bran, 2 slamoreznile, 2 vejalnike, 8 stiskalne za grozdje, 1 kotel za kuhanje žganja in 15 prenosnih vinogradniških škropilnic.⁹ Kmetijskih strojev in sodobnejšega orodja kmetje v Dolanah še nimajo. Zemljo s plugom samo zorjejo in pripravijo za setev, za vsa druga dela še vedno uporabljajo motiko.

V primerjavi s prekmursko vasjo Sebeborel, ki njma boljših naravnih pogojev za poljedelsko proizvodnjo, Dolane močno zaostajajo. Pri trinajstkrat večjih njivskih površinah imajo v Sebeboreh dvajsetkrat več plugov, devetindvajsetkrat več bran in devetinšestdesetkrat več slamoreznile. K temu pa moramo v Sebeboreh prišteti še 94 okopalnikov, 34 sejalnikov, 15 prebrljalnikov, 2 kosilnice, 2 mlatilnice in 92 drugih strojev.^{23/88} Odkar so pred leti odpeljali z bližnje Drave poslednji plavajoči mlin (med obema vojnama so bili trije), v zgodnjih jutranjih urah zopet pojejo žrnile.

Proizvodni proces torej ni bistveno drugačen, kot je bil pred več sto leti. Načelo, »tako so gospodarili oče in tako bom tudi jaz«, je tu še trdno v veljavi.

Sedem gospodarstev, ki merijo nad 5 ha, ima 54% vseh njivskih in 58% travnih površin, tako da odpade povprečno na vsako gospodarstvo po 2 ha. Gozdnih površin imajo 68%. Samo teh 7 gospodarstev ima dejansko osnovo, da bi se z usmeritvijo v intenzivno živinorejo spremenila v blagovne proizvajalec in se gospodarsko dvignila.

Na njivah prevladujejo žitarice, ki zavzemajo 75% njivskih površin. Poleg njih je pomembnejši le še krompir. Med žitaricami prevladuje koruza, sledita ji pšenica in rž. Hektarski donosi žitaric so približno na slovenskem povprečju in nekoliko nad jugoslovanskim. Pridelek krompirja je pod slovenskim in na ravni jugoslovanskega povprečja.

Med koruzo sadijo fižol (visoki), sončnec in buče. Tako imenovanih industrijskih rastlin ne gojijo. Pravih vrtov skorajda nimajo (0,22 ha). Najpotrebnejšo zelenjavo sadijo običajno kar na delu najbližje njlve.

Sadjarstvo ni bilo nikoli posebno pomembna gospodarska panoga. Večina sadnega drevja je zasajena na pašniškem svetu okrog hiš. Prevladujejo jabolane, ki so jih ob zadnjem popisu našteji 880, od tega 75% rodnih. Na drugem mestu so slive (288 dreves)

in nato orehi (110 dreves).⁹ Stari in slabo negovani sadovnjaki rodijo navadno vsako tretje leto. Večino sadja predeležajo v jabolčnik. Ker sadovnjakov sproti ne obnavljajo, je dejansko vsako leto manj rodnih dreves.

Vinogradi za Dolane kot dolinsko naseleje niso pomembni, saj jih je na ozemlju katastrske občine komaj 3 ha. 12 gospodarstev sploh nima vinograda, 7 pa le v velikosti do 0,20 ha.

Travnega sveta imajo Dolane največ in kljub močni odprodaji travnikov obsegajo travne površine 52,8% vseh kmetijskih površin domačinov. Večina travnikov je ob potoku na vlažnih tleh aluvialne, ravnice in so zelo dobri ali celo odlični. Le majhne površine so močvirne in izpostavljene skoraj vsakoletnim poplavam. Pašniki ležijo na višjih delih pleistocenske terase. Enkrat letno jih kosijo, nato pa na njih pasejo.

Gozdovi so mešani, v njih prevladujejo bukev, gaber in hrast. Domači kmetje nimajo niti polovice vseh gozdnih površin. Tudi pri gozdovih so si Polanci pridobili pomemben delež.

Rastlinska proizvodnja in število živine

Celotna vrednost rastlinske proizvodnje domačih gospodarstev dosega 1201 žitno enoto ali povprečno 41 žitnih enot na gospodarstvo oziroma 17,4 žitnih enot na hektar kmetijske površine. (V Sebeborcih doseže 20,9, v Podgorju pri Kamniku pa 22,5 žitnih enot na hektar kmetijske površine.) Njivske kulture prispevajo 64%, travne površine pa 32%. Prehranske rastline dajejo 361 žitnih enot, krmne pa 613. Njivsko proizvodnjo smemo z 31 žitnimi enotami na hektar oceniti kot sorazmerno visoko. Travnne površine dajejo povprečno 9,8 žitnih enot na hektar, pri tem pa travniki 14, a pašniki 4,5. Tabela 6 nam bo pokazala, da bi bila proizvodnja lahko mnogo višja.

Povprečni hektarski donos nekaterih kultur — primerjava Dolane in Kmetijski kombinat Ptuj (obrat Zavrč) 1961⁶

Tabela 6

Kulturne rastline	Povprečni donos v q/ha		Žitna enota	Produkcija v žitnih enotah na ha	
	Dolane	KK Zavrč		Dolane	KK Zavrč
pšenica	20,0	32,0	1,0	20,0	32,0
koruza	35,0	68,0	1,0	35,0	66,0
lucerna	55,0	100,0	0,5	27,5	50,0

Dolinski značaj ozemlja in prevladujoči delež travnih površin bi normalno morala imeti za posledico dobro razvito živinorejo. Žal pa nam bodo pokazali podatki, ki sem jih dobil iz popisa kmečkih gospodarstev januarja 1964, prav nasprotno sliko.

Pri 29 gospodarstvih so našli 48 glav goveje živine, 45 svinskih repov, 6 konj in 286 kokoši.⁷ Stanje bi prav lahko imenovali porazno. Dejstvo, da pride povprečno na vsako gospodarstvo le ena krava, 2 svinjska rilca in 9 kokoši, takšno trditev utemeljuje. Število svinj bi bilo sicer nekoliko večje, če bi bil popis izvršen v začetku decembra, kajti v teh krajih opravijo glavne kolne pred novim letom. Podrobna analiza pa nam naredi to sliko še obupnejšo. Dva kmeta z blizu 8 ha vse zemlje in okrog 3 ha travnih površin imata po dve kravi, eden pa še tele do 6 mesecev. Na največji kmetiji (16 ha, od tega 8 ha travnih površin) so ob popisu ugotovili 1 kravo, 1 junico, 1 bika, 2 prašička in 12 kokoši, torej eno govedo na 2,7 ha travnih površin oziroma na 4 ha kmetijskih površin.

Ker so Dolane dolinski svet z nad 50% travnih površin, bo primerjava s tremi katastrskimi občinami — Cirkovci na Dravskem polju, Dornavo na Ptujskem polju ter Zg. Velovlakom v Slovenskih goricah — nedvomno zanimiva.

Povprečje GNŽ na 1 gospodarstvo po gospodarski dejavnosti — primerjava med štirimi kat. obč. v občini Ptuj — januar 1964⁷

Tabela 7

Katastrska občina	A	B	C	Skupaj
Dolane	1,48	1,80	0,50	1,63
Cirkovci	5,32	2,74	1,43	3,02
Dornava	3,48	2,11	0,88	2,56
Zg. Velovlak	4,86	2,61	1,06	3,17

Največja razlika je v skupini A, kar nam govori, da je ta skupina v Dolanah v primerjavi z ostalimi gospodarsko najbolj slaba in problematična.

Živinorejska proizvodnja je usmerjena izrazito v zadovoljevanje domačih potreb. Za prodajo ne priredijo skoraj nič. Po evidenci živinskih potnih listov na krajevnem uradu v Cirkulanah so leta 1963 iz Dolan prodali: 2 kravi, 1 junico, 1 tele in 11 prašičkov.¹⁰ Staleža živine ne morejo dvigniti, ker je prodaja živine poleg prodaje trave eden izmed potrebnih virov dohodkov, s katerimi krijejo javne dajatve in nakupijo industrijsko blago.

Sklep

Dolane se kažejo kot zelo zanimiv primer, kako so družbeno ekonomske silnice v zadnjih 140 letih, predvsem pa do druge svetovne vojne, dobesedno uničile nekdanje trdno kmečko naselje; kako so postale plen sosedov, ki so težili z nakupom travnih in gozdnih površin izboljšati pomanjkljivo strukturo svojih gospodarstev, kako so ob teh procesih razpadale domače kmetije in je slabila njihova gospodarska moč.

Dolane so izrazil primer agrarnega naselja, ki je kljub ugodni prometni legi in ne previliki oddaljenosti od urbanega naselja, od Ptuja, ohranilo do danes ne samo nerazvito, temveč prav naravno polikulturno proizvodnjo, ki zadovoljuje celo domače posestnikove potrebe v zelo pomanjkljivem obsegu.

Rešitev iz današnje zagate je v hitri prekvalifikaciji večine prebivalstva in sočasni organizaciji proizvodnega sodelovanja z domačo kmetijsko zadrugo ali kmetijskim kombinatom Ptuj. Edino tako se more zagotoviti to, kar je za nadaljnji razvoj potrebno, a česar dolanski kmet ne zmore — strojna obdelava, primerno gnojenje in zaščita, boljše seme in preusmeritev v intenzivno živinorejo.

VINORODNE HALOZE

Ostanki preteklosti kot pomemben faktor današnjega agrarnogeografskega razvoja v luči treh katastrskih občin

Povzetek

Vinorodne Haloze so staro vinogradniško področje z majhno in razdrobljeno posestjo domaćinov in nekdanj močnim deležem tuje posesti, ki je rodila viničarstvo in postala skupaj z njim posebnost pokrajine. Leta 1935 je bilo v lasti tujih gospodarstev 33,6% produktivnih in 48,5% vinogradniških površin. Historičnogeografski razvoj pa je bil v bližnjih naseljih različen, in ta različenost ima svoj vidni odrez v današnji geografski realnosti.

Katastrska občina GORICAK je tipično področje zelo ugodnih ekoloških pogojev za proizvodnjo kvalitetnih vin severnega tipa in zato že staro področje dominikanske in mečanske posesti, ki je obsegala leta 1834. leta 57,1% vseh produktivnih in 79,9% vinogradniških površin. Po zakonu o agrarni reformi in odpravi viničarskih razmerij so te površine postale družbena last (kmetijski kombinat) ter so danes osnova za uvajanje moderne vinogradniške proizvodnje, ki spreminja podobo pokrajine in socialne odnose. Tako je ta nekdanji socialni anahronizem postal pozitiven element v razvoju socialističnega kmetijstva.

Katastrska občina PARADIŽ je povsem agrarno, v vinogradniško proizvodnjo usmerjeno naselje s prevladujočo drobno kmečko posestjo. Delež tuje posesti je bil relativno majhen, saj je obsegal leta 1935 komaj 11,2% vseh produktivnih in 16,5% vinogradniških površin. Vinogradniške lege spadajo v II. kvalitetni razred. Z agrarno reformo pridobljena zemlja je bila razdeljena med agrarne interese — bivše viničarje. Povečalo se je število kočarjev, majhna in razdrobljena

kmečka posest pa ohranja primitivno ročno obdelavo in nizko raven ter onemogoča uveljavljanje sodobne vinogradniške proizvodnje. Pokrajina in življenje v njej ohranjata staro podobo in vsebino.

Katastrska občina DOLANE je za razliko od prejšnjih dveh dolinsko naselje z miniminim deležem vinogredov. Leta 1824 so bile Dolane trdno kmečko naselje z največjo povprečno velikostjo posesti v vinorodnih Halozah (10 ha). Družbenoekonomske sličice so v 140 letih sprožile vdor posestnikov s Ptujškega polja, ki so z nakupom travniških in gozdnih parcel težili dopolniti zemljiško strukturo svojih gospodarstev. Leta 1963 so imeli v lasti 40% travniških in 25% gozdnih površin. Število posestnikov se je v tem obdobju povečalo od 18 na 151, med njimi je 73 kmetov s Ptujškega polja. Povprečna velikost gospodarstev domačinov znaša samo 2,33 ha. Nekoč izrazito kmečkih Dolan ni več.

Ceprav v posameznostih različen je zgodovinski razvoj v vseh treh katastrskih občinah ustvaril prevladujočo drobno in razdrobljeno domačo kmečko posest, ki ohranja pri izrabi tal obliko polkulture za dom s prevladujočim motičnim načinom obdelave. Blagovno proizvodnjo dajejo le vinogradi in sadovnjaki, kjer pa se donosi zaradi starosti in izčrpanosti zmanjšujejo. Pridelek žitaric, ki so glavne njivske kulture, zadovoljuje komaj 50% potreb. Rastlinska proizvodnja, ki daje povprečno od 27,2–43 žitnih enot na gospodarstvo oziroma 12,7–18 žitnih enot na hektar kmetijskih površin, more zagotoviti prebivalstvu, ki je še vedno do 80% agrarno, le takšne življenjske razmere, ki so na meji pomenjkanja. Nezadovoljivo je tudi število živine, kar potrjuje podatek, da pride na eno gospodarstvo povprečno 1,37–2,27 GNZ. Najslabše je v Paradižu, kjer 32% gospodarstev nima krave.

Kakšna razlika med modernimi terasastimi vinogradniškimi površinami ne družbenem posestvu, nestalimi iz nakdanje nekmečke vinogradniške posesti, in domačo kmečko posestjo, ki nima v današnjih pogojih posestne strukture in proizvodnje nobene perspektive za uspešen razvoj!

THE WINE-COUNTRY HALOZE

The Past as an Important Factor in the Present Day Agro-Geographical Development of Three Communities

Halozes is an old wine-country where only a small part of the land, broken up into tiny farms, was owned by the local population, while the bulk of the land was in the hands of non-resident landlords who leased their property to tenants. In 1835 altogether 33.8 per cent of the agricultural and 49.5 per cent of the vineyard acreage was owned by non-residents. The historical and geographical development of the nearby settlements followed different trends the result of which is discernible in the present-day geographical picture.

The community Goričak is located in a hilly area with extremely favorable conditions for the production of first-class wines of the northern type. Therefore a large part of it was owned by the Austrian aristocracy and numerous townspeople who in 1824 had 57.4 per cent of the agricultural and 78.8 per cent of the vineyard acreage in their hands. By the Land Reform Act and after the abolition of tenantry the area became public property where today modern wine-growing methods are being introduced that change both the features of the landscape and the social structure of the population. Thus the former social anachronism has become a positive element in the development of socialistic farming.

The community Paradiž is an entirely agrarian settlement whose small farmers occupy themselves with wine-growing. The acreage owned by non-residents as relatively small and was in 1935 no more than 11.2 per cent of the total agricultural and 16.5 per cent of the vineyard acreage. The vineyards are classified as second rate. The land made available by the Land Reform Act was distributed among the former tenants. The number of small cottagers has increased, farming is primitive and done manually as a consequence of which modern wine-growing is impossible. Thus the features of the area and the life in it are the same as of old.

The community Dolane is located in a valley with but few vineyards. In 1824 Dolane was an entirely peasant settlement where the average size of farms was the largest in the area of Halozes. For one-hundred and forty years the socio-economic trends had favored the influx of farmers from the nearby Ptujško polje who were acquiring grassland and woodland in order to complete the structure of their properties. In 1963 they owned 40 per cent of grassland and 25 per cent of woodland in Dolane. The number of landowners in this area increased from 18 to 151 including 73 farmers from Ptujško polje. The average size of the land owned by local farmers is only 2.33 ha.

Historical development has led in the three communities to small farms where land products for domestic needs are grown and where the fields are tilled manually. The only marketable products are wine and fruit. However, the grapevines and fruit-trees being old and the soil exhausted, the yields decrease from year to year. The yield of cereals, which are the main farm products, covers only 50 per cent of the local needs. Vegetables whose yield is on the average 27.2 to 43 cereal units per farm or 12.7 to 18 cereal units per hectare of farm land can warrant the local population, of which 80 per cent are still farmers, only the most humble living conditions. Likewise unsatisfactory is also the number of cattle, that is, on the average 1.37 to 2.27 head per farm. Worst off in this respect is the community Paradiž where one-third of the farms is without a single head of cattle.

It goes without saying that there is a great difference between the modern, terraced vineyards of the public property farms and the privately owned farms which under the present-day conditions have no possibility for further development.

VIRI, GRADIVO IN OSNOVNA LITERATURA

- ¹ Cenilna listina — Gülterschätzung gospoščine Bori — Ankenstein iz leta 1542. Landesarchiv Graz. Abteilung II, Fascikel 8.
- ² Podatki franciscejskega katastra a protokoli in indikacijskimi skicami za leto 1624. Državni arhiv SR Slovenije v Ljubljani.
- ³ Podatki katastrskega urada v Ptuju za stanje leta 1962.
- ⁴ Popisi prebivalstva. Rokopisne tabele izdelane na osnovi avstrijskih popisov prebivalstva leta 1869, 1890, 1890, 1900, 1910 in jugoslovanskih popisov iz let 1921, 1946 in 1953. Zavod za statistiko LRS Ljubljana.
- ⁵ Podatki popisa prebivalstva 1961. Zavod SR Slovenije za statistiko Ljubljana.
- ⁶ Kartoteka prebivalstva na krajevnih uradih Zavrc in Cirkulane.
- ⁷ Podatki posebnega popisa kmetijskih gospodarstev v občini Ptuj januarja 1964. Referat za statistiko pri občinski skupščini Ptuj.
- ⁸ Podatki o povprečnih hektarskih donosih za cenilne okoliše Zavrc in Cirkulane. Referat za kmetijstvo pri občinski skupščini Ptuj.
- ⁹ Podatki kmetijskega popisa 1960. Zavod za statistiko LRS Ljubljana.
- ¹⁰ Podatki o prodani živini na krajevnih uradih Zavrc in Cirkulane.
- ¹¹ Program perspektivnega razvoja kmetijstva v občini Ptuj v letih 1961—1965. Ptuj, januarja 1962.
- ¹² Podatki o izrabi zemlje in o gospodarskih razmerah kmečkih gospodarstev na osnovi teren-skega dela, razgovorov s strokovnjaki in kmetovalci ter kartiranja na terenu.
- ¹³ Anton AMBROSCHITSCH, Beschreibung der Weinbergsgegend Kolles (slowisch Hallosch) in der unteren Steyermark. Verhandlungen und Aufsätze. Grätz 1823.
- ¹⁴ Borut BELEC, Morfologija Haloze. Geografski zbornik VI, Ljubljana 1961.
- ¹⁵ Svetozar ILEŠIČ, Preostanki preteklosti v pokrajini kot element resničnega geografskega okolja. Geografski vestnik XXXVI (1964), Ljubljana 1965.
- ¹⁶ Svetozar ILEŠIČ, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. SAZU, Razred za prirodoslovne in medicinske vede. Inštitut za geografijo. Ljubljana 1950.
- ¹⁷ Vladimir KLEMENČIČ, Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij. Geografski vestnik XXXII, Ljubljana 1960.
- ¹⁸ Milko KOS, Haloze v ptujskih urbarjih iz 15. stoletja. Zgodovinski časopis XIV. Ljubljana 1960.
- ¹⁹ Cene MALOVRH, O metodi geomorfološke analize gorate pokrajine z vidika ekonomske, posebej agrarne geografije. Geografski vestnik XXIX-XXX. Ljubljana 1956.
- ²⁰ Hans PIRCHEGGER, Die Mitteleiterischen Stiftsurbare der Steyermark I. Teil: Seckau, Pettau. Wien 1955.
- ²¹ Hans PIRCHEGGER, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gütern, Städte und Märkte. München 1962.
- ²² Ivan SMALCELJ, Studijska ekspertize o razvoju kmetijstva občine Ptuj. Studijska grupa o razvoju kmetijstva. Ptuj 1963.
- ²³ Carl SCHMUTZ, Historisch-Topographisches Lexikon I-IV. Graz 1622-23.
- ²⁴ Dr. Franc ZGEC, Haloze. (Sociološka študija.) Neobjavljeni rokopis.
- ²⁵ Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani: Studije o kmetijski izrabi tal v treh vaseh Jugoslavije. — Matjaž JERSIČ, Jože LOJK, Ludvik OLAS, Metod VOJVODA, Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Sebeborci v Prekmurju. Geografski vestnik XXXIV. Ljubljana 1962.
- ²⁶ W. ROUBITSCHKE, Die regionale Differenzierung der agraren Bodennutzung 1933 in heutigen Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik. »Petermanns geographische Mitteilungen, Gotha 1959.
- ²⁷ Land Utilization Methods and Problems of Research. Proceedings of the International Seminar Poland, 30. V.—8. VI. 1960. Geographical Studies No 31. Polish Academy of Sciences, Institute of Geography. Warszawa 1962.
- ²⁸ J. SMALCELJ in J. BUTINAR, Kmetijstvo občine Ptuj. Ptuj 1963.
- ²⁹ Emil WOERMANN, Ernährungswirtschaftliche Leistungsmaßstäbe. Mitt. f. d. Landwirtschaft. 58 Jahrgang, Heft 38. Berlin 1948.
- ³⁰ Dr. Georg BLOHM, Angewandte Landwirtschaftliche Betriebslehre. Stuttgart 1957.

površin. Število posestnikov se je v tem obdobju povečalo od 16 na 151, med njimi je 73 kmetov

Jakob Medved

STOPNJE IN VRSTE PROPADANJA GORSKIH KMETIJ V MEŽIŠKI DOLINI

UVOD

Agrarno gospodarstvo v neugodnih naravnih razmerah gorskega sveta se že dolga stoletja spreminja in prilagaja splošnemu družbenoekonomskemu razvoju. Z naglim razvojem tehnike in agrotehnike v času po osvoboditvi so naravne razmere (zlasti reliefne, talne in mikroklimatske) dobile drugačen pomen in vrednost ter povzročile naglo razpadanje starih oblik agrarne proizvodnje in preusmerjanja gospodarskih panog. Na splošno so smeri spreminjanja gospodarskih panog v gorskih predelih prilagojene današnji stopnji družbenoekonomskega razvoja, v podrobnosti pa so mnogokrat močno odvisne od zgodovinskega razvoja in socialne pripadnosti lastnikov. Kako močno vplivata na smer in intenzivnost spreminjanja izrabe zemljišča velikost posesti in socialna pripadnost lastnikov, bom skušal prikazati v tej razpravi.

1. RAZVOJ POSESTNIH RAZMER

Od razkroja fevdalizma do zmage socialistične revolucije so samostojne kmetije nenehno prehajale v roke veleposestnikov in drugih neagrarnih lastnikov. Skromni in neresni poskusi izvedbe agrarne reforme v kapitalistični Jugoslaviji niso mogli zaustaviti tega razvoja. Kljub trajnosti tega procesa pa so vendarle v tem skoraj stoletnem razvoju posamezna obdobja, ko je bilo prehajanje kmetij v nekmečke roke posebno močno. Glede na to in še posebej na dejstvo, da so s splošnim gospodarskim razvojem segali po kmečki zemlji vedno novi socialni sloji, sem obravnavano obdobje razdelil na pet etap:

1. Od 1848 do 1880 traja obdobje kmečke lesne obrti in kmečkega izvoznitva lesa, oblikovanje rudarske veleposesti in začetek formiranja fužinarsko-gozdarske veleposesti grofov Thurnov.

2. Od 1880 do 1900 je obdobje nazadovanja žagarstva in kmečkega izvoznitva lesa ter pojav prvih lesnih trgovcev in začetek lesno-predelovalne industrije.

3. Od 1900 do 1918 traja obdobje, ko se dokončno neha kmečko izvoznitvo lesa. Kmet postaja vedno bolj odvisen od lesnega trgovca in s tem delavec v svojem lastnem gozdu ali pa najemnik in drvar.

4. Od 1918 do 1940 je obdobje največje ekspanzije lesnih trgovcev, advokatov in drugih drobnokapitalističnih elementov ter omahjivega izvajanja agrarne reforme, ki pa vendarle prepreči naraščanje veleposestev.

5. Obdobje po osvoboditvi prinaša nov razvoj posestnega stanja.

Razvoj posestnega stanja in propadanje samostojnih kmetij ter njihovo prehajanje v roke neagrarnih lastnikov so pospeševale ali zavirale številne okoliščine, med katerimi bom skušal posebej obravnavati naslednje:

1. vpliv spreminjanja družbenoekonomskih odnosov na razvoj posestnega stanja,

2. vloga in vrednost določenih naravnih razmer v spremenjenih družbenoekonomskih odnosih, v naglem gospodarskem in tehničnem razvoju ter njihov vpliv na razvoj posestnega stanja,

3. vpliv bližnje industrije in rudarstva na razvoj posestnega stanja in
4. vloga velikosti posesti v boju proti prehajanju zemlje v roke neagrarnih lastnikov.

A. Obdobje od 1848 do 1880

Po izvedeni zemljiški odvezi je kmet postal na videz samostojen, osvobojen tlake in desetine, toda moral je v dvajsetih polletnih obrokih plačati polovico plačila za osvoboditev, ostalo polovico pa je plačala koroška dežela. Plačevanje teh obveznosti ni bilo za vse kmete enako breme. V neposredni bližini rudnika, cvetoče prevaljske železarne, laškega premogovnika in fužin je kmet imel dosti več možnosti za zaposlitev s prevozom, dobavo oglja, drv itd. ter je lažje prišel do denarja. Poleg tega je imel v neposredni bližini nenasičen trg za prodajo kmetijskih pridelkov. Mnogo težje pogoje so imeli kmetje v oddaljenih krajih, kjer zaradi oddaljenosti teh možnosti ni bilo, hkrati pa so to tudi predeli, ki imajo klimatsko in reliefno najmanj ugodne razmere.

Vsemu temu se pod vplivom industrije in rudarstva pridruži še naglo spreminjanje gospodarskega sistema. Na oddaljenih kmetijah je bila glavna gospodarska panoga kmetijstvo, ki pa je zaradi primitivnega načina obdelovanja zemlje in težjih reliefnih razmer potrebovalo dosti delovne sile.

Z naglim razvojem prevaljske železarne in laškega premogovnika so tudi doslej zapostavljeni hlapci in dekle lahko dobili zaposlitev, s tem je življenje tudi zanje postalo ugodnejše, nudilo jim je prej nedosegljivo možnost, da postanejo zakonski očetje in matere, zakaj obstoj družine ob rastočih plavžih ni bil ogrožen. Kmetije so zaradi tega izgubile dosti ljudi, kmet je postal vedno bolj navezan na delovno silo svoje ožje družine. Vzporedno s tem je cena lesa in lesnih izdelkov vedno bolj rasla, posebno po dograditvi železnice. Zlasti če je imel večjo zemljiško posest, je vliški kmet vedno bolj opuščal živinorejo in poljedelstvo ter iskal dohodke v gozdu. Ker so lastniki rudnikov in fužin za svoje potrebe imeli zadostne površine gozdov, je kmet postajal izvoznik lesa. V dolinah in globačah so naglo rasle žage samice ali venecijanke ter koč drvarjev, tesarjev in drugih gozdnih delavcev.

Pri nekaterih kmetijah so višje cene lesa rodile negativne posledice. Kmetje so začeli opuščati trdo delo ter živeti na račun gozda bolj razkošno, kot jim je dovoljeval njihov ekonomski položaj. Če je kmet prišel v finančno stisko zaradi plačevanja obrokov za odvezo, davkov ali iz kakršnih koli drugih vzrokov, mu je denar vedno rad posodil njegov nekdanji zemljiški gospod, dokler posojilo ni naraslo toliko, da je kmetija prešla v njegove roke.

Družina grofov Thurnov je že od odprave rajonizacije gozdov stremela za tem, da dobi v svojo posest čimveč gozdov in si s tem zagotovi potrebne količine lesa za fužine in premogovnike. Z dograditvijo železnice in naraščanjem cen lesa so Thurni kmalu začutili, da bodo gozdovi imeli vedno večji pomen, ter so pridno izrabljali krizo kmetov in kupovali njihove domačije. Prizadevali so si, da okrog svojih starejših posestnih jeder osnujejo veliko arondirano posest; posebno so stremeli za tem v senčnih predelih doline; ki je najbolj ugodna za gozdarstvo. Pri kupovanju kmetij so rabili različne metode, od posojanja denarja v času, ko je bil kmet v stiski, prepričevanja o nerentabilnosti kmetovanja v gorskih predelih do omejevanja poti in vode.¹

Do 1880 je prešlo v roke Thurnov 37 kmetij s skupno površino 3107,35 ha (glej karto). Proces propadanja samotnih kmetij je v tem času najmočnejše zajel Uršljo goro, Jazbino, Mežo-Takraj in Podpeco. Ni naključje, da je večina kmetij (25) obsegala nad 40 ha, kajti te velike gozdne kmetije so bile za veleposestnike najbolj privlačne. Na drugi strani pa so te kmetije najprej prihajale v krizo, ker leže v višjih, klimatsko manj ugodnih legah ter so bile najbolj oddaljene od industrijskih središč in s tem od možnosti dodatnega zaslužka in tržišča. Bile pa so tudi preveč navezane na gozd in jih je zato kriza močnejše prizadela. Manjše kmetije so kupovali Thurni predvsem v neposredni bližini svojih industrijskih objektov, zaradi arondacije pa v vmesnih predelih.

Tudi lastniki rudnikov so že zgodaj začeli posegati po kmetijah, toda samo v rudarskem področju Podpece, Plata in v nekaterih mejnih predelih drugih katastrskih občin; pri kupovanju kmetij ni bila važna velikost posestva, pač pa samo interesno področje. Skupno so rudarski podjetniki do leta 1880 kupili 5 kmetij s površino 552,08 ha.

Ostali sloji se v tem času še ne uveljavljajo. Večja zemljišča ima v tem času le prevalska železarna, predvsem na področju svojega premogovnika na Lešah. V Uršlji gori in Javorju nastaja v tem času med kmeti izrazita socialna diferenciacija, naglo raste posest kmeta Plešivčnika, ki je bil pravi predstavnik kapitalizma na vasi. O njem pravi dr. Sušnik, da »... je šel prekašat grofe in kapitaliste v brezsrčni plambi iesov: petnajst let je lezel više in više (1870—1885), bil bogat kot baron, s parom jelenov se je pozimi vozil na saneh, Suhi dol je bil njegov, Potočko, Medvedje, Krstavec, Šeserje, Radmanje in vse do današnje prevalske papirnice.«²

V času do 1880 je prešlo v nekmečke roke skupno 59 kmetij s površino 4119,77 ha ali 13,56 % celotne površine Mežiške doline.

B. Obdobje od 1880 do 1900

V tem času so se gospodarske razmere gorskih kmetij v Mežiški dolini precej spremenile. Iz gostilničarjev, trgovcev, večjih kmetov ali iz gozdnih delavcev je zrasel sloj iesnih trgovcev, ki je organiziral industrijsko predelavo lesa in prevzel lesno trgovino v svoje roke. Z nastajanjem žag na parni pogon je kmečka žaga-samica postala le žaga za domače potrebe. Kmetje so postajali vedno bolj odvisni od lesnih trgovcev ter so postajali najemniki, delavci ali pa prevozniki lesa iz svojega gozda do industrijske žage ali lesnega skladišča. Agrarna kriza in diferenciacija na vasi v tem obdobju dosežeta največji razmah. Fužinarsko-gozdarska družina grofov Thurnov marljivo izkorišča stisko kmetov ter zaseže 45 kmetij s skupno površino 4801,52 ha. Thurni so v tem času širili svojo posest od Podgore, Jazbine in Javorja proti Ludranskemu vrhu, Bistri in Koprivni.

Bleiberger Bergwerks Union (BBU) je v tem obdobju dobila v svojo posest 7 kmetij s skupno površino 800 ha. V Podpecl je zajela 6 kmetij in 1 v Javorju. Lesni trgovci so kupili 4 kmetije s skupno površino 125,44 ha.

Tako je ob prehodu stoletij, v času, ko je Mežiška dolina preživljala hudo gospodarsko krizo, bilo v nekmečkih rokah že 9848,73 ha ali 32,42 % celotne površine. Za obe obdobji je značilno, da so prehajale v nekmečke roke predvsem velike kmetije, saj je v tem času propadlo več kot 50 % vseh posestev nad 100 ha. S propadom velike kmetije so manjši posestniki, ki so bili prej odvisni od velikega kmeta, morali prodati svoja zemljišča grofu, če so hoteli dobiti zaposlitev kot žagarji, gozdni delavci ali fužinarji. Tako imenovani »beg z dežele« tu ni bil beg z dežele, kajti »istočasno, ko so propadale kmečke posesti, so se pominile bajte in bivše ovčje staje z drvarji, najemniki, gostači, knapi in raznimi drugimi ljudmi na potisku.«³ Rasle pa so tudi številne kočje žagarjev in gozdnih delavcev, saj so ravno v tem obdobju močno poselili grape in ozke doline, kjer za prvotno agrarno poselitve ni bilo prostora.

C. Obdobje od 1900 do 1918

Na začetku tega stoletja je bilo sorazmerno najmanj sprememb. Gorske kmetije so dokončno izgubile tekmo z lesnimi trgovci in modernimi žagarskimi obrati, saj jim zaradi skromnih zalog lesa in primitivne predelave na venecijankah niso mogle več kljubovati. Kmet je postajal vedno bolj odvisen od iesnih trgovcev.

Zaradi zmanjšanja agrarne krize, deloma pa tudi zaradi velikega gospodarskega poloma, ki je zadel Mežiško dolino ob opustitvi prevalske železarne, kmetje svojih posestev niso radi prodajali, saj niso videli možnosti zaposlitve, ter so se zato vračali k živinoreji in poljedelstvu. Razvoj Thurnovih veleposestev je v glavnem končan. Thurni so prišli v krizo, zato niso mogli dokončno arondirati svojih posestev na desni strani Meže. V tem obdobju Thurni kupijo 9 posestev v Navrškem vrhu, dve na Lešah in po eno v Ludranskem vrhu in Uršlji gori, torej 13 kmetij s skupno površino 342,85 ha. Rudniki (BBU) so zajeli dve posestvi v Jazbini in eno v Javorju s skupno površino 96,21 ha. Lesni trgovci so v spodnjem delu doline pokupili 5 posestev v skupni izmeri 149,75 ha.

Do konca prve svetovne vojne, v slabih 70 letih, je prešlo v nekmečke roke 136 kmetij s povprečno velikostjo 78,73 ha in skupno površino 10.455 ha, kar je 34,37 %

celotne površine Mežiške doline. Grofje Thurni so imeli 95 posestev ali 27,18% celotne površine, BBU 15 posestev ali 4,77% in ostali neagrarni lastniki 26 posestev ali 2,4% celotne površine Mežiške doline.

D. Obdobje med obema vojnama (1918—1940)

Po končani prvi svetovni vojni je bil razvoj obeh veleposestev zaradi nevarnosti agrarne reforme zaključen. V kapitalistični Jugoslaviji naj bi agrarna reforma v smislu vidovdanske ustave razlastila veleposestva. Z njenim izvajanjem pa so v veliko razočaranje ljudstva odlašali celih deset let, dokler reakcionarna oblast ni bila prepričana, da je zatrla revolucionarne sile in da bo lahko izvedla agrarno reformo sebi v prid. 21. julija 1931 je izšel zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih.⁴ Po tem zakonu so veleposestva tista posestva, ki presegajo 72,80 ha obdelovalne zemlje ali 194,32 ha zemljišča sploh. Poleg tega je obstajala možnost, da je veleposestnik obdržal določena zemljišča kot maksimum in določeno površino kot supermaksimum ter 1500 ha gozdov. Zemljišča si je lahko izbral lastnik sam.

Glede na navedene olajšave so bili rudniki (BBU), Henckel, ostali nekmečki posestniki in veliki kmetje izvezti iz agrarne reforme, v poštev so prišla samo posestva grofov Thurnov. V zvezi s tem je banska uprava izdala poseben odlok o izvajanju agrarne reforme na posestvih grofov Thurnov.⁵ Po teh podatkih so grofje Thurni po stanju 1819 posedovali v Mežiški dolini naslednja zemljišča:

njive	343,8889 ha	gozdovi	7200,1521 ha
vrtovi	8,3525 ha	stavbišča	18,9824 ha
travniki	460,7204 ha	nerodovitni svet	123,4918 ha
pašniki	95,7783 ha	skupaj	8251,3064 ha

Za širši in ožji maksimum
so si Thurni izbrali:

Za razlastitev in razdelitev med
agrarne Interesente je bilo določeno:

njive	55,9600 ha	187,8894 ha
travniki	100,4488 ha	221,8514 ha
vrtovi	5,7798 ha	1,3288 ha
pašniki	31,3264 ha	35,9378 ha
gozdovi	18,2204 ha	0,7290 ha
stavbišča	7,3098 ha	4,8739 ha
nerodovitni svet	1,2874 ha	0,3915 ha
skupaj	215,3442 ha	432,7718 ha

Poleg navedenih zemljišč bi vsa tri posestva Thurnov lahko obdržala 3000 ha gozdov in gozdnih enklav, ki po arondaciji spadajo v sklop gozdov. Ostale površine naj bi bile razlaščene v korist občn. V ta namen so bila rezervirana naslednja zemljišča:

njive	125,1987 ha	stavbišča	8,8087 ha
travniki	138,4202 ha	pašniki	28,5141 ha
vrtovi	1,2443 ha	nerodovitni svet	121,8129 ha
gozdovi	7181,2027 ha	skupaj	7801,5716 ha

Od teh zemljišč bi si lastniki lahko po svojem preudarku izbrali 3000 ha gozdov. V korist občn bi bilo mogoče razlastiti 4801,5716 ha, v korist agrarnih interesentov pa 432,5718 ha, torej skupaj 5035,3434 ha.

V smislu zakona sta obstajali dve možnosti za razlastitev gozdov. Prva, da gozdove prevzame občina in z njimi razpolaga, in druga, da postanejo občine solastnice gozdov ter krijejo izdatke, uprava pa bi bila centralizirana pri banski upravi. Veleposestniki so imeli v občinskih odborih močan vpliv, posebno preko lesnih trgovcev, ki so izkoriščali njihove gozdove. To se odraža tudi v spomenici, ki so jo leta 1932 poslali župani zainteresiranih občn banski upravi.⁶ Spomenica pravi, da so gozdovi nerentabilni, da

bilance grofov Thurnov kažejo za leto 1931 kljub vzorni ureditvi veleposestva 1.300.000 dinarjev izgube. Glede na to so župani absolutno odklonili predlog, da bi občine postale lastnice gozdov in organizirale celotno izkoriščanje ter gojitev v svoji režiji, češ da bi nastala ogromna gospodarska škoda in »bi bilo postavljenih na cesto 500 uradnikov in delavcev, svoj zaslužek pa bi izgubila tudi velika večina prebivalstva, ki ima od obeh veleposestev svoj dobiček. Posledice tega bi bile nezaposlenost, nezadovoljstvo, ki bi ustvarjalo boljševisko razpoloženje, in obubožanje ljudstva, ki je v tem pogledu že itak na žalostni stopnji«. Tudi drugi predlog so odločno odklonili: »to drugo možnost pa odločno odklanjamo ter nočemo o tem ničesar slišati, to pa iz razlogov, ker je vsaka državna uprava in uprava korporacij pasivna in nočemo imeti opravka z nikakim šipadom«. Predlagali pa so tretjo varianto, ki je bila v korist veleposestnikov, da bi se občine same pomenile z veleposestniki. Ti naj bi jim odstopili posamezne manjše komplekse gozdov, ali pa naj bi jim priskrbeli drva za potrebe šol in občinskih uradov. Pogajanja med predstavniki občin in veleposestniki so trajala vse do leta 1935, dokler ni bil sklenjen sporazum med veleposestniki in začasno državno upravo razlaščenih gozdov v Ljubljani.

Ta sporazum navaja, da ni mogoče razlastiti vseh gozdov, ker so gozdne površine zelo razkosane, težko dostopne ter so iz najslabših gozdov, tako da z dohodki iz teh gozdov ne bi mogli kriti proizvodnih stroškov. Zraven tega bi morali odpustiti več kot tisoč gozdnih delavcev, ki jih ne bi imeli kje zaposliti. Zato sporazum določa, da veleposestniki brezplačno odstopijo 2490 ha gozdov, od tega 1800 ha v Mežiški dolini.

S tem je že tako skromen zakon o izvajanju agrarne reforme skoraj popolnoma zvodenel. Veleposestniki so s svojo tezo o nerentabilnosti gozdov in nevarnosti brezposelnosti ter boljševisma pridobivali vedno več drobnokapitalističnih elementov, ki so imeli glavno besedo v občinah, ter uspeli, da so se občine uprle prvotni zamisli zakona. S taktičnim manevriranjem so se veleposestniki izognili zahtevam občine po raznih servitutnih pravicah ter se pogodili z ZDU in ji odstopili najslabše gozdove v minimalnih površinah, pa še ti pravno nikoli niso bili odvzeti. Veleposestniki so oddali tudi najslabša poslopja, kar se vidi iz okrožnice ZDU, ki med drugim navaja, da »odklanja prav vsako odgovornost za eventualne nezgode radi slabega stanja stavb. Prebivanje v teh stavbah je prepuščeno dosedanjim najemnikom na njih lastno odgovornost, krivično in materialno«.

Iz razlaščenih gozdov naj bi dobivali revnejši kmetje, ki nimajo lastnih gozdov, brezplačno les za drva in gradbene potrebe. Dejansko pa mali kmetje in kočarji niso bili deležni tega. Seznam uporabnikov lesa v razlaščenih gozdovih za leto 1935 navaja trgovce, gostilničarje, obrtnike, uradnike in le dva kmeta.

Podobno kot pri razlastitvi gozdov so počeli veleposestniki tudi pri izvajanju agrarne reforme kmetijskih površin. S pomočjo svojih predstavnikov so po eni strani pritiskali na agrarne interese. To ni bilo težko, ker najemnik ni mogel dobiti zaposlitve kje drugje kot pri veleposestniku, saj so bila vsa podjetja v njihovih rokah. Po drugi strani pa so ustvarjali mnenje, da je bolje zanje, če ostanejo najemniki, kot da dobe zemljo v last in bodo plačevali anuitete in davek. Da so pri tem imeli precej uspeha, je vidno iz spomenice agrarnih interesentov, ki med drugim navaja: »Ne reflektiramo in ne želimo, da se veleposestvo razlasti, in se tudi doslej nismo prijavili za nakup tega zemljišča. Zato prosimo, da se potom agrarnega urada posreduje, da bodo naše želje upoštevane ter da še naprej ostanemo najemniki tega posestva, kot smo bili doslej že mnogo let in smo tudi s tem stanjem popolnoma zadovoljni«.

Da so bili kočarji in najemniki tako neodločni in preplašeni, ni nič čudnega. Z izvajanjem agrarne reforme so odlašali več kot deset let, preden so sploh začeli z reševanjem tega problema. Veleposestniki in njihovi predstavniki pa so ves čas izvajali močno propagando in hud pritisk. Agitacija veleposestnikov je trajala že dolgo, kar je razvidno iz okrožnice okrožnega urada v Velikovcu iz leta 1920, ko je ta urad opozoril, da agrarna reforma ni ukinjena in naj se občine bore proti veleposestniškim agitatorjem. Kočarji in najemniki so bili preveč razočarani, preveč nezanesljivi je bil njihov položaj, da bi nastopili proti veleposestnikom in se prijavili kot agrarni interesi. Na mnogih primerih so videli, da pri obiaisti nimajo zaščite, da je izvajanje agrarne reforme samo formalno, da imajo veleposestniki po svojih predstavnikih občino in oblast v svojih rokah.

Ze samo dejstvo, da si je veleposestnik lahko ožji, širši in supermaksimum izbral sam, je povzročilo, da je bilo izvajanje agrarne reforme praktično onemogočeno. Veleposestnik si je izbral najboljšo obdelovalno zemljo v bližini naselij, razlastitvi pa je prepustil posamezne enklave v gorah, kjer najemnik ni mogel dobiti druge zaposlitve kot pri veleposestniku. Agrarni interesent je lahko maksimalno dobil deset juter zemlje, kar pa v teh naravnih razmerah ne zadošča za preživetje družine. Če se je pa kakšen posameznik ie prijavil kot agrarni interesent, je veleposestnik spremenil prejšnjo odločitev in tisto zemljo določil kot maksimum. Vsa ta dejstva so povzročila, da ni bilo dosti interesentov za zemljo ali pa so se interesi sami sporazumeli z veleposestnikom (Bistra in Ludranski vrh). V Mežici so med 14 interesentov razdelili 10 ha zemlje, v Podpeci pa 16 ha, medtem ko so bile drugod razdeljene minimalne površine. Delitev zemlje in agrarni zakup sta se zavlačevala vse tja do druge svetovne vojne. Marsikje so grofovski logarji samovoljno spreminjali agrarni zakup, ponekod pa je moral interesent zapustiti zemljo, ker ni mogel plačevati anuitet in davka, zemljo pa so vrnili veleposestnikom.

Tak način izvajanja agrarne reforme je bil pač odraz celotnih razmer v kapitalistični Jugosloviji. Z načenjanjem tega vprašanja so hoteli uspavati vaško revščino, na drugi strani pa z zavlačevanjem in samim načinom izvajanja obdržati staro stanje. Kočarje in najemnike so razočarali in vzbudili v njih nezaupljivost do izvajanja agrarne reforme ter jih končno pustili v popolni odvisnosti od veleposestnikov.

Med obema vojnama se v propadanju samostojnih kmetij pojavljajo določene spremembe. Ker je nevarnost agrarne reforme preprečila veleposestnikom, da bi segali po kmetijah, sega sedaj po kmetijah na desetine malih lesnih trgovcev, gostilničarjev in advokatov. Določene spremembe so opazne tudi glede na gospodarsko usmeritev pro-

TIPI IN FAZE PROPADANJA KMETIJ

TIPI PROPADANJA:

NEKMETIJSKI LASTNIKI:

logarjice

ogromne kmetije

50 % puš

70 % puš

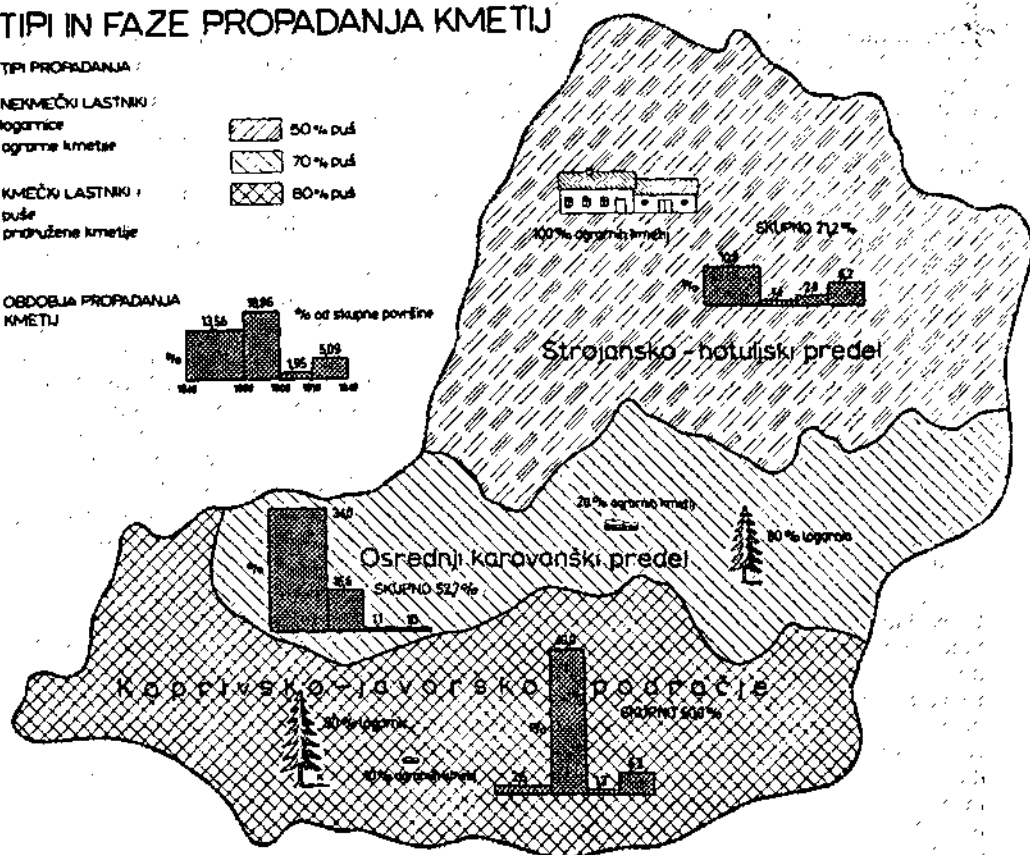
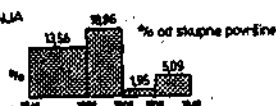
80 % puš

KMETIJSKI LASTNIKI:

puše

pridružene kmetije

OBDOBJA PROPADANJA KMETIJ

padajočih kmetij. Doslej je prešlo v nekmečke roke največ kmetij v relativno slabih naravnih razmerah v zgornjem delu doline. V strojansko-hotuljskem predelu doline, kjer prevladujejo boljše naravne razmere za kmetijstvo in drobna zemljiška posest, je propadlo le malo kmetij. Že s propadom prevaljske železarne kot bližnjega tržišča za to področje se je položaj kmetij tudi tam poslabšal. Z uvajanjem moderne tehnike v obdelovanju zemlje in z opuščanjem rala je postalo obdelovanje zemlje v strmih svetov povsem nerentabilno. Kmet s strmih hribovskih kmetij s svojimi poljedelskimi pridelki in živnorejsko prirejo ni mogel več konkurirati kmetu s položnejšega sveta, obdržal se je samo z večjim garanjem in nižjo življenjsko ravni. Z naglim padanjem cen kmetijskih pridelkov in relativnim naraščanjem davkov so kmečki dolgovi vedno bolj rasli. Le kmetje, ki so poleg živnorejske in poljedelske proizvodnje imeli precej gozda in s tem tudi zaposlitev v domačem gozdu, ko na polju ni bilo dela, so se izmikali preveliki zadolženosti.

Med obema vojnama je iz vseh naštetih vzrokov zajel proces propadanja samostojnih kmetij vso dolino. V celoti je v tem obdobju prešlo v nekmečke roke 31 kmetij s skupno površino 1544,35 ha. Čeprav je proces zajel celotno področje, je bil vendar najmočnejši v strojansko-hotuljskem predelu. Vseposvoda pa sta ga zavrli druga svetovna vojna in ljudska revolucija.

E. Pregled čez celotno obdobje (1848—1940)

V devetdesetih letih, od konca fevdalizma do začetka socialistične revolucije, je proces prehajanja zemlje v roke neagrarnih lastnikov ustvaril sledečo sliko.

Število kmetij v Mežiški dolini:

Leto	nad 150 ha	150—100 ha	100—60 ha	60—40 ha	40—30 ha	30—20 ha	20—10 ha	10—3 ha	skupaj
1850	40	33	61	55	65	137	324	146	761
1940	17	11	33	43	52	111	202	125	594

Število kmetij, ki so prešle v nekmečko last:

	štev. ‰	štev. ‰	štev. ‰	štev. ‰	štev. ‰	štev. ‰	štev. ‰	štev. ‰	štev. ‰
1880	8	4	14	3	1	13	8	8	59
	20,8	12,1	23	5,5	1,5	9,5	3,5	5,5	7,5
1880	13	15	9	1	7	1	2	8	56
1900	32,5	45,5	15	1,8	10,8	0,7	1	5,4	7
1900	—	—	2	3	1	7	7	1	21
1918	—	—	3	3,5	1,5	5,1	3,1	0,6	2,8
1918	2	3	3	5	4	5	5	4	31
1940	5	9	5	9,8	6,2	3,7	2,2	2,4	4
skupaj	23	22	28	12	13	26	22	21	167
	58,3	66,6	45,9	21,8	20	19,8	9,8	14	21,1

Skupaj je prešlo v nekmečke roke 167 kmetij v skupni površini 11.980 ha, kar je 39,46‰ celotne površine Mežiške doline. V skladu s spreminjanjem pomena posameznih naravnih in družbenih razmer pa se kažejo med posameznimi predeli Mežiške doline tudi z vidika celotnega razvoja nekatere razlike.

Sorazmerno največ zemljišč je prešlo v nekmečke roke v osrednjem karavanškem predelu, kjer so najslabše naravne razmere za kmetijstvo, hkrati pa je bil vpliv rudarstva in železarstva tu že dolgo časa dokaj močan. Tu so se vrh tega križali interesi rudarstva in fužinarstva, kar je povzročilo, da je propadlo največ kmetij. V nekmečko last je prešlo 51‰ celotne površine ali 33‰ vseh zemljišč v Mežiški dolini, ki so prešla v nekmečko posest. Najvažnejša je bila prva etapa, na katero odpade 64‰ vseh zemljišč,

ki so v celotnem obdobju prešla v nekmečko last. Na drugo etapo odpade 31 % zemljišč, zadnji etapi pa sta bili manj pomembni.

V koprivsko-javorskem področju je prešlo v nekmečko posest 50 % vseh površin ali 45 % vseh zemljišč v Mežlški dolini, ki so prešla v nekmečko last. Najtežje je obdobje od 1880 do 1900, ko je propadlo 80 % vseh kmetij, ki so prešle v nekmečko last.

V strojansko-hotuljskem podolju je zaradi ugodnejših naravnih možnosti in družbenih razmer prešlo v nekmečko last samo 22 % celotne površine. Po intenziteti sta najvažnejša prvo obdobje in čas med obema vojnoma.

F. Obdobje po osvoboditvi

Po osvoboditvi se je začela izvajati temeljita agrarna reforma. Zemljišča tujih veleposestnikov in domačih nepoljedelskih lastnikov so bila takoj razlaščena. Gozdovi z manjšimi vmesnimi enklavami so postali splošno ljudsko premoženje, kmetijske površine veleposestnikov pa so brez odškodnine dobili blvi najemniki, kočarji, dninarji in gozdn delavci.

Skupaj je z razlastitvijo veleposestnikov in drugih neagrarnih lastnikov prešlo v splošno ljudsko premoženje 14.568,48 ha, kar je 47,9 % celotne površine. Od tega je bilo razdeljeno med agrarne interese 1037 ha ali 3,42 % celotne površine. Poleg tega imajo delavci v najemu precejšnje površine zemlje, last splošnega ljudskega premoženja, ali pa so dobili v gradbenih okoliših zemljo v uživanje, da so si postavili hiše.

Izvajanje agrarne reforme je bilo do leta 1962 v glavnem končano razen nekaterih spornih problemov. Ljudska oblast je upoštevala specifično problematiko gorskih področij in pustila kmetom dosti več zemlje, kot predvideva splošni zemljiški maksimum. Zajela je predvsem nekaj velikih gozdnih kmetij v zgornjem delu doline, drugje pa so zaradi številne premoči manjše posesti prišli v poštev le nekmetje, če so imeli večje površine zemlje. Skupaj je bilo odvzeto kmetom 1743,91 ha zemlje.

Število kmetij je s tem naraslo od 594 leta 1940 na 653 v letu 1962 (pri tem niso všteta posestva delavcev in nameščencev pod 3 ha). Najbolj je narasla skupina od 3 do 10 ha. V okviru ostalih skupin pa so zaradi izvajanja agrarne reforme nastale nekatere spremembe.

Pregled posestnega stanja leta 1962:

Kategorije	Število posestnikov	%	Skupna površina ha	%
družbeni sektor	—	—	13.531,17	44,56
privatni sektor	2.005	—	16.832	55,44
skupaj			30.363,17	100
Privatni sektor:				
delavci do 3 ha	1.352	67,2	639	4,17
kmetje	653	32,8	16.139	95,83
Posamezne kategorije kmetov:				
3— 10 ha	211	32,4	1.164	7,3
10— 20 ha	178	27,3	2.577	16
20— 30 ha	106	16,1	2.597	16,2
30— 40 ha	62	9,5	2.307	13,6
40— 60 ha	50	7,6	2.397	14,4
60—100 ha	23	3,5	1.844	12,2
100—150 ha	15	2,3	1.748	10,9
nad 150 ha	8	1,2	1.505	9,4

Izvor zemljišč družbenega sektorja:

Katastrska občina	Nacionalizacija 1945—1946 (v ha)	Agrarna reforma 1948—1962 (v ha)	Razdeljeno med agrarne interesente (v ha)	Zemljišča družb. sektorja leta 1962 (v ha)	(%)
Koprivsko-javorsko področje:					
1. Koprivna	699,47	132,29	64,05	967,71	32,52
2. Ludranski vrh	1.211,56	107,31	17,95	1.300,92	68,63
3. Bistra	1.954,75	339,36	141,45	2.152,57	81,65
4. Javorje	1.230,80	166,23	216,68	1.200,45	44,21
5. Črna	183,95	44,61	—	226,56	48,42
Osrednji karavanški predeł:					
6. Topla	—	549,23	—	549,23	40,83
7. Podpeca	1.332,32	113,71	225,22	1.220,61	64,59
8. Jazbina	401,97	128,57	—	540,54	71,68
9. Uršlja gora	1.512,16	—	41,13	1.471,03	80,60
10. Podgora	465,78	—	18,93	466,83	49,30
11. Plat	183,46	36,56	—	220,04	33,64
Strojansko-hotuljsko področje:					
12. Meža-Takraj	693,70	—	—	693,70	63,12
13. Zg. Jamnica	45,69	64,28	—	110,17	16,30
14. Tolsti vrh	280,05	—	—	260,05	22,05
15. Leše	497,73	—	169,34	328,39	40,69
16. Poljana	126,81	—	—	126,81	64,04
17. Strojna	61,35	—	—	61,35	8,25
18. Prevalje	90,75	—	32,15	56,40	17,81
19. Zelenbreg	6,29	8	—	14,29	2,73
20. Prežki vrh	110,32	4,96	—	115,24	41,15
21. Suhi vrh	72,66	—	—	72,66	14,93
22. Zagradi	103,69	—	—	103,69	16,31
23. Lokovica	103,92	—	—	103,92	32,00
24. Dolga brda	131,54	—	—	131,54	22,00
25. Sp. Jamnica	95,70	—	—	95,70	21,41
26. Navrški vrh	219,50	16,84	13,39	224,95	65,56
27. Breznica	162,83	—	35,52	127,31	25,50
28. Meža-Onkraj	32,93	—	—	32,93	7,73
29. Selovec	73,10	—	3,85	69,25	20,24
30. Belšak	71,19	—	11,12	60,07	26,57
31. Dobja vas	64,25	—	11,90	52,35	43,26
32. Brdinje	56,16	—	6,66	47,30	7,97
33. Kotlje	19,01	—	—	19,01	14,73
34. Stražišče	25,83	—	—	25,83	6,59
35. Lom	30,48	—	25,96	4,50	1,19
36. Farna vas	56,56	—	—	56,56	29,72
37. Mežica	62,29	—	—	62,29	77,86
38. Javornik	42,77	—	—	42,77	50,31
39. Ravne	66,83	—	—	66,83	75,92
Skupaj	12.824,57	1.743,91	1.037,31	13.531,17	44,56

II. Spremembe na kmetijah, ki so postale last neagrarnih lastnikov

Na kmetijah, ki so prešle v last neagrarnih posestnikov, so nastale velike spremembe. Razvoj teh kmetij je šel v različne smeri, kot so pač različni motivi vodili posameznike pri nakupovanju teh zemljišč. Zato si bomo te spremembe ogledali po posameznih veleposestvih in njihovi gospodarski ureditvi.

Rudniki (BBU) so zajeli tiste kmetije, katerih zemljišče je bilo pomembno za rudarstvo in njegove industrijske obrate. Vsa ta področja so se naglo urbanizirala. Tam, kjer sta bili prej kmetiji Vošnjak in Čemernik, je nastalo industrijsko središče rudnika Žerjav. V tesni soteski, kjer so bile manjše njive in travniki, so nastale velika topilnica, separacija, tovarna šiber in stanovanjske hiše. Del zemljišča zavzemajo vrtovi, kjer delavci goje zelenjavo. Enake spremembe je doživelo področje nekdanje polenske kmetije, kjer je danes upravno središče rudnikov in stanovanjsko naselje Polena. Podoben razvoj so doživele kmetije v Podpeci in Meži-Takraj, ki so postale rudniška last, samo da tu niso nastajali večji industrijski obrati, pač pa rudarske stanovanjske hiše. Manjše dele njiv so spremenili v vrtove, nekaj travnikov v kozje pašnike, ostala področja pa so prerasli gozdovi.

Posebno preobrazbo so doživeli predeli, ki jih je zajel Thurn za potrebe pridobivanja premoga, ter kmetije, ki jih je zajel leški premogovnik. V posledicah na zunanjem licu pokrajine so med premogovniki in svinčevimi rudniki bistvene razlike. Rudniki svinca pridobivajo svinec v bolj ali manj kompaktni skali, kjer ni nevarnosti, da bi se površje ugrezalo. Zato je zunanji učinek svinčevega rudarstva mnogo manjši in se poleg industrijskih naprav in stanovanjskih hiš omeji na ogromne nasipe, lahko bi rekli na manjše griče nasute jalovine, ki jih zaradi nevarnosti rušenja oblagajo z rodovitno prstjo in pogozdujejo. Večje negativne posledice pa povzroča svinčevo rudarstvo, ker s svojimi rovi preseka žile studencev, zaradi česar ti usihajo, kar povzroča težave nekaterim kmetom v osrednjem karavanškem predelu.

Mnogo bolj je preobrazilo pokrajino premogovništvo. Medtem ko premogovnik v Mežici zaradi kratkotrajnega obratovanja in skromne proizvodnje ni pustil vidnih sprememb v zunanjem licu pokrajine, je premogovnik v Lokovici povzročil številne ugreze, ki so docela razrezali nekdanje njivske in travniške površine. Največje zunanje spremembe so nastale na kmetijah, ki so postale last laškega premogovnika. Najdaljši čas obratovanja in največja produkcija se močno poznata tudi v zunanji preobrazbi predela. Posebno so to preobrazbo pospeševale vmesne plasti gline, ki so povzročale močno usedanje. S prehodom kmetij v last premogovništva je nastalo sredi agrarne pokrajine rudarsko naselje; nasipi, rovi in ugrezi pa so popolnoma spremenili mikrorelief. Čeprav je danes to področje ustaljeno, zaradi močne razgibanosti ni primerno za poljedelstvo.

Thurni so z nakupovanjem kmetij hoteli zoblikovati čim večjo arondirano gozdno posest. Skladno s tem se je naglo spreminjala tudi izraba zemljišča. Ta proces je lepo opisal Prežihov Voranc: »Kmečki sinovi so stopali pred žrela peči, v curkih izlivali pred njimi znoj in solze, v neskončnih delavnikih, a iz zlata teh znojnih srag so njihovi gospodarji kupovali njihova rodna ognjišča, jih rušili in spreminjali v tihoto neizmernih gozdov. Planine so postajale vse tišje, čim večji je bil ropot fužin.«¹⁰ Thurni so nameravali pašnike, planine, travnike in del njiv pogozditi, del njiv in stanovanjska poslopja pa obdržati za stanovanja gozdnih delavcev. Ravno potrebe po delovni sili so povzročile, da je v dobi ročne obdelave lesa le malo kmetij, ki so prešle v last Thurnov, popolnoma prerasel gozd. Povečini pa se je njihova obdelovalna zemlja skrcila na minimum. Pri spremembah v izrabi zemljišča je zelo važno, kdaj so kmetije prišle v veleposestnikove roke. Uršljo goro, Jazbino, Ludranski vrh je proces propadanja kmetij zajel zelo zgodaj, zato so ob nekdanjem gospodarskem središču kmetije samo še majhne krpe obdelovalne zemlje, medtem ko je v Koprivni ta proces dokaj mlajši ter so zaradi tega ostale večje površine obdelovalne zemlje.

Tudi domovi kmetij, ki so prešle v veleposestniške roke, so doživeli nagle spremembe. Veleposestnik se za gospodarska poslopja ni brigal, najemnik pa jih ni mogel vzdrževati, zato so se skrčili na najmanjšo mero, marsikje pa popolnoma propadli. Stanovanjske hiše večjih kmetij so marsikje preuredili v logarnice (Mlinar v Bistri, Pudgar v Ludranskem vrhu itd.). Koče so doživele manjše spremembe, kajti veleposestniki so jih rabili za delavska stanovanja. Pa tudi pri tem so določene razlike. Največ koč se je obdržalo na obrobju veleposestva in ob vmesnih samostojnih kmetijah, medtem ko so bile sredi grofovskih gozdov kmalu pogozdene.

Sorazmerno najmanj sprememb v izrabi zemljišča je bilo na tistih kmetijah, ki so postale last lesnih trgovcev, advokatov, zdravnikov in drugih neagrarnih lastnikov. Glavni vzrok je verjetno ta, da se je proces prehajanja zemlje v roke navedenih slojev

začel mnogo pozneje in ga je pri največji intenzivnosti prekinila ljudska revolucija. Drugi vzrok je v tem, da drobnokapitalistični elementi, ki so dobili te kmetije, niso imeli dovolj kapitala, da bi se odločali za drage in dolgotrajne investicije pri pogozdovanju. Zato so pridobljena zemljišča izkoriščali v dotedanjih oblikah.

Pri kmetijah, ki so prešle v last drugih kmetov, pa se je gospodarska izraba zemljišča spreminjala skladno s splošnim nazadovanjem živinoreje in poljedelstva ter z naraščanjem pomena gozdov, torej s splošno preobrazbo agrarne pokrajine v gozdarsko. Pri tem pa glede na starost procesa lahko ločimo različne tipe. Kmetije, ki so že zgodaj prešle v roke drugega kmeta, so se izoblikovale v tako imenovani tip »puš« (npr. Ratihova puša, Pernača puša, Ravnjakova puša itd.). Puše so se — podobno kot danes v Avstriji »Zuhubenwesen«¹¹ — na zunaj le malo ločile od pravih kmetij. V njih so običajno stanovali najemniki ali gozdni delavci, ki so redili eno kravo ali dve, skrbeli za gospodarska poslopja in pasli gospodarjevo živino. Gospodarska funkcija teh puš je bila dopolnjevanje matičnega gospodarstva s krmilnimi in prehrabnimi rastlinami. Danes pa je večina teh »puš« dosegla že naslednjo stopnjo ekstenzifikacije. V večini primerov so stanovanjska poslopja še opuščena, gospodarska pa močno v razpadu. Zaradi pomanjkanja delovne sile se selet in košnja vedno bolj opuščata, njive in travnike pa spreminjajo v pašnike, ki jih polagoma zarašča gozd. Pri tem pa so precejšnje razlike glede velikosti matičnega gospodarstva ter glede vrednosti naravnih možnosti za kmetijstvo. V strojansko-hotuljskem predelu, kjer prevladujejo ugodnejše reliefne in mikroklimatske razmere za kmetijstvo in manjša zemljiška posest, so puše večinoma še obljude. V ostalem predelu doline pa so zaradi slabših naravnih razmer za kmetijstvo in večje zemljiške posesti puše že opustele in so postale večinoma pašna področja.

Po nacionalizaciji zemljišč tujih veleposestnikov in opravljeni agrarni reformi na zemljiških neagrarnih lastnikih lahko pri spreminjanju izrabe zemljišč ločimo dve obdobji.

V prvem desetletju po osvoboditvi, ko je pri sečnji in spravilu lesa še prevladovalo ročno delo, so nekdanje grofovske kočje in ostanki nekdanjih kmetij bili močno obljude. V njih so stanovali gozdni delavci, rudarji, železarji in nekdanji najemniki, ki so postali lastniki teh zemljišč. Kmetijske površine so bile dokaj dobro obdelane, marsikje se je moral celo gozd zopet umakniti obdelovalnim površinam.

V zadnjem desetletju pa so nastale bistvene spremembe. Hitri razvoj ravske železarne in mežiškega rudnika je pritegnil dosti delavcev iz gorate okolice. Vzporedno z odseljevanjem prebivalstva so gradili kamionske ceste v gozdove ter mehanizirali posek in spravilo lesa. Vse to je povzročilo, da so kočje gozdnih delavcev prazne in prepuščene razpadu, zemljišča pa naravnemu pogozdovanju. Preostali gozdni delavci pa se sele v dolino, v moderne logarnice, kjer imajo boljše možnosti za življenje.

Zelo velike spremembe so nastale tudi na kmetijah, ki so bile nekoč last trgovcev, advokatov in drugih slojev. Agrarni interesi, sedanji lastniki, so od skupnosti dobili samo kmetijske površine brez gozdov. V prvem desetletju so se temeljito oprijeli živinoreje in poljedelstva, ki sta jim v tem obdobju še dajala minimalne možnosti za preživljanje. Z naraščanjem življenjskega standarda industrijskega delavca in vedno večjo možnostjo zaposlitve ter dobivanja stanovanj v industrijskih središčih so ravno ti kmetje začeli prvi zapuščati zemljo in se odseljevati. Ta razvoj je ekonomsko in psihološko popolnoma utemeljen. Ti agrarni interesi so izmed vseh kmetov imeli najslabši ekonomski položaj, na drugi strani pa so bili najmanj navezani na zemljo. S tem, da so agrarni interesi ob zgornji meji naselitve dobili samo obdelovalne površine brez gozdov, so nastale nenormalne gospodarske tvorbe, ki niso nudile možnosti za obstanek. Agrarni interesi so si kmalu morali poiskati dodatne dohodke z zaposlitvijo v neagrarnih panogah gospodarstva ali pa pri večjem kmetu kot gozdni delavci. Za poljedelstvo in živinorejo jim je primanjkovalo stelje in gnoj, za obnovo poslopij pa gradbenega lesa. Le ob najugodnejših letinah so pridelali zadosti hrane za lastne potrebe, največkrat pa so jo morali kupovati. Za preusmeritev v živinorejo so bile obdelovalne površine zaradi skromnih donosov premajhne. Zaradi naštetih dejstev je cela vrsta agrarnih interesov zapustila zemljišča, ostali pa so si poiskali zaposlitev v gozdovih ali drugih neagrarnih panogah. Kmetija jim je v večini primerov služila kot dodatni vir dohodkov v pašno-košni usmeritvi.

OPOMBE

- ¹ Po pripovedovanju kmeta Pistočnika v Jazbini.
- ² Franc Sušnik: Naša gora, Koroški fužinar 1932, št. 7-9, 2-3.
- ³ Prežihov Voranc, Od Kotelj do Belih vod. Ljubljana 1945, 197.
- ⁴ Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih. Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine. Ljubljana 21. 7. 1931.
- ⁵ Odlok o ugotovitvi agrarnih objektov na veleposestvih grofov Thurn-Vaisassina. Kraljevska banska uprava Dravske banovine, št. 111/8 No. 106/10. Ljubljana 5. 3. 1935.
- ⁶ Spomenica županov občine Koprivna, Crna, Mežica, St. Danijel, Libuče, Kotlje in Tolisti vrh z dne 25. 3. 1932, poslana banski upravi v Ljubljani (kopijo hrani avtor).
- ⁷ Okrožnica Gozdne uprave razlaščenih gozdov v Črni, št. 29/25 z dne 1. 6. 1935 (hrani avtor).
- ⁸ Prošnja 18 Thurnovih najemnikov, poslana Agrarnemu uradu v Ljubljani dne 18. 9. 1935 (kopijo hrani avtor).
- ⁹ Okrožnica Okrožnega urada v Velikovecu z dne 28. 9. 1920 (hrani avtor).
- ¹⁰ Prežihov Voranc, Jamnica. Ljubljana 1945, 154.
- ¹¹ Elisabeth Lichtenberger: Das Bergbauernproblem in den österreichischen Alpen. Erdkunde. Geographisches Institut der Rheinischen Friedrich-Wilhelms Universität Bonn. Band XIX, Heft 1, 39-57.

Drugi podatki so iz zemljiške knjige Okrajnega sodišča Slovenj Gradec in katastrskega urada Slovenj Gradec.

STOPNJE IN VRSTE PROPADANJA GORSKIH KMETIJ V MEŽIŠKI DOLINI

Povzetek

Agrarna gospodarstva v neugodnih razmerah gorskega sveta se že dolga stoletja spreminjajo in prilagajajo splošnemu družbenoekonomskemu razvoju. Z naglim razvojem mehanizacije v zadnjem desetletju so naravne razmere (zlasti reliefne, talne in mikroklimatske) dobile drugačen pomen in drugačo vrednost ter povzročile naglo propadanje starih oblik agrarne proizvodnje. Na splošno so smeri spreminjanja gospodarskih panog v gorskih predelih odraz današnje stopnje družbenoekonomskega razvoja v posebnih naravnih razmerah, v podrobnosti pa so mnogokrat močno odvisne od historičnega razvoja in socialne pripadnosti lastnikov. Vpliv teh činiteljev na smer spreminjanja izrabe zemljišča sem skušal prikazati v tem delu.

Od ukinitve fevdalizma do zmage socialistične revolucije so samostojne kmetije nenehno prehajale v roke neagrarnih lastnikov ali v last večjih kmetij. Glede na intenzivnost tega razvoja in glede na uveljavljanje vedno novih slojev lahko to obdobje razdelimo na štiri faze.

1. Za čas od 1848 do 1890 je značilno naglo preusmerjanje gospodarstva. Nagli razvoj industrije in rudarstva v Mežiški dolini je s svojimi potrebami po delovni sili povzročil, da so gorake kmetije zgubile dosti ljudi. Gorski kmet je postajal vedno bolj navezan na delovno silo svoje ožje družine. Vzporedno s tem je cena lesa in lesnih izdelkov vedno bolj rasla. Zlasti če je kmet imel večjo zemljiško posest, je vedno bolj opuščal živinorejo ter iskal dohodke v gozdu. Ker so lastniki fužin in železarn za svoje potrebe imeli zadostne količine gozdnih, je kmet postajal izvoznik lesa. V dolinah in grapah so rasle žage samice ali venečjanke ter kočje drvarjev, žagarjev in drugih gozdnih delavcev. Marsikateri kmet je začel opuščati živinorejo in poljedelstvo ter skušal živeti na račun gozda bolje, kot mu je dovoljeval ekonomski položaj, zato je kmalu prišel v finančno stisko. Fužinarsko-gozdarska družina grofov Thurnov je kmalu začutila, da bodo gozdovi imeli vedno večjo vrednost in večji pomen, ter je pridno začela izkoriščati stisko kmetov in kupovati njihove kmetije.

V tem času so propadale velike gozdne kmetije v senčnem delu doline, skupaj 59 kmetij, s skupno površino 4119 ha, kar je 13,5% celotne površine Mežiške doline. Ni naključje, da je bila večina propadlih kmetij večja od 100 ha, kajti te kmetije so bile za veleposestnike najbolj privlačne. Na drugi strani pa so te kmetije najprej zašle v krizo, ker leže v vlažnih, reliefno in klimatsko manj ugodnih razmerah za kmetijstvo.

2. V času od 1890-1900 so se gospodarske razmere za gorake kmetije precej spremenile. Iz gostinčarjev, trgovcev in večjih kmetov je zrasel sloj lesnih trgovcev, ki so organizirali industrijski način predelave lesa in prevzeli lesno trgovino v svoje roke. Z nastajanjem parnih žag je kmečka žaga samica bila poslej le za domače potrebe. Kmetje prihajajo v vedno večjo odvisnost od lesnih trgovcev ter postajajo njihovi najemniki, delavci ali prevozniki. Agrarna kriza in diferenciacija na vasi sta v tem obdobju zavzele največji razmah. Propadlo je 52 kmetij s skupno površino 5727 ha. Največ kmetij je prešlo v last gozdarskih veleposestnikov, znatno pa se uveljavljajo tudi lesni trgovci.

3. V času od 1900 do 1918 je bilo sorazmerno najmanj sprememb. Gorske kmetije so dokončno izgubile tekmo z lesnimi trgovci in modernimi žagarskimi obrati, saj jim zaradi skromnih zalog lesa in primitivne predelave niso mogle več kibusovati. Zaradi zmanjšanja agrarne krize in velikega gospodarskega poloma, ki je zadel Mežiško dolino z opustitvijo prevajalske železarnice, kmetje svojih posestev niso radi prodajali ter so se vračali k živinoreji in poljedelstvu. V tem času je propadlo 21 kmetij s skupno površino 582 ha.

4. V času med obema vojnama se v propadanju gorskih kmetij pojavljajo določene spremembe. Ker je nevarnost agrarne reforme preprečila veleposestnikom, da bi še nadalje širili svojo posest, prevzamejo sedaj njihovo vlogo lesni trgovci, advokati in gostinčarji. Spremembe so opazne tudi glede na gospodarsko usmeritev propadajočih kmetij. Doslej so propadale kmetije

v predelih, kjer prevladujejo slabše naravne razmere za kmetijstvo, sedaj pa je ta proces zajel vso dolino. Skupaj je propadlo 31 kmetij a skupno površino 1544 ha.

V devetdesetih letih je prešlo v nekmečko last vsega 187 kmetij, a skupno površino 11.980 ha, kar je 39,48% celotne površine Mežiške doline. Največ (50% celotne površine) kmetij je propadlo v kopriško-javorakem področju in osrednjem karavanskem predelu, kjer so za kmetijstvo slabše naravne razmere in prevladuje večja posest, znatno manj (22% celotne površine) pa je v atrojansko-hotuljskem predelu z ugodnejšimi naravnimi razmerami in prevlado manjše posesti.

5. Po oavoboditvi je prišlo do temeljite agrarne reforme. Z razlastitvijo tujih veleposestnikov je prešlo v družbeni sektor 14.568,48 ha ali 47,9% celotne površine Mežiške doline. Z izvajanjem agrarne reforme je bilo odvzeto kmetom 1743,91 ha. Pri tem so upoštevali specifične razmere gorakih kmetij in pustili posameznemu kmetu dosti več zemlje, kot je predvideva zemljiški maksimum. V poštev so prišle le velike gozdne kmetije ter nekmečka posestva. Gozd je ostal v lasti družbenega sektorja, poljedelske površine (1037 ha) pa so razdelili med agrarne interese.

Na kmetijah, ki so prešle v roke neagrarnih lastnikov ali večjih kmetov, so naalele velike spremembe. Razvoj teh kmetij je šel v različno smer, kakor so različni motivi vodili posameznike pri nakupovanju teh kmetij, zato si te spremembe ogledimo po posameznih tipih.

a) Posestva, ki so prešla v last veleposestnikov, so se naglo preusmerjala h gozdarstvu. Planine, pašnike in del travnikov je prerastel gozd, domovi kmetij pa so postali logarnice in stanovanja gozdnih delavcev. Vzoredno z uvajanjem mehanizacije v gozdove in s krčenjem potreb po delovni ali si tudi število logarnic naglo zmanjšuje; gospodarska in stanovanjska poslopja propadajo, ostanki nekdanjih obdelovalnih površin pa so prepuščeni naravnemu pogozdovanju.

b) Sorazmerno najdlje se je ohranilo polikulturno poljedelstvo na kmetijah, ki so prešle v last drugih neagrarnih lastnikov. Drobno kapitalistični elementi, ki so dobili te kmetije, niso imeli dovolj denarja za dolgotrajne investicije v obliki pogozdovanja, zato so zemljišča teh kmetij izkoriščali v dotedanji obliki. Po oavoboditvi so posalele last nekdanjih najemnikov. Ker so agrarni interesi dobili kmetijske površine brez gozdov, so naalele nenormalne gospodarske tvorbe, tako imenovana agrarna posestva, ki ne dajejo eksistenčne možnosti. Za poljedelstvo in živinorejo primanjkuje stele in drv, za obnovo poslopij pa gradbenega lesa. V prvem desetletju so se temeljito oprijele živinoreje in poljedelstva, ki jim je pa le ob najugodnejših letinah dajalo zadosti za domače potrebe. Z naglim razvojem industrializacije, raatjo standarda in možnostjo zaposlitve so ravno agrarni interesi začeli najprej zapuščati zemljo in se odseljevati. Kolikor pa so ostali, so si poiskali zaposlitev v neagrarnih poklicih ali pa pri večjem kmetu, kmetija pa jim daje dndaten vir dohodkov, v večini primerov v pašno-košni usmeritvi.

c) Pri kmetijah, ki so prešle v last drugih kmetij, se je izraba zemljišča spreminjala skladno s splošnim nazadovanjem poljedelstva in živinoreje in z naraščanjem pomena gozdov. Pri tem pa glede na lego kmetij in starost procesa razlikujemo dva tipa:

1. Višinske kmetije, ki so prešle v last nižje ležečih kmetij, so se razvile v puše. Puše so se v prvi fazi le malo ločile od pravih kmetij. Na njih so živeli najemniki, gozdni delavci ali oskrbniki, ki so običajno bili apolovinarji. Gospodarska funkcija puš je bila dopolnjevanje matičnega gospodarstva a prehrabnimi in krmnimi rastlinami. Tako funkcijo imajo še danes puše v strojansko-hotuljskem predelu, ki je gosteje poseljen in ima relativno ugodnejše naravne razmere za kmetijstvo. V osalih predelih doline, kjer so slabše naravne možnosti za kmetijstvo, pa so puše dosegle že naslednjo stopnjo ekstenzifikacije. Stanovanjska poslopja so opuščena, gospodarska v razpadu, njive in travniki se spreminjajo v pašnike, te pa polagoma prerašča gozd.

2. Kmetije, ki so prešle v last sosednjega kmeta in leže v takih naravnih razmerah, ki omogočajo obdelavo, dovoz gnoja in apravilo pridelkov k matični kmetiji, bi lahko imenovali pridružene kmetije. Proces propadanja gospodarskih poslopij je enak pušam. Izraba zemljišča pa se podobno kot na matičnem gospodarstvu spreminja v akladu a splošnim razvojem samostojnih kmetij v gorskih predelih.

PHASES ET TYPES DE DÉPÉRISSEMENT DES FERMES DE MONTAGNE DANS LA VALLÉE DE LA MEZICA

Résumé

Dans les conditions défavorables du monde alpestre, depuis de longs siècles déjà les économies agraires se transforment et s'adaptent à l'évolution socio-économique générale. Avec le rapide développement de la mécanisation dans la dernière décennie, les conditions naturelles (surtout du relief, du sol et du microclimat) ont obtenu une autre signification et une autre valeur et elles ont provoqué le rapide dépérissement des anciennes formes de la production agricole. En général, les directions de la transformation des branches économiques dans les contrées montagneuses sont le reflet de l'étape actuelle du développement économique dans les conditions naturelles particulières et, dans le détail, elles sont bien souvent fortement dépendantes du développement historique et de l'appartenance sociale des propriétaires. L'influence de ces facteurs sur la direction de la transformation de l'exploitation du terrain sera présentée dans cet ouvrage.

De l'abolition du féodalisme à la victoire de la révolution socialiste, les fermes indépendantes passeront l'une après l'autre aux mains des propriétaires non agraires ou à la propriété des fermes plus grandes. Étant donné l'intensité de ce développement et l'affirmation de couches toujours nouvelles, nous pouvons répartir cette période en quatre phases.

1. Pour la période de 1848-1880, une rapide transformation de l'économie est caractéristique. A cause du rapide développement de l'industrie et des mines dans la vallée de la Mezica, avec ses

besoins en main-d'œuvre, les fermes de montagne ont perdu beaucoup de monde. Le paysan de montagne était de plus en plus lié à la main-d'œuvre de sa famille même. Parallèlement, le prix du bois et des articles en bois croissait de plus en plus. Surtout si le paysan avait une propriété foncière plus grande, il abandonnait de plus en plus l'élevage du bétail et cherchait des revenus dans la forêt. Comme les propriétaires de forges et de fonderies possédaient des quantités suffisantes de forêts pour leurs besoins, le paysan devenait exportateur du bois. Dans les vallées et les ravins on poussé les scies dites ventiliennes et les chaumières des bûcherons, des scieurs et autres ouvriers forestiers. Bien des paysans commencèrent à abandonner l'élevage du bétail et l'agriculture, essayant de vivre mieux sur le compte de la forêt que le leur permettait la situation économique, c'est pourquoi ils eurent bientôt des embarras financiers. La famille des comtes de Thurn s'occupant de forges et de forêts sentit bientôt que les forêts allaient avoir une valeur et une importance de plus en plus grandes et elle se mit avec application à exploiter la gêne des paysans et à acheter leurs fermes.

Dans cette période, de grandes fermes forestières dans la partie ensoleillée de la vallée déperirent, au total 50 fermes avec une superficie totale de 4.119 ha, ce qui représente 13,5% de la superficie entière de la vallée de la Mežica. Ce n'est pas par hasard que la majorité des fermes en faillite dépassait une superficie de 100 ha, car ces fermes étaient les plus attrayantes pour les grands propriétaires. D'un autre côté, ces fermes sont d'abord entrées en crise parce qu'elles sont situées plus haut, dans des conditions de relief et de climat moins favorables à l'agriculture.

2. Dans la période de 1880—1900, les conditions économiques des fermes de montagne se sont passablement transformées. Des aubergistes, commerçants et grands fermiers est issue la couche des commerçants en bois, qui organisèrent le mode industriel de travail du bois et prirent en leurs mains le commerce du bois. Avec l'introduction des scieries à vapeur, la scie paysanne d'alors ne servit plus qu'aux besoins locaux. Les paysans deviennent de plus en plus dépendants des commerçants en bois, leurs ouvriers ou transporteurs. Dans cette période, la crise agraire et la différenciation au village parvinrent à leur plus grande amplitude. 52 fermes avec une superficie totale de 5.727 ha déperirent. La plupart des fermes devinrent la propriété des grands propriétaires forestiers; les commerçants en bois aussi s'affirmèrent considérablement.

3. Dans la période de 1900—1918, il y eut proportionnellement le moins de changements. Les fermes de montagne perdirent définitivement la compétition avec les commerçants en bois et les scieries modernes, du fait que, à cause des faibles stocks de bois et du façonnement primitif, elles ne pouvaient plus faire face. A cause de la diminution de la crise agraire et de la grande débacle économique, qui atteignit la vallée de la Mežica avec l'abandon de la fondrie de Prevalje, les paysans n'aimaient pas vendre leurs propriétés et ils revenaient à l'élevage du bétail et à l'agriculture. Dans cette période, 21 fermes avec une superficie totale de 592 ha déperirent.

4. Dans la période entre les deux guerres, certains changements se manifestent dans le dépérissement des fermes de montagne. Comme le danger de la réforme agraire empêchait les grands propriétaires de continuer à étendre leur propriété, c'étaient maintenant les commerçants en bois, les avocats et les aubergistes qui prenaient leur rôle. On observe aussi des changements en ce qui concerne l'orientation économique des fermes en voie de dépérissement. Jusque là c'étaient les fermes dans les secteurs où prédominent des conditions naturelles plus défavorables à l'agriculture qui dépérissaient, tandis que maintenant ce processus englobait toute la vallée. Au total, 31 fermes avec une superficie totale de 1.544 ha déperirent.

En quatre-vingt-dix ans étaient passées en propriété non paysanne au total 187 fermes avec une superficie totale de 11.980 ha, ce qui représente 39,46% de la superficie totale de la Vallée de la Mežica. 50% des superficies totales des fermes déperirent sur le territoire de Koprivna-Javorje et dans la contrée centrale des Karavankes, où les conditions naturelles sont plus défavorables à l'agriculture et où prédomine la grande propriété. Une superficie bien moindre (22% de la superficie totale) échoit au secteur de Sirojns-Kotlje, avec des conditions naturelles plus favorables et une prédominance de la moindre propriété.

5. Après la libération on en arriva à une réforme agraire radicale. Avec l'expropriation des grands propriétaires étrangers, 14.568,48 ha, soit 47,9% de la superficie totale de la Vallée de la Mežica, passèrent au secteur social. Avec la réalisation de la réforme agraire, 1.743,01 ha furent enlevés aux paysans. Ce faisant, on avait tenu compte des conditions spécifiques des fermes de montagne et laissé au paysan particulier bien plus de terrain que n'en prévoit le maximum foncier. Seules les grandes fermes forestières et les propriétés non paysannes étaient prises en considération. La forêt resta en propriété du secteur social, tandis que les superficies agricoles (1.037 ha) furent partagées aux intéressés agraires.

De grands changements survinrent dans les fermes qui étaient passées aux mains des propriétaires non agraires ou des paysans plus importants. Le développement de ces fermes alla dans une direction différente, suivant les motifs qui dirigeaient les particuliers à l'achat de ces fermes. Examinons donc ces changements selon les types particuliers.

a) Les propriétés, qui passèrent aux mains des grands propriétaires, s'orientèrent rapidement vers la sylviculture. Les alpages, les pâturages et une partie des prés se couvrirent de forêts, tandis que les demeures des fermes devenaient les gîtes de gardes-forestiers et les logements des ouvriers forestiers. Parallèlement à l'introduction de la mécanisation dans les forêts et à la réduction des besoins en main-d'œuvre, le nombre des gîtes de gardes-forestiers diminue aussi; les bâtiments économiques et d'habitation dépérissent, tandis que les restes des superficies cultivables d'autrefois sont abandonnés au reboisement naturel.

b) Proportionnellement le plus longtemps s'est conservée l'agriculture de polyculture dans les fermes qui sont passées en propriété d'autres propriétaires non agraires. Les éléments petit-capitalistes, qui obtinrent ces fermes, n'avaient pas assez d'argent pour des investissements de longue durée sous forme de reboisement, c'est pourquoi ils exploitèrent les terrains de ces fermes

sous la forme d'alors. Après la libération, ces fermes devinrent la propriété des anciens fermiers. Comme les intéressés agraires avaient obtenu des superficies agricoles sans forêts, des formations économiques anormales naissaient, que l'on appela les propriétés agraires, qui n'offraient pas de possibilités d'existence. Pour l'agriculture et l'élevage du bétail il manquait de la litière et du bois, et pour le renouvellement des bâtiments du bois de construction. Dans la première décennie ils s'accrochèrent à l'élevage du bétail et à l'agriculture qui, dans les meilleures années, leur offraient assez pour les besoins domestiques. Mais avec le rapide développement de l'industrialisation, la croissance du niveau de vie et la possibilité d'emploi, ce furent précisément les intéressés agraires qui commencèrent d'abord à abandonner leur terre et à déménager. Pour autant qu'ils restaient, ils se cherchaient un emploi dans les métiers non agraires ou chez un paysan plus grand, alors que la ferme leur donnait une source additionnelle de revenus dans la plupart des cas en direction fauchage-pâturage.

c) Dans les fermes qui passèrent en propriété d'autres fermes, l'exploitation des terres se transforma en accord avec le déclin général de l'agriculture et de l'élevage du bétail et avec l'accroissement de la signification des forêts. Ici, en ce qui concerne la situation des fermes et l'ancienneté du processus, on distingue deux types:

1. Les fermes en altitude, qui étaient passées en propriété des fermes situées plus bas, se développèrent en fermes délaissées. Celles-ci, dans la première phase, ne se distinguèrent que peu des vraies fermes. Y vivaient des fermiers, des ouvriers forestiers ou des administrateurs, qui étaient ordinairement des participants par moitié. La fonction économique des fermes délaissées était un complément de l'économie principale par des plantes d'approvisionnement et de fourrage. Cette fonction est assumée encore aujourd'hui par les fermes de la contrée de Strojna-Kotlje, qui a une population plus dense et des conditions relativement plus favorables à l'agriculture. Dans les autres régions de la vallée, où les conditions naturelles sont plus défavorables à la culture, les fermes délaissées ont déjà atteint le degré d'extensification suivant. Les bâtiments d'habitation sont abandonnés, les bâtiments économiques en ruine, les champs et les prés se transforment en pâturages, et ceux-ci se couvrent peu à peu de forêts.

2. Nous pourrions nommer les fermes, qui sont passées en propriété du fermier voisin et sont situées dans de telles conditions naturelles qui permettent la culture, l'accès du fumier et le transport des récoltes à la ferme principale, des fermes associées. Le processus de dépérissement des bâtiments économiques est égal à celui des fermes délaissées. L'exploitation des terres se transforme d'une manière analogue à celle de l'économie principale, conformément au développement général des fermes indépendantes dans les contrées montagneuses.

Eman Pertl

KIRURG (RANOCELNIK) ANDREJ KRANJC (1811—1893)

O zdravstvenih delavcih, ki so delovali v severovzhodnem delu Slovenije nekako od leta 1800 naprej, še vse doslej nimamo dovolj podatkov.¹ V obeh protokolih gremija kirurgov² takratnega mariborskega okrožja o njih ne izvemo kaj več kot njihova imena in navedbo o vplačanih pristojbinah. Enemu teh protokolov sta priložena dva važna dokumenta, namreč zapisnik o zadnji seji kirurškega gremija³ in seznam njegovega inventarja. Omenjeni zapisnik zadnje seje mariborskega kirurškega gremija navaja tudi kirurga Andreja Kranjca (pisano tudi Kreinz in Krainz) iz Rošpoha pri Mariboru. Ker se nam ob Kranjčevi zapuščini nudi priložnost, da iz nje spoznamo nekaj drobcev njegove dobe, deloma pa tudi delovno področje tedanjih kirurgov (ranocelnikov), se mi zdi prav, da poročam na tem mestu o vsem tem vsaj toliko, kolikor dopuščajo še ohranjeni viri in dosedanje raziskave.

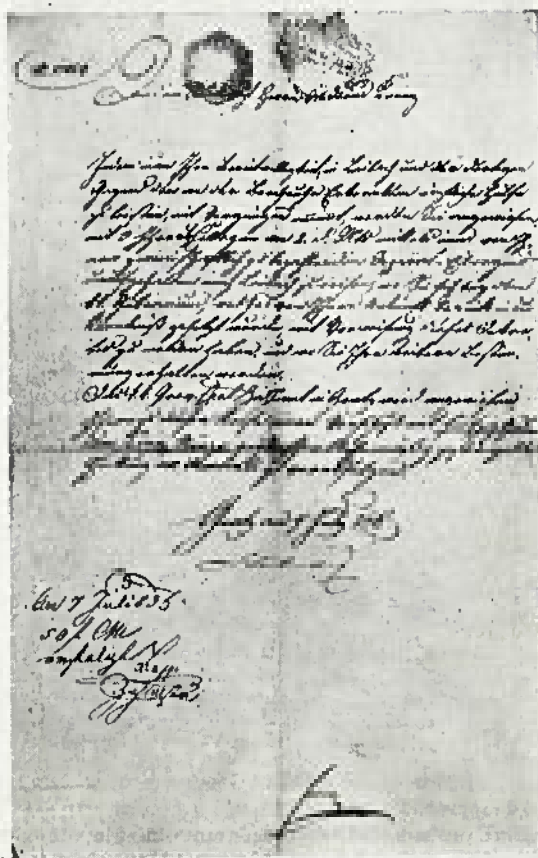
Andrej Kranjc izhaja iz številne kmečke družine v Novi cerkvi pri Celju, kjer se je rodil 27. oktobra 1811. Njegovemu očetu je bilo ime Matija, materi, roj. Premeru, pa Gertruda⁴. Imel je štiri brate in sestro. Brat Jožef je bil pozneje notar v Sevnici ob Savi, Marko se je priženil v Slovenske Konjice, Peter je živel v Slovenski Bistrici, medtem ko je Anton ostal na domu; sestra Uršula se je poročila in nato prebivala v Lopati pri Celju.

Andrej Kranjc je leta 1835 končal v Gradcu mediko-kirurški študij, ki je bil v sklopu graške univerze. Nato je opravil poročniško in splošno zdravniško prakso v graški splošni bolnišnici. Kakor je vidno iz besedila njegove diplome z dne 25. marca 1837⁵, je opravil po končanem študiju dva stroga izpita (rigoroza), prvega dne 29. IV. 1836, drugega pa dne 24. III. 1837. Po prvem rigorozu ga je štajerski gubernij poslal v začetku julija 1836 kot pomožnega epidemijskega zdravnika v Ljubljano, kjer je takrat razsajala kolera⁶. Tu je ostal tako dolgo, da se je epidemija plegla, nato pa je bil dodeljen epidemijskim ekipam v raznih okrajih in krajih novomeškega okrožja, tako tudi v Trebnjem in Kočevju. O tem pričajo izpričevala okraja v Trebnjem⁶ in Kočevju⁷, nadalje izjava poveljstva obmejne straže v Kočevju⁸ in župnijskega urada v Dragi v Loškem potoku⁹, kjer je menda bila epidemija najhujša.

Iz že omenjenega dekreta štajerskega gubernija o nastavitvi Andreja Kranjca za pomožnega epidemijskega zdravnika v Ljubljani oziroma na Kranjskem v drugi polovici leta 1836⁵ lahko sklepamo, da so se Andrej Kranjc in trije njegovi tovariši odzvali posebnemu poizvedovanju štajerskega gubernija glede takrat razpoložljivih zdravstvenih delavcev, ki bi bili sposobni sodelovati pri akciji zoper epidemijo nalezljive črevesne bolezni (kolere ali griže?) v Ljubljani oziroma na Kranjskem. Pri tem je prav gotovo odločalo tudi znanje slovenščine in so verjetno bili slovenskega rodu tudi trije Kranjčevi tovariši, katerih imen pa trenutno še ni mogoče ugotoviti. Morda so se vsi štirje pridružili tej akciji prav zato, ker so se čutili Slovence?!

V Ljubljano so se peljali s posebnim poštним brzim vozom, ki se med potjo nikjer ni smel po nepotrebnem in predolgo ustavljati. Za potovanje so prejel Andrej Kranjc in njegovi tovariši petdeset goldinarjev predujma, ki so si ga morali medsebojno razdeliti na enake deleže.

Po končani epidemiji nalezljive črevesne bolezni, ki jo nemški viri imenujejo tudi Brechruhr (griza?), se je Andrej Kranjc vrnil sredi novembra 1836 na Štajersko, verjetno v Gradec, kjer je dne 24. III. 1837 opravil drugi rigoroz in prejel naslednjega dne, 25. III. 1837, diplomu ranocelnika-kirurga. V njej je posebej omenjeno, da je opravil

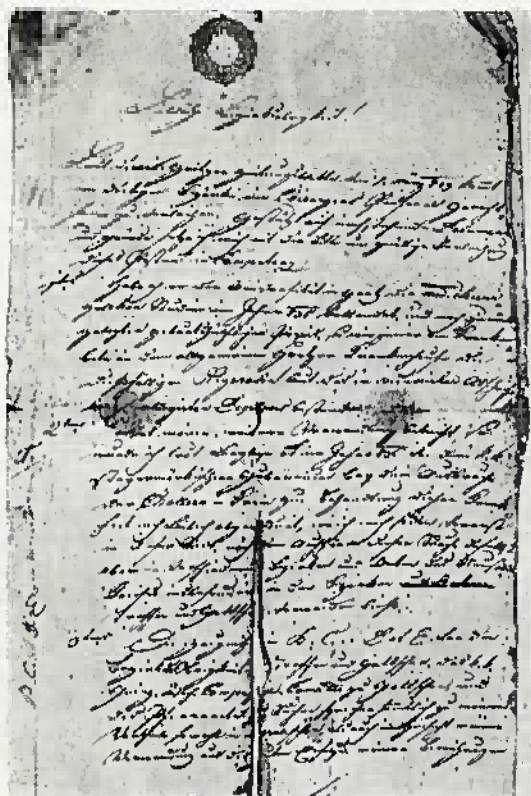

Dekret štajerskega gubernija
o nastavitvi Andreja Kranjca
za pomožnega epidemijskega zdravnika
v Ljubljani oziroma na Kranjskem
z dne 7. julija 1836.

predpisane stroge izpite iz ranocelnštva, porodništva in cepljenja proti črnim kozam. Že naslednji mesec je pričel delati v Vuzenici pri vdovi umrlega kirurga Antona Sinningerja kot provizor (namestnik umrlega kirurga). Tu je opravljal popolnoma samostojno posle ranocelnika in tudi vodil priročno (hišno) lekarno v splošno zadovoljstvo vsega prebivalstva in pristojnih oblasti, o čemer pričajo izpričevala okrajnega predstojništva na Oliškem vrhu¹⁰, okrožnega fizikata v Slovenjem Gradcu¹¹ in župnijskega urada v Vuzenici¹².

Kolikor je mogoče ugotoviti, je Kranjc odšel iz Vuzenice konec oktobra 1837. Kakor omenja v svoji prošnji za podelitev mesta okrajnega kirurga v Spodnji Kungoti, je nato deloval kot provizor pri (verjetno oboletem) okrajnem kirurgu Francu Ferku (1808—1888) v Zgornji Korenti, kjer je prebil osem mesecev, in se je nato zaradi nenadne in hude bolezni svoje matere moral vrniti na svoj dom v Novo cerkev. Tu je dne 15. marca 1839 napisal pravkar omenjeno prošnjo, v kateri ob koncu posebej poudarja, da »kot rojen Spodnještajerec popolnoma obvlada slovenski jezik« (»der windischen Sprache als geborener Untersteiermarker vollkommen kundig«). Kranjcu je bilo to mesto podeljeno z obrazložitvijo, da je »nastavljen kot okrajni kirurg in zdravnik ceplitelj, zaradi česar se mora čimprej podati na novo službeno mesto, da ga ondi zaprišečejo in mu predajo uradne dolžnosti, nato pa se naj dostojno predstavi gospodu okrožnemu fiziku in vpiše v kirurški gremij v Mariboru«¹³.

V Spodnji Kungoti je Kranjc deloval do leta 1846, kakor je vidno iz odločbe okrajnega predstojništva v Viltušu z dne 21. 7. 1845 in potrditve te odločbe, ki jo je izdala kresija (okrožni urad) v Mariboru dne 26. 3. 1840, ko mu je bilo dovoljeno, da se sme naseliti v občini Zgornji Rošpoh (današnji Mali Rošpoh) in tu tudi izvrševati ranocel-

Prošnja ranocelnika Andreja Kranjca za podelitev mesta okrajnega kirurga v Spodnji Kungoti z dne 15. marea 1839 (začetek prošnje)

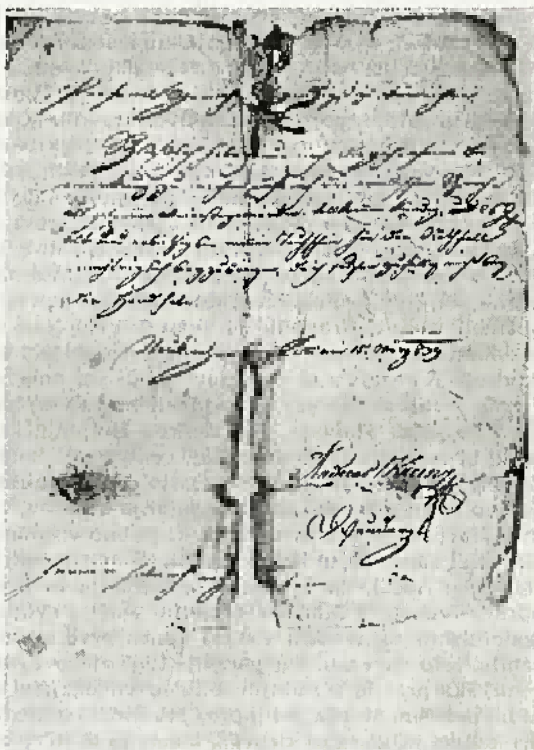
niško prakso. Odločba obenem ukazuje, da si mora po veljavnih predpisih urediti priročno (hišno) lekarno, ker so mariborske lekarne oddaljene skoraj dve uri; nato sledi še navodilo glede ureditve in vodstva take lekarne, zaključuje pa se s priporočilom, naj bo moralnega zadržanja, pri svojem delu pošten in natančen, slehernemu pa naj bo brez kakih razlik pripravljen nuditi svojo pomoč¹⁶.

Oženil se je verjetno leta 1845, najbrž z domačinko, vendar ime njegove žene ni znano, prav tako tudi ne letnica njenega rojstva. Kakor izvemo iz sožalnega pisma njegovega brata Jožefa, notarja v Sevnici ob Savi, je umrla v začetku februarja 1878¹⁵. Imel je verjetno samo enega otroka, hčerko Karolino, ki se je rodila konec leta 1846¹⁶ v takratni fari Spodnja Kungota, umrla pa verjetno leta 1910 v Mariboru¹⁷. Njo je določil v svoji oporoki leta 1882 njen stric Jožef za glavno dedinjo vsega svojega premoženja in nepremičnega premoženja, ker očitno svojih otrok ni imel. Njegova žena Julijana, roj. Lusner (Lužnar?), je bila iz ugledne in premožne ljubljanske rodbine; leta 1880 ga je pred svojo smrtjo določila za glavnega dediča vsega svojega premoženja¹⁸.

Nadaljnja določila Jožefove oporoke so naslednja: svoji sestri Uršuli je zapustil 500 goldinarjev. Zanimivo je, da Jožefu ni bil znan (starostna onemoglost ali prerahla sorodniška povezanost?) priimek njegove sestre, niti ni vedel za imena in število njenih otrok, niti za njihov poklic in kraj njihovega bivališča. Svojemu nečaku po bratu Marku, ki se je priženil v Slovenske Konjice, je zapustil 300 goldinarjev, Mariji, vdovi po njegovem bratu Petru, ki je živel v Slovenski Bistrici, pa 200 goldinarjev. Nadalje je določil, da dobi nečak Anton, sin njegovega brata Antona, ki je ostal na domu v Novi cerkvi, njegovo zlato žepno uro z zlato verižico, po smrti svojega očeta Antona pa tudi

srebrno tobačnico, ki mu jo je v isti oporoki določil. Ta Jožefov nečak Anton Kranjc je služil najprej na Dunaju, pozneje pa je postal policijski predstojnik v Salzburgu.

Jožefova nečakinja Karolina Kranjc, hčerka ranocelnika Andreja Kranjca, se je verjetno leta 1866 poročila z Jožefom Urbaczkom, ki je bil takrat okrajni kirurg

Prošnja Andreja Kranjca
za podelitev mesta okrajnega kirurga
v Spodnji Kungotl dne 15. marca 1839
(konec prošnje)

pri Juriju ob Pesniel. Tudi zanjo stric Jožef ni točno vedel, kako se kot poročena plše, kajti v svoji oporoki jo navede kot »Urbanček oder Urbaczek«; od 1872 naprej je živela v Marlboru in je bila hišna posestnica (verjetno po svojem očetu Andreju). Kakor rečeno, stric Jožef jo je določil za svojo glavno dedinjo, vendar z določilom, da mora izvršiti vse obveznosti, ki bi izvirale iz njegove oporoke v primeru, če bi poprej umrl in jih sam ne bi več mogel izpolniti¹⁹.

Kirurg (ranocelnik) Andrej Kranjc je prebil v Rošpohu celih sedemindeset let. V tem času je bil tudi posestnik in si je posamezna zemljišča nakupil v naslednjem vrstnem redu: leta 1845 je kupil zemljišče od Jožefa Hlebič; leta 1846 od Rut (?) Judar, 1852 od Jožefa Nlekl, leta 1861 od Terezije in Ivana Gornika, leta 1869 od Simona Klančnika, leta 1873 pa od Antona Schiekerja²⁰.

Po podatkih izpisa iz zemljiške knjige je imel Kranjc dne 27. III. 1884 posestvo, ki je imelo dosti nakupljenih zemljišč, zajetih v zemljiško knjižnih vložkih 43 (Anton Sehleker), 44 (Simon Klančnik) in 45 (Jožefa Hlebič, Rut Judar, Jožefa Nlekl, Ivan in Terezija Gornik) v katastrski občini Rošpoh, preostali del pa je zajemal zemljiško knjižni vložek V. Z. VII katastrske občine Kozjak. Večji del njegovega posestva se je razprostiral na ozemlju tako imenovanega Dolgega dola (danes Lepi dol pri Spodnji Kungotl). Skupna površina naštetih zemljišč je merila 791 sežnjev, kar znaša približno 4 hektarje in 17 arov. Od tega je bilo 112 sežnjev vrta, 516 sežnjev pašnika in 163 sežnjev njive. Čistl. dohodek njegovih zemljišč je bil ocenjen z 2 goldinarjema in 77 kronami letno.

Dne 13. XI. 1884 so bile prepisane parcele 43, 44, 45 in 123 v katastrski občini Rošpoh na njegovo hčerko Karolino, roj. Kranjc, in njegovega zeta Jožefa Urbaczka²¹. Ta je imel leta 1915 posestvo, ki je merilo 15 hektarjev.

Hiša Andreja Kranjca v Rošpohu je nosila še leta 1845 številko 17, pozneje pa 16.

Od leta 1879 naprej so za nas zanimivi dvojezični (nemško slovenski zemljiško-knjižni obrazi o zemljiškoknjižnem stanju kirurga Kranjca, na katerih so nekatere rubrike izpolnjene tudi v slovenščini; v njih namreč zasledimo le tri slovenske besede, in sicer »vert«, »pašnik« in »njiva«, drugače pa v vsej njegovi precej obilni zapuščini ne najdemo nikjer nobene slovenske besede.

Prvo zemljišče si je Kranjc kupil leta 1845, ko mu je bilo 34 let, zadnje pa 1873, ko je bil star že 62 let. V letih 1884—1886, ko je že bil v svojem 75. življenjskem letu, je imel zemljiško pravdo s svojim sosedom Tomažem Krambergerjem, s katerim se je tožil zaradi spornega pasu dveh travnikov, ki ju je ločil neki jarek. V tej pravdi ga je zastopal slovenski odvetnik dr. Janko Sernec²¹.

Kakor poroča neki dopisnik iz Lučan dne 19. novembra 1893 v Marburger Zeitung, je Andrej Kranjc umrl dne 15. novembra 1893. Dopisnik posebej poudarja, da »je bil pokojnik neumorno delaven in vselej pripravljen nuditi zdravniško pomoč ter prav zato izredno priljubljen v vseh družbenih krogih«.

V protokolih opravljenih cepljenj proti črnim kozam, ki so do leta 1885 večinoma ohranjeni, je v protokolu za leto 1885 več potrdil o opravljenem cepljenju v pristojnih občinah, ki so datirana do 24. avgusta 1886. Nato sta tu še dve potrdili, ki sta izstavljeni podobno tudi za leto 1886, vendar neizpolnjeni in nepodpisani. Ker po tem datumu o Andreju Kranjcu ni v njegovi zapuščini nobene dokumentacije več, smemo sklepati, da mu je takrat bolezen ali kaj podobnega vsaj začasno preprečila izvrševanje poklica.²¹

To je za zdaj vse, kar vemo o življenju kirurga (ranocelnika) A. Kranjca. Zanimalo bi nas seveda še marsikaj, vendar več konkretne dokumentacije o njem ni, tako da lahko s določeno upravičenostjo rekonstruiramo samo to, kar nam posredujejo posredno ali neposredno razna dogajanja iz časov, v katerih je živel. Gotovo je, da je živel med slovenskim prebivalstvom, ki je bilo večinoma kmečko. Z njim je imel najtesnejše stike kot zdravnik in kot posestnik. V mariborski okolici je prišel še v dobi pred gradnjo železnice (1839), ko so pomenile razdalje in promet precejšnje težave. Po službenih opravkih se je v Maribor verjetno vozil s svojimi konji, kakor je to bila navada pri podeželskih zdravnikih vse do konca prve svetovne vojne. Kot kmečki sin je bil na zemljo zelo navezan, kar potrjuje tudi njegova sla po nakupu zemljišč in zlasti njegova zemljiška pravda v zadnjih letih njegovega življenja. Višje splošne izobrazbe verjetno ni bil deležen. Morda je bil pred študijem na mediko-kirurškem učilišču v Gradcu v uku pri kakem izkušenem kirurgu, kakor je to sicer bila navada v mariborskem okrožju (in verjetno tudi v celjskem) vse do leta 1850, o čemer govori primer Franca Ruesa (pisano tudi Rüß, verjetno Ris), ki se je učil pri kirurgu Mihaelu Kornfeldu v Pesniškem dvoru, pozneje pa pri kirurgu Franeu Ferku v Zgornji Koreni. Rues (Ris) sicer šolanja ni končal, vendar je zadnji v mariborskem okrožju, ki se je na opisani način pripravljaval za poznejši vstop na mediko-kirurško učilišče v Gradcu²².

Na vprašanje, koliko se je Kranjc zavestno čutil Slovenca, je težko odgovoriti. Verjetno se kot pol kmet pol zdravnik ni mnogo udeleževal takratnega kulturnega življenja. Ni znano, da bi bil v čitalniškem krogu, kakor npr. Feliks Ferk (1847—1915) in Jurij Srebre (1809—1869). Ko je bila ustanovljena (leta 1861) v Mariboru Slovenska čitavnica, mu je bilo že petdeset let in je potemtakem bil že zdavnaj nacionalno politično usmerjen. Tako so menda mimo njega šla dejavnost takratnih mariborskih slovenskih kulturnih delavcev (Matjašič, Slomšek, Prelog, Jurčič, Anton Tomšič, Davorin Trstenjak, Pajek, Josip Vošnjak idr.) in tudi nacionalno politična prizadevanja štajerskih Slovencev zlasti v ustavni dobi²³. Njegova zapuščina (npr. razni zemljiškoknjižni spisi) daje vtis, da se je posebno zadnja leta vse bolj in bolj vračal tja, odkoder je izšel — v kmetijstvo. Navezanost na zemljo se zreali tudi v njegovi pravdi za košekom zemlje, ki je ni mogel preboleti. Zakaj se je ob tej priložnosti odločil za slovenskega odvetnika dr. Janka Sernca, ki ga je zastopal pred sodiščem, je težko reči. Morda se je le čutil Slovenca in je to storil zavestno prav iz tega nagiba, ali pa je Sernca cenil zgolj kot dobrega pravnika, ki mu je zato popolnoma zaupal.

Ali je sploh vredno o vsem tem pisati? O Kranjcu imamo vsaj nekaj podatkov, četudi pogrešamo med njimi celo nekatere najosnovnejše, medtem ko o drugih — z izjemo kirurške rodbine Ferkov²⁴ — mariborskih in okoliških kirurgih slovenskega rodu (Franc Zemljič, A. Kasesnik, Janez Omerza, Alojzij Simonič, Kres, Kupec, Kurnik, Medved, Porekar, Račič, Reznak, Živak idr.) ne vemo mimo njihovih imen ničesar. Zato

je prav, da zbiramo in prebiramo tudi drobtine in drobtinice, ki nam kdaj pa kdaj le še povedo ali dajo vsaj slutiti, odkod so se oddrobile in kakšno celoto so nekoč tvorile²⁷.

Pri nas še žal ni pravega zanimanja za medikohistorijo niti med zdravniki. Zato pa tudi le malokdo med njimi ve, kako je bilo pri nas urejeno zdravstvo po letu 1800. V drugi polovici 19. stoletja je medicina nasploh odločno krenila naprej zlasti zaradi velikega napredka, ki so ga pospeševala pomembna odkritja v bakteriologiji in v zvezi z njimi mnogo boljši pogoji predvsem za vse operativne panoge medicine. Ustanovitev graške medicinske fakultete (1863) je bila tudi za severovzhodno Slovenijo izrednega pomena, ker se je poslej izobraževanje naših zdravstvenih delavcev precej izpremenilo. Mediko-kirurški študij pri graški univerzi je namreč prenehal in to je povzročilo nekajletni zastoj v dotoku višje izobraženih zdravstvenih delavcev na naše podeželje, kajti prvi promovirani zdravniki so pričenjali prihajati z graške medicinske fakultete šele okrog leta 1870 — in teh je bilo zelo malo — kirurškega (ranocelniškega) naraščaja pa ni bilo več. Tako so nastale vrzeli v našem javnem zdravstvu vse do konca 19. stoletja izpopolnjevali večidel še živeči kirurgi (ranocelniki); izumrli so šele po prvi svetovni vojni z izredno izjemno Kranjčevega zeta Jožefa Urbaczka, ki je umrl leta 1941, star sto in eno leto. Tako je trajala pri nas (v severovzhodnem delu Slovenije) doba kirurgov (ranocelnikov) od 1776 do 1941, torej 165 let, dejansko pa 139 let, namreč od 1776 do 1915, ko je umrl zadnji aktivni kirurg (ranocelnik) Jožef Joras (1840—1915) pri Lenartu v Slovenskih goricah²⁸.

Kdor bi menil, da je bilo konec 18. in vse 19. stoletje v mariborskem okrožju malo ali celo premalo zdravstvenih delavcev, bi se hudo motil, kajti že ob bežnem listanju po obeh ohranjenih protokolih kirurškega gremija mariborskega okrožja² se lahko prepričamo, da je imela tu skoraj vsaka večja fara (oziroma takratni okraj) svojega kirurga (ranocelnika), ki je bil tudi nekaj epidemiolog, obenem pa zdravnik cepitelj oziroma zdravnik splošne prakse (zato izrazi Impfarzt, Wundarzt, praktischer Arzt itd.). Ker je bila oddaljenost mariborskih lekarn precejšnja, je po takratnih predpisih moral imeti kirurg (ranocelnik) tudi priročno (hišno) lekarno. Iz vsega tega spoznamo, da je ustrezala izobrazba nekdanjih kirurgov (ranocelnikov) takratnim pogojem in razmeram, ki pa le niso bile tako »idilične in lagodne«, kakor si jih predstavljamo mi, če menimo, da so bili takrat zlati časi in da se takrat nikomur ni preveč mudilo... Če pomislimo, kako mučen in dolgotrajen je bil npr. prevoz hudo bolnih ali ranjenih v mariborsko bolnišnico, ki takrat še ni mogla nuditi take strokovne pomoči, kakor jo danes od nje pričakujemo kot nekaj samo ob sebi umevnega, šele spoznamo, da tak kirurg oziroma praktični zdravnik ni imel ravno brezskrbnega življenja.

Ob koncu moramo omeniti še Kranjčev delež pri sodelovanju v stanovski organizaciji, v gremiju kirurgov mariborskega okrožja. V gremijskem protokolu⁷ ga najdemo zapisanega kot člana že od leta 1839 naprej. Nadalje izvemo, da je bil občasno tudi odbornik gremija, kar pomeni, da je aktivno sodeloval pri reševanju raznih stanovskih vprašanj. Tako ga najdemo tudi med sicer maloštevilnimi udeleženci sestanka gremija dne 28. XII. 1860, med katerimi so bili Ferdinand Jüttner (Maribor), Franc Zemljič (Maribor), Jurij Srebre (Maribor), Anton Abcitrner (Gradišče v Slovenskih goricah), Andrej Kranjc (Rožpoh), Franc Bouvier (Slivnica), Aleksander Deanino (Lenart v Slovenskih goricah), Alojzij Simonič (Svečina), Edvard Janach (Janáč?, Slovenska Bistrica) in Jožef Urbaczek (Jurij ob Pesnici). Predstojnik gremija kirurgov mariborskega okrožja je takrat bil Franc Zemljič iz Maribora. Še zanimiveje je, da je bil Kranjc navzoč tudi na zadnji seji gremija kirurgov mariborskega okrožja, ki je bila dne 16. VI. 1873. To je bilo v samem začetku odmiranja kirurgov, ko so namreč z graške medicinske fakultete že prihajali na naše podeželje promovirani zdravniki splošne prakse in ko že skoraj deset let ni bilo več mediko-kirurških učilišč. Na omenjeni seji so navzoči odborniki kirurškega gremija sklenili, da naj se gremij razpusti, namesto njega pa naj se ustanovi, če le mogoče, posebno zdravniško društvo samo za Spodnjo Štajersko s sedežem v Mariboru. Samo takemu zdravniškemu društvu naj pripada tudi premoženje bivšega gremija kirurgov mariborskega okrožja. Zapisnik so podpisali Franc Zemljič (predstojnik gremija), A. Kasesnik (tajnik), magister Feliks Ferk (odbornik), Edvard Janach (Janáč?, odbornik), Přehnal (odbornik), Andrej Kranjc (odbornik) in Ferdinand Jüttner (odbornik)²⁶.

Ali je bila v sklepu o ustanovitvi zdravniškega društva samo za Spodnjo Štajersko s sedežem v Mariboru kakšna posebna tendenca, morda celo lokalno slovenska (navzoč

je bil Feliks Ferk, znan slovenski rodoljub, sicer pa so bili razen Jüttnerja tako rekoč vsi nenemškega porekla!), je za zdaj še samo gola domneva.

Zdravniško društvo, kakor si ga je zamišljalo ob svojem razpustu gremij kirurgov mariborskega okrožja dne 16. VI. 1873, je bilo v Mariboru ustanovljeno 3. I. 1876, torej šele po dveh letih in pol. Imenovalo se je Okrajno zdravniško društvo Maribor. Njegov namen je bil dvig strokovnega zdravniškega dela in javnega zdravstva, dvig kolegalnega sodelovanja v interesu zdravniškega stanu, podpiranje pomoči potrebnih članov ali njihovih žena in otrok. Leta 1882 je bil namestnik predsednika tega društva Kranjčev zet, mariborski mestni zdravnik Jožef Urbaczek, leta 1899 pa tajnik društva²⁷. Iz tega se da sklepati, da je to društvo neposredni naslednik nekdanjega gremija kirurgov mariborskega okrožja in da so bili v njem včlanjeni najbrž tudi nekateri kirurgi (ranocelniki) podobno kakor mestni zdravnik in patron kirurgije Jožef Urbaczek (ki je bil član zdravniškega društva morda samo izjemoma, ker je pač bil takrat mestni zdravnik, ali pa so morda bili včlanjeni v zdravniškem društvu tudi drugi kirurgi zato, ker so zdravniki, člani mariborskega zdravniškega društva upoštevali in pravilno vrednotili sklep kirurškega gremija z dne 16. VI. 1873, namreč da so bili prav kirurgi, člani kirurškega gremija mariborskega okrožja, pobudniki za ustanovitev posebnega mariborskega zdravniškega društva, ki naj bi bilo za vso Spodnjo Štajersko?!).

Andrej Kranjc je primer zdravstvenega delavca slovenskega rodu, ki je deloval v neposredni mariborski okolici od 1839 do svoje smrti leta 1893, torej celih 54 let. Potek njegovega življenja in dela nam pokaže, kako si je takrat kdo sploh mogel utirati pot kot zdravstveni delavec in kakšne so bile možnosti njegovega službenega napredovanja in uveljavljanja v družbi. Kolikor lahko sklepamo iz razpoložljivih arhivalij, je Kranjc sicer bil upoštevan in cenjen kot praktični zdravnik oziroma kirurg (ranocelnik), vendar v njegovem času tej vrsti zdravstvenih delavcev ni bilo omogočeno niti kakšno nadaljnje strokovno izobraževanje niti pomembnejše službeno napredovanje. Za strokovno izpopolnjevanje kirurgov (ranocelnikov) — če je o njem v tej dobi že sploh moč govoriti — so skrbele številne okrožnice in strokovne instrukcije, ki so se nam skoraj vse ohranile in nam danes omogočajo pogled v takratno epidemiološko in splošno medicinsko prakso splošnega zdravnika na podeželju. V glavnem so bili kirurgi (ranocelniki) preventivci, ker je to terjalo takratno zdravstveno stanje prebivalstva nasploh, še posebej pa nenehna nevarnost pred različnimi epidemijami. Zato je bil skoraj glavni poudarek njihove dejavnosti na cepljenju proti črnim kozam in preprečevanju raznih epidemij.

Družbeni položaj in ugled si je skušal Kranjc utrjevati v duhu takratnega časa s pridobivanjem premoženja. Razni zemljiškoknjižni spisi potrjujejo, da je bil cenjen zemljiški posestnik in da je svoje posestvo z veliko prizadevnostjo oskrboval. Tudi ti dokumenti nam osvetljujejo miselnost in dejavnost, pa tudi možnosti »polivalentnega« izživljanja takratnega javnega delavca na našem podeželju.

Razume se, da ob pomanjkanju nadrobne dokumentacije ne smemo na življenje in delo kirurga Andreja Kranjca gledati z današnjimi očmi, marveč ga moramo pojmovati le kot enega med člani v razvoju zdravstva 19. stoletja v naših krajih. V prvih letih njegovega poklicnega dela je prav gotovo nanj vplivala miselnost romantike, ki je bila takrat pri nas na vrhuncu svoje dobe, vendar ne smemo prezreti, da so se v zdravstvu pri nas vsaj še takrat (okrog 1835) močno uveljavljale ideje prosvetljenstva, ki je priporočalo in pospeševalo vse tisto, kar je bilo za ljudstvo »praktično nujno in koristno«. Bivanje v Ljubljani in krajih novomeškega okrožja v času epidemije kolere (1838) ga je gotovo seznanilo tudi s stremljenji in pogledi, ki jih je bilo čutiti tako v glavnem mestu Vojvodine Kranjske kakor tudi na njenem podeželju. Doba pred marčno revolucijo (1848) in po njej vse do uvedbe ustave (1860) v habsburški monarhiji pomeni za nas obenem tudi dobo narodnega prebujanja, vendar nam žal še ni znano, kako se je takrat opredelil Kranjc. Zato lahko samo domnevamo, da se je verjetno ravnal po miselnosti svojega okolja, ki je bilo kmečko in — slovensko. Ob tej priložnosti se moramo skoraj nehote spomniti tudi že omenjenih okoliščin ob njegovem potovanju (1836) iz Gradca v Ljubljano (oziroma na Kranjsko), kjer je takrat delala velike preglatvice epidemija nalezljive črevesne bolezni.

Kot zdravstvenik je preživel pomembna obdobja v razvoju zdravstva, in sicer od predantiseptičnega in predaseptičnega kakor tudi predanestezijskega obdobja do dob velikih odkritij v medicini, ki so jo obogatila zlasti na polju bakteriologije, epidemiolo-

gije in imunologije od šestdesetih let 19. stoletja naprej, se pravi, ob prehodu še delno mistično špekulativnega ali celo demonističnega pojmovanja medicinskih problemov z ene, rutinsko mehanističnega pojmovanja zdravstvene prakse (kakor so se je npr. lotevali prav kirurgi) pa z druge strani — v moderno medicino.

Takemu razvoju zdravstva ni več ustrezal prejšnji način šolanja in izpopolnjevanja naraščajajo zdravstvenih delavcev. Čas in napredek sta namreč prerastla »staro« medicino in njegovo prakso — in prav ob tem razvojnem mejniku je zaključil svoje življenjsko delo tudi eden med pionirji domačih zdravstvenih delavcev — kirurg Andrej Kranjc.

VIRI

¹ E. Pertl: Oris razvoja strokovno društvenega udejstvovanja zdravnikov v severovzhodnem delu Slovenije 1863—1963, Zdrav. vestnik, Ljubljana, l. XXII/1963, št. 9/10, 217—220.

² a) Geidempfangsprotocoll der Chyrurgischen Viertellade des Mahrburger Creys von 20. Aug. 1776;

b) Protokoll für das chyrurgische Gremium in Marburg (1833—1873).

³ Rojstni list Andreja Kranjca (Taufschein des Andreas Krainz, dekanal Pfarramt Neukirchen Zillertals den 20-ten Deczember 1842).

⁴ Prepis diplome Andreja Kranjca (Diplom der medizinisch-chirurgischen Lehranstalt der kaiserl. königl. Carl-Franzens Universität zu Grätz, am 25. März 1837).

⁵ Dekret o začasnih nastavitvi Andreja Kranjca za pomožnega epidemijskega zdravnika (Dekret des Kk. steyer. Gubernium No 11924 zu Grätz, den 7. July 1836).

⁶ Spričevalo o zadržanju pomožnega epidemijskega zdravnika Andreja Kranjca v Trebnjem z dne 31. VIII. 1836 (Zeugniß der Bezirksobrigkeit Treffen, 31. August 1836).

⁷ Spričevalo o zadržanju pomožnega epidemijskega zdravnika Andreja Kranjca v Kočevju z dne 8. XI. 1836 (... dankbare Anerkennung der Bezirksobrigkeit Gottschee, 8. November 1836).

⁸ Spričevalo Komande obmejne straže v Kočevju o delu pomožnega epidemijskega zdravnika Andreja Kranjca z dne 10. XI. 1836 (K. k. 4-tes Gränz-Wach Compagnie Comando Gottschee, den 10-ten November 1836).

⁹ Spričevalo župniškega urada Draga v Loškem potoku o zadržanju pomožnega epidemijskega zdravnika Andreja Kranjca (Zeugniß des Pfarramtes Suchen, 2. XI. 1836).

¹⁰ Spričevalo okrajnega predstojništva v Otiškem vrhu z dne 20. X. 1837 o zadržanju kirurga provizorja Andreja Kranjca (Zeugniß der Bezirksobrigkeit Puchenstein, den 20. X. 1837).

¹¹ Spričevalo okrožnega fizikata v Slovenjem Gradcu z dne 19. X. 1837 o delu in zadržanju kirurga provizorja Andreja Kranjca v Vuzenici (Zeugniß des Distriktsphysikates Windischgrätz am 19. X. 1837).

¹² Spričevalo župniškega urada v Vuzenici z dne ? o zadržanju kirurga provizorja Andreja Kranjca v Vuzenici (Zeugniß des Hauptpfarramtes Saldenhofen ?).

¹³ Prošnja Andreja Kranjca za nastavitve v Spodnji Kungoli z dne 15. III. 1839 (Andreas Krelnz, Wundarzt, derzeit wohnhaft bey seiner Mutter in Neukirchen Haus No 24 bittet um Verleihung der ausgeschriebenen Chirurgen Personal gerechsam in Langenthal, 15. III. 1839).

¹⁴ Dovoljenje za naselitev Andreja Kranjca v Zgornjem Rošpohu z dne 26. III. 1846 (Erledigung No 238 der Bezirksobrigkeit Wildhaus den 21. Juli 1845 und Bestätigung No 2896 des K. k. Kreisamtes in Marburg den 26. März 1846).

¹⁵ Pismo Jožefa Kranjca, notarja v Sevnici ob Savi, z dne 9. II. 1878 (v nemščini).

¹⁶ Spričevalo o opravljenem cepljenju proti črnim kozam pri Karolini Kranjc z dne 21. julija 1847 (Schutzpocken Impfungszeugniß für Karolina Krelnz, Marburg den 21-ten July 1847).

¹⁷ Hypothekar-Darlehens-Zinsenbüchel der Gemeinde-Sparcasse in Marburg (za Karolino Urbacek, od 1. VI. 1895 do 1. XII. 1909).

¹⁸ Oporoka Julijane Kranjc, roj. Lusner, z dne 29. IX. 1880 (Mein letzter Wille. Juliana Krelnz, geb. Lusner, Lichtenwald am 29. September 1880).

¹⁹ Oporoka Jožefa Kranjca, notarja v Sevnici ob Savi, z dne 24. VIII. 1882, z dopnilioma, z dne 1. IX. 1882 in z dne 4. IX. 1882 (Testament des Josef Krelnz, Kk. Notar in Lichtenwald).

²⁰ Izpisek (P. M.) iz zemljiške knjige o zemljiškem stanju Andreja Kranjca z dne 27. III. 1884 (P. M. betreffend den Grundbesitz des Herren Andreas Krelnz in Roßbach und Pnsruck. Marburg, 23. III. 1884).

²¹ Odločba okrajnega sodišča v Mariboru o prenosu zemljišč Andreja Kranjca v Rošpohu na zakonca Jožefa in Karolino (roj. Kranjc) Urbacek, z dne 28. XI. 1884 (Beseheid Z. 17369 des Kk. Bezirksgerichtes Marburg a. Dr. am 28. November 1884).

²² Odločba mariborskega okrožnega sodišča o poravnavi med Andrejem Kranjcem in Tomažem Krambergerjem z dne 17. II. 1886 (Vergleich zwischen Thomas Kramberger und Andreas Krelnz, Kk. Bezirksgericht Marburg l. D. U. am 17. Februar 1886).

²³ Protokol o opravljenem cepljenju proti črnim kozam z dne 23. VIII. 1885 (Impf-Journal des Impfarztes Andreas Krelnz zu Roßbach für das Jahr 1885, Roßbach 23. August 1885, Andreas Krelnz, Impfarzt, mp.).

²⁴ E. Pertl: Zdravstvo v Slovenskih gorah s posebnim ozglom na obdobje 1850—1941, Maribor, 1963. (Tipkops.)

²⁵ B. Teplý: Maribor — nekoč, danes in bodoči razvoj, Maribor, 1958. (Tipkops.)

" Zapisnik zadnje seje kirurškega gremija mariborskega okrožja z dne 16. VI. 1873 (Protokoll der Gremial Sitzung in Marburg am 16. Juni 1873).

" Zbornik Splošne bolnišnice v Mariboru 1855—1955, Maribor, 1959.

Zahvala. Zahvaljujem se Pokrajinskemu arhivu v Mariboru, posebej pa prof. V. Vrtnjaku, da mi je dal na vpogled vse razpoložljive listine iz zapuščine Andreja Kranjca in Jožefa Urbaczka.

KIRURG (RANOCELNIK) ANDREJ KRANJC (1811—1893)

Kirurg Andrej Kranjc (1811—1893) je primer zdravstvenega delavca slovenskega rodu, ki je deloval v 19. stoletju celih 54 let (1839 do 1893) na podeželju severovzhodnega dela Slovenije. Je eden med mnogimi kirurgi (ranocelniki), ki so v tem delu našega podeželja še kot predhodniki poznejših zdravnikov, doktorjev vsega zdravstva, opravljali vsa drobna dela pri preprečevanju in zatiranju raznih nalezljivih bolezni, usposobljeni pa so bili tudi za zdravljenje najnujnejših primerov najbolj znanih in najpogostnejših bolezni, predvsem seveda za zdravljenje najrazličnejših ran in zastrupljenj, prav tako pa tudi raznih poškodb, kakor izvinov, izpahov in kostolomov; izvedeni so bili tudi v porodništvu. Vse to znanje so si pridobivali s šolanjem na tako imenovanem mediko-kirurškem učilišču.

Andrej Kranjc je aktivno delal v takratnem gremiju kirurgov mariborskega okrožja in bil leta 1873 med pobudniki za ustanovitev zdravniškega društva v Mariboru.

DER CHIRURG (WUNDARZT) ANDREJ KRANJC (1811—1893)

Zusammenfassung

Der Chirurg Andrej Kranjc (1811—1893) ist das typische Beispiel eines Landarztes slowenischer Herkunft, welcher sich im 19. Jahrhundert volle 54 Jahre (1839—1893) im nordöstlichen Gebiet von Slowenien betätigte. Er war einer der vielen Chirurgen (Wundärzte), welche in diesem Teil wirkten. Diese Vorgänger befaßten sich mit der Verhinderung und Bekämpfung der dringendsten Fälle von damals meistbekannten und verbreiteten Krankheiten, vor allem natürlich mit dem Heilen von allerlei Wunden und Vergiftungen, verschiedenen Beschädigungen, wie etwa Verstauchungen, Verrenkungen und Knochenbrüchen; ferner leisteten sie Geburtshilfe.

Ihre Fachkenntnisse erwarben sie sich mit dem Studium auf der sogenannten medico-chirurgischen Lehranstalt.

Andrej Kranjc wirkte aktiv bei dem damaligen Chirurgen-Gremium für Maribor und Umgebung und war im Jahre 1873 einer der Anreger zur Gründung des Ärztevereins in Maribor.

Franjo Baš

O KARAKTEROLOGIJI PREBIVALSTVA V ŠTAJERSKEM PODRAVJU

Te vrstice so rezultat daljšega postopnega dela in so bile napisane neposredno pred okupacijo, ki je preprečila njihovo objavo. Po osvoboditvi sem skušal razširiti vsebino spisa tudi na zadevna dogajanja v povojni dobi. Vrsta drugih obveznosti pa mi ni dovolila kaj več za uresničitev tega dopolnilnega načrta, ki sem se mu moral končno odpovedati zaradi težke bolezni. Tako objavljam zdaj ta spis razen malenkostnih sprememb v isti obliki, kakor je bil napisan tlik pred drugo vojno. Njegova vsebina se nanaša zatorej samo na obdobje pred letom 1941.

Pod pojmom ljudski značaj ali ljudska karakterologija razumemo v teku časa in pod različnimi okoliščinami ustaljeno gledanje prebivalstva v določeni pokrajini nase in na svojo okolico.¹

Dognati ljudski značaj nekega naroda ali prebivalstva v določeni pokrajini, je cilj, za katerim si prizadeva moderna etnografija, ki ji pomenijo vsa torišča od naselij pa tja do zadnjih odtenkov duhovne ljudske kulture sredstvo za ugotovitev ljudskih karakteroloških lastnosti. In kakor vplivajo na posamezne ljudske kulture pokrajina, podnebje, gospodarska, socialna in kulturna preteklost, prav tako je ob tem gotovo, da je ljudski značaj hkrati tudi izraz človeka, bivajočega na določenem ozemlju. Ljudski značaj ni zato samo posledica zgodovinskih in geografskih vplivov pokrajine na človeka, temveč je tudi reakcija človeka na vse te vplive, tako da določeno prebivalstvo ni samo objekt, temveč tudi subjekt, ki je ustvarjal karakterološki odnos do okolice, na katero je po svoje vplival.

Podravje, kolikor nas zanima z njegovim prebivalstvom, sestoji iz treh samostojnih geografskih enot:

1. iz srednjegorskega Pohorja in Kobanskega na zahodu,
2. iz gričevnatih Slovenskih gorc na vzhodu in
3. iz ravnega Dravskega polja, s katerim se celotna pokrajina združuje v enoto, v kateri leži na stikališču Pohorja, Kobanskega, Slovenskih gorc in Dravskega polja gospodarsko in kulturno nivelizirajoče središče celotnega ozemlja, mesto Maribor.

Pohorje je velika, geomorfološko malo razčlenjena gmota, ki ne more² zaradi svoje enotnosti in ustreznih oblik vzbujati fantazije prebivalca. Ogromna masa v zelenju najrazličnejših odtenkov, od skoro črne do svetlo zelene in olivne barve, je pokrita z gozdovi, med katerimi kot krpe ležijo pohorske kmetlje, na katerih kmet s silo in krvavimi žulji trga naravnj njene gozdne darove in poljske pridelke. Izjema je jugovzhodno in vzhodno Pohorje, kjer se na vznožju od Konjic do Ruš razprostirajo do višine kakih šeststo metrov vinogradi. Sicer pa so v pretečnih delih Pohorja podrejene gozdarstvu vse druge gospodarske panoge, npr. živinoreja: kmetjsko posestvo z osem glav goveje živine bo redilo šest volov in dve kravi, tako da služi govedo predvsem za vožnjo lesa in šele nato za mlekarstvo. Vinogradniška vzhodnopohorska vznožja pa so v pre-

težni meri gospodarska rezerva mariborskega in slovenjebistriškega meščana ter so le v majhni meri vključena v domače pohorsko kmetско gospodarstvo.

Kobansko je geomorfološko v veliko večji meri razčlenjeno kakor Pohorje, je nadalje v svojem poteku mnogo ožje in izoblikovano v neštete manjše kope in police, v nasprotju od mnogo bolj enotnega in masivnega Pohorja. Vzhodna in severna vznožja pokrivajo vinogradi, podobno kakor na Pohorju vzhodna in jugovzhodna. Tudi gospodarski značaj teh vinogradov je pretežno meščanski. Gospodarsko pa prevladuje izraba gozdov na Kobanskem v isti meri kakor na Pohorju.

Kobansko in Pohorje loči Drava v Dravski dolini kot precejšnja antropogeografska meja, tako da gravitira vsako pogorje samostojno v središče pokrajine, v Maribor.

V ljudskem označevanju se deli prebivalstvo Pohorja, Dravske doline in Kobanskega v tri hipsometrijske pasove:

1. v Čretnike v Dravski dolini s kraji Limbuš, Ruše, Selnica itd.,
2. v Vresenjenke na pobočjih do višine približno 700 m s kraji Sv. Križ na Kobanskem ali Puščava na Pohorju in
3. v Smolšake v višini nad 700 m s kraji Sv. Duh na Ostrem vrhu na Kobanskem ali Smolnik na Pohorju.

V primeri z industrializiranimi in urbaniziranimi Čretniki predstavljajo samo Vresenjki in Smolšaki etnografsko Kobansko in Pohorje, kateremu se priključijo še patriarhalni zaselki južnega Pohorja na črti Sv. Martin-Rakovce.

Slovenske gorice so sestav podolžnih 350—400 m visokih slemen, med katerimi se vijejo mokri doli z največjima med njimi, s Pesniško in Ščavniško dolino, ki sta tudi torišče vsega slovenjegoriškega travništva. Gorice so s svojimi prisojnimi in višjimi pobočji pokrite z vinogradi in sadovnjaki, zato stopa gozdno gospodarstvo v ozadje, medtem ko je travništvo, kakor rečeno, osredotočeno po mokrih dolinah. Gospodarska penetracija mariborskega, ptujskega, radgonskega in graškega meščanstva ter domačih in tujih veleposestnikov ustreza penetraciji v vinogradniških pohorskih in kobanskih vznožjih, in to glede kvaliteten leg, medtem ko so druge pridržane kmetškemu domačinu.

Gravitacijsko je pokrajina zvezana z Mariborom in s Ptujem, v avstrijski dobi pa je gravitirala močno tudi na Radgono in Gradec, tako da so bile zaradi tega Slovenske gorice mnogo bolj dostopne raznim tujim vplivom, kakor pa je bil to primer pri Pohorju in Kobanskem.

Dravsko polje je izrazito poljedelska in živinorejska ravnina, v kateri so gozdno gospodarstvo, sadjarstvo in vinogradništvo v ozadju, obratno kakor je to na Kobanskem in Pohorju (gozdno gospodarstvo) ali v Slovenskih goricah (sadjarstvo in vinogradništvo).

Nekdanjim fevdalnim posestnim razmeram in penetraciji meščanstva ustrezajo v vinogradniških Slovenskih goricah, pohorskih in kobanskih vznožjih vinogradniški delavci, viničarji, kot tipična pokrajinska skupina, kateri ustrezajo na Pohorju in Kobanskem gozdni delavci in najemniki, hubarji. Željarju, malemu posestniku Slovenskih gorice, ustreza mali kmet na Pohorju, Kobanskem in Dravskem polju, samostojnemu kmetu — posestniku vinogradev v Slovenskih goricah pa kmetški posestnik večjih gozdnih površin na Pohorju in Kobanskem. V splošnem imamo, razen na Dravskem polju, povsod triplastnost prebivalstva v vsej pokrajini z agrarnim proletarcem viničarjem v Slovenskih goricah, kateremu ustreza drvar in hubar na Pohorju in Kobanskem; malim samostojnim kmetom povsod in večjim posestnikom na Pohorju in Kobanskem oziroma kmetom vinogradnikom v Slovenskih goricah. Poleg teh treh plasti pa je v zvezi z viničarjem ali hubarjem gospodarsko večinoma odločilen plemiški, cerkveni in meščanski posestnik tako vinogradniške kakor gozdne zemlje.

Naselja v Dravski dolini, na Dravskem in Murskem polju ter deloma po dolinah reke Ščavnice in Pesnice tvorijo strnjene vasi; Slovenske gorice in vinogradniška vznožja Pohorja in Kobanskega so tipična območja gostih zaselških naselij, nad katerimi se dvigajo na Pohorju in Kobanskem v gozdnem svetu kmetije.

Pohorje, Kobansko in Slovenske gorice so prastara kulturna območja, na katerih moremo zasledovati kulturno aktivnost človeka nazaj tja v bronasto dobo. Za ljudski značaj so poleg strnjenih in samotnih bivališč, gozdnega, vinogradniškega in poljedelskega gospodarstva najpomembnejše migracije in kolonizacije, pri katerih sledijo predzgodovinskim Ilirom in Keltom Rimljani in Slovenci. Med te priteka do novega veka močna kolonizacija iz Alp, predvsem s Koroškega. Kolonizacija je bila v novem veku zaključena z naselitvijo turških ubežnikov na Dravsko in Mursko polje v 16. sto-

letju. Srednje- in novoveškemu gospodarskemu vplivu gradov in samostanov se je v zadnjih stoletjih pridružil vpliv meščanstva, ki je postal v dobi železnic in svobodne trgovine odločilen kot kulturni nivelizator pokrajine. Meščanstvo, zlasti mariborsko, je postalo posredovalec evropskih kulturnih dobrin med prebivalstvom Pohorja in Kobanskega ter Slovenskih goric; vtisnilo je urbani značaj Dravskemu polju, Dravski dolini v strnjenih naseljih in porečju gornje Pesnice. Rustikalno kulturno samoniklost združujejo gozdno Pohorje in Kobansko, centralne in vzhodne Slovenske gorice ter Mursko in južno Dravsko polje razen manjših urbaniziranih okolišev pri Radgoni in Ptuj.

Slovenjegoriški, pohorski in kobanski človek je kot enota povprečno večji od prebivalca na avstrijskem Štajerskem in manjši od prebivalca Ljubljanske kotline. Po podatkih rekrutnih komisij v vojnih dopolnilnih okrajih Maribor in Ljubljana 1883³ je bilo od 1000 nabornikov zelo majhnih (pod 155,4 cm) v mariborskem okraju 71, v ljubljanskem pa 36; majhnih (155,4—160 cm) je bilo v mariborskem okraju 139, v ljubljanskem 102; srednjih (160—170 cm) v mariborskem okraju 598, v ljubljanskem 573; velikih (nad 170 cm) v mariborskem okraju 263, v ljubljanskem pa 325. V tej splošni sliki pa moramo poudariti razliko med manjšim in čokati Pohorcem ter Kobancem in večjim ter stasitim Slovenjegoričanom in Poljancem. In prav tako ni v tej statistiki izražena mongoloidna, temna kratkoglavoost na Murskem polju, ki pride strnjeno do izraza nad Ščavnico, v Grabonošu.

Ljudski značaj Slovenjegoričana, Pohorca, Kobanca in Poljanca z Dravskega polja bomo skušali ugotoviti po njihovem medsebojnem odnosu. Saj ne moremo vokviriti Pohorca, Kobanca, Poljanca ali Slovenjegoričana v neko enotno, pa tudi še ne podrobno karakterologijo Slovencev. Zato jih bomo nakazali samo v njihovem medsebojnem razmerju. Pri tem pa predpostavljamo dvojce: prvič, izredno sorodnost Kobanca s Pohorcem, ki jo vzamemo kot enoto, in, drugič, urbanizacijo severnega Poljanca, ki kot napol meščan v veliki meri izpade iz naših obravnav.

Pokrajinske, zgodovinske in antropološke različnosti so razvile v našem Podravju dvojce samostojnih ljudskih značajev, katerih različnost je pred 100 leti opazil že prvi proučevalec Podravja R. G. Puff.⁴ Čeravno je Puff opazoval mariborske okoličane deloma kot romantik, mu gre zasluga, da je ugotovil različnost ljudskega značaja v Slovenskih goricah, kjer upošteva predvsem severozahodno ozemlje, in na Pohorju in da je nadalje tudi poizkusil nakazati to različnost.

V celoti je označil Puff Pohorca kot naravnega, nekoliko beotskega gorjanca, slovenjegoriškega kmeta kot sibiritskega magnata, obema pa je dodal še tretjega, lahko-miselnega in dobrodušnega Haložana kot štajerskega gaskonjca. Za Puffom je J. Pajek⁵ na kratko obravnaval ljudski značaj štajerskega Slovence in sledil pri tem Puffu v nava-janju slovenske sposobnosti v prilagoditvi dobremu, v zvijačnosti in pijančevanju. Poleg Puffa sledi Pajek Slomšku v poudarjanju slovenskega čuta za pravičnost in socialnost ter v pomanjkanju spoštovanja do lastnega jezika. V podrobni pokrajinski označbi prebivalstva navaja Pajek, zopet po Puffu, ponos pri Slovenjegoričanih nasploh; potratnost v krčmi in gostivanjih pri Pesničarjih; pri Pohorcih čokatost in nizko postavo, resnost in tihost ter sorodnost s Kobanci; pri Poljancih na Dravskem polju pa visoko postavo in vročerkvnost.

F. Hubad⁶ je v svojem prikazu etnografije štajerskih Slovencev izhajal iz roman-tike in zlasti Krekovega etnografskega gledanja na Južne Slované. Zato jih je neopra-vičeno podal kot enoto, združil z njimi občeđuševne lastnosti Slovencev nasploh in tako opustil potrebno karakterološko diferenciacijo slovenještajerskega prebivalstva po po-sameznih pokrajinah.

Lastne rojake so podali v pokrajinski enotnosti J. Koprivnik, A. Slodnjak in A. In-golič. J. Koprivnik⁷ je opisal Pohorce kot flegmatike, ki so v svojih gibih in izražanju počasni; ker pridejo malo v družbo, so proti tujcu zaprti, malobesedni in nezaupljivi. Med Pohorci je doma poštenje in dana beseda drži za vedno. Tatvina je med njimi redka, rop pa sploh neznan. Veseli se Pohorec predvsem v družbi svojih sosedov na zimskih kolinah, od ponedeljka do petka trajajočih gostijah in na sedminah. Do tujca je krotek in ponižen, sicer pa gostoljuben kakor Slovenec sploh.

A. Slodnjak⁸ je poskušal podati svoje slovenjegoriške rojake kot enoto, katero označuje v socialnem pogledu tovarištvo, ki se izraža tako, da obdelujeta zemljo na podlagi prastarega naturalnega gospodarstva posestnik in najemnik-viničar v nekem solidarnem čustvu, češ da je sad prva, posest, dobiček all plačilo pa postranska stvar.

Življenje si zagotavlja na podlagi vodila: Ti meni delo, jaz tebi živež. V duhovnem pogledu pa je najtipičnejša za panonskega človeka zmožnost sovraštva. Njegova vzrojljiva duša, ki vedno niha med dvema skrajnostima, je še vedno otroška, zaupljivost in radovednost jo gonita v družbo, nikdar ne more molčati, v najhujši boli in v največjih radostih se mora izpovedati, v samoti pa poje in govori sama s sabo. Ni obdarjena z močno tvorno domišljijo. Strmi bolj v višino, tovarištvo jo usposablja bolj za kritiko kakor za tvornost, ohranjujoča je, čeprav jo vznemirja novost, trpna, dasi je ob tem nedosledna v življenju.

A. Ingolič⁹ pa je pokazal življenjski ideal dravskega Poljanca v hotenju imeti lepo hišo, par konj, kos vinograda in gozda, v hranilnici nekaj deset tisočakov in v cerkvi sedež blizu oltarja (zunanji izraz bogastva). Za soslednjega Slovenjegoričana bi mi dodali še vidno mesto v nekem javnem zastopstvu, svaka ali svakinjo v mestu in brata ali sploh sorodnika duhovnika.

Od prišlekov pa sta opisovala prebivalstvo, med katerim sta živela, A. Kraigher v Slovenskih goricah in J. Jurančič na Kobanskem. A. Kraigher¹⁰ izvaja ljudski značaj Slovenjegoričana deloma iz pokrajine, deloma pa iz gospodarstva, ko piše: Tam daleč na zahodu se dvigata Pohorje in Kozjak, temna in gozdната; med njima se blešče snežni vrhovi koroških planin; proti severu se izgublja Golovec in srednje štajersko liričbovje. proti jugu pa vstaja Rogaška gora in hrvaški hribi. A vse je preoddaljeno in premalo impozantno, da bi vzbujalo zavist in hrepenenje...

Ti, slovenjegoriški kraji, pa se drže pri tleh, ponosni na svojo rodovitnost in na poezijo svojih vinskih gor.

Nam se ni treba ozirati po svetu — se košatijo Slovenske gorice — vsega imamo v Izobilju... Naših ljudi ne puščamo v Ameriko s trebihom za kruhom, ki ga je po naših poljih kot kamenja drugod, posamezna palma — dvig v nebo — to je vsa naša sanjavnost...

In kakor so idilični ti logi in gaji, te snežne ravnice in počesani lesovi — preveč se jim pozna volja trde kmetiške roke, nego da bi zavajali v brezdelje. In če se ozrem naokoli: za sanjavo pohajkovanje tu res ni prostora. Za vsakim ovinkom kajža, za vsakim gozdičem kmetija in po vrhovih viničarija za viničarijo. Tu ni samote za kratko pesemco in vsaka izgubljena urica je temu ljudstvu potrata in greh.

In tudi tu se šeperita potrata in greh, a v sreih vzbujata obžalovanje in sram. Rodil so ti kraji učenjake in imenitnike, niso pa še rodili pesnika...

Ljudje so v Slovenskih goricah sebično trezni, skoro skopi. Pridelkov in blaga imajo v izobilju, a denarja malo; zato imajo novei takšno vrednost zanje, da jih ne mečejo od sebe po nemarnem in brez velike sile. Težko si jih pridobe, ker nimajo zadrug in urejenega izvoza. Pridelke in pijačo kopičijo doma, več nego bi je bilo treba za vsakdanjo uporabo. Skromno je njih življenje, mirno in dostojanstveno brezbrizno; večinoma si ne privoščijo posebnih užitkov in lahkornost je greh. Zato se pa oškodijo v pravnih prilikah. Ob košnji in žetvi, mlatitvi in trgatvi in tako dalje, kadarkoli je več delavcev pri hiši, se morajo šibiti mize pod gibanicami in kvasenicami, pod svinjino iz ogromnih kibelj in pod ročkami novine in starine, jabolčnice in mošta.

Po krčmah veseljačijo samo tržani in meščani, notorični pijanci in zapravljalci. Kmet si privoščijo ob nedeljah izprehod v svoj vrh, kjer se napije v kleti vlna, jabolčnice ali mošta, česar že pač ima. Če nanese prilika, se ga nadeja... a ponavadi se zadovolji s kozarčkom in gre trezen spat...

Ljudje so verni in pobožni. Ni jih menda krajev, kjer bi vladali tako strogi nazori in taka ozkosrčnost, kakor v teh gorcih. Zgražanje, obsojanje, obrekovanje je brezmejno in neusmiljeno. Zato pa izbruhnejo nagoni in strasti kot dinamitne eksplozije. Sovražnosti vzplamteva do najsrditejših preganjanj z jezikom in orožjem, bličem in sodnikom. Starci postajajo nasilni in hotljivi, starke furije.

A to so vendar le izjeme. Izbruhi potlačenih nagonov... V celoti je ljudstvo obrzdano, da je naravnost čudež; čednostno in rednostno kot malokje... Če hoče v svet, gre v delo... Če hoče potovati za zabavo, gre na božjo pot, kamorkoli, kadarkoli...

Kobansko pa je tudi s karakterološke strani nakazal v svojem delu o Remšniku J. Jurančič¹¹ ki šteje prenaporno in z relativno malimi sadovi združeno delo kot vzrok, da pri Kobancu otopijo žive in čuti. Za Kobanca je po tej presoji značilna počasnost v mišljenju in izražanju. Temperament je težak, mrk, ne pada iz skrajnosti v skrajnost, ne vdaja se pretirani žalosti, pa tudi ne razposajenemu veselju. Ljudje so pri delu topi

in tihi in tudi nočnega mlru fantje ne kalijo, kakor je sicer navada v slovenskih vaseh. Kobanee dela mehanično, brez večje prisotnosti duha in vidi v delu kazen božjo, ki mu je usojena od rojstva. Težavno delo pa ga zveže v borbi za kruh z zemljo tesneje kakor dolinca in razvija od zgodnje mladosti v njem močan osebnostni gospodarski čut, ki preide z leti v sebičnost, kakor jo kaže abstinenca pri gašenju požarov itd. Nasproti nerazumljivim prirodnim pojavom pa išče Kobanec utehe v vražah in z vražami tudi pogosto razlaga uspeh in napredek sosedovega gospodarstva.

Poleg navedenih sta dva domača pesnika zapustila opise kmeta, ki so zaradi tega toliko pomembnejši, ker je opisal prvi pohorskega, drugi pa slovenjegoriškega. Jurij Vodovnik¹² podaja pohorskega kmeta v prvi polovici XIX. stoletja:

... V četrtek si deske na trg pripelja,
jih purgarjem drago za dnarje proda;
dnar v tihel zavije, jih nekaj zapije,
v soboto ponoči prot domu ravna ...
V nedeljo brez skrbi počiva do dne,
za froštik se mesa in štrukljev naje:
ga žeja obdaja, prot birtu perhaja,
se vinca napije, ker vode ne sme ...
En kmet po cel teden v planini trpi,
de si še kak krajcar k nedelji dobi;
cel teden voluje, v planini tezuje ...

Nasproti gozdarskemu Pohorcu pa je postavil sliko slovenjegoriškega samozavestnega in sibiritsko razpoloženega kmeta Leopold Volkmer:¹³

O kaj bi začeli na sveti ljudje,
čtn ne bi blo kmeta, ker dela zanje!
Vsa druga mojškrija bi bila za nič:
gde najšli bi rejo, zver, človek no ptič?
O tote mojštrije en vsaki živi:
kaj koli gdo nuea, od kmeta dobi.
kruh, vino pripova, živino zredi,
pripravlja še druge potrebne reči:
En brumen no skrben kmet najde vsigdar
za vsdako siroto pripravljeni dar.

Slovenjegoričan tedaj ni vozil v bližnje mesto, temveč v Gradec, kjer je prodajal blago in nakupil vse potrebno za dom. Ko pa se vrne iz Gradca domov, prosi ženo:

... O žena, le jesti mi daj!
Po piti si sam grem, da nimam davč klet,
saj veš, da brez vina nežmahna je jed.
Prav sitno no rdeči kak kuhani rak,
si stegne po škattl no šnofa tobak.
Zdaj pela si drva, zdaj stelo za gnoj,
zdaj pa le se vozi v toplice z ženof.

Še večja kakor razlika med pohorskim in slovenjegoriškim kmetom pa je razlika med slovenjegoriškim kmetom in viničarjem, kakor nam jo je prav tako ohranil Volkmer:

Ah, jaz nedolžna stvar!
Jaz moram veneert biti, ne smem na tatverh iti.
Jaz mam doma več dela,
ga mam doma vsigdar.
Kak kerl če te težak,
ker k njemi se ne štela
ah gvišno sem sromak

Zato je razumljivo, da je bil ideal tako slovenjegoriškega viničarja kakor pohorskega drvarja, katerima je nemogoče priti do lastne zemlje, postati vaški obrtnik, ki nam ga v dobi domačih obrti prikaže Vodovnik kot tkavca:^{13a}

... sim kmetom platno delo.
Te je meni dobro šlo,
sim lahko pil in jedo ...

Iz navedenega je vidno, da je drugačna karakterološka slika lastniškega kmeta kakor delaveca drvarja ali viničarja in da moramo ločiti značaj prvega od drugega prav kakor po posameznih pokrajinskih enotah.

Ustavimo se nadalje pri upodobitvah slovenjegoriških gospodarskih kmetских profilov J. Kerenciča,¹⁴ ki pravilno opozarja na bolj zaostrene delovne odnose med viničarji in kmeti kakor med viničarji in gospodo ter karakterizira viničarja, ki je v zavestnem odnosu do družbe nerazgledan, neusmerjen, pasiven in ki ne pozna vrednotenja samega sebe.

Če povzamemo literaturo o ljudskem značaju Pohorja in Slovenjegoričana, vidimo vplive pokrajine, načina poseljenosti in gospodarstva na značaj prebivalstva. Počasnemu, konservativnemu, sicer pa konsekvntnemu Pohorcu se pridružuje na vzhodu Maribora čustveni, vihravi, delavni ter dobre volje in reprezentance željni Slovenjegoričan. Poseben odtenek pa tvori fatalistično razpoloženje viničarja, ki je po svojem značaju podoben pohorskemu drvarju.

Za Pohorje in Slovenske gorice s sosednimi pokrajinami je zelo značilna določena oblika vernosti. Pri tem sta Pohorec in Kobaneec še ohranila mitološke elemente in vraže kot sredstvo za razumevanje sicer nerazumljivih naravnih pojavov. Sodelovanje živali in voznika npr. zahteva podobno hrano v mišnici; v divjanju viharja okoli domačije obiskujejo umrli svoje nekdanje bivališče in v poletnih nočeh zagledaš še dandanašnji škopnika, ki divja nad polji in ki ga preženeš z vprašanjem: »Kje si pa bil, ko se je Kristus rodil?«

Rast živine in otrok vodijo ureki in zareki in prav tako številne oblike gospodarkega in hišnega reda. Svojo vernost pa izraža Pohorec predvsem osebnostno, in to skoro pri vsakem svojem delu. Proti slovenjegoriškemu voščilu za jed: »Bog žegnaj!« imamo na Pohorju v voščilu celo molitev: »Bog vam požegnaj, troštar sveti duh, sveti Sentjanž no sveti žegen božji naj ostane pri vas, amen!« Očitna pa je posebna pohorska vernost po pohorski narodni pesmi, ki vsepovsod uporablja božjo pomoč.

Sicer pa je nedelja za prebivalca pohorskih in kobanskih samotnih kmetij dan počitka; kjer ne morejo zaradi domačega dela v cerkev, moli z njimi doma hišni oče, ki kaže svoj položaj patri familias pač najlepše pri starem pohorskem in kobanskem silvestrovanju.¹⁵ Vsa družina, hlapci in deklet se zberejo v veliki hiši in iz štibelea pokliče hišni oče posamično enega za drugim k sebi, pove vsakemu njegova dobra in slaba dela v preteklem letu, mu pove račun in ga udinja v službo za prihodnje leto. In ko tako izpove vso družino, sledi večerna molitev in silvestrova večerja, ki naj dokumentira skupnost družine in gospodarja in ki se konča o polnoči, ko vošči hišni gospodar vsej družini veselo novo leto.

Ko je pohorska in kobanska vernost tako vezana na osebnost in preko gospodarja na domačijo, pa je slovenjegoriška izrazito manifestativna in vezana na domačo cerkev in preko nje na opremo hiše in pokrajine. Za Slovenjegoričana je versko in družabno nujno, da gre v nedeljo in med tednom v cerkev k opravi. Cerkev je postala vir dekora v njegovi hiši, kakor ga vidimo npr. v moderni kombinaciji kredence in majniškega oltarja (Ščavnica). Številna znamenja na vaseh, po poljih in goricah so prav tako manifestativni izraz takega slovenjegoriškega verskega čuta, ki se loči zlasti s svojo sodobno kontinuiteto od Pohorja ali Kobanskega. V goriških in poljanskih križih in znamenjih se manifestira cela vas ali posameznik nad naseljem, medtem ko so na Pohorju znamenja poseben izraz posameznika, ki ga je priredil na mogočno drevo kot spomin na nesrečo pri vožnji, na rojaka, zmzrega v hudi zimi, na križiščih pa je pohorsko znamenje predvsem prošnja za srečno vožnjo. In medtem ko sledijo goriške in poljanske kapele in križi sodobnim gradbenim slogom, vzdržuje pohorsko ali kobansko znamenje tradicijo svojega izvora na isti način kakor tudi pohorska cerkev, podružnica.

Praznoverja Slovenjegoričan malo pozna: predvsem pri prvem ravnanju z otrokom tik po rojstvu; to je delo babice in starih staršev. Res je, da je moderna kultura zajela Slovenske gorice v mnogo večji meri kot Pohorje, toda če primerjamo v tem pogledu Slovenjegoričana z ahasverskim Prekmurcem, nam postane izginjanje praznoverja jasno samo z upoštevanjem manifestativnih teženj v ljudskem značaju, kakor jih vidimo najnazorneje v položaju cerkva. Slovenjegoriška cerkev leži na slemenu, na robu dola, na vznožju gorice, v vsakem primeru pa odpira pogled na tisto, kar je za Slovenjegoričana lepo, to je obdelana zemlja z vinogradi, s sadovnjaki, z njivami in gozdovi. Na-

sprotno pa ležijo pohorske cerkve, zlasti podružnice, največkrat na zakritih fratah, od katerih omejuje gozd razgled v vsako smer.

Nedelja je pri Slovenjgoričanu resničen praznik z osrednjo manifestacijo v cerkvenem opravilu, medtem ko je pri Pohorcu in tudi Kobancu predvsem dan počitka. In medtem ko se vaški in zaselški Slovenjgoričan v nedeljo izživi v domači kleti, v gostilno gre mladina¹⁶ — je nedelja za samotnega Pohorca dan, ko pride, razen na voznjah, v gostilno, kjer lahko pije vino in pride v družbo. Prav zaradi tega nedeljskega momenta pri Pohorcu, kateremu primanjkuje nasprotno od Slovenjgoričana vsakdanje pijače in družbe, ima tukaj vino svečanostni in praznični značaj, nasprotno od vsakdanjega v Slovenskih goricah. Narodna pesem kaže prijatelja, ki vabi tovariša na dobro vino v Framu¹⁷ ter mu napije v imenu boga, ki nam sladko vince da; in ob ponovnem vabilu, naj ne gre tovariš mimo njega, ker da ima dobro vino, ga ponovno zvrneta v imenu boga, ki nam dobro vince da. Pri Sv. Juriju ob Ščavnici¹⁸ sicer napije prijatelj povablencu prvič tudi v imenu boga, za drugič pa ga vabi z natakario in njeno ljubeznijo. Mogoče je, da je ta konec vabila v zvezi z meščansko nivelizacijo, toda dejstvo je, da srečujemo navzlic pohorskim goricam na Pohorju v zdravicah motive z bogom, Marijo, priporočili za večni blagor duše, za verne duše, z nasveti za zmerno uživanje, z nasprotovanji nezmernosti ali pa z molitvami za dobro letino v daleč večji meri kakor v Slovenskih goricah, kjer so v vinskih zdravicah vsi motivi od erotičnih pa do nabožnih. Ko pa pride za dobro vinsko voljo zadnja ura, se Pohorec resignirano vdano priporoči za smrt, Slovenjgoričan pa prosi za odložitve, da more napraviti oporoko ter se posloviti od svojcev in prijateljev.

Razliko v verskem izživljanju Pohorca in Slovenjgoričana vidimo tudi o božiču z božičnim drevesom in božično piramido. Slovenske gorice ter vzhodno in srednje Pohorje postavijo za božič božično drevo, na skrajnem zahodnem Pohorju in Kobanskem pa delajo namesto božičnega drevesa dvostrano piramido iz ovsene slame, ki je na vogalih okrašana s sadjem in suhim cvetjem. Gozdni prebivalec, ki rabi smreko, da si na njej pred pragom obriše čevlje, je ne more rabiti za prazničen simbol ter jo nadomesti s svojim, žitnim slamatim simbolom praznika brez manifestativne pomembnosti.

Družabno sta Pohorec in Kobanec pasivna, v gibanju v mestu boječa zaradi negotovosti v nastopanju. Slovenjgoričanu pa je družabnost, osredotočena v vrhu in na gostovanjih, življenjska potreba, ki se pri Pohorcu izživlja v rodbinskem krogu. Za šegavost in nagaživost zlasti prleških godev, od katerih je prvi godec tudi prvi humorist, je Pohorec prepočasen, pa tudi nezaupljiv.

Po nekaj besedah je neznanec pri Slovenjgoričanu že povabljen v vrh, medtem ko tujec Pohorca, ki se počasi razvname, le počasi pridobi. Zato pa je toliko bolj trdna in trajno veljavna beseda Pohorca kakor v afektu dobre volje dana beseda ali izjava Slovenjgoričana, ki se zmore kmalu prevreči v nasprotno. Posojila so se do svetovne vojne na Pohorju dajala med možmi med štirimi očmi in prav tako so se vračala. Kmetije se ponoči niso zapirale, ker vlomilcev ni bilo.

Čustvenl izbruh sovraštva po dobri volji npr. v nedeljo v gostilni radl rodijo v Slovenskih goricah in na Dravskem polju, sorodno težnji po maščevanju časti, prepogoste malenkostne ali zavistne prepire, ki vodijo do izgredov ali do tožb, zlasti zaradi mej in preužitkov. Na Kobanskem in Pohorju je tega malo, saj imamo kmete, ki svojega mejaša ne spoznajo vse življenje, prav tako pa tudi ne natanko mej svojega posestva. Vrh tega je spričo v rodbini zaključenega življenja Pohorec nasproti sosedu indiferenten, in to tako v prijateljskem kakor v sovražnem pogledu. Pravni spori in tožbe imajo v Slovenskih goricah očitno težnjo, svojega nasprotnika kakorkoli oškodovati, in razvijejo pri tem za dosego cilja globoke strasti. Preužitkarski spori pa so na Pohorju manj razviti zato, ker se kmetiskl preužitkar večinoma umakne po predaji posestva v kočjo ali pa v svoj del hiše, to pa preprečuje nesporazume. Gotovo pa je ena temnih strani našega slovenjgoriškega človeka pravdarska strast, ki ima pogosto za cilj svojega nasprotnika najprej gmotno in moralno oškodovati, šele nato pa si polskati pravico. V tem pravdanju pa je tudi izraz ljudskega značaja, ki hoče zaradi ugleda ali reprezentance, zlasti pa zaradi svoje osebnosti veljave imeti svoj prav pred drugimi in tudi s tem uveljavljati svoje prvenstvo.

Na svoji življenjski poti je Slovenjgoričan ambiciozen in izredno delaven. Z močno voljo do svojega gmotnega ali osebnega uveljavljanja nad okolico se zadovolji tudi samo s formalnim uspehom, da lahko nato s podvojenim zaletom dviguje doseženi položaj.

Doslednost na tej poti ni nujna, temveč končni cilj — zrasti nad okolico. Pri tem poteka vse delo v dejanski tekmi, in to tako v javnem življenju kakor pri žetvi, košnji, mlačvi, rezi, kopu, v vinogradu, prodaji živine itd. Povsod je težnja biti prvi in najboljši. Ta tekma gre tako daleč, da je pred svetovno vojno (Stara cesta) naročil posameznik umetno gnojilo preko tretje zaupne osebe ter pognojil njivo ponoči, da bi se s tem v primeru neuspeha zavaroval pred ponižanjem v očeh sosedu, v primeru uspeha pa preprečil posnemanje sosedu, da bi mu postal s tem enak. Volja, uveljaviti se in pri tem trpeti tudi žrtve, je močna, smotrnost ob tem ni nujna, odločilna pa je dosega položaja; v tej življenjski borbi pomaga Slovenjgoričanom izredna zmožnost posnemanja in prilagajevanja. V našem preteklem javnem življenju so značilni takšni primeri, kot so D. Colnik, P. Danjko, deloma tudi S. Vraz in F. Miklošič.

Počasni Pohorec pa je na življenjski poti računar, ki stopa hladno in nezaupno naprej in ima vedno pred očmi moralne kakor tudi gmotne posledice za svojo rodbino in lastno osebo. Vztrajen in zelo dosleden se redko priključi kaki organizaciji, kateri se podvrže samo, kadar ga prisilijo v to razmere. Medtem ko ostane uspešni Slovenjgoričan trajno povezan s svojo okolico, pa se uspešni Pohorec emancipira od skupine, iz katere je izšel. Marko Glaser, Pavel Turner, deloma tudi škof Mihael Napotnik in Ivan Zolger — kolikor ju lahko prištejemo k Pohorcem — sodijo med vrhove te pohorske nobilitete. Nadalje veliki kmetje na severnem Pohorju, Grizoldi, Hlebi, Kasjaki, Držecniki in Mravljaki, ki so pomagali rešiti slovenstvu Dravsko dolino, in končno kmetje poeti z Vodovnikom in obema Miklavcema.

Dejansko so socialne razlike med pohorskim kmetom, malim kmetom, gozdnim delavcem in kočarjem večje kakor med slovenjgoriškim kmetom, želarjem in viničarjem. Toda družabno, človeško niso tako vidne. Zaradi lesne trgovine, lesne industrije, steklarstva itd. je na Pohorju že od davna imel gozdni prebivalec možnost svojega uveljavljanja v trgovskem podvigu. Jasno ugotovljive migracije so vodile otroke pohorskih kočarjev in pa malih kmetov in poslov v Dravsko dolino z njeno obrtjo, na njihovo mesto pa so prihajali na urbanizirano in obrtno severno Pohorje novi posli z južnega Pohorja, katerih potomci so odtekali zopet naprej v Dravsko dolino in dalje na sever. Te migracije z južnega na severno Pohorje niso razvijale stabilnosti razmer, ki so značilne za Slovenske gorice. Tu, v Slovenskih goricah, so ostali kmet, želar in viničar v svojih okvirih. Kmet pazi, da ne nastane morganatski zakon npr. med kmetjskim sinom in želarjevo hčerko. Ponos ali zavest te vrste eveti do danes v Slovenskih goricah v oblikah, kakor jih vidimo npr. v nedeljo pri tako grupiranem prihodu v cerkev in odhodu iz cerkve. Obenem s tem ponosom pa je kmetjski Slovenjgoričan povezan z zemljo s koreninami, ki segajo zelo globoko, in je pri tem zopet bistvena razlika med njim in Prekmurcem ali Pohorcem.

Medtem ko je Prekmurec usmerjen na življenjski poti pogosto ven iz svoje domovine, ki mu ne nudi zadostne zemlje, ter je kot tak ostal več en kolonist in sploh edini slovenski agrarni kolonizator, pa je Slovenjgoričan še poln duha nekdanjega svobodništva z idealom, razširiti svoje posestvo s produktivnim vinogradom (če je Murapoljec) ali pa z novim gozdom (če je Goričan). Prodiranje iz polja v vinograde ter iz vinogradov v poljske gozdove je živo in aktivno. Mesto kot ideal v slovenjgoriškega kmeta na splošno še ni prodrlo. Najskromnejši ideal Pohorca pa je uiniti se na mesto težaka v gozdu ali na kmetiji, višji ideal je postati delavec v dolini ali v mestu in poslednji postati trgovec z lesom. Od Pohorea konservativnejši Kobanec pa je enako kot Slovenjgoričan privezan na zemljo in si prizadeva pomnožiti svoje posestvo, bodisi z gozdom v planini ali pa s poljem v nižjih hribovskih ali dolinskih legah.

Ena bistvenih razlik med Slovenjgoričanom in Pohorcem glede njegove usmerjenosti do zemlje je lov. Za Slovenjgoričana je lov postranska, gospodka zadeva, za Pohorca pa ena prvih naravnih zahtev, s katero hkrati varuje svojo perutnino in kulturne nasade, ki jih ogroža divjačina.

Pohorsko steklarstvo XVIII. in XIX. stoletja je pohorskega človeka obenem s splavarstvom marsikje proletariziralo ter na vznožjih in med velikimi kmeti urbaniziralo, in sicer v dosti večji meri kakor vinogradništvo in viničarstvo Slovenjgoričana. Samotni položaj pohorskih kmetij je trajno navajal pohorskega posestnika k avtarkiji, ključ je izvajal do zadnjih časov kot kovač, kolar ali mizar sam na svojem posestvu. Do zadnjega časa so potekale z južnega Pohorja na severno migracije in so dajale severnemu Pohorju delavce in posle, ki so zopet odhajali v dolino in v mesto. Posledica tega je, da se pohorski

kočar šteje za proletarca. Nasprotno pa je gozdni delavec, drvar, v visokih smolniških legah podoben viničarju. Ima svojo drvarsko zavest, obenem pa tudi zavest, da je njegovo življenjsko stanje nekaj nujnega in da ne more biti drugačno.

Posledica tega je vdanost v razmere. Na malega pohorskega ali kobanskega posestnika ter na drvarje se nanaša karakterizacija, ki jo je dal J. Jurančič. Na viničarja pa se nanaša idealizirani, računsko na en karakterološki imenovalnik reducirani Slodnjakov pojem tovarištva. Viničar nadaljuje delo svojih očetov, ker v svojem, že po Kerenčiču podanem, miselnem razpoloženju ne vidi drugih življenjskih možnosti. Pohorski večji kmet pa danes ni več kmet v pravem pomenu besede. Pri njem težko najdemo mejo, kje se začena lesni trgovec ali trgovec sploh in kje se neha kmet. Posledica tega je, da moramo velikega pohorskega kmeta večinoma šteti za neke vrste meščana, ki je karakterološko že niveliziran po vplivih mesta.

Slovenjegeričan je bil v teku zgodovine trajno pod vplivi vinogradniških meščanskih in fevdalnih posestnikov iz Maribora. Ptuja, Radgone pa tudi Gradca. Te vplive je sam dopolnjeval z vplivi, ki jih je dojemal v tujini, koder je skozi stoletja tvoril vino. Vendar pa so ti vplivi delovali predvsem na posameznike in ne toliko na celotno pokrajino, kakor je to na severnih pobočjih Pohorja, npr. s steklarstvom ali splavarstvom, kar je povzročilo, da je konservativni Pohorec danes doma predvsem še na južnem Pohorju in v severnih smolniških legah. Mimo tega pa je Slovenjegeričan mnogo bolj povezan z mestom kakor Pohorec in Kobanec in je v svojem življenjskem nastopu mnogo bolj uveden in gibčen kakor Pohorec, ki se npr. uradov po možnosti izogiblje, ker ni v njih trden v nastopu. Rezultat tega stika Slovenjegeričana s sodobnim razvojem je tudi njegov relativno nagli kulturni razvoj od časa narodnega preroda, s katerim je prehitel oba svoja soseda, tako Pohorca kakor Prekmurca.

In v tem razvoju so navedena mesta, zlasti Maribor, v manjši meri pa tudi Ptuj, Radgona in Slovenska Bistrica, izvajala s svojo prosvetno, politično in gospodarsko organizacijo močno kulturno in s tem tudi karakterološko nivelizacijo, ki se pojavlja v Dravski dolini, na Dravskem polju in v Slovenskih goricah v območju trgov in prometa zlasti na črti Sentilj-Maribor in Maribor-Lenart, na drugi strani pa na Murskem polju na črti Radgona-Ljutomer. Nivelizirani človek pa ni več tisti, ki bi samostojno usmerjal svoje korake, temveč je pod vplivi organizacije. Namesto v nedeljo v vrh, bo šel na krajevno dramsko prireditev, družabno nedeljsko kramljanje z znanci bo zamenjal s političnim sestankom in začel se bo sramovati starih običajev kot nečesa zaostalega, oziroma bo prenašeno nastopal po pomeščanjeni šegi, kakor zvemo iz poročila o fraku iz surovega sukna v Dravski dolini sredi XIX. stoletja. Razgovor se ne bo več sukal okoli vsakdanjih osebnih, krajevnih in doživetih dogodkov, temveč bo govoril o tem, kaj je bral v časnikih, kaj ga zanima v zvezi z organizacijo in kaj se dogaja v mestu.

Zlasti dogajanje v mestu je važno in zvezano s težnjo, vzdrževati trajen stik z mestom. Ta težnja je očitna zlasti v zvezi s sejmarstvom. Za konservativne pokrajine je obisk sejma dogodek, ki je večinoma tudi trgovsko nujen, za urbanizirane kraje, npr. porečje gornje Pesnice, pa je sejem možnost, da pride posameznik v mesto: viničar bo gnil kravo na sejem v Maribor nešteto krat ob zavesti, da je ne bo prodal, kmet pa bo zapregel brez namena kupiti karkoli, oba pa dosežeta cilj in prideta v mesto in ugotovita tam novosti, ki ju tako zvežejo s sodobnimi dogodki v obliki, ki je več vredna kot časnik ali radio.

Kulturna meščanska nivelizacija je posegla na Pohorje in Kobansko samo v vznožnih legah in po Dravski dolini. V Slovenskih goricah pa je ta nivelizacija še posebej izrazila troje tipov:

Pesničarja, ki je v gornjem delu pod vplivom Maribora in v južnem pod vplivom Ptuja; Muropoljca, ki se je razvijal pod vplivi Radgone in Ljutomerja, v preteklosti pa tudi Varaždina in Gradca; in končno Ščavničarja, ki je ostal najbolj samosvoj in na katerega sta vplivala v navedeni smeri Radgona in Cmurek.

V še večji meri kakor Slovenske gorice je urbanizirano in nivelizirano Dravsko polje, ki je s svojo prodno nerodovitno zemljo in svojo zgodovino razvilo prebivalstvo, ki je v karakterološkem pogledu vmes med Slovenjegeričani in Pohorci.

Drava na mejl Dravskega polja in Slovenskih goric ali Haloz je bila sovražnik trajne in natančno omejene posesti,¹⁹ ko je v poplavih trajno spreminjala svoj tok in grabila zemljo zdaj Poljanecem, zdaj Slovenjegeričanom oziroma Haložanom. Na Murskem polju je gibanje murske struge in z njo zvezano premikanje urbanih soseskih mej

povzročalo spopade med prekmurskimi in štajerskimi oblastmi, ki so s težavami ustaljevale mejo. Na Dravskem polju pa je bila soseska, občina prvi čuvar in regulator mej in šele za njo deželna oblast, ki je dejansko šele v dobi katastra uvedla stalnost v mejah ob Dravi.

Poleg kolonizacije in mej v območju Drave so enotnost prebivalstva razvijali tudi privilegiji. Vasi, zlasti kolonizacijske, na prodnih tleh, katerih kmetijstvo ni moglo samo živeti, so dobile nekatere tržne privilegije, od katerih so do danes ostali najbolj znani špeharski. To je povzročalo nasprotja med prebivalstvom, kakršnega moremo danes opazovati tudi v Slovenskih goricah, npr. pri Grabonošu, katerega priseljenci so tukaj že stoletja, ali pa pri povojnih hrvatskih priseljencih. Ta nasprotja med prebivalstvom posameznih vasi se prepogosto rešujejo nasilno in v afektu, in sicer vse doslej na isti način, kakor je bilo to že v oddaljenih obdobjih med starimi in novimi prebivalci, med obdravskimi rivali ali pa med privilegirano in nepriviligirano vasjo. Zato je na Dravskem polju med skrajno individualističnim prebivalstvom izredno razvit vaški skupnostni čut v strnjenih naseljih. Ta je razvit predvsem v krajih, kjer je obstajala soseska, manj pa na črti Razvanje-Polskava, kjer bi to predpostavljale namakalne naprave in njihovo vzdrževanje in izrabljanje. Pri vsem borbenem uveljavljanju pa ima veliko vlogo afekt, ki se giblje med ekstremi od največjega prijateljstva do najhujšega sovraštva in ki se v Slovenskih goricah kaže predvsem osebno, pri Poljaneh pa vaško, tako da pomeni npr. razžaliti posameznega vaščana užaliti tudi celo vas in si naprtiti njeno nasprotstvo.

Počasni tek besedi loči Pohorja od Slovenjgoričana z efektnimi poudarki in s čustveno govorno besedo. Pohorec in Kobanec delata zase in za svoje, Slovenjgoričan pa dela sicer prav tako za sebe in za svoje, poleg tega pa z izrazito težnjo, pridelati prvi in z najboljšim delom v okolici. Lepo obdelani slovenjgoriški vinogradi in sadovnjaki se prav tako ločijo od pohorskih senožeti in njiv, kakor se loči v zelenju stoječa siva pohorska kmetjska hiša od barvno pisane, zunaj belo modro rdeče poslikane ter v notranjosti s štukaturami in reliefi okrašene slovenjgoriške kmečke hiše. Težnjo za dekoracijo in ornamentom izraža Slovenjgoričan v barvitosti, s katero predela in pripravi motive, katere je prevzel za svojo hišo iz cerkve ali iz gradu. V pomanjkanju ornamentalne in dekorativne izdelave pohorske hiše ter v barvno izraženi slovenjgoriški hiši vidimo določene kulturne vplive. Na Pohorju je zlasti na severozahodu dimnica še danes doma in prav tako na Kobanskem. Slovenjgoričan živi v svoji hiši in v vrhu; na Pohorju in Kobanskem pa še niso daleč časi, ko so odšli možje v ponedeljek v planino in so se vrnili šele v soboto. Slovenjgoriška kmetjska hiša je bila samo bivališče rodbine, pohorska in kobanska kmečka hiša pa je bila kot dimnica tudi delavnica, spalnica, kuhinja in mnogokje tudi bivališče perutnine in malih živali. Hiša je Slovenjgoričanu bivališče in zbirališče družine in družabnosti, Pohorec pa predvsem zimsko bivališče, ker je poleti njegov teren gozd in kolobar, hiša pa domovanje starih in otrok. Res je sicer, da je bil tudi Slovenjgoričan v času pred železnicami voznik, ki je tovoril vino na Koroško in Štajersko, res je, da je bil Poljanec najbolj znan tihotapec tobaka s Hrvatskega in Ogrskega do srede 19. stoletja; toda oba sta pri tem prišla v stik s hišno kulturo tujine, doma pa je mogla žena razvijati hišo v vse večji meri, kot je bilo to mogoče poljedelsko in sploh zunaj doma močno zaposleni Pohorci. Poleg tega pa je intenzivnost v osebnem uveljavljanju Slovenjgoričana ter položaj slovenjgoriške hiše kot središče vsega posestva in rodbinske družabnosti razvil slovenjgoriško hišo v njeni zunanosti in notranjosti, nasprotno od pohorske in kobanske, kjer je pri človeku, usmerjenem v gozdno naravo, postala hiša samo središče gospodarskih poslopij, medtem ko je prvi ornament kmetije postal evetlični vrt poleg kmetije in hiše same.

Lepotni čut se nadalje izraža tudi v domačem orodju in v domači obleki. Snovno je pohorsko in kobansko domače orodje predvsem iz lesa, obleka pa iz volne in nato iz lanu. V Slovenskih goricah se pridruži lesu glina, v obleki pa prevladuje lan in platno. Posledica tega je to, kar smo videli pri hiši. Na glinastih posodah se je razvijal ornament. Ta se je v barvni pisanosti najvišje izrazil v platnu s pečami, predpasniki in robačami. Pohorsko platno je ostalo enobarvno, zato pa je razvilo Pohorje in Kobansko svoj lepotni čut v rezbarstvu lesa; redko najdemo na Slovenskem območje, kjer bi mogli v hišah opaziti tako občutene lesene Kristuse na križu, kakor na Pohorju in Kobanskem.

Razen voščil, obrednih, npr. ženitovanjskih pesmi in zdravje je pesem Pohorca kakor tudi Slovenjgoričana izražena v petju, ki pa je zopet daleč više razvito v Slovenskih goricah kakor na Pohorju. In edinstven dokument slovenjgoriške in podravske

muzikalnosti je klopotec, v katerem poje vsa pokrajina. Poleg družabne zabave in z njo združenih motivov, nabožnih zamisli in erotike ljubi Slovenjgoričan v pesmi in v pripodobah zbadljivost in ironijo, kar srečujemo pri Pohorcu v karakterizacijah s pridrevki. Krajevne in iz socialnega stanja izvirajoče zbadljivke v Slovenskih goricah na Veržej, na Pohorju in Kobanskem na Marenberg pa so nastale v Dravski dolini in na Murskem polju in so si tako sorodne, da ne pomenijo nobenih karakteroloških razlik. Splošne slovenjgoriške krajevne in pokrajinske zbadljivke npr. na Ščavničarje ali na Pesničarje ponlžujejo sosede sploh in izražajo npr. budalost po stopnjah: ti si iz Negove doma, ti si pravi Cvenar, ti si Verženjec.

Za to topografsko označevanje na Pohorju nimamo primerov. Nagajivko, češ da mislijo Pohorci v suši, da bo dež, če vržejo mačko v Ribniško jezero, so sprožili na Pohorcu tržani iz Dravske doline. Pač pa najdemo na Pohorju v zvezi z Jurijem Vodovnikom poleg posmehljivega opisovanja Vitanja in Vojnika še Coklburge v južnopohorskih zaselkih ter šaljivo izrabljanje pesniške revščine. V splošnem pa meri Pohorec kraj po velikosti in zunanosti cerkve in z izrazom eerkve je povezan tudi večji ali manjši ugled posameznega krajevnega in cerkvenega patrona.

Zelo značilen izraz slovenjgoriške skupne vaške zavesti in z njo združene šegavosti in družabnosti so slovenjgoriški vaški grbi. Ti so deloma zgodovinskega²⁰ izvora, večinoma pa pomenijo prisvojitve krajevnih domislic o sosedih in posnemanje fevdalnih tržanov, meščanov in kmetov svobodnikov, kar dokazujejo grbi npr. na verigah, kakor racak v Biserjanah ali žaba na Kamenščaku pri Ljutomeru. Za revnejši goriški Kamenščak je nastala pri premožnejših sosedih Muropolcih topografska nagajivka, ki karakterizira socialno stanje kamenščanskih želarjev in viničarjev:

Mi Kamenščanci
sami pijanel,
peněz več nemamo,
hodmo domo.
Mamo še mamo
žabo na lanei;
žabo odamo,
peneze mamo.

Pohorje nima podobnih topografskih zbadljivk, ker nima tistih vaških gostüvanj in vinskih prilik, na katerih se uporabljajo grbi kot središče zabave, kot osrednje dejanje in osrednji motiv gostüvanjske komedije. Na Pohorju prevladuje topografska karakteristika s prilastki, kakor jih poznamo npr. od J. Glazerja za spodnjo Dravsko dolino: pobožne Ruše, prevzeten Smolnik, suha Bezena, pijana Bistrica, osrana Laznica ali šteman Limbuš.

Sicer se nanašajo pregovori in reki največ na vreme, gospodarsko delo in življenje. Poleg tega pa tudi na razne stanove, zlasti obrtnike, kovače, mlinarje in meščane. Do teh je tako Slovenjgoričan kakor Pohorec skeptično razpoložen, brez vere v njihovo poštenost in v njih vidi pomanjkanje fizične zmogljivosti.

Plesi in igre se posnemajo danes v vsem Podravju izključno po meščanskih plesih in meščanskih igrah, tako da so ti plesi v določenem časovnem zastoju za mestom, medtem ko usmerjajo igre predvsem šole in prosvetne organizacije.

Za ljubezensko življenje nam manjka širšega gradiva. Povsod vplivajo na sklepanje porok gmotni interesi, delovne sposobnosti ženina in neveste in končno volja staršev. Zakoni, sklenjeni zaradi gmotnih koristi, so večinoma bolj srečni in harmonični kakor zakoni, sklenjeni iz ljubezni. Težnja po gmotnem dvigu je povsod močnejša: prizadevanje zakoneev za gospodarski napredek je trajnejše in močnejše kakor romantično čustvo. Za razmerje med ženo in možem ni mogoče podati splošne označbe; vsekakor je na Pohorju mož, ki ga obvladuje žena, pogosto v pesmih in rekih na jeziku naselja: duševni revež, na račun katerega se šali vsa okolica.

V mladeniški dobi vodi na Pohorju mladeniča odpornost do vsega konvencionalnega in neodgovornost do drugega spola. Poroka konča mladeniško vihravost in v zakonskem življenju prevlada gospodarski interes. Prevžitkarstvo pa je priprava na smrt v molitvi ter v kritičističnem obiranju in zasledovanju ljubezenskih pojavov. Razlikujejo pa se Slovenske gorice od Pohorja po veliko večjem odstotku zakonov v sorodstvu. Pohorje

in Kobansko pa zopet po večjem številu nezakonskih otrok, katerih odstotek znaša npr. na Remšniku po 1918. letu približno 20—40% vseh novorojenih. Vzrok temu so samotne kmetije, pomanjkanje trajnejše družabnosti, nemožnost hlapcev in deklet, ustvariti si lastno družinsko ognjišče, in končno razpoloženje ob pijači, kar vse ustvarja iz Kobanskega vzhodni začetek razmer, kakor so značilne za Koroško.

Karakterološko pa sledijo tem nezakonskim otrokom številni bebelci, ki jih gledajo gospodarji, kolikor gre za otroke služinčadi, s simpatijo, ker postanejo najbolj cenena delovna sila. V splošnem pa lahko rečemo, da pijača močno vpliva na ljubezensko življenje, kar je vidno tudi iz porasta nezakonskih otrok po letih z bogato vinsko in sadno letino.

V narodnostnem življenju se je ločila urbanizirana pokrajina, ki je v avstrijski dobi sprejemala z meščanskimi vplivi hkrati tudi nemške, od etnografsko samonikle pokrajine, ki je ohranjela slovensko narodno zavest. Iz slovenske narodnostne organizacije pa je vznikla v celotni pokrajini ljubezen do knjige in do branja. In preko knjige in branja se je poglobljala v vsem prebivalstvu slovenska narodna zavest. Tako nastopa poleg gospodarske penetracije mesta na deželo določena kulturna penetracija, ki nivoizira prebivalstvo v enotno slovensko smer, s čimer postopoma izginjajo določene pokrajinske kulturne samobitnosti.

Iz našega poizkusa o opredelitvi značaja ljudstva na Pohorju in Kobanskem ter značaja ljudstva v Slovenskih goricah in na Dravskem polju je razbrati raznovrstnost, ki nam kaže, da ne moremo iskati nekega enotnega slovenskega lika, temveč da imamo v njem posamezne in svojevrstne pokrajinske inačice. Opisane lastnosti se nanašajo predvsem na srednjega kmeta; zato bi se pri podrobnem poizkusu, opredeliti npr. slovenjegotiškega viničarja v razmerju do želarja in želarja v razmerju do kmeta omenjena svojevrstnost še povečala. Dejstvo pa je, da navedene duhovne lastnosti Pohorca, Kobanca, Slovenjegotiščana in Poljanca, v celoti gledano, prevladujejo.

OPOMBE

- ¹ Spamer A., *Deutsche Volkskunde* I. Leipzig 1934, 601.
- ² Obiak J. C., *Obraz in značaj našega Pohorja*. Planinski vestnik XXXV, 1935, 101.
- ³ Zuekerkandl E., *Physische Beschaffenheit der Bevölkerung*. V: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Steiermark. Wien 1890, 242 s.
- ⁴ Puff R. G., *Die Slowenen in Steiermark*. Marburger Taschenbuch 1853, 3.
- ⁵ Pajek J., *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*. Ljubljana 1884, 257.
- ⁶ Hubad F., *Volksleben, Sitten und Sagen der Slowenen*. V: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Steiermark, 209 s.
- ⁷ Koprivnik J., *Pohorje*. Maribor 1923, 86.
- ⁸ Siodnjak A., *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana 1934, 101.
- ⁹ Ingolič A., *Lukarji*. Maribor 1936, 204.
- ¹⁰ Kraigher A., *Kontroloir Skrobar*. Ljubljana 1914, I, 105, II, 59.
- ¹¹ Jurančič J., *Iz šole za narod*. Ljubljana 1930, 29 ss.
- ¹² Mišič F., *Izbrane pesmi pohorskega pevea in pesnika Jurija Vodovnika*. Maribor 1941, 66.
- ¹³ Voikmer L., *Fabule ino pesmi*. Graz 1836, 12.
- ¹⁴ Mišič F., o. e. 24.
- ¹⁵ Kerenčič J., *Studij o naši vasi*. Ljubljanski zvon LVI, 1936, 406 s.
- ¹⁶ Robnik I., *Slivčster u očini hijši na Pohorju*. Mariborski večernik 31. 12. 1928.
- ¹⁷ Baš F., *Pricki. Ilustracija* III, 1931, 170.
- ¹⁸ Strekelj K., *Slovenske narodne pesmi* III. Ljubljana 1904—1907, št. 5562.
- ¹⁹ Strekelj K., o. e., št. 5563.
- ²⁰ Opozorilo dr. Joža Glonarja.
- ²¹ Baš F., *Vaški grb v Noršineh pri Ljutomeru*. *Casopis za zgodovino in narodopisje* XXV, 1930, 218 ss.

Povzetek

Gornje vrstice, ki so bile napisane 1941 in ki so tu objavljene po veliki večini v nespremenjeni obliki, obravnavajo karakteriologijo prebivalstva Pohorja, Kobanskega, Slovenskih gor in Dravskega polja.

Po uvodni označbi teh območij je nanizanih nekaj antropoloških značilnosti prebivalstva v štajerskem Podravju, nato pa je povzeto dosedanje slovensko obravnavanje vprašanja, ki je deloma beletristične narave (R. G. Puff, J. Pajek, F. Hubad, J. Koprivnik, A. Siodnjak, A. Ingolič, A. Kraigher, J. Jurančič, J. Vodovnik, L. Voikmer, J. Kerenčič).

Jedro spisa pomenijo upodobitve določene oblike vernosti obravnavanega prebivalstva, nekatere pa tudi njegovih medčloveških odnosov (gostoljubnosti, pravnega življenja), ravnanja v živ-

ljenjskem boju (smotrnost, ambicioznost), zadevnih vplivov migracij in mest (niveлизacija), skupnostne zavesti v nekaterih strnjjenih naseljih, dekorativnih razlik v zunanji in notranji podobi kmečke hiše, značilnih krajevnih zgradb in ljubezenskega življenja.

Podane upodobitve se nanašajo predvsem na srednjega kmeta, vendar pa, v celoti gledano, prevladujejo pri prebivaistvu omenjenih predelov v obdobju pred 1941.

ZUR CHARAKTEROLOGIE DER BEVÖLKERUNG IM STEIRISCHEN DRAUGEBIET

Zusammenfassung

Der Aufsatz, im Jahre 1941 entstanden und hier fast völlig ungeändert der Öffentlichkeit übergeben, befaßt sich mit der Charakterologie der Bevölkerung von Pohorje, Kobansko (Poßruckgebirge), der Windischen Büheln und des Draufeldes.

Einleitend wird eine kurze Charakteristik der genannten Gebiete gegeben, daran schließt sich ein Abriss der wichtigsten anthropologischen Eigentümlichkeiten der Bevölkerung dieser Gebiete, wozu zur Beleuchtung des Problems zahlreiche Belege aus der bisherigen Literatur (auch Belletristik) herangezogen werden (R. G. Puff, J. Pajek, F. Hubad, J. Koprivnik, A. Slodnjak, A. Ingoič, A. Kraigher, J. Jurančič, J. Vodovnik, L. Volkmer, J. Kerenčič).

Den Kern des Aufsatzes bildet die Darstellung charakteristischer Formen des religiösen Lebens der behandelten Bevölkerung, einiger Eigenheiten ihrer menschlichen Beziehungen (Gastfreundlichkeit, Rechtsanschauungen), ihrer Handlungsweise im Lebenskampfe (Zielbewußtheit, Strebsamkeit), der Einflüsse von Migrationen sowie der Städte (Niveellierung), des Gemeinschaftsbewußtseins in einigen geschlossenen Ansiedlungen, der dekorativen Unterschiede in der äußeren und inneren Gestaltung des Bauernhauses, bezeichnender gegenseitiger Spöttelchen einzelner Ortschaften; kurz wird auch das Liebesleben gestreift.

Die gegebenen Darstellungen beziehen sich vor allem auf den mittleren Bauernstand, doch gelten sie, im großen genommen, für die Mehrzahl der Bevölkerung im steirischen Draugebiet vor dem Jahre 1941.

PREHRANA GOZDNIH IN LESNIH DELAVCEV NA JUŽNEM POHORJU

Posebna družbena skupina gozdnih in lesnih delavcev na Slovenskem v znanosti doslej še ni bila načeta. Ko smo se pri terenskem delu 1963 na južnem Pohorju prvič srečali z omenjeno družbeno skupino, nas je zamikala tako zavoljo tega, ker je še povsem neraziskana, kakor zavoljo tega, ker pomeni za etnografa, ki ne enači predmeta svoje vede s kmetopisjem, posebej dobrodošlo temo.

Tako smo se odločili preučiti z etnografskega stališča družbeno skupino gozdnih in lesnih delavcev v določenem okviru: na območju južnega Pohorja, kakor se je oblikovala v drugi polovici 19. stoletja in kakršna je bila v nadaljnjem obdobju kapitalizma do okupacije. Delavce, ki so živeli od gozdnega dela, najdemo na Pohorju resda že prej, v obdobju, ko so delovale tukaj steklarne (od druge polovice 17. stoletja naprej). Zanje so posebni delavci sekali les; za kurjenje talilnikov in pridobivanje pepelike, v veliki meri pa tudi za poslopja v steklarskih naseljih.¹ Vendar pa je šlo v tem primeru za delavce, ki zanje ne moremo soditi, da sami pomenijo neko posebno družbeno skupino, ampak jih velja šteti za steklarske delavce v širšem pomenu besede, za delavce, ki so neposredneje ali posredneje sodelovali pri steklarski produkciji. (Ne glede na to, da so po našem dosežanju znanju tudi viri, ki bi omogočali etnografsko podobo o steklarskih gozdnih delavcih, tolikanj skopi, da ne dovoljujejo omembe vrednejših spoznanj.)

Drugače je glede gozdnih in lesnih delavcev, kakor so se oblikovali kot posebna družbena skupina v drugi polovici 19. stoletja. Nove železniške in cestne prometne zveze, ki so nastale pri nas sredi in v drugi polovici 19. stoletja, so omogočile, da je lahko prihajal les v vse večjem obsegu na širše domače in mednarodno tržišče. Pa tudi položaj prejšnjih fevdalcev se je po zemljiški odvezi spreminjal, in sicer tudi tako, da so prihajali čedalje bolj na pot kapitalističnega podjetništva. Za takšno delovanje je pomenil les zelo prikladno dobrino. In tako so na južnem Pohorju začeli v drugi polovici 19. stoletja sekati svoje obsežne gozdove: grof Thurn na območju Rakovca nad Vitanjem, knez Windischgraetz na območju Lukanje nad Oplotnico in grof Attems na območju Močnika in Kurje vasi nad Šmartnim. Posekani les so rezali na svojih žagah. Lesna trgovina teh nekdanih fevdalcev pa je bila lahko donosnejša edinole, če ji je bil zagotovljen nepretrgan potek skozi daljše obdobje, iz leta v leto, ali z drugimi besedami, če je bila zagotovljena stalna delovna sila za delo v gozdu in na žagah. To delovno silo so pomenili zvečine bajtari, deloma pa tudi kmetje, ki so gospodarsko propadli po zemljiški odvezi. Zanje so uredili Thurn, Windischgraetz in Attems deloma posebna naselja, kakor Rakovec, Lukanjo, Močnik ali Kurjo vas, deloma pa so jih naselili raztreseno ali na samem; v določenem obsegu pa so stanovali ti delavci kot bajtari še naprej na svojih dotedanih domovih. Z brezplačno ureditvijo posebnih naselij ali bivališč, kjer so stanovali gozdni in lesni delavci zastoj, z dodelitvijo vrtov okoli hiš in njiv v brezplačno izrabo, z brezplačno saditvijo krompirja in setvijo rži ipd. na požganih fratah, z dovoljenjem paše v gozdovih in naposled z razmeroma visokimi mezdami so si Thurn, Windischgraetz in Attems zagotovili potrebno in stalno delovno silo za gozdno in lesno delo. Gozdni in lesni delavci v navedenih veleposestniških gozdovih (tj. so obsegali skupaj blizu pet tisoč hektarov) pa so na podlagi svojega dela, ki so ga opravljali čez vse leto in ki je dojevalo ali terjalo le malo postranskih zaslužkov, in življenja, kakor ga je določevalo

to delo, oblikovali novo skupino prebivalstva, ki je ni mogoče enačiti ne z bajtarji ne s kmeti.²

To družbeno skupino smo se namenili etnografsko obdelati od njenih začetkov pa do okupacije, ko se konča obdobje kapitalizma. Iz rokopisnega dela, ki obravnava celotni način življenja gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju v omenjenem obdobju, objavljamo tukaj poglobljena spoznanja o prehrani.

Slovstvo o prehrani gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju je maloštevilno. Ob tem gre za posamezne podatke, ki so večidel le splošnejše vsebine in pričujejo iz drugačnih zornih kotov o prehrani obravnavane družbene skupine.

J. Koprivnik omenja za obdobje pred 1908 kot poglobljeno hrano pohorskih gozdnih delavcev dobro zabeljene koruzne žgance s polento vmes in pa sir.³ Isti pisec v svojem splošnem orisu značilnosti pohorske prehrane, ki se nanaša na isto obdobje, ne ločuje prehrane kmetov, bajtarjev in pa gozdnih in lesnih delavcev, tako da teh navedb ni mogoče z zanesljivostjo uporabiti kot gradivo o prehrani gozdnih in lesnih delavcev. Vendar lahko ob tem orisu domnevamo, da sta tudi pri naši družbeni skupini pomenila, razen navedenih jedil, krompir in zelje poglobljene sestavine prehrane, mimo štrukljev, močnika in potic, ki so bile boljša jedila; naposled je po tem opisu podoba, da so jedli le malo mesa in kruha.⁴

Nadalje je izraženo posplošeno mnenje, da je bila na Slovenskem prehrana gozdnih in lesnih delavcev glede živil, ki jih niso pridelovali sami, bolj draga kot drugod, in sicer zavoljo oddaljenosti od dobrih cest oziroma zavoljo dražjega prevoza.⁵

Za gozdne delavce na Slovenskem je v obdobju tik pred drugo svetovno vojno ugotovila anketa, da so ob delu v gozdu največkrat dobivali vodo iz izvirov. Pa tudi v stavbah na delovišču marsikdaj niso imeli posodja za vodo, tako da so pili kar iz izvira ali potoka; vendar pa so povečini v teh stavbah imeli posodje za vodo.⁶ Po istih podatkih so gozdni delavci na delovišču jedli večidel vsaj enkrat dnevno doma, medtem ko so bili redkejši primeri, da so si kuhali sami, ko so ostajali čez teden na delovišču, v gozdu. Skoraj povsod so jedli žgance, sir, repo, zelje, grah, mleko ali krompir, poredkoma slanino in samo izjemoma suho meso in jajca.⁷ Na žalost ti podatki niso razčlenjeni po posameznih slovenskih gozdnih območjih, tako da prihajajo za naš spis le posredno v poštev.

In naposled je ugotovljena velika zahtevnost gozdnega dela glede na porabo kalorij. saj porabi gozdni delavec pri svojem delu celo nekaj več kalorij kot rudar, po najnovejših dognanjih okoli 4500 kalorij dnevno.⁸ Za delo te vrste so najustreznejša hrana »koruzni izdelki, krompir, fižol, slanina, sir, nekaj mesa, mleko, sladkor, s primerno količino zelenjave, sočivja (solata, zelje, sadje ipd.), bogato z vitamini«. ⁹ Te splošne ugotovitve najnovejšega obdobja so porabne za pričujoči spis le posredno ali v priljubljenem pomenu.

Dosedanje slovstvo o prehrani gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju torej ne vsebuje kaj bolj poučne, celo pa ne zaokrožene podobe o tej temi. Mlmo nekaterih tehničnih podatkov je navedeno slovstvo nemara bolj pomembno za določitev smeri, v katerih naj se zbira in obravnava gradivo.

Na podlagi zadevnih sklepov smo zbrali gradivo o prehrani južnopohorskih gozdnih in lesnih delavcev (hkrati z gradivom o drugih panogah njihovega življenja), ohranjeno v ustnem izročilu, ki nam pomeni edini preostali vir, razen nekaterih omenjenih pričevanj v slovstvu. To delo smo opravili poleti 1963, jeseni 1964 in pa pozimi in spomladi 1965. — Zbrano gradivo ustreza obsegu posameznih gozdnih veleposestev, tako da razpolagamo z največ pričevanji z Windischgrätzovega območja, medtem ko so pričevanja s Thurnovega in Attemsovega območja nekoliko manj številna, kakor pač srečujemo nekdanje gozdne in lesne delavce, ki jih je bilo mogoče porabiti za naš namen.¹⁰

Pričevanja obsegajo obdobje od okoli 1900 naprej, ali za gozdne in lesne delavce na južnem Pohorju največji del kapitalističnega obdobja. V tem obdobju se prehrana te družbene skupine, kot bomo videli, domalega ni spreminjala, tako da veljajo nadaljnja izvajanja za vsa navedena desetletja, razen kolikor ni kje posebej drugače povedano.

V pričujočem spisu smo povezali spoznanja o prehrani obravnavane družbene skupine s spoznanji o poglavitnih prvinah njihove preskrbe. Morda bi bilo ob tem prikladno opredeliti tudi zadevne vezi s hišno notranjo opremo, vendar bi to pomenilo, vključiti v obravnavo dobršni del celotne stanovanjske kulture. To bi pa razmaknilo okvir teh vrstic v pregled večjega dela prvin v materialnem življenju gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju. Takšno raziskavo oziroma njeno objavo si prihranjujemo za natis celotnega dela o načinu življenja obravnavane družbene skupine.

Preskrba gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju je bila dvojna: deloma so se oskrbovali sami, na svojih vrtovih, njivah in fratah, deloma pa v trgovinah v bližnjih večjih naseljih.

Kar zadeva prvi način preskrbe, je bila podoba naslednja. Na Thurnovem rakovškem območju so imele družine v povprečju mimo perutnine po dva prašiča in po dve kravi. Paša je bila dovoljena tudi v gozdu, potem ko so se prijele sadike. — Vrt je imela vsaka družina, ki je bila naseljena v Rakovcu. Izročilo omenja, da so obsegali ti vrtovi povprečno okoli 300 arov. V teh vrtovih so sadili zlasti solato in zelje, pa tudi nekaj kolerebe in malo krompirja. Na njivah, ki so obsegale za družino v povprečju po dva hektara, so sadili krompir. Medtem ko so pridelovali na vrtovih tolikanj solate in zelja, kolikor jim je bilo potrebno, pa pridelek krompirja na njivah ni zadoščal. Zavoljo tega so sadili krompir tudi na fratah, včasih pa še pri kmetih.

V poglavitnem enako je bilo glede tega tudi na drugih dveh območjih: na Windischgraetzovem in na Attemsovem, le da tod v izročilu niso tolikanj natančno ohranjeni zadevni podatki. Ob tem se zdi, da so gozdni in lesni delavci na lukanjskem območju v večji meri sadili krompir pri kmetih, kakor je bila to potreba na drugih dveh območjih.

Frata so pripravljali za izrabo tako, da so najprej razmetali grmade, ki so jih napravili iz sečnih odpadkov, ko so sekali, nakar so pustili teden ali dva, da se je vse posušilo. Po pravilu je bilo to v maju. Še prej pa sta gozdar ali logar razdelila frata posameznim družinam, včasih tudi takim, ki niso bile v službi na gozdnem veleposestvu. Največkrat so štiri označevali dele frate, ki so jih dobile posamezne družine v izrabo. Pri Thurnu so obsegale frate najpogosteje 6 do 8 hektarov. Grmade so razmetavali dva do tri dni; to so delali z rokami. Kolikor so bile okoli frate kulture, so pred žganjem obrobili frato v širini 8 do 10 metrov. Žgali so, ko je bilo lepo vreme. To delo je vodil ali logar ali pa eden od uporabnikov. Začeli so žgati od nevarne strani, se pravi od zgoraj, in so žgali proti sredi. Od spodaj navzgor so žgali nazadnje. Orodje za požiganje je bil krevelj, tako imenovani fajerakl, ki je bil njegov ročaj dolg 3 do 5 metrov. Žgali so vsi uporabniki, in to povsod, kjer je bilo potrebno. Dokler je gorelo, so bili na frati tudi ponoči. Ko so nehali žgati, so počistili frato in odstranili kamenje. Krompir so sadili potem, ko se je zemlja ohladila, medtem ko so ga po dežju sadili takoj; sicer se je hladila zemlja nekaj dni.

Kolikor niso na njivah in fratah pridelali dovolj krompirja, so ga sadili, kot povedano, še pri kmetih, kar pa se je razen na Windischgraetzovem območju dogajalo le v majhnem obsegu. Za slednje območje je sporočeno, da so morali delati kmetom za 50 kg posajenega krompirja 12 šihtov; ob tem so dobili hrano pri kmetih.

Leto po požiganju so sejali na fratah spomladi dvojno rž, jaro in ozimno, skupaj s smrekovim semenom. Jaro rž so poželi jeseni, ozimna pa je ostala za naslednje leto.

Za družine gozdnih delavcev na Attemsovem območju pove izročilo, da so v povprečju pridelale letno okoli 3000 kg krompirja, okoli 500 kg zelja in okoli 80 kg solate.

Sicer pa so se oskrbovali v trgovinah bližnjih večjih naselij: Thurnovi gozdni in lesni delavci v Vitanju, Windischgraetzi v Oplotnici in Attemsovi po veliki večini v Slovenski Bistrici, manj v Šmartnem. Po navadi so hodili nakupovat dvakrat mesečno. Nakupljeno blago so nosili domov sami, deloma pa so jim bili pri tem v pomoč vozniki, ki so vozili rezani les s Pohorja v omenjena naselja. Tod so kupovali gozdni in lesni delavci belo in koruzno moko, za kruh in žgance, polento, sir, sol, sladkor, olje, kavo, nekaj mesa in slanino ali mast. Prašiči, ki so jih redili, niso v celoti zadoščali za potrebe mesa in masti; zato so morali meso in mast ali slanino še dokupovati.

Neredko so kupovale družine obravnavane družbene skupine na dolg do naslednjega izplačila gozdnih in lesnih delavcev. Le izjemoma pa je ostajal kdo dolžan preko navedenega roka. Spričo tega trgovci po pravilu niso odklanjali prodaje na dolg.

Mezde gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju, ki so znašale v tridesetih letih povprečno okoli 1000 dinarjev mesečno, so omogočale nabavo potrebne preskrbe. In ker so se oskrbovali v krajih, ki so bili od njihovih bivališč precej oddaljeni, na vznožju Pohorja, ki je imelo dovolj prometnih zvez, ne velja za obravnavano družbeno skupino omenjena splošena sodbda, da je bila pred drugo svetovno vojno na Slovenskem hrana gozdnih delavcev, kolikor so jo morali kupovati, dražja kot drugje zavoljo oddaljenosti od prikladnih prometnih zvez.

Če so bile posamezne sestavine preskrbe v poglavitem enake pri vseh družinah gozdnih in lesnih delavcev, pa to ni pomenilo, da je bila izenačena tudi dejanska vsakdanja prehrana te družbene skupine. Delo gozdnih delavcev je bilo težje kakor delo lesnih delavcev in je terjalo bolj kalorično hrano. Mimo tega splošnega razložka je bila tudi hrana gozdnih delavcev različna. Kadar so bivali čez teden na delovišču v gozdu, v posebnih kolibah ali barakah, so si pripravljali hrano sami; tedaj je bila njihova hrana drugačna kakor v obdobjih, ko so bivali v naselju in so jim deloma nosili hrano na delovišče, deloma pa so jedli doma. Prav tako je bila hrana lesnih delavcev različna glede na to, ali so stanovali v veleposestniškem naselju ali pa so bivali tod le čez teden in so si sami pripravljali hrano, ki so si jo prinašali od doma. Družine gozdnih in lesnih delavcev so jedle v poglavitem hrano, kakršno so pripravljali svojim očetom ali sinovom, kadar si ti niso sami kuhali na delovišču. Ob vsem tem pa je treba navesti tudi še razložke v prehrani, ki so izvirali iz deloma različnih mezd gozdnih delavcev kot posebne enote in lesnih delavcev zopet kot posebne enote. Na Thurnovem območju so bile namreč mezde gozdnih delavcev na splošno nekaj večje kakor mezde lesnih delavcev, medtem ko so bile na Windischgraetzovem območju izenačene. Tudi celotno gospodarjenje kakor tudi število članov v posameznih družinah gozdnih in lesnih delavcev je kajpada povzročalo nadaljnje razložke v prehrani obravnavane družbene skupine. In naposled so bili določeni, čeprav manjši razložki v prehrani gozdnih in lesnih delavcev v okviru navedenih treh območij.

Hrana, ki je bila najbolj lastna obravnavani družbeni skupini, je bila hrana gozdnih delavcev, kakor so si jo sami pripravljali na deloviščih v gozdu. Tedaj so bivali delavci zvečine zdoma, v kolibah iz lubja ali v posebnih lesenih stavbah, im. barakah. To je bilo v primerih, ko so bila sečišča tolikanj oddaljena, da bi ne bilo prikladno, če bi se vračali od tod vsak večer domov. Takšna oddaljena delovišča so bila na Windischgraetzovem in Attemsovem območju skoraj pravilo, medtem ko so bila pri Thurnu nekaj redkejša.

Preskrba z vodo je bila preprosta. Vodo za kuho in pitje so dobivali iz bližnjega studenca, ki so ga zajeli v lesen žleb ali v primerno oblikovano lubje. V ta namen so postavljali kolibe ali barake v bližino takšnega studenca. Če pa je bilo delovišče in bivališče iz tega ali onega razloga le preveč oddaljeno od studenca, so zajemali vodo v tako imenovane brente, napravljene iz lesenih dog in opremljene z naramnicami, ki so bile spletene iz srobotja. Z brentami so prenašali vodo do delovišča oziroma do kolibe ali barake. Gozdni delavci na južnem Pohorju so sodili potemtakem med tisto večino gozdnih delavcev na Slovenskem, ki je zanje ugotovila anketa 1940, da so dobivali med delom v gozdu vodo iz izvirov ali studencev; niso pa tudi vselej sodili med ono večino, ugotovljeno v navedeni anketi, ki je imela v svojih stavbah na delovišču posodje za vodo.

Hrana, ki so si jo pripravljali naši gozdni delavci na deloviščih, je bila, kot omenjeno, na različnih veleposestniških območjih različna. Medtem ko so bili poglavitna sestavina v tej hrani gozdnih delavcev na Thurnovem in Windischgraetzovem območju koruzni žganci oziroma polenta, slanina in sir, je bila hrana Attemsovih gozdnih delavcev drugačna in raznovrstnejša. Ti so zajtrkovali po navadi koruzne žgance in kisle zelje, včasih pa koruzne žgance in gobovo juho ali koruzne žgance in prežganko ali prežganko in kruh ali kavo in kruh. Za kosilo so imeli enake jedi kakor za zajtrk, pogosto pa so zamešali v kuhan krompir koruzni zdrob in to zabelili s slanino. To jed so imenovali holbič. Posebna jed je bil tudi puntšterc: iz vode, moke, jajc in masti. Za večerjo so si pripravljali mimo koruznih žgancev krompir z gobovo ali mesno juho, krompir in zelje ali pa friko, sprazeno slanino, v katero so vrgli na koščke narezan sir ali pa morda jajca in koščke klobase. V to so namakali narezane koščke koruznih žgancev oziroma polente v oblikl hlebkca. Za to jed domnevamo, da je italijanskega

izvora. Izročilo namreč povsod omenja, da so bili v 19. stoletju na Pohorju tudi številnejši italijanski gozdni delavci; na podlagi tega bi bilo mogoče razložiti naziv frika in vsebino te jedi iz italijanskega oziroma furlanskega frittata col formaggio (cul formadi), se pravi jedi iz jaje in sira.¹¹ — Nemajhna poraba slanine kakor tudi poraba jaje spričuje, da je bila hrana teh gozdnih delavcev v primerjavi z gozdnimi delavci v večini drugih naših pokrajin zelo močna, saj zverno iz ankete 1940, da so jedli tedaj gozdni delavci na Slovenskem le poredkoma slanino in samo izjemoma jajca.

Drugačna ali bolj enolična je bila hrana, ki so si jo pripravljali na delovišču gozdni delavci Windischgractzovega in Attemsovega območja. Ti so jedli, kakor enournno pove izročilo, skoraj izključno le koruzne žgance oziroma polento, zelo pogosto slanino, zlasti sprazeno, kakor tudi sir, in to zjutraj, opoldne in zvečer, dan za dnem. Mimo tega so jedli le prav malo kruha, včasih pa so si privoščili kavo in friko. Po pravilu pa so bili njihovi trije dnevni obroki koruzni žganci, slanina in sir. Ob tem je bilo sporočeno, da je bila dnevna poraba slanine zelo velika, saj je rakovski gozdni delavec porabil dnevno celo skodelo ali skoraj pol kilograma slanine. Največkrat so uživali slanino sprazeno, medtem ko so oblikovali koruzne žgance oziroma polento v hlebčke ali štruce, ki so jih rezali na koščke in namakali v raztopljeno slanino.

Naši gozdni delavci so si prinašali hrano na delovišče ob ponedeljkih, ko so šli zdoma. V ta namen so uporabljali nahrbtnike, ki so rabili poleg tudi za shrambo živeča v kolibi ali baraki. Kuhal si je vsak gozdni delavec sam. Če so bivali v kolibi iz lubja, je bilo ognjišče pred kolibo, medtem ko so bila pri barakah ognjišča v stavbi. Vsak gozdni delavec je imel po dve ponvi: prva je bila za krompir ali koruzne žgance oziroma polento, druga pa za slanino oziroma mast. Kolikor so si kuhali tudi kavo, so imeli s seboj še poseben lonček za kavo. Ponve so shranjevali na posebnih stojalih (panofer) ob ognjišču. Na teh stojalih so bile poševne zarezce, v katere so vtikali ročaje ponev. Jedli so sede na zemlji ali na klopih, in sicer s posebnih deščic, ki so si jih položili prek kolen in ki so nanje dajali ponve.

Delovišča, ki so bila tolikanj blizu stalnim bivališčem gozdnih delavcev, da so se vsak večer vračali domov in da so potemtakem po pravilu samo opoldne jedli v gozdu, so bila, kot rečeno, redkejša. Po izročilu so bila najpogostejša na Thurnovem območju, medtem ko so bila na Windischgractzovem in Attemsovem območju malone izjemna. Na takšnih deloviščih si gozdni delavci zvečine niso sami pripravljali kosila, ampak so jim ga prinašali na delovišče od doma. Izročilo omenja ob tem juho, največkrat krompirjevo z gobami, ali zabeljen krompir, poleti s solato, včasih pa svinjsko meso.

Po povedanem so sodili južnopohorski gozdni delavci na splošno med tiste gozdne delavce na Slovenskem, ki je zanje ugotovila anketa 1940, da pomenijo skupino, ki si je sama pripravljala hrano pri delu v gozdu in ki je bila maloštevilnejša kakor skupina gozdnih delavcev, ki so ob delu v gozdu vsaj enkrat dnevno jedli doma.

Glede hrane v družinah gozdnih delavcev, se pravi ne na deloviščih, ugotavljamo najprej, da je bila nekoliko drugačna kakor pri gozdnih delavcih na deloviščih in da je bila na vseh treh območjih precej izenačena, saj ne najdemo tod v tem okviru nobenih omembe vrednejših razločkov.

Poglavitna ali najpogostejša sestavina zajtrka v družinah gozdnih delavcev so bili koruzni žganci oziroma polenta. Izročilo jih navaja pri vsakem zajtrku. Le redko pa so zajtrkovali edino le koruzne žgance oziroma polento. Po pravilu so jedli koruzne žgance oziroma polento skupaj ali s kavo ali z mlekom ali zeljem, tu in tam pa tudi z gobovo juho.

Podobno kakor so pomenili koruzni žganci oziroma polenta poglavitno sestavino zajtrka v družinah gozdnih delavcev, je pomenil krompir poglavitno sestavino njihovega kosila. Resda so kosili v teh družinah sem in tja žgance in zelje ali še manjkrat žgance s slanino ali mesom, vendar pa so bili to le redkejši primeri. Poglavitna jed je bil opoldne v teh družinah krompir. S krompirjem so jedli tudi žgance, največkrat pa juho, zelje, kislo zelje, solato, kislo mleko, poredkoma pa tudi malo mesa.

Krompir je bil tudi najpogostejši sestavni del v večerjah teh družin. Tedaj so jedli ali sam krompir, zabeljen s prežganjem, ali pa krompir skupaj s koruznimi žganci, juho, zeljem, s solato ali z gobami. Razen tega pa so večerjali tudi koruzne žgance s kavo ali kislim mlekom, prav tako pa tudi kaj mlečnega, npr. ribano kašo (farfeljei) na mleku.

Ob navedenem jedilniku izročilo redko omenja kruh, in sicer samo opoldne in zvečer. Za vse obdobje do zadnjih let pred drugo svetovno vojno je izpričano, da so

jedli le malo kruha; največ o božiču, veliki noči in ob furežu, sicer pa vse manj. Spričo tega so peki iz naselij na vznožju južnega Pohorja marsikdaj pošiljali svoje ljudi, nato-vorjene z velikimi košarami, prodajat kruh v naselja gozdnih in lesnih delavcev. Sele v zadnjih letih pred drugo svetovno vojso so začeli v družinah obravnavane družbene skupine peči kruh v nekaj večjih količinah.

Praznični jedilnik, ki je bil enoten tako za gozdne delavce kakor za člane njihovih družin, se je razločeval od delavniškega pri kosilu in večerji. Zakaj za zajtrk so bili tudi ob nedeljah in praznikih zlasti žganci s kavo in mlekom. Kosili pa so juho, včasih z do-mačimi rezanci; ponekod so, zlasti na Attemsovem območju, vlili mesno juho na krompir, medtem ko so jedli v takšnih primerih meso s solato ali kruhom. Razen juhe je bil ob nedeljah in praznikih opoldne na mizi skoraj vedno še krompir. Tudi mesa ni manjkalo, vendar pa v obravnavanem obdobju meso ni pomenilo povsem rednega sestavnega dela nedeljskega ali prazničnega jedilnika. Zakaj domače meso so v izdatni meri perabili gozdni delavci, tako da ga za vso družino ni bilo dovolj; dokupovali so ga v bližnjih večjih naseljih, čeprav ne v znatnejših količinah. Seveda pa ni nikoli primanjkovalo mesa za vso družino, kadar so klali in pa o božiču in veliki noči. Ob nedeljah in praznikih so si privoščili včasih za priboljšek tudi še potico, vselej pa se je to dogajalo ob kolinah in večjih praznikih, zlasti o božiču in veliki noči. Krofe, imenovane krape, pa so delali za pusta in ponekod za furež. Večerjali so ob nedeljah in praznikih največkrat to, kar je ostalo od kosila.

Izsledki ankete 1940 o gozdnih delavcih na Slovenskem veljajo potemtakem v do-ločenem obsegu tudi za tedanje gozdne delavce na južnem Pohorju. Če odštejemo ome-njene razločke zastran prehrane s slanino in jajci med splošnim stanjem na Slovenskem in med južnopohorskimi gozdnimi delavci na deloviščih, ki so, kot povedano, porabljali več slanine in jajc, kakor je bila podoba za ustrezno splošno stanje na Slovenskem, pa je vsebovala prehrana v družinah južnopohorskih gozdnih delavcev v poglavitnem iste prvine, kakor jih poznamo iz takratnega slovenskega povprečja. Kot navedeno, je za obdobje tik pred drugo svetovno vojso izpričano, da so se na Slovenskem gozdni delavci skoraj povsod prehranjevali z žganci, s sirom, z repo, zeljem, grahom, mlekom ali s krompirjem.

Hkrati lahko ugotovimo, da je hrana, ki so jo uživali gozdni delavci na južnem Pohorju v prvih štirih desetletjih 20. stoletja, kakor jo opredeljuje ohranjeno izročilo, v dobršni meri ustrezala zahtevam o primernosti sestavin hrane za gozdne delavce glede na njihovo fizično zelo zahtevno delo, ki terja primerno kalorično hrano. Če navajajo dognanja, da pomenijo najustreznejšo hrano gozdnih delavcev »koruzni izdelki, krompir, fižol, slanina, sir, nekaj mesa, mleko, sladkor, s primerno količino zelenjave, sočivja ...«, potlej velja poudariti, da je hrana gozdnih delavcev na južnem Pohorju v obravnavanem obdobju skoraj v celoti ustrezala tem zahtevam, saj so gozdni delavci in njihove družine uživali malone vso navedeno hrano. Se pravi, da je bila deloma spričo danih možnosti za lastno preskrbo, na dodeljenih vrtovih, njivah in fratah, deloma pa spričo nadaljnjih potreb za zadosti kalorično hrano, ki so jih lahko zadovoljevali s potrebnimi nakupi v bližnjih večjih naseljih, njihova prehrana takšna, kakršno je v poglavitnem terjalo njihovo delo.

Hrana lesnih delavcev na delovišču se je dvojno razločevala od tovrstne hrane gozdnih delavcev. Zakaj lesni delavci si največkrat niso sami pripravljali hrane, ampak so jim jo opoldne z doma nosili na žage, ki so bile prav tako v naselju. Samo redkejši lesni delavci, ki so čez teden stanovali v naselju, kjer so bile žage, medtem ko so imeli svoje družine v bolj ali manj oddaljenih naseljih (vaseh in zaselkih), so si pripravljali hrano sami. In ker ni bilo delo lesnih delavcev v fizičnem pogledu tolikanj zahtevno kakor delo gozdnih delavcev, je bila tudi njihova hrana na delovišču nekaj manj kalorična.

Ker je imel Attems na svojem pohorskem območju le manjšo žago, ki je rezala les zlasti za popravila ali vzdrževanje riže v Zgornjo Bistrico, kjer sta bili glavni žagi, razpolagamo s podatki o hrani južnopohorskih lesnih delavcev za Thurnovo in Windisch-graetzovo območje. Po teh pričevanjih je bil jedilnik lesnih delavcev med tednom ali na delovišču naslednji. Zajtrkovali so po navadi koruzne žgance in mleko, v poznejšem obdobju pa neredko tudi kavo in kruh. Za kosilo so imeli povečini krompir in zelje, pa tudi koruzne žgance z zeljem ali s kavo. Večerjali pa so krompir, zabeljen s prežganjem, ali koruzne žgance z mlekom. Čez teden so ob navedeni hrani le malokdaj jedli meso,

razen predvsem kadar so klali in pa o božiču in veliki noči. Lesni delavci, ki njihove družine niso živete v naselju, kjer so bile žage, so si sami pripravljali hrano, ki je bila iz krompirja ali koruznih žgancev s kavo, včasih pa tudi iz kruha s slanino.

Če odštejemo hrano Attemsovih gozdnih delavcev na delovišču, ki je bila razmeroma precej raznovrstna, je bila hrana drugih južnopohorskih gozdnih delavcev na Thurnovem in Windischgraetzovem območju na splošno nekoliko bolj enolična kakor hrana tamkajšnjih lesnih delavcev na delovišču. Prvi so jedli zvečine dan za dnevno samo koruzne žgance oziroma polento, stanino in sir, in to zjutraj, popoldne in zvečer. V primerjavi s temi gozdnimi delavci je bila torej prehrana lesnih delavcev na delovišču za stopnjo manj enolična. Bita pa je obenem tudi manj katorična kakor pri gozdnih delavcih.

Družine tesnih delavcev, ki so živete v veteposestniškem naselju, so jedte med tednom v poglavitnem enako hrano kakor lesni delavci na žagah. Mesa so jedli v družinah lesnih delavcev med tednom le malo, kakor povedano, predvsem samo kadar so klali in pa o božiču in veliki noči. Hrana v družinah tesnih delavcev med tednom je bila torej podobna hrani v družinah gozdnih delavcev, vendar pa je po pridobitnem izročilu podoba, da ni bila tolikanj raznovrstna kakor v družinah gozdnih delavcev, temveč da se je z manj različicami v precejšnji meri ponavljala iz dneva v dan.

Ob nedeljah in praznikih pa je bit jedilnik v družinah tesnih delavcev tako rekoč enak jedilniku v družinah gozdnih delavcev. Zakaj zajtrkovali so največkrat koruzne žgance z mlekom ali kavo s kruhom, za kosito pa so imeli juho, včasih svinjsko ali goveje meso, krompir in sotato, ob največjih praznikih pa je bila na mizi tudi potica in o pustu krofi. Za večerjo je bito najpogostejše to, kar je ostalo od popoldne.

Družine gozdnih in lesnih delavcev so jedle v poglavitnem podobno. Podoba pa je, da je bila pri tesnih delavcih in njihovih družinah nekaj večja poraba kruha in kave, a to šele v zadnjem obdobju pred drugo svetovno vojno. Če je bila pri tem hrana v družinah gozdnih delavcev raznovrstnejša, si za Thurnovo območje razlagamo to z višjimi mezdami gozdnih delavcev, ki so omogočale višjo raven v prehrani (pa tudi sicer). Za Windischgraetzovo območje ta razlaga ne velja, ker so bite tu mezde tesnih delavcev enake kakor pri gozdnih delavcih, vrh tega pa so živeli tod skoraj vsi gozdni delavci kot bajtarji pri kmetih. Po naši sodbi gre iskati razlago za opisano stanje v tem, da so si Windischgraetzovi tesni delavci skušali v Lukanji tudi še lepo urediti svoje domove, da so boljše skrbeli za higieno in da so se boljše oblačili; tega pri gozdnih delavcih na Windischgraetzovem območju ni bilo mogoče potrditi v enaki meri. Gozdni delavci oziroma njihove družine so živete tod po veliki večini v najemniškem razmerju in so biti tako obvezani delati tudi za kmeta. Tako so bile te družine v znatno večjem obsegu prisiljene opravljati vrsto del, ki družinam lesnih delavcev na tem območju niso bila potrebna. V zvezi s tem so dajali pač več na hrano, medtem ko njihovi kar najbolj preprosti domovi, ki pa najdemo danes o njih komaj še kakšna neposredna pričevanja, niso prihajali v poštev za razmeroma lepše ureditve in s tem povezane izdatke, prav kakor je morata biti pri njih siceršnja življenjska raven nižja kakor pri tesnih delavcih. Slednje velja mutatis mutandis tudi za družine tistih tesnih delavcev, ki so bivati čez teden v Lukanji in ki so njihove družine prav tako praviloma živete v najemniškem razmerju pri kmetih.

Po ugotovitvah o prehrani gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju, kakor jih je oblikovato pridobljeno izročilo nekako za obdobje prvih štirih desetletij 20. stoletja, se pokažejo omembe J. Koprivnika o koruznih žgancih s polento vmes in s sirom, ki so pomenili na začetku našega stoletja poglavitno hrano gozdnih delavcev, v jasnejši tuči. V tem primeru gre za opredelitev najizrazitejših značilnosti ali posebnosti v prehrani pohorskih gozdnih delavcev tega obdobja, ki jih je, kot smo videti, potrdilo naše izročilo tako za to obdobje kakor za naslednja desetletja, do okupacije. Gornja omemba pa se nanaša na prehrano gozdnih delavcev, kakor so si jo zvečine sami pripravljali na deloviščih, ne pa tudi za vse druge inačice v prehrani gozdnih delavcev in njihovih družin.

Če smo nadalje za splošni oris J. Koprivnika o značilnostih pohorske prehrane na začetku 20. stoletja pripomnili, da za nas ne pride neposredno v poštev, ker ne ločuje prehrane kmetov, bajtarjev in pa gozdnih in lesnih delavcev, tako da teh navedb ni mogoče zanestljivo šteti za vir o prehrani obravnavane družbene skupine, in če smo hkrati pristavili, da so tudi v prehrani južnopohorskih gozdnih in tesnih delavcev pomenite domnevno poglavitne sestavine, mimo navedenih, krompir in zelje, kot boljše jedi

pa štruklji, močnik in potica, medtem ko da so jedli le malo mesa in kruha, smo imeli deloma prav. Domnevo, ki smo jo izrekli na podlagi najsplošnejšega dosedanjega znanja o življenju južnopohorskih gozdnih in lesnih delavcev, je potrdilo izročilo glede krompirja, zelja in kruha. Le prav izjemoma pa je omenilo izročilo štruklje, in še te tudi kot jed med tednom. Podobno redke so tudi omembe močnika.

Ob tem naj še dostavimo, da so bili nazivi posameznih jedi, ki je bila o njih beseda, takšni, kakor smo jih navajali. Samo za slanino in prežganje so dosledno uporabljali naziva v skvarjeni nemščini (špeh, ajnpren).

Ko smo tako upodobili prehrano gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju v obdobju od okoli 1900 do druge svetovne vojske, naj to upodobitev še uokvirimo. Preostaja nam primerjava prehrane obravnavane družbene skupine s prehrano drugega bližnjega prebivalstva na južnem Pohorju, bajtarjev in kmetov.

Pridobljeno izročilo enoumno izpričuje, da je bila prehrana gozdnih in lesnih delavcev v vsakem pogledu boljša kakor prehrana bajtarjev. Glede razmerja med prehrano gozdnih in lesnih delavcev in pa med prehrano kmetov je pričevanje izročila drugačno. Kolikor so podatke prispevali nekdanji gozdni in lesni delavci, govorijo razen ene izjeme vsi o tem, da je bila prehrana kmetov na splošno boljša. Ob tem vsi poudarjajo, da so imeli kmetje več mesa, več žita oziroma kruha, na južnejših območjih pa tudi vino in mošt. Vendar gre pri teh pričevanjih očitno za nekoliko enostransko presojo. Zakaj drugi naši poročevalci, ki so bili v gozdarski ali logarski službi in ki so imeli spričo svoje izobrazbe in dela širše in natančnejše poglede na tedanje razmere na južnem Pohorju, razločujejo med prehrano večjih in manjših kmetov. Tako je sporočeno, da nekateri manjši kmetje niso imeli vselej dovolj moke in da so neredko jedli slabše kakor gozdni in lesni delavci. Podobno je nadalje sporočeno, da je bila hrana gozdnih in lesnih delavcev, zlasti še na deloviščih, bolj zabeljena, kakor je bil to nasploh primer pri kmetih, katerih prehrana raven je bila ponekod nižja kakor pri gozdnih in lesnih delavcih. Le eno pričevanje nekdanjega gozdnega delavca na Attemsovem območju, ki pa je bil kmečki sin, se pridružuje tem podatkom: razločuje prehrano večjih in manjših kmetov; slednji so jedli slabše in včasih tudi skoraj celo zimo niso imeli kruha; pri večjih kmetih pa zopet ločuje hrano očeta in matere, ki sta si privoščila meso, in pa hrano otrok, hlapca in bajtarjev, ki so jedli le krompir in juho.

Prevladujoče izročilo gozdnih in lesnih delavcev o našem vprašanju potemtakem ne more veljati kot dovolj jasen vlr. Podoba je, da so gozdni in lesni delavci upoštevali pri svoji presoji o splošno boljši kmečki hrani predvsem le večje kmete, ki so jih glede prehranske ravni presegali in ki so se jim zato v tem pogledu vtisnili v spomin. Pričevanja, ki izvirajo od poročevalcev, kateri so po svojem tedanjem položaju lahko zavzemali do pričujočega vprašanja manj prizadeto ali bolj stvarno razmerje, pa dopolnjujejo enostranska poročila gozdnih in lesnih delavcev in ločujejo v kmečki prehrani prehrano večjih kmetov, ki je bila boljša kakor prehrana obravnavane družbene skupine, in prehrano manjših kmetov, ki po teh pričevanjih pogosto ni dosegala ravni prehrane gozdnih in lesnih delavcev. Menimo, da smemo šteti slednja pričevanja za pravilno podobo o primerjavi med prehrano obravnavane družbene skupine in pa med kmeti na južnem Pohorju.

Sodba, da je bila prehrana gozdnih in lesnih delavcev, kakor smo jo predstavili s posameznimi različicami, boljša kakor prehrana bajtarjev, pogosto pa tudi boljša ko pri manjših kmetih, je poučna za sklepe o določeni življenjski ravni obravnavane družbene skupine. Če so, z drugimi besedami, na južnem Pohorju zlasti le večji kmetje uživali boljšo hrano kakor gozdni in lesni delavci, velja ugotoviti, da je bila v tem pogledu življenjska raven obravnavane družbene skupine razmeroma visoka. Prvi gozdni in lesni delavci, ki so bili prej večidel bajtarji, so se v svoji prehrani povzpeli ne samo nad družbeno skupino, iz katere so izšli, temveč pogosto tudi še nad manjše kmete. To je bil nemajhen vzpon ali znatna zboljšava razmer na določenem torišču. In v tem je bil tudi eden od vzrokov, zakaj je bil, mimo drugih sorazmernih ugodnosti, ki so jih bili deležni naši gozdni in lesni delavci, ta poklic v vsem obravnavanem obdobju tolikanj vabljiv za bajtarje kakor sčasoma tudi za nekatere kmečke sinove, ki niso prevzeli posestva. Ob tem ni misliti samo na hrano, ki so jo pridobivali na dodeljenih vrtovih, njivah in fratah in pa od prašičev, krav in perutnine, temveč prav tako na sredstva, ki so bila zagotovljena

gozdnim in lesnim delavcem z njihovimi mezdami za nakupe nadaljnje hrane v trgovinah. Zakaj nikjer ni izpričano, da bi jim primanjkovalo hrane oziroma da mezde ne bi dovoljevale tolikšnih nakupov hrane, kot so jo potrebovali.

Takšne prehrabne razmere južnopohorskih gozdnih in lesnih delavcev so bile povezane z razmeroma ugodnimi stanovanjskimi razmerami (zastonj so stanovali, kolikor je bilo zanje prostora, v veleposestniškem naselju ali pa v veleposestniških stavbah na samem, stavbe pa so zanje praviloma postavljali veleposestniški tesarji) in z razmeroma ugodnimi mezdami. Vse to naj bi privabilo in zadržalo potrebno delovno silo, ki ji je bilo v danih razmerah omogočeno živeti tako, da je bila njena storilnost kar največja. Zakaj z opisanimi stanovanji, prav tako pa tudi s hrano in mezdami so veleposestniki ustvarili za obravnavano družbeno skupino razmere, ki so ustrezale možnostim za kar največje izkoriščanje. Gozdni in lesni delavci so delali vse leto od zore do mraka; kolikor je šlo za gozdne delavce, so opravljali ti delo, ki je bilo v fizičnem pogledu še težje kakor rudarsko delo. Da pa bi se bajtar ali kmečki sin, ki na obravnavanem ozemlju do druge svetovne vojske drugod praviloma ni iskal in kje blizu skoraj tudi ni mogel najti stalnega dela, za stalno zaposliti kot gozdni ali lesni delavec, mu je bilo treba zagotoviti razmere, ki ga bodo pri tem delu tudi obdržale. Prehrana, kakor je bila o njej v gornjih vrsticah beseda, je bila ena od prvin v razmerah, ki so rabile za dosego tega namena.

OPOMBE

¹ F. Baš, Pohorsko steklo. Likovni svet. Ljubljana 1951. 216, 218. F. Minačik, O pohorskih steklarnah. Planine ob meji, Maribor 1962, 10 d.

² G1. o tem Gozdni in lesni delavci na južnem Pohorju. Vodnik po razstavi. Slovenski etnografski muzej. Ljubljana 1963, 3 d.

³ J. Koprivnik, Pohorje. Maribor 1923, 61.

⁴ J. Koprivnik, nav. delo, 86 d.

⁵ L. Žumer, Delovne razmere našega gozdnega delavstva. Naši gozdovi in žage. Ljubljana 1939, 29.

⁶ O. Maček, Naši šumski radnici. Zagreb 1948, 34.

⁷ O. Maček, nav. delo, 40.

⁸ M. Marinović, Ekonomika šumarstva (skripta). Zagreb 1949, 39. M. Sušteršič, Gozdarstvo za gozdne delavce. Ljubljana 1960, 196.

⁹ M. Sušteršič, na nav. mestu.

¹⁰ Za Thurnovo območje so prispevali pričevanja Vinko Primožič, gozdni upravitelj, roj. 1896, Vitanje 106; Lojz Skerjotnik, gozdni delavec, roj. 1899, Paka 75; Miha Klemenc, voznik, roj. 1902, Hudinja (Rakovec) 99; Rudolf Lamut, gozdni delavec, roj. 1905, Hudinja 93; Ivan Ošlak, lesni delavec, roj. 1906, Hudinja 86; Jože Mlinšek, gozdni delavec, roj. 1909, Paka 76. Za Windischgraetzovo območje so prispevali pričevanja Ivan Vranjek, logar, roj. 1888, Čadram 1a; Frane Klinc, cestar, roj. 1891, Lukanja 16; Ignac Videčnik, lesni delavec, roj. 1898, Lukanja 3; Jože Rutnik, lesni delavec, roj. 1900, Opatnica 59; Veronika Mernik, gospodinja, hči lesnega delavca, roj. 1903, Lukanja 5; Miha Rožič, gozdni delavec, roj. 1905, Hudi vrh 19; Frane Klinc, gozdni delavec, roj. 1907, Lukanja 12; Julia Rožič, žena gozdnega delavca, roj. 1908, Lukanja 13. Za Attemsovo območje so prispevali pričevanja Frane Sep, gozdni delavec, roj. 1888, Planina pod Šumikom 2; Antonija Spenga, logarjeva žena, roj. 1898, Planina pod Šumikom 13; Stanko Jesenek, gozdni delavec, roj. 1910, Smrečno 5; Jože Strehar, gozdni delavec, roj. 1914, Planina pod Šumikom 13. Naj se tudi tukaj najtopijeje zahvalimo vsem imenovanim za njihovo sodelovanje.

¹¹ G. Perusini Antonini, Manglar friulano. Venezia 1963, 61.

Povzetek

Spis obravnava prehrano posebne družbene skupine gozdnih in lesnih delavcev na območju južnega Pohorja, kakor se je oblikovala v drugi polovici 19. stoletja in kakršna se je ohranila do okupacije.

Gradivo izvira iz ustnega izročila, ki pomeni edini preostali vir razen nekaterih pričevanj v slovu (op. 2 do 9). Gradivo zajema obdobje od okoli 1900 naprej. V tem obdobju se prehrana te družbene skupine ni bistveno spremenila.

Preskrba gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju je bila dvojna: deloma so se oskrbovali sami, na svojih vrtovih, njivah in fratah (s solato, zeljem, krompirjem in ržjo), deloma pa v trgovinah bližnjih večjih naselij (z belo in koruzno moko, polento, sirom, sojjo, sladkorjem, oijem, kavo, nekaj mesa, slanino in mastjo). Mezde so omogočale nabavo potrebne preskrbe.

Gozdni delavci so si pripravljali na delovišču hrano največkrat sami. Zvečine so jedli tedaj koruzne žgance oziroma polento, zelo pogosto slanino, zlasti sprazeno, in sir, in sicer zjutraj, popoldne in zvečer, dan za dnem. Mimo tega so jedli le prav malo kruha, včasih pa so si privoščili kavo in tako imenovano friko, se pravi sprazeno slanino, v katero so vrgli na koščke narezan sir in pa

morda jajca in koščke klobase. Ob tem je sporočeno, da je bila dnevna poraba stanine zelo velika, saj je porabljali gozdni delavci dnevno tudi skoraj celo skodeto ali skoraj pol kilograma stanine.

Družine gozdnih delavcev pa so največkrat zajtrkovale koruzne žgance oziroma polento skupaj s kavo, mlekom ali zeljem, tu in tam pa tudi z gobovo juho. Kosili so v poglavitnem krompir, z njim pa so jedli tudi žgance, največkrat pa juho, zelje, kislo zelje, solato, kislo micko, poredkoma pa tudi malo mesa. Večerjali so predvsem ali sam krompir, zabeljen s prežganjem, ali pa krompir skupaj s koruznimi žganci, juho, zeljem, solato ali gobami.

Lesni delavci si navadno niso sami pripravljali hrane, ampak so jim jo opoldne z doma nosili na žage, ki so bile prav tako v naselju. Njihov jedilnik je bil med tednom naslednji. Zajtrkovali so po navadi koruzne žgance in micko, v poznejšem obdobju pa neredko tudi kavo in kruh. Za kosilo so imeli povečini krompir in zelje, pa tudi koruzne žgance z zeljem ali kavo. Večerjali so krompir, zabeljen s prežganjem, ali koruzne žgance z mlekom. Čez teden so ob navedeni hrani le malokdaj jedli meso.

Družine lesnih delavcev so jedle med tednom v poglavitnem enako hrano kakor lesni delavci na žagah.

Ob nedeljah in praznikih je bil jedilnik v družinah gozdnih in lesnih delavcev tako rekoč enak. Zajtrkovali so največkrat koruzne žgance z mlekom ali kavo s kruhom, za kosilo pa so imeli juho, večini svinjsko ali goveje meso, krompir in solato, o največjih praznikih pa je bila na mizi tudi ptica in o pustu krofi. Za večerjo pa je bilo najpogostejše tisto, kar je ostalo od kosila.

Prehrana gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju je bila boljša kakor prehrana bajtarjev, pogosto pa tudi boljša kakor pri manjših kmetih. Če so potemtakem na južnem Pohorju zlasti le večji kmetje uživali boljše hrano kakor gozdni in lesni delavci, velja ugotoviti, da je bila v tem pogledu življenjska raven obravnavane družbene skupine razmeroma visoka. Prvi gozdni in lesni delavci, ki so bili prej večidel bajtarji, so se v svoji prehrani povzpeli ne samo nad družbeno skupino, iz katere so prišli, temveč pogosto tudi še nad manjše kmete. To je bil nemajhen vzpon ali znatna izboljšava razmer na določenem torišču. In tu je bil tudi eden od vzrokov, zakaj je mimo drugih sorazmernih ugodnosti, ki so jih bili deležni ti delavci, bil ta poklic v vsem obravnavanem obdobju tolikanj vabljiv za bajtarje in sčasoma za nekatere kmečke sinove, ki niso prevzeli posestva.

Takšne prehranske razmere so bile povezane z razmeroma ugodnimi stanovanjskimi razmerami in mezdami. Vse to je privabljalo in zadržalo potrebno delovno silo, ki ji je bilo v danih razmerah omogočeno živeti tako, da so jo mogli vleporečiti kar najbolj izrabljati. Prehrana, kakor je bila o njej v pričujočem spisu beseda, je bila torej ena od prvih, ki so rabile za doseg tega namena.

DIE ERNÄHRUNG DER WALD- UND HOLZARBEITER AM SÜDABHANGE DES POHORJE

Zusammenfassung

Der Aufsatz behandelt die Ernährung der Wald- und Holzarbeiter am südlichen Pohorje als einer besonderen Gesellschaftsgruppe, wie sie sich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts ausgebildet hat und bis zur Okkupation erhalten geblieben ist.

Das in Betracht kommende Material stammt aus mündlicher Überlieferung, die die einzige übriggebliebene Quelle darstellt, außer einigen literarischen Belegen (Anmerkungen 2 bis 9). Das Material umfaßt den Zeitabschnitt von ca. 1900 weiter. In dieser Zeit hat sich die Ernährung der behandelten Gesellschaftsgruppe nicht wesentlich geändert.

Die Verpflegung der Wald- und Holzarbeiter am südlichen Pohorje war von zweierlei Art: teils versorgten sie sich selbst, mit Erträgen ihrer Gärten, Äcker und Fratten (Salat, Kraut, Kartoffeln und Roggen), teils mit Einkäufen in den nächstgelegenen Ortschaften (Weizen- und Kukuruzmehl, Plente, Käse, Salz, Zucker, Öl, Kaffee, etwas Fleisch und Speck oder Schmalz). Für die Anschaffung der nötigen Lebensmittel war der Verdienst hinreichend.

Die Waldarbeiter bereiteten sich ihr Essen auf den Arbeitsstätten meist selbst. Sie nährten sich größtenteils mit Kukuruzsturz bzw. Plente, sehr oft mit Speck (gewöhnlich geröstet) und Käse, so morgens, mittags und abends, Tag für Tag. Brot aßen sie recht wenig, hie und da aber vergönnten sie sich Kaffee und die sogenannte Fricke, gerösteten Speck, welchem Käsestückchen, inoffiziellerweise auch Eier und Wurstsehnitten beigelegt wurden. Wie überliefert, war der tägliche Verbrauch von Speck sehr groß, verbrauchte ja der Waldarbeiter beinahe eine volle Sechse oder fast ein halbes Kilo Speck pro Tag.

Die Familien der Holzarbeiter frühstückten meist Kukuruzsturz bzw. Plente zusammen mit Kaffee oder Milch oder Kraut, hie und da auch mit Schwammuppe. Ihr Mittagessen bestand hauptsächlich aus Kartoffeln, daneben aßen sie auch Sturz, meist aber Suppe, Kraut, Salat, Sauerkraut, saure Milch, selten auch ein wenig Fleisch. Abends aßen sie vor allem Kartoffeln mit Einbrenne oder Kartoffeln zusammen mit Kukuruzsturz, Suppe, Kraut, Salat oder Schwämmen.

Die Holzarbeiter bereiteten sich das Essen in der Regel nicht selbst; weil die Sägewerke im Bereich der Ortschaften lagen, wurde den dort beschäftigten Arbeitern das Mittagessen von Zuhause in die Säge gebracht. Ihr Speisezettel während der Woche war folgender: sie frühstückten gewöhnlich Kukuruzsturz und Milch, in späterem Zeitabschnitte nicht selten auch Kaffee und Brot. Mittags aßen sie größtenteils Kartoffeln und Kraut, wohl auch Kukuruzsturz mit Kraut oder Kaffee. Zum Nachtmahl hatten sie Kartoffeln mit Einbrenne oder Kukuruzsturz mit Milch. Fleisch aßen sie an Werktagen nur selten.

Die Familien der Holzarbeiter speisten an Werktagen im großen und ganzen gleich wie die Holzarbeiter in den Sägen.

An Sonn- und Feiertagen war im Speisezettel der Familien der Wald- und Holzarbeiter kein wesentlicher Unterschied. Beide frühstückten meist Kukuruzsturz mit Milch oder Kaffee mit Brot, zu Mittag hatten sie Suppe, mitunter Schweine- oder Rindfleisch, Kartoffeln und Salat, an den größten Feiertagen kamen auch Kuchen, am Faschingstag Krapfen auf den Tisch. Als Nachtmahl diente meist das, was vom Mittagessen übriggeblieben war.

Die Ernährung der Wald- und Holzarbeiter am südlichen Pohorje war besser als die Ernährung der Keuschier, oft auch besser als die Ernährung der Kleinbauer. Wenn demnach am südlichen Pohorje zumelst nur die größeren Bauern besser speisten als die Wald- und Holzarbeiter, kann festgestellt werden, daß in dieser Hinsicht der Lebensstandard der behandelten Gesellschaftsgruppe verhältnismäßig hoch war. Die ersten Wald- und Holzarbeiter, die sich größtenteils aus Keuschiern rekrutierten, schwangen sich bezüglich der Ernährung nicht nur über die Gesellschaftsgruppe, aus der sie hervorgegangen waren, empor, sondern oft auch über die Kleinbauern. Das war kein geringer Aufstieg und bedeutete bezüglich der Ernährung eine merkliche Besserung. Das war auch eine von den Ursachen, warum — neben anderen Vorteilen, deren die Holzarbeiter teilhaftig waren — während des ganzen hier behandelten Zeitraumes dieser Beruf so anziehend war, vor allem für Keuschler, mit der Zeit aber auch für Bauernsöhne, die von der Erbfolge ausgeschlossen waren.

Den geschilderten Ernährungsverhältnissen entsprachen auch verhältnismäßig günstige Wohnungszustände und hinreichender Verdienst. Durch all das waren die nötigen Arbeitskräfte gewährleistet und sichergestellt, zugleich war es den Arbeitern in den gegebenen Verhältnissen möglich, so zu leben, daß sie von den Großgrundbesitzern möglichst ausgenützt werden konnten. Die Ernährung, von der hier die Rede war, war also eine von den Voraussetzungen, die zur Erreichung dieses Zieles dienten.

UKRAJINSKA PISATELJICA OLGA KOBYLJANSKA IN NJEN BRAT ŠTEFAN V MARIBORU

Malokomu je znano, da je imela priznana ukrajinska pisateljica pri nas sorodnike in da je njen brat Štefan posegel tudi v slovensko politično in kulturno zgodovino.

Olga Kobyljanska se je rodila leta 1863 v mestecu Hura Humora v tedanji avstrijski deželi Bukovini v ukrajinski, a nemško čuteči uradniški družini. Ker tedaj višja izobrazba dekletom še ni bila pristopna, je mlada Olga dopolnjevala svoje znanje zlasti z branjem nemških klasikov in Nietzscheja. Svoje knjižne prvence je pisala v nemščini in jih objavljala v dunajskih in berlinskih časopisih. Pod vplivom ukrajinske pisateljice in politične delavke Natalije Kobrynske (1855—1920), odločne borke za ženske pravice, se je Olga Kobyljanska zavedela svoje ukrajinske narodnosti. Začela se je učiti ukrajinske in brati ukrajinska klasika Ivana Franka in Lesjo Ukrajinko. Kmalu je obvladala domači jezik tako dobro, da je mogla objavljati v njem svoja dela. Na njen umetniški razvoj so poslej vplivali tudi veliki ruski realistični pisatelji, posebno I. S. Turgenjev, Lev Tolstoj, pa tudi Maksim Gorki.

Junakinje njenih prvih povesti Človek (1887, 1892), Carica (1895) in drugih, so mlada dekleta, ki se bore za svojo pravico do dela in za samostojnost. V novelah Bitka, Na poljih, Kmetška banka in drugih, opisuje brezpravno in težko življenje ukrajinskega kmeta v Bukovini pod avstrijsko oblastjo. Njeno najdaljše in najboljše delo je roman Zemlja (1902), v katerem opisuje življenje ukrajinskih kmetov in izraža misel, da osebna lastnina večkrat zastrepnja človeško dušo in spreminja kmeta v sužnja zemlje.

Kakor v prvi so tudi v drugi svetovni vojni poleg Poljakov največ trpeli Ukrajinci. Vse njihovo ozemlje je bilo prizorišče najhujših bojev. V prvi svetovni vojni so se borili Ukrajinci na strani obeh sovražnih taborov, in kakor Avstrijci in Nemci, tako so tudi Rusi preseljevali in obešali mirno civilno ukrajinsko prebivalstvo. Vse grozote, ki so jih pretrpeli Ukrajinci med prvo svetovno vojno, je nazorno opisala Olga Kobyljanska v svojih povestih, zlasti pa v delu Nasproti usodi, kjer ostro obsoja bratomorno vojno.

Nato je Kobyljanska doživela leta 1940 sovjetsko zasedbo Bukovine, umrla pa je leta 1942 v Černovicah, ko so bili ti kraji pod fašistično okupacijo.

Olga Kobyljansko prištevajo med vrhove ukrajinske književnosti. Za štiridesetletnico njenega književnega delovanja jo je počastil hvalečni ukrajinski narod s tem, da ji je kupil in podaril lepo hišo z večjim posestvom v bližini Černovic. Njena zbrana dela v devetih knjigah so izšla v sovjetski Ukrajini v Harkovu in letih 1927—1929 in nato v Moskvi leta 1950, izbrani spisi pa leta 1952 v Kijevu v treh knjigah.

Pisateljica je imela tri brate. Ime najstarejšega nam ni znano. Njegova hči se je poročila z ukrajinskim srednješolskim profesorjem Hilarionom Tofanom, ki je po prvi svetovni vojni zbežal z ženo v Jugoslavijo. Najprej je poučeval zgodovino in zemljepis na tedaj odmirajoči mariborski nemški realki, po njeni ukinitvi pa na 1. realni gimnaziji v Mariboru. Ker je slovensčino le slabo obvladal, je zahteval odgovore natančno po knjigi. Po upokojitvi je živel v Šentjurju pri Celju. Ko so Nemci zasedli ta kraj leta 1941, se je zastrupil skupaj z ženo in gospodinjsko pomočnico. Le-to so prepeljali Nemci še živo v celjsko bolnišnico, a ko je ozdravela, so jo ustrelili.

Drugi brat Aleksander, ki je bil uradnik, je ostal v Černovicah kakor njegova sestra Olga tudi tedaj, ko je prišla Bukovina po prvi svetovni vojni pod romunsko, leta 1940 pa pod sovjetsko oblast.

Najmlajši brat Stefan se je rodil 8. januarja 1866 v Hura Humori in se je posvetil vojaški službi v avstrijski armadi. Prva svetovna vojna ga je našla kot polkovnika. Najprej se je boril v Galiciji proti Rusom, nato pa na soškem bojišču proti Italijanom. Tu se je kot poveljnik kranjskega 26. polka za silo naučil tudi slovenščine. Na bojišču se je spoznal s slovenskim pisateljem Janezom Jalnom, ki je bil v tem polku vojaški duhovnik. Da bi se odpočil, je šel polkovnik Kobyljanski za nekaj časa na Dunaj, nato pa je postal komandant kadrovskega bataljona 26. (mariborskega) strelskega polka v Mariboru, kjer si je kupil hišo v sedanji Tomšičevi ulici št. 4; ta je bila nekoč last prvega slovenskega poverjenika za šolstvo prof. dr. Karla Verstovška. Tu je Kobylanskega leta 1920 obiskal pisatelj Janez Jalen.

Stefan Kobyljanski je bil do konca vojne lojalen Avstrijec. Ko pa je prevzel v Mariboru oblast Narodni svet, je pozval polkovnik Kobyljanski vse oficirje, naj se opredele za slovansko ali nemško stran. On sam je prvi stopil na slovansko stran. V dobrem razmerju je bil z Maistrom. Ko je le-ta sprejel vojaško oblast od mariborskega Narodnega sveta, mu je Kobyljanski svetoval, da mu je za večjo avtoriteto in uspešno vojaško vodstvo nujno potreben generalski naslov, kar je sam večkrat izjavil svoji sostanovalki Mariji Rozman. Zaman je pričakoval, da bo mogel sodelovati v jugoslovanski vojski, in je bil zato dalj časa brez plače in penzije. Živel je od prodajanja svojih stvari in od slikarstva, pozneje pa je dobil nizko pokojnino.

Kot mlad oficir se je Kobyljanski na Dunaju učil v neki privatni šoli slikarstva. Pozneje je mnogo kopiral italijanske mojstre, posebno Raffaela. Zelo rad je slikal pokrajine, zlasti iz svoje ukrajinske domovine. Na galicijskem bojišču je napravil zelo mnogo skic, ki jih je kasneje izdelal v Mariboru. V času bede se je ukvarjal največ s tihožitji. Bil je član mariborskega umetniškega kluba »Grohar« in njegovega naslednika »Brazde«. Udeležil se je prve razstave slovenskih umetnikov v Mariboru leta 1920. Pozneje je še večkrat razstavljal. Rad je tudi portretiral. Umrl je 1. februarja 1940. Ker se je dal upepeliti v Gradcu, mu je katoliška cerkev odrekla cerkveni pogreb. Pogrebne slovesnosti je zato na željo njegove žene izvršil protestantski mariborski župnik Baron, eden izmed tedanjih voditeljev mariborskih hitlerjancev. Njegov prah je v žari na pokopališču na Tezmem v spomeniku njegovega prijatelja podpolkovnika Lopana, sina soustanovitelja pedagoškega časopisa Popotnika Jakoba Lopana.

Stefan Kobyljanski si je leta 1924 šel ogledat ukrajinski narodni dar, namenjen njegovi sestri. Ob tej priložnosti mu je sestra obljubila, da mu bo vrnila obisk v Mariboru, kjer je tedaj živela tudi njena nečakinja z možem prof. Hilarionom Trofanom. V poietju leta 1925 je svojo obljubo res izpolnila. Pri bratu je ostala skoraj dva meseca. V duhu ukrajinske narodne noše je bila vedno temno oblečena in je vedno nosila na glavi ruto. V mesto ni zahajala, ker so jo bolele noge in je le s težavo hodila. Privlačni sta bili njena skromnost in ljubeznivost. Pogosto se je pogovarjala s slikarsko in pevsko zelo izobraženo meščanskošolsko učiteljico Marijo Rozman, ki je bila podnajemnica pri njenem bratu. Olga je obžalovala, da ni znala slovenski in da je morala izmenjavati svoje misli s Rozmanovo v nemščini. Uporabila je vsako priložnost, da bi se čim bolj seznanila s književnostjo, narodnimi nošami in običaji Slovencev. Zelo je cenila pisatelje severnih evropskih narodov, posebno Hermanna Banga. Rozmanovi je sestavila poseben spisek pisateljev in jih priporočala za branje. Podarila ji je s posvetilom svoje najboljše delo Zemlja v ukrajinskem izvirniku.

Stefan je izkoristil ugodno priložnost in napravil v naravni velikosti doprni portret svoje sestre Olge, ki je odslej krasil njegov salon. V to delo je vložil mnogo truda in vse svoje najboljše sposobnosti. Stefanova žena Evgenija, po rodu poljska grofica, se je čutila za Nemko in zaradi njene oblastnosti se je tudi v hiši govorilo nemški; tudi med okupacijo se je izdajala za Nemko. Leta 1945 so jo zato naše oblasti izgnale in je še istega leta umrla v ubožnici v Gradcu. Stefanove slike v njeni hiši, med njimi tudi njen in Olgin portret, so se nato porazgubile, le nekaj že prej prodanih slik je še ohranjenih v Mariboru pri njegovih znancih.

OPOMBE

1. Olga Kobyljanska. Avtobiografija (Literaturno-naukovij Vistnyk 1927)
2. O. Barbinskij, Istorija ukrajinskoj literatury. U L'vovi 1921, II, del 403–405

ŠTIRI HEYDRICHOVA POROČILA O SABOTAŽNIH, DIVERZANTSKIH IN PARTIZANSKIH AKCIJAH V LETU 1941

V političnem arhivu Auswärtiges Amta v Bonnu, zunanjega ministrstva Zvezne republike Nemčije, so ohranjena štiri obsežna poročila šefa varnostne policije in varnostne službe SS-Obergruppenführerja Reinharda Heydricha, ki jih je ta 24. oktobra, 7. novembra in 4. decembra 1941 ter 30. januarja 1942 poslal nemškemu zunanjemu ministru Joachimumu von Ribbentropu.

Vsako od štirih poročil, ki so jih sestavili v državnem glavnem varnostnem uradu v Berlinu na Prinz-Albrecht-Straße 8, ima dva dela, to je Heydrichov dopis von Ribbentropu, v katerem Heydrich na kratko povzema varnostne razmere v vsaki okupirani deželi, in pregled sabotažnih, diverzantskih in partizanskih akcij, razvrščenih v kronološkem redu za vsako okupirano deželo. V obeh delih so zajeta naslednja območja: 1. ožji rajh v mejah do 1. septembra 1939, 2. Spodnja Štajerska, Mežiška dolina in Gorenjska, 3. češko-moravski protektorat, 4. generalna gubernija na Poljskem, 5. Nizozemska, 6. Belgija, 7. Francija, 8. Norveška, 9. Srbija, 10. Nezavisna država Hrvatska in 11. Grčija.

Poročila so izdelali v 2. referatu A oddelka (»proučevanje nasprotnikov nacizma: marksistov, komunistov, konservativcev, liberalcev; boj proti sabotaži in splošni varnostni ukrepi«) IV. urada (gestapo) državnega varnostnega urada. Za podlago so jim služila mesečna poročila komandantov ali drugih organov varnostne policije in varnostne službe v zasedenih deželah in rajhu. Za Spodnjo Štajersko in Gorenjsko sta takšna poročila pošiljala komandanta varnostne policije in varnostne službe v Mariboru in na Bledu. Za predlogo so jima bila mesečna poročila njunih izpostav v mestih na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem. Te pa so dobile poročila od svojih uradnikov ali pa od orožniških postaj, ki so morale poročila pošiljati svojim nadrejenim orožniškim organom, oblastnim ustanovam in izpostavam varnostne policije in varnostne službe. To nam potrjujeta dve — žal edini ohranjeni ali dostopni — poročili. Tako je na primer izpostava varnostne policije in varnostne službe v Celju v svojem poročilu komandantu varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko z dne 8. decembra 1941 navedla partizanske akcije v celjskem in deloma brežiškem okrožju za čas od 3. novembra do 1. decembra 1941. Podobno je komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko SS-Standartenführer Otto Lurker v svojem poročilu državnemu glavnemu varnostnemu uradu z dne 5. decembra 1941 navedel nekaj akcij za čas od 15. novembra do 3. decembra 1941.

Žal nam prostor ne dopušča, da bi vsa štiri Heydrichova poročila objavili v celoti. Objavljamo samo njegove povzetke o varnostnih razmerah v jugoslovanskih pokrajinah in tiste odlomke iz pregledov sabotažnih, diverzantskih in partizanskih akcij, ki se nanašajo na Spodnjo Štajersko in Gorenjsko.

Heydrichovi povzetki o varnostnih razmerah na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem ter v drugih zasedenih jugoslovanskih pokrajinah so po svoje zanimivi. Tako Heydrich v poročilu za julij in avgust 1941 priznava, da je imela Komunistična partija Jugoslavije močan vpliv na slovensko ljudstvo, da se je odporniško ozlroma narodno-osvobodilno gibanje po 22. juniju 1941 najbolj razmahnilo na območju Jugoslavije, zlasti v Srbiji, kamor je moral okupator še avgusta 1941 pripeljati nove večje vojaške enote, in da so celo tisti čas četniki le malo sodelovali v boju proti okupatorju. Čeprav nekatere

Heydrichove ugotovitve ustrezajo resnici, pa je treba pibiti, da so njegove analize vzrokov za takšne ali drugačne varnostne razmere skoraj vedno napačne. Tako je po mojem mnenju pri iskanju vzrokov za tako naglo širjenje narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji dal prevelik poudarek nacističnim deportacijam slovenskega prebivalstva. Res je, da so nacistične deportacije nekoliko vplivale na razvoj narodnoosvobodilne borbe, vendar ne tako močno, kot je menil okupator. Nasprotno pa je močan razvoj narodnoosvobodilne borbe zelo, vendar ne izključno, vplival na ustavitev nacističnih deportacij slovenskega prebivalstva, zlasti na Gorenjskem. Ne okupator ne slovenska buržoazija nista mogla razumeti, da bi tako aktivne partizanske oddelke, ki jim dobro oborožena in izurjena nemška policija ni mogla biti kos, lahko vodili dotedanji delavci in kmetje. Zato je glede ustanavljanja slovenskih partizanskih enot pripisoval prevelik pomen »srbskim šovinističnim elementom in nekdanjim jugoslovanskim graničarskim uradnikom«. V poročilih je tudi pripisan prevelik pomen prehajanju slovenskih partizanskih enot z nemškega zasedbenega področja na italijansko. Čeprav je bilo res nekaj primerov, da so se partizanske enote, zlasti iz kamniškega okrožja, pred zasledovanjem nemških oboroženih oddelkov umaknile v tako imenovano Ljubljansko pokrajino, pa se ne moremo iznebiti vtisa, da so nacisti s prevelikim poudarjanjem prehajanja hoteli opravičevati svoje neuspehe v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Tudi začasnega zatišja v nekaterih predelih, kakor na primer v okrajih Kranj, Škofja Loka in Radovljica v drugi polovici septembra 1941, ne kaže pripisovati izključno slabosti narodnoosvobodilnega gibanja, temveč so za to bili tudi drugi vzroki, in ravno v teh predelih je narodnoosvobodilna borba kmalu dosegla novo stopnjo, množično vstajo. Čeprav je prebivalstvo zaradi krutih okupatorjevih represalij tu in tam postalo pasivno in so nekateri posamezniki postali celo izdajalci, pa je Heydrich v svojih poročilih dal temu pojavu preveliko širino. Za usodo kakšne partizanske enote je bilo včasih odločilno, da se je na vsem njenem operacijskem območju med zavednim prebivalstvom, ki jo je podpiralo, našel le en sam izdajalec. Trditev, da je bila pohorska četa v začetku novembra 1941, to je na tako imenovanem brežiškem pohodu, »skoraj popolnoma uničena«, je laž, saj so takrat iz te čete padli le trije ali štirje borci. Heydrichove trditve je torej treba presojeti zelo kritično. Zanimive so toliko, kolikor iz njih zvemo, kako so nacisti, ki jim je bila zaupana naloga, da uničijo naše narodnoosvobodilno gibanje, ocenjevali razmere v zasedenih jugoslovanskih pokrajinah.

Zanimivejši so prav gotovo številni podatki o partizanskih akcijah v Srbiji in na področju NDH (verjetno samo na delu NDH severno od nemško-italijanske demarkacijske črte). Tako navaja, da je bilo samo v Srbiji avgusta 1941. leta 796 akcij! Žal številčnih podatkov za Slovenijo ne navaja.

V pregledih sabotažnih, diverzantskih in partizanskih akcij za posamezne mesece so podatki razvrščeni po kronološkem redu. Pregledi žal ne navajajo vseh akcij, ki so jih izvedle partizanske enote ali posamezniki, kakor tudi ne vseh akcij, ki jih je izvedel okupator. Za območje Srbije in NDH so večje akcije navedene le za čas do konca julija oziroma 7. avgusta 1941, češ da jih naprej varnostna policija ni mogla več registrirati, ker je vojska prevzela nalogo uničiti narodnoosvobodilno gibanje v obeh pokrajinah. V pregledu za meseca julij in avgust 1941 je sestavljavec zagrešil napako, da je nekaj akcij slovenskih partizanov vrnil med partizanske akcije na Hrvaškem. Čeprav je Heydrich svoje poročilo za meseca november in december 1941 poslal von Ribbentropu šele 30. januarja 1942, pa je za Slovenijo navedel le akcije do 17. decembra 1941. Tedaj se je namreč na Gorenjskem začela množična vstaja in jih verjetno tudi tu varnostna policija ni mogla več registrirati. Pri izbiri podatkov sestavljavec pregledov vsaj glede Slovenije ni upošteval kriterija pomembnosti akcij, saj so v pregledih tako majhne, včasih skoraj nepomembne akcije, kakor tudi večje, pomembnejše. Kaže, da je sestavljavec imel namen nanizati le nekaj akcij za ponazoritev razmer v obeh zasedenih slovenskih pokrajinah. Zato pregledi glede popolnosti ne zaslužijo posebne pozornosti. Pač pa so bolj zanimivi zato, ker za Spodnjo Štajersko in Gorenjsko navajajo precej novih podatkov, ki jih doslej še nismo našli v dostopnih arhivih in jih ni registriral še noben kronološki pregled partizanskih in okupatorskih akcij v Sloveniji v letu 1941 (na primer dve akciji na Pobrežju 16. julija, več akcij v kamniškem okrožju, akciji v Velenju 18. oktobra 1941 itd.) in so primaren vir. Za večje število akcij, ki so navedene v pregledih, so podatki sekundaren vir, ker so o teh akcijah že znana druga, podrobnejša poročila, objavljena v Zborniku dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni

jugoslovanskih narodov, del VI, knjigi 1 in 2 (skrajšano Zbornik NOV, VI/1 oz. 2) in v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, 1961, št. 1—2, str. 239—369 (Prispevki 1961). Zato smo v opombah k podatkom v pregledih opozorili na te dokumente in na nekatero literaturo.

Izpuščena mesta o položaju in akcijah v drugih zasedenih deželah so posebej označena s tremi pikami. Iz mest, ki govore o položaju in akcijah v Sloveniji, ni izpuščeno ničesar.

I

Šef varnostne policije
in varnostne službe
IV A 2 - B. Št. 2917/41 t.

Berlin SW 11, dne 24. oktobra 1941
Prinz-Albrecht-Strasse 8

Gospodu zunanjemu ministru
v. R i b b e n t r o p u
-osebno-

Berlin W 8
Wilhelmstrasse 74/76

Spoštovani gospod minister!

V prilogi Vam pošiljam sestavek o »varnostno-policijski dejavnosti v boju proti sabotaži in nasilju v rajhu, na zasedenih področjih in v drugih evropskih državah«, ki omogoča vpogled v boj tajne državne policije za čas dveh mesecev od začetka vojne proti Sovjetski zvezi.

Vzrok za tako veliko število sabotažnih akcij na Spodnjem Štajerskem in priključenih področjih Koroške in Kranjske je v

1. močnem komunističnem prepričanju oziroma vplivu na slovensko prebivalstvo.
2. izvedeni preselitveni akciji.

Ustanavljanje tolp iz mladih Slovencev pod vodstvom srbskih šovinističnih elementov in nekdanjih jugoslovanskih graničarskih uradnikov se je zelo povečalo. Kljub temeljitim policijskim ukrepom pa najbrž še ni doseglo svojega vrhunca.

Največje posledice pa je začetek vojne s Sovjetsko zvezo imel v bivši Jugoslaviji. Medtem ko so v Srbiji nacionalistično usmerjeni oddelki »četnikov« doslej le malo sodelovali v nasilnih akcijah, pa je ustanavljanje tolp srbskih komunistov dobilo takšen

obseg, da za boj proti njihovim sabotažnim in nasilnim akcijam od avgusta tega leta dalje niso več zadostovale razpoložljive šibke policijske sile.

V juliju 1941 je bilo v Srbiji skupaj

76 sabotažnih akcij,

25 nasilnih dejanj in

46 napadov na pripadnike nemške vojske.

Zaradi vedno večjega sovražnega hujškanja po radiu in nenehnih pozivov k sabotažnim akcijam, katerih posledice so se v polnem obsegu pokazale šele nekaj tednov po izbruhu vojne v Sovjetski zvezi, se je število nasilnih dejanj zelo povečalo. V avgustu 1941 je bilo

152 sabotažnih akcij,

439 nasilnih dejanj in

58 napadov na pripadnike nemške vojske.

Posamezni primeri, ki so podrobneje navedeni v prilogi, so torej le izsek iz skupno 796 primerov.

Razmere na Hrvatskem so podobne razmeram v Srbiji, vendar na Hrvatskem nasilna dejanja sama niso samo posledica komunističnega delovanja, temveč v mnogih primerih tudi močnih verskih nasprotij med Hrvati in Srbi in brutalno izvedene izselitve Srbov. Ustanavljanje tolp iz komunističnih elementov se je torej tudi na hrvatskem ozemlju zelo povečalo. Treba je računati s tem, da se bodo razmere na Hrvatskem v začetku zime še zaostriale.

Heil Hitler!

R. Heydrich

Varnostnopolicijska dejavnost pri pobijanju sabotaže in nasilja v rajhu, na zasedenih področjih in v drugih evropskih državah v času julij-avgust 1941

I. Področje rajha: ...

II. Področje rajha:

(Spodnja Štajerska, Koroška in Kranjska)

16. 7. 41

a) Na železniški postaji Pobrežje pri Mariboru sta zgorela dva vagona z letalskimi deli. Dosedanja poizvedovanja so pokazala, da gre za sabotažno dejanje slovenskih komunistov.¹

b) Na Teznem pri Mariboru so presekali telefonsko zvezo.²

c) Na cesti pri Pobrežju so kot past za avtomobile položili desko z žebli. Poleg tega so poskušali zrušiti transformator pri delavnici za obnovo železnice. Državna tajna policija je uvedla preiskavo.³

27. 7. 41

a) Z razstrelivom so napadli železniški most pri Zaprešiču in progo med Zidanim mostom in Lazami, kjer so iztrgali 50 cm tirnice.⁴

b) Strel iz zasede je težko ranil blvskega jugoslovanskega orožnika, ki je bil dodeljen kot tolmač orožniški postaji Šmartno pod Šmarno goro. Ugotovili so, da je to storil neki pobegli komunist, in uvedli ukrepe, da bi ga ujeli. Poleg tega so aretirali 20 oseb kot talce.

27. 7. 41

a) Neki zasebni tvrdki v Trbovljah so z vlomom ukradli 23 kg razstreliva. Sumijo, da bodo razstrelivo uporabili pri nadaljnjih napadih na nemške transporte in vojaške naprave.⁶

b) Z ročnimi bombami so napadli tovorni vlak med Zidanim mostom in Hrastnikom.⁷

c) Pri Celju so z vojaškimi puškami streljali iz zasede na orožniško patruljo. Pri zasledovanju storilcev so našli nahrbtnik z nabito vojaško pištolo, razstrelilnimi vžigalniki, izolirnimi kleščami za rezanje električnih zvez itd.⁸

d) V gozdu pri Krškem so ujeli deset članov komunistične tolpe, ki je bila bogato založena z orožjem, s strelivom, sabotažnim materialom in z letaki. Ujete nasilneže so naslednji dan ustrelili.⁹

3. 8. 41.

a) V rudniku Zagorje ob Savi so z dvema tempirnim vžigalnikom težko poškodovali električni motor.¹⁰

b) Komunistični nasilneži so umorili nekega Nemca iz rajha, ko je bil na poti v gore. Enega izmed morilcev je varnostna policija že prijela in usmrtila.¹¹

c) V kamniškem okrožju so iz zasede napadli orožniško patruljo in pri tem hudo ranili tri orožnike. Nato so z avtomobilsko pastjo ustavili avtomobil, ki je peljal ranjene orožnike, in ga obstreljevali. Uvedli so poizvedovanje za komunističnimi storilci.¹²

d) Pri Bledu so nasilneži ustrelili volksdeutscherja, ki je bil nasprotnik komunistov.¹³

4. 8. 41

V Celju, Dobrteši vasi, Levcu in Šmartnem ob Paki so s požlgom uničili dve župnišči in tri gospodarska poslopja. Ugotovili so, da so storilci slovenski komunisti. Uvedli so ukrepe, da bi jih prijeli.¹⁴

7. 8. 41

Komunisti so ustrelili volksdeutscherskega gozdnega upravnika, župana, in odveli njegovo spremljevalko.¹⁵

8. 8. 41

Pri policijski zasledovalni akciji za komunističnimi tolpmi je prišlo do hudega boja, v katerem je padel član zaščitne policije, nekaj policistov pa je bilo ranjenih. Za represalijo je bilo ustreljenih deset članov komunistične tolpe.¹⁶

9. 8. 41

a) Razstrelili so cesto Zagorje-Trbovlje v širini 4 m in globini 2 m.¹⁷

b) Na Betnavi so zažgali senik.¹⁸

c) Pri napadu na orožniško postajo Zagorje ob Savi, ki so ga izvedli z ročnimi bombami in puškami, so komunistični nasilneži hudo ranili orožniškega uradnika. Enega izmed napadancev so na begu ustrelili; šest drugih komunistov so prijeli in usmrtili.¹⁹

10. 8. 41

Pri neki policijski zasledovalni akciji v bližini Trziča so ustrelili sedem komunistov, ki so se bili udeleževali sabotažnih akcij.²⁰

12. 8. 41

Komunistični nasilneži so pri Trzinu iz zasede ustrelili volksdeutscherja. Storilce iščejo.²¹

17. 8. 41

Komunisti so iz zasede s strelji ranili Nemcem naklonjenega Slovenca.²²

18. 8. 41

V Zgornjih Gameljnah so ponovno obstreljevali stanovanjsko hišo nekega volksdeutscherja in hudo ranili njegovo ženo. Storilce so spoznali, a so na begu.²³

19. 8. 41

Komunisti so s strelji ranili gozdarja, volksdeutscherja.²⁴

20. 8. 41

a) Okrog deset oseb v srbskih uniformah in z nemškimi čeladami je s strojnico obstreljevalo avtomobil z uradniki policije za železniško zaščito, ki je peljal iz Kranja proti Kamniku.²⁵

b) V Palovičah so trije komunisti umorili nekega Slovenca.²⁶

c) V Srednji Dobravi so vrgli bombo v stanovanje nekega cestarja in ranili dve osebi. Storilca so spoznali in ga zasledujejo.²⁷

21. 8. 41

a) Pri Celju so komunisti s strelji iz pištole ranili nemškega stotnika.²⁸

b) V Smledniku, okrožje Kranj, je bila pri komunističnem napadu smrtno ranjena žena volksdeutscheškega župana. Za represalijo za napada 20. in 21. 8. so na krajih napada javno ustrelili deset komunistov.²⁹

22. 8. 41

V okrožju Kamnik so pretrgali telefonsko zvezo. Poskušali so tudi razstreliti stolp električnega voda. Odrejena so potrebna poizvedovanja.³¹

23. 8. 41

a) V Ljubnem so 3 komunisti ustrelili obrtnega mojstra.³¹

b) Pri Duplici so iz zasede napadli dva avtomobila nemške varnostne policije iz Kamnika. Ranjen ni bil nihče. Takoj odposlana patrulja ni imela uspeha zaradi teme in gozdnega terena.³²

c) V Zagorju ob Savi so komunisti napadli in ranili vodjo obratne zaščite. V akciji, ki je sledila, so ustrelili dva napadalca.³³

25. 8. 41

a) Na Planini so komunistični banditi ustrelili orožnika, ki jih je nameraval aretirati.³⁴

b) 25-članska komunistična tolpa je napadla obratno zaščito nekega rudnika pri Celju. Pri tem je padel član obratne zaščite. Tolpi je uspelo pobegniti v bližnje gozdove. Zaradi upora proti državni oblasti, sodelovanja s komunističnimi tolpmi, napadov na državne organe in pripravljanja sabotažnih akcij je bilo ustreljenih 10 oseb.³⁵

27. 8. 41

V Št. Rupertu pri Celju so na nekem skednju zasledili pet banditov. Ko je prišlo do spopada, je bil ubit orožnik. Skedenj so zažgali, tako da so štirje banditi zgoreli, medtem ko je peti poskusil zbežati in so ga ustrelili na begu.³⁶

30. 8. 41

V okrožju Kranj so komunistični saboterji poskušali z razstrelivom uničiti cestni most. Zaradi nestrokovne uporabe razstreliva je nastala le majhna škoda. Kot storilca prideta v poštev dva težko oborožena moška, ki so ju videli pri mostu in ki ju še iščejo.³⁷

31. 8. 41

V Logu, okrožje Maribor, je 20-članska tolpa izropala in zažgala imetje izseljenega trgovca. Storiteli so imeli četniške uniforme. Uvedli so ukrepe, da bi jih prijeli.³⁸

XI. Hrvatska:

27. 7. 41

a) Na železniški progi med Zagorjem in Savo so iz opornega zidu razstrelili 5 m³ materiala.³⁹

b) Med Zidanim mostom in Lazami so z razstrelitvijo iztrgali 50 cm tirnice.⁴⁰

c) Na železniški progi Zagreb-Zidani most so v bližini nemške meje razstrelili železniški most. Uvedli so varnostnopolicijsko preiskavo, ki pa še ni rodila uspeha.⁴¹

28. 7. 41

V bližini Hrastrnika so na tovorni vlak vrgli ročno bombo, ki pa ni povzročila nobene škode.⁴²

29. 7. 41

Na Hrvatskem so komunisti napadli z razstrelivom več mostov in železniških naprav. Tri kolovodje, pri katerih gre za slovenske komuniste, so ustrelili nemški orožniki. Ukazali so tudi zapreti nemško mejo.⁴³

¹ Ni mi uspejo ugotoviti, kdo je izvedel to akcijo.

² Verjetno misli na diverzantsko akcijo sabotažne skupine iz magdalenskega predmestja v Mariboru, ki je pod vodstvom Martina Greifa v noči na 18. julij 1941 na Tržaški cesti blizu Bohove prerezala 10 telefonskih žic. Glej Prispevke, dok. 6.

³ Električni transformator v železniških delavnicah, sedanji tovarni železniških vozil v Mariboru, je poskušala razstreliti sabotažna skupina pod vodstvom Martina Greifa.

⁴ Železniško progo pri Trbovljah je razstrelila skupina partizanov iz zasavskih revljev. Glej Prispevke, dok. 49 in 52; Lojze Požun, Revirska četa leta 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja. 1961, št. 1-2, 132.

⁵ Bivšega jugoslovanskega orožnika Franca Znidaršiča, ki je služil kot tolmač orožniške postaje Šmartno pod Šmarno goro, so 22. julija (ne 27.) napadli in ranili partizani iz vasi pod Šmarno goro. (Poročilo orož. postaje Šmartno 23. 7. 1941 v arhivu Gorenjskega muzeja v Kranju.)

⁶ Razstrelivo pri trvdki Duklj v Trbovljah so v noči na 28. julij 1941 odnesli partizani Viktor Umek, Anton Plavec in Alojz Ribič. Glej Prispevke, dok. 49; Požun, n. d., 132.

⁷ Studentje iz Zidanega mosta so 28. julija 1941 zvečer vrgli iz gozda pri Istračniku na tovarni viak ročno bombo, ki pa je eksplozirala predčasno in ni povzročila nobene škode. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 117; Požun, n. d., 133.

⁸ Dne 30. julija 1941 so borei Savinjske čete na Dobrovijah obstreljevali patruljo orožniške postaje Braslovec, vendar je niso zadeli. Datum v poročilu je napačen. Glej Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovijami. Celje 1955, 62-63.

⁹ Ujeti in ustreljeni so bili borei krške partizanske skupine. Glej Stane Skalet, Prvih deseti žrtve. Borec 1953, 278; lepak o usmrtitvi je objavljen v Zborniku NOV, VI/1, dok. 113.

¹⁰ Akcijo so izvedli trije člani SKOJ iz Zagorja ob Savi. Glej Prispevke, dok. 51; Požun, n. d., 138.

¹¹ Walterja Heckerja, bančnega ravnatelja iz Kranja, je v Veliki Poljani pod Storžičem 3. avgusta 1941 ustrelila Kranjska četa. 6. avgusta je nemška policija ujela bivšega graničarja in borec Kranjske čete Mitorada Stošiča iz Vranja (Srbija) in ga 23. avgusta 1941 javno obesila v Kranju. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 139; Karawanken Bote 9. in 16. 8. 1941.

¹² Orožniško patruljo in avtomobil je napadla mengeško-domžalska partizanska skupina pri Zelodniku v bližini Doba v noči na 7. avgust 1941. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 144, in Slovenski poročevalci 23. 8. 1941.

¹³ Franca Svetlino z Bieda so justificirali partizani Jelovške čete v vasi Milno pri Biedu 7. avgusta 1941.

¹⁴ Partizani so zažgali Majdičevo posestvo v Celju, Čatrovo posestvo v Bukovžlaku pri Teharjah, župnijsko posestvo v Dobreteši vasi, kaščo za hmelj izseljene Frančiške Kugec v Leveu in kozolet župnijskega posestva v Šmartnem ob Paki. Lastnike omenjenih posestev so nacisti izselili, njihovo hmelje pa zaplenili v korist utrjevanja nemšiva. Glej Prispevke, dok. 18, 30, 31 in 32.

¹⁵ Nemškega župana Josefa Hornitzkyja iz Zelenikov je na Mošenjski planini ustrelila patrulja Cankarjevega bataljona, ko se je z Lipniške planine vračala na Pogrošarjevo planino na Jelovici. Spremljevalko je izpustila. Glej Slovenski poročevalci 16. 8. 1941; Ivan Bertonec-Johan, Ljudska vstaja v zgornjem delu Gorenjske leta 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja. 1961, 384-385.

¹⁶ V ofenzivni akciji proti Cankarjevemu bataljonu na Jelovici sta sodelovala 72. in 181. rezervni policijski bataljon, SS-nadomestni pehotni bataljon »Westlande«, šolski bataljon italcev in četa planinskih lovcev. Do boja je prišlo na Rženovem robu (zda Partizanski vrh), kjer so imeli partizani tri mrtve, sovražnik pa enega. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 13, 122 in 131; Bertonec-Johan, 384-385.

¹⁷ Akcijo je izvedel del Revirske čete, medtem ko je drugi del čete napadel orožniško postajo Zagorje ob Savi. Glej op. 19.

¹⁸ Senik in strojno topno beinavskega gradu v Radvanju je 8. avgusta 1941 zvečer zažgal Martin Greif. Glej Prispevke, dok. 7.

¹⁹ Orožniško postajo Zagorje ob Savi je napadla Revirska četa. Glej Prispevke, dok. 53; Požun, n. d., 139-144.

²⁰ Dne 5. avgusta 1941 je nemška policija napadla tabor Kranjskega bataljona v Verbičevih lovski koči pod Storžičem in ubila 8 borec tega bataljona. V tem poročilu je datum napačen. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 119; Karawanken Bote 9. in 16. 8. 1941.

²¹ Izdajalec Lojzeta Majheniča so justificirali partizani iz Rašiške čete med Črnučami in Trzinom. Glej Slovenski poročevalci 23. 8. 1941.

²² Ni mi uspelo ugotoviti, kdo je izvedel to akcijo in koga so ranili.

²³ Rašiška četa je nameravala napasti Williija Gattringerja, ki je vohunil za njo, a je te ranila njegovo ženo Melanijo.

²⁴ Gozdarja Goldmeterja iz Koloveca pri Radomijah so ranili partizani iz Radomeljske čete. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 32.

²⁵ Napadel je na križišču Repnje-Vodice v Repnjah del Rašiške čete. Strelci so zadeli hialdinik, policisti pa so se rešili tako, da so se pomešali med civilno prebivalstvo v Repnjah.

²⁶ Kmeta Pavla Hribarja iz Spodnjih Palovič pri Kamniku so justificirali trije borei Kamniške čete. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 32.

²⁷ Cestarja Dežmana so napadli borei Jelovške čete.

²⁸ Nemškega stotnika Viktorja Rohra iz 921. bataljona deželnih strelcev je nekdo ranil 20. avgusta 1941 z dvema streloma, ko se je kopal v reki Savinji pri Celju. Kdo je streljal nanj, še ni pojasnjeno. Glej Stane Terčak, Celjski Stari pisker. Ljubljana 1959, 33-35.

" Rašiška četa je 19. avgusta 1941 čakala v zasedi na šefa elvilne uprave za Gorenjsko Franza Kutschero. Pripeljal pa se je nemški župan iz Smlednika, baron Heinrich Lazzarini s svojo ženo Gerto in neko drugo družino. Pri napadu je bila smrtno ranjena Lazzarinijeva žena. (Poročilo orož. postaje Št. Vid nad Ljubljano 19. 8. 1941 v arhivu Gorenjskega muzeja v Kranju.) Pet talcev so ustrelili 22. avgusta pri Smledniku, drugih pet pa v Krtni pri Dobu za represalijo za justificiranca izdajalca F. Marna, ki ga je 20. avgusta justificirala Moravska četa. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 135; fotografije usmrtitve so v Muzeju ljudske revolucije v Ljubljani.

" Električni daljnovod pri Krtni je razstrelila Mengeško-moravska partizanska četa.

" Justificiran je bil čevijar Ciril Praprotnik, ki je bil okupatorjev vohun. Za represalije je okupator ustrelil pet talcev. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 138.

" Avtomobila je napadla Kamniška četa na polju med Duplico in Smarce. Napad ni uspel, ker je eden izmed borcev začel prezgodaj streljati. Drugi dan je sovražnik razbil četo pri Tunjleah.

" Vodjo obratne straže v Zagorju ob Savi so 22. avgusta 1941 proti večeru justificirali bori Revirske čete. Istega dne je varnostna policija ujela blivša borca te čete Petra in Ludvika Drgana in ju naslednji dan ubila na Doboveu pod Kumom. Glej poročilo orožniške postaje Trbovlje in Zagorje 22. 8. 1941 ter poročilo orožniškega okrožja Trbovlje 27. 8. 1941 v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

" Ostanek Celjske čete je 26. avgusta 1941 pri Vovkovih na Pustih njivah ustrelil komandirja orožniške postaje Planina stražmojstra Neuwirtha. Glej Prispevke, dok. 23.

" Obratno stražo rudnika Zabukovica pri Celju je napadla Savinjska četa s skupino borcev Revirske čete. Glej Prispevke, dok. 37 in 38. Dne 24. in 25. avgusta 1941 so v Mariboru ustrelili 13 oseb. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 140.

" To je bil ostanek Celjske čete, ki so ga orožniki z orožniške postaje Store uničili v Zavškovem mlinu. Glej Prispevke, dok. 24.

" Gre za poskus razstrelitve cestnega mostu pri Brodeh pri Zmineu v noči na 30. avgust. Tri eksplozije so napravile dva metra široko luknjo v zidu. (Poročilo orožniške postaje Skofja Loka 30. 8. 1941 v Gorenjskem muzeju v Kranju.)

" Osetovo posestvo v Logu pri Rušah je zažgala Pohorska četa. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 186.

" Železniško progo so »pod Ribjo pečjo«, kakih 300 m od zagorske postaje, napadli aktivisti OF iz Zagorja ob Savi. Glej Prispevke, dok. 50; Požun, n. d., 133.

" Glej op. 4.

" Gre za most pri Zaprešiču na Hrvaškem. Glej op. 4.

" Glej op. 7.

" Ne gre za akcije na Hrvaškem, temveč na Gorenjskem, kjer so partizani v kamniškem okrožju uničili več mostov, naprav na železniški progi, telefonskih napeljav in nekaj strojev v Remčevi tovarni pohištva na Duplici. Pri teh akcijah sta padla M. Miklavčič in D. Mlakar. (Glej Slovenski poročevalec 23. 8. 1941.) 28. julija pa so nacisti ubili še S. Pavilja, ko je skušal zbežati pred aretacijo.

II

Šef varnostne policije
in varnostne službe
IV A 2 - B, Št. 2917/41 t.

Berlin SW 11, dne 7. novembra 1941
Prinz-Albrecht-Strasse 8

Gospodu zunanjemu ministru
v. R i b b e n t r o p u

Berlin W 8
Wilhelmstrasse 74/76

Spoštovani gospod minister!

V zvezi s svojim poročilom z dne 24. oktobra 1941 Vam v prilogi pošiljam sestavek o boju varnostne policije proti sabotaži in nasilju v rajhu in na zasedenih področjih za mesec september 1941.

Pri tem je vredno opozoriti na dejstvo, da je v mesecu septembru upadlo število neposrednih pozivov sovražnih radijskih postaj k sabotажam glede na preteklo meseco, vendar pa je zelo naraslo število sabotажnih in nasilnih akcij v Nemčiji in na zasedenih področjih ba je kot znamenje vedno močnejšega odpora proti Nemčiji.

Število sabotажnih in nasilnih akcij v Južni Koroški, Kranjski in Spodnji Štajerski, ki so v prilogi navedene posebej, se je septembra 1941 zmanjšalo. Vzrok za to je prav gotovo v tem, da je nemška stran ustavila preselitveno akcijo, in pa v radikalnih policijskih ukrepih za pobijanje komunističnih tol p. Poleg tega se je vzdušje v uporniških vrstah iz tedna v teden slabšalo in so se med člani tol p pojavila nesoglasja, zaradi česar se je zelo zmanjšala njihova udarnost. V okrajih Dravograd, Kranj, Radovljica in Škofja Loka je v 2. polovici septembra nastopila znatna pomiritev. S tem v zvezi pa je vredno omeniti ugotovitev, da je opaziti živahno dejavnost tol p slej ko prej na področjih, ki mejijo na Italijo. Vzrok za to je v tem, da se del komunističnih tol p po izvedbi sabotажnih in nasilnih akcij umakne na italijansko področje, oziroma da svojo dejavnost proti Kranjski in Spodnji Štajerski sploh razvija od tam, posebno iz Ljubljane. Nemška varnostna policija je stopila v neposredni stik z italijanskimi oblastmi na obmejnem področju.

Položaj v Srbiji in na Hrvatskem, ki se je po izbruhu nemško-sovjetske vojne vedno bolj zaostroval, se tudi v mesecu septembru ni spremenil. Število nasilnih zločinov, ki so jih izvedle komunistične tolpe in posamezni storilci, znaša samo

V Srbiji septembra

290 sabotажnih akcij in
66 nasilnih dejanj.

Na Hrvatskem v istem mesecu

68 napadov na železniške naprave, od tega
9 v večjem obsegu.

Poleg tega so uporniki na hrvaškem ozemlju izvedli

69 napadov na orožništvo ali druge zaščitne oddelke. Število sabotажnih akcij na javnih napravah, kot na primer na pošti, električnih centralah in vodovodu znaša v septembru 15, medtem ko je bilo nadaljnjih 12 sabotажnih akcij izvedenih v privatnih industrijskih podjetjih. Ena sabotажna akcija je bila usmerjena proti nemškemu vlačilcu na Savi. Konec koncev lahko ugotovimo, da je zlom oboroženega

upora pričakovati predvidoma šele po operaciji
nemških oboroženih oddelkov konec septembra 1941
in po odločenih vojaških operacijah, ki še potekajo.

Heil Hitler!
R. Heydrich

Varnostnopolicijska dejavnost pri pobljanju sabotaže in nasilja v rajhu in na zasedenih področjih v septembru 1941

I. Področje rajha: ...

II. Področje rajha:

(Spodnja Štajerska, Koroška in Kranjska)

1. 9. 41

- a) Komunistična tolpa je s požigom uničila imetje župana v Skalah, okrožje Celje.¹
- b) Iz zasede so s strelom v glavo ubili pomožnega carinskega uslužbenca okrajnega carinskega komisariata Domžale. Za represalijo so na kraju samem ustrelili 10 komunistov.²

2. 9. 41

Nasilneži so na področju Kozne ustrelili lovskega paznika, ko je bil na lovu.³

3. 9. 41

- a) Pri Spodnji Lipnici so streljali na službujočega vodjo Koroške ljudske zveze iz Radovljice, vendar ga niso zadeli.⁴
- b) V Duplici pri Kamniku so zažgali in popolnoma upepelili tovarno pohištva. Za represalijo so za vsakega od teh primerov ustrelili po pet komunistov.⁵

6. 9. 41

Šest oboroženih nasilnežev je razrušilo elektrarno občine Križce pri Kranju in prekinilo preskrbo z električnim tokom.⁶

7. 9. 41

V okrožju Kranj so s požigom uničili gospodarsko poslopje z vsem inventarjem vred.⁷

9. 9. 41

- a) Komunistični nasilneži so v Posavcu, okrožje Kranj, z bajonetom zabodli in smrtno ranili Slovenca, ki je bil v nemški službi.⁸
- b) Pri Radovljici so s požigom uničili gospodarsko poslopje z inventarjem vred.⁹

11. 9. 41

Na železniški postaji v Škofji Loki so ugotovili, da so vlomili v tovorni vagon in ukradli 18 zabojev streliva za pištole in posode z jurišnimi, razstrelilnimi in vžigalnimi predmeti v teži 36 kg.¹⁰

12. 9. 41

- a) V Kapli vasi so z razstrelivom napadli stanovanje tovarniškega delavca, ki so ga hudo ranili.¹¹
- b) Z lahкими strojnicami, vojaškimi puškami in pištolami oborožena tolpa pod vodstvom nekega »komisarja« je izropala in nato zažgala gospodarsko poslopje pri Sv. Lovrencu na Pohorju. Poleg tega je s požigom uničila žago.¹²

14. 9. 41

- a) Na železniški progi Zidani most-Zagreb so pri Vidmu z razstrelivom napadli železniški most. Zaradi tega so morali za nekaj ur ustaviti železniški promet.¹³
- b) Komunisti so razstrelili električni daljnovod za železarno na Jesenicah.¹⁴

15. 9. 41

Med Mostami in Vodicami so obstreljevali osebni avto in ubili neko Slovenko. Za represalijo so na kraju samem ustrelili 5 komunistov.¹⁵

16. 9. 41

V Trbovljah so s streli iz pištole *smrtno* ranili člana Štajerske domovinske zveze.¹⁶

17. 9. 41

Okrog stočlanska komunistična tolpa je v planinski koči na Klopnem vrhu napadla enoto 138. polka planinskih lovcev in jo po daljšem boju, v katerem je bil ubit planinski lovec, prisilila k umiku. Tolpa je planinsko kočo zažgala. Enega planinskega lovca pogrešajo.¹⁷

18. 9. 41

a) Trije oboroženi komunisti so vdrli v planinsko kočo na Rogli, oropali stanovalce in jo zažgali.¹⁸

b) Tridesetčlanska komunistična tolpa je s strojnico iz zasede pri Rašici, okrožje Kamnik, obstreljevala osebni avto državnega urada za popis pokrajine. Pri napadu je padlo 6 oseb, med njimi 2 vojaka. Za represalijo so izselili prebivalce vasi in vas popolnoma požgali.¹⁹

19. 9. 41

Komunisti so pri Skornem na železniški progi Celje-Dravograd izvedli napad z razstrelivom.²⁰

20. 9. 41

V boju z oboroženimi komunisti in zaščitno policijo ter orožništvom pri Smartnem ob Paki je padel komunist. Komunist in policist pa sta bila ranjena.²¹

23. 9. 41

V Mariboru so za represalijo za napad na Klopni vrh na Pohorju ustrelili 14 komunističnih zločincev.²²

III. Protektorat: ...

Opombe k dokumentu II

¹ Gospodarsko poslopje volksdeutseherja in župana Ivana Šmona v Skalah pri Velenju je zažgala šalska partizanska skupina, ker je njegov sin kot pomožni poljeist 27. julija 1941 napadel dva partizana. Glej Prispevke, dok. 17.

² Pomožnega earlinskega uslužbenca Johanna Wutteja so ustrelili borei Mengeško-moravške čete v Zaborštu pri Dobu. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 148.

³ Gozdarja z Javornika Ivana Koritnika, ki je izdal Cankarjevo četo na Obranci 1. avgusta 1941, so justificirali borei Cankarjeve čete.

⁴ Ni mi uspelo ugotoviti, kdo je izvedel to akcijo.

⁵ Tovarno pohištva Remec na Duplji pri Kamniku so zažgali borei Radomeljske čete. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 159.

⁶ Elektrarno v Križah je poškodoval tamkajšnji delavec Peter Purger, medtem ko so partizani Kranjske čete istočasno razbili visokonapetostne varovalke. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 26.

⁷ Pogorelo je gospodarsko poslopje Vladimira Hafnerja v Žabnici. (Poročilo orož. postaje Skofja Loka 8. 9. 1941 v Gorenjskem muzeju v Kranju.)

⁸ Jožefa Kovača so justificirali borei Jeseniške čete.

⁹ Ni mi uspelo ugotoviti, čigavo posestvo je bilo zažgano in kdo ga je zažgal.

¹⁰ Ni mi uspelo ugotoviti, kdo je izvedel to akcijo.

¹¹ Ivana Kolarja so napadli borei Savinjske čete. Glej Slovenski poročevalci 11. 10. 1941 in poročilo varnostne policije za Štajersko z dne 13. 11. 1941 v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

¹² Zaplenjeno posestvo Ple Fiseher na Klopnem vrhu na Pohorju je zažgala Pohorska četa. Glej Prispevke, dok. 12.

¹³ Most sta razstrelila brata Milavec iz Brezine pri Brežicah. Glej Prispevke, dok. 66.

¹⁴ Akcija je bila pri vasi Lipca in so jo izvedli partizani Jeseniške čete. Glej Frane Konobelj, ... in začel smov. Zelezar, 1952, št. 11, 2-3.

¹⁵ Del Rašiške čete je v bližini Most pri Komendi v zasedi čakal na kamniškega političnega komisarja Dullniga. Prišel pa se je zasebni avto in tako je bila po nesreči zadeta šivilja Mira Stare.

¹⁶ Vermana Franca Tausla je v Trbovljah justificiral član Revirske partizanske čete. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 161 in 164.

¹⁷ Vojaški oddelček na Klopnem vrhu je napadla Pohorska partizanska četa. Glej Prispevke, dok. 14.

¹⁸ Planinsko kočo na Pesku je zažgala Pohorska partizanska četa. Glej Prispevke, dok. 15.

" Akcija je izvedla Rašiška partizanska četa. Nacisti so Rašico požgali 20. septembra 1941. prebivalce pa izselili na območje NDH.

" Akcija je izvedla skupina borcev Savinjske partizanske čete. Glej Prispevke, dok. 43.

" Z nemško polteljo in orožništvom na Velikem vrhu se je spopadla skupina borcev iz Savinjske partizanske čete, ki je prejšnji dan razstrelila železniško progo. Na partizanski strani je padel Bernard Raček, ranjen je bil Peter Sprajc ml., na nemški strani je bil ranjen policist Wilhelm Sippe. Glej Prispevke, dok. 43 in 44.

" Lepak o ustrelitvi talcev je objavljen v Zborniku NOV, VI/1, dok. 163.

III

Šef varnostne policije
in varnostne službe
IV A 2 - B. Št. 2917/41 t.

Berlin SW 11. dne 4. decembra 1941
Prinz-Albrecht-Strasse 8

Gospodu zunanjemu ministru
v. R i b b e n t r o p u

Berlin W 8
Wilhelmstrasse 74/76

Spoštovani gospod minister!

V zvezi s svojim poročilom z dne 7. novembra 1941 Vam v prilogi pošiljam sestavek o sabotažnih in nasilnih dejanjih v rajhu in na zasedenih področjih v mesecu oktobru 1941.

Na področjih Južne Koroške, Kranjske in Spodnje Štajerske se je število sabotažnih in nasilnih dejanj še naprej zmanjšalo. Vzrok za to dejstvo je deloma v tem, da se prebivalstvo zaradi razglasa šefa civilne uprave, s katerim je zagrozil, da bodo vsaki komunistični akciji sledile najostrejšje represalije, boji, da ga bodo ti ukrepi prizadeli. V poslednjem času je zato prišlo vedno več prijav za prostovoljno samozaščito. Poleg tega je prebivalstvo polagoma začelo s sporočili o opažanjih komunistične sabotaže in nasilnih del aktivno podpirati organe varnostne policije. S pomočjo angažiranih zaupnikov so tudi lahko razbili nekaj večjih komunističnih tolpe in prijeli znane komunistične voditelje, kar je pripomoglo k olajšanju položaja na teh območjih. Le v predelih, ki mejijo na italijansko interesno področje, je zaradi posebnih obmejnih razmer še močna dejavnost tolpe.

. . . .

V Srbiji in na Hrvatskem je v oktobru 1941 opaziti upadanje nasilnih zločinov. Kljub temu pa je bilo samo v Srbiji v oktobru

172 sabotažnih akcij in

32 nasilnih dejanj, ki so jih storile komunistične tolpe in posamezniki. Na Hrvatskem je bilo v istem času

38 napadov na železniške naprave, od tega 6 v večjem obsegu. Poleg tega je bilo

76 napadov na orožništvo ali druge zaščitne oddelke. Na javnih napravah (pošta, vodovod, elektrarne) je bilo izvedenih šest sabotažnih akcij. Lahko se računa s tem, da bo zaradi uničevanja upornikov, ki ga je začela nemška vojska, zelo upadla sabotažna in nasilna dejavnost.

Na koncu je treba ugotoviti, da sovražna radijska propaganda govori mnogo o represalijah, posebno o streljanju talcev, ki jih nemška stran izvaja na zasedenih področjih za sabotažna in nasilna dejanja, medtem ko se je na drugi strani še naprej zmanjšalo število neposrednih pozivov k izvajanju nasilnih zločinov.

Heil Hitler!

R. Heydrich

Varnostnopolicijska dejavnost pri pobijanju sabotaže in nasilja v rajhu in na zasedenih področjih v oktobru 1941

I. Področje rajha: ...

II. Področje rajha:

(Koroška, Kranjska in Spodnja Štajerska)

1. 10. 41

a) Na železniški progi Poizela-Sempeter so komunisti razstrelili tirnice in tako za nekaj ur prekinili promet.¹

b) V isti noči so z razstrelitvijo tirnic prekinili promet pri Šmartnem ob Paki. Storitve je treba prav tako iskati v komunističnih krogih.²

c) V Teharjah pri Celju se je posrečilo prijati 12 vodilnih komunističnih funkcionarjev, ki so bili v zvezi z nasilnimi akcijami.³

2. 10. 41

Na železniški progi Celje-Dravograd so komunisti iztrgali tirnice in tako razrušili železnico ter ohromili promet za 10 ur.⁴

6. 10. 41

Dvanajstčlanska komunistična tolpa je napadla avtomobil s člani tajne državne policije, ko je vozil po neki soteski, vendar ga ni poškodovala.⁵

7. 10. 41

Šestdesetčlanska komunistična tolpa je napadla mesto Šoštanj. Strelji iz strojnice so ranili 3 osebe, nekaj stanovanj je bilo poškodovanih zaradi eksplozij ročnih bomb, zažgana strojna dvorana pri žagi, zaradi razstrelitve poškodovan most in na dveh mestih prerezan telefonski vod. Za represalijo so ustrelili 10 komunistov.⁶

10. 10. 41

V okrožju Radovljica je neka komunistična tolpa s požigom deloma uničila žago. Dva Nemca iz rajha, ki sta bila zaposlena na žagi, je odvela kot talca.⁷

12. 10. 41

Komunistična tolpa v moči okoli 30 moških je napadla kmetijo v Zaklu, ki jo je upravljal komisar.⁸

14. 10. 41

a) Močno oborožena komunistična tolpa je vdrla na posestvo slovenskega župana, ga izropala, razbila führerjevo sliko in odvela posestnika.⁹

b) V okrajih Škofja Loka in Kamnik je bilo prijetih 24 članov komunistične tolpe, ki je izvedla sabotažne akcije in 5 umorov. 3 člani tolpe so bili ubiti v boju.¹⁰

18. 10. 41

a) Komunisti so zažgali in uničili gospodarsko poslopje nemško usmerjenega rudarja v Starem Velenju.

b) V delavnici rudnika Velenje so komunisti podtaknili 3 požare, ki pa so jih pravočasno pogasili.¹¹

22. 10. 41

a) V Šmohorju, okrožje Celje, je komunistična tolpa ustrelila gostilničarja in njegovo gospodinjico. Potem ko je izropala stanovanje, je s sten strgala führerjeve slike in jih položila poleg mrtvih ter na vežna vrata pritrdila komunistične letake.¹²

b) Komunistične tolpe so pri Gomilskem prerezale vse telefonske zveze, tudi vojaške.¹³

24. 10. 41

Oborožene komunistične tolpe so v Mozirju napadle in oropale bukovinskega Nemca. Za represalijo so prijeli 10 oseb.¹⁴

25. 10. 41

a) Neki civilist je ustavil pismoonošo, ki je bil na službeni poti v bližini italijanske meje, in ga pozval, naj se z bando, ki je na italijanskem ozemlju, udeleži predvidene oborožene akcije proti izseljevanju.¹⁵

b) Komunisti so v kraju Kapele, ki leži v izselitvenem področju, zastrupili več govedi.¹⁶

26. 10. 41

Oborožena komunistična tolpa je napadla grad Štrosnek pri Braslovčah v okrožju Celje, zažgala žago, oropala in odpeljala za talce nemškega posestnika in njegovo ženo ter pripadnika vermanšafta. Tolpa je grozila, da bo ubila 3 talce, če ne bosta takoj izpuščena zaprta komunistična voditelja profesor Novak in Hermanko. Grožnja je pozneje uresničila. V boju z okrog dvestočlansko tolpo so bili ustreljeni 4 komunisti, več policistov pa je bilo ranjenih. Za uboj talcev so bile odredene najstrožje represalije.¹⁷

27. 10. 41

Komunisti so v Globokem zažgali in uničili mnogo senikov.¹⁸

28. 10. 41

a) Pri Radečah (izselitveno področje) so graničarji izsledili komunistično tolpo v moči 15 moških, ki se je umaknila v hišo in se v njej branila. Potem ko so prispele okrepitve, so tolpo premagali z uporabo minometov in težkih strojníc. V boju sta bila ustreljena 2 bandita; 5 članov zaščitne policije, zastavnik vojske in slovenski kmet so bili ranjeni. Odrejeni so najostrejši ukrepi za represalijo.¹⁹

b) Komunistične tolpe so pri Artičah (izselitveno področje) zažgale gospodarsko poslopje tamkajšnjega župnišča. Storitci so ušli.²⁰

29. 10. 41

Člani tajne državne policije so v kavarni v Celju prijeli voditelja komunistične pohorske tolpe in adjutanta komunističnega-panslavističnega gibanja Slovenca N. Paulancica in ga ustrelili, ko je poskušal zbežati.²¹

Za represalijo za napad na grad Štrosnek in odgon ter poznejšo ustrelitev treh talcev so ustrelili 30 komunističnih nasilnežev.²²

III. Protektorat: ...

Opombe k dokumentu III

* Glej Prispevke, dok. 46.

* Glej Prispevke, dok. 47.

* Tega dne sta nemška varnosina polcija in orožništvo pri Jožetu Farčniku v Zvodnem pri Celju aretirala delavce iz Westnove tovarne v Celju, ki so tisto noč nameravali oditi v partizane. Večino aretiranih so ustrelili kot talce. Glej Stane Terčak, Ali je bila II. celjska četa? Letopis Muzeja narodne osvoboditve I.R.S. 1937, 107—111.

* Ni mi uspelo ugotoviti, kdo je izvedel to akcijo.

* Ni mi uspelo ugotoviti, kje je bila ta akcija in kdo jo je izvedel.

* Mesto Šoštanj je napadel Štajerski partizanski bataljon. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 167 in 168.

* Remčevo žago v Lancovem pri Radovljici je požgal Cankarjev bataljon. Za represalijo je okupator 17. oktobra 1941 usirelil 17 talcev. Lepak o usirelitvi talcev je v knjižnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

* Ni mi uspelo ugotoviti, kdo je izvedel to akcijo.

* Ni mi uspelo ugotoviti, kje je bila ta akcija in kdo jo je izvedel.

* Ni mi uspelo ugotoviti, kje je bila ta akcija in kdo jo je izvedel.

* Ni mi uspelo ugotoviti, koga je okupator aretiral in koga ubil.

* Te sabotažne akcije so verjetno izvedli rudniški inženirji-člani OF, ki jih je okupator pozneje aretiral in spomladi 1942. leta ustrelil kot talce (Milan Zevart, ustni vir).

* Oskrbnika blivše planinske kočje na Smohorju nad Laškimi Ivana Krapeša in Marijo Breclj, ki sta vohunila za partizani, so justificirali trije borei Štajerskega partizanskega bataljona. Požun, n. d., 158; lepak o usirelitvi talcev v Zborniku NOV, VI/1, dok. 172.

* Glej Prispevke, dok. 48.

* V hišo bukovinskega Nemea Erberta v Mozirju je prišlo 15 boreev Štajerskega partizanskega bataljona in so odnesli okrog 110 parov čevljev. Glej Prispevke, dok. 57.

* Dogodek je verjetno v zvezi s predvidenim napadom na Bučko na Dolenjskem.

* Akcijo so verjetno izvedli borei Brežiške partizanske čete, ki so nato še večkrat napadli zaplenjena posestva izseljenih Slovencev.

* Grad Štrosnek je napadel Štajerski bataljon, ki je čez nekaj dni odbil sovražnikove napade na Čreti. Glej Prispevke, dok. 58 in 59.

* Akcijo so verjetno izvedli borei Brežiške čete.

* V hiši Alojza Vudenika v Murncu pri St. Janžu na Dolenjskem sta se junaško branila in padla Milan Majcen in Janez Mevčelj. Glej Prispevke, dok. 75.

* Akcijo so verjetno izvedli borei Brežiške čete.

* Akcija je bila v slaščičarni Rudolfa Goleža (Rugo) v Celju, kjer je bila partizanska jarka. Izdala jo je Sonja Oman in pripeljala gestapo. Na javki sta bila tudi Miloš Zidanšek in Tone Znidarič, ki jima je uspelo pobegniti, ujeti in ubiti pa so kurirja Štajerskega bataljona Iva Polančiča-Uba. Glej Dokumente ljudske revolucije v Sloveniji, 1. knjiga, dok. 77.

* Lepak o ustrelitvi talcev je v Zborniku NOV, VI/1, dok. 178.

IV

Šef varnostne policije
in varnostne službe
IV A 2 - B. Št. 2917/41 t.

Berlin SW 11, dne 30. januarja 1942
Prinz-Albrecht-Strasse 8

Gospodu zunanjemu ministru
v. R i b b e n t r o p u

Berlin W 8
Wilhelmstrasse 74/76

Spoštovani gospod minister!

V zvezi s svojim poročilom z dne 4. decembra 1941 Vam v prilogi pošiljam sestavek o sabotažnih in nasilnih dejanjih v rajhu vključno s protektoratom in generalno gubernijo ter na Norveškem in Nizozemskem.

Na Koroškem in Štajerskem sta urada tajne državne policije v Celovcu in Gradcu v novembru 1941 končala odkrivanje sabotažnih skupin na železnicah, ki so od julija 1941 dalje

- a) s prerezovanjem in narezovanjem zavornih cevi in zavornih spojk,
- b) z odstranjevanjem tesnilnih obročev na ceveh spojk,
- c) z napolnjevanjem osnih tečajev s peskom, kamenjem in koksom

izvajale sabotažne napade na prevozna sredstva nemških državnih železnic. Tajna državna policija je prijela skupno

62 železniških uslužbencev, ki jih je obtožila, da so izvedli več kot 200 sabotažnih akcij oziroma da so zanje vedeli in storilcev niso prijavili. Sabotažne akcije so izvajali po navodilih iz programov sovražnih radijskih postaj, ki neprenehoma dajejo navodila, posebno za ohromitev prometa in prekinitev železniških prog.

Na področju Južne Koroške, Kranjske in Spodnje Štajerske je bilo v času, za katerega poročamo,

6 sabotažnih napadov, od katerih so bili trije na železniških napravah. V nadaljnjih petih primerih so napadli in izropali zasebna poslopja in pri tem 3 s požigom upepelili.

Tolpe se enako kot v preteklih mesecih tudi sedaj niso ustrašile nasilnih napadov na policijske uradnike in policijske ustanove. Tako je bilo v spopadih in bojih s tolpmi in partizani ubitih

42 članov redarstvene policije,

1 vojak,

1 član obratne zaščite in

2 druga stražarja.

Vzrok za težave pri pobijanju tolpe, od katerih je bila p o h o r s k a t o l p a v začetku novembra 1941 skoraj popolnoma uničena, je v tem, da te vedno znova najdejo priložnost za umik na italijansko področje, kjer je zdaj aktivna le italijanska vojaška policija, in imajo še naprej možnost, da prihajajo na nemško uporniško področje. Voditelji tolpe so stari člani Komunistične partije Jugoslavije, ki svoje prave namene skrivajo tako, da med prebivalstvom propagirajo svoja prizadevanja po ustvaritvi tako imenovane narodne slovenske »Osvobodilne fronte«. Ukrepi, ki so potrebni za uničenje tolpe in njihovih zimskih nastanišč, so že storjeni in so deloma že rodili uspehe.

Pri sabotažni dejavnosti v Srbiji in na Hrvatskem lahko tudi v novembru in decembru 1941 zaznamujemo lahko upadanje. Vzrok za to so močne koncentrične vojaške akcije nemške vojske na uporniškem ozemlju, ki so imele za posledico, da je dezertiralo do 60 odstotkov partizanskih oddelkov z orožjem vred. Število upornikov verjetno ni višje od 20.000, kar znaša približno eno tretjino njihove moči v mesecu septembru in oktobru 1941. Kljub temu pa je bilo v Srbiji novembra 1941

147 sabotažnih akcij in

7 nasilnih dejanj,

decembra 1941 pa

158 sabotažnih akcij in

12 nasilnih dejanj,

ki so jih storili komunisti oziroma komunistične tolpe.

Na Hrvatskem pa je bilo novembra 1941

37 sabotažnih akcij na železniške naprave, od tega 9 večjih napadov,

79 napadov na hrvaške redarstvene organe, orožniške postaje in ustaške straže,

11 sabotažnih akcij na javne naprave in za državo pomembne obrate in

3 sabotažne akcije v zasebnih industrijskih podjetjih.

Decembra 1941 pa je bilo na Hrvatskem

49 napadov na železniške naprave,

61 napadov na hrvaške redarstvene organe, orožniške postaje in ustaške straže,

7 sabotažnih akcij na pošti, električnih napravah itd.,

1 sabotažni napad na privatno industrijsko podjetje.

. . .

Heil Hitler!
R. Heydrich

Seznam posebno zanimivih sabotažnih akcij in nasilnih dejanj v rajhu, vključno s protektoratom in generalno gubernijo, in na Norveškem ter Nizozemskem za čas november-december 1941

I. Področje rajha: ...

II. Področje rajha:

(Koroška, Kranjska in Spodnja Štajerska)

1. 11. 41

V okrožju Celje sta v boju med zaščitno policijo in komunistično tolpo, oboroženo s puškami in strojnimi, padla član zaščitne policije in verman. Uporniki so imeli 4 mrtve in so izgubili orožje in strelivo.¹

3. 11. 41

a) Pri napadu s pištolami, puškami in strojnimi oborožene komunistične tolpe na graničarsko postajo Bučka sta bila hudo ranjena in ujeta vodja tolpe in še en nasilnež.²

b) Na Pohorju so požgali weekend hišico nekega volksdeutscherja. Požigalec so bili verjetno uporniki.³

4. 11. 41

a) V bližini Planine je bil boj med oboroženimi komunisti in člani tajne državne policije ter orožništva. Ubit je bil komunist.⁴

b) Med postajama Blanca in Rajhenburg na progi Zidani most-Dobova je bila razstreljena tirnica in zato za nekaj ur prekinjen železniški promet.⁵

6. 11. 41

a) Med postajama Sevnica in Blanca so uporniki razstrelili tirnico.⁶

b) Nasilneži so v kraju Gaberje zažgali 3 poslopja dveh izseljencev.⁷

13. 11. 41

Ubit je bil orožnik, ko je skušal vdreti v hišo, v kateri sta se skrivala dva oborožena komunistična bandita. Oba komunista sta bila ustreljena.⁸

15. 11. 41

a) Italijanske policijske sile so napadle tridesetčlansko komunistično tolpo, ko je v okolici Dol poskušala prekoriniti nemško-italijansko mejo. 10 komunistov so ustrelile, ostale pa ujele.⁹

b) V Mariboru so za represalijo za 4 v boju s komunističnimi tolpmi padle policiste in vojaka ustrelili 34 komunističnih zločincev.¹⁰

20. 11. 41

a) Nasilneži so v Sromljah, okrožje Brežice, ustrelili župana, ki je bil znan po svoji naklonjenosti Nemcem.¹¹

b) V Globokem je zgorelo gospodarsko poslopje. Domnevajo, da ga je zažgala komunistična tolpa.¹²

27. 11. 41

V Zabukovici, okrožje Celje, so iz zasede obstreljevali in hudo ranili vermana, ki je bil zaposlen kot pomožni policist.¹³

28. 11. 41

V boju med policijskim oddelkom in komunistično tolpo na goratem in gozdnem področju pri Gorjanah sta bila ubita dva bandita, ostali pa ujeti.¹⁴

2. 12. 41

Komunistični nasilneži so v okrožjih Kranj in Radovljica ubili 6 Nemcem naklonjenih Slovencev.¹⁵

3. 12. 41

a) V boju je bil ranjen in ujet komunist, ki je bil član trboveljske partizanske skupine.¹⁶

b) V napadu komunistične tolpe v bližini italijanske meje je bil ubit kmet iz Javora.¹⁷

12. 12. 41

a) Član tajne državne policije, ki je iskal komunistično javko na Stolnem vrhu pri Mariboru, je ustavil in pri poskusu bega ustrelil banditskega voditelja Rada Iršiča, ki so ga že dalj časa iskali. Iršič je bil okrožni sekretar KP za okrožje Maribor-mesto in okolica.¹⁸

b) Okoli stočlanska komunistična tolpa je na področju Blegoša, okoli 10 km oddaljenega od italijanske meje, iz zasede napadla več kot štiridesetčlansko patroljo zaščitne policije in jo skoraj popolnoma uničila. Banditi so mrtve oropali in oskrunili.¹⁹

16. 12. 41

a) Blizu Dovjega so komunistične tolpe razstrelile cestni most, postavile cestne ovire in s tem zaprle več cest in na raznih krajih pretrgale telefonske in telegrafske zveze.²⁰

b) Na Jesenicah je izostalo od dela okoli 100 industrijskih delavcev, ki so se verjetno priključili komunističnim tolпам.²¹

17. 12. 41

a) Na železniški progi Jesenice-Rateče so našli več drevesnih debel in telegrafskih drogov, ki naj bi ovirali železniški promet.²²

b) Oborožene komunistične tolpe so uničile orožniško postajo Dovje in odpeljale 3 tamkajšnje orožnike za talce, ki pa se jim je posrečilo, da so se osvobodili in zbežali. Tolpa je odvedla iz Dovjega tudi 20 prebivalcev.²³

III. Protektorat: ...

Opombe k dokumentu IV

¹ Na svojem pohodu na Kozjansko se je Štajerski bataljon spopadel z nemško policijo, orožništvom in vermani pri Sveti Heleni pri Slivnici. Glej Prispevke, dok. 61.

² Postojanko Bučka na Dolenjskem je napadlo št. partizanov Novomeške in Mokronoške partizanske čete z namenom, da bi preprečili nacistično izseljevanje slovenskega prebivalstva.

³ Ni mi uspelo ugotoviti, kdo je zažgal hišico in čigava je bila.

⁴ Boj Štajerskega bataljona je bil v bližini Smidovega mlina na Marofu ob Gračnici. Glej Prispevke, dok. 65.

⁵ Akeljo je izvedla Brežiška četa. Glej Prispevke, dok. 67.

⁶ Akeljo je izvedla Brežiška četa. Glej Slovenski poročevalci 29. 12. 1941.

⁷ Akeljo je izvedla Brežiška četa. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok.

⁸ Orožnika Franza Niggasa iz Braslovca sta 14. novembra 1941 (ne 13.) na Bregu pri Polzeli ustrelila Anlon Pečnik in Frane Lapajne, ki sta nato oba padla, ko sta se umikala iz obkoljene hiše. Glej Prispevke, dok. 76 in 77.

⁹ To je bil partizanski oddelček, ki je bil napadel poslojanko Bučka na Dolenjskem. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 194.

¹⁰ Lepak o ustrelitvi talcev je objavljen v Zborniku NOV, VI/1, dok. 193.

¹¹ Zupana Franza Suseho je justificirala Brežiška četa. Glej Prispevke, dok. 71.

¹² Zaplenjeno posestvo izseljenega Ivana Ureka v Globokem je požgala Brežiška četa. Glej Prispevke, dok. 70.

¹³ Streljali so na člana obralne zaščite rudnika Zabukovica Frane Gomiška.

¹⁴ Brežiško četo je nemška policija po izdaji obkolila in napadla v Kuncjevem hramu v Gorjanah pri Podstredi. Padli so 4 borec, 11 pa so jih ujeli in pozneje ustrelili kot talce. Glej Prispevke, dok. 72.

¹⁵ Prvega decembra 1941 so borec Cankarjevega bataljona s pomočjo terenskih aktivistov OF justificirali 7 okupatorjevih sodelavcev. Glej Zbornik NOV, VI/2, dok. 130; Berloncelj, n. d., 393.

¹⁶ Partizana Leopolda Kozmelja so ustrelili orožniki in gestapovci v gospodarskem posloplju kmeta Andreja Janca v Vrbju pri Zalcu, ki ga je izdal. (Lurkerjevo poročilo z dne 5. 12. 1941.)

¹⁷ Občinskega svetovalca Ludvika Galeta z Javora sta justificirala dva partizana, k' sta prišla iz Ljubljanske pokrajine. Glej Zbornik NOV, VI/2, dok. 130.

¹⁸ Inž. Rado Iršič je bil takrat tudi začasní sekretar PK KPS za severno Slovenijo.

¹⁹ Patuljo 2. čete 181. rezervnega policijskega bataljona je v Rovtu napadel in uničil Cankarjev bataljon. Glej Zbornik NOV, VI/2, dok. 130; Bertoneclj, n. d., 395.

²⁰ Dogodki 16. in 17. decembra 1941 so v zvezi z množično vstajo gorenjskega ljudstva v drugi polovici decembra 1941, ki sta jo organizirala Cankarjev bataljon in politični kader narodno-osvobodilnega gibanja na Gorenjskem. Glej Zbornik NOV, VI/2, dok. 130; Bertoneclj, n. d., 397-402.

ŠTIRI HEYDRICHOVA POROČILA O SABOTAŽAH, DIVERZANTSKIH IN PARTIZANSKIH AKCIJAH V LETU 1941

Povzetek

V političnem arhivu Auswärtiges Amta v Bonnu hranijo štiri poročila šefa varnostne policije Reinharda Heydricha zunanjemu ministru tretjega rajha Joachimmu von Ribbentropu o borbi varnostne policije proti sabotažam v tretjem rajhu in na zasedenem ozemlju v času od julija do decembra 1941. Objavljamo nekatere dele teh poročil z nekaterimi zanimivimi sodbami o narodno-osvobodilni borbi na posameznih jugoslovanskih področjih, z mnogimi podatki o partizanskih akcijah in nacističnih represalijah na slovenskem ozemlju, ki ga je zasedel nemški okupator.

FOUR HEYDRICH'S REPORTS ON PARTISAN ACTIVITIES AND SABOTAGE IN 1941

There are in the political archives of the German Ministry for Foreign Affairs in Bonn four reports written by the former Head of the German Security Reinhard Heydrich to the former Minister for Foreign Affairs Joachim von Ribbentrop on the actions of the German Security against saboteurs operating in the Third Reich and the occupied territory during the period from July to December 1941. The author of the present paper quotes several passages from these documents together with an assessment of the National Liberation Struggle in the various regions of Yugoslavia, furnishes data on Partisan operations, and discusses Nazi retaliations in the Slovene territory occupied by the Germans.

NARODNOOSVOBODILNA VOJNA NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM IN »OSLOBODILAČKI RAT NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945«

Vojnoistorijski institut je izdal veliko delo *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*. Prva knjiga (Beograd 1957) obravnava obdobje od zloma stare Jugoslavije do II. zasedanja AVNOJ, druga (Beograd 1958) pa čas od tega zasedanja do končne zmage. Leta 1963 je izšla predelana in dopolnjena izdaja prve knjige. Naš namen je, omeniti tiste neločne podatke in trditve o razvoju narodnoosvobodilne vojne na slovenskem Štajerskem, ki so se ohranile tudi v drugi izdaji.

V poglavju *Okupacija i komadanje Jugoslavije* najdemo na strani 34 trditve: »U svojoj interesnoj sferi Nemačka je anektirala severni deo Slovenije: Gorenjsku, Donju Štajersku i jugoslovenski deo Kuruške, kao sastavni deo nemačke države.« Nemci so dejansko pripravljali aneksijo teh pokrajin, vendar do nje ni nikoli prišlo. V teh pokrajinah so izvajali ukrepe, ki niso bili v skladu s statusom okupirane dežele, in do neke mere bi lahko govorili samo o aneksiji *de facto*. Opomba, da Hitler pripravljenega uradnega akta zaradi vstaje nikoli ni podpisal, sicer priča, da avtor problem pozna, vendar v nadaljnjem tekstu ponovno srečujemo take nprecizne formulacije, npr. na strani 56 »u delu Slovenije kuji je Nemačka anektirala«. Taka opredelitev ni sprejemljiva, zlasti šc, ker mnogih elementov okupatorjevega režima ni mogoče uskladiti s položajem priključenih pokrajin.

Na strani 38 obravnava nacistične deportacije Slovencev sledeči odstavek: »Sa anektiranih područja okupaturi su masovnu iseljavali stanovništvo. Tako je, prema nemačkom planu, iz onog dela Slovenije koji je ulazio u sastav nemačkog Rajha u cilju »regermanizacije«, trebalo u toku 1941. iseliti 175.000 Slovenaca, tj. skoro trećinu celokupnog stanovništva. Međutim, i ovaj plan u celosti nije izvršen, prvenstveno zbog snažnog razvoja NOP-a, a takođe i zbog toga što je Nemcima bila potrebna kvalifikovana radna snaga u industrijskim centrima Slovenije. Slovence su najpre iseljavali u Srbiju, a zatim u razne industrijske centre Nemačke.« Nemški načrti u obsegu deportacij Slovencev so se spreminjali. Število 175.000, ki ga navaja tekst, je bilo predvideno na razgovorih 4. junija 1941 na nemškem poslanstvu v Zagrebu (pravzaprav so na razgovorih v Zagrebu predvideli izselitev 179.000 Slovencev; v številu 175.000 namreč ni upoštevana izselitev 4000 Slovencev z Gorenjskega), medtem ko so bili maja istega leta predvideli za izselitev 260.000 Slovencev. Če je že avtor primerjal število za izselitev predvidenih Slovencev s celotnim številom prebivalstva v omenjenih pokrajinah, je treba povedati, da število 175.000 ne pomeni tretjine. Nemci niso deportirali Slovencev le v Srbijo in Nemčijo, temveč tudi na ozemlje Hrvatske in Bosne.

Dvomljivo je karakterizirati enote Wehrmannschafta za kvislinške formacije (stran 56). Te enote je organiziral okupator sam, slovenska reakcija pri tem ni sodelovala. Na strani 268 najdemo pravilno konstatacijo, da Nemci niso dovolili slovenski reakciji snovanja oboroženih in političnih formacij.

Z narodnoosvobodilno vojno na slovenskem Štajerskem se prvič srečamo na strani 109. Tu so podatki o nastanku partizanskih čet in o njihovih akcijah do formiranja 1. štajerskega bataljona. Največ prostora je avtor posvetil Pohorski četi. Ustrezni odstavek se glasi: »Početkom jula 1941. godine na području Maribora formirana je

Pohorska četa, koja je ubrzo brojala 70 ljudi. Četa je tokom jula izvodila samo manje sabotažne akcije. Nemci su je razbili početkom avgusta kod sela Ribnice na Pohorju, no ipak se sredinom avgusta ponovo prikupio deo njenih boraca i počeo da napada žandarmerijske stanice i patrole. Ona je u septembru, uništenjem žandarmerijskih stanica na Pohorju (Klopni vrh i Planinski dom na Pesku), stvorila prvu slobodnu teritoriju. Tada su Nemci Pohorje proglasili zabranjenim područjem, okružili ga jakim žandarmerijskim i policijskim snagama davećenim iz Austrije i pripremili opšti napad kako bi uništili partizane na tom planinskom masivu. Pohorska četa je pre početka ovog napada, krajem septembra, na osnovu naređenja Glavnog štaba Slovenije, krenula preko Grmade na Dobrovlje radi formiranja 1. štajerskog bataljona — Trditve, da je bila u početku jula formirana Pohorska četa, ni precizna. Po 7. julu je ošla na Pohorje prva skupina u partizane, sledilo ji je še neka skupin. Konec jula 1941 (verjetno 30. jula) je bila pri lovske kočie kmeta Urbanca ustanovljena Pohorska četa. Pred ustanovitvijo čete konec jula pohorski partizani niso izvajali sabotažnih akcij, pač pa so sabotažne akcije izvajale uporniške skupine na terenu. Prvo sabotažno akcijo so komunisti in skojevci izvedli v Mariboru že 29. aprila 1941. Pohorska četa ni nikoli štela sedemdeset mož; tudi za čas, ko je bilo v četi največ borcev, je ta številka več kot za še enkrat prevelika. Nemci Pohorske čete niso razbili v začetku avgusta, ampak 31. jula. Tudi ni točno, da bi se del njenih borcev zbral šele sredi avgusta, saj je četa že 11. avgusta zvečer napadla orožniško postojanko v Ribnici na Pohorju. Tega edinega napada Pohorske čete na orožniško postajo tekst ne navaja. Napačna je trditev, da je Pohorska četa s tem, da je uničila septembra orožniške postaje na Pohorju, ustvarila svobodno ozemlje. Na Klopnem vrhu in na Pesku ni bilo orožniških postaj. Kako je v resnici s Klopnim vrhom in s Peskom? V noči med 4. in 5. septembrom so pohorski partizani rekvirirali v Fischerjevi lovske kočie na Klopnem vrhu, ki jo je bil zaplenil okupator. 12. septembra so partizani ponovno rekvirirali v tej kočii in jo zažgali; požgali so tudi gospodarsko poslopje in žago s skladiščem lesa. 15. septembra so pohorski partizani izvedli rekvizicijo v planinski kočii na Klopnem vrhu. Se tega dne popoldne je kočio na Klopnem vrhu zasedel oddelek 138. planinskega polka. Nemci so torej poleg policije, orožništva in vermanov poslali proti Pohorski četi še vojaštvo. 17. septembra sta se dva voda Pohorske čete, ki je tedaj štela trindvajset mož, spopadla z nemško vojaško posadko na Klopnem vrhu. Nemci, ki so bili v številni premoči, niso vzdržali odločnega partizanskega napada in so zbežali v Lovrenc na Pohorju. V boju je padel nemški mitraljezec, smrtno ranjen je bil tudi poveljnik nemške vojaške enote in še dva Nemci sta bila huje ranjena. Na partizanski strani je padel Franc Sakljič-Brko. Ko so bili Nemci zbežali v Lovrenc, so partizani planinsko kočio na Klopnem vrhu zažgali. Naslednji dan je Pohorska četa zažgala planinsko kočio in gospodarsko poslopje na Pesku, da bi preprečila morebitno nastanitev nemške posadke v tej kočii. Zgorelo je le gospodarsko poslopje, oženj v kočii pa je osebe pogasilo. Akcije Pohorske čete na pohorskem območju so zelo vznemirile okupatorja, ki je 19. septembra proglasil Pohorje za zaprto ozemlje. Nikakor pa ni mogoče sprejeti trditve, da so akcije Pohorske čete septembra 1941 ustvarile na Pohorju prvo svobodno ozemlje. Pravo svobodno ozemlje imamo na Pohorju šele od 23. avgusta do začetka novembra 1944. Nepotrebna je ohlapna opredelitev odhoda Pohorske čete s Pohorja »krajem septembra«, če je znano, da je četa zapustila Pohorje po akciji na Pesku 18. septembra. Četa se je podala na šaleško območje, ki je bilo določeno za koncentracijo štajerskih partizanskih čet. Pohorska četa torej ni krenila preko Grmade na Dobrovlje, kot navaja tekst, pač pa sta iz Dobrovelj ošli proti Šaleški dolini Savinjska in Revirska četa.

V kratkem odstavku o Revirski in Savinjski četi je zelo poenostavljena in netočna trditev, da je bila konec jula v rudarskem bazenu Trbovelj in Zagorja formirana »od radnika Revirska četa, a u Savinjskoj dolini, od tamošnjih seljaka, Savinjska četa«. Savinjska četa namreč ni bila le kmečka četa. Netočno je tudi, da sta ti dve četi v začetku oktobra prispeli na Dobrovlje zaradi formiranja 1. štajerskega bataljona. Omenili smo že, da sta četi v začetku oktobra ošli z Dobrovelj proti Šaleški dolini. Savinjska četa pa se je pred formiranjem 1. štajerskega bataljona zadrževala največ prav na Dobrovljah.

Ni razumljiva trditev, da je bila sredi jula v okolici Celja ponovno formirana Celjska četa. Za ustanovitev Celjske čete velja 20. julij 1941. Ustanovljena je bila na Resevni pri Sentjurju. Torej Celjska četa sredi jula ni mogla biti ponovno ustanov-

ljena. Pač pa je jeseni 1941 prišlo do poskusa, da bi ustanovili 2. celjsko četo, kar pa ni uspelo.

Z narodnoosvobodilno vojno na slovenskem Štajerskem se spet srečamo na straneh 163 in 164. O formiranju 1. štajerskega bataljona in o njegovem napadu na Šoštanj piše tole: »Početkom oktobra formiran je na pl. Grmadi 1. štajerski bataljon od Savinjske, Revrske i Pohorske čete. Odmah po formiranju prebacio se preko Dobrovelja u pravcu Šoštanja (u Gornjoj Savinjskoj dolini) i noću 7/8. oktobra napao ovu varošicu. Bataljon je bio bez teškog naoružanja, pa nije uspeo da je zauzme, tim pre što su se neprijateljske snage povukle u utvrđene zgrade, ali su ipak zapaljene zgrada opštine i jedna pilana i srušen most na r. Paki.« — Kdor malo pozna zgodovino narodnoosvobodilne vojne na slovenskem Štajerskem in geografijo tega ozemlja, bo kmalu opazil, da imamo v tem odstavku opraviti s precejšnjo zmešnjavo. 1. štajerski bataljon je bil formiran na hribu Grmada nad vasjo Plešivec. Ta hrib je kakšne dve uri hoda oddaljen od Šoštanja. S tega hriba je 1. štajerski bataljon krenil v napad na Šoštanj in je seveda povsem nesmiselna trditev, da se je bataljon po formiranju pomaknil preko Dobrovelj v smeri proti Šoštanju. Šoštanj seveda ni v Gornji Savinjski dolini, temveč v Šaleški; v obravnavanem obdobju je bil edino mesto in največji kraj doline. Del zmešnjave je morda povzročilo to, da je tudi na območju Dobrovelj hrib Grmada, ki pa ni v zvezi s formiranjem 1. štajerskega bataljona. Pri opisu napada na Šoštanj je napačna trditev, da 1. štajerski bataljon ni uspel zavzeti Šoštanja in da so se nemške sile umaknile v utrjene zgradbe. Dejstvo je, da so partizani vdrli v Šoštanj in so zagospodarili v mestu. Utrjenih zgradb, kamor naj bi se umaknile nemške sile, tedaj v Šoštanju ni bilo. Bila pa je orožniška postaja, ki so jo partizani blokirali. Neodločen poskus orožnikov, da bi posredovali, je partizanska zaseda pred orožniško postajo takoj zavrnila. Verjetno likvidacija orožniške postaje sploh ni bila v načrtu, partizani so jo le blokirali. V Šoštanju so bili partizani okoli dve uri. V tem času so izvedli sedem rekvizicij ter zažgali žago in skladišče lesa, lastnino okupatorskega župana. Ni pa res, da bi bila zažgana občinska zgradba. Napačen podatek o požaru v občinski zgradbi je zašel v literaturo iz komunikeja poveljstva slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet o napadih na Šoštanj, Lož in Bezuljak, ki ga je objavil Slovenski poročevalec z dne 24. oktobra 1941. Cestni most preko Pake v Penku pred Šoštanjem pa je minirala partizanska zaseda ob začetku napada na Šoštanj. Pomanjkanje težke oborožitve torej ni oviralo partizanov pri izvedbi določenih nalog. Ena izmed nalog 1. štajerskega bataljona v Šoštanju — likvidacija okupatorskih veljakov in izdajalcev — res ni bila izvedena, ker so se ti večinoma pravočasno poskrili. V celoti je prva akcija 1. štajerskega bataljona odlično uspela. Na kakšno daljše zadrževanje partizanov v Šoštanju pa seveda 1941. leta ni bilo misliti. Največji uspeh akcije je bil vsekakor moralnega značaja.

Opisu brežiškega pohoda 1. štajerskega bataljona in partizanskega napada na Bučko sledi konstatacija: »Ove borbe nisu mogle da spreče iseljavanje, ali su doprinesle masovnom prilivu boraca u partizanske redove u proleće 1942. godine.« Nedvomno so na obseg partizanske mobilizacije v posameznih slovenskih pokrajinah spomlad 1942 vplivali povsem drugi faktorji in ne spopadi v času pohoda partizanskih enot proti izselitvenemu območju. Za tako povezavo ni mogoče navesti argumentov. Za samo slovensko Štajersko pa tudi trditev o množičnosti mobilizacije spomlad 1942 ne drži.

Na strani 267 beremo, da so se skupine II. grupe odredov šele septembra 1942 prebile na Štajersko. Simonov bataljon II. grupe odredov pa je že konec avgusta izvedel nekaj akcij na Štajerskem.

Na strani 314 najdemo podatek, da je II. grupa odredov štela novembra 1942 le 120 borcev. Ta številka je prenizka, saj je samo na seznamu Pohorskega bataljona II. grupe odredov z dne 30. decembra 1942 štiriindevetdeset imen. Po vključitvi Ruške čete 3. novembra 1942 gotovo ni imel bataljon manj članov. Res je, da je bil Savinjski bataljon 7. novembra razbit, a da bi izven Pohorskega bataljona v II. grupi odredov ne bilo več kot 26 do 30 borcev, ni točno.

Avtor omenja (str. 314, 315) množične aretacije na Štajerskem, a pri tem trdi, da so ostali odbori Osvobodilne fronte skoraj nedotaknjeni. Tudi to ni točno. Prav aretacije so razbile številne odbore OF.

Steirischer Heimatbund ni Štajerski domobranski savez, kakor najdemo v opombi II7 na strani 314.

Na strani 359 je omenjen padec Pohorskega bataljona. Opomba navaja nemške enote, ki so sodelovale v napadu na Pohorski bataljon, vendar navedba ni popolna niti ne povsem točna.

Na strani 528 je navedeno, da je bila v začetku maja 1943 poslana na Pohorje skupina partizanov Savinjskega bataljona, ki je pritegnila nove borce in ponovno formirala Pohorski bataljon. Iz teksta dobi bralec vtis, da je bila to prva skupina partizanov na Pohorju po uničenju Pohorskega bataljona 8. januarja 1943. Vendar je Frane Rozman-Stane, komandant štajerske cone, že v začetku aprila 1943 poslal na Pohorje skupino partizanov iz Koroškega bataljona (po napadu Koroškega bataljona na Mežico v noči med 3. in 4. aprilom 1943). Komandir te enote je bil Ivan Roje-Bogdan, politkomisar pa Janko Vincene-Harkov. Ta enota je bila prvi zametek novega Pohorskega bataljona.

Na strani 578 je omenjeno, da je bil 22. oktobra 1943 formiran Pohorski odred. Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. oktobra 1943 res omenja ustanovitev Pohorskega odreda iz Pohorskega bataljona in bataljona, ki je bil formiran iz borcev Slandrove brigade. Zaradi pravilnega razumevanja razvoja na Pohorju pa bi bilo vendar treba dodati, da je bataljon iz Slandrove brigade prišel na Pohorje šele 3. novembra in da je bil torej Pohorski odred dejansko formiran v začetku novembra 1943. V tekstu je navedeno, da je Pohorski odred poleg drugih akcij požgal tudi šest železniških postaj, kar ni docela točno. Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. novembra 1943 res navaja, da je bilo 27. oktobra na progi Dravograd-Maribor in Dravograd-Mislinja požganih in popolnoma uničenih šest železniških postaj. Iz nemških dokumentov je razvidno, da so bile v noči med 27. in 28. oktobrom 1943 zažgane železniške postaje Otiški vrh, Dovže, Turiška vas in Dolič (na progi Dravograd-Velenje), postajališče Trbonje (proga Dravograd-Maribor) pa je bilo demolirano. Akeijo na Otiškem vrhu je izvedel Koroški bataljon, ostale postaje pa naj bi napadli pohorski partizani. 21. novembra 1943 je skupina borcev Pohorskega odreda zažgala postajališče Janževski vrh. Torej je Pohorski bataljon po formalni ustanovitvi Pohorskega odreda zažgal tri postaje in eno postajališče demoliral, po dejanski ustanovitvi odreda pa je bilo zažgano eno postajališče. Tudi trditev, da je Pohorski odred 8. novembra 1943 uničil sovražno posadko v Zrečah, ni povsem v redu, ker so se partizani umaknili pred dokončno likvidacijo orožniške postojanke.

Opozorili smo na napake v tistih delih teksta, ki obravnavajo narodnoosvobodilno vojno na slovenskem Štajerskem. Nismo navajali odsotnih podatkov, ki bi jih po našem mnenju morali vsebovati tudi takih kratkih pregledih, kakršni so v delu odmerjeni narodnoosvobodilni vojni posameznih področij. Res je, da bi od dela o narodnoosvobodilni vojni vseh jugoslovanskih narodov, ki obdeluje predvsem vojaško dogajanje, za sedaj težko zahtevali tehtnejše analize razvoja v posameznih pokrajinah. Ob kritični uporabi literature in virov pa bi lahko vsaj v drugi izdaji odpadle napake in površnosti, ki so v odlomkih, obravnavajočih slovensko Štajersko, v primeri z obsegom teksta kar številne. Po poglavjih, ki zadevajo slovensko Štajersko, seveda nečemo soditi celotnega dela.

NARODNOOSVOBODILNA VOJNA NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM IN »OSLOBODILSKI RAT NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945«

Povzetek

Avtor presoja tiste odstavke v drugi izdaji I. knjige dela *Oslobodilski rat naroda Jugoslavije* (Beograd 1963), ki obravnavajo razvoj narodnoosvobodilne vojne na slovenskem Štajerskem. Po navajanju napačnih podatkov in površnih formulacij sklepa, da bi lahko te pomanjkljivosti ob vestnejši in bolj kritični uporabi virov in literature izostale.

LA GUERRE DE LIBÉRATION NATIONALE EN STYRIE SLOVÈNE ET «LA GUERRE DE LIBÉRATION DES PEUPLES DE YOUGOSLAVIE 1941—1945»

L'auteur évalue les alinéas de la seconde édition du 1er volume de l'œuvre *«La Guerre de libération des peuples de Yougoslavie»* (Belgrade 1963), qui traitent du développement de la guerre de libération nationale en Styrie slovène. En citant les données incorrectes et les formulations superficielles, il conclut en disant que ces imperfections pourraient être évitées par une utilisation plus consciencieuse et plus critique des sources et de la littérature.

MARGINALIJE H KNJIGI JOSIPA DEMARINA »POUK ZGODOVINE V OSNOVNI ŠOLI«

Lanska jesen je izdala Državna založba Slovenije Demarinovo specialno didaktiko *Nastava povijesti u osnovnoj školi* v slovenskem prevodu pod naslovom *Pouk zgodovine v osnovni šoli*. S tem je izpolnjena precejšnja vrzel, ki smo jo čutili na področju specialne didaktike. Demarinova knjiga v slovenskem jeziku je prva obširnejša metodika zgodovinskega pouka za osnovne šole, ki je izšla po osvoboditvi. Prepričani smo, da so jo učitelji zgodovine z veseljem sprejeli in jo bodo uspešno uporabljali pri učno vzgojnem delu.

Dolgo časa po osvoboditvi smo bili z učbeniki zgodovine precej na tesnem. Spremenjene družbenopolitične razmere in drugačno tolmačenje in vrednotenje zgodovinskih dejstev, dobesedni prevodi dokaj tujih ruskih učbenikov in zelo nestanovitni učni načrti, vse to je vnašalo med učitelje celo določeno zmešnjavo. Potrebe po lastnih sodobnih učbenikih in didaktičnih priročnikih so bile vedno večje. Tako smo dubivali nove in nove učbenike, sčasoma vedno boljše, tako didaktično kakor pedagoško. Danes imamo za pouk zgodovine že kar dobre učbenike, zlasti za 6. in 7. razred. Polagoma so prišle na vrsto tudi šole II. stopnje, četudi s precejšnjo zamudo. Žal ta napredek na področju šolskih knjig in učbenikov ni šel vtrje z drugo šolsko zgodovinsko literaturo. Tako Slovenci še vedno nimamo zelo potrebne zgodovinske čitanke in zbirke virav. V tem pogledu so naši susedje Hrvati precej pred nami.

Tudi na področju metodike zgodovine smo le počasi napredovali. Če ne bi bila leta 1956 izšla Žerjavova *Metodika zgodovinskega pouka*, bi morali naši učitelji zgodovine segati še vedno po njegavi predvojni knjigi *Metodika sodobnega zgodovinskega pouka*. Čeprav je bila za takratne razmere precejšnji napredek, saj je prvič opozarjala na sodobne prijeme pri pouku zgodovine in na znanstveno tolmačenje zgodovinskih dejstev ter nas seznanjala še z drugimi naprednimi mislimi, tako metodičnimi kakor pedagoškimi, bi v celoti današnjim zahtevam reformirane obvezne osnovne šole ne ustrezala popolnoma. Zato pomeni prevod knjige znanega hrvatskega pedagoga in didaktika Josipa Demarina, ki je nam Slovincem tudi sicer dobro znan — pred vojno je bil profesor na mariborskem učiteljskišću — veliko pridobitev. Res je le dobesedni prevod hrvatskega originala, ki je namenjen pouku zgodovine na hrvatskih osnovnih šolah, vendar je zaradi pedagoške in idejne usreznosti ter preglednega in zgoščenega obravnavanja vseh glavnih metodičnih problemov v osnovni šoli tudi za nas primeren. Da smo ga dobili, moramo biti hvaležni razen Državni založbi Slovenije za dober prevod zlasti prevajalki Mariji Jamarjevi.

Mogoče ne bo odveč, če knjigo na kratko pregledamo in kritično premostimo ter ob tem opozorimo na določene probleme.

Josip Demarin nam je dal že vrsto dragocenih del s področja metodike pouka zgodovine. Prvo njegovo večje tavrsto delo je *Metodika nastave istorije*, Beograd 1956, ki je specialen učbenik za srbska učiteljskišća in takratni učni programi. Nova metodika, znatno razširjena, zajemajoča celotno osnovno šolo, je izšla izpod njegovega peresa leta 1961 v Zagrebu pod naslovom *Nastava povijesti u osnovnoj školi*. To je recentno delo, resno in zajetno, rezultat dragocenih strokovnih študij ter dolgotrajne prakse na področju didaktike; to delo smo sedaj dobili v slovenskem prevodu.

Iz celotnega koncepta se dobiva vtis, da knjiga ni nastala le na osnovi teoretičnega znanja, temveč tudi v zvezi z bogato prakso učitelja metodika. V devetih obširnejših poglavjih vidimo, da pisec ni le dober metodik, temveč tudi spreten interpretator didaktično-metodičnih napotkov v učno-vzgojnem procesu zgodovinskega pouka.

Po kratkem uvodu o nalogah posebne didaktike zgodovinskega pouka nas avtor najprej seznaja z bistvom zgodovine kot družbene vede in kot učnega predmeta skladno z današnjo pedagogiko in občo didaktiko, upoštevajoč historični materializem in zahteve naše družbene stvarnosti. Že v tem poglavju čutimo, da pisec ni hladen interpretator »uradne« smeri pouka zgodovine, temveč jo tolmači zavzeto in z občutkom. Še bolj čutimo to v daljšem poglavju o važnosti in nalogah zgodovinskega pouka (III. poglavje), ko poudarja nujnost oblikovanja znanstvenega pogleda na družbene pojave in odkriva formalne in stvarne vrednosti zgodovine. Še bolj na široko govori o idejno politični in moralnovzgojni vrednosti, pri čemer se zlasti pomudi pri vzgoji jugoslovanskega socialističnega patriotizma. Utemeljuje ga s konkretnimi primeri iz zgodovine, večinoma iz najnovejše dobe, zlasti iz dogodkov v narodnoosvobodilni vojni. Škoda, da ni teh uspešno razčlenjenih nalog podprl s številnimi primeri iz bogate zgodovinske zakladnice daljne preteklosti in tudi obče zgodovine. To pomanjkljivost pa odtehta podčrtana panta, da moramo zgodovino pojmovati zlasti kot vzgojni predmet. To izžareva skozi celo knjigo tudi v nadaljnjih poglavjih, kar je ena največjih njenih odlik. Žal so zgodovinski primeri, s katerimi skuša konkretizirati in potrditi svoje teoretične premise, največ iz najnovejše zgodovine, to je pa snov le osmega razreda.

Nato sledi poglavje o zgodovinskem razvoju kot znanosti in učnem predmetu. Koristno je, da pri tem ne zahaja v podrobnosti, temveč skuša ostati kratek informator. Seveda pogrešamo kratek prikaz razvoja slovenskega zgodovinarstva, česar pa razumljivo prevod ne more dati. V petem poglavju nam knjiga odkriva odnose učencev do zgodovinskih pojavov ter njihovo zanimanje za predmet v različnih fazah njihovega psihofizičnega razvoja. Psihološka pogojenost pri obravnavanju zgodovinskih pojavov je, kot vemo, eden od osnovnih faktorjev za uspešen zgodovinski pouk, zato ni nikdar odveč, če je to obširneje zajeto. Želeti bi bilo, da bi bile psihološke osnove prikazane še obširneje, kar zadeva zmogljivost učencev za sprejemanje zgodovinskih dejstev in predstav, razumevanje in vrednotenje zgodovinskih dejstev ter njihovo privzemanje v posameznih razredih. Učitelji si žele od posebne metodike čim večjo konkretnost in aplikacijo teoretičnih trditve na konkretna zgodovinska dejstva.

Najobširnejši je pisec v šestem poglavju, kjer razčlenjuje pouk zgodovine in njegovo organizacijo. To je tudi jedro celotne knjige. Tu je avtor zlasti jasen in pregleden. Žal pogrešamo pred tem poglavje, kjer bi bila obravnavana glavna didaktična načela in pa njihova aplikacija pri pouku zgodovine. Sicer jih imamo obdelana v vsaki obči didaktiki, vendar sem mnenja, da jih tudi specialna didaktika ne sme pogrešati, zlasti če so podprta s konkretnimi primeri. Obravnavanje osnovnih načel, zlasti nazornosti, sistematičnosti, dostopnosti, vzgojnosti in domačijske bližine, le ne smemo opustiti. No, kljub temu zasledimo v posameznih podpoglavjih avtorjevo skrb po čim večjem upoštevanju načela nazornosti in poudarjanje induktivne poti ter doživetega in plastičnega prikazovanja zgodovinskih pojavov. To opazimo tako v sestavkih o učilih za pouk kakor pri sestavku o učnih metodah in oblikah pri obravnavanju zgodovinskih spoznanj.

Demarin uspešno uvaža učitelje v učno-vzgojni proces pri posredovanju časovnih predstav učencev in uporabljanju sredstev za časovne predstave. Problem pridobivanja časovnih predstav je dobro obdelan, škoda le, da je v tekstu nekoliko razdrobljen. Glede učnih metod pa podrobneje obdeluje le dve učni metodi — ustno razlaganje in metodo razgovora — ter delo z zgodovinskimi teksti. Druge metode so obdelane bolj bežno: tako zasledimo pri poglavju o učilih tudi obravnavanje metode demonstracije in delno tudi grafično prikazovanje. Vprašanje pa je, ali ne bi bilo bolje obdelati vseh metod v skupnem poglavju. Zaradi večje sistematičnosti bi sodilo grafično prikazovanje v posebno poglavje o učnih metodah. Želeti bi bilo, da bi grafično prikazovanje z risbami, diagrami in grafikoni pisec dopolnil še s prikazom drugih tehnik skiciranja. Mnenja sem, da bi specialna metodika morala omeniti tudi metodo opazovanja kot eno od osnovnih metod. Ob tej priložnosti naj opozorim še na eno stvar. Imenovanje metod se dokaj razlikuje od že ustaljenega Šilihovega ali Žerjavovega imenovanja; seveda je to nujnost dobesednega prevoda, vendar dobivamo nove termine, ko še v dosedanjih ni prave enotnosti.

Avtor obravnava vse oblike dela. Obliko individualnega in skupinskega dela dopolnjuje še pozneje v posebnem poglavju — sedmem — pri prikazu izvenrazrednega in izvenšolskega dela učencev. Tu se dotakne skoraj vseh možnosti takega dela. Menim pa, da takšno delo ne more biti vezano le na posebne interesne krožke, temveč da moremo to delati tudi pri rednem pouku — npr. v 8. razredu — z obiskom in delom razreda v muzeju, arhivu, knjižnici, seznanjanjem učencev z različni primernimi viri, dokumenti in teksti. Vsekakor je obširnejše obravnavanje takih metodičnih problemov blizu sodobnim pedagoškim zahtevam. Učitelji bi nam bili hvaležni, če bi jih opozorili ob konkretnih dokumentih, kako jih je treba interpretirati in tolmačiti.

Organizacijo in artikulacijo učne ure obdela Demarin po običajnih štirih stopnjah. Slovenski prevod pa se v imenovanju posameznih stopenj nekoliko oddaljuje od ustaljenih terminov. Tako ima prevod za razvijanje ali pridobivanje učnega gradiva (II. stopnja) »obdelovanje novega učiva«, za povzemanje ali zgostitev (III. stopnja) »preverjanje, utrjevanje in sklepi«, za aplikacijo in uporabo (IV. stopnja) pa »dopolnitveno delo«. Ne mislim, da bi se morali togo držati kakršnekoli sheme pri oblikovanju učne ure, vendar se mi zdi, da je v uvajanju novih terminov in njihovem različnem pojmovanju nevarnost nejasnosti. Tako npr. menim, da za povzemanje »preverjanje in utrjevanje«, kakor to zasledimo v prevodu, ni najbolj umestno, ker je preverjanje in utrjevanje po obči didaktiki poseben tip učne ure. O tem bi morali spregovoriti poklicni didaktiki. Sicer pa prevedeno besedilo — po avtorjevi in prevajalkini zaslugi — samo ni dosledno, ker v naslednjem poglavju (toč. 8. VI. poglavje) zopet srečamo »preverjanje« v obliki kontrole znanja.

V osmem poglavju govori pisec o zgodovinskem kabinetu kot samostojnem kabinetu. V osnovni šoli pa bo zgodovinski kabinet še dolgo najtesneje povezan oziroma integriran z zemljepisnim kabinetom, zato ga ne bi odvajali. Umestno pa bi bilo spregovoriti o funkcionalni učitnici za pouk zgodovine in zemljepisa.

Deveto poglavje kritično pretresa učni načrt, izbira in razvrstitev učnega gradiva. Tu obdeluje Demarin tudi nekatere posebne teme in druga zgodovinska vprašanja, tako npr. uvajanje učencev v pojmovanje preteklosti, obdelovanje osnovnih zgodovinskih pojmov, zgodovinske primerjave, ocenjevanje zgodovinskih osebnosti. Ker so to načelna vprašanja, bi verjetno bolj sodila v začetni uvodni del, v problematiko sodobnega zgodovinskega pouka. Dragocen prispevek celotne didaktike je še zaključni del, obravnavanje nekaterih učnih tem po posameznih razredih (učno temo Fran Železnikar — slovenski komunard je prispeval A. Zerjav). Svoje metodične prijeme potrjuje z nekaterimi konspekti iz pouka zgodovine v osnovni šoli, knjigi sami pa je na koncu priložen bogat seznam pedagoške literature.

Demarinov Pouk zgodovine v osnovni šoli, ki je v glavnem namenjen pouku v šestem, sedmem in osmem razredu, je dobesedni prevod hrvatskega originala. Razumljivo je, da odkrijemo za naše razmere nekatere pomanjkljivosti; učni načrt za hrvatske osnovne šole je težko dobesedno prenesti tudi v naše osnovne šole. Dalje je v prevodu za nas premalo primerov iz naše zgodovine, premalo je tudi aplikacije na starejšo zgodovino (šestega in sedmega razreda!). Za kompleksnejšo metodiko zgodovinskega pouka v osnovni šoli (tak je naslov!) bi vsekakor morali kaj več slišati tudi o domačijem pouku.

Četudi čutimo potrebo po zajetni, kompleksnejši metodiki zgodovinskega pouka (ne pozabimo pri tem na zgodovinski pouk v šolah II. stopnje in na njihove pedagoške in didaktične probleme), je Demarinova metodika v naši pedagoško strokovni literaturi lepa pridobitev. Učitelji jo bodo v učno-vzgojnem delu uspešno uporabljali. Avtor obdeluje metodiko zgodovinskega pouka na višji stopnji osnovne šole na koncizen in lahek, pa prepričljiv način. Učiteljem ne daje samo potrebnih napotkov, temveč uspešno osvetljuje večino učno-vzgojnih problemov zgodovine na osnovni šoli. Kompozicija kaže, da je Josip Demarin rutiniran metodik in predmetni strokovnjak, ki na zanimiv in znanstveno dokumentiran način nudi učiteljem zgodovine pomembnejše smernice za njihovo praktično delo.

POROČILA

POKRAJINSKI MUZEJ V MARIBORU

Pokrajinski muzej v Mariboru se uvršča med najstarejše slovenske muzeje in je matična ustanova, iz katere so izšle po osvoboditvi kar štiri nove kulturne institucije. Prvi mariborski muzej je bil ustanovljen 1903, poleg njega pa je razvijalo muzejsko dejavnost tudi istega leta ustanovljeno Zgodovinsko društvo. Leta 1920 je združil muzejsko dejavnost muzej, leta 1924 se je vključil vanj še škofijski muzej, ki je zbiral umetnostno gradivo že od l. 1896. Leta 1934 je mestna občina dodelila muzeju nove prostore v mariborskem gradu. Z adaptacijo teh prostorov so bili slednjič ustvarjeni pogoji za ureditev novega in razširjenega pokrajinskega muzeja. Del novih muzejskih zbirk je bil odprt že 1939, dokončno postavitve pa je preprečila vojna.

Po osvoboditvi je čakalo muzej obilo dela. Popraviti je bilo treba poškodovano grajsko poslopje, predvsem viteško dvorano, in na novo urediti vse zbirke. Urejenih je bilo pet oddelkov: arheološki, etnografski, kulturnozgodovinski, naravoslovni in oddelek ljudske revolucije. Muzej je bil odprt 27. septembra 1947.

Zamisel o kompleksnem pokrajinskem muzeju je s prizadevnim delom v ustanovi in na njenem obširnem raziskovalnem območju uresničil Franjo Baš, dolgoletni vodja in do 1949 ravnatelj muzeja. Za muzejske namene je pridobil in preuredil zgodovinski mariborski grad ter s svojim delom postavil trdne temelje za nadaljnji razvoj muzejstva v Mariboru.

V naslednjih letih se je muzej čedalje bolj izpopolnjeval, skladno s potrebami razvijajočega se kulturnega življenja v Mariboru pa so se iz Pokrajinskega muzeja razvile tudi nove kulturne ustanove. Leta 1952 se je osamosvojil državni arhiv, ki uporablja vzhodni trakt grajske stavbe. Leta 1954 je pričela delovati v poslopju na vogalu Strossmayerjeve in Orožnove ulice Umetnostna galerija. Muzej je vodil adaptacijska dela za ureditev galerije in je tudi pripravil osnovo za njeno stalno zbirko. Leta 1955 se je preselil v lastno stavbo v Ulici heroja Tomšiča 5 oddelek ljudske revolucije, ki je postal 1958 samostojna muzejska ustanova. Slednjič je iz Pokrajinskega muzeja izšel 1959 še Zavod za spomeniško varstvo v Mariboru; dotlej je opravljal njegove posle na teritoriji mariborskega okraja muzej.

Do leta 1955 so ostale muzejske zbirke nespremenjene, vzporedno z razvojem muzeja in ustanovitvijo novih muzejskih institucij pa je bilo potrebno spremeniti tudi dotedanje stalno muzejsko razstavo. Takoj po izselitvi oddelka ljudske revolucije smo opremili viteško dvorano. Na novo smo uredili zbirko orožja in uniform, nadalje zbirko muzealij iz obdobja narodnostnega gibanja pred l. 1918, manjše spremembe pa smo izvedli v umetnostni zbirki in zbirki stanovanjske kulture. Leta 1959 se je kulturno-zgodovinski oddelek povečal za novo zbirko. Po prizadevanjih zgodovinarja lekarništva mr. pharm. Franca Minašika in v sodelovanju z mariborsko podružnico farmacevtskega društva smo odprli lekarniško zbirko, za katero so darovale predmete nekatere lekarne iz Maribora in okolice. Poleg naštetih sprememb, ki so vplivale na preureditev zbirk, je treba omeniti še eno. Muzej je moral odstopiti državnemu arhivu dve sobi, s tem pa smo morali umakniti naravoslovno zbirko, ki smo jo deloma prenesli v poslopje 11. gimnazije, od koder je romala nato na šolo v Svečino. Izselitev naravoslovne zbirke pa je

omogočila povečanje naše etnografske razstave: v dveh prostorih smo uredili zbirko maket kmečkih arhitektur z območja, ki ga zajema naš muzej, poleg tega smo manjšo zbirko posvetili dravskemu šajkarstvu in splavarstvu. Med našimi zbirkami bi bila najbolj potrebna modernizacija arheološke zbirke, vendar pa v minulih letih za to nismo imeli potrebnih sredstev. V preteklem letu smo kljub temu to zbirko nekoliko predrugali in dopolnili, tako da so sedaj upoštevani tudi izsledki in odkritja iz zadnjih let našega terenskega dela.

V času od 1952 do danes je priredil naš muzej več občasnih razstav. Do 1958, ko se je osamosvojil muzej narodne osvoboditve, je pripravil muzej več razstav s tematiko iz zgodovine NOB. Te razstave so bile: 1953 v Pesnici, 1954 v Celju v izložbenih oknih trgovin, v Velki, 1955 zopet v Pesnici, na Pragerskem in v Lenartu v Slovenskih goricah, 1957 v Zg. Radvanju, na Remšniku in na ozemlju 1. pohorskega bataljona. Posebej je treba omeniti veliko študijsko razstavo o zgodovini NOB v Podravju, ki je bila v Mariboru od julija 1955 do februarja 1956 in je bila priprava za ureditev samostojnega muzeja narodne osvoboditve.

Pokrajinski muzej je priredil osem razstav s področja arheologije. Te razstave smo organizirali predvsem v krajih, kjer so bila arheološka izkopavanja, tako 1952 v Rušah, 1953 v Konjicah (izkopavanja na Brinjevi gori), 1953 v Zrečah in zopet v Konjicah, nato še v Oplotnici in Slovenski Bistrici. Leta 1960 je priredil arheolog prvo razstavo na prostem na Brinjevi gori, 1962 pa smo pripravili v Umjetnostni galeriji obsežno razstavo, ki je prikazala celotno arheološko delo našega muzeja (izkopavanja, topografijo, evidenco najdišč, najdb itd.)

Poleg naštetih so se zvrstile v Mariboru še naslednje muzejske razstave. Etnografski oddelek je pripravil 1959 razstavi Ljudska umetnost v Podravju in Pomurju in Razvoj keramike od neolitika do danes, 1961 pa razstavo Panjske končnice v Sloveniji. Druge muzejske razstave, ki smo jih pripravili do danes, so zajemale področja obče in kulturne zgodovine: 1958 Slike iz muzejskega depoja, 1959 Maribor v podobi, 1960 Pohorsko glazutarstvo, 1961 Viteški nagrobniki. Skupaj z arhivom in Muzejem narodne osvoboditve smo organizirali 1963 razstavo ob šestdesetletnici Zgodovinskega društva v Mariboru in 1964 razstavo ob osemstoletnici Maribora. V novembru 1965 smo odprli še veliko kulturnozgodovinsko razstavo z naslovom Tristo let mode na Slovenskem.

Na tem mestu velja omeniti, da je Pokrajinski muzej sodeloval tudi na številnih razstavah v drugih krajih države, kamor smo posodili svoje gradivo, tako na razstavah kovine in skrinj v Beogradu, na razstavi slovenskega baroka, razstavi Starih tujih slikarjev in razstavi miniaturne umetnosti na Slovenskem v Ljubljani. Muzejske eksponate smo posodili tudi za etnografske razstave.

V okviru naše ljudskoprosvetne dejavnosti smo se posebno trudili, da bi okrepili stike s šolami. Muzej je dajal strokovno pomoč šolskim ekskurzijam in tudi maturantom in študentom višjih šol. Muzejski strokovnjaki pa so v minulih letih prizadevno delovali tudi zunaj muzeja. O tem pričajo številna predavanja (12 kulturnozgodovinskih, 10 arheoloških, 6 etnografskih, 9 s področij obče zgodovine) v raznih krajih Slovenije, Hrvaške in v Avstriji. Nadalje so muzejski delavci napisali lepo število poljudnoznanstvenih člankov za časopise in radio.

Posebej moramo omeniti vlogo Pokrajinskega muzeja v Mariboru pri strokovnem sodelovanju s slovenskimi in jugoslovanskimi muzeji. Mariborski muzejski delavci so sodelovali z referati na številnih posvetovanjih naših muzejev. Zlasti delaven je bil pri tem ravnatelj Bogo Teplý, ki je bil več let član plenuma društva jugoslovanskih muzealcev, predsednik sekcije za kompleksne muzeje in član jugoslovanskega komiteja internacionalne komisije za muzeje. Muzej sodeluje še danes pri reševanju številnih muzejskih vprašanj.

Pokrajinski muzej je bil do ustanovitve mariborskega spomeniškega zavoda l. 1959 zaupnik republiškega zavoda za spomeniško varstvo. V tej funkciji je opravljal različna terenska dela v zvezi s komisijskimi ogledi in topografijo spomenikov. Vodil je tudi večja obnovitvena dela na mariborski stolnici, na Uršlji gori, Duhu na Ostrem vrhu, v Hudi luknji in na gradovih v Ptuj in Ormožu itd.

Raziskovalno delo muzeja je bilo v minulih letih osredotočeno v glavnem na akcije v Podravju in Pomurju, deloma pa smo pri tem zajeli tudi vso Štajersko. Arheološka izkopavanja od l. 1952 so bila naslednja: v Rušah, na Pobrežju, Zbelovem pri Poljčanah, v Dobrovniku v Prekmurju, na Andrenškem vrhu v Slovenskih goricah, v Zgornji Vo-

ličini in Črešnjevcu. Več let so trajala sistematična izkopavanja na Brinjevi gori nad Zrečami. Poleg tega je arheolog vodil ekipno topografsko raziskovanje Slovenskih goric in Dravinjskih goric in raziskoval traso rimske ceste.

Terensko delo kulturnozgodovinskega oddelka je bilo namenjeno raziskovanju različnih panog kulturne zgodovine. Posebna, večletna akcija je bila posvečena raziskavi baročnih kiparskih delavnic na Štajerskem. V nadaljevanju se je ta akcija razširila po vsej Sloveniji. Nadalje je pričel oddelek pred letom s proučevanjem zlatarstva na ozemlju severovzhodne Slovenije. Med deli, ki so zajela celotno slovensko ozemlje, je treba še omeniti proučevanje viteških nagrobnikov in študij gradiva za razstavo mode.

Etnografski oddelek muzeja je v minulih letih raziskoval predele na Pohorju, v ekipnem delu skupaj z muzejem v Murski Soboti pa je zajel Pomurje. Manjše akcije so bile še v Dravski dolini na terenu, ki je bil zaradi graditve hidrocentral pozneje poplavljen. Ker je nekaj časa zasedal mesto kustosa za etnografijo geograf-antropolog, je oddelek začasno preusmeril terenska raziskovanja; namenjena so bila proučevanju geomorfologije Slovenskih goric in Haloz, zraven tega še zbiranju podatkov o opekarništvu na Murskem in Dravskem polju ter orodu v mariborski okolici. Novejša raziskovanja so zopet izključno etnografska in so namenjena samotnim kmetijam na Pohorju in Kozjaku in razvoju vinogradništva.

Vzporedno z raziskovalnim delom so nastajale pod muzejsko streho številne razprave, ki so jih napisali muzejski delavci za strokovna glasila (Arheološki vestnik, Slovenski etnograf, Zbornik za umetnostno zgodovino, Razprave SAZU, Zgodovinski časopis, Varstvo spomenikov, Kronika, Celjski zbornik, Nova obzorja itd.) in kot samostojne publikacije. O teh razpravah bomo poročali v prihodnji številki našega časopisa.

MARIBORSKA PODRUŽNICA ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

Zgodovinsko društvo v Mariboru je bilo obnovljeno jeseni 1945 kot samostojno društvo, zaradi enotne organizacije zgodovinarstva v Sloveniji pa se je po soglasnem sklepu 19. januarja 1947 reorganiziralo kot podružnica Zgodovinskega društva za Slovenijo. Kakor pred vojno je podružnica prvotno zajemala v vrstah svojega članstva ne samo zgodovinarje, temveč tudi slaviste. Ker je bilo v Mariboru takoj po vojni le dvoje znanstvenih kulturnih ustanov — Pokrajinski muzej z arhivom in študijska knjižnica — in sta še ti ustanovi šteli le po enega strokovnjaka, je prevzela podružnica skrb za znanstveno raziskovalno delo, predvsem za zbiranje gradiva za zgodovino kmetijstva, mlinov in žag in zgodovino narodnoosvobodilne vojne v Podravju. V ta namen je organizirala skupino, ki je z risarji in fotografi štela do dvajset članov; skupina je pregledala terene okrog Malečnika pri Mariboru, med Slovensko Bistrico in Tinjami na Pohorju, predel Pohorja nad Vuzenico in Slovenjim Gradcem, potem okolico Šmarja pri Jelčah in končno pokrajino med Ravnami in Kotljami. Zbrano gradivo hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru.

Dejstvo, da še nekaj let po osvoboditvi Pokrajinski muzej ni imel arheologa, je povzročilo, da je podružnica prevzela — scveda s pritegnitvijo arheologa — zaščitno izkopavanje žarnih grobišč na Pobrežju in v Rušah (1952). Delo je kasneje nadaljeval muzej.

V Mariboru je bilo od 26. do 28. septembra 1947 IV. zborovanje slovenskih zgodovinarjev. Podružnica ni prevzela samo vsega dela za njegovo organizacijo, temveč so njeni člani pripravili tudi glavne referate. Tako je imel Janko Glazer referat o mariborski študijski knjižnici kot viru za zgodovinarja, Bogo Teplý o zgodovinski problematiki severovzhodne Slovenije s posebnim ozirom na gospodarsko zgodovino, Franjo Baš o Pokrajinskem muzeju kot viru za zgodovinarja in Branko Rudolf o problematiki spomeniškega varstva v Mariboru in na mariborskem območju. Kot član podružnice je imel Franjo Baš referat o historiati slovenskega zgodovinskega časopisja na III. zborovanju slovenskih zgodovinarjev 10. novembra 1946 v Ljubljani, Milan Ževart pa je imel na XI. zborovanju, ki je bilo v Murski Soboti v dnevih od 28. do 30. septembra 1959, referat o zbiranju in obravnavanju gradiva za zgodovino delavskega gibanja in narodnoosvobodilne vojne. Podružnica je organizirala udeležbo svojih članov na vseh dosedanjih zborovanjih slovenskih in jugoslovanskih zgodovinarjev, zraven tega pa je

omogočila trem članom tudi udeležbo na tečaju o zgodovini delavskega gibanja v Beogradu od 23. do 28. marca 1959.

Ker je rojstni dom Stanka Vraza v Cerovcu pri Ljutomeru močno propadal, je prevzela podružnica skrb za njegovo obnovo. To je bilo še potrebnejše, ker se je bližala stoletnica Vrazove smrti. Podružnica je s sodelovanjem kmetijske in vinogradniške zadruge in z denarno podporo krajevnih oblasti dom obnovila, 27. maja 1951 pa je bila v Cerovcu velika slovesnost, ki so se je poleg mnogoštevilnega domačega ljudstva in zastopnikov slovenskega kulturnega življenja, tako Slovenske akademije znanosti in umetnosti in književnikov, udeležili tudi zastopniki hrvatskih književnikov in Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu. Pesnik Gustav Krklec je ob tej priložnosti v imenu hrvatskih književnikov odkril na domu že tretjo spominsko ploščo.

Nemški okupator je v Mariboru podrl nagrobni spomenik prvega urednika Slovenskega naroda Antona Tomšiča. Ko so se našli njegovi deli, je bil spomenik obnovljen in novembra 1955 na novo postavljen na Leninovem trgu ter z majhno slovesnostjo odkrit. Jeseni 1958 je odkrila podružnica spominsko ploščo dolgoletnemu predsedniku mariborskega zgodovinskega društva in organizatorju slovenskega znanstvenega dela v Mariboru do konca prve svetovne vojne dr. Pavlu Turnerju na njegovi rojstni hiši v Frajhačju na Pohorju nad Framom. Podružnica oskrbuje tudi Turnerjev grob na pobreškem pokopališču in je dala obnoviti napis na nagrobniku.

7. junija 1953 je podružnica v prisotnosti zastopnikov oblasti in kulturnih delavcev proslavila petdesetletnico zgodovinskega društva, šestdesetletnico pa je proslavila oktobra 1963 z zelo uspešno razstavo o svojem šestdesetletnem delu. Pri organizaciji in ureditvi razstave sta sodelovala Pokrajinski arhiv in Pokrajinski muzej.

Za šestdesetletnico sourednika ČZN, pesnika, literarnega zgodovinarja in zgodovinarja mariborskega tiskarstva in časopisja Janka Glazerja je podružnica izdala bibliografijo njegovih del. Sestavila jo je Ivanka Baran Žmavc, izšla pa je 1954.

Podružnica je priredila nekaj predavanj (Bogo Grafenauer je govoril o ustoličevanju koroških vojvod, Jože Mahnič o evropski moderni, Jože Kastelic o stanju arheologije v Jugoslaviji, Alfonz Gspan o usodi Prešernove zapuščine, Franjo Baš pa o pomenu tehniškega muzeja za delavski Maribor); poleg tega je bil 1953 v Pokrajinskem muzeju za učitelje in profesorje zgodovine tečaj o povezovanju zgodovinskega pouka z obiski v muzeju in prirejanju učnih ur iz zgodovine v njem. Podružnica je za svoje člane organizirala dve ekskurziji, in sicer v Ptuj z ogledom mesta in muzeja in v Sempeter v Savinjski dolini, kjer so si člani ogledali izkopanine rimske nekropole.

V letih 1951—1953 je bil v okviru podružnice krožek mladih zgodovinarjev, predvsem dijakov klasične in I. gimnazije. Krožek je z denarnimi sredstvi in pod vodstvom strokovnjakov napravil več ekskurzij, tako v Zagreb (ogled razstave srednjeveških fresk), Celje, Ptuj, na Poštole in v Ljubljano (ogled muzejev). Ker so bili podobni krožki pod vodstvom profesorjev organizirani po posameznih šolah, je krožek podružnice prenehal delati.

Specializacija znanstvenega dela, ki je bila nujna tudi v Mariboru, razširitev in ustanovitev novih ustanov, ki so prevzele znanstvenoraziskovalno delo, ustanovitev podružnice Slavističnega društva, vedno večja zaposlenost srednješolskih profesorjev — vse to je povzročilo, da je začelo delo v podružnici močno upadati. Obnovitev Časopisa za zgodovino in narodopisje pa njene člane znova povezuje v skupnem in intenzivnem delu, in tako pričakujemo, da bo podružnica vnovič zcvetela.

POKRAJINSKI ARHIV V MARIBORU 1945—1965

Po prizadevanju Zgodovinskega društva je dobil Maribor že leta 1932 javni arhiv (Banovinski arhiv v Mariboru). Do okupacije je ob skromnih materialnih možnostih pospeševal zbiranje arhivskega gradiva, kar je že poprej začelo društvo. Društvo je določilo arhivu v znanstveni dejavnosti tedanjega Maribora nalogo, da poleg Pokrajinskega muzeja, ki je zbiral izdelke materialne kulture, zbira pisane vire. Pravi smisel te zbiralne dejavnosti pa naj bi bil tudi stalno objavljjanje znanstvenih izsledkov obeh ustanov v Časopisu za zgodovino in narodopisje.

Okupator je mariborski arhiv kot samostojno ustanovo ukinil. Medtem ko so zbrane arhivalije prestale okupacijo nedotaknjene v sklopu muzeja, pa je bilo na terenu uničeno mnogo arhivskega gradiva.

Nove razmere po osvoboditvi so narekovala posebno skrb za arhivsko gradivo na terenu. Organiziranje nove ljudske oblasti in nacionalizacija v gospodarstvu sta v veliki meri razvrednotili registraturno in arhivsko gradivo stare uprave in kapitalističnega gospodarstva za operativne namene. To zgodovinsko pomembno gradivo je bilo za njegove nove posestnike največkrat nepotrebno breme, ki so se ga skušali znebiti. Obetala se je velika razširitev stvarne pristojnosti arhivske službe na področje gospodarskih organizacij, ki ji je bilo v starem družbenem redu nedostopno. Ko se je začela v našem razvoju uveljavljati decentralizacija, so sledile spremembe upravne razdelitve in pristojnosti oblastnih organov in je zato vse do danes razmeroma mlado registraturno in arhivsko gradivo ostalo na terenu večkrat brez pravega varuha. Tako so se pred arhivsko službo postavile velike naloge zlasti glede prevzema gradiva. Opreti se je sicer mogla na nove predpise o zaščiti arhivskega gradiva, ni pa imela pogojev, da bi mogla ustreči vsem potrebam.

Mariborski arhiv, ki se takoj po osvoboditvi ni ponovno osamosvojil, ampak je do leta 1952 deloval v okviru Pokrajinskega muzeja, je torej čakalo obilo dela. Z zbiranjem ogroženih arhivalij je začel fond ustanove naglo rasti. Prevzel je mnogo gradiva okupatorjevih oblasti, nekaterih graščin, iz Gradca so bile vrnjene cerkvene, graščinske in druge stare arhivalije, ki jih je tja odvelel okupator, nato pa je začelo dotekati starejše in mlajše upravno gradivo. Prirastkov fonda ustanove v 20 letih od osvoboditve na tem mestu ne bomo navajali, ker bi bil tak pregled preobširen, vidni so iz pregleda fonda ustanove v Vodniku po arhivih Slovenije, ki vsebuje stanje fonda konec 1962. Leta 1952 je bil arhiv po ločitvi od Pokrajinskega muzeja obnovljen kot samostojna ustanova pod imenom Državni arhiv LRS podružnica Maribor (svoje sedanje ime je dobil junija 1964). Poleg njega sta na območju, ki ga je nekdanj oskrboval kot Banovinski arhiv v Mariboru, nastala še mestna arhiva v Ptuj (spomladi 1955) in v Celju (konec 1956). Ko je bil 1. 1959 ustanovljen še arhivski oddelek pri Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru, je ustanova tja predala vse arhivalije partizanskega izvora in okupatorske arhivalije z izjemo arhivalij civilne uprave. Danes opravlja ustanova arhivsko službo na območju, kot ga je imel ob ukinitvi 1965 mariborski okraj. Ker je zaradi velikih prevzemov gradiva zmanjkalo prostora, je moral arhiv kmalu po osamosvojitvi začeti z adaptacijo skladiščnih prostorov v grajski bastiji, da bi jih mogel bolje izkoristiti. S tem so se začela gradbena proučevanja, ki so nato s presledki trajala vse do danes in se bodo zaradi težav s sredstvi verjetno še precej časa nadaljevala.

Zaradi porasta fonda pa je morala dobiti ustanova, ki je vse do tedaj imela le enega strokovnega uslužbenca, tudi nove delavce. Leta 1956 je bila nameščena knjižničarka, leta 1958 en arhivar, leta 1962, ko je bilo v skladišču že za 2400 m polic gradiva, pa še dva arhivarja. Za opravljanje manj zahtevnih strokovnih del sta bila v zadnjem času nastavljeni še dva arhivska pomočnika. Po tej pomnožitvi strokovnega kadra je mogla v ustanovi hitreje napredovati strokovna obdelava zbranega gradiva; šele sedaj je mogla začeti s sistematičnim delom tudi zunanja služba, ki nadzoruje gradivo od nastanka na terenu do prevzema v arhiv.

Ko so postali prostori v gradu, kjer je bil arhiv že od leta 1938, kljub adaptacijam in dodelitvi dveh sob Pokrajinskega muzeja pretesni, je bilo ustanovi 1. 1960 dodeljeno poslopje bivšega semenišča na Glavnem trgu, v katero se bo preselila po obsežni preureditvi, ki se je začela leta 1963. V te prostore je arhiv do sedaj uskladiščil za okoli 800 m polic gradiva, po dosedanjih adaptacijskih delih pa je bilo mogoče jeseni 1965 opremiti glavni skladiščni del teh novih prostorov s 3500 m kovinskih polic, na katere bo položeno neprimerno uskladiščeno gradivo in na novo prevzeto obsežno gradivo mariborskega okraja.

Novi večji prostori so bili ustanovi dodeljeni tudi v prlčakovanju, da bo po izvedbi arhivske konvencije z Avstrijo iz leta 1923 vrnjeno gradivo našega izvora iz avstrijskih arhivov. Ti prostori bodo tudi omogočili, da bo za obdelavo in uporabo pridružen fondu ustanove tudi mariborski škofijski arhiv, ki ga je julija 1965 prevzela ustanova kot depozit, obenem pa je po sporazumu s škofijo namestila škofijskega arhivarja.

Vzdrževalci arhiva (do začetka 1965 mariborski okraj, od tedaj pa mariborske občine) so dajali ustanovi kar največjo pomoč.

Delo ustanove v dvajsetih letih po osvoboditvi je obsegalo predvsem osnovne dejavnosti arhivske službe. Strokovna obdelava fonda, ki ga je danes (sept. 1965) za 3500 m polje in ki naglo narašča, je dosegla zadovoljivo stopnjo. Z zunanjo službo je arhiv v zadnjih letih pridobil pregled nad gradivom, ki nastaja pri številnih oblastnih organih in delovnih organizacijah na njegovem območju. Čitalnica beleži v zadnjem času letno povprečno okoli 250 študijskih obiskov, sorazmerno s prevzemanjem vedno mlajšega gradiva pa narašča število izdanih uradnih potrdil na podlagi podatkov iz gradiva.

Arhiv je od leta 1958 priredil sam ali pa v sodelovanju z drugimi mariborskimi kulturnimi ustanovami pet razstav (1958: Dokumenti o borbi za zedinjenje Slovencev in Jugoslovancev; 1959: Dokumenti o revolucionarnem gibanju v Mariboru 1918—1941; 1963: 60 let Zgodovinskega društva v Mariboru; 1964: Slovenska Štajerska v zgodovino-pisju, Maribor skozi stoletja).

Arhivarji ustanove so leta 1962 pripravili za Vodnik po arhivih Slovenije obsežen pregled fonda; s poročili o delu arhiva so sodelovali v strokovnem glasilu »Arhivist«, v časopisju pa so objavili tudi nekaj prispevkov iz krajevne zgodovine.

Za podatke o arhivu gl.: A. Leskovec, Mariborski arhiv in nekateri njegovi problemi. *Arhivist* X, 1960, 49—53, predvsem pa odstavek o Pokrajinskem arhivu v Mariboru v Vodniku po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, str. 115—212.

MUZEJ NARODNE OSVOBODITVE MARIBOR

Muzej narodne osvoboditve Maribor (odslej muzej) je od 1. maja 1958 samostojna ustanova. Razvil se je iz oddelka NOB pokrajinskega muzeja v Mariboru. Ustanova obsega muzejski in arhivski oddelak ter spominsko razstavo Pohorski bataljon na Osan-karici, oddelak v Gornji Radgoni in krajevno zbirko v Srecah.

Oddelak NOB je s pomočjo Zveze borcev NOV dobil v Ulici heroja Tomšiča 5 lastno zgradbo. S potrebnimi popravili in manjšimi adaptacijami je bila stavba urejena v muzejske namene. V preurejeni stavbi je oddelak postavil stalno razstavo, ki je bila odprta 12. januarja 1958. Stalna razstava je razmeščena v 14 razstavnih prostorih. Odlikuje se po bogatem gradivu in originalni pregledni ureditvi.¹

Poglavitna dejavnost muzeja vse od njegove ustanovitve je zbiranje, ohranjanje in proučevanje gradiva za zgodovino naprednega gibanja pred letom 1941 in narodno-osvobodilne vojne na njegovem območju. Ta naloga je bila v vseh letnih delovnih programih muzeja močno poudarjena predvsem zato, ker je velik del gradiva na terenu obsojen na naglo propadanje. Muzej je zbiral muzejsko in arhivsko gradivo zlasti na terenu, del arhivskega gradiva pa je prevzel od drugih ustanov, predvsem od pokrajinskega arhiva v Mariboru. Rezultat zbiranja gradiva, ki pa še ni zaključeno, sta razmeroma bogata zbirka muzealij in arhiv, ki je za zgodovino NOV po obsegu in pomenu na drugem mestu v Sloveniji. Med zbranim gradivom so pomembni številni podatki za topografijo NOV slovenskega naroda in pa spominsko gradivo. V arhivu predstavljata posebni enoti zbirki dokumentarnih fotografij in partizanskega tiska.²

V okviru arhivskega oddelka je tudi strokovna knjižnica. 4. marca 1964 je bilo odprto sodobno urejeno arhivsko skladišče.

Naslednja naloga muzeja je seznanjati javnost s svojim gradivom in ji posredovati našo najnovejšo zgodovino, predvsem zgodovino narodnoosvobodilne vojne.

To svojo kulturno-prosvetno nalogo je muzej opravljal s stalnimi in z občasnimi razstavami, predavanji, članki, publikacijami, s posredovanjem ponazoril za pouk najnovejše zgodovine šolam, s seminarji za predavatelje zgodovine in še na druge načine.

Pred osamosvojitvijo je oddelak NOB pripravil več občasni razstav: lokalno razstavo v Pesnici (1953), razstavo v 21 izložbenih oknih celjskih trgovin ob partizanskem zboru na Ostrožnem (1954), lokalno razstavo v Velki (1954). Leta 1955 je oddelak v svoji stavbi pripravil veliko občasno razstavo o razvoju naprednega gibanja, narodno-

¹ Več o stalni razstavi, ki zajema obdobje od 1918—1945, najdemo v knjigi Milana Zevarta *Po sledovih NOV v mariborskem okraju*, Maribor 1962, 130—138.

² Za podatke o arhivu muzeja narodne osvoboditve Maribor glej ustrezní odstavek v Vodniku po arhivih Slovenije, 506—513.

osvobodilne vojne ter povojne obnove na mariborskem območju. Razstava je bila odprta od 22. julija do konca januarja 1956. leta. Leta 1955 je oddelček posredoval tudi gradivo za občasni razstavi v Pesnici in v Lenartu v Slovenskih goricah. Leta 1957 je oddelček pripravil občasne razstave v Zgornjem Radvanju, na bojišču Pohorskega bataljona Pri treh žeblih (NOV na Pohorju) in na Remniku (Lačkov odred).

Po osamosvojitvi je muzej leta 1958 v okviru prireditve mariborske kulturne revije pripravil razstavo Boj za Maribor in štajersko Podravje v letih 1918—1919 (21. 9. do 26. 12. 1958). Gradivo za razstavo so posredovale tudi druge mariborske kulturne ustanove: pokrajinski arhiv, študijska knjižnica in pokrajinski muzej. Pri pripravi razstave je z muzejem sodeloval Lojze Ude. To je bila doslej največja razstava o boju za našo severno mejo po prvi svetovni vojni. V tem letu je muzej pripravil še manjše občasne razstave v Pesnici, v tovarni pletenin in konfekcije v Mariboru in v izložbenih oknih na Partizanski cesti v Mariboru. Naslednje leto je muzej s sodelovanjem pokrajinskega arhiva ob mariborski kulturni reviji pripravil razstavo Dokumenti o revolucionarnem gibanju v Mariboru 1918—1941 (od 4. oktobra 1959 do konca junija 1960). V letu 1959 je muzej posredoval del gradiva za občasno razstavo v Murski Soboti in pripravil gradivo za občasno razstavo v Slovenskih Konjicah. Bilo je tudi več priložnostnih razstav v izložbenih oknih mariborskih trgovin. 17. maja 1959 je bila odprta krajevna muzejska zbirka, ki prikazuje razvoj NOV na območju Makol in tragično usodo partizanske postojanke pri Sagadinovih v Srecah.³

Leta 1960 je bilo več priložnostnih razstav po izložbenih oknih v Mariboru. Leto kasneje je muzej postavil stalno spominsko razstavo Pohorski bataljon na Osankarici, ki je bila odprta 22. oktobra 1961.⁴ S sodelovanjem aktivna Zveze borcev tovarne Boris Kidrič v Mariboru je muzej ob 20-letnici vstaje pripravil tudi občasno razstavo v tej tovarni s posebnim poudarkom o sodelovanju članov tega kolektiva v NOV. Ob 20-letnici vstaje je muzej pripravil še gradivo za občasni razstavi v Lenartu in na Teznem. Ob koncu 1961. leta pa je muzej v sodelovanju s sekcijo internirancev pri okrajnem odboru Zveze borcev NOV v svojih prostorih postavil razstavo Zaporji, izgnanstva, taborišča (od novembra 1961 do januarja 1962). Muzej je prispeval svoje gradivo tudi za razstavi, ki sta ju priredila Dom JLA v Mariboru in okrajni odbor LMS Maribor. Muzej je sodeloval pri gostujoči razstavi republiškega muzeja ljudske revolucije Okupatorski zapori in taborišča. Za leto 1961 naj še omenimo, da je bila 30. julija odprta partizanska bolnica Jesen na Planini na Pohorju (v bližini Treh kraljev), pri obnovi katere je muzej sodeloval.

Leta 1962 je muzej v okviru mariborske kulturne revije pripravil razstavo Partizanski tisk v mariborskem okraju (od 7. oktobra do 13. novembra); gradivo sta deloma posredovala tudi muzej ljudske revolucije v Slovenjem Gradcu in oddelček ljudske revolucije pokrajinskega muzeja v Ptuj.

Leta 1963 je muzej postavil razstavo V spomin talcem (od 6. oktobra do 12. decembra, mariborska kulturna revija). Del gradiva je dal muzej revolucije Celje. V tem letu je muzej posredoval gradivo tudi za dve manjši občasni razstavi v Mariboru.

Leta 1964 muzej v okviru kulturne revije ni pripravil samostojne razstave, pač pa je sodeloval pri razstavi Maribor skozi stoletja. V Slovenski Bistrici smo postavili razstavo Partizansko Pohorje (8. januarja). Ob odprtju arhivskega skladišča je bila v muzeju razstava o najpomembnejših dokumentih iz arhiva muzeja narodne osvoboditve Maribor (4. marca). V razstavo je bila vključena tudi literatura, napisana na osnovi našega arhivskega gradiva.

Muzej je posredoval gradivo za lokalno razstavo v Poljčanah, taborniškemu odredu XI. SNOUB Miloša Zidanška pa je pripravil razstavno gradivo o Pohorski brigadi.

V prvi polovici 1965, ob dvajseti obletnici osvoboditve, je bila razstavna dejavnost muzeja zopet zelo živa. 8. januarja je bila odprta v Slovenski Bistrici razstava o talcih. Za podjetje Mariborski tisk je muzej v prostorih tega podjetja maja meseca pripravil razstavo Partizanski tisk. Za razstavo O zgodovini Maribora v gradbenem šolskem centru v Mariboru smo prispevali gradivo za obdobje po letu 1918. Združenju borcev NOV v Melju smo pripravili gradivo za razstavo v Melju (NOB v Mariboru in okolici). Za razstavo na osnovni šoli Antona Aškerc v Mariboru (NOB na Štajerskem) je muzej

³ Več o tej razstavi glej Milan Ževart, n. d. 293—296

⁴ Razstava je opisana v n. d. 199—201.

posredoval večino razstavnega gradiva. Večino gradiva je muzej prispeval tudi za občasno razstavo v Poljčanah. Razstavo je organiziralo Združenje borcev v Poljčanah. Odprta je bila junija in je prikazovala predvsem razvoj NOB na območju Poljčan.

Že leta 1964 je bila muzejska zbirka v Gornji Radgoni priključena muzeju narodne osvoboditve. Muzej je pričel pripravljati stalno razstavo v Gornji Radgoni, ki je bila odprta 22. julija 1965 v dveh velikih razstavnih prostorih. Moderno urejena razstava prikazuje obdobje 1918—1945 na radgonskem območju. V letu 1966 bo pripravljena velika potujoča razstava o talcih v okupirani slovenski Štajerski. Razstavo pripravlja muzej skupaj s celjskim muzejem revolucije.

Po letu 1958 so bile med občasnimi razstavami najtehtnejše tiste v okviru vsakoletne mariborske kulturne revije. Bile so plod sistematičnega, poglobljenega proučevanja posameznih tem. Obiskovalci in časopisna poročila so jih lepo ocenili. Vse stalne in pomembnejše občasne razstave je oblikovno uredil arhitekt Rudi Zupan.

Muzej je posredoval razstavno gradivo tudi raznim ustanovam zunaj Maribora. Obiska vseh razstav ni bilo mogoče registrirati. Tako je npr. bil zabeležen samo del obiskovalcev na Osankarici, čeprav je prav ta razstava zelo množično obiskana. Obiska raznih priložnostnih razstav po terenu iz tehničnih razlogov ni bilo mogoče zapisati. Na stalni razstavi v muzeju in na drugih razstavah, kjer smo obisk evidentirali, pa je bilo od 12. januarja 1958 do konca junija 1965 175.958 obiskovalcev.

Zbiranje gradiva in priprava razstav sta terjala ustrezno raziskovalno delo. Zaradi številnih tekočih nalog in pomanjkanja strokovnih uslužbencev, zlasti v prvih letih, raziskovalno delo še ni našlo pravega odraza v razpravah in publikacijah. Vendar so strokovni delavci objavili več prispevkov. Nekatere važnejše naj omenimo:

Lojze Penič, Taborišče v Strnišču. Ptujski zbornik 11. Ptuj 1962;

Prihova in njena okolica v NOB. Maribor 1962;

Milan Ževart, Pregled narodnoosvobodilne borbe v Šaleški dolini. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja II. Ljubljana 1960;

Zbiranje in obravnavanje krajevnega gradiva za zgodovino delavskega gibanja in NOB. Prispevki 11, Ljubljana 1960;

Partizanski napadi na Šoštanj. Šoštanj 1941—1961. Šoštanj 1961;

Po sledovih NOV v mariborskem okraju. Maribor 1962, in

Miha Pintar-Toledo, Maribor 1964.

V letu 1965 je izšla obsežna publikacija Poslovilna pisma ustrelenih za svobodo v okupirani slovenski Štajerski, ki sta jo izdala muzej narodne osvoboditve Maribor in muzej revolucije Celje. Muzej je posredoval tekste in gradivo za številne publikacije drugih institucij ter organizacij, muzejski delavci so tudi sodelovali pri takih akcijah. Za mnogo publikacij s tematiko o narodnoosvobodilni vojni je muzej dal ilustrativno gradivo.

Ves čas, kar muzej obstaja, je zanj značilno veliko število strank. Vsako leto se jih zvrsti vsaj tisoč. Del teh obiskovalcev študira v arhivskem oddelku, drugi pa prihajajo v muzej po razne podatke, potrdila, prepise in izpise iz dokumentov itd. Muzej je vsa leta posredoval podatke za nove spomenike in spominske plošče, poimenovanja zavodov in ulic, za razne jubilejne proslave, za pohode po partizanskih poteh itd. Ni majhno tudi število dijakov in študentov, ki jim muzej pomaga pri njihovih nalogah s tematiko iz najnovejše zgodovine. Vsa ta dejavnost zelo obremenjuje muzej, vendar se ji ni mogoče izogniti. Narodnoosvobodilna vojna je še vedno tesno povezana z vsakdanjim življenjem, odtod tako veliko ljudi, ki prihajajo v muzej.

ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO MARIBOR

Zavod za spomeniško varstvo Maribor je bil ustanovljen v letu 1959 za območje nekdanjega mariborskega in celjskega okraja. V letih 1961—1962 se mu je priključil še murskosoboški okraj, leta 1962 pa je celjski okraj osnoval lastni zavod. Odslej deluje Zavod za spomeniško varstvo Maribor na področju petnajstih občin nekdanje okrajne skupščine Maribor. Njegov ustanovitelj je občinska skupščina Maribor-Center, ostale občine pa so soustanoviteljice.

Osnovne naloge zavoda so določene z zakonom o spomeniškem varstvu in varstvu naravnih znamenitosti. V obdobju od ustanovitve je zavod izdelal velik del spomeniške topografije za celjski okraj, popis spomenikov v mariborskem mestnem obzidju, topografske popise trgov in mest (Slovenj Gradec, Ravne na Koroškem, Dravograd, Muta, Vuzenica, Radlje ob Dravi, Ribnica in Lovrenc na Pohorju, Ruše, Lenart, Gradišče v Slovenskih goricah, Slovenska Bistrica, Poljčane, Studenice, Makole, Ptujška gora, Ormož in Središče, Radgona in Ljutomer), topografijo občinskih skupščin Gornja Radgona, Ljutomer, Ormož in del Slovenske Bistrice ter kratek popis spomenikov NOB in kulturnih spomenikov v Prekmurju. Tako je zavod prišel z evidenco premičnih in nepremičnih spomenikov in tudi z njihovo pravno zaščito. Od leta 1964 ima register kulturnih spomenikov, v katerem je doslej vpisanih 72 zaščitanih spomenikov. Poleg tega dela opravi zavod povprečno 60 strokovnih ogledov spomenikov na leto in daje potrebna navodila za vzdrževanje oziroma obnovitvena dela na teh objektih.

Od večjih restavracijskih akcij, ki jih je zavod vodil in nadzoroval, bi mogli poleg drugih omeniti npr. obnovo notranjštine cerkve v Bučkovcih, restavracijo Grofije Celje, obnovo gornjegrajske cerkve, župne cerkve v Hočah, ostrejša nad romansko kostnico v Libeličah, obnovo mariborske stolnice, mariborskega Sodnega stolpa, obnovo na Ptujski gori, ki je še vedno v teku, obnovo zvonika župne cerkve na Rečici ob Savinji, zunanjsčine Urbana pri Ptuj in podružnice v Velenju ter obnovo notranjštine župne cerkve v Tišini. Tudi dela na zunanjsčini župne cerkve v Vuzenici teko že več let. V zadnjih letih pa smo vodili asanacijo župne cerkve v Martjancih, obnovo dveh fasad mariborske minoritske cerkve, obnovo župne cerkve in podružnice v Slovenjem Gradcu, restavracijo stolpca na gradu Borl in zunanjsčine Jožefa nad Slovensko Bistrico, v teku pa so dela na podružnici Treh kraljev v Slovenskih goricah, župni cerkvi v Turnišču ter na Barbari in Miklavžu pri Oplotnici.

Referat za naravno varstvo deluje v zavodu od 1. junija 1964 in je v tem času inventariziral naravne spomenike in znamenitosti na teh območjih: Vzhodne Haloze, Slovenska Bistrica-Rogla-Črni vrh, Paški Kozjak-Huda luknja, Graška gora-Razbor-Plešivec-Podgorje, Strojna-Šelovec-Kotlje-Leše-Plešivec-Jazbina-Javorje-Zerjav, Koše-njak-Pirnice, Goriški vrh-Vič-Ojstrica, Ptuj-Vurberk, Jeruzalem-Miklavž-Železne dveri, Radenci-Tišina-Cankova, Rogaševci-Dobrovnik-Bukovniško jezero, Kobilje, Lendava, Črenšovci, Spodnja Bistrica, južni del občine Murska Sobota, del občin Lendava, Slovenska Bistrica, Lenart, Ptuj, Ormož, Radgona in Slovenj Gradec. Poleg tega je sodeloval s strokovnimi nasveti pri načrtih za ureditev okolja Moravskih toplic, gradu Rakičana, okolja Bukovniškega jezera, Negovskega jezera in drugod, pri določanju lokacij za šolo na Kapeli, za goveje hleve na Srotneku, transformator pri gradu Hrastovec in radijski oddajnik pri Ptuj ter v komisijah za ugotovitev škode v mariborskem zelenem pasu, ormoškem grajskem parku, v Sršenovem logu itd.

Na območju zaščite je referat za varstvo narave dosegel zaščito hrastovega gozda v Cigonci, pragozda na Donački gori, doline Tople, v obravnavi pa so predlogi za zavarovanje pohorskih jezerskih barij zahodnopohorskega slemena, okolja zdravilišča Radenci, Bukovniškega jezera in drugo. Na podlagi zakona o urbanizmu so na zavodov predlog zaščitena področja v Hercegovščaku, Negovi, Ljutomeru, nekatere občinske skupščine pa so sprejele predloge za zavarovanje posameznih starih in znamenitih dreves, gozdnih kompleksov in parkov. Mehanizacija poljedelstva, melioracija in regulacije rečnih strug ogrožajo rastišča mnogih rastlin (velika velikonočnica, močvirski tulipan, nareise itd.). Za zdaj je zavod preprečil uničevanje vodnega oreška v ribogojških ribnikih v Podravju, teže pa je z zaščito redkih živali in koristnih ptic, o čemer zakonska določila še molče. Podoben problem je tudi z zadimljanim in zastrupljanjem zraka v industrijskih središčih, kot so Mežica, Ruše idr., in pa z zastrupljanjem tekočih voda z odpadkami.

Zavodov referent za naravno varstvo je sodeloval s priporočili, referati in slikovnimi ponazorili pri republiški komisiji za opredelitev nižinskih gozdov ter na simpoziju o varstvu in oblikovanju kulturne pokrajine v Piranu, v občinah pa je imel več predavanj o varstvu narave.

Ker zavod nima referata za varstvo spomenikov NOV kadrovsko zasedenega, to delo opravlja referent za varstvo narave. Sodeloval je pri komisijskih ogledih spomenikov NOV na področju nekdanje okrajne skupščine Maribor in posebno v občini Maribor-Center. Ugotovljeno je bilo, da ima mnogo spomenikov neustrezno okolje,

nekaj pa jih celo propada. Na to je zavod opozoril vsa občinska združenja Zveze borcev. V teku je ureditev spomenikov NOV v Bresternici, Gradišču v Slovenskih goricah, Sentilju, Kamnici, Zgornji in Spodnji Kungoti, v prejšnjih letih pa je zavod sodeloval pri ureditvi partizanske bolnišnice Jesen, dravograjske mučilnice, Sagadinove domačije, Osankarice itd.

Zavodova slikarska delavnica je od zavodove ustanovitve restavriral freske v celjski Grofiji, v župni cerkvi na Keblju, podružnici na Ravnah, župni cerkvi v Martjaneh, viteški dvorani v Slovenski Bistrici ter secco freske v frančiškanski cerkvi v Mariboru in vsako leto kakih enaintrideset kvadratnih metrov slik v oljni tehniki, od katerih je zlasti omeniti eksponate za razstavo slikarjev Straussov, slike za razstavo baročnih slikarjev ter za letošnjo razstavo mode na Slovenskem. Kiparska delavnica pa je restavriral kužna znamenja v Mariboru, Jakobskem dolu, dve znamenji v Gornji Radgoni, kužno znamenje v Meleh, Črešnjevcih, Stogovcih in sedem znamenj v Apaški kotlini, vrtno plastiko v Dornavi, portala v cerkvenem obzidju v Ljutomeru, renesančni portal na jareninski župni cerkvi, portal na ptujskem sodišču, keramične lunete nad okni Bezjakove hiše v Ptuj, figuralne okenske police na ptujskem magistratu, Florijanovi znamenji v Ptuj in Konjicah, štukirano fasado dominikanske cerkve v Ptuj, štukirane stropne treh soban v Ptujem gradu, šest meščanskih portalov v Ptuj, cerkveno opremo na Stari gori, muzejsko baročno kapelo z opremo in plastiki Florijana in Herakleja na Borlu, tri oltarje in prižnico v špitalski cerkvi v Slovenjem Gradcu, tri oltarje in prižnico v župni cerkvi na Kapeli, sedem gotskih plastik za razstavo gotske plastike v špitalski cerkvi v Slovenjem Gradcu, deset baročnih plastik in osem okvirov za razstavo Barok na Slovenskem, baročna stranska oltarja pri Juriju ob Pesnici in več manj pomembnih spomenikov.

V register kulturnih spomenikov Zavoda za spomeniško varstvo Maribor so vpisani naslednji spomeniki pod številkami:

1 — Mariborski mestni grad, 2 — stolna cerkev v Mariboru, 3 — Vetrinjski dvor v Mariboru, 4 — Rotovž v Mariboru, 5 — cerkev sv. Alojzija v Mariboru, 6 — župna cerkev v Rušah pri Mariboru, 7 — dvorec Betnava pri Mariboru, 8 — župna cerkev v Pušavi pri Lovrencu na Pohorju, 9 — župna cerkev v Slivnici pri Mariboru, 10 — župna cerkev v Hočah pri Mariboru, 11 — hiša št. 30 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 12 — hiša št. 15 na Glavnem trgu v Mariboru, 13 — Zidovski stoip v Mariboru, 14 — Sinagoga v Mariboru, 15 — Pristan št. 13 »Benetke« v Mariboru, 16 — Sodni stoip v Mariboru, 17 — Vodni stoip v Mariboru, 18 — Slomškov trg št. 3 v Mariboru, 19 — minoritska cerkev in samostan v Mariboru, 20 — Koroška cesta št. 1 v Mariboru, 21 — Zlički dvor v Mariboru, 22 — št. 13 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 23 — št. 9 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 24 — št. 7 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 25 — št. 5 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 26 — št. 22 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 27 — št. 20 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 28 — št. 24 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 29 — št. 13 na Glavnem trgu v Mariboru, 30 — št. 12 na Glavnem trgu v Mariboru, 31 — grad Hrastovec, 32 — podružnica Trije kraji v Slovenskih goricah, 33 — kompleks frančiškanskega samostana s cerkvijo v Gradišču v Slovenskih goricah, 34 — župna cerkev v Lenartu v Slovenskih goricah, 35 — št. 26 na Koroški cesti v Mariboru, 36 — št. 8 v Poštni ulici v Mariboru, 37 — št. 11 v Gospejni ulici v Mariboru, 38 — grad Cmiurek, 39 — kužno znamenje v Mariboru, 40 — št. 11 v Orožnovi ulici v Mariboru, 41 — št. 2 v Miklošičevi ulici v Mariboru, 42 — št. 8 v Vetrinjski ulici v Mariboru, 43 — št. 29 v Gosposki ulici v Mariboru, 44 — št. 7 na Glavnem trgu v Mariboru, 45 — št. 6 na Glavnem trgu v Mariboru, 46 — župna cerkev z romansko kostnico v Jarenini, 47 — mestni stoip v Gregorčičevi ulici v Mariboru, 48 — grajski kompleks z baročno kapelo v Gradu v Prekmurju, 49 — župna cerkev v Martjaneh, 50 — rotunda v Seju, 51 — podružnica v Domanjševcih, 52 — župna cerkev v Tišini, 53 — št. 9 v Prešernovi ulici v Ptuj, 54 — št. 7 v Prešernovi ulici v Ptuj, 56 — št. 4 v Prešernovi ulici v Ptuj, 57 — št. 5 v Prešernovi ulici v Ptuj, 58 — št. 3 v Prešernovi ulici v Ptuj, 59 — št. 1 v Prešernovi ulici v Ptuj, 60 — vodni stoip v Ptuj, 61 — Florijanovo znamenje v Ptuj, 62 — proštijška cerkev v Ptuj, 63 — Mali grad v Ptuj, 64 — št. 21 v Prešernovi ulici v Ptuj, 65 — št. 25 v Prešernovi ulici v Ptuj, 66 — št. 1 na Slovenskem trgu v Ptuj, 67 — grajski kompleks v Slovenski Bistrici, 68 — kompleks nekdanjega samostana v Studenicah pri Poljčanah, 69 — župna cerkev Treh krajev v Studenicah pri Poljčanah, 70 — Sagadinova domačija v Srečah pri Makolah, 71 — graščina na Zgornji Polskavi, 72 — grad Statenberg pri Poljčanah.

KAZALO

	Stran
Vladimir Bračić: UVODNA BESEDA	3
Janko Glazer-Franjo Baš: NA POT	5
Janko Glazer: O ZADNJI ŠTEVILKI PREDVOJNEGA ČASOPISA ZA ZGODO- VINO IN NARODOPISJE	7
Stanko Pahič: ANTIČNE GOMILE V SLOVENSKIH GORICAH	10
Antike Hügelgräber in Slovenske gorice	61
Ivan Mlinar: IZ RIMSKEGA OZIDJA V KRAJINI (Iz krtačnega odtisa ČZN XXXV 3-4, 1940)	64
Aus dem römischen Ozidje in Krajina	74
Iva Miki Curk: K SLIKI NASELJINSKE KERAMIKE POETOVIA	75
Beitrag zur Siedlungskeramik des römischen Poetovio	85
Jože Koropec: OB SPODNJEPOLSKAVSKEM URBARJU IZ LETA 1663	87
Bemerkungen zum Grundbuch von Spodnja Polskava aus dem Jahre 1663	92
Franč Minašnik: GRAD OLIMJE IN PAVLINCI (Iz krtačnega odtisa ČZN XXXV 3-4, 1940)	93
Schloß Olimje und der Paulinerorden	102
Borut Belec: PRISPEVEK K ZEMLJIŠKOPOSESTNI STRUKTURI V LJUTO- MERSKO-ORMOŠKIH GORICAH LETA 1824 IN 1961	103
A Contribution to the Structure of Landownership in the vineyard Region of Ljutomer and Ormož from 1824 to 1961	114
Vladimir Bračić: VINORODNE HALOZE	115
The Wine-Country Haloze	138
Jakob Medved: STOPNJE IN VRSTE PROPADANJA GORSKIH KMETIJ V MEZIŠKI DOLINI	139
Phases et types de dérépissement des fermes de montagne dans la vallée de la Mežica	151
Eman Pertl: KIRURG (RANOCELNIK) ANDREJ KRANJC (1811—1893)	154
Der Chirurg (Wundarzt) Andrej Kranjc (1811—1893)	162
Franjo Baš: O KARAKTEROLOGIJI PREBIVALSTVA V ŠTAJERSKEM PODRAVJU	163
Zur Charakterologie der Bevölkerung im steirischen Draugebiet	175
Angelos Baš: PREHRANA GOZDNIH IN LESNIH DELAVCEV NA JUŽNEM POHORJU	176
Die Ernährung der Wald- und Holzarbeiter am Südrhange des Pohorje	185
Jan Šedivý: UKRAJINSKA PISATELJICA OLGA KOBYLJANSKA IN NJEN BRAT ŠTEFAN V MARIBORU	187
Tone Ferenc: ŠTIRI HEYDRICHOVA POROČILA O SABOTAŽAH, DIVERZANT- SKIH IN PARTIZANSKIH AKCIJAH V LETU 1941	189
Four Heydrich's Reports on Partisan Activities and Sabotage in 1941	208

Milan Ževart: NARODNOOSVOBODILNA VOJNA NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM IN »OSLOBODILAČKI RAT NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945«	209
La guerre de libération nationale en Styrie Slovène et «La guerre de libération des peuples de Yougoslavie 1941—1945»	212
Mavricij Zgonik: MARGINALIJE H KNJIGI JOSIPA DEMARINA »POUK ZGODOVINE V OSNOVNI ŠOLI«	213
POROČILA	216
Pokrajinski muzej v Mariboru	216
Mariborska podružnica Zgodovinskega društva za Slovenijo	218
Pokrajinski arhiv v Mariboru 1945—1965	219
Muzej narodne osvoboditve Maribor	221
Zavod za spomeniško varstvo Maribor	223

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA

1. LETNIK. 1965

UREDIL

S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOŽE KOROPEC

IZDALO

ZDRUŽENJE VISOKOŠOLSKIH ZAVODOV V MARIBORU
V SODELOVANJU S PODRUŽNICO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA
V MARIBORU

ZALOŽILA

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

ZA ZALOŽBO JOŽE KOŠAR

NATISNILO

JULIJA 1966 ČP MARIBORSKI TISK
V MARIBORU

STANISLAV KOS

BIBLIOGRAFSKO KAZALO
ČASOPISA ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

XXI – XXXV

1926 – 1940

1965

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

PRILOGA K 1. LETNIKU NOVE VRSTE ČASOPISA ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE 1963

NATISNULO CP MARIBORSKI TISK MARIBOR

I. DEL
BIBLIOGRAFSKI POPIS

U V O D

Prvo »Kazalo k Časopisu za zgodovino in narodopisje«, ki je bilo izdano leta 1926 v Mariboru, sta sestavila prof. Janko Glazer in prof. Karl Prijatelj; zajelo je letnike I-XX (1904-1925) in obsegalo abecedni seznam sodelavcev s kronološkim pregledom njihovih spisov ter stvarno kazalo. Naše bibliografsko kazalo zajema nadaljnjih 15 letnikov: XXI-XXXV (1926-1940); v metodi obdelave ne sledi prejšnjemu kazalu, ampak jo skuša približati sodobnim bibliografskim načelom.

Gradivo je razvrščeno v skupine po sistemu mednarodne decimalne klasifikacije (DK). Mnogi prispevki v časopisu segajo s svojo vsebino v razna področja; uvrščeni so v skupine, ki odgovarjajo glavnim značilnostim člankov (kar včasih ni bilo lahko presoditi), za ostala področja pa je treba upoštevati pomoč predmetnega kazala.

Enote so v skupinah razvrščene po abecednem redu avtorjev, enote istega avtorja pa si sledijo kronološko. Anonimne enote so razporejene vedno kronološko; prav tako so tudi letna poročila društev in ustanov kljub avtorskim značnicam kronološko razporejena; na to izjemo opozarja v vseh primerih opomba pod črto.

Bibliografski vpis navaja na prvem mestu značnico, avtorja v krepkejšem tisku. Razne oblike imen, s katerimi so avtorji podpisovali članke, nakazujejo dovolj oglati oklepaji v značnici, pa je zato v zapisu ponovljeno avtorjevo ime le takrat, če je oblika imena v značnici različna od oblike v prispevku. Izjema sta priimka J. Glazerja in F. Ilešiča, ki sta v značnici zabeležena vedno v tej obliki brez oklepajev ter se v zapisu tudi ne ponavljata, dasi je prvi podpisan v prispevkih vedno kot J. Glaser, drugi pa skoro vedno kot F. Ilešić. — Če je članek napisalo več avtorjev, je prvi naveden v značnici, drugi pa skupaj s prvim v zapisu. — Besedilo zapisa obsega naslov članka, podnaslov in prevod naslova. Naslovi v cirilici so transkribirani v latnico z oznako [Cir.]; dopolnitve ali popravki so navedeni v oglatih oklepajih; oklepaji na predlogi so preneseni v popis kot poševni oklepaji; v okroglih oklepajih pa so navedeni prevodi naslovov, kadar so preneseni v zapis iz povzetkov ali letnih kazal. Povzetke v tujih jezikih in prevode naslovov pomembnejših člankov v kazalih je uvedel ČZN leta 1929; zaradi enotnosti obdelave so prevedeni tudi naslovi člankov za letnike 1926-1928 in postavljeni kot dopolnitve zapisa v oglate oklepaje. — Za pomišljajem pa so v popisu navedeni še podatki impresuma, ki obsegajo letnik, letnico in strani, kjer je prispevek objavljen.

Bibliografskemu vpisu enote sledi v drobnem tisku *anotacija*. Prva beseda anotacije v razprtem tisku na splošno opredeli enote v razprave (bibliografije, predavanja, govore), zapiske (izvestja, preglede, nekrologe, društvena poročila) ter v ocene in poročila. Če so prispevki razdeljeni v poglavja, navaja anotacija naslove poglavij v poševnem tisku; numeracija poglavij je dosledno navedena le z arabskimi številkami. Anotacije nimajo namena prikazati vsebine člankov in zlasti ne njihovih izsledkov, ampak hočejo le opozarjati na vsebino in na tiste elemente iz vsebine, ki jih zajema predmetno kazalo. Zlasti pri obsežnih enotah, ki navajajo veliko imen, se je zdelo smotno, da anotacija navede imena v abecednem redu in doda strani, na katerih se o predmetu razpravlja. Vsa osebna imena poleg priimkov so v anotacijah okrajšana, dopolnjena pa so v predmetnem kazalu. Večina gesel predmetnega kazala je v anotacijah zajeta; niso pa v anotacijah zajeta vsa gesla predmetnega kazala, ker sama številka bibliografskega popisa ob geslu kazala dovolj jasno opozarja na to, v kakšni zvezi razpravlja nakazani članek o predmetu.

V pomoč pri uporabi dela so poleg predmetnega kazala* dodana še avtorsko kazalo, predmetno kazalo slik, stvarno kazalo strok in pregledno kazalo bibliografskih popisov. — Osebna imena so v predmetnem kazalu po večini razrešena; krajevna imena tvorijo značnico v obliki, ki jo uporablja prispevek; nova krajevna imena so s kazalko povezana na glavno značnico, npr.: Grad. Gl.: Gornja Lendava; takih kazalk pa ni v primeru krajev, poimenovanih po svetnikih, in je treba zato take kraje iskati vedno pod gesli, ki se začenjajo s: Sv., Šent... ali Št. O uporabi kazal so dodana kratka pojasnila pri kazalnih samih.

Čutim dolžnost, da se zahvalim Študijski knjižnici v Mariboru, ki mi je z razbremenitvijo pri rednem delu omogočila sestavo kazala. Posebej še se moram zahvaliti ravnatelju prof. Janku Glazerju, dolgoletnemu souredniku ČZN, za mnogo pojasnil in nasvetov.

* Kazala izidejo kot II. del bibliografije v naslednjem letniku nove vrste ČZN.

01

I. Bibliografija

012

1. Bibliografije del posameznih pisateljev

Boršnik Marja. Aškerčeva bibliografija. (Bibliographie d'Aškerč) [10 slik na 5 pril.] — XXX/1935, snop, 4, str. 1-120. 1

Bibliografija ima 6 poglavij: 1. Aškerčevo delo (8-43). — 2. Aškerč v prevodih (44-52). — 3. Aškerč v glasbi (52-59). — 4. Korespondenca (59-69). — 5. Literatura o Aškerču (69-103). — 6. Aškerč v podobi (103-6). — Dodani sta 2 kazala: kazalo Aškerčevih del (107) in imensko kazalo (115). — Bibliografija je izšla jeseni l. 1936 (primerjaj posebno obvestilo, priloženo l. snop 1936, in naslovno stran 4, snop, 1935), upoštevaj dostavke in popravke (106).

Glazer Janko. K bibliografiji Zupaničevih spisov. (Suppléments à la bibliographie des écrits de Zupanič.) — XXI/1929, 190-8. 2

Razprava navaja dopolnitve k monografiji F. Hecliča »Slomškov učitelj Ivan Anton Zupanič« glede na njegovo sodelovanje pri listu Der Aufmerksame v letih 1813-1832. Zupanič (Suppantsehtsen) je v njem priobčil 12 člankov in 37 pesmi; članki obravnavajo večinoma zgodovino Spodnje Stajerske, zlasti Celja in Maribora, pesmi so priložnostnega značaja. Iz del so v razpravi objavljeni mnogi navedki, večina prispevkov je tudi karakterizirana ter vsebinsko in oblikovno analizirana; pesnik je opredeljen kot trizakit prigodničar in Schitterjev epigon. — Zusammenfassung.

Glazer Janko. Bunc Stanko: Bibliografija [Frana Levstika]. Poseben odtis iz »Levstikovega zbornika«. Izdal in založil »Slavistični klub« na Univerzi v Ljubljani 1933. — XXI/1934, 77-8. 3

Ocena dopolnjuje bibliografijo F. Levstika zlasti z navedbami njegovih pesmi v raznih pesmaricah in objavlja v celoti beleške o Pavluhi v mariborskem časopisu.

Kokolj Miroslav. Še k bibliografiji del Mikloša Kuzmiča. (Quelques remarques sur la bibliographie des œuvres de Mikloš Kúzmich.) [1 slika med besedilom.] — XXXIII/1938, 106-7. 4

Zapisek navaja bibliografske podatke za »Kratko summo« iz l. 1796 in za ponatis »Svetih evangelijev« iz l. 1858, s čimer dopolnjuje podatke v bibliografijah F. Simoniča, J. Siebingerja, I. Zelka in V. Novaka.

Zelko Ivan. K bibliografiji del Mikloša Kuzmiča. (Suppléments à la bibliographie des écrits de M. Kuzmitch.) [3 slike med besedilom.] — XXI/1934, 64-8. 5

Zapisek navaja bibliografske dopolnitve k Simoničevi bibliografiji in pojasniti o delih M. Kuzmiča: Molitvenik za bolnike, Veliki abecednik, Evangeliji, Knjige molitvene in Katekizem. V zvezi s temi deli so omenjeni t. Košič, J. Csapiovits, P. J. Safarik, P. Dajnko, J. Melich idr.

013

2. Bibliografije del posameznih skupin pisateljev

Furlan Alfonz. Pisatelji frančiškanske hrvatsko-kranjske pokrajine sv. Križa. [De scriptoribus provinciae Fratrum minorum a S. Cruce nuncupatae.] — XXI/1926, 29-57. 6

Razprava obravnava pisatelje po obdobjih: 1. 1400-1600. — 2. 1600-1700. — 3. 1700-1800. — 4. 1800-1900 — Omenjen je pergamentni rokopis iz leta 1418 v novomeški frančiškanski knjižnici (30). — Navedeni so biobibliografski podatki za sledeče pisatelje: K. Branka (38), A. Bregar (51), A. Brešan (33), S. Burger (39), L. Fabian (37), M. Fajdiga (38), K. Fogh (43), P. Francetič (33), A. Furlan (55), G. Glavinč (30), T. Gregorič (51), F. Heglar (51), J. Hoffstetter (35), F. Horvat (49), J. Horvat (49), P. Jančič (31), K. Jelenc (47), S. Jeraj (47), S. Kappus (36), R. Klementič (47), F. Knifčič (44), L. Koraf (37), A. Krajinik (49), P. Krammer (37), R. Landlergott (57), A. Lazari (33), R. Levaković (34), K. Luser (52), V. Majar (54), H. Markičič (38), F. M. Maturelli (32), A. Mlejnik (56), J. Nastran (46), A. Niggel (38), C. Pascont st. (35), C. Pasconi ml. (30), G. Paseoni (35), G. Pfeifer (35), G. Podgoršek (55), L. Premb (32), F. Rant (44), A. Robtek (47), M. Rojca (46), M. Ruesch (34), K. Sargar (34), H. Sattner (53), F. Scallatieri (32), K. Schlachtneger (34), S. Sever (37), P. Skerbinč (43), S. Skerpin (35), O. Sprug (30), R. Stamear (48), I. Staudacher (47), E. V. Sutilak (41), M. Širca (55), S. Škrabec (52), M. Šmajdek (46), N. Traven (50), J. N. Tropfer (38), E. Turk (51), C. Vascotti (44), H. Venedig (46), V. Vodnik (41), F. Vonča (44), B. Vovk (50), K. Weibl (39), L. Wolf (34), J. Zettin (46), F. Zupaničič (35), S. Žigon (33), J. K. Ziebnik (32).

014.3

3. Bibliografije del, objavljenih v periodičnem tisku

Baš Franjo. Wester Jos[ip]: Splošno kazalo za 40 letnikov Planinskega vestnika (1895)-XL(1940). Planinski vestnik 1940, št. 11-12. Ljubljana 1940. — XXXV/1940, 102. 7

Poročilo.

Novak Vilko. Zgodovina in narodopisje v prekmurski publicistiki. (Geschichte und Ethnographie in der Publizistik von Prekmurje.) — XXXII/1937, 264-74. 8

Razprava bibliografsko opisuje in vsebinsko prikazuje članke iz sledečih prekmurskih periodik: Kalendar najsv. Sreča Juziškovega, Marjin list, Novine, Domovina, Evangeličanski kalendar in Dževni list (264). — Snov razgrne v 2 poglavji: I. [Zgodovinsko gradivo] obravnava predvsem cerkveno in literarno zgodovino, ki so jo pisali: F. Bajtec, I. Baša, J. Baša, J. Filšár, F. Ivančecy, J. Kleki st., J. Kleki ml., M. Lenarčič, A. Luthar, J. Mahčec, J. Melich, V. Novak, F. Ošlay, S. Payr, L. Pintarčič, J. Radoha, F. Rogac, J. Stepec, S. Szalay in t. Zelko. Zgodovinski članki so ali splošni prikazi ali pa obravnavajo posamezne kraje, zlasti Turnišče, Tišino, Mursko Soboto in Velike Dolence; literarno zgodovinski članki govore o posameznih pisateljih, zlasti o S. in M. Kuzmiču (264-9). — 2. [Narodopisno gradivo] obsega predvsem ljudske pesmi, ki so razporejene po motivih in se

primerjajo s pesmimi v zbirki K. Streklja, pa tudi prlpovedke in pravilice, pregovore ter ljudske običaje in vračje. Narodno blago so zbirali in objavljali S. Kūhar, I. Jerič in J. Kleki ml. (289-74). — *Zusammenfassung.*

Tominšek Jos[ip]. Pivee-Stelè Melitta: Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo [Index des publications historiques de la Société du musée de Slovénie] 1891-1939. Ljubljana 1939. — XXXV/1940, 98-9. 9

Poročilo primerja metodo v kazalu M. Pivee-Stelè z metodo v repertoriju O. Gratzija.

016

4. Strokovne bibliografije

016:01

a) Bibliografije bibliografij

Pivee-Stelè Melita. Stanje slovenske historične bibliografije. (De la bibliographie historique slovène.) [Referat na zborovanju slovenskih zgodovinarjev 16. dec. 1939.] — XXXIV/1939, 207-10. 10

Bibliografija navaja: 1. personalne bibliografije za S. Butarja, M. Siekovec, I. Vrhovca, F. Kosa in I. Vrhovnika; - 2. lokalne bibliografije za Belo krajino, Ptuj in Prekmurje; - 3. regionalne bibliografije za Koroško, Stajersko, Kranjsko in Primorsko; - 4. navaja tudi splošne slovenske in splošne zgodovinske bibliografije ter bibliografije zgodovini sorodnih strok.

016:39

b) Narodopisne bibliografije

Baš Franjo. Slovenska narodopisna bibliografija za l. 1929. [Bibliographie ethnographique slovène pour l'année 1929.] — XXV/1930, 227-41. 11

Bibliografija razporeja snov po abecedni avtorskih in stvarnih značnic in je opremljena z nekaterimi anotacijami.

Baš Franjo. Slovenska narodopisna bibliografija za l. 1930. (Bibliographie ethnographique slovène pour l'année 1930.) — XXVI/1931, 227-51. 12

Bibliografija razporeja snov po abecedni stvarnih značnic, avtorske značnice pa so v večini primerov le kazalke na stvarne značnice.

Baš Franjo. Slovenska narodopisna bibliografija za l. 1931. (Bibliographie ethnographique slovène pour l'année 1931.) — XXVII/1932, 205-20. 13

Bibliografija. Gl. anotacijo v popisu 12.

Baš Franjo. Slovenska zgodovinska in narodopisna bibliografija za l. 1932. (La bibliographie historique et ethnographique slovène p. l'a. 1932.) — XXIX/1934, 171-97. 14

Bibliografija. Gl. anotacijo v popisu 12.

Novak Vilko. Neznani prekmurski tisk. (Imprimés inconnus de Prekmurje.) — XXIX/1934, 193-4. 15

Zapisek navaja podatke o knjigi Sztarlsinsztvo i zvaesinsztvo, izdani v Sopronu l. 1897, o njenih nadaljnjih izdajah po J. Kardošu ter o

pesmi »Od pét pláni Bábs«. ki jo je objavil J. Meško v Kresu, J. Glazer pa ugotovil, da je Modrinjakova.

016:63

c) Kmetijske bibliografije

Glazer Janko. Siebinger Janko in Marentič Janez: Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919-1938. V Ljubljani 1939. [Izdanja Kmetijske zbornice Dravske banovine. 2.] — XXXV/1940, 101-2. 16

Poročilo.

016:82:89(091)

č) Literarno zgodovinske bibliografije

D[olar] J[aroslav]. Berkopec Oton: Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavii. Bibliografie od r. 1800 do 1935. Knihy a časopisy. Praha 1940. Nákladem Slovanského ústavu. [Prameny k dějinám vzájemných styků slovanských. 6.] — XXXV/1940, 102-3. 17

Poročilo z dopolnitvami k člankom A. Dolara o J. Karásku.

Kovačič M[aks]. Bibliografski drobiž. [Bibliographische Miscellen.] [Spis.] M. Kovačič. — XXI/1927, 201. 18

Zapisek opozarja, da v bibliografiji A. Simoniča ni omenjena Japljeva izdaja Listov in evangelijev iz l. 1800, in da je izšel v Budimpešti l. 1921 prekmurski prevod 1. dela Aranyjeve knjige Toldi, ki jo je prevedel J. Kardoš.

016:93/99

d) Zgodovinske bibliografije

Glazer Janko. Jug Stanko: Bibliografija slovenske zgodovine za l. 1938 in 1939. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XXI, Ljubljana 1940. — XXXV/1940, 99-101. 19

Ocenja daje načelne pripombe o izhlbi gradiva, o načinu, kako naj se gradivo beleži, ter o obsegu in opredelitvi snovi; dopolnjene in popravljene so tudi nekatere podrobnosti.

K[ovačič] F[ranč]. Il'inskij G[rigor] A[ndreevič]: Opyt sistematičeskoj Kirillo-Mefod'evskoj bibliografii. Sofija 1934. [Cir.] — XXIX/1934, 213-5. 20

Ocenja dela so dodana bibliografska dopolnila k tistim slovenskim avtorjem, ki jih delo že upošteva: A. Fekonj, S. Gregorčič, F. Griveu, J. Grudnu, P. Hitzingerju, F. Kosu, T. Lemplu, L. Pintarju in A. M. Slomšku.

016(3/9)

e) Krajevne bibliografije

Baš Franjo. Bibliografija o Ptuj. (Bibliographie sur Ptuj.) — XXVIII/1933, 242-54. 21

Bibliografija je sestavljena ob sodelovanju V. Skrabarja in B. Sarje; teritorialno upošteva tudi širšo okolico Ptuja do Pragerskega, Vurberga, Ormoža in Haloz. — Upoštevaj določke v ČZN 1933, snop. 2-4, ovoj. str. 3.

02(091)

1. Zgodovina knjižnice

Glazer Janko. Študijska knjižnica v Mariboru. Zgodovina njenega nastanka. [Die Studienbibliothek in Maribor. Seine Entstehungsgeschichte.] — XXIII/1928, 191-216. 22

Razprava govori o ustanoviteljih, pobornikih, darovalcih in nameščenih študijske knjižnice, med katerimi se omenjajo: Z. Ajmančič (214), J. Aueršperg (192), B. Borko (207), K. Capuder (196-7), S. Dimnik (200), G. Einspicer (213), I. Faval (203, 205-7), A. Fekonja (193), F. Ferk (203), F. Feuš (193), M. Fras (186), J. Glazer (216), J. Glonar (193), H. Gödel-Lannoy (213), V. Grčar (202, 206-8, 213), U. Hafner (213), L. Herg (193), M. Herie (207, 212), F. Hirtl (192), J. Hrašovec (193), I. Ilirbar (206), F. Hurt (214), A. Jerovšek (214), H. Karlín (193), M. Kelemlina (193), J. Komljanec (193), A. Korošec (193), F. Kovačič (192-3, 196, 199, 202, 207, 208, 212-5), M. Kovačič (214), V. Kranje (193), A. Krempf (214), M. Krevh (213), I. Lah (199-203), F. Lekše (213), J. Leskover (212), F. Leyrer (204), I. Lipoid (213), M. Ljubša (193, 214), F. K. Lukman (193), A. Medved (214), F. K. Meško (214), E. Obolenska (210, 216), J. Ozmeš (214), R. Pipuš (196, 199), L. Pivko (213), M. Ploj (207, 214), A. Rak (203), F. Rosina (193), F. Rostohar (207, 209), F. Slavič (193), M. Slekovce (191-2, 194), J. Stabelj (212), H. Stark (213), A. Stegenšek (194, 196-7), S. Stegnar (193, 195-6), P. Sirmšek (199, 202, 204, 207, 212-3), I. Tofan (214), J. Tomlinšek (212), J. Trnfelek (213), J. Tumpelj (212), P. Turner (193-4, 214), K. Verstovšek (199), M. Volčič (214), I. Vreže (193), J. Zidanšek (193, 213), L. Zoržut (215), I. Zolger (214), J. Zolner (194) in D. Zunkovič (207, 209, 213, 216). — Razprava nudi podatke tudi za zgodovino Zgodovinskega društva in Muzejskega društva v Mariboru.

025.12

2. Poročila knjižnice

[Glazer Janko.] Študijska knjižnica v Mariboru. (La Bibliothèque d'études à Maribor.) — XXVII/1932, 62-4. 23

Poročilo za l. 1931; v kroniki je omenjen odhod D. Zunkoviča, prihod F. Avsenaka, razstava slovenskih mariborskih časopisov in knjig v Mariboru ter razstava istega gradiva na jesenskem velošemu v Ljubljani.

[Glazer Janko.] Študijska knjižnica v Mariboru. (La Bibliothèque d'études à Maribor.) — XXVIII/1933, 63-4. 24

Poročilo za l. 1932; v kroniki sta omenjeni 2 razstavi: razstava posvečena A. M. Slomška in razstava gradiva iz prvih let mariborske čitalnice.

[Glazer Janko.] Študijska knjižnica v Mariboru. (La Bibliothèque d'études à Maribor.) — XXIX/1934, 93-6. 25

Poročilo za l. 1933; v kroniki je omenjena razstava I. Pregija.

[Glazer Janko.] Študijska knjižnica v Mariboru. (La Bibliothèque d'études à Maribor.) — XXIX/1934, 224-6. 26

Poročilo za l. 1934; v kroniki so omenjene razstave J. Vošnjaka, F. K. Meška in razstava sodobne slovenske lirike.

[Glazer Janko.] Študijska knjižnica v

Mariboru. (La Bibliothèque d'études à Maribor.) — XXX/1935, 189-91. 27

Poročilo za l. 1935; v kroniki sta omenjeni 2 razstavi: razstava bolgarskih knjig in razstava del I. Prijatelja.

[Glazer Janko.] Študijska knjižnica v Mariboru. (La Bibliothèque d'études à Maribor.) — XXXI/1936, 157-9. 28

Poročilo za l. 1936; v kroniki so omenjene razstave J. Stritarja, S. Gregorčiča in A. M. Slomška.

[Glazer Janko.] Študijska knjižnica v Mariboru. (La Bibliothèque d'études à Maribor.) — XXXIII/1938, 126-8. 29

Poročilo za l. 1937; v kroniki je omenjena razstava I. Sorlija.

[Glazer Janko.] Študijska knjižnica v Mariboru. (La Bibliothèque d'études à Maribor.) — XXXIII/1938, 229-31. 30

Poročilo za l. 1938; v kroniki sta omenjeni razstavi O. Zupančiča in I. Cankarja ter sodelovanje pri razstavi na Celjskem kulturnem tednu, pri mariborski jubilejni razstavi in pri razstavi slovenske knjige v Ljubljani.

05

III. Časopisi. Periodika

050.3/4 CZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje*

050.3:019.942

a) Seznamei dospelih publikacij

Uredništvo je sprejelo [v letu 1925]. — XXI/1926, snop. 1-2, ovoj. str. 3. 31

Uredništvo je sprejelo [od 1. I. do 15. XII. 1926]. — XXI/1927, 104. 32

Uredništvu oziroma »Zgodovinskemu društvu« doposlane tiskovine. [Od 16. XII. 1926 do 15. VI. 1927.] — XXI/1927, snop. 3-4, ovoj. str. 3. 33

Doposlane tiskovine. [Od 16. VI. 1927 do 25. I. 1928.] — XXI/1928, snop. 1-2, ovoj. str. 3. 34

Doposlane tiskovine. [Od 26. I. do 15. VI. 1928.] — XXI/1928, snop. 3-4, ovoj. str. 3. 35

Doposlane tiskovine. [Od 16. VI. do 28. VIII. 1928.] — XXI/1928, snop. 5, ovoj. str. 3. 36

V oceno in zameno doposlane tiskovine. [Od 29. VIII. 1928 do 25. I. 1929.] — XXIV/1929, snop. 1-2, ovoj. str. 3. 37

V oceno in zameno doposlane tiskovine. [Od 26. I. do 30. VI. 1929.] — XXIV/1929, snop. 3-4, ovoj. str. 3. 38

V oceno in zameno doposlane tiskovine. [Od 1. VII. 1929 do 7. II. 1930.] — XXV/1930, snop. 1-2, ovoj. str. 3. 39

* Enot te skupine so anonimne in razvrščene kronološko.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
[Od 8. II. do 30. VI. 1930.] — XXV/1930,
snop. 3-4, ovoj. str. 3. 40

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. VII. 1930 do 15. II. 1931. — XXVI/
1931, snop. 1-2, ovoj. str. 3. 41

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 15. II. 1931 do 15. X. 1931. — XXVI/
1931, snop. 3-4, ovoj. str. 3-4. 42

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 16. X. 1931 do 31. III. 1932. — XXVII/
1932, snop. 1, ovoj. str. 3-4. 43

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. IV. do 30. VI. 1932. — XXVII/1932,
snop. 2, ovoj. str. 3. 44

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. VII. do 30. XI. 1932. — XXVII/1932,
snop. 3-4, ovoj. str. 3. 45

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. XII. 1932 do 31. III. 1933. — XXVIII/
1933, snop. 1, ovoj. str. 3-4. 46

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. IV. 1933 do 15. VI. 1934. — XXIX/
1934, snop. 1-2, ovoj. str. 3-4. 47

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 16. VI. do 31. XII. 1934. — XXIX/1934,
snop. 3-4, ovoj. str. 3-4. 48

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. I. do 30. XI. 1935. — XXX/1935,
snop. 1-2, ovoj. str. 3-4. 49

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. XII. do 31. III. 1936. — XXX/1935,
snop. 3, ovoj. str. 3-4. 50

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. IV. do 30. VI. 1936. — XXXI/1936,
snop. 1, ovoj. str. 3-4. 51

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. VII. do 31. X. 1936. — XXXI/1936,
snop. 2, ovoj. str. 3-4. 52

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. XI. 1936 do 15. XII. 1937. — XXXI/
1936, snop. 3-4, ovoj. str. 3-4. 53

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 16. XII. 1937 do 28. II. 1938. — XXXII/
1938, snop. 1, ovoj. str. 3-4. 54

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. III. do 20. X. 1938. — XXXIII/1938,
snop. 2, ovoj. str. 3-4. 55

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 21. X. 1938 do 15. IV. 1939. — XXXIII/
1938, snop. 3-4, ovoj. str. 3-4. 56

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 16. IV. do 15. XII. 1939. — XXXIV/
1939, snop. 1-2, ovoj. str. 3-4. 57

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 16. XII. 1939 do 30. IV. 1940. — XXXIV/
1939, snop. 3-4, ovoj. str. 3-4. 58

V oceno in zameno doposlane tiskovine.
Od 1. V. do 31. XII. 1940. — XXXV/1940,
snop. 1-2, ovoj. str. 3-4. 59

050.333(083)

b) Zamena publikacij

Zamena publikacij. [Seznam korporacij
in uredništev, s katerimi Časopis za zgo-
dovino in narodopisje zamenjuje publika-
cije] — XXII/1927, 214-5. 60

Zamena publikacij. — XXIII/1928, 288.
61

Zamena publikacij. — XXIV/1929, 234-5.
62

Zamena publikacij. — XXV/1930, 255.
63

Zamena publikacij. — XXVI/1931, 295-6.
64

Zamena publikacij. — XXVII/1932, 230-
40. 65

Zamena publikacij. — XXVIII/1933,
snop. 2-4, ovoj. str. 4. 66

Zamena publikacij. — XXIX/1934, 229-
30. 67

050.4(047)

c) Obvestila uredništva

Vabilo na naročbo. — XXI/1926, snop.
1-2, ovoj. str. 4. 68

P. n. gg. udom »Zg[odovinskega] dru-
štva]. — XXI/1926, snop. 1-2, ovoj. str. 4.
69

Nujna prošnja. — XXI/1927, snop. 1-2,
ovej. str. 4. 70

Naznanilo uredništva in upravnitva. —
XXII/1927, snop. 3-4, ovoj. str. 4. 71

Naznanilo cenjenim udom Zg[odovin-
skega] društva]. — XXIII/1928, snop. 3-4,
ovej. str. 4. 72

Opozorilo. — XXV/1930, snop. 1-2, ovoj.
str. 4. 73

Obvestilo. — XXVII/1932, snop. 1, ovoj.
str. 2. 74

Obvestilo glede imenika članov. —
XXVII/1932, 239. 75

Zgodovinarjem in narodopiscem. —
XXIX/1934, snop. 3-4, ovoj. str. 2. 76

Pojasnilo. — XXX/1935, snop. 4, ovoj.
str. 2. 77

Obvestilo. - Zur Kenntnisnahme. - Avis.
— XXXI/1936, snop. 1, posebna pril. 78

Obvestilo članom in naročnikom. —
XXXI/1936, snop. 1, ovoj. str. 4. 79

P. n. gg. članom in naročnikom. — XXXI/
1936, snop. 3-4, ovoj. str. 2. 80

2. Koledarji

Baš Franjo. Mariborski koledar 1935. Izdala in založila Nabavljalna zadruga drž. uslužbencev v Mariboru. Za uredniški odbor: N. 1. Vrabl. — XXIX 1934, 211. 81

Poročilo opozarja na članke F. Vebra in M. Stiblerja o zadružništvu, na spominke članke o R. Maistru ter na članek J. Glazerja o mariborskem časopisu po prevratu.

K[ovačič] F[ranc]. Mariborski koledar 1932. Izdala in založila Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev. Za uredniški odbor: N. 1. Vrabl. — XXVII 1932, 52. 82

Poročilo opozarja na zgodovinske članke o Mariboru: F. Baša »Kulture v Mariboru v začetku 19. stol.«, J. Glazerja »Pregled mariborskega časopisa do prevrata« in R. Maistra kroniko železničarske stavke ob prevratu v Mariboru.

T[ravner] V[ladimir]. Koledar za leto 1931. Izdala in založila Zadruga drž. uslužbencev v Mariboru. Za uredniški odbor: N. 1. Vrabl. [Poroča] Dr. V. T. — XXVI 1931, 138. 83

Poročilo omenja članke F. Baša o tekmi med Mariborom in Ptujem ter o mariborskem programu, J. Glazerja o prvih mariborskih časopisih in o Mariboru med dvema generacijama, N. Vrabla o dijaških letih P. Turnerja, R. Maistra o vojaških transportih l. 1918 in V. Travnerja o mariborskem muzeju.

T[ravner] V[ladimir]. Mariborski koledar 1933. Izdala in založila Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru. Za uredniški odbor: N. 1. Vrabl. [Poroča] Dr. V. T. — XXVIII 1933, 49. 84

Poročilo opozarja na članke F. Baša o gradbeni sili Maribora v začetku 19. stol., R. Maistra o mariborski varnostni straži in na članek F. Krambergerja, ki nudi statistične podatke o Mariboru.

T[ravner] V[ladimir]. Mariborski koledar 1936. Izdala in založila Nabavljalna zadruga drž. uslužbencev v Mariboru. Za uredniški odbor: N. 1. Vrabl. — XXXI 1936, 46. 85

Poročilo omenja članke F. Baša o gospodarski zgodovini Maribora, J. Glazerja o I. Cankarju in K. Linhartu ter o spominih I. Sojča na A. Askercu, na članek L. Pivka o mariborskem Sokotu in na spomine M. Grisoida s koroške fronte.

06

IV. Društva, Ustanove, Zborovanja, Muzeji.

951

1. Društva, Ustanove, Zborovanja

061.12

a) Akademije

Baš Franjo. 50-letnica Srpske Kr. akademije nauka. (Le cinquantenaire de l'Académie Royale Serbe des sciences.) — XXXI 1936, 140-1. 86

Poročilo o proslavi dne 24. I. 1937.

Sedivý J[an]. Spisanie, glasilo Bolgarske znanstvene akademije v Sofiji, za I 1929. — XXVI 1931, 134-7. 87

Poročilo navaja povzetke razprav: B. Filova o Londonskem evangeliju Ivana Aleksandra in njegovih miniaturah, V. A. Franceva o bolgarsko-českih literarnih stikih sredi 19. stol., J. Trifonova o Slavejkovih delih zgodovinskega značaja in V. Pundeveva o grško-bolgarskih literarnih vplivanjih.

061.2

b) Društva splošnega značaja

D[olar] A[nton]. »Jadran« 1919-1939. Izdalo in založilo ob svoji 20-letnici društvo »Jadran«. Maribor. — XXXIV 1939, 129. 88

Poročilo o zborniku, ki ga je izdalo društvo Primorcev v Mariboru.

D[olar] A[nton]. Spomenica ob 15-letnici Jadranske straže v Mariboru. 1924-1939. Uredil Janko Pire. Izdal Oblastni odbor Jadranske straže v Mariboru. Maribor 1939. — XXXIV 1939, 129-30. 89

Poročilo.

Mravljak J[osip]. Defrančeski Josi: 70 godina dobrovoljne vatrogasne čete u Varaždinu 1864-1934. — XXIX 1934, 215-6. 90

Ocena očita delu površnost zlasti pri zgodovinskih člankih o Varaždinu; omenja tudi preprečeno gostovanje mariborskega nemškega pevskega društva v Varaždinu.

Weiss H[ugo]. Slovensko planinsko društvo, podružnica Ruše. Uredil ing. J. Teržan. Maribor 1937. — Mariborska podružnica S[lovenskega] p[laninskega] d[rustva] ob dvajsetletnici. [Planinski vestnik 1939.] — XXXIV 1939, 232. 91

Poročilo.

061.3

c) Zborovanja in prireditve

Baš Franjo. Sbornik I. sjezdu slovan-ských geografů a etnografů v Praze 1924. Praha 1926. Ured. B. Salamon in V. Švambera. — XXIII 1928, 94-5. 92

Poročilo našteva referate, ki se nanašajo na Jugoslavijo.

Baš Franjo. Srednjeevropski arheologi v Mariboru. (La visite des archéologues de l'Europe centrale à Maribor.) — XXX 1935, 123. 93

Zapisek govori o mariborskem delu 6. študijskega potovanja podonavskih in nemških arheologov dne 12. in 13. IX. 1935.

Baš Franjo. Sestanek zgodovinarjev v Celju. (Assemblée des historiens à Celje.) — XXXIII 1938, 211-2. 94

Zapisek poroča o sestanku dne 5. II. 1939 in navaja seznam referatov, referentov in diskutantov.

B[aš] F[ranjo]. Prvo zborovanje slovenskih zgodovinarjev. [La première assemblée des historiens slovènes.] — XXXIV 1939, 142-4. 95

Zapisek poročila o zborovanju v Ljubljani dne 16. XII. 1939, navaja referate ter objavlja resolucije in pravilnik zborovanj.

Glazer J[anko]. 11. celjski kulturni teden. Izdal odbor CKT. Celje 1939. — XXXIV/1939, 130. 96

Ocena opozarja na stvarne napake v zborniku, omenja članka F. Sijanca o A. Sirku in L. Legišo o deležu slovenskega vzhoda v novelštem slovu ter doda še opozorilo na govor M. Snuderja o slovenski kulturi; ta je izšel v celjski Novi dobi.

Sarla Balduin. Fünfundzwanzig Jahre Römisch-Germanische Kommission. Zur Erinnerung an die Feier des 9.-10. Dezember 1927 herausgegeben von der römisch-germanischen Kommission des archäologischen Instituts des Deutschen Reiches. Berlin & Leipzig, W. de Gruyter & Co. 1930. — XXVI/1931, 131-2. 97

Poročilo navaja podatke o ustanovitvi rimsko germanske komisije A. Conzeju in prvem njenem ravnatelju F. Drexelu ter povzetke šestih predavanj s področja arheologije, ki so jih imeli E. Meyer, A. Alföldi, G. Boroffka, P. Boshch in G. Gimpera, R. Egger in G. Maedonald.

Sedivý J[an]. Sbornik prací 1. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. Svazek II. Přednášky. Uspřádali J. Horák, M. Murko, M. Weingart a St. Petrá. Praha 1932. — XXVIII/1933, 52-5. 98

Poročilo navaja vsebino pomembnejših razprav, ki so jih spisal: L. Bilecki o ukrajinski literarni kritiki, J. A. Javorski o mestu podkarpatske književnosti v ruski književnosti, A. Voznesenski o literarno zgodovinskem študiju in M. Laskaris o N. Tommaseu, prevajalecu srbskih ljudskih pesmi v novo grščino; omenja še vrsto drugih razprav, predvsem s področja slovenskega jezikoslovja.

Zontar Josip. Za delovno skupnost slovenskih zgodovinarjev. (Pour la communauté de travail des historiens slovènes.) — XXXIII/1938, 212-6. 99

Zapisek govori o nalogah, smernicah in načrtih, ki so jih sprejeli slovenski zgodovinarji na zborovanju v Celju dne 5. II. 1939.

061.6 BAM

č) Banovinski arhiv v Mariboru

[Baš Franjo.] Banovinski arhiv v Mariboru. (Les Archives de la Dravska banovina à Maribor.) — XXI/1934, 92-3. 100
Poročilo za l. 1932 in 1933.

[Baš Franjo.] Banovinski arhiv v Mariboru. (Les Archives de la Dravska banovina à Maribor.) — XXI/1934, 228-9. 101
Poročilo za l. 1934.

[Baš Franjo.] Banovinski arhiv v Mariboru. (Les Archives de la Dravska banovina à Maribor.) — XXX/1935, 191-2. 102
Poročilo za l. 1935.

[Baš Franjo.] Banovinski arhiv v Mariboru l. 1936. (Les Archives de la Dravska banovina à Maribor.) — XXXI/1936, 159-60. 103

Poročilo.

[Baš Franjo.] Banovinski arhiv v Mariboru. (Les Archives de la Dravska banovina à Maribor.) — XXXII/1938, 64. 104
Poročilo za l. 1937.

[Baš Franjo.] Banovinski arhiv v Mariboru. (Les Archives de la Dravska banovina à Maribor.) — XXXIII/1938, 232. 105
Poročilo za l. 1938.

[Baš Franjo.] Banovinski arhiv v Mariboru l. 1939. (Les Archives de la Dravska banovina à Maribor.) — XXXIV/1939, 250-1. 106
Poročilo.

061.6 ZDM

d) Zgodovinsko društvo v Mariboru*

061.6.021 ZDM

1. Imeniki članov

Imenik članov »Zgodovinskega društva«. — XXII/1927, 209-14. 107

Imenik članov »Zgodovinskega društva«. — XXIII/1928, 283-8. 108

Imenik članov »Zgodovinskega društva«. — XXIV/1929, 229-34. 109

Imenik članov »Zgodovinskega društva«. — XXV/1930, 255-60. 110

Imenik članov »Zgodovinskega društva« [Maribor]. — XXVI/1931, 289-95. 111

Seznam članov. — XXI/1934, 230-6. 112

Imenik članov »Zgodovinskega društva«. — XXXIV/1939, 251-5. 113

061.6.055.5 ZDM

2. Letna poročila

[Glazer Janko.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXI/1926, 153-9. 114

Poročilo o odborovih sejah od 20. XII. 1924 do 3. V. 1926; poročilo vključuje tudi podatke o Studijski knjižnici v Mariboru, o slavnostni akademiji dne 4. X. 1925 v proslavo tisočletnice kraja Tomislava (objavljen je govor F. Kovarčiča) in o akademiji v proslavo J. J. Strossmayerja dne 14. II. 1926.

[Glazer Janko.] Zgodovinsko društvo [v Mariboru]. [La Société historique à Maribor.] — XXII/1927, 99-101. 115

Poročilo o odborovih sejah od 5. VI. do 1. XII. 1926; priključena so tudi poročila o Studijski knjižnici in Mestnem arhivu v Mariboru ter o Miklošičevi slavnosti v Ljutomeru dne 8. VIII. 1926, s katere je objavljen govor J. Tominka.

[Glazer Janko.] Društveni glasnik [Zgodovinskega društva v Mariboru]. [Chronique de la Société historique à Maribor.] — XXIII/1927, 205-9. 116

Poročilo o odborovih sejah od 5. I. do 20. V. 1927; priključeno je tudi poročilo o Studijski knjižnici in Mestnem arhivu v Mariboru, poročilo.

* Enot te skupine so razvrščene kronološko.

žilo o akciji za spominsko ploščo B. Raiču in poročilo o spominski proslavi J. Cvijčca v Mariboru dne 3. IV. 1927, s katere je objavljen govor F. Baša.

[Glazer Janko.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXIII/1928, 95-7. 117

Poročilo za l. 1927 in o rednem obnem zboru dne 4. XI. 1927; priloženo je tudi poročilo o študijski knjižnici in Mestnem arhivu v Mariboru.

[Glazer Janko.] Zgodovinsko društvo [v Mariboru]. [La Société historique à Maribor.] — XXIII/1928, 163-4. 118

Poročilo o odborovih sejah od 17. XI. 1927 do 5. VI. 1928; priloženo je tudi poročilo o študijski knjižnici, Mestnem arhivu in muzeju v Mariboru.

[Glazer Janko.] Zgodovinsko društvo [v Mariboru]. [La Société historique à Maribor.] — XXIV/1929, 132-6. 119

Poročilo o rednem obnem zboru dne 9. XII. 1928 in o proslavi 25-letnice Zgodovinskega društva v Mariboru dne 2. XI. 1928, s katere je objavljen daljši odlomek iz govora M. Murka.

[Glazer Janko.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXV/1930, 129-32. 120

Poročilo o rednem obnem zboru dne 9. XII. 1929; priloženo je poročilo o Mestnem arhivu in študijski knjižnici v Mariboru.

[Glazer Janko.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXVI/1931, 139-42. 121

Poročilo o rednem obnem zboru dne 9. XI. 1930; priloženo je poročilo o Mestnem muzeju in študijski knjižnici v Mariboru.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXVII/1932, 59-61. 122

Poročilo o rednem obnem zboru dne 8. XII. 1931 v Ptuj.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXVII/1932, 115-8. 123

Poročilo o odkritju spominske plošče na Aškerčevem domu v Rimskih Toplicah dne 12. VI. 1932; v celoti je objavljen javnostni govor J. Glazerja, od drugih govornikov so omenjeni M. Snuderl, I. Prijatelj in J. Kozak; načrt za ploščo je izdelal J. Černigoj.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXVIII/1933, 57-63. 124

Poročilo o rednem obnem zboru dne 11. XII. 1932 in o proslavi 30-letnice Zgodovinskega društva v Mariboru dne 17. III. 1933 s povzetki govorov J. Tomiška, F. Lipolda, F. Baša in O. Pirkmajerja; pridruženo je poročilo o proslavi ob odlikovanjih, ki sta ju dobila F. Kovačič in N. Vrabl.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXIX/1934, 89-92. 125

Poročilo o rednem obnem zboru dne 3. XII. 1933.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXIX/1934, 222-4. 126

Poročilo o rednem obnem zboru dne 24. II. 1935; med gradivom sta objavljeni izjavi M. Laškariša in V. N. Zlatarskega o Zgodovinskem društvu v Mariboru.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXX/1935, 187-8. 127

Poročilo o rednem obnem zboru dne 12. I. 1936.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru I. 1936. [La Société historique à Maribor.] — XXXI/1936, 155-7. 128

Poročilo o rednem obnem zboru dne 14. II. 1937.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXXII/1938, 61-3. 129

Poročilo o rednem obnem zboru dne 16. I. 1938.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru. [La Société historique à Maribor.] — XXXIII/1938, 225-7. 130

Poročilo o rednem obnem zboru dne 12. II. 1939.

[Baš Franjo.] Zgodovinsko društvo v Mariboru I. 1939. [La Société historique à Maribor.] — XXXIII/1939, 242-4. 131

Poročilo o rednem obnem zboru dne 14. I. 1940.

061.6.055.8 ZDM

3. Sezname publikacij

V zalogi »Zg[odovinskega] dr[ruštva]« se dobi. — XXI/1926, snop. 1-2, ovoj. str. 2. 132

V zalogi »Zg[odovinskega] dr[ruštva]« se dobi. — XXII/1927, snop. 1-2, ovoj. str. 3. 133

V zalogi Zgodovinskega društva se dobi. — XXIII/1928, snop. 1-2, ovoj. str. 4. 134

Publikacije Zgodovinskega društva. — XXIII/1928, snop. 3-4, ovoj. str. 4. 135

Publikacije Zgodovinskega društva. — XXIII/1928, snop. 5, ovoj. str. 4. 136

Publikacije Zgodovinskega društva. — XXIV/1929, snop. 1-2, ovoj. str. 4. 137

Publikacije Zgodovinskega društva. — XXIV/1929, snop. 3-4, ovoj. str. 4. 138

Publikacije Zgodovinskega društva. — XXV/1930, snop. 1-2, ovoj. str. 4. 139

Publikacije Zgodovinskega društva. — XXV/1930, snop. 3-4, ovoj. str. 4. 140

Publikacije Zgodovinskega društva. — XXVI/1931, snop. 1-2, ovoj. str. 4. 141

Od publikacij Zg[odovinskega] d[ruštva] M[aribor] so v zalogi še. — XXVI/1931, snop. 3-4, ovoj. str. 4. 142

Od publikacij Z[godovinskega] d[ruštva] M[aribor] so v zalogi še. — XXVII/1932, snop. 1, ovoj. str. 4. 143

Od publikacij Z[godovinskega] d[ruštva] M[aribor] so v zalogi še. — XXVII/1932, snop. 2, ovoj. str. 4. 144

Od publikacij Z[godovinskega] d[ruštva] M[aribor] so v zalogi še. — XXVII/1932, snop. 3-4, ovoj. str. 4. 145

Od publikacij Z[godovinskega] d[ruštva] M[aribor] so v zalogi še. — XXVIII/1933, snop. 1, ovoj. str. 4. 146

Od publikacij Z[godovinskega] d[ruštva] M[aribor] so v zalogi še. — XXXI/1936, snop. 2, ovoj. str. 4. 147

Od publikacij Z[godovinskega] d[ruštva] M[aribor] so v zalogi še. — XXXII/1938, snop. 1, ovoj. str. 4. 148

069

2. Muzeji

069(05)

a) Muzejske revije

Bohlnec V[alter]. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. Letnik IX. 1.-4. zvezek. Ljubljana 1928. — XXIV/1929, 210-1. 149

Poročilo o zvezku Glasnika, ki je posvečen I. V. Valvasorju, s kratkimi prikazi razprav, ki so jih o njem napisali F. Stelè, J. Rus, M. Dolenc, V. Burian in I. Vrhovnik; v njih so tudi podatki o slikarju J. Boblju, J. L. Schönlebu idr.

Dolar A[nton]. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. 1929. Letnika 41. in 42. — XXV/1930, 128-9. 150

Poročilo omenja spomine J. Havelke o B. Kocenu in o Vodňákovl praznovanju na Dunaju l. 1865 ter opozarja na mentorsko delo B. Vyblala.

Šedivý J[an]. Sborník Muzeální slovenské společnosti. [Zborník Slovaškega muzejskega društva] XXV [1931], zv. 1-4. — XXVII/1932, 238-9. 151

Poročilo navaja kratke vsebine pomembnejših člankov zbornika, ki se nanašajo na slovaško prazgodovino, zgodovino, numizmatiko in diplomatiko.

069(06)

b) Muzejska društva*

069(06) MDM

1. Muzejsko društvo v Mariboru

[Heric Matija.] Muzejsko društvo v Mariboru. [La Société du musée à Maribor.] — XXI/1926, 159. 152

Poročilo za l. 1925 in o rednem običnem zboru dne 28. II. 1926.

[Heric Matija.] Muzejsko društvo v Mariboru. [La Société du musée à Maribor.] — XXII/1927, 103-4. 153

Poročilo za l. 1926 in o Izrednem običnem zboru dne 28. XI. 1926.

[Heric Matija.] Muzejsko društvo v Mariboru. [La Société du musée à Maribor.] — XXIII/1928, 100. 154

Poročilo za l. 1927; omenjena je prazgodovinska najdba na Kobanskem, kjer je B. Juranič odkril kost jamskega medveda.

[Heric Matija.] Muzejsko društvo v Mariboru. [La Société du musée à Maribor.] — XXIV/1929, 136. 155

Poročilo za l. 1928, o rednem običnem zboru dne 29. I. 1928 in o Izrednem običnem zboru dne 14. X. 1928; med pridobitvami muzeja so omenjeni ostanki predpotopne živali, najdeni pri Sv. Benediktu.

[Heric Matija.] Muzejsko društvo v Mariboru. [La Société du musée à Maribor.] — XXVI/1931, 142-4. 156

Poročilo za l. 1930 in o običnem zboru dne 8. II. 1931.

[Baš Franjo.] Muzejsko društvo v Mariboru. [La Société du musée à Maribor.] — XXXIII/1938, 227-9. 157

Poročilo za l. 1938 in o običnem zboru dne 5. III. 1939.

[Baš Franjo.] Muzejsko društvo v Mariboru l. 1939. [La Société du musée à Maribor.] — XXXIV/1939, 244-9. 158

Poročilo za l. 1939 in o običnem zboru dne 4. II. 1940.

069(06) MDP

2. Muzejsko društvo v Ptujju

[Travner Vladimir.] Muzejsko društvo v Ptujju. [La Société du musée à Ptuj.] — XXI/1926, 152-3. 159

Poročilo za l. 1925 in o običnem zboru dne 3. VI. 1925.

[Travner Vladimir.] Muzejsko društvo v Ptujju. [La Société du musée à Ptuj.] — XXII/1927, 102-3. 160

Poročilo o delu do običnega zbora dne 27. V. 1926.

[Skrabar Viktor.] Muzejsko društvo v Ptujju. [La Société du musée à Ptuj.] — XXIII/1928, 97-9. 161

Poročilo o delu do običnega zbora dne 22. X. 1927.

Smodič A[nton]. Muzejsko društvo v Ptujju. [La Société du musée à Ptuj.] — XXIV/1929, 225-8. 162

Poročilo o delu običnega zbora dne 25. IV. 1929.

Smodič A[nton]. Muzejsko društvo v Ptujju. [La Société du musée à Ptuj.] — XXV/1930, 253-4. 163

Poročilo o delu do običnega zbora dne 9. IV. 1930.

Smodič A[nton]. Muzejsko društvo v Ptujju. [La Société du musée à Ptuj.] — XXVI/1931, 287-9. 164

Poročilo o delu do običnega zbora dne 13. V. 1931.

* Enot te skupine so razvrščene kronološko.

S[modič] A[nton]. Muzejsko društvo v Ptuj. [La Société du musée à Ptuj.] — XXVII/1932, 118-20. 165
Poročilo o delu do obnove zbora dne 23. IV. 1932.

[Smodič Anton.] Muzejsko društvo v Ptuj. [La Société du musée à Ptuj.] — XXVIII/1933, 254-6. 166
Poročilo o delu do obnove zbora dne 2. VI. 1933.

Smodič Anton. Muzejsko društvo v Ptuj. [La Société du musée à Ptuj.] — XXX/1935, 127-8. 167
Poročilo o obnovi zbora dne 5. V. 1934 in dne 15. V. 1935.

S[modič] A[nton]. Muzejsko društvo v Ptuj. [La Société du musée à Ptuj.] — XXXI/1936, 95-6. 168
Poročilo o delu do obnove zbora dne 6. V. 1936.

Smodič A[nton]. Muzejsko društvo v Ptuj. [La Société du musée à Ptuj.] — XXXII/1938, 125-6. 169
Poročilo o delu do obnove zbora dne 30. III. 1938.

S[modič] A[nton]. Muzejsko društvo v Ptuj. [La Société du musée à Ptuj.] — XXXIV/1939, 141-2. 170
Poročilo o delu do obnove zbora dne 29. III. 1939.

069(06) MDV

3. Muzejsko društvo v Varaždinu

Baš Franjo. Desetletnica Muzealnega društva v Varaždinu. (Le dixième anniversaire de la Société du musée à Varaždin.) — XXX/1935, 124-5. 171
Zapisek poročila o proslavi.

069(06) PMD

4. Prekmursko muzejsko društvo

Novak Vilko. Prekmursko muzejsko društvo. (La Société du musée pour la région dite Prekmurje.) — XXX/1935, 125-7. 172

Poročilo o pripravi za ustanovitve društva, o ustanovnem obnovenem zboru dne 23. VI. 1935 in o 1. rednem obnovenem zboru dne 29. IX. 1935.

[Novak Vilko.] Prekmursko muzejsko društvo. (La Société du musée pour la région dite Prekmurje.) — XXXI/1936, 96. 173

Poročilo o obnovenem zboru dne 27. IX. 1936.

[Novak Vilko.] Prekmursko muzejsko društvo I. 1939. (La Société du musée pour la région dite Prekmurje.) — XXXIV/1939, 251. 174

Beleška o obnovenem zboru dne 4. II. 1940 in o letnem poročilu.

069(4/9)

c) Muzeji v posameznih krajih

Baš Franjo. Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno zgodovinski del. Ljubljana 1931. — XXVII/1932, 228-30. 175

Oeena navaja vsebinsko prispevek J. Mala, ki je napisal zgodovinski pregled, analiziral obrtni oddelek ter podal sliko knjižnice in arhiva, R. Ložarja, ki je obdelal arheološke zbirke, B. Sario, ki je napisal zgodovinski pregled denarstva, in F. Steleta, ki je podal pregled likovnega ustvarjanja na Slovenskem s seznamom likovnih umetnin v muzeju. Priloge se nanašajo predvsem na Ložarjeva izvajanja o gospodarskem razvoju predzgodovinskega človeka na ljubljanskem Barju.

Baš Franjo. Otvoritev Muzeja kneza Pavla v Beogradu. [18. I. 1936.] (L'inauguration du Musée de Prince Paul à Beograd.) — XXX/1935, 173-4. 176
Zapisek poročila o otvoritvi muzeja in zbirkah.

Kovačič Fr[anc]. Postanek in razvoj mariborskega muzeja. [Die Entstehung und XXIII/1928, 256-68. 177

Razprava ima 3 poglavja: 1. Muzejsko društvo (256-61). - 2. Zgodovinsko društvo (261-6). - 3. Škofjski muzej (266-8). — Med organizatorji in sodelavci društva so omenjeni: J. Bancelari (256-7), L. Brolih (262), A. Čížek (262, 264), F. Ferik (256-8, 264), F. Ferlinz (256), K. Glaser (263), M. Heric (261), K. Ipavc (256, 261), A. Kaspret (264), J. Košan (261, 264), F. Kovačič (261-6), J. Kožuh (264), L. Kralik (259), H. Kraus (257), F. Leyrer (260-1), M. Ljubša (264), F. Majcen (264), G. Majcen (264), A. Matij (256-7), M. Matek (263-4), A. Medved (263-4), M. Murko (263-4), A. Nagy (256-7), M. Napotnik (266-7), E. Pfeffer (261), J. Pirmer (258), R. Pipuš (263-4), M. Pire (261), A. Rak (256-61), J. Riedler (256, 260), F. Rosina (263), P. Schlosser (260), W. Schmidt (260), H. Schreiner (262-4), A. Serpp (256), M. Slekovce (264-5), A. Stegenschek (263-4, 267), P. Strmšek (261), M. Straki (263), K. Strekelj (264), J. Trutsehl (256, 258), K. Verstovšek (253), I. Vreže (263), H. Weisthaler (261) idr.

069.012

č) Organizacija muzejev

Travner Vlad[imir]. Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev. [Die Bedeutung und der Wirkungskreis der Provinzmuseen.] — XXIII/1928, 246-50. 178

Razprava govori o organizacijskih problemih državnih, pokrajinskih in krajevnih muzejev ter zasebnih zbirk.

07/09

V. Časniki. Zborniki. Rokopisi

07

1. Časniki

Novak Vilko. Domovina. Mesečne novine za slovenski narod. — XXVIII/1932, 56-7. 179

Poročilo omenja, da je skupino prekmurskega tiska jezikovno že ocenil A. Pavel: ta prispevek pa opozarja na vsebino lista, ki je izhajal v Budimpešti od novembra 1920 do novembra 1922: urednik S. Mikola dokazuje v iredentističnih člankih samostojno narodnost Vendov-Prekmurcev; isto tendenco razodevajo tudi zgodovinski članki F. Ošlaja.

082 ČZN

2. Zborniki v ČZN

Kovačičev zbornik. Uredila Franjo Baš in Janko Glazer. Izdalo (kot XXXII letnik

Časopisa za zgodovino in narodopisje) Zgodovinsko društvo v Mariboru. — XXXII/1937, 340 + (II) str. + 32 pril. 180
Zbornik ima za uvod posvetilo Zgodovinskega društva v Mariboru ter čestitke sodelavcem in prijateljem F. Kovačiču za 70-letnico (str. 1-6).

[Ptujski zbornik. Uredil Franc Kovačič. Izdalo kot 2-4. snopič XXVII. letnika Časopisa za zgodovino in narodopisje Zgodovinsko društvo v Mariboru.] — XXVII/1933, [z dvojnimi štetjem strani:] (1-192) 65-256 + 41 pril. 181
Zborniku je F. Baš napisal uvod »Na pot: in njem je pregled historiografske in Ptujke ter posvetilo zborniku Muzejskemu društvu v Pljuju in V. Skrabarju (str. 65-6). — Upoštevanje doslavke in popravke na ovoj. str. 3.

091

3. Rokopis

Družović Hinko. Dva pergamenta s koralnimi notami v ptujskem muzeju. (Zwei Pergamente mit Choralnoten im Museum von Ptuj.) [Spis.] Hinko Družović. [3 slike na 3 pril.] — XXVII/1933, 158-60. 182
Razprava opisuje in pojasnjuje notna pergamenta iz 14. in 15. stoletja. — Zusammenfassung.

Glonar J[oz]. »Mashnie bukvi svetiga volbunka«. (Supplément à l'article «Un manuscrit slovène de Lešce.») [Spis.] J. A. G. [1 slika med besedilom.] — XXV/1930, 105-6. 183

Zapissek navaja pripombe k članku J. Kolnika »Slovenski rokopis z Leš« (CZV 1929, 174); knjiga Mashnie bukvi ni neznani slovenski tekst, ampak latinski misal v podružnici sv. Volbenka v Lešah; priobčena je tudi edina risba iz leškega rokopisa.

Hešič Fr[an]. »Kalobski« rokopis slovenskih pesmi iz l. 1651. (Le manuscrit des chansons slovènes de Kalobie datant de l'année 1651.) — XXVI/1931, 223-5. 184
Zapissek je dopolnilo k članku F. Kovačiča o kalobskem rokopisu (CZV 1930, 181); omenja, da je M. Majar poslal preps Pesmi o sv. Uršuli tudi S. Vrazu; objavljeni so odlomki iz Majarjevega pisma Vrazu z dne 8. V. 1844. Avtor primerja Majarjevo prepis pesmi, poslana F. Miklošiču in S. Vrazu, z izvirnikom. — Dodana so poročila o 3 obiskih M. Majarja v Zagrebu z odlomki z »Lelopisa« društva duhovne mladeži v zagrebškem bogoslovju.

Kotnik Janko. Slovenski rokopis z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja. (Un manuscrit slovène de Lešce près de Prevalje du milieu du 18e siècle.) [2 slike na pril.] — XXIV/1929, 174-89. 185
Razprava ima 2 poglavji: 1. Vsebinski pregled rokopisa s podatki o poreku, avtorju in starosti rokopisa (174-7). — 2. Izbor iz vsebine

rokopisa s komentarjem in objavo nekaterih narodopisnih zanimivosti: Pesem o vernih dušah, Pesem o sovražnikih, Narodna pesem. Ljudsko zdravilo za »vsikano, vrisano ali ofarano«, Zenilovanjsko vabilo, »Ti sveti sedem nebeski Rigili« s paralelo podobnega teksta iz Duhovne brambe, Razodetje sv. Brigite, O smrti sv. treh kraljev, Pridiga pred poroko, iz bukvice Tomaža Kempčana. — Faksimile prinaša začetek Zenilovanjskega vabila in zadnjih 5 kitic Narodne pesmi (177-89). — Résumé (189).

Kovačič Fr[an]. »Kalobski« rokopis slovenskih pesmi iz l. 1651. (Un manuscrit des poèmes slovènes, dit de Kalobie, de 1651.) — XXV 1930, 181-205. 186

Razprava ima 4 poglavja: 1. Opis rokopisa in njega vsebina (181-91). Rokopis je zbirka slovenskih cerkvenih pesmi iz sredine 17. stol.; ponovno je bil najden v ostalih A. M. Slomška; o njem je pisal M. Majar, omenja ga F. Kidrič, K. Strekelj pa je iz njega objavil pesem o sv. Uršuli; nadrobno sta opisani oblika in vsebina rokopisa. — 2. Čas postanka in pisatelj (191-3). Zbirka je nastala verjetno med leti 1643 in 1651, zbiratelj pa je duhovnik, morda F. Trpln. — 3. Tradicija kodeksa (194-200). O njegovih lasnikih in o poti kodeksa iz konjske okolice, kjer je verjetno nastal, v Kalobje; Slomška je rokopis verjetno izročil kateri od kalobskih župnikov; podrobneje so prikazani župniki M. Zagajšek, J. Rotar, A. Lukane, S. Kastele in M. Papreč. — 4. Matija Majar in kalobski rokopis (200-5). Majar je iz rokopisa prepisal pesem o sv. Uršuli, ki jo je poslal F. Miklošiču in jo je kasneje priobčil K. Strekelj; v svoji Pesmarici pa je Majar priobčil 4 pesmi, pri čemer se je od izvirnika oddaljil, kar dokazujejo objavljene paralele. — Zusammenfassung: Die Handschrift von Kalobie (205).

Mravljak Jos[ip]. Žički rokopis: češka velikonočna pesem. (Die Handschrift von Žiče: Böhmisches Osterlied.) [Spis.] Jos. Mravljak [in] V[áclav] Burian. [1 slika na pril.] — XXII/1927, 190-3. 187

Razprava ima 2 poglavji: 1. Nahajalščice in tekst. (Spis J. Mravljak.) Rokopis se nahaja v Univerzitetni knjižnici v Gradeu, kamor je prišel iz ukinjenega žičkega samostana v l. 1782/3; izvira iz 15. stol., vsebuje razne latinske molitve in razprave, eno nemško pesem in češko velikonočno pesem; besedilo češke pesmi je prepisano, prva stran besedila pa je na priloži tudi reproducirana. — 2. Transkripcija in nekoiki opomb k zgodovini in tekstu pesmi. (Spis. V. Burian.) Besedilo pesmi v žičkem rokopisu se ujema z besedilom v praškem rokopisu iz l. 1391; žičko pesem je napisal rojen Čeh, ubežnik pred husiti; zapis je idejni in zgodovinski zvezi s stiškim rokopisom; melodija se po mnenju J. Mantuanija v podrobnostih ne sklada s tisto, ki je ohranjena v husitskem kancionalu iz l. 1420.

Steska V[iktor]. Srednjeveški rokopisi v Sloveniji. S sodelovanjem Fr. Steleta opisal Milko Kos. Založilo Umetniško-zgodovinsko društvo v Ljubljani. 1931. — XXVII/1932, 49-50. 188
Poročilo o delu z bibliografskim uvodom o dosedanjih popisih srednjeveških rokopisov v Sloveniji.

Stupan Bogomir. E[ugen] Spektorski: Zgodovina socialne filozofije. [Zvezek I.] Izdala Slovenska matica v Ljubljani. Pre-

vedel iz rušvine Josip Vidmar. Ljubljana 1932. — XXVIII/1933, 47-8. 189
Ocena očita delu neolčnost in prikazovanju

historičnega materializma; eklektično stališče, ki ga zavzema avtor glede problemov, razodeva pomanjkanje historične metode, kar je glavna hiba dela.

Stupan Bogomir. E[vgenij] Spektorskiij: Zgodovina socialne filozofije. Zvezek II.

Izdala Slovenska matica v Ljubljani, 1933. — XXIX/1934, 75-6. 190

Occna očita delu pomanjkanje historične metode, medlost v prikazovanju družbenih pojavov in krivičnost v presoji miselnih pojavov, ki so prikazani dosledno skozi prizmo idealistične filozofije.

2

VERSTVO

235.3:92

I. Hagiografije

Cukala [Franc]. Veider Janez: Kneginja Ema, naša prva svetnica. 1939. Založila in tiskala Misijonska tiskarna Groblje-Domžale. — XXXIV/1939, 113-4. 191

Occna opozarja, da nas Veidlerjevo dokazovanje slovenskega izvora kneginje Eme ne prepriča, pri čemer avtor le dozdevno sledi izvajanjem L. Hauptmanna.

Kovačič Fr[anc]. Dvornik Fr[antišek]: Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. Prague 1933. — XXIX/1934, 70-5. 192

Occna navaja mnenja stavistov in zgodovinarjev o pristnosti in zanesljivosti legend ter opozarja na negativno stališče A. Cronie, ki ga Dvornik ne navaja; ob pregledu vsebine dela zavrača recenzor Dvornikove trditve o posvečenju sv. Cirila v duhovnika in škofa.

Lukman F[ranc] K[saver]. Kovačič Fran: Služabnik božji Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski. 1-11. del. Družba sv. Mohorja v Celju, 1934 in 1935. — XXX/1935, 101-4. 193

Occna navaja pregled vsebine dela s pripombami, ki se nanašajo na A. Karlina, F. Kosarja, Ph. Hequetta, I. A. Zupančiča, I. Orožna idr.

Turk J[osip]. Fr[anc] K[saver] Lukman: Martyres Christi. Trideset poročil o mučencih prvih stoletij z zgodovinskim okvirom. Celje 1934. — XXXI/1936, 90. 194

Poročilo.

276

II. Patrologija

Trstenjak Anton. Dr. Franc Ksaver Lukman: Izbrani spisi svetega Cecilija Cipriana. Prvi del: Pisma - Knjižica »O padlih«. (Cerkvenih očetov izbrana dela, izdaja Bogoslovna akademija v Ljubljani.) Tisk in založba Družbe sv. Mohorja v Celju, 1938. — XXXIII/1938, 118-9. 195

Poročilo opozarja zlasti na uvod, ki govori o življenju in spilih sv. Cipriana.

282(091)

III. Cerkvena zgodovina

282(091):262.2

1. Zgodovina cerkva, župnij, dekani

Kovačič Fr[anc]. Gradivo za prekmursko zgodovino. [Materialia historiam premu-

rianam spectantia.] [2 tabeli med besedilom.] — XXI/1926, 1-20. 196

Razprava ima 4 poglavja: 1. Topografija in zemljiški gospodje v 13. in 14. stol. (1-4). O posestvih elstercljanskega samostana iz Sv. Gottharda v gornjem Prekmurju po listini ogrskega kralja Andreja II. iz l. 1213; o posestvih templarjev na ozemlju današnje Cankove in v Gornji Lendavi; o posestvih grofov Hoholdov v Dolnji Lendavi. — 2. Desetina zagrebškega in čazmanskega kapitla (s sedežem v Varaždinu) v Prekmurju (4-6). Predvsem o sporih Baničev iz Dolnje Lendave z zagrebškim kapljtem. — 3. Prekmurske župnije l. 1334 in 1501 (6-8). Po dveh rokopisih v arhivu zagrebškega kapitla sta sestavljeni 2 tabeli s podatki o župnijah in župnikih v Prekmurju. — 4. Vizitacijski zapiski iz 17. in 18. stol. (9-20). Iz zapisnikov v nadškofjskem arhivu v Zagrebu za obdobje 1668-1760 so objavljeni podatki za župnije Dolnja Lendava, Bogojina, Turnišče, Beitinci, Dokležovje, Crenselvi in Dobrovnik; podatki se nanašajo na cerkvene stavbe in opremo, duhovnike ter šole in šolnike. — V zapiskih so omenjene tudi prekmurske cerkve, ki so propadle zaradi turških vpadov, zlasti v porečju Krke in Ledave.

Lukman Fr[anc] K[saver]. Škofa Karla Herbersteina bogoslužni red za cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Stražah. (Des Bischofs Karl Herberstein Gottesdienstordnung für die Wallfahrtskirche des hl. Franz Xaver in Straže.) — XXXII/1937, 132-8. 197

Razprava objavlja odlomke iz bogoslužnega reda, izdanega 24. V. 1778, ki razodevajo duha prosvetljenstva in rigorističnega janzenizma škofa K. J. Herbersteina; navodila opozarjajo na janzenistični katekizem F. A. Pougeta, na delo o pravi pobožnosti L. A. Muratorija, na pastoralne instrukcije sv. Karla Boromejskega s škofovim rigorističnim uvodom o spovedni praksi, ter prepovedujejo dušebrižniško pomoč v cerkvi frančiškam antijanzenizmom. — V zgodovinskem uvodu o gornjegrajski župniji in podružnicah je omenjen A. Steržinar. — Zusammenfassung.

M[ojčnik] V[inko]. Mravljak Josip: Nadžupnija in dekanija Vuzenica. Maribor 1928. — (Dostavek [napis.] F[ranc] Kovačič.) — XXIII/1928, 157-9. 198

Occna in dostavek k occni opozarjata, da vuzenška župnija ni pražupnija, ampak da je mlajšega izvora.

Munda M[atija]. Povjest župe sv. Barbare u Bedekovčini. 1726-1926. Napisao Vjekoslav Noršić. Samobor 1926. — XXII/1927, 201-2. 199

Poročilo omenja, da so pri obnovi cerkve sodelovali slovenski umetniki P. Markovič, I. Sojč in A. Zoratti.

Soklič Jakob. Knjiga bratovščine presv. Rešnjega Telesa v Slovenjgradcu. (Livre

de la fraternité du Saint Sacrement à Slovenjgradec.) [1 slika med besedilom.] — XXX/1935, 76-9. 200

Zapisek o knjigi iz župnijskega arhiva v Slovenjem Gradu; objavljena in opisana je naslovna stran knjige, med udi bratovščine so omenjeni slikarji F. M. in J. A. Strauss ter M. Scobi.

Soklič Jakob. Cerkev sv. Uršule na Plešivcu v zapisih škofa Tomaža Hrena. (L'Eglise de Sainte Ursule sur le Plešivec dans les notices de l'évêque Thomas Hren.) — XXXI/1936, 21-6. 201

Zapisek govori o Hrenovi spominski knjigi, ki jo hrani župnijski urad v Starem trgu pri Slovenjem Gradu; iz prvega njenega dela objavlja latinske tekste, ki govorijo o nastanku in razvoju cerkve sv. Uršule.

Soklič Jakob. Cerkev sv. Uršule na Plešivcu v zapisih škofa Tomaža Hrena. (Ecclesia s. Ursulae in monte Plešivec in notitiis Thomae Chroni episcopi.) — XXXIV/1939, 100-6. 202

Zapisek objavlja dva latinsko-nemška teksta in opisuje urbar cerkve sv. Uršule za dobo 1687-1724, ki ivorijo drugi del zapisov T. Hrena; opisani je tudi urbar za dobo 1693-1825, ki ga prav tako hrani župnijski urad v Starem trgu; iz urbarjev so izpisana imena kmetij in njih davke.

Stelč Fr[anc]. Gradivo za prekmursko zgodovino. [Materialien zur Geschichte von Prekmurje.] — XXII/1927, 1-9. 203

Razprava ima 2 poglavji: 1. Župna cerkev v Martjancih (1-6). O stavbi Juncia Aquile iz l. 1392 in cerkveni oprepi; objavljena sta latinska vizitacijska zapisnika iz l. 1698 in 1756, s podatki o cerkvi v Martjancih in podružnici v Pečarovcih; objavljeni so tudi zapisi in podpisi na ometu prezbiterja marjanske cerkve. — 2. Slovenska listina iz l. 1643 (6-9). Listina (o namenu marjanskega cerkvenega vinograda) je najstarejši spomenik prekmurske slovenščine; objavljena je po prepisu A. Trstenjaka.

Voštar Ignacij. Singer Stephan: Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales. Dekanat Ferlach. Kappel 1934. Samozaložba. [Poroča] I. Vošter. — XXIX/1934, 209-10. 204

Poročilo navaja po poglavjih vsebino dela o zgodovini spodnjega Roža in borovelske dekanije.

Voštar Ignacij. Singer Stephan: Kultur- und Kirchengeschichte des oberen Rosentales. Kappel 1935. — XXXIII/1938, 55-6. 205

Poročilo navaja po poglavjih vsebino dela o zgodovini gornjega Roža.

282(99):262.3

2. Zgodovina škofij

Kovačič Fr[anc]. Kovačič Fr[anc]: Zgodovina Lavantinske škofije. Maribor 1928. [Odgovor na kritiko] — XXI/1929, 129-32. 206

Odgovor na kritiko F. Sietla v Casu 1928/9, 137, predvsem pa na kritiko M. Ljubše v Bogoslovnem vestniku 1929, 81; odgovor pojasnjuje zlasti ustanovitve župnije in Novi cerkvi in za postavljanje Slovencev v škofski škofiji; dodan

je tudi popravek o Slomškovem posvetitvi v duhovnika J. Paviču.

Kovačič Fran[ce]. Nameravani škofijski sedež v Ptuj. (De erigenda sede episcopali Pettovii ad Dravum flumen.) — XXVIII/1933, 200-7. 207

Razprava obravnava vprašanje razmejitev škofovske, leobenske, krške in lavantinske škofije na Spodnjem Stajerskem in nameravani sedež lavantinske škofije za časa Jožefa II. v Maribor, Celje, Ptuj ali Slovensko listico, pri čemer se poslužuje aktov lavantinskega škofijskega arhiva, zlasti dopisov škofa L. M. Firmiana — Summarium.

Novak Vilko. Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története. 2. zv. Szombathely 1929. — XXVI/1931, 272-4. 208

Poročilo navaja iz dela o zgodovini sombatske škofije podatke, ki se nanašajo na zgodovino Prekmurja; Slovincem pravi škof je bil J. Szily, ki je podpiral prizadevanja M. Küzmica; madžarski pritisk pomeni delo škofa I. Szabója; delo škofa V. Istvána pa v knjigi ni omenjeno.

Novak Vilko. Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története. III. kötet. Történelmi névtár. Összeállította - Szombathely 1935. Založil urednik. — XXXI/1936, 46-8. 209

Poročilo o 3. zvezku zgodovine sombatske škofije so priključene bibliografske dopolnitve k 2. in 3. zvezku; v njih so navedeni slovensko delujoči prekmurski duhovniki: I. Baša, J. Baša, J. Borovnjak, F. Ivanóczy, J. Kleki st., J. Kleki ml., P. Kolar, J. Košič, M. Küzmilč, F. Novak, V. Raikovič, F. Rogáč, J. Sakovič, M. Sisek, F. Štüll in S. Zemlč.

Turk Josip. O početkih ljubljanske škofije. [Popravki in dostavki.] (De diocesis Labacensis origine.) — XXXII/1937, 75-111. 210

Razprava ima namen popraviti zgodovinsko zmojo, da je bila ljubljanska škofija takoj po ustanovitvi izvzeta izpod oblasti oglejskega patriarha in neposredno podrejena sv. stolici, s tem v zvezi pa tudi zmole o početkih ljubljanske škofije in njenem obsegu. To obravnava v 5 poglavjih: 1. Mnenja zgodovinarjev (75-7). Navedene so trditve F. Ughellija, J. V. Vaivasorja, A. Jelloušek, P. Illizingerja, A. Dimliza, J. Grudna in F. Pokorna. — 2. Naziranje ljubljanskih škofov (78-9). Citirani so odlomki iz uradnih listin S. Lamberg, J. Tavčarja, T. Hrena in O. F. Buchheima. — 3. Naziranje sv. stolice (79-80). — 4. Pričanje virov (80-90). Objavljeni in tolaženi so odlomki iz osmih cesarskih in papeških listin. — 5. Jurisdikcijski spori avstrijske vlade z oglejskim patriarhom in spori ljubljanske škofije z oglejsko, salzbursko in brixensko škofijo. Navedeni so zgodovinski podatki o razvoju in propadu oglejskega patriarhata, o ustanovitvi goriske nadškofije, o snodah v Vidmu in Sianjelu, o baselskem koncilu itd. (90-9); rast ljubljanske škofije je prikazana zlasti za dobo T. Hrena s podatki o prisvojenih župnijah in cerkvah na Bledu, v Sentvidu pri Ljubljani, Sorli, Radovljici, Kranju, Smihelu pri Pliberku, Sv. Nikolaju pri Beljaku, Saleku in Skalci ter s podatki o sporih s samostanoma v Kostanjevici in Bistri (95-111). — Summarium (111).

282(99):271

3. Zgodovina redov in samostanov

Kovačič Fr[anc]. K starejši zgodovini minoritskega samostana v Ptuj. [Zur

älteren Geschichte des Minoritenklosters in Ptuj.] — XXII/1927, 149-68. 211

Razprava ima 2 poglavji: 1. Ustanovitev samostana (150-61). Navedeno so izjave avtorjev, ki menijo, da je samostan ustanovil okoli 1239 Friderik II. Ptujski ali pa Ulrik Walsee; tako trdi B. Polonja, H. Piregger, S. Povoden, M. F. Mayer, A. Muehar, G. E. Friess, J. Gruden, M. Slekovec, I. Lapajne, A. Krempf, F. Rašp, A. Klein, J. A. Caesar, J. Wendt von Wendenthal, Marian, E. Damisch in W. Lazius. - Proti njim so navedeni dokazi »ex silentio« za trditve, da so samostan ustanovili Ptujski gospodje med 1. 1276-1280: listine 13. stol. nikjer ne omenjajo minoritskega samostana, medtem ko večkrat govorijo o dominikanskem samostanu, ki ga je ustanovil salzburški nadškof i. 1230. Ker so bili minoriti vneti pristaši Habsburžanov, nastopijo šele po njihovi zmagi nad Otokarjem II. i. 1276 ugodne razmere za ustanovitev minoritskega samostana. - O Walseevih ni v listinah do konca 13. stol. nobenega sledu o njihovi zvezi s Ptujem. - Reverz gvardijana F. Tulina iz leta 1399 izpriluje, da so samostan ustanovili Ptujski gospodje. - 2. Regesti iz starejših ustanovnih listin. Podatki o cerkveni stavbi (162-8). Regesti iz listin, ki se nanašajo na dobo 1328-1528, nudijo podatke o ustanovu Hermannu von Lindaw (Lendava?), Frideriku I. Celjskega, Pesniških vitežev, Devinskih grofov idr.; v njih sta omenjeni tudi hiša in šola ptujskih minoritov v Radgoni, pomemben pa je tudi podatek o vinogorskem zboru pri Sv. Marjeti ob Pesnici dne 28. IV. 1528.

Kovačič Fr[anc]. Kdaj je nastal mariborski minoritski samostan? [Von der Entstehung des Minoritenklosters in Maribor.] — XXIII/1928, 151-3. 212

Zapisek ugotavlja proti trditvam R. G. Puffa, I. Orožna in Mariana, ki postavljajo ustanovitev samostana v l. 1282 oziroma v l. 1284 in 1302, da je bil samostan ustanovljen že pred l. 1274, kakor je razvidno iz mašne ustanove za Ulrika Mariborskega; oporoka nekega Wulfinga pa zahteva, da postavimo ustanovitev samostana celo pred l. 1250; prva listina je objavljena v celoti, druga pa v odlomku.

Trstenjak Anton]. Pax et bonum. Spominski listi, posvečeni sedemstoletnici minoritskega samostana v Ptuj. Izdal in založil minoritski samostan v Ptuj 1939. — XXXIV/1939, 127-8. 213

Poročilo o zborniku, v katerem je večino člankov napisal M. Godina.

Zelko Ivan. Doneski k prekmurski zgodovini. [Viteški redovi.] (Beiträge zur Geschichte von Prekmurje. Die Ritterorden in Prekmurje.) — XXXI/1936, 68-77. 214
Razprava navaja podatke: o posesti bratov božjega groba na Cankovi po darilni listini Andreja II. iz l. 1212 (68-9); o posesti templarjev oziroma hospitalitov v Gornji Lendavi s podatki o fevdalih na tem področju v 13. in 14. stol. (Hoholdi, Banflji, Széchyji idr.) (69-73); o posesti templarjev v Murski Soboti in Selu po vizitacijskih zapisnikih v arhivu somboteljske škofije s poudarkom na umetnostno zgodovinski pomembnosti romanske kapele v Selu (73-7). - V tej zvezi opozarja razprava na izsledke M. Kosa, F. Kovačiča, F. Steleta in J. Košiča. — Zusammenfassung (77).

282(091):284

4. Zgodovina reformacije, protireformacije in jožefinizma

Baš Franjo. Winkelmann Erich: Zur Geschichte des Luthertums im Untersteiri-

schen Mur- und Draugebiet. [Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neueren Österreich. 54.-58. Jg., 1933-1937.] — XXXIV/1939, 117-8. 215

Očna navaja bibliografske podatke iz slovenske historiografije, ki bi jo avtor lahko uporabljal, naveden je pa poročilo o avtorjevih izsledkih glede na protestantsko emigrantsko postajo v Petaneh in glede na razvoj protestantizma v Prekmurju.

Glazer Janko. Donesek k poglavju o naših jožefincih in redemptoristih. [Ein Beitrag zum Kapitel von unseren Josefiniten und Redemptoristen.] — XXII/1927, 195-6. 216

Zapisek daje podatke o kroniki v ruškem župniškem arhivu, ki jo je v nemščini spisal J. N. Godina; objavljen je odstavek iz dnevnika M. Wurzelja o življenju in delu J. N. Godine; iz Godinove kronike pa je objavljen odlomek, ki pripoveduje, kako je l. 1834 neki redemptorist iz Maribora v Rušah izganjal hudila, kar osvetljuje stališče jožefincev do redemptoristov.

Glazer J[anko]. Posch Andreas: Die kirchliche Aufklärung in Graz und an der Grazer Hochschule. Festschrift der Universität Graz 1937. Graz, Leuschner & Lubensky. — XXXIV/1939, 118-9. 217

Poročilo omenja, da delo obravnava kot glavne predstavnike graškega cerkvenega prosvetljenstva tri Slovence: A. J. Lubyja, G. Rojka in F. Gmelnarja.

Turk Jos[ip]. Kritične pripombe k tekstu Hrenovega memoriala o zgodovini reformacije na Slovenskem. [Kritische Bemerkungen zum Texte des Memorials von T. Hren.] — XXII/1927, 88-9. 218

Zapisek ocenjuje redakcijo memoriala, ki jo je priredil P. Hitzinger, ter opozarja na nečnosti in popravlja pogoške v tej izdaji in v novi izdaji F. Kidriča.

Zeiko Ivan. K zgodovini reformacije v Prekmurju. (Zur Geschichte der Reformation in Prekmurje.) — XXXII/1937, 112-22. 219

Razprava opisuje razvoj protestantskega gibanja na podlagi protestantskega vizitacijskega zapisnika iz l. 1627 in katoliških vizitacijskih zapisnikov iz l. 1698 in 1756, ki so ohranjeni v somboteljskem muzeju in škofjskem arhivu; zapisniki omenjajo prekmurske župnike v Murski Soboti, Gornji Lendavi, pri Sv. Juriju, v Perfoči, Tišini, Martjancih, Velikih Dolčicah, Gornjem Seniku, Kančoveh - Sv. Benediktu, Selu in Gornjih Petrovcih. - V razpravi so uporabljeni in dopolnjeni izsledki S. Payra, J. Grudna, F. Ivančevca in J. Košiča o protestantskem gibanju v Prekmurju. — Zusammenfassung.

29

IV. Mitologija

Baš Franjo. Mitrov ml. — XXXIV/1939, 139. 220

Zapisek navaja izsledke C. Clemena v članku »Der Mitrasmithus« v reviji Bonner Jahrbücher 1937.

308

I. Sociografija

Baš Franjo. Jurančič Josip: Iz šole za narod. Ljubljana 1930. [Slovenska] [šolska] m[atica]. — XXVI/1931, 286-7. 221

Oena primerja Jurančičovo delo s spisom publicista F. Erjavea »Slovenec«, medtem ko ta obravnava razvitega kmeta in ga postavlja za splošni primer, pa Jurančič daje pregledno sliko gospodarskih in socialnih razmer, v katerih živi večina zaostalih kmetov na kobanskem Remniku.

Baš Franjo. Josip Jeraj: Naša vas. Oris vede o vasi. Ljubljana 1933. — XXIX/1934, 81-2. 222

Oena očita delu, da obravnava slovensko vas le na splošno in teoretično in da stopajo zato preveč v ozadje komparativna sociološka vprašanja; narodopisno gradivo, ki je zbrano, zato tudi ni strnjeno v narodopisno sistematično vasl.

Bohinec V[alter]. Kerenčič Jože: Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorica. Ponatis iz revije »Obzorja« 1938. Izdal, založil in opremil avtor. Maribor 1939. — XXXIV/1939, 132-3. 223

Poročilo navaja vrsto statističnih podatkov iz razprave, ki ugotavlja v nezdruhlivih zemljiških odnosih vzroke za težak ekonomski in socialni položaj vinskičarjev, želarjev in kmetov.

31

II. Statistika

Baš Franjo. Zwitter Fran: Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. Razprava znanstvenega društva v Ljubljani, 14. Historični oddelek, 5. Ljubljana 1936. — XXXIII/1938, 217-9. 224

Oena vrednoti delo, ki je predvsem analiza zgodovinskega razvoja slovenske populacije; prebivalstvo in njegova struktura se spreminjata vzporedno z gospodarskim razvojem, zato je gospodarska rustikalna konservativnost pri nas povzročila zastoj populacije.

Mravljak J[osip]. Splošni pregled Dravske banovine. Priredil državni statistični urad v Zagrebu. Izdala kraljevska banska uprava dravske banovine. Ljubljana 1939. — XXXIV/1939, 233-4. 225

Poročilo prikazuje nekatere podatke statističnega pregleda in opozarja na pomanjkljivosti zlasti pri klasifikaciji krajev.

Tominšek Jos[ip]. Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1936/37, 1937/38, 1938/39. Sestavi prosvetni oddelek kraljevske banske uprave. V Ljubljani 1937, 1938, 1939. — XXXV/1940, 98. 226

Poročilo s pregledom podobnih dotedanjih publikacij.

Zwitter Fran. Prva štajerska narodnostna statistika. (Die erste steiermärkische Nationalitäten-Statistik.) [2 tabeli med besedilom.] — XXXII/1937, 190-3. 227

Razprava analizira podatke iz prvega štetja

prebivalstva po narodnostnem načelu l. 1830; navedeni so tudi podatki iz zasebnih statistik pred l. 1830 in iz uradnih statistik do l. 1910.

32

III. Politika

323

1. Politična in narodna gibanja

323(091)

a) Zgodovina političnih gibanj

Baš Franjo. Kolar I[van] J.: Preporodovci. Kamnik 1930. — XXVI/1931, 126-7. 228

Poročilo omenja l. Endlicherja in A. Jenka ter poudarja, da je aktivnost Preporodovcev imela svoj izvor v revolucionarnosti socializma.

Baš Franjo. Dobrovoljci, kladivarji Jugoslavije. 1912-1918. Zbrali in uredili dr. Turk Ernest, Jeras Josip, Paulin Rajko. Ljubljana 1936. Izdaje in samozaložba »sreskih organizacij saveza ratnih dobrovoljcev kraljevine Jugoslavije« v Ljubljani in Mariboru. — XXXIII/1938, 54-5. 229

Poročilo omenja, da vsebuje delo predvsem dobrovoljske spomine, in poudarja potrebo po objavi dokumentarnega gradiva.

K[ovačič] F[ranc]. Erjavec Fran: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. V Ljubljani 1928. Izd. in založila Prosvetna zveza. — XXV/1930, 241-3. 230

Poročilo navaja vsebino knjige o razvoju političnega, prosvetnega in tudi gospodarskega delovanja, ki ga je razvijala konservativna katoliška stranka, s pripombo, da je bilo zgrešeno, ko se je temu političnemu gibanju dalo ime »katoliško«.

Tominšek Josip. Dr. Dragotin Lončar: Politično življenje Slovencev. V Ljubljani 1921. Izdala in založila »Slovenska Matica«. — XXII/1927, 97. 231

Poročilo.

323.I(091)

b) Zgodovina narodnega gibanja

Baš Franjo. K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem. (Slomškov spomenik v Mariboru.) (Étude sur la vie nationale dans la Styrie inférieure.) — XXVI/1931, 23-38. 232

Razprava ima naslednja poglavja: Sodobne gonilne sile (23-5). - Doba čitainškega rodoljublja in priprave za Slomškov spomenik (25-31). - Nove naloge in potreba podrobnega dela (31-5). - Temeljni podrobnosti organizacije (36-40). - Usmerjenost novih organizacij (40-5). - Razmere za časa politve in ljubljanskega programa 1870 (45-52). - Narodne organizacije in borba za slovensko upravo na vltku (52-6). - Idejna in taktična trenja (56-9). - Ločitev duhov in nazadovne organizacije (59-63). - Politve in razmere 1873 (64-9). - Politve in razmere 1874 (69-73). - Pomirjenje in postavitev Slomškovega spomenika (73-85). - Značaj slovenske sloge (85-8). - Sklep (88). - Za leta 1865-1878 je navedena vrsta podat-

kov o čitainleah, taborih, o političnih strankah in bojih, o kulturno-prosvetnih in gospodarskih organizacijah, o »Slovenskem gospodarju« in »Slovenskem narodu« itd. Ti podatki se nanašajo na Maribor in na druge pomembnejše kraje slovenske Stajerske, predvsem na Celje (41-2, 57, 63), Ljutomer (34, 39, 51, 55, 62) in Ptuj (55, 57, 68, 74). — Ob teh podatkih srečujemo slededeča imena: J. Bleiweis (44, 48, 81-2, 85), H. Costa, (44, 48), F. Ceh (33), F. Dominkuš (26, 34, 45-6, 51, 53, 56, 59, 62, 69, 74, 82, 87), F. Feuš (60), I. Geršak (55, 68, 74), M. Glaser (69, 74-6, 81, 84), L. Gregorec (39, 59, 60, 87), F. Grizoid (81), M. Herman (35, 50, 53-4, 56, 61, 65, 81), D. Huber (55), B. Ipavie (27), F. Jančar (33, 62), J. Jedlička (29), J. Jurčič (43, 52, 57-8), I. Kačič (75-9, 82-4), A. Klemenčič (55), F. Kosar (29, 31, 41, 48, 52-4, 57, 60, 65, 77, 80, 86-7), P. Kozler (46, 50), A. Kremlj (25, 30), V. Kukovec (55, 72), I. Lapajne (62, 73), M. Lendovšek (85), F. Levstik (23), M. Majar (81), J. Majelger (39, 51, 85), I. Matjašič (29, 79, 84), I. Miklošič (45), S. Modrinjak (25), J. Muršec (51), J. Pajk (51-4, 57-8, 60-1, 63, 65, 74), B. Pernišek (73), I. Petrovar (50), J. Ploj (26, 34, 55, 65), M. Prelog (29-30, 33, 35, 38-9, 49-50, 53-6, 60-1, 64), F. Račič (36), F. Radej (43, 62, 72, 82), P. Radics (48), B. Rašč (32, 34, 37, 39-40, 43-4, 51, 55-7, 59-63, 66, 68), A. Rak (45), F. Rapoe (43, 53, 66, 70, 72), R. Razlag (33-4, 58, 74, 86), M. Reiser (77-84), F. Remeč (32), J. V. Ribte (69), Jan. Sernee (28-30, 34, 38, 54, 56, 60-2, 69, 72-4, 87-8), Jos. Sernee (87), F. Skaza (53-4), J. Stadler (71), J. M. Stepišnik (37, 41, 49, 58), L. Stepišnik (33), J. Stritar (23, 51, 57), J. J. Strossmayer (36), B. Sinko (60, 74), J. Sue (40-3, 49, 70, 87), J. Suman (29, 51, 57, 68, 60-3), A. Tappeler (28, 37), A. Tomšič (34, 39, 43, 48, 50, 55), D. Trstenjak (26, 34-9, 46, 60-1, 65), J. Utaga (29, 32-3, 37-9, 42-4, 48-9, 53, 55-7, 69-61, 67, 71-4), L. Vogrin (29), J. Vošnjak (33-4, 36, 38-9, 43-4, 51, 55-6, 58, 81-2, 65, 72, 74, 81), M. Vošnjak (72), G. Wurmbbrandt (65), F. Zajec (75-7, 81), V. Zarnik (35, 38, 57-8), F. Zager (51) in J. Žitsek (74). — V eceloti sta objavljena 2 pesmi: pismo R. Razlaga F. Feušu z dne 12. XII. 1876 in pismo Jan. Serneea bratu Josipu z dne 18. III. 1878 (86-8). — Zusammenfassung: Beiträge zur Geschichte der nationalen Entwicklung der stelerischen Slowenen 1885-1878 (89).

Baš Franjo. Suette Hugo: Der nationale Kampf in der Südsteiermark 1867 bis 1897. Veröffentlichungen des Instituts zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München und des Instituts für ostbairische Heimatforschung in Passau. Nr. 12. München 1936. — XXXI 1936, 149-50. 233

Oena očita disertacij slabosti metodičnega, materialnega in načelnega značaja, zlasti uporabo predvsem celjskih nemških virov, ki so sicer stvarno in z dobro voljo izčrpani, ki pa morajo prikazati le narodnostne razmere v Posavju, ne pa tudi na ostalem spodnještajerskem področju.

Baš Franjo. Ljutomerski tabor. — XXXIV/1930, 256. 234

Zapisek vprašuje o prostoru in fotografijah tabora ter o udeležencih s Prekmurja.

Ilešč Fr[an]. Prvi dve »bèsedi« v Gradcu dne 23. marca in 15. junija 1851 »od slavnjanskih rodoljubov napravljene«. [Poljske pesmi na njih programu.] (Die ersten zwei Bèsede in Graz.) — XXXI/1936, 1-21. 235

Razprava ima uvod in 2 poglavji: [Uvod.] O prvi graški bèsedi sta pisala J. Barie in I. Lah; prvo slovensko bèsedo so priredili v Ljubljani dne 30. V. 1848; prirejanju bèsedi je bila namenjena »Slovenska grlica«; o njenih izdajah so navedeni novi bibliografski podatki, ki jih je zbral J. Glazer (v dostavku uredništva) in dopolnjujejo podatke P. Kozine (1-4). — I. Sodobna

poročila o prvih graških »bèsedah« (4-13). Na drobno je prikazan spored obeh bèsed z deli iz slovenske, hrvaške, češke, slovaške in poljske književnosti ter dodana pojasnila o avtorjih, uglasbiteljih, izvajalcih in poročevalcih; med njimi so omenjeni: V. Bučar, J. Flajšman, B. Ipavie, G. Ipavie, I. Kopač, V. Lisinski, F. Magdič, F. Malavašič, K. Mašek, J. Muršec, I. Padovae, B. Potočnik, P. Preradović, F. Prešeren, R. Razlag, G. Rihtar, F. Rusan, A. V. Růžicková, M. Semrajc, J. Skedi, M. Sušteršič, L. Toman, J. Urbančič in L. Vukotinović. — 2. Poljske pesmi v programu »bèsed« (13-9). Spesnila sta jih T. S. Nowosielski in A. Miekiewicz, uglasbila J. Nowakowski in F. Witczek, peta pa jih je H. Hożman-Majeranowska; objavljen je tekst prve pesmi v izvirniku in prevodu ter odlomek druge pesmi v izvirniku. — V dostavku sta omenjeni še 2 bèsedi v letu 1851/52 (19-21). — Zusammenfassung (21).

Ilešč Fr[an]. Narodna »bèseda« pri Mali Nedelji 1. 1867. (Das Volksmeeting bei Mala Nedelja i. J. 1867.) — XXXIII/1933, 165-81. 236

Razprava ima 4 poglavja: 1. Bučkova ljudska bèseda 1. 1867 je bila zamišljena kot proslava A. Kremlja na predlog ptujske čitalnice in na pobudo B. Rašč; ob tej priložnosti naj bi se igrala igra F. Remeč »Samo«; proslavo sta pripravljala A. Kranje in B. Gregorič (165-70). — 2. Gostje na proslavi so bili B. Rašč, G. Krek, M. Herman, F. Dominkuš, M. Prelog idr.; govorili so A. Klemenčič, M. Prelog, D. Celnik idr.; ker je bila igra »Samo« prepovedana, so člani ptujske čitalnice uprizorili 2 drugi igri (170-6). — 3. Stajerski rodoljubi so namenjavili prirediti tudi bèsedo v spomin L. Volkmerja pri Sv. Urbanu in v spomin S. Modrinjaka v Podravju; bili pa je tabor v Ljutomeru 1. 1868 (176-9). — 4. Stari ljudje pri Mali Nedelji se še spominjajo bèsede (180). — Zusammenfassung (180-1).

323.13/17

2. Narodnostno vprašanje

323.13/14

a) Iredentizem

Baš Franjo. Morocutti Camillo: Großdeutschland - Großsüdslawien. Wien 1928. — XXIV/1929, 123-6. 237

Oena upošteva, da knjiga na neznanstven in diletantski način polvarja dejstva in skuša prikazati Slovence kot nekulturne raznarodovalce, Nemce v Sloveniji pa kot narodne in kulturne trpinke; navaja tudi vrsto podatkov o raznarodovalnem delu Nemcev do konca 1. svetovne vojne zlasti na področju mariborskega in ptujskega okraja; v tej zvezi objavlja številne odlomke iz listin mariborskega občinskega sveta, omenja primere občine Partinje, A. Korosec, I. Kežarja, J. Vrečka, K. Kodermana itd., navaja podatke o J. Orntgu ter omenja še ptujske, ljubljanske in mariborske dogodke 1. 1908.

B[aš] F[ranjo]. Wutte Martin: Miesstal und Unterdrauburg. — XXX/1935, 84-93. 238

Zapisek dokazuje proti M. Wutteju, da ima Jugoslovanci iz zemljepisnih, zgodovinskih, narodopisnih in narodnostnih razlogov pravico do posesti Mežiške doline in Dravograda ter odklanja njegovo pristransko in neobjektivno prikazovanje dogodkov ob prevratu na Korškem; v tej zvezi daje v pretes tudi trditve K. Rhamma in K. Czörniga ter naniza vrsto podatkov za gospodarsko in kulturno zgodovino obravnavanih krajev in za zgodovino korškega piebiseita.

Baš Franjo. Bruckner Hans: Der Deutsch-slowenische Grenzraum. Die südostdeut-

sche Volksgrenze. Berlin 1934. — XXX/1935, 181-3. 239

Ocena zavrača propagandni spis, ki Slovence na Koroškem in Stajerskem proglašja za kulturno in politično nemško usmerjene, po jeziku pa za Vende-Windischerje.

Novak Vilko. Mikola Sándor: A vendég múltja és jelene. Budapest [brez letnice]. — XXVII/1932, 57. 240

Poročilo o iredentistični brošuri »Minulost in sedanjost vendstva«, v kateri se avtor neupravičeno sklicuje na A. A. Sahmatova, ko govori o poslovanjenju keltskih Vendov v Prekmurju.

Savnik R[oman]. G[erhard] Werner [ps. Carstanjen Helmut]: Das Deutschtum des Übermurgebietes [Prekmurje]. Geogr. Jahresbericht aus Oesterreich, XVII. Band, 1933. — XXI/1934, 216-9. 241

Ocena odkriva samovoljna in revizionistična tomačenja v delu o nemški narodni manjšini v Prekmurju ter navaja statistične podatke o narodni pripadnosti prebivalstva v nekaterih krajih.

323.15

b) Narodne manjšine

Baš Franjo. Chmelař Joseph: Les minorités nationales en Europe centrale. Prague 1937. — XXXI/1938, 154. 242

Ocena očita delu, da za slovensko Stajersko navaja netočne statistične podatke in se oslanja na starejše zemljevide.

Baš Franjo. Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart. Grundsätzliches zur Minderheitenfrage. Im Selbstverlage des Slowenischen Kulturverbandes. Klagenfurt 1937. — XXXIII/1938, 120. 243

Poročilo o spomenici koroških Slovencev, ki utemeljuje narodnosne težnje slovenske manjšine v Avstriji zlasti glede šolstva.

Kotnik J[ankol]. Dr. Lavo Čermelj: Life-and-death-struggle of a national minority. Ljubljana 1936. — Dr. Lavo Čermelj: La minorité slave en Italie. Ljubljana 1938. — XXXIII/1938, 222. 244

Poročilo o knjigi v angleščini in o francoskem prevodu njene redakcije.

Sedivý J[an]. Stankiewicz Ks. Adam: Rodnaja mowa u swiatyniach. [Narodni jezik v beloruski cerkvi.] Wilnia 1929. — XXVI/1931, 275-7. 245

Poročilo o delu, spisanem v obrambo pravic katoliških Belorusov do uporabe svojega jezika v cerkvi proti polonizaciji, ki jo izvaja višji kler na Poljskem.

323.17:342.573.3

c) Plebisciti

Dolar Anton. Koroški plebiscit in načelo paritete. (Das Kärntner Plebiszit im Lichte des Paritätsprinzips.) — XXXII/1937, 246-56. 246

Razprava ugotavlja, da je postalo pravno načelo paritete, ki teoretično pomeni višek demokratičnosti in pravičnosti, krivično in neumestno v primeru koroškega plebiscita zaradi kon-

kretnih disparitet med Nemci in Slovenci. - V razpravi so navedena dela, ki so jih o koroškem plebiscitu napisali M. Wutte, G. In der Mauer in I. Tomšič. - V zvezi z dogodki so v razpravi omenjeni R. Maister, L. Ehrlich, A. Ferjančič, A. Dolar, K. Smiljančič, J. Trunk, I. Zolger in V. Jovanović, v celoti sta objavljene pismi A. Dolarja predsedništvu deželne vlade v Ljubljani in J. Cvijiča R. Maistru. — Zusammenfassung.

Kotnik Fr[an]. Boj za Koroško. Spominska knjižica ob 5-letnici koroškega plebiscita. Zbral in uredil Dr. Valentin Rožič. Ljubljana 1925. Založba »Jug«. — XXI/1926, 146-7. 247

Poročilo navaja vsebino spominskega zbornika, predvsem člankov, ki govorijo o bojih za Koroško pred plebiscitom; obširneje povzema podatke iz članka J. Maia o zgodovini koroškega slovenskega šolstva, v katerem so tudi dopolnitve k bibliografiji F. Simončiča.

325.2

3. Izseljenci

D[olar] A[nton]. Tomšič Ivan: Nekaj misli glede znanstvenega dela o inozemskih Jugoslovanih. Ponatis iz Slov. Pravnika 1939. Ljubljana 1939. — XXXIV/1939, 233. 248

Poročilo o članku, ki opozarja tudi na potrebo, da postane študij o izseljencih učni predmet na vsučilišču.

33

IV. Gospodarstvo

33(091)

1. Gospodarska zgodovina

33(091)

a) Splošna gospodarska zgodovina

Baš Franjo. Sakázov Ivan: Bulgarische Wirtschaftsgeschichte. Berlin 1929. — XXIV/1929, 218-25. 249

Poročilo navaja tudi podatke iz politične zgodovine Bolgarije ter obrobni deželi in krajev. Bizanca, Rusije, Turčije, Dubrovnika, Benetk, Genova itd.

Veble Andrej. Dr. Melitta Pivec-Stelč: La Vie économique des Provinces illyriennes [1809-1813] suivie d'une bibliographie critique. Paris 1930. — XXVI/1931, 261-9. 250

Poročilo prinaša nadrobni prikaz vsebine dela po poglavjih: 1. Postanek in organizacija ilirskih dežel. 2. Izvršitev kontinentalne zapore v Iliriji. 3. Gospodarski položaj ilirskih dežel.

33(091):333

b) Posedna zgodovina

Baš Franjo. Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. I. Gornjegrajsko na prehodu iz XVIII. v XIX. stoletje. (Zur Geschichte des Gebietes von Gornji grad. I. Das Gebiet von Gornji grad am Übergange des XVIII. ins XIX. Jahrhundert.) — XXXIII/1938, 1-16. 251

Razprava obravnava gradivo iz zgodovinskega opisa »Historische Gutbeschreibung« iz l. 1802, ki ga je doslej kot vir uporabljal le C. Schmutz; v njem so podatki predvsem za gospo-

darsko zgodovino gornjegrajskega področja (poljedelstvo, lov, ribolov, gozdarstvo, živinoreja, obrt, trgovina, promet), pa tudi za upravno-pravno zgodovino (uprava, dajatve) in za splošno kulturno zgodovino (prosveta, zdravstvo, socialno skrbstvo, naseljenost itd.). — *Zusammenfassung.*

Kos Milko. Lang Alois: Die Salzburger Lehen in Steiermark bis 1520. Graz 1937, 1939. [Beiträge zur Erforschung steirischer Geschichtsquellen, 43, 44.] — XXXV/1940, 86-7. 252

Očena poudarja pomembnost dela tudi za posredno zgodovino plemiških rodbin v naših krajih in opozarja na nekatere nepravilnosti glede lokalizacije krajev.

Mravljak Josip. Muta, Grad Muta, mitnica in urad. [Muta. Das Schloss, Zollhaus und Mautamt.] — XXIII/1928, 42-52. 253

Razprava prikazuje zgodovino fevdne posesti na Muti. Po smrti Bernarda Mariborskega iz rodbine Španhajmceev l. 1147 preide pokrajino na levem bregu Drave, imenovana Dravski gozd, k štajerski marki; z mejo preloži jo dalje proti zapadu tudi obmejno mitnica v Muto (42-4). — Muta z okolico, mitnica in grad spadajo pod bamberško škofijo, od katere jo v 13. stol. dobijo v fevd najprej Babenberžani, nato Greifenfelsi, Otokar J. Přemysl, po l. 1278 pa Habsburžani; le-ti si jo po sporu s Henrikom Vltuškim prisvojijo in jo čele l. 1341 vrnejo v last bamberškemu škofu, od katerega jo dobe zopet v fevd, ki ga upravljajo razni graščaki; v 15. stol. se omenjata O. Pergauer in W. Spangsteiner; slednji se spopade z Bernardom Ptujskim (44-7). — L. 1425 preide Muta v last Celjskih grofov, po borbi za njihovo zapuščino pa v last Habsburžanov; v 16. stol. se omenjajo zadnji lastniki Eibiswalderji (47-50). — V dostavku so iz listin in urbarjev navedeni podatki o dajatvah in podložnikih urada na Muti. — Kot priloga sta objavljeno dve listini: 1. Pogodba med bamberškim škofom Henrikom in Henrikom Greifenfelsom zastran Mutenberga. 2. Vojvoda Albrecht se odreja pravici do gradu na Muti in prizna isto bamberškemu škofu (50-2).

Mravljak Josip. K zgodovini uprave Sentpavelske posesti na Fali. (Contributions historiques concernant l'administration du domaine St. Paul à Fala.) — XXXI/1936, 126-9. 254

Zapisek navaja po urbarju iz l. 1289 urade, ki so spadali pod upravo sentpavelske posesti na Fali; iz arhivskih virov in iz zgodovine B. Sehnolza navaja podatke o upraviteljih; navedeno opiše vsebino pogodb, ohranjene v sentpavelskem arhivu, ki jo je samostan sklenil z upraviteljem na Fali dne 24. IV. 1582.

33(091):333.34

c) Urbarji

Blaznik Pavle. Kos Milko: Urbarji salzburske nadškofije. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. 1939. [Viri za zgodovino Slovencev. Knjiga prva. Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek prvi.] — XXXIV/1939, 219-21. 255

Poročilo navaja iz uvoda dela obširne podatke o salzburski posesti v Posavju in Posavju, o upravi, prebivalstvu, dajatvah in o nastanku urbarjev za Brežice, Sevnico, Podsmreko in Ptuj; doda tudi nekaj pripomb k tekstom, kazalom in zemljevidom.

Kos Milko. K postanku urbarjev iz l. 1309 in l. 1322 za salzbursko posest v Posavju.

(Über die Entstehung der Urbare für das Salzburger Gebiet an der Save in den Jahren 1309 und 1322.) — XXXII/1937, 53-61. 256

Razprava opisuje urbar iz l. 1309 v državnem arhivu na Dunaju in urbar iz l. 1322 v deželnem arhivu v Gradcu, ki popisujeta posesti salzburske nadškofije v brežiškem in sevniskem uradu in označujeta približno polovico kmetij kot puste in neobdelane. Vzrok te opustelosti ne morejo biti samo povodnji, kot trdi J. Peisker, tudi ne zgolj vpadi Madžarov, kot velja za tujsko posest, marveč je treba poglavitni razlog iskati v ponesrečeni kolonizacijski akciji salzburske nadškofije, ki je šla preko prirodnih pogojev in preko gospodarske moči njenih nosilcev, podobne izsledke je glede kolonizacije dunajske kotline objavil A. Grund. — *Zusammenfassung.*

Mravljak Josip. Vuzeniški urbarji [I]. Donesek h gospodarski zgodovini. [Die Urbare von Vuzenica. Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte.] — XXII/1927, 61-75. 257

Razprava opisuje vuzeniške urbarje v 2 poglavjih: 1. Graščinski urbarji. Popisani so urbarji iz l. 1586, ki jih hrani deželni arhiv v Gradcu; objavljen je dejanski register urbarjev in prevod krčnega prepisa prodajne pogodbe iz l. 1586 (61-3). — Navedeni so podatki o davčnih trgih Vuzenice, o davčnih in tlaki podložnikov Slovenskega urada, Sakavskega urada, urada v Ribnici, v Kranjah, na Platu in v Cirkolci ob Pesolci, o desetlinah pri Sv. Danijelu, v Sentjanžu, pri Sv. Primožu, v Trbonjah, Dravčah, Vuhredu, Sekozni, Vuzenici, Sv. Lenartu, Sv. Antonu, Gortini, Smartnem pri Slovenjem Gradcu in v Ribnici na Pohorju, o letnih dohodkih v denarju in v naravnih, o drugih posestvih ter o ribiških in lovskih pravicah vuzeniške graščine; urbar govori tudi o mejah deželnega sodišča v Vuzenici (63-75).

Mravljak Josip. Vuzeniški urbarji [II]. [Die Urbare von Vuzenica.] [I tabela med besedilom.] — XXII/1927, 169-90. 258

Razprava (v nadaljevanju) govori o urbarju urada na Muti, o davčnih trgih Muta ter o davčnih, tlaki in mitninskih podložnikih tega urada pri Sv. Primožu, v Radvanju pri Muti in drugod (169-74). — 2. *Cerkveni urbarji.* Popisani so urbarji iz l. 1526, 1625, 1628-1639, ki jih hrani nadzupniški arhiv v Vuzenici, s podatki o podložnikih ter njihovih davčnih, desetlinah in drugih dajatvah (74-82). — *Dodatki:* 1. O posameznih postopkih v urbarjih kot davčnih knjigah vuzeniške župnije v letih 1627-1818 (82-4). — 2. O vojnih dogodkih v letih 1717-1819, kot se zrcelijo iz cerkvenih urbarjev (184-6). — 3. Prepis pogodb o odpravi tlake iz l. 1787 v vuzeniškem župnijskem arhivu (186-8). — 4. Izpis iz župnijskih knjig o bizi z imenikom kmetij v občinah Vuhred, Sv. Vid, Sv. Anton, Sv. Primož, Sentjanž, Dravče, Trbonje, Sv. Danijel (188) in s seznamom gosposčin, ki so jim bili kmetje podložni (189).

33(091):336

č) Davčna zgodovina

Baš Franjo. Radenska tlaka v letih 1606-1815. (Robot der Radencer in den Jahren 1606-1815.) — XXXIII/1938, 43-4. 259

Zapisek govori o listini, ki jo hrani mariborski arhiv in vsebuje pogodbo z dne 4. VI. 1606 med Radenci in gosposčino Stadi; vsebina pogodbe pravi, da so tudi še po jožefinski reformi ostale naturalne dajatve.

Mravljak Josip. Trg Dravograd 1638. (La bourgade de Dravograd en 1638.) — XXXIII/1938, 201-4. 260

Zapisek obravnava davčno knjigo trga Dravograda za dobo od l. 1637 do l. 1643; izpisani so podatki, ki osvetljujejo gospodarsko zgodovino trga, zlasti posestno stanje in dajatve tržanov, ter fiskalno upravo Dravograda.

Mravljak Josip. Mensi Franz: Geschichte der direkten Steuern in Steiermark bis zum Regierungsantritte Maria Theresias. Bd. I-III. Graz und Wien 1910-1936. Verlagsbuchhandlung »Styria«. (Forschungen zur Verfassungs- u. Verwaltungsgeschichte der Steiermark. Bd. VII, IX, X.) — XXXIV/1939, 116-7. 261

Poročilo navaja graščine, trge in mesta na slovenskem Štajerskem, o katerih je v delu objavljeno gradivo.

Mravljak Josip. Desetina. XXXV/1940, III. 262

Poročilo o razpravi F. Tremela »Desetina na Štajerskem in Koroškem« v Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark (1939) z omembo nekaterih podatkov, ki se nanašajo na slovenski del obeh dežel.

33(091):338.42

d) Zgodovina obrti (cehov)

Baš Franjo. Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. III. Zadrecki lončarji. (Zur Geschichte des Gebietes von Gornji grad. Die Schwarzhafner im Dretatale.) [2 karti + 1 slika med besedilom.] — XXXIII/1938, 129-46. 263

Razprava objavlja iz gornjegrajskega arhiva lončarski red iz l. 1740; poleg njega je opisan in tolmachen lončarski red iz l. 1776, izdan od škofa K. Herbersteina, register lončarjev iz l. 1779 in vrsta drugih listin, ki prinašajo podatke za razvoj lončarske obrti ter za lokalno gospodarsko in socialno zgodovino. — Zusammenfassung.

Mravljak Josip. Bratovščina splavarjev v Vuzenici. [Die Flößerbruderschaft in Vuzenica.] — XXII/1927, 86-8. 264

Zapisek obravnava blagajniško knjigo ceha splavarjev iz župnijskega arhiva v Vuzenici, ki vsebuje sezname članov, podatke o članarini in poročila o občnih zborih; navedeni so podatki iz seznamov za l. 1776, 1800, 1812-1815, 1820-1829, 1829-1835; objavljena je ustanovna listina mašne ustanove splavarske zadrage iz l. 1772.

Mravljak Josip. Sajkarstvo v Vuzenici. [Vom Plättenbau in Vuzenica.] — XXIII/1928, 76-8. 265

Zapisek poroča o gradnji šajk v Vuzenici, o stroških gradnje, za kakšen namen so jih gradili in o prometu z njimi; pripis J. Glazerja (pod črto) omenja gradnjo šajk tudi v Rušan.

Mravljak Josip. Guštanski rokodelski [obrtiški] ceh. (Corps de métier à Guštanj.) — XXVII/1932, 194-7. 266

Zapisek opisuje protokol iz deželne arhiva v Celovcu, ki govori o ustanovitvi obrtniškega ceha za Guštanj in okolice v l. 1749, in navaja podatke o društvenem delu za dobo do l. 1852; objavljenih je več odlomkov iz protokola ter seznam članov za leti 1750 in 1751.

Smodič Anton. Gradivo za zgodovino ptujskih sodarjev. [Materialien zur Geschichte der Pettauener Fassbinder.] — XXXIV/1939, 238-9. 267

Zapisek govori o ostankih arhiva nekdanjega sodarskega ceha v Ptuj in obširneje poroča o najstarejšem cehovskem redu iz l. 1610.

334

2. Zadrugištvo

Baš Franjo. Zadrugi zbornik. Izdala in založila Zveza slovenskih zadrug r. z. z o. z. v Ljubljani. 1937. — Vošnjak Bogumil: Ob stoletnici Mihe Vošnjaka. Beograd 1937. — XXXIII/1938, 53-4. 268

Poročilo omenja članke v zborniku ter povzema karakteristiko zadrugnega dela M. Vošnjaka in prikaz socialnih nauk J. Vošnjaka v obeh delih.

338.98

3. Gospodarska politika

Veble Andrej. Gosar Andrej: Banovina Slovenija. Politična, finančna in gospodarska vprašanja. Ljubljana 1940. Založilo »Dejanje«. — XXXIV/1939, 235. 269

Poročilo.

34/35

V. Pravo. Uprava

34/35

1. Pravo in uprava — splošno

Mravljak Josip. Izkaz političnih in katastralnih občin mariborske oblasti, 1927. — XXIV/1929, 129. 270

Poročilo z opozorili na pomanjkljivosti izdaje.

Šedivý Jan. Dr. Leonid Pitamic. Država. Založila Družba sv. Mohorja, 1927. — XXIII/1928, 153-5. 271

Oeena o čita delu, da premalo upošteva slovensko državno-pravno literaturo; zato navaja podatke o ruskih pravnikih B. N. Čičerinu, A. D. Gradovskem, N. M. Korkunovu in o mlajših sovjetskih pravnikih A. L. Mailekem, G. S. Gureviču in A. Aleksandrenku, o poljskem pravniku S. Kutrzebi ter o češkem pravniku K. Kadlceu.

34/35(091)

2. Pravna in upravna zgodovina

34/35(091) (3/9)

a) Pravno-upravna zgodovina dežel zunaj Jugoslavije

Baš Franjo. Seuffert Burkhard: Drei Register aus den Jahren 1478-1519. Untersuchungen zu Politik, Verwaltung und Recht des Reiches, besonders des deutschen Südens. Innsbruck 1934. — XXX/1935, 109. 272

Poročilo navaja osnovne izsledke študije o štajerskem, dolnjeavstrijskem in kranskem deželnem registru; posebej opozarja na nove podatke o T. Prelokarju.

Mravljak Josip. Anton Mell: Grundriss der Verfassungs- und Verwaltungsge-

schichte des Landes Steiermark. Graz 1929. XXVII/1932, 231-2. 273

Poročilo daje pregled vsebine po poglavjih in opozarja na neobjektivnost zadnjega poglavja, ki govori o slovenski Štajerski.

Slavič M[atija]. Korošec Viktor: Hethitische Staatsverträge. Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung. [Leipziger Rechtswissenschaftliche Studien... Heft 60.] Verlag Weicher, Leipzig 1931. — XXVII/1932, 236-7. 274

Poročilo o delu in o študiju helitologije na splošno ter o deležu V. Korošca v njem.

34/35(991) (497.1)

b) Jugoslovanska
pravno-upravna zgodovina

Dolenc Metod. Sorodni odmevi črnogorskih pravnih zgodbic in slovenskega običajnega prava. (Des échos congénères entre anecdotes juridiques de Monténégro et le droit d'habitude slovène) — XXVII/1932, 137-71. 275

Razprava ima 5 poglavij: 1. Uvod (137-8). Namen spisa je primerjalno raziskovanje pravnih razmer, kakor ga spodbujata H. F. Schmid in R. Trautmann; snov mu nudi delo M. Pavličevića »Črnogorsko pravosodje i pravno shvaćanje u anegdota« , ki je vzbudilo zanimanje znanstvenikov, kol priča navedena literatura. — 2. *Pravno pojmovanje o državi in njenem vladarju* (138-44). Črnogorska država je skupnost enakih, ki ji je tuji splendor eoronee; glavarji so primi inler pareš; demokralična samozavesi, ki ne kione hlapčevsko pred gospodujočim, je dokazljiva tudi za Slovence, predvsem iz vinogorskih pravn. — 3. *Sodstvo* (144-58). Razvoj od kolegialnih sodišč do sodnika poedineca, ki ga ugovarjavljajo pravno-zgodovinski izsledki K. Kadleca, velja tudi za črnogorsko pravosodstvo; o njem je podan zgodovinski pregled in navedeni primeri iz anekdot, posebej za starejšo dobo in posebej za dobo po sprejetju zakona o sodstvu, omenjena so pravila sodnega postopka in še splošna karakteristika sojenja; pravosodstvo Črnogorcev in Slovencev je zlasti v starejši dobi podobno in sorodno. — 4. *Pravna praksa* (158-70). Samopomoč zoper zločin proti življenju predstavlja krvna osveta; kazenskopravno so zaščiteni tudi druge pravne dobrine: svoboda, imovina, čast itd.; o etilnopravnih smernicah rodbinskega, obveznega in promelnega prava je malo sledov; črnogorska pravna praksa razodeva sličnosti in razlike s slovenskim običajnim pravom. — 5. *Zaključek* (170-1).

Goršič France. Župani in knezi v jugoslovanski pravni zgodovini. (Les »joupani« et les princes dans l'histoire du droit yougoslave.) [2 tabeli med besedilom.] — XXIV/1929, 16-49. 276

Razprava ima 5 poglavij: 1. Uvod (16-7). — 2. *Slovenec* (17-24). — 3. *Hrvatje* (24-33). 4. *Srbi* (34-43). — 5. *Pripisek* (43-8). — V uvodu je podan pregled literature (16); v razpravi je navedena dolga vrsta odlomkov iz zgodovinskih virov, ki dokazujejo razvoj obeh institucij pri Jugoslovanih; nazorno sliko tega razvoja nudila tabelarična pregleda (44, 46). — *Résumé* v nemščini (48-9).

Valovec Fran. Kostrenčič M[arko]: Fides publica [javna vera] u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV. veka. [Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knjiga LXXVII; društveni i istorijski spisi,

knjiga 31./ Beograd 1930. — XXVI/1931, 127-8. 277

Poročilo navaja izsledke dela o razvojnih črtah »javne vere«, ki se javlja v treh institucijah: pristavstvo, javni notarjat in avtenlični pečati.

34/35(991) (497.12)

c) Slovenska
pravno-upravna zgodovina

Dolenc Metod. Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev. [Bäuerliche Erbfolge in der Zeit der Gültigkeit der Bergrechtsordnung.] — XXII/1927, 105-49. 278

Razprava ima 4 poglavja: 1. *Uvod* (105-10). O štajerskih gorskih bukvah, ki jih je izdal Ferdinand 1. dne 9. II. 1543. — O slovenskih prevodih gorskih bukev: prevod A. Reelja na Rakl 1. 1582; prevod, ki ga je prepisal J. Kapseh-Reitlenburg v Čreležu 1. 1683; prevod H. Laybasserja v Ljubljani 1. 1646; prevod iz dobe po 1. 1539; prevod iz dobe pred 1. 1781; bogenšperški odlomek in povzelek iz konca 17. ali prve polovice 18. stoletja; prevod iz Bošlanja iz dobe pred 1. 1781; prevod iz Soleske iz druge polovice 18. stol.; prekmurski prevod iz dobe med 1. 1807 in 1811. — O pravnih razmerah kmečkega stanu. — 2. *Določila gorskih bukev* (110-30). Obravnavajo in primerjajo se določila v Izvirniku in prevodih, pri čemer je večkrat uporabljen tudi nemški kranjski osnutek gorskih bukev iz l. 1595 in nemški zapis H. G. Hoffa iz l. 1808. — Obravnavana so: javnopravna določila, določila o dedičevih dolžnostih, določila o dedičevih pravicah in določila o zaščiti dediščine. — 3. *Praktična uporaba dednega prava* (130-43). O normah dednega prava mimo gorskih bukev, kol se zrealizirajo v zapisnikih o vinogorskih pravnih kostanjevskih opatije in graščine, pleterskega samostana, novomeškega urada ter klevčevske in bošlanske graščine, ki se primerjajo s pravnimi predpisi v drugih avstrijskih deželah, zlasti v izdajah B. Polla in N. de Beekmanna. — Ti viri govorijo o dedovalni pravici na splošno, o poslednji volji, o dednem nasledstvu ter o dedljivosti in razdelitvi dediščine. — 4. *Priloge za prehod v moderno dedno pravo* (143-9). Do odprave tlačanstva l. 1781 je najpomembnejša lišinska Dedovalni red Karla VI. o inestalnem dednem nasledstvu iz l. 1720. — Tik pred izdajo plemenitstva Jožefa II. so zanimivi predlogi F. A. Breckerfelda, graščaka v Starem gradu pri Novem mestu, o prenosu gorskih bukev. — Po odpravi tlačanstva l. 1781 veljajo določila gorskih bukev na vinogorskih zborih še do l. 1807.

Dolenc Metod. Odkod — vsobenjki? [Woher der Ausdruck vsobenjki?] — XXIII/1928, 165-75. 279

Razprava ima 5 poglavij: 1. O Pletersnikovih izrazih za agrarni proletariat: bajtarij, kočarji, osobenjki in žetarij (165). — 2. O vsobenjkih v prevodih gorskih bukev A. Reelja, H. Laybasserja, J. Kapseh-Reitlenburgija, v prevodu iz 17. stol., v prevodu nemškega zapisa gorskih bukev H. G. Hoffa, v bogenšperških odlomkih ter v bošlanskem, soškim in prekmurskem prevodu (165-9). — 3. Večini prevajalcev so bile določbe gorskih bukev o vsobenjkih težko umljive in so jih zato napačno prevedli ali izpustili (169-70). — 4. O naslanku določil glede vsobenjkov v gorskih bukvah in o pravi etimologiji izraza vsobenjek po A. Kaspelu (170-2). — 5. O borbah glede vsobenjkov po zapisnikih o vinogorskih pravnih kostanjevskih opatije v Jablanici in na Rakl, pleterskega samostana, klevčevske graščine na Koglu, Bojniku in v Starih vinih. — O predlogih za reformo gorskih bukev F. A. Breckerfelda (172-5).

Dolene Metod. Dodatna pojasnila k vprašanju o poreklu vsobenjkov. (Explications supplémentaires se rapportants à la question des origines des «osebenjki», vigneron locaux, logés dans des maisons, situées au milieu des terrains vinifères.) — XXIV/1929, 90-4. 280

Zapisek navaja dopolnitve glede postanka staleža vsobenjkov po zapisnikih o vinogorskih zbiorih v Žužemberku in Soteski, ki so v turjaškem arhivu v Losensteinleithenu. — Odgovorja na ugovor F. Ramovša, da je »soba« izraz, ki ga je uvedel M. Cigale v knjižno slovenščino, govori o uskoškem izvoru izraza vsobenjk, o vsobenjku pri P. Trubarju in J. Dalmatinu ter o etimologiji izraza pri F. Miklošiču in A. Kaspretu. — Odgovorja tudi ugovoru I. Koštila glede prevoda »eigen Rugh«.

Dolene Metod. Ljudsko pravo pod žužemperko in sotesko gorsko gosposko od konca 17. do začetka 19. stoletja. (Droit du peuple sous les seigneurs de Žužemperk et Soteska.) [2 tabeli med besedilom.] — XXV/1930, 1-88. 281

Razprava ima 4 poglavja: 1. Uvod. 2. Pokret ljudske občinskega prava (1-3). O posesti Turjačanov in o njihovem centralnem arhivu v Losensteinleithenu, ki ga je uredil A. Kaspret. — 3. Viri (3-9). O soteskem prevodu gorskih bukev, ki je v celoti objavljen; o žužemperkem in soteskem foiantu zapisnikov o vinogorskih zbiorih ter o drugih listinah v turjaškem arhivu. — 4. Zgodovinski podatki (9-12) o graščini Žužemberk in Soteska. — 11. Splošni pravni položaj. 5. Veljavno zakonito pravo (12-4). O veljavnosti gorskih bukev, ki ni prenehala, ko je bil izdan občini sodni red i. 1784. — 5. Staleži inogradnikov (14-7). O rojenjakih, sogornikih, mejaših, svobodnjakih in vsobenjkih. — 6. Vinogorski zbiori (17-27). Priobčen je tabelarni pregled vinogorskih zbiorov žužemperškega okoliša za leta 1693-1728; vršili so se v Armerku, Lipniku, Rebrl, Rožaneu, pri Sv. Pavlu in v Šmavru. S tabelarnim pregledom so prikazani tudi vinogorski zbiori soteskega okoliša za leta 1731-1843, ki so se vršili v Gorenjcih, Gorenjem Polju, Ključu, Krasnjem dolu, Ljubaneu, Podturnu, Radovici, Ravberbiglu, Stari in Novi Straži itd. — 7. Dvostrana funkcija gorskih zbiorov (27-9), upravna in sodna. — 11. Uprava. 8. Gorska gosposka (29-31). Objavljeni so odlomki iz 3 inštrukcij, s katerimi so upravitelji uveljavljali pravice gorskega gospoda. — 9. Gornik (31-5). — 10. Samouprava vinogorskih zbiorov (35-40). — 11. Pravni odnosi med gorsko gospodo in njenimi podložniki (40-9). — 12. Sodstvo. 12. Ustroj ljudskih sodišč (49-52). — 13. Stvarno pravo (52-61). — 14. Rodbinsko pravo (61-4). — 15. Dedno pravo (64-7). — 16. Obvezno pravo (67-71). — 17. Odškodninsko pravo (71-4). — 18. Kazensko pravo (74-81). — 19. Pravni postopek (81-7). — Zusammenfassung: Das Volksrecht unter dem Bergrechtsobrigkeiten Seisenberg und Ainödi.

Dolene Metod. Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi dobitinami iz 18. stoletja (Quelques actes officiels avec des particularités de la langue slovène du XVIIIe siècle.) — XXVI/1931, 101-10. 282

Zapisek obravnava uradne spise iz turjaškega arhiva v Losensteinleithenu: 1. Dvoje prošnje graničarskih častnikov in vojakov iz Ogulina iz l. 1714 in 1715 (102-4), z objavo obeh prošnji. — 2. Poravnava pred nepristranskim sodnikom v Višnji gori radi pravice pašnje iz l. 1747 (104-5), z objavo slovenske prisege. — 3. Tožba pred vinogorskim zborom (v Soteski) zastran zapuščinskega dolga (105-6), z objavo slovenske prisege. — 4. Kmetiča računska pravda pred patrimonialnim sodiščem (v Žužemberku) (106-7),

z objavo slovenske prisege. — 5. Tožba radi zahtev, sklopljena z nasprotno tožbo radi očetovstva pred krajevnim sodiščem (v Žužemberku) (107-9), z objavo slovenske prisege. — Dodatek. Priobčen je izroč slovenske prisege iz rokopisne knjige obrazcev H. Laybasserja (109-10).

Dolene Metod. Ali se je slovensko ljudstvo zavedalo, kaj je bila pravna podlaga za njegovo avtonomno sodstvo? (Le peuple slovène se rendait-il compte de ce qui était la base juridique de ses tribunaux autonomnes?) — XXXI/1936, 83-6. 283

Zapisek ugotavlja, da pravna podlaga slovenskega avtonomnega sodstva v vinogorskih zbiorih ni bila zavest, da so gorske bukke prevod cesarskega zakona, ampak zavest, da so gorske bukke zapis že poprej veljavnega ljudskega prava, saj je nemški izvirnik prešel v pozabo celo pri vinogorski gosposki, kot priča ravnanje I. V. Valvasorja, B. Kumerdeja, F. A. Brecknerfelda in H. G. Hoffa.

Dolene Metod. O poreklu svobodnjakov (Freisassen). (Über den Ursprung der Freisassen.) — XXXI/1936, 116-26. 284

Zapisek je polemika ob razpravi J. Polea »Svobodniki na Kranjskem«. — 1. Prikazana je vsebina razprave in poudarjena njena glavna misel, da svobodnjaki nimajo zgodovinske zveze s kosezi (116-7). — 2. Navedene so pripombe k Polčevi terminologiji: svobodniki, imenjska knjiga, ustanovilo in huba (117-9). — 3-4. O razmerju med svobodnjaki in kosezi so navedena mnenja A. Luschina-Ebengreutha, A. Meila, J. Tschinkowitza, J. Grudna, M. Kosa, F. Kovačiča, Th. Mayerja, L. Hauptmanna, A. Kaspreta, F. Goršiča idr. (119-23). — 5. Zaključki (123-3). — Zusammenfassung (125-6).

Dolene Metod. O jezikovnem vprašanju pri sodiščih francoske Ilirije. (La question de la langue auprès des tribunaux de l'Illyrie française.) — XXXII/1937, 143-53. 285

Razprava opisuje stanje, ki so ga našli Francozi v slovenskih deželah glede uporabe jezika v uradih, in prikazuje razvoj jezikovnega vprašanja od 16. do 19. stol., zlasti proti trditvam A. Fischla, pri čemer uporablja izsledke V. Oblaka, J. Polea, I. Prijetelja in L. Kunsta (Pomladinovič); tolači tudi mnenja I. V. Valvasorja o slovenskem ljudskem sodstvu (143-6). — V času francoske Ilirije je A. F. L. Marmon podpiral narodnosna prizadevanja Slovencev zlasti v šolsstvu, z vprašanjem uradnega jezika v upravi in sodstvu pa se ni ukvarjal; njegov naslednik H. G. Bertrand je uveljavil rabo slovenskega jezika pri sodiščih, ni ga pa dotočil tudi za uradni jezik sodnega poslovanja (zapisnikov), kot je razvidno iz sodnih listin samih kot tudi iz tolačenj B. Vošnjaka, J. Tavzesa, E. Planerja, I. Prijetelja in L. Kunsta (146-53). — Résumé (153).

Zontar Jos[ip]. Metod Dolene: Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Akademsko založba, Ljubljana 1935. — XXXI/1936, 88-90. 286

Očna omenja glavne smernice, ki so vodile M. Doleneja pri sestavljanju tega življenjskega dela, in opravičuje nepopolnosti prvega dela knjige, ker pisatelj za srednji vek ni razpolagal z enako bogatimi lastnimi raziskovanji kakor za novi vek in ker je tudi sicer odgovarjaljoča literatura skopja; ocena opozarja na vrsto problemov iz staršje slovenske pravne zgodovine, pri čemer omenja dela K. Kadleca, J. Kelemine, L. Hauptmanna in A. Kaspreta; opozarja tudi na nujnost, da se začne z zbiranjem slovenskih pravnih izrazov po zgledu R. Rauscherja, E. Künasberga in P. Dabowskega.

č) Pravno-upravna zgodovina slovenskih krajev in krajin

Baš Franjo. Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. II. Trg Ljubno. (Zur Geschichte des Gebietes von Gornji grad. II. Der Markt Ljubno.) — XXXIII/1938, 65-86. 287
Razprava tolmači listine iz gornjegrajskega in ljubanskega arhiva; objavljene so listine ljubljanskih škofov S. Lamberga iz l. 1464 in P. Seebacha iz l. 1565, samoupravni red trga Ljubno iz l. 1792 in županski dekret iz l. 1826; iz njih in iz drugih virov so navedeni podatki za pravno, upravno, gospodarsko in socialno zgodovino ljubnega. — *Zusammenfassung.*

Baš Franjo. Škerl Francè: Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860-1869. Inauguralna disertacija. V Ljubljani 1938. — XXXIV/1939, 229-30. 288

Oena prikazuje vsebino dela, ki izčrpno obravnava razvoj vseh panog občinskega delovanja v Ljubljani, in opozarja na sorodne elemente v komunalnem razvoju Maribora.

Baš Franjo. O Rečici kot trgu (Deux documents de la bourgade de Rečica) — XXXV/1940, 66-70. 289

Zapisek objavlja in tolmači dve listini iz trškega arhiva v Rečici: listino ljubljanskega škofa J. Tavčarja z dne 2. II. 1585, iz katere so po C. Schmutzu zgodovinarji napačno sklepali, da je škof Tavčar dal Rečici trške pravice in da je bil rečički rojak; slovensko tržansko prisego iz l. 1792, ki dokazuje narodni in kulturni značaj Rečice, posredno pa tudi njene trške pravice.

Kociper Stanko. Pravne starine iz ormoškega okraja. (Rechtsaltertümer aus dem Gerichtsbezirke Ormož.) — XXXV/1940, 50-9. 290

Razprava omenja v uvodu, da je začel narodopisno pravno gradivo smotno proučevati M. Dolenc, za vzhodno štajersko področje pa opozarja na pravnozgodovinske drobtine v delih J. Pajka, F. Kovačica, L. Plivka ter v kronikah P. Dajnika in M. Slekoveca. — V razpravi so zbrani pravni običaji in pravna terminologija s področja Velike Nedelje, Sv. Tomaža pri Ormožu, Svetinji, Sv. Miklavža pri Ormožu in Sv. Boženke na Kogu glede osebne in rodbinskega, stvarnega, obveznega, kazenskega ter javnega prava. — *Zusammenfassung.*

Kotnik Frjan. Mozirska tržanska prisega iz l. 1740. (Der Bürger-Eid von Mozirje aus dem Jahre 1740.) — XXI/1926, 133-7. 291

Zapisek objavlja nemško in slovensko besedilo prisage, zapisane v mozirskem Bürgerbuche iz l. 1740; opisan je mozirski grb, navedena so imena mestnih svetnikov in meščanov, vsebina prisage pa se primerja z meščanskimi in tržanskimi prisegami v Središču, Ljubljani, Kranju, Ptujski gori itd. — Objavljena je pesem »Mozirjue«, ki jo je napisal A. Aškerc dne 11. X. 1894 v isti Bürgerbuch.

Kotnik Frjan. Slovenska prisega iz Hrastovca. (Ein slowenischer Eid aus Hrastovec.) — XXIII/1928, 147-8. 292

Zapisek objavlja slovensko besedilo prisage iz druge polovice 18. stol. z nemškim prevodom.

Mravljak Josip. Osemletna pravda /1636-1644/ med Gregorjem Tavčmanom in Saro Hayd /Vuzenica - Ribnica - Puhen-

štajn]. [Ein achtjähriger Rechtsstreit in Vuzenica.] — XXIII/1928, 64-70. 293

Zapisek navaja podatke o vuzeniških graščakih v 16. in 17. stol.: o L. Kolnieu, Ammanih, J. F. Coraduziju in Kemeterjih, s katerimi postane vuzeniška graščina last Fuhenštajnskih gospodov; navaja tudi podatke o vuzeniških župnikih v 16. in 17. stol.; nadrobno poroča o pravnih župnika G. Tavčmana z graščakinjo S. Hayd zaradi nasilja nad govedi v Ribnici na Pohorju.

Mravljak Josip. Iz vuzeniške zgodovine. (Fragment de l'histoire de Vuzenica.) — XXVI/1931, 110-4. 294

Zapisek govori o dveh obravnava po sodnih zapisnikih vuzeniškega trškega arhiva: 1. *Vuzeniški tržani* s seznamom 36 hišnih posestnikov. — 2. *Tržanska čast* s podatki o echu tkalcev za Vuzenico, Muto in Marenberg.

Mravljak Josip. Iz vuzeniške zgodovine. (Fragments de l'histoire de Vuzenica.) — XXVII/1932, 107-9. 295

Zapisek (v nadaljevanju) obravnava: 3. *Ceh usnjarjev.* Po zapisniku trškega sveta v Vuzenici iz l. 1692 so povzeli podatki o potrditvi statuta usnjarskega ceha. — 4. *Nekaj o vuzeniškem sodstvu.* Opisani sta dve obravnavi po sodnih zapisnikih iz l. 1695.

Mravljak Josip. Iz vuzeniške zgodovine. (Fragments de l'histoire de Vuzenica.) — XXX/1935, 79-82. 296

Zapisek (v nadaljevanju) obravnava: 5. *Najstarejši seznam tržanov (1578).* Objavljen in komentiran je seznam dajatev iz deželne arhiva v Gradeu. — 6. *Vrsta trških sodnikov.* Omenjen je spis iz l. 1797, ki govori o mejah trškega ozemlja, objavljen pa občinski letni proračun za l. 1817, v katerem je zapisana vrsta trških sodnikov od l. 1618 do l. 1850. — Upoštevaj poprave in dostave v ČZN 1938, 204.

Mravljak Josip. Sodna uprava v Dravogradu. (L'administration judiciaire à Dravograd.) — XXXIII/1938, 35-9. 297

Zapisek nudi podatke za zgodovino Dravograda do l. 1626, ko je dravogradsko gospostvo zopet postalo last šentpavelskega samostana s pogodbo, katere vsebina je izčrpejše navedena; opisan je tudi grb graščine in trga Dravograda. — Nadrobno je v prispevku opisan deželinosodni protokol za leta 1723-1778; njegova vsebina je razčlenjena v 5 skupinah: 1. predaja, oddaje in prodaje kmetij ali koč, 2. pravi sodni kazenski zapiski, 3. politične globe, 4. prepisi važnih listin, 5. izredni dohodki in 6. kazni radi spolnih prestopkov. — V prilogah je objavljenih 16 prepisov izvirnikov iz protokola.

Vatovec Fran. Pravosodstvo na šentpavelskih posestvih v »Marki onstran dravskega gozda«. (Juridiction sur les domaines de St. Paul dans la »Marche au delà de la forêt de Drave«.) — XXVI/1931, 89-96. 298

Razprava obravnava najprej teritorialni in cerkveno-upravni razvoj šentpavelskih posestev med Lobenzlco in Velko v Dravski dolini; citirani so viri, ki govorijo o spanhajmski ustanovi v Rušah, o nastanku župnije v Radomlju po odepitvi te-te od župnije v Hočah, kar potrjuje oglejski patriarh, o ekspanzivnih težnjah vuzeniških, limbuških in vltuških graščakov ter O. Pergavskega iz Mute glede šentpavelskih posestev v Rušah, Radomlju, Breznem, Kamnici in Bezeni (89-91). — Nato govori o pravosodstvu na šentpavelskih posestvih; iz virov dokazuje, da je šentpavelskim sodnim organom pripadalo tudi kryno sodstvo, le izvršitev smrtni kazni so prepuščali deželnim sodnikom (92-5). — *Zusam-*

menfassung: Die Gerichtsbarkeit auf den St. Pauler Besitztümern in den Mark jenseits der Drau (95-6).

37

VI. Vzgoja. Šolstvo

37.0

1. Vzgoja

Baš Franjo. Jeraj J[osip]: Slovenci in Jugoslavija. Ljudska državljanska vzgoja. Maribor 1940. — XXXV/1940, 97-8. 299
Oeena knjige, ki obravnava zgodovinsko snov v duhu državljanske vzgoje, pri čemer bi ne smela prezreti prav slovenskih prizadevanj za Jugoslavijo.

Kovačič Francj. Bojc Etbin: Slomšek naš duhovni vrtnar. Ponatis iz »Slov. učitelja«. V Ljubljani 1932. — XXVII/1932, 226-8. 300

Oeena navaja vsebino dela, ki govori o Slomšku kot pedagogu, in pripominja, da je snov netočno razvrščena v poglavja; med netočnostmi opozarja zlasti na nepravilno prikazan Slomškov odnos do učiteljev in navaja zato dva odlomka iz Slomškovih pism M. Vodušku: po ohranjenem katalogu je objavljen seznam Slomškove pedagoške knjižnice, ki ne pozna det J. F. Herbarta in J. H. Pestalozzija, ter zato avtor oeene izključuje njun direktni vpliv na Slomška; k bibliografiji o Slomšku dodaja oeena še dvojico čeških del, F. Kille in M. Murka.

371/379

2. Šolstvo. Prosveta

371(075)

a) Šolski učbeniki

Baš Franjo. Zemljepis za II. razred srednjih in njim sorodnih šol. Sestavili Karel Prijatelj, dr. Valter Bohinec, dr. Roman Savnik. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1932. — XXVII/1932, 236. 301
Poročilo s popravki.

Kontler J[ulij]. Klemenčič Vlado: Iz starih in novih časov. Zgodovinska čitanka. Ilustriral Hinko Smrekar. Izdala Mladinska matica v Ljubljani. 1939. [Knjižnica Mladinske matice. 44.] — XXXIV/1939, 232-3. 302

Oeena sodi, da knjiga ne ustreza oblikovnim, psihološkim in snovnim kriterijem za ljudsko-šolski zgodovinski priročnik.

Kontler J[ulij]. Jančič Ivo: Naša zgodovina v slikah. I, II, in III. del. Ljubljana 1939. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. — XXXIV/1939, 233. 303

Oeena sodi, da obrazovno gradivo v knjigi ne ustreza zahtevam delovne šole.

371(091)

b) Zgodovina šol in šolstva

Baš Franjo. Mravljak Josip: Šolstvo v Vuzenici. Maribor 1930. Samozaložba. — XXVI/1931, 125-6. 304

Poročilo omenja, da v dobi ruške gimnazije v Vuzenici verjetno ni obstajala šola, vsaj v današnjem smislu besede ne.

Glazer Janko. Iz zgodovine mariborskega šolstva. [Aus der Geschichte des

Schulwesens in Maribor.] — XXXIV/1939, 240-1. 305

Zapisek poroča o članku A. Faganelija o magdalenski šoli v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in ga dopolnjuje z doneski iz lakratnega časopisa, predvsem o incidentu iz »ruskimi slovnice« M. Majarja, ki so bile le Pesmarice R. Razlaga, ki jih je kot darila razdeljeval šolam M. Prelog.

Ilešič F[ranj]. Vanino Miroslav Dr.: Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633-1773. [Zagreb, 1930, Naklada Hrv. Bog. Akademije.] — XXVII/1932, 57-8. 306

Poročilo opozarja na dve mesti v disertaciji, ki se tiče Slovenije: prvo govori o nameravani solilni varaždinske gimnazije v Ptuj, drugo pa o emblemu krajskih deželnih stanov v disertaciji I. J. Marbureha.

Kovačič F[ranj]. Herman Jurij in njegova gimnazija pri sv. Tomažu nad Vel. Nedeljo. [Herman Jurij und sein Gymnasium im Sv. Tomaž bei Velika Nedelja.] — XXI/1926, 131-3. 307

Zapisek navaja, da je o J. Hermanu prvi pisal v Slovenskem gospodarju J. Meško l. 1878; natančneje podatke o njem je zbral M. Sjekovec v svoji tomaževski kroniki; po njej so povzeti podatki o J. Hermanu, o njegovem učitelju Š. Modrinjaku, o Hermanovi šoli in učencih.

Kovačič F[ranj]. Spomenica varaždinske gimnazije. 1636-1936. »Narodna tiskarna«. Varaždin, 1937. — XXXIII/1938, 46-9. 308

Oeena očita delu, da v njem ni poudarjen pomen varaždinske gimnazije za slovensko Stajersko; k članku K. Filča o zgodovini Varaždina so dodani podatki glede lokalizacije rimskih naselbin ob cesti Ptuj-Varaždin; k članku istega avtorja o zgodovini varaždinske gimnazije so dodani podatki o ljubomerskem graščaku G. Draškoviću kot glavnem njenem dobrotniku, omenjeni pa so tudi slovenski profesorji in dijaki te gimnazije J. Trdina, S. Zepić in M. Valjavec ter delo J. Muršca v zvezi z reformo gimnazije; članek M. Vanina je dopolnjen z nadrobnejšimi podatki o treh slovensko govorečih Stajercih na varaždinski gimnaziji: A. Zambergerju, A. Gabierju in T. Kravini-Kronstelnju; med slavnimi učeneli gimnazije navaja spomenica L. Gaja, F. Račkaga, V. Jagliča idr., ne omenja pa F. Miklošiča.

Št[urmšek] P[avel]. Boj za slovensko šolo v Studencih [Der Kampf um die slowenische Schule in Studenci.] — XXIII/1928, 71-5. 309

Zapisek je dopolnilo spominske knjižice A. Hrena ob 50-letnici osnovne šole v Studencih; ker knjižica preobzirno omenja narodnosilne boje, je prikazana zlasti borba Družbe sv. Cirila in Metoda z avstrijskimi oblastmi pri ustanavljanju zasebne slovenske osnovne šole in otroškega vrta v letih 1908-1916; v tej zvezi se omenja predvsem delo I. Kelčarja in F. Rosine.

Valovce Fran. Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do l. 1920. Izdal rektorat univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani. 1929. — XXV/1930, 116-7. 310

Poročilo omenja obširneje o članku J. Polea, ki razpravlja o ljubljanskem višjem šolstvu v preteklosti in o borbah za slovensko univerzo, ter opozarja na prispevek F. Kidriča o problemu univerzitetne knjižnice.

Vatovec F[ran]. Iz jubilejne literature 1919-1929. — XXV/1930, 117-8. 311

Poročilo opozarja na 3 dela: 1. Deset let drž. slovenske osnovne in meščanske šole v Mariboru; uredil D. Humek. 2. P. Strmšek: Deset let narodnega gledališča v Mariboru. 3. P. Strmšek: Maribor za svoje dištvo.

Zemljič M[atija]. Nekaj pripomb k član-ku: Herman Jurij in njegova gimnazija pri sv. Tomažu. [Ergänzungen zum Artikel: Herman Jurij und sein Gymnasium in Sv. Tomaž.] — XXII 1927, 86. 312

Zapisek navaja iz tomaževske župnijske kronike dopolnitve k članku F. Kovačica (CZN 1926, 131) glede učiteljev in učencev J. Hermana.

371.3

c) Didaktika

Savnik R[oman]. Žerjav Albert: Sodobni zgodovinski pouk. Izbrana poglavja iz posebne didaktike zgodovinskega pouka na ljudskih, meščanskih oziroma nižjih srednjih šolah v teoriji in praksi. Ljubljana 1937. Založila Šolska matica. — XXXIV/1939, 130-1. 313

Ocena očita avtorju, da v svojem delu tudi ni znal premostiti prepada med teorijo in prakso.

374

č) Ljudska prosveta

Glazer J[anko]. — Tanc Anton: Kronika delavske kulture v Mariboru. Prispevek k jubilejni kulturni razstavi Maribor 1918-1938. Založila mariborska »Vzajemnost«. 1938. — XXXIV/1939, 129. 314

Poročilo s pripombami.

39

VII. Narodopisje. Narodoslovje

39(3/9)

1. Narodoslovje

Dobrovolje France. Budimir M[ilan]: O etničkom odnosu Dardanaca prema Ilirima. »Jugoslovenski istorijski časopis«, god. III, 1937, str. 1-29. — XXXIII/1938, 57. 315

Poročilo o članku, ki zlasti z lingvističnih vidikov ostro zavrača tudi »alarodica« K. Oštrja.

K[ovačič] F[ran]. Petrov A.: Narodopisná mapa Uher podle úředního Lexikonu osad k roku 1773. Praga 1924. Izdala Češka akademija znanosti in umetnosti. — XXI/1926, 150-2. 316

Poročilo govori o nastanku leksikona občin ogrskega krajstva »Chatalogus generalis«, ki vsebuje podatke tudi o narodni pripadnosti prebivalcev posameznih občin v drugi polovici 18. stol., med njimi tudi za prekmurske Slovence.

Novak Vilko. Kniezs István: Magyarországnépei a XI. században. [Ljudstva madžarske države v XI. stoletju.] Budapest 1938. — XXXIV/1939, 114-6. 317

Ocena omenja v uvodu madžarska slavista O. Asbótha in J. Melicha, v prikazu dela pa navaja vrsto prekmurskih krajevnih imen, iz katerih avtor neumeteljeno zaključuje, da ne-

kateri krajci v 11. stol. še niso bili naseljeni s Slovenci.

39.01

2. Narodopisje

Baš Franjo. Deset primerov ohranjanja narodopisnega blaga. (Dix exemples de conservation des matériaux de folklore.) — XXI/1934, 153-4. 318

Zapisek.

Glazer J[anko]. Vurnik S[tanko]: Slo- wienecy a etnografja. »Ruch Słowiański« [1930], št. 4-5. — XXV/1930, 252-3. 319

Ocena ugotavlja, da je članek, ki podaja zgodovinski pregled, sodobno stanje in naloge slovenske etnografije, pomanjkljiv in pristranski, ker ne omenja ne Časopisa za zgodovino in narodopisje ne zbirke Zgodovinskega društva v Mariboru.

Glonar J[oz]. Saintyves P[ierre]: 1. Manuel de folklore. Paris, 1936. — 2. En marge de la légende dorée. Songes, miracles et survivances. Essai sur la formation de quelques thèmes hagiographiques. Paris, 1930. — 3. Les cinquante jugements de Salomon, ou les arrêts des bon jouges d'après la tradition populaire. Paris, 1933. — XXXIII/1938, 120-5. 320

Poročilo prinaša izčrпно vsebino prve knjige o predmetu in metodah narodopisja ter krajša prikaza knjig o Legendi aureli in Salomonovih sodbah.

Kotnik F[ran]. Schneeweis Edmund: Die jugoslawische Volkskunde in den Jahren 1914-1924, Teil 1. u. 2. Zeitschrift für slavische Philologie. Band III. 1926, Marker & Petters Verlag, Leipzig. — XXI/1928, 150-60. 321

Poročilo navaja podrobnejše podatke iz poglavja o slovenski etnografiji.

390/398

3. Narodopisno blago

390/398(3/9)

a) Narodopisno blago pri posameznih narodih

Dornik Ivan. Šasel J[osip] in Ramovš F[ran]: Narodno blago iz Roža. Izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru. Maribor 1936-1937. [Arhiv za zgodovino in narodopisje. II.] — XXXIV/1939, 133-5. 322

Poročilo navaja pregled zbranega narodnega blaga, omenja nekatere značilnosti rožanskega dialekta, na katere je že opozarjal J. Scheinigg, in citira misli V. Vodnika o bogastvu slovenskega jezika.

I[lešič] F[ran]. Fischer Adam: Etnografja slowiańska. [Zeszyt trzeci.] Polacy. [Lwów - Warszawa, Książnica - Atlas, 1934.] — XXI/1934, 221-2. 323

Poročilo.

Kotnik F[ran]. Gerambdr. Viktor: Volkskunde der Steiermark. 10. zv. serije: Heimatkunde der Steiermark. Schulwissen-

schaftlicher Verlag Haase, Wien [itd. ok. 1926]. — XXII/1927. 98-9. 324

Poročilo o zbirki in delu.

Kotnik Fr[an]j. Zelenin Dmitrij: Russische [ostslavische] Volkskunde. Berlin und Leipzig 1927. Walter de Gruyter & Co. [V zbirki: Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte.] — XXV/1930. 123. 325

Poročilo s splošnim prikazom vsebine.

Kovačič Fr[an]c. Pospilil František: Etnologické materiále z jihozápadu U. S. A. [Antropo-geografické hodnocení studijní cesty k SW-Indiánům na pokladě přírodovědeckém.] Díl I. [Brno 1932.] — XXIIX/1934. 88-9. 326

Poročilo.

Šedivý Jan. T[ihomir] Dordevič: Naš narodni život. [Cir.] Knjiga VII, VIII. Beograd 1933. — XXIIX/1934. 84-5. 327

Poročilo opozarja, da avtor v 7. in 8. knjigi svojega dela narodostovno in narodopisno obravnava Cigane, Čerkeze in Črnce v srbskih krajih; omenjeno je tudi delo W. Riehterja o Srbiji pod knezom Milošem.

390:6/7

b) Materialna ljudska kultura

390:62/68

1. Ljudska obrt

Baš Franjo. Grebenc O[ton]: Moderno slovensko pohištvo po narodnih motivih. Ljubljana 1938. Izdala in založila kr. banska uprava dravske banovine, VIII. oddelek, v Ljubljani. I. in II. del. — XXXIV/1939. 136-8. 328

Ocena očita uvodni sklet o zgodovinskem razvoju slovenske ljudske umetnosti, da mimo izdelkov M. Murka, po zgledu S. Vurnika zopet istoveti ljudsko umetnost z ornamentom, ki je samo sestavna slova, ne pa bistvo.

Kokoč Miroslav. Znaki prekmurskega tkaničanja. (Signatures d'art textile dans le Prekmurje.) [6 slik med besedilom.] — XXVIII/1932. 197-205. 329

Zapisek ima 3 odstavke: 1. Ljudska umetnost v Prekmurju je odraz medsebojnih vplivov, madžarskega z vzhoda in hrvaškega z jugovzhoda. — 2. Vendar je prekmurska tkaninska ornamentika svojstvena estetska tvorba, vsebuječa posebne snovne in oblikovne znake, ki se ujemajo z belokranjskimi. — 3. Značilnost tega likovnega organizma je njegov vzhodnolaski etnografski značaj, njegovo idealistično ogrožje in abstraktni formalni red njegovega fantastičnega sveta.

Novak Vilko. Lan in njegovi izdelki v Slovenski krajini. (Le lin et ses produits dans la Slovenska krajina.) [7 slik med besedilom.] — XXXI/1936. 34-7. 330

Zapisek govori o obdelovanju lana v Prekmurju ter navaja prekmurske izraze za obdelovalno orodje, obdelavo in izdelke, zlasti za objeko iz domačega platna.

Pivko Ljudevit. Ribištvo v Dravi in njenih vodah. Narodopisni zapiski. (Die Fische in der Drau und ihren Nebenflüssen.) [17 slik med besedilom.] — XXX/1935. 157-66. 331

Razprava ima 4 poglavja: 1. Ribičev posel. — 2. Ribiški zemljepisni nazivi. — 3. Ribiško orodje. — 4. Ribe. — Zusammenfassung.

390:7.067

2. Ljudska umetnost

Baš Franjo. Karlovšek Jože: Slovenski ornament. Zgodovinski razvoj. Izdalo Udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani. 1935. — Ljudski in obrtniški izdelki. Izdalo Udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani. 1937. — XXXIII/1938. 60-1. 332

Ocena očita prvemu delu, da reducira ornament le na umetnostno doživljanje, dasi je kot narodopisna tvorba rezultanta dolge vrste komponent s skupnim izvorom v človekovem duševnem in materialnem življenju; za drugo delo ugotavlja, da je avtor z njim stopil na realna in pozitivna tla.

Baš Franjo. Kus-Nikolajev Mirko: Migracioni putevi seljaških slik na staklu. Narodna starina 33, Zagreb 1937. — XXXIII/1938. 225. 333

Poročilo dopolnjuje članek z navedbo še dveh migracijskih poti, podhravskega s Koroške in severnega s Slovaške.

Baš Franjo. O čutarji. — XXXV/1940. 112. 331

Poročilo o članku L. Nagyla v somboteljski reviji Dunatuli szemle (1940) z dopolnitvijo o lesnih in glinastih čutarah pri oas.

390:728.9

3. Ljudska arhitektura

Baš Fr[an]jo. Kobanski hram. [Das Bauernhaus von Kobansko.] [9 tlorisov + 3 slike med besedilom + 7 slik na 2 prilogah.] — XXIII/1928. 17-42. 335

Razprava ima 5 poglavij: 1. O legi kmetij v Kobanskem gorovju: na Kozljaku, Remniku, Radijah, Gólti in Strojni: o kobanski hiši pri M. Murku, V. Gerambu, K. Rhammu in M. Sitaritschu (17-21). — 2. O gradivu kmetijskih hiš na Kobanskem (21-4). — 3. O tlorisih kobanskih hramov in njihovih prostorih (24-33). — 4. O razvrstitvi posameznih poslopj na kobanskih kmetijah (34-7). — 5. O dimnikih in opremljenosti kobanskih hramov (37-42).

Baš Fr[an]jo. Gospodarsko poslopje v Savinjski dolini. [Vpliv hmeljske kulture na njegov razvoj.] (Les bâtiments d'exploitation dans la vallée de la Savinja.) [5 slik med besedilom.] — XXIV/1929. 71-90. 336

Razprava ima 4 poglavja: 1. O oblikah vasi in posestev v hribovitih in nižinskih predelih Savinjske doline (71-4). — 2. O oblikah gospodarskih poslopj in o vzrokih za njihovo razliko v hribovitih in dolini: hlev, nadhlev, listnica, kolarnica, ostrva, lesa, kozolec, plašivec, kaštra (74-81). — 3. O spremembah gospodarskih poslopj zaradi gojitve hmelja: sušilnice (81-9). — 4. Zaključki (89). — Résumé (89-90). — Upoštevaj popravke v ČZN 1929, snop. 1-2, ovoj. str. 4.

Baš Franjo. Karlovšek Jože: Slovenska hiša. Ljubljana 1927-1928. 2 zv. — XXIIV/1929. II-23. 337

Oeena očita delu, da se ukvarja predvsem z alpsko hišo na Gorenjskem, zapostavlja pa mediteranski tip hiše na Primorskem in panonski tip nabite hiše v Podravju; slika o slovenski hiši je nepopolna tudi zato, ker delo ne stoni na sistematični analizi in ker ne uporablja že obstoječe literature, na katero oeena obširno opozarja: J. Cvijić, A. Daehler, J. Frisehauf, V. Geramb, L. Hauptmann, J. K. Jtreček, F. Kotnik, M. Majar, A. Melik, M. Murko, K. Rhamm, J. Wester idr.

Baš Franjo. Vurnik S[tanko]: Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. [Donesk k študiju slovenske ljudske arhitekture.] Separatni odtis iz Etnologa IV. Ljubljana 1930. — XXV/1930, 249-52. 338

Oeena navaja nadrobno vsebino knjige in splošne pripombe glede njenega zemljepisnega in zgodovinskega deta, ki posplošuje.

Baš Franjo. Anton Melik: Kozolec na Slovenskem. Razprave znanstvenega društva v Ljubljani. 10. Etnografsko-geografski odsek. 1. Ljubljana 1931. — XXVI/1931, 280-5. 339

Oeena navaja nadrobno vsebino dela s pripombami k posameznim vprašanjem in z dopolnitvami glede razvoja kozolea v Savinjski dolini; literaturo dopolnjuje z navedbo dela o 10. zborovanju potjedelcev v Gradeni l. 1846, v katerem sodelujeta J. Pajk s 6 modeli kozolcev in A. Jaut z opisom njihove uporabe.

Baš Franjo. Karlovšek Jože: Slovenski domovi. V Ljubljani 1939. Izdala in založila Kleinmayr & Bamberg. [Ocenila] Franjo Baš in Marjan Mušič. — XXXIV/1939, 235-6. 340

Oeena sodi, da je knjiga zgodovinsko, narodopisno in tehnično kot priložnik slovenske hiše prenačljena; steer pa tudi skoro ne upošteva slovenskih hiš v Podravju in Pomurju.

Maučec Matija. Podstenj in priklet v prekmurski hiši. (Der Gang unter dem Dachvorsprunge und der Hausflur im Bauernhause von Prekmurje.) [9 florisov med besedilom + 18 slik na 3 prilogah.] — XXXIV/1939, 176-88. 341

Razprava govori o prekmurski kmečki hiši, ki ima prevladujoče značilnosti srednjepodonavskega dvora, pri kateri pa se vendar pojavljajo obilke, ki izvirajo iz alpskega sveta, lesena hiša s slarnato streho ima dolg odprt podstenj okrog cele hiše, pri zidinah s črepom pa se hodnik omejuje na dvoriščno stran, dobi razne oblike ali pa izgine; tudi zaprti hodnik je starega datuma; priklet nastane po delitvi kuhinje, ki je prvotno dimnična; v tej delitvi se pojavlja nastanek večje, kakor se je razvila tudi pri ostalih tipih slovenske kmečke hiše. — Zusammenfassung.

Mušič Marjan. Dva primera hiš v Pekrah pri Mariboru. [Izvestje k študiju naselja in hiše v okolici Maribora.] (Deux exemples de maisons rurales à Pekre près de Maribor.) [2 risbi med besedilom.] — XXXIV/1939, 107-10. 342

Zapisek opisuje floris in prostore obeh kmečkih hiš, ki kažeta na prehod od vzhodnega tektonskega k alpskemu tipu hiše.

391

c) Ljudske noše

Baš Franjo. Mautner Konrad in Geramb Viktor: Steirisches Trachtenbuch. I. 1. snopič: Urtrachtliches Gut in Steiermark. Graz 1932. - 2. Die norisch-pannonische Tracht. Graz 1933. - 3. Das Mittelalter. Graz 1933. - 4. Die Zeit der Türkenkriege und der Reformation. Graz 1934. — XXIX/1934, 83-4. 343

Poročilo opozarja na tiste dele 3. in 4. snopiča, ki govorijo tudi o ljudski noši pri nas.

Baš Franjo. Geramb Viktor: Steirisches Trachtenbuch. [11. Von 1780 bis zur Gegenwart.] 1935-1939. — XXXV/1940, 108-10. 344

Poročilo posveča pozornost Gerambovim načelnim stališčem in njegovim kulturno-zgodovinski metodli; opozarja tudi na slikarsko gradivo, ki bi moglo izpopolniti sliko o ljudskih nošah na stovenskem Štajerskem.

Kotnik Fr[an]. Sič Albert: Slovenske narodne noše. 2. izpopolnjena izdaja z barvnimi slikami M. Gasparija. V Ljubljani 1927. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. — XXIII/1928, 93-4. 345

Poročilo dopolnjuje podatek k sliki štajerske noše; naslikal jo je Ivan K. Rus in predstavlja solčavsko nošo.

392/395

c) Ljudski običaji

Baš Franjo. Trojanović Sima: Vatra u običajima i životu srpskog naroda S 9 slika i kartom. Beograd 1930. [Cir.] — XXV/1930, 245. 346

Poročilo.

Baš Franjo. Visky Károly: Volksbrauch der Ungarn. Budapest 1932. — XXVII/1932, 235-6. 347

Poročilo navaja madžarske običaje, ki so sorodni bodisi običajem atpskega kulturnega kroga ali običajem v sredozemskem območju, in pa tiste, ki so tipično vzhodno-nomadski.

Bunc Stanko. Slovenske narodnoslovne študije. I. zvezek: France Marolt: Tri obredja iz Zilje. Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani. 1935. — XXXIII/1938, 59-60. 348

Poročilo omenja tri obredja: štehanje, visoki raj pod tipo in zlitjsko ohcet.

Glazer Janko. Mravljinjaki na Pohorju. [Die Ameiseneiersammler am Pohorje.] — XXXIV/1939, 140-1. 349

Zapisek dopolnjuje članek A. Ingolfa o nabiraleh mravljiničnih jajčec, ki so narodopisna zanimivost pohorskih gozdov.

Glazer Janko. Mravljinjaki na Pohorju. [Die Ameiseneiersammler am Pohorje.] — XXXV/1940, 112. 350

Zapisek objavlja opis nabiranja mravljiničnih jajčec pri Sv. Kungoti na Pohorju.

Glonar J[oža]. »Kolomonov žegen« in enake reči pri nas. [Kolomanisegen und Ähnliches bei uns.] — XXI/1928, 150-1. 351

Zapisek navaja 4 latinske izpise, ki se nanašajo na praznovanje pri nas; izpisani so iz dveh rokopisov v ljubljanskem muzeju, ki sta nastala v jezuitskem kolegiju: *Historia annua in Dlarium prefecturae*.

G[lonar] J[oža]. Ruska žena: ne tepena, ne ljubljena. (Femine russe qui n'est pas rossée, ne se croit pas aimée.) [Zapisal] J. A. G. — XXXIII/1938, 44-5. 352

Zapisek navaja, da je mnenje o mazohtsičnem razpoloženju ruskih žena, ki ga omenja tudi A. Forel, usvaril S. Herberslein s svojim delom *Rerum Moscoviticarum Commentarii*; objavljeni so ustrezni odlomki in značilni pripisi A. Näglistseha o Slovenkah v ljubljanskem izvodu nemškega prevoda te knjige.

G[lonar] J[oža]. Kritični dnevi pred Falbom. (Dies critici seu infuntunati ante Falbum.) [Zapisal] J. A. G. — XXXIII/1938, 45. 353

Zapisek objavlja latinski rokopisni pripis na platnicah knjige iz l. 1716 v ljubljanski tiskarski knjižnici, ki prča, da je bil izraz »kritični dnevi« ustvarjen že davno pred R. Falbom.

G[lonar] J[oža]. Matko Ivan: Skrivnosti človeškega telesa z razvojnega in notranjesekretoričnega gledišča. V Ljubljani [1938]. [Poroča] J. A. G. — XXXIV/1939, 138-9. 354

Poročilo opozarja na narodopisne elemente, ki jih delo mimogrede omenja, in izpodbuja k zanimanju za medicinsko folkloro in ljudsko farmakologijo.

Glonar J[oža]. »Koliko rogov ima kozel?« — XXXIV/1939, 144. 355

Vprašanje postavlja P. G. Brewster, ki ga zanima, če tudi Slovenci poznajo podobno otroško igro.

G[lonar] J[oža]. Latinski silogizem kot slovenjgoriški »test« za treznost. (Syllogismus latinus, testimonium sobrietatis in Collibus Slovenicis [Slovenske gorice].) [Zapisal] J. A. G. — XXXIV/1939, 206. 356

Zapisek o silogizmu »Bonus cliopotee...«

Grafenauer Ivan. Mikavna slovska novoletna šega. (Intéressante coutume de Noël slave.) — XXIX/1934, 162-3. 357

Zapisek govori o novoletnem prerokovanju, ki ga opisujeta A. Rahmanova kot udomačenega na Uratu in O. Erich kot poznanege v Vzhodni Prusiji; ta pa je razširjen tudi v Žiljski dolini na Koroškem.

Grafenauer Ivan. Najstarejši slovenski zagovori. (Die ältesten slovenischen Segensprüche.) — XXXII/1937, 275-93. 358

Razprava ima 3 poglavja: [1. Uvod.] O vrstah zagovorov (275-8). — [2. Dvočlenski zagovori.] Zagovor zoper izvin (276-8); drugi slovenski dvočlenski zagovori (283-7); vpliv krščanstva (287-9); o starosti zagovora zoper izvin (289). — [3. Enočlenski zagovori (289-32); o starosti nekaterih enočlenskih zagovorov (292). — Zusammenfassung (292-3).

Košir P[avel]. Ljudska medicina med koroškimi Slovenci. [Die Volksmedizin bei den Kärntner Slowenen.] [Spisala] P. Košir in V[inko] Mödendorfer. — XXI/1926, 85-112. 359

Razprava ima 2 poglavji: [1.] Notranje bolezni (85-103); katarji; bolezni v grlu; gošča;

pljučnica; ježika, sušica, dera, švind, k'busa; ramar; voda - vodenica; rumenica, zlatenica; boleznj prebavlj; irot, irod, kolika, knofl na črevah; prolin (mazila, kadla, druga sredstva, zarotitve); vrid; žladden; vročica in mrzlica; infekcijske bolezni; koke; kuga. — [2.] Kirurgija (103-12); o krvi; krvavije; rane; šen; oteklina; zanohtnica ali črv; goba; rak; opekline in ozeblina; kila; kost; zlomljene kosti; divja kost; strup in plk živali.

Košir P[avel]. Ljudska medicina med koroškimi Slovenci. [Die Volksmedizin bei den Kärntner Slowenen.] [Spisala] P. Košir in V[inko] Mödendorfer. — XXII/1927, 7-32. 360

Razprava obravnava: Porodniške in otročje bolezni; spočetje; nosečnosti; porod; krsti; spanje novorojenčka; zobje; vzgoja dojenčka in njegov bodoči značaj; nadaljnja otrokova vzgoja; zdravje in smrt otroka; božjast; črvi; zili duhovl; ki nadlegujejo otroka; trotramora; nočnina ali mračnina; škopnjak; kožne bolezni; garje ali srbečica; lišaji; bradavice; lepa poit brez peg; oči; ušesa; zobje.

Kotnik Fr[an]. O svetem Štefanu, zaščitniku konj. (Vom hl. Stephan als Pferdebeschützer.) — XXIII/1928, 250-4. 361

Razprava govori o sv. Štefanu v ljudski pesmi in o blagoslovljanju konj na Štefanovo, običaju, ki je bil poznan nekoč tudi pri nas in je spomin na paganske dobo, na čašenje boga čred Voosa; omenjeni so tudi drugi običaji, s katerimi ljudje po svetu obhajajo godove svetnikov.

Kotnik Fr[an]. Martinov násad. (Festin de la Saint-Martin.) — XXIV/1929, 95-9. 362

Zapisek obravnava praznovanje Martinovega v Halozah. Beil krajini, na Hrvaškem in v Dalmaciji; po primerjavi z izsledki zaslil G. Buschana ugotavlja, da je martinovanje ostanek paganske pojedinje ob jesenski dobri letini in ostanek paganske ilbacije; F. Kovačič pa ga tolmači kot obhajanje jesenskega pusta pred adventnim postom.

Kotnik Fr[an]. Komanova Manica: Na Gorenščem je fletno. Belo-modra knjižica. Ljubljana 1928. — XXV/1930, 123. 363

Poročilo.

Kotnik Fr[an]. Skoz potegniti, skoz vleči, skoz iti ali lesti - kot zdravilno in čarovno sredstvo. (Durchziehen, durchkriechen, hindurchgehen - als Heil- und Zauber-mittel.) — XXXII/1937, 294-9. 364

Razprava: 1. navaja vire in opise običaja; - 2. govori o zlih duhovih ali hudobnih živalih ter o boleznih, pri katerih se običaj uporablja; - 3. našteva sredstva, ob katerih se običaj uporablja. — V razpravi so omenjena dela I. V. Valvasorja, D. Trstenjaka, P. Koširja, M. Medica, H. Galdoza idr. — Zusammenfassung.

Kotnik Fr[an]. Kdaj je bil natisnjen Kolomonov žegen? (Wann wurde der slowenische Kolomanisegen gedruckt?) — XXXIV/1939, 106. 365

Zapisek ugotavlja iz starega spisa, s katerim so kaštrane platnice originalnega izvoda, da je terminus post quem izida leto 1798.

Kotnik Fr[an]. Kolacija. (Kollation [bei den Slowenen].) — XXXIV/1939, 189-93. 366

Razprava govori o kolaciji, ki je obredna postna jed iz posušenega sadja, ki jo uživajo

na Koroškem na božični večer, kot poročajo J. Šašel, L'Estoeq idr.; podobne jedi uživajo na sveti večer tudi drugod po Sloveniji, kot je razvidno iz poročil J. Pukmelstra, V. Kurnika idr. — Izraz kolacija kot postna večerja je prišel k nam iz srednjeveških samostanov, kar dokazuje navedeno slovarsko in arhivsko gradivo. — *Zusammenfassung.*

Mravljak Josip. Kmečki polprazniki. (Fêtes paysannes.) — XXV/1930, 106-7. 367
Zapisek navaja posebne praznike, ki jih praznujejo kmetje v okolici Vučenice tako, da ne opravljajo nekaterih kmečkih del.

Mravljak Josip. Mavrel Blaž: Koroški ženitovanjski običaji in nove camarske pesmi. Založila Mohorjeva tiskarna v Celju. 1938. [Ocenila] Josip Mravljak in Janko Glazer. — XXXIII/1938, 124-5. 368
Ocena J. Mravljkova omenja, da je camar. ženinov drug, poznan tudi na Pohorju; J. Glazer pa pripominja, da te camarske pesmi niso nove, pa tudi ne ljudske, ampak Mavrelove.

Petrovič Petar Z. Dr. Edmund Schneeweiss: Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten. Celje 1935. [Izdala Družba sv. Mohorja.] [Poročilo v srbsčini.] — XXXI/1936, 45-6. 369
Poročilo o pisu in delu.

Štanek Leopold. »Kelko kavračov sidi na veji?« — XXXIV/1939, 256. 370
Odgovor (na vprašanje v ČZN 1939, 144) omenja otroško igro v Boračovi.

398

d) Ljudsko izročilo

398.2

1. Ljudske pravljice, bajke, pripovedke

Glazer Janko. Narodne pravljice iz Prekmurja. II. zvezek. Priredila [Julij] Kontler in Kompoljski [ps. — Anton Hren]. Ilustriral J. Vokač. V Mariboru 1928. Založil »Učiteljski dom« v Mariboru. — XXIV/1929, 211-3. 371

Ocena opozarja, da je anekdota »Dobro je deli« slab posnetek pravljice L. N. Tolstaja; navaja tudi paralele iz Grimmovih pravljic, ki pričajo, da je pravilni svet občečloveški.

Tominšek Josip. Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Z mitološkim uvodom uredil Jakob Kelemina. 1930. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. [Izdano kot 4. knjiga Znanstvene knjižnice.] — XXVII/1932, 232-5. 372

Ocena poudarja zlasti izsledke mitološkega uvoda in navaja vsebino dela; ta je razporejena po mitoloških osebah; opozarja tudi na zapise pohorskih bajk in pripovedk J. Koprivnika in P. Schlosserja.

398.5

2. Ljudske igre

Kotnik Franj. Graber Georg: Das Köstenberger Passionsspiel. [Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. 24. u. 25. Jg. Klagenfurt 1936.] — Passionspiel aus Köstenberg. Das Leiden Christi. Ein Trauerspiel in 3 Aufzügen samt dem

Kreuzzug und der Kreuzigung. Hg. von Dr. Georg Graber. Graz 1937. — XXXIV/1939, 237-8. 373

Ocena opozarja zlasti na netočne podatke o A. Schusterju-Drabosnjaku, o njegovi pasijonski igri, o prevodu Historije o lepi Mageioni in o predigri o dobrem pastirju.

398.6

3. Uganke, pregovori, reki

Glazer Janko. Koroške uganke in popevke. Zbral Vinko Möderndorfer, ilustriral Joža Vokač. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1933. — XXIX/1934, 82-3. 374

Ocena očita delu, da daje pri izbiri snovi prednost mladinsko-literarnemu vidiku pred narodopisnim, da brez potrebe popravila besedila in da ima preštok naslov, ker prinaša samo gradivo iz Mežiške doline.

Tominšek Josip. Slovenski pregovori, reki in prilike. Zbrala Fran Kocbek in Ivan Šašel. 1934. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. [Izdano kot št. 72 »Mohorjeve knjižnice«.] — XXX/1935, 104-8. 375

Ocena očita uredniku, da pri pregovorih ne navaja najdišča in virov, da jih je razvrstil po mehaničnem principu prve besede, ne pa po snovi, ter da so nekateri pregovori nejasni, prazni in tudi napačno zabeleženi; v pripombah so omenjeni J. Kopitar, V. S. Karadžić in V. Čajkanović, zbirke pregovorov F. Metelke, I. Miheliča, M. Pohlina, P. Dajnka in J. Koprivnika; navedena je tudi vrsta pregovorov in rekov iz povesti I. Zorca »Beli menihi«.

398.8

4. Ljudske pesmi

Glazer Janko. Volkslieder der Slawen. Ausgewählt, übersetzt, eingeleitet und erläutert von Paul Eisner. Leipzig. [1926.] Bibliographisches Institut. — XXII/1927, 202-4. 376

Ocena je omejena na prikaz slovenskega dela zbirke in mu očita neposrečen izbor pesmi, v katerem prevladujejo pesem vzhodnega slovenskega ozemlja, ki čisto prehaja v hrvaško ljudsko pesem; izbor tudi ne upošteva dovolj »zajubljenih« pesmi, poskočnih, vojaških pesmi, napitnic, zlasti pa ne elegičnih ljudskih pesmi; glede prevodov pesmi, ki so večinoma uspešni, navaja nekaj netočnosti.

Glazer Janko. Stare žalostne. [Slovenske pripovedne narodne pesmi. Izbral in priredil Joža Glonar.] V Ljubljani 1939 pri Akademski založbi. — XXXV/1940, 103-6. 377

Ocena poudarja, da zbirka ni samo izvleček, ampak dopolnjuje Streklevega gradiva, in analizira motive pesmi ter ugotavlja, kako se v značaju naše ljudske pesmi zreali usoda našega človeka in naroda, ki mu junaštvo kot izraz kolektivne volje in borbenosti ni znano; uredniku pa očita, da večkrat ni sprejel v izdajo najprimernejših zapisov pesmi, Prešernovih prepesnitev, da je objavil preveč iniahe, da vsebinskega okvira ni razširil in da izdaji ni dodal komentarja.

Glonar Joža. Ljutomer v satirični italijanski vojaški pesmi. [Ljutomer in einem satirischen Italienischen Soldatenlied.] — XXII/1927, 199-201. 378

Zapisek objavlja kot folklorno zanimivost vojaško pesem »La canzone negativa«, ki jo je o Ljutomeru spesnil »Lotario Contento«.

Glonar J[oža]. Što je nebo? (Qu'est-ce que c'est que le ciel?) [Spisal] J. A. G. — XXVI/1931, 223. 379

Zapisek omenja formulo, ki se oglašja v srbski ljudski pesmi in je prevzeta iz orientalske knjižne modrosti.

Glonar J[oža]. Subotić Dragutin: Yugoslav popular ballads, their origin and development. Cambridge. University Press. 1932. — XXVIII/1933, 50-2. 380

Oeena obširno navaja izsledke dela o srbskih ljudskih pesmih; k »nemški« kolektivistični teoriji o njihovem postanku pripominja, da ji je med Nemci izpodkopaj veljavno i. Meier; glede starosti srbske junaške pesmi očita piseu pretrani kritizem in zavrača njegov dokaz »ex silentio«.

Glonar J[oža]. Kuba Ludvik: Cesty za slovanskou písní 1885-1929. II. Slovanský jih. V Praze 1935. [Prameny k dějinám vzájemných styků slovanských. Sv. IV.] [Poroča] J. A. G. — XXXI/1936, 151-2. 381

Poročilo navaja vsebinski pregled tistega dela, ki se nanaša na slovansko ljudsko pesem, ter opozarja na avtorjeve spomine na A. Einspieterja in D. Trstenjaka.

Kelmina J[kob]. Matl Jos[ef]: Die Entwicklungsbedingungen der epischen Volksdichtung bei den Slawen. [Jahrb. für Kultur und Geschichte der Slawen. NF V, 1, 1929.] — XXV/1930, 248-9. 382

Oeena pripominja, da delo med jugoslovanskimi narodi ne upošteva Sloveno-Kajkavee; med nadrobno opozarja tudi na izsledke i. Beyerja o vlogi slovenskega »igrea« med Madžari.

Murko M[atija]. Zgodovinski podatki o slovenskih narodnih pesmih. (Historische Zeugnisse über slovenische Volkslieder.) — XXXII/1937, 300-7. 383

Razprava omenja prevod slovenskih ljudskih pesmi A. Grūna, opozarja na zgodovinske podatke o slovenskih ljudskih pesmih, ki jih je zbral V. Jagić, ter po K. Streliju navaja zgodovinske podatke o slovenski ljudski pesmi do 18. stol., kot jih navajajo: P. Trubar (P. Radice omenja tudi A. Bohoriča), Nicoletti, G. Alasia da Sommaripa, Kalobski rokopis, Čejska kronika, predvsem pa I. V. Valvasor, o katerem je kot etnografu pisal A. Merhar (300-3). — Posebej poudarja pomen ljudskih pevk tako za slovensko kot za srbsko-hrvaško, zlasti dalmatinsko ljudsko pesem; v tej zvezi so omenjene avtorjeve lastne izkušnje ob zbiranju ljudskih pesmi v Dalmaciji i. 1932, kjer je iz ust stare pevk slišal še živo ljudsko pesem o Asanaginici; ie-fo je po zapisu A. Fortisa prevedel že J. W. Goethe,

objavil tudi V. S. Karadžić, po zapisu I. Meštrovića i. 1932 ponovno natisnil M. Curčin, po avtorjevem fonogramu pa sta jo glasbeno obdelala G. Beeking in L. Kuba i. 1935 (303-6). — Zusammenfassung (307).

Tominšek Jos[ip]. Dr. Matthias Murko: Das Original von Goethes »Klaggesang von der edlen Frauen Asan Aga« [Asanaginica] in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre. Posebni odtis iz »Germanoslavica«, III-IV. [1935-1936]. Založba Rudolf M. Rohrer, Brno [itd.] 1937. — XXXIII/1938, 222-3. 384

Poročilo je izčrpen prikaz Murkove študije o Asanaginici; omenja zapis A. Fortisa, Goethejev prevod tega zapisa, izdaje v pesmariah V. S. Karadžića na pobudo J. Kopitarja, zapis I. Meštrovića, ki ga je objavil M. Curčin, predvsem pa govori o Murkovih izsledkih ob Asanaginici, ki jo je začel proučevati že kot študent ob delu F. Miklošiča, v Dalmaciji pa je i. 1932 pesem odkril še živo na oloku Španu, zapisal tekst in fonografsko posnel melodijo.

398.8:78

5. Ljudski napevi

Tominšek Jos[ip]. Prvo sestavno nabiranje slovenskih narodnih napevov. (Die erste systematische Sammlung slovenischer Volksmelodien.) — XXXII/1937, 308-20. 385

Razprava govori o delu odbora za zbiranje slovenskih ljudskih napevov v dobi od i. 1905, ko je bil ustanovljen na pobudo W. A. Hartia, do i. 1927, ko je bil odbor ukinjen, gradivo pa predano narodopisnemu muzeju v Ljubljani; med sodelavci odbora so omenjeni J. Bezjak, M. Hubad, F. Klimovec, J. Kokošar, J. Križman, F. Levec, G. Majcen, F. Milčinski, M. Murko, L. Pintar, I. Scheinigg, K. Sirekeli, A. Stritof in i. Tominšek, kot obdelovalci gradiva pa F. Marolt in M. Tome; med zbiralci gradiva so navedeni kot najmarljivejši O. Dev, F. Kramar, i. Kuba, i. Lešnik, Z. Svikašič, F. Zemljčič in i. Zirovnik. — Zusammenfassung.

Zatošnik Gregor. Naša pesem v Pojavu. 18 ljudskih napevov s slovenskega severa, predvsem s Pohorja in njegove okolice. Za moški zbor priredil Vasilij Mirk. Izdaja in tisk Mariborske tiskarne. [Maribor 1939.] — XXXV/1940, 106-7. 386

Poročilo omenja pesmi J. Vodovnika, muzikalno označuje pesmi in navaja pripombe o harmonizaciji.

Zatošnik Gregor. Dankert Werner: Das europäische Volkslied. Berlin 1939. — XXXV/1940, 107-8. 387

Oeena zavrača predvsem neupravičeno sodbo o neizvirnosti slovenskih ljudskih napevov.

NARAVNE VEDE

551.4 I. Fizikalna geografija

Baš Franjo. Sölch Joh[ann]: Die Landformung der Steiermark. Graz 1928. — XXIV/1929, 126-7. 387a

Poročilo opozarja zlasti na 3. del odlične knjige, ki podaja tudi morfološko sliko Slovenskih gor, Kóbarskega gorovja in Pohorja.

571 II. Prazgodovina

Baš Franjo. Prazgodovinska najdba na Kapli. (Une trouvaille préhistorique à Kapla.) — XXV/1930, 225-6. 388

Zapisek poroča o neolitski sekiri, najdeni v Spodnji Kapli in shranjeni v mariborskem muzeju.

Baš Franjo. Gross Josef: Die altsteinzeitliche Siedlung von Höhlenbärenjägern in der grossen Uschowahöhle in den Karavanken. Carinthia II, Jg. 119-120. — XXV/1930, 247-8. 389

Poročilo daje pregled razprav in stališč o Potočki zijalki; navedena so mnenja J. Bayerja, B. Škerija, S. Brodarja, R. Savnika, B. Šarje in J. Grossa.

Baš Franjo. Zgodnjehallstattske najdbe na Pohorju in v Mariboru. (Trouvailles de l'ancienne période hallstattienne au Pohorje et à Maribor.) [4 slike na 2 prilogah.] — XXVIII/1933, 37-40. 390

Zapisek poročila o najdbah pri izkopavanjih I. 1932 v hallstatti livarni na hoškem Pohorju in na planem grobišču zgodnje hallstattske dobe pod Kalvarijo v Mariboru.

Baš Franjo. Arheološka raziskavanja Muzejskega društva v Mariboru 1933. (Recherches archéologiques de la Société du musée de Maribor 1933. [2 florisa med besedilom + 16 slik na 4 prilogah.] — XXI/1934, 54-8. 391

Zapisek ima 2 odstavka: 1. Pokopališče ob Korosčevi ulici v Mariboru. O nadaljnjih izkopavanjih in najdbah na hallstattiškem planem grobišču pod Kalvarijo. 2. Pošteča. O izkopavanjih in najdbah v hiši F na Pošteči, s primerjavo le-teh z izsledki W. Schmidla pri odkritju prazgodovinskega ognjišča v Limbušu.

Baš Franjo. Brodar S[rečko]: Das Paläolithikum in Jugoslawien. Sonderdruck aus Quartär, Bd. I., Berlin 1938. — XXXIII/1938, 111. 392

Poročilo prinaša pregled razprave in podarja zasluge S. Brodarja pri raziskavah paleolitika v Jugoslaviji.

Baš Franjo. Nova predzgodovinska postojanka na Pobrežju pri Mariboru. (Nouvelle station préhistorique à Pobrežje près de Maribor.) [1 skica med besedilom + 11 slik na prilogi.] — XXXIV/1939, 194-6. 393

Zapisek poročila o najdbah pri izkopavanjih I. 1939 na planem grobišču na Pobrežju, kjer so bile odkrite žare iz časa, ko prehaja bronasta doba v hallstattsko.

Baš Franjo. Prehod iz bronaste v železno dobo. — XXXV/1940, 111. 394

Poročilo o predavanju W. Schmidla dne 25. V. 1940 v Gradeu, priobčenem v »Das Joanneum« (1940), v katerem uporablja avtor zlasti za keramiko primere iz mariborskega in ruškega planega grobišča.

Brodar Srečko. Potočka zijalka, višinska postaja aurignaškega človeka. [Začasno poročilo.] (La grotte »Potočka« de Solčava, station d'altitude de l'homme d'Aurignac.) [8 slik na 2 prilogah.] — XXIV/1929, 113-6. 395

Zapisek poročila o izkopavanjih od 16. IX. do 6. X. 1929 ter dodaja splošni popis izkopanih živalskih okostij in artefaktov.

Brodar S[rečko]. Raziskovanja v Potočki zijalki in nje problemi. (Recherches dans la grotte »Potočka« et les problèmes qui en résultent.) [6 skic med besedilom + 10 slik na 2 prilogah.] — XXVI/1931, 153-76. 396

Razprava ima 2 poglavji: 1. Raziskovanje I. 1930 [153-65]. Opisanih je sedem raziskanih plasti. — 2. Problemi (166-76). Primerjajo se ugotovitve o višinski legi jame, o človeku v njej, o artefaktih, favni in flori z izsledki speleologov O. Abela, E. Bächlerja, R. Bachofen-Echta, J. Bayerja, D. Gorjanovića-Krambergerja, V. Hilberja, Th. Kormosa, G. Kyrleja, A. Pencka in F. Wiegerra; izsledki so bili priobčeni v njihovih študijah o paleolitskih postajah v Baderhöhle (Peggau), Drachenhöhle (Münzitz), Drachenloch (Vättis), v Lokvah (Delnice), v Mlaču (Moravska), v Wildhausu (Lann) in Wierzhöwu (Poljska). — Zusammenfassung. Die Ausgrabungen im Jahre 1930 in der Potočka zijalka und ihre Probleme (176).

Košar Jož. Rajko Ložar: Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske, in luči zbirke Mecklenburg. Glasnik Muzejskega društva za Slov. XV., 1934. — XXX/1935, 94-6. 397

Poročilo o študiji, ki obravnava hallstattske izkopine z Magdalenske gore pri Smarju in latenske izkopine iz Vinice pri Črnomlju; slednje so dokaz keltske kulture Japodov.

Košar Jož. Ferenc V. Tompa: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. 1912-1936. [24-25. Bericht der Römisch-germanischen Kommission 1934/35; Berlin, Reichsverlagsamt 1937.] — XXXIII/1938, 112-5. 398

Poročilo omenja arheološko delo L. Mártona, J. Hillebranda idr. ter izčrpno prikazuje vsebino razprave V. Tompe, ki obravnava izkopanine vseh obdobij od neolitika do latenske dobe.

Smodič Anton. Nove latenske najdbe na Dravskem polju. (Neue Latène-funde auf dem Draufelde.) [1 skica, 7 risb in 4 slike med besedilom + 5 slik na 2 prilogah.] — XXXV/1940, 1-25. 399

Razprava opisuje najdbe v planih grobiščih, ki razodevajo keltsko kulturo srednje latenske dobe in rimsko kulturo dobe, ki ji neposredno sledi. Snov je razdeljena v 4 poglavja: [1.] Formin. a) Latenske najdbe (1-17): meči, verige za obežanje mečev na opas, osti sulic, okova za sulice, osti pušic, noži in britve, vzbokilne na kletih, zapenjalnice in drugi kovinski predmeti, fibule, latenska keramika. — b) Rimske najdbe (17-21): keramični izdelki, kovinski predmeti, stekleni predmeti. — [2.] Stofin. (22). — [3.] Škorba (22-3). — [4.] Ptuj — Panorama (23). — Zusammenfassung (25).

61 I. Zdravstvo

61(091) 1. Zgodovina medicine

Minafik F[ranc]. Dr. Arthur Krajanski: O statutu varaždinskega čeha ranarnika,

brijača i kupalištara. — Adolf Wissert: Tekst požunskog statuta. [V spomenici Varaždinskog muzeja 1925-1935. Varaždin, 1935.] — XXX/1935, 183-4. 400

Poročilo omenja tudi ljubljanska, kranjska

in radgonska pravila padarjev ter opozarja še na druge članke iste spomenice: na članek K. Flička o varaždinskem muzejskem društvu in na članek S. Vukoviča o varaždinskih zgradbah.

615(091)

2. Zgodovina farmacije

Baš Franjo. Minařik F[ranc]. Črtice iz zgodovine kranjske farmacije. Ponatis iz Apotekarskega Vjesnika v Zagrebu iz let 1930-1935. — XXX/1935, 183. 401

Poročilo.

Minařik F[ranc]. Schniderschitsch Norbert: Die Geschichte der Pharmazie in Steiermark bis zum Jahre 1850. I. Allgemeiner Teil. II. Die einzelnen Apotheken. Tiskal in založil Arthur Nemayer v Mittenwaldu. B. I. — XXVII/1932, 54-6. 402

Poročilo navaja podatke, ki jih delo nudi o lekarnah na slovenskem Stajerskem: v Celju, Ptuj, Mariboru, Nazarju, Novem kloštru, Slovenski Bistrici, Radgoni, Marenbergu, Zičah, Slovenjem Gradcu, Brezlah in Podčetrtku.

Minařik F[ranc]. Zgodovina lekarn v Mariboru, Celju in Ptuj. — XXX/1935, 184. 403

Poročilo opozarja, da je V. Jugovič v Apotekarskem Vjesniku prevedel nekaj odstavkov iz dela N. Schniderschitscha o lekarnah na Stajerskem.

615.79(091)

3. Zgodovina termalnih zdravilišč

Minařik Franc. Ob Režekovi knjigi o Rogški Slatini. — XXXIII/1938, 99-106. 404

Zapisek prikazuje vsebino knjige A. Režka: Iz prošlosti vrela mineralnih voda Rogške Slatine (1937) in jo v nadrobnosti dopolnjuje predvsem s podatki iz zgodovine farmacevtske kemije, ko obravnava Th. Praceša, L. Thurneysserja, P. Sorbaita, J. B. Gründla, F. Dietla, B. Hacqueta, J. A. Sucasa idr.; navaja tudi 4 dopolnitve k bibliografiji o Rogški Slatini.

622(091)

II. Zgodovina rudarstva

Mravljak Josip. Plavž pri sv. Primožu na Pohorju. (Le haut-fourneau à Sv. Primož na Pohorju.) [1 skica med besedilom.] — XXXI/1936, 129-32. 405

Zapisek navaja iz poročila guberniju v Gradcu za l. 1810, iz zemljiške knjige, iz starih katastrskih map in iz pričevanj domačinov podatke o stavbah, lastniških podjetja, kopanju rude, proizvodnji plavža itd. za dobo od l. 1783 do l. 1833; pri tem so navedeni tudi podatki, ki se nanašajo na gospodarsko zgodovino Vuzenice in Mute.

Pivec-Stelè M[elita]. Prošnja rudarjev rabeljskega rudnika l. 1811. (Le pétition des ouvriers de la mine de plomb de Rabelj en 1811.) — XXXII/1937, 154-6. 406

Razprava govori o gospodarskih težavah rabeljskega rudnika v dobi Ilirije in objavlja prošnjo rudarjev po izvirniku v Archives Nationales v Parizu. — Résumé.

Vončina Ciril. Iz zgodovine mežiškega rudarstva v sredi XIX. stoletja. (Zur Ge-

schichte des Bleibergbaues in Mežiška dolina.) — XXXI/1936, 132-6. 407

Zapisek dopolnjuje spisa L. Jahneja in D. Domnika o mežiškemu rudarstvu; iz arhivskega gradiva rudniške družbe navaja podatke o ustanovitvi, razširitvi in proizvodnji rudnika, o njegovih lastnikih ter o socialnih in prosvetnih razmerah med rudarji. — Zusammenfassung.

63

III. Kmetijstvo

63(091)

1. Zgodovina kmetijstva

Mravljak Josip. Doneski k zgodovini kmetijstva v Dravski dolini v XVII. stoletju. (Quelques notices pour l'histoire d'agriculture dans la Vallée de Drave au XVIIe siècle.) — XXVII/1932, 171-90. 408

Razprava opisuje drugi konvolut iz vuzenjskega nadzupniškega arhiva, ki obsega zapušćinske inventarje; popisano gradivo se nanaša na dobo od l. 1635 do l. 1695; inventarji so sestavljeni po istem vzorcu po sledečih vidkih (ki so tudi naslovi poglavij v razpravi): 1. popisni nalog, 2. listine, 3. cenitev posestva, 4. goovina, 5. posevek, 6. žito v kašah, 7. živina, 8. mrtve premoženje, 9. terjatve, 10. vsota aktiv, 11. dolgovi, 12. čisto premoženje, 13. dediči in razdelitev, 14. eventualna zaznamba, 15. potrdilo. — Stanje kmetijstva je razvidno zlasti iz poglavij 5-6 (177-82); gradivo odkriva posestne in tudi kulturne razmere na podravskih kmetijah. — V prilogi je objavljen primerek inventarja, ki ima v konvolutu zaporedno številko 1/12 (186-90).

634.8(091)

2. Zgodovina vinogradništva

Baš Franjo. Leskoschek Franz: Geschichte des Weinbaues in Steiermark. I. Die Geschichte und Topographie des steirischen Weinbaues von der vorrömischen Zeit bis zum Ausgang des 13. Jahrhunderts. Graz 1934. — XXIX/1934, 208-9. 409

Poročilo navaja vrsto topografskih popravkov k delu in tudi nekaj dopolnitev k zgodovini vinogradništva.

639.1(091)

3. Zgodovina lova

Mravljak Josip. Zadnji lov na volkove na Pohorju. [Die letzte Wolfjagd am Pohorje.] — XXII/1927, 194-5. 410

Zapisek objavlja listino okrajnega glavarstva v Slovenjem Gradcu št. 4683 z dne 7. IX. 1852, ki daje navodila za lov na volkove.

Mravljak Josip. Jagdgeschichte Steiermarks von B. [Reinhard] Bachofen-Echt und W[ilhelm] Hoffer, I. Band, Materialien zur Geschichte des steirischen Jagdrechtes und der Jagdverfassung, 1927, Leykam Graz. — XXII/1927, 204-5. 411

Poročilo posebej opozarja na gradivo, ki se nanaša na slovensko Stajersko, in popravlja posamične netočnosti v delu.

Mravljak Josip. Jagdgeschichte Steiermarks von Baron Reinhart Bachofen von Echt und Wilhelm Hoffer. II. Band: Geschichte der steirischen Jagdgebiete, 1928, Leykam-Verlag, Graz. — XXIV/1929, 127-9. 412

Poročilo popravlja nekatere netočnosti v delu in dopolnjuje gradivo za Stari trg, Puhenštajn, Vuzenico in Marenberg; o lovski pravici vuzenjske graščine je v celoti objavljena istina iz urbarja za l. 1662.

655.4/5(091)

IV. Zgodovina založništva in tiskarstva

Baš Franjo, Škafar Ivan; Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina. Celje 1937. — XXXIV/1939, 230-2. 413

O c e n a opozarja, da so statistika o razširjenosti mohorskih knjig v Prekmurju in osebni podatki o vodilnih mohorjanih preozek okvir, ki naj bi prikazal pomen Mohorjeve družbe za Prekmurje; pripombe poudarjajo delo F. Ivanóczyja, F. Rozmana, M. Maučeca idr.

Glazer Janko. Doneski k zgodovini knjigotštva v Mariboru. [Beiträge zur Geschichte des Buchhandels in Maribor.] — XXI/1926, 20-9. 414

Razprava navaja biografske beležke o mariborskih knjigotščih in bibliografske podatke o njihovih slovenskih tiskih (z dopolnili Simončičeve bibliografije); navedeni so: W. Blanke (24), Z. Brišnik (28), A. Ferlinz st., A. Ferlinz ml., E. Ferlinz, F. Ferlinz (22), J. Gaisser, R. Gaisser (25), F. Geist (21), W. Heinz (23), J. Höfer (25), M. Isling (25), E. Janschitz (26), Th. Kaltenbrunner (24), Katoliško tiskovno društvo (25), J. Leon (26), F. Leyrer st., F. Leyrer ml. (24), K. Lorenc (26), J. Maček (23), Mariborska tiskarna (28), J. Martinz (25), J. Merzinger (22), A. Novak, F. Novak (23), J. Pajk (26), A. Paternič (26), L. Pilgram (21), F. Pitterich (21), H. Sax (29), K. Schneidbach (25), L. Šef (28), M. Tischler (25), Tiskarna sv. Cirila (27), V. Welzl (28) in Zvezna tiskarna (28).

Glazer Janko. O prvih ptujskih tiskih. (Die ersten Drucke von Ptuj.) [2 sliki med besedilom.] — XXVIII/1933, 207-13. 415

Razprava govori o tiskarju F. A. Schützju, ki je deloval v Ptuj od l. 1782 do l. 1795; tu so izšli 3 njegovi tiski: Iltra inu glatka pot proti nebessam l. 1783, L. Volkmerja Te Deum laudamus l. 1785 in G. Maljevca Nebeski pasztlr pogubljenu ovczni ische l. 1795; o vseh so zbrani,

dopolnjeni in popravljeni bibliografski podatki ter dodana pojasnila, v katerih se omenjajo: R. Maister, G. Majeen, M. Glaser, P. J. Safarik, I. Kukuljević-Sakelinski, F. Erjavec, M. Valjavec, F. Simončič idr.; priložen je faksimile naslovne strani Nebškega pastirja in Schützov lesorez Ptujja. — Zusammenfassung.

Glazer Janko. Koncesija za prvo litografijo v Mariboru. (Concession pour la première lithographie à Maribor.) — XXIX/1934, 69-70. 416

Zapisek omenja izumitelja litografije A. Se-nefelderja in govori o prizadevanjih J. Janschitzja l. 1838 v Mariboru, da bi dobil koncesijo za litografijo.

Glazer Janko. K zgodovini prve slovenske tiskarne v Mariboru. (Zur Geschichte der ersten slovenischen Buchdruckerei in Maribor.) — XXXII/1937, 228-42. 417

Razprava ima 3 poglavja: Uvod omenja prvi večji donesek k zgodovini slovenskega tiskarstva v Mariboru, delo F. Kovačiča o Katoliškem tiskovnem društvu in Cirilovi tiskarni (228). — 1. Navedeni so prvi nemški tiskarji v Mariboru F. A. Schütz, I. Dunšek ter J. in E. Janschitz; pobudnika za slovensko tiskarno sta bila B. Rač in J. Vošnjak, ustanovili pa so jo l. 1871 A. Tomšič in njegovi sodružniki F. Skaza, H. Tanšič in F. Rapoc (228-31). — 2. Tudi mariborski konservativci, ki so izhajali iz zamisli A. M. Slomška, so na pobudo M. Hermana, F. Kosarja in J. Ulage ustanovili tiskovno društvo, v katerem so sodelovali J. Pajk, J. Šuman, I. Krizanič, M. Prelog idr.; za ustanovitev lastne tiskarne in za nameravani odkup mladostovske tiskarne društvo ni našlo sredstev (231-6). — 3. Na pobudo R. Razlagja, J. Vošnjaka in V. Zarnika je bila ustanovljena Narodna tiskarna v Ljubljani, mariborska slovenska tiskarna pa je postala l. 1873 njena podružnica, ki jo je najprej vodil, potem pa odkupil J. Pajk; od njega jo je na dražbi kupil J. Leon, ki se je potegoval tudi za knjigarno in izposojevalno knjižnico v Mariboru, pa zaradi ne obstoječih knjigarn F. Leyrerja in F. Ferlinza ni dobil koncesije; po smrti J. Leona sta tiskarno vodila K. Lorenc in L. Kordeš; tiskarna je postala zopet slovenska last l. 1885, ko jo je kupilo Katoliško tiskovno društvo (236-42). — Zusammenfassung (242-3).

7

UMETNOST

7.078

I. Spomeniško varstvo

Stelč Fr[ance]. Osnovna načela varstva spomenikov. [Grundsätze des Denkmalschutzes.] — XXIII/1928, 179-85. 418

Razprava je drugi del članka s skupnim naslovom: Kratka navodila za ohranitev arhivov in glavna načela spomeniškega varstva.

Stelč France. Varstvo spomenikov. Referat na proslavi 25-letnice »Zgodovinskega društva« v Mariboru, dne 2. septembra 1928 leta. (La conservation des monuments.) — XXIV/1929, 99-104. 419

Zapisek omenja slovenske gradove v Vurbergu, Hrastovcu, Branéku, Legnu, Borju, Gornji Radgoni, Statenbergu in Mokricah, govori o slovenskih arhivih, omenja A. Aškercja, na čigar pobudo so v Šmarju pri Jelšah postlovenili

nemške napise na starih slikah, in vključuje tudi resolucijo jugoslovanskih zgodovinarjev glede zakona o muzejih in varstvu spomenikov.

72/76

II. Likovna umetnost

72(091)

1. Gradbena zgodovina

Baš Franjo. Fabriaci Erwin Edler von Südwalden: Die Burgen der Stadt Marburg a. d. D. mit besonderer Berücksichtigung des Treppennisalites an der jetzigen Burg. München 1935. — XXXI/1936, 40. 420

O c e n a navaja k disertaciji pripombe glede gradbenozgodovinskih podatkov o sedanjem gradu ter o gradovih na Piramidi in na Koroški cesti.

Mušič Marjan. Gradivo iz dobe romanske in gotike v mariborski stolnici. (Matériaux des époques romane et gothique dans la cathédrale de Maribor.) [2 risbi med besedilom + 7 slik na prilogi.] — XXXIV 1939, 197-201. 421

Zapisek opisuje gradivo, ki ga je odkrila restavracijska stolnica v letih 1938-1939, in potrjuje, dopolnjuje ali popravlja navedbe J. Grausa iz l. 1883.

Mušič Marjan. Gradivo iz dobe romanske in gotike v mariborski stolnici. (Matériaux des époques romane et gothique dans la cathédrale de Maribor.) [7 risb in 2 slike med besedilom + 17 slik na 3 prilogah.] — XXV 1940, 61-6. 422

Zapisek tolmači gradivo, odkrito pri restavraciji romanskih arhivov l. 1940, nudi podatke za gradbeno zgodovino stolnice (graditelj, kamnoseška znamenja) in opisuje posamezne restavrirane elemente, med njimi tudi grb maltezičev, ki so imeli komendo in hospital v Melju.

Remeš Alojzij. K zgodovini prezidave minoritske cerkve in samostana v Ptuj ob koncu 17. stoletja. (Contributions historiques concernant la restauration de l'église mineure de Ptuj vers la fin du XVIIe siècle.) [1 slika med besedilom + 5 slik na 4 prilogah.] — XXVIII 1933, 189-98. 423

Razprava ima 3 poglavja: 1. Nasproti trditvam E. Damischa, J. A. Janische in dr. je ugotovljeno, da je obseg svetišča in samostana ob barokizaciji ostal isti, kot ga razodevajo načrti mestnih utrdb iz 17. stol. in slika G. M. Vischerja. — 2. Prezidava je bila izvršena v l. 1681-1796 pod vodstvom gvardijana G. Dietla, ki je verjetno upodobljen na sliki R. Vallauerja v samostanskem refektoriju. — 3. Iz samostanskega arhiva so objavljeni Dietlovi zapiski o novih gradnjah. — Résumé.

Schlosser Paul. Poslopje Dečjega doma v Mariboru. (Le bâtiment de l'Asyle d'enfants à Maribor.) [Spisal] Pavel Schlosser, prevedel Franjo Baš. [1 skica med besedilom.] — XXVI 1931, 219-22. 424

Zapisek daje gradbenozgodovinski prikaz o posloju v Strossmayerjevi ulici in o sosednjih poslopih.

Stelè France. K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuj. (Zur Baugeschichte des Dominikanerklosters in Ptuj.) [6 slik med besedilom + 33 slik na 20 prilogah.] — XXVIII 1933, 161-88. 425

Razprava ima 4 poglavja: 1. Prva gradbena doba (161-4). Ostanke prvih gradenj pričajo, da je bil samostan zgrajen ok. l. 1230, samostanska cerkev pa do l. 1252, kmalu za cerkvijo v Kostanjevici in pred minoritsko cerkvijo v Ptuj, kar se ujema z izsledki F. Kovačiča o letu ustanovitve minoritskega samostana v Ptuj. — 2. Prva restavracija samostana (184-75). Pričela se je po l. 1302 in je trajala do sredine stoletja, o čemer pričajo slike, odkrite na križnem hodniku; slike se primerjajo s slikami v Bodešah pri Bledu, v Gostem pri Skofji Loki, pri Sv. Petru na Trebelnem, pri Sv. Janezu ob Bohinjskem jezeru, s slikami v Mengšu, s freskami Janeza Ljubljanskega na Visokem pod Kureškikom, s freskami v Šentjanžu nad Dravčami, s slikami v Mauthenu na Koroškem (z opombo k razlagi O. Demusa), z ilustracijami Vellislavove biblije v izdaji A. Matějčka, s fragmenti slik v minoritski cerkvi v Ptuj, s slikami na Vrzdenu ter s sliko trpečega Kristusa (Imago pietatis) v cerkvi S. Croce v Rimu in na bakrorezu I. van Meckenema. — 3. Druga restavracija samostana (176-84). Trajala je do l. 1453, ko je bila samostanska cerkev »reconciliata«, potem ko so jo opustošili Turki (F. Kovačič) ali Madžari (H. Pirchegger); takrat je bil zgrajen križni hodnik, kot pričajo datirana dela iste delavnice v prostirski in minoritski cerkvi v Ptuj. — 4. Barokizacija samostana (184-7). Stukatura in slikarja in refektoriju ter štukatura na cerkvenem pročelju je bila izvršena konec 17. ali na začetku 18. stoletja — Zusammenfassung (187-9).

73/76(091)

2. Umetnostna zgodovina

73/76(091) (4)

a) Zgodovina evropske umetnosti razen slovenske

Baš Franjo. Stelè France: Cerkevno slikarstvo. O njegovih problemih, načelih in zgodovini. Mohorjeva knjižnica 66. Celje 1934. — XXIX 1934, 205. 426

Poročilo o delu, ki je izraz konservatorskega skrbstva v cerkvenem slikarstvu.

Kos Frjane K. Filov Bogdan: Geschichte der albulgarischen Kunst bis zur Eroberung des bulgarischen Reiches durch die Türken. Berlin und Leipzig 1932. — Geschichte der bulgarischen Kunst unter der türkischen Herrschaft und in der neueren Zeit. Berlin und Leipzig 1933. [Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte, zv. 9 in 12.] — XXIX 1934, 219-21. 427

Poročilo omenja najpomembnejše umetnostne spomenike in umetnike v Bolgariji.

Kovačič Frjanc. [Domača cerkvena umetnost na Hrvaškem.] — XXV 1930, 128. 428

Poročilo o dveh člankih D. Szabója v zagrebški reviji Narodna starina (1928); v prvem govori o cerkveni obliki, v drugem pa o cerkvenih stavbah in opreli.

Meseneš France. Cankar Izidor: Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi. I. Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku. Ljubljana 1930. — II. Razvoj stila v visokem in poznem srednjem veku. Ljubljana 1931 in 1933. — XXIX 1934, 197-201. 429

Ocena navaja vsebinski pregled dela in opozarja na nove prijeme Iz. Cankarja v obdelavi snovi, pri čemer omenja A. Riegla, H. Wölfflina, M. Dvořáka, G. Dehla in J. Strzygowskega.

Mošć Wojciech. Tadeusz Dobrowolski: Sztuka Województwa Śląskiego w Katowicach. Dz. 1, T. IV. Katowice 1933. — XXX 1935, 119-22. 430

Ocena vsebuje zgodovinski uvod o Sleziji, kritično pripombo, da meja med historično in ljudsko umetnostjo ni samo formalna, ter poročila o vsebini dela, ki daje sliko zgodovinske in ljudske umetnosti v Sleziji.

73/76(091) (497.12)

b) Zgodovina umetnosti
na Slovenskem

73/76(091) (497.12)

1. Splošna zgodovina slovenske
umetnosti

Golob Franjo. Stelè France: Slovenske Marije. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1940. [Mohorjeva knjižnica. 114.] — XXXV/1940, 88. 431
Poročilo.

Kovačič F[rance]. Steska Viktor: Slovenska umetnost. I. Slikarstvo. Mohorjeva knjižnica 16. Prevalje 1927. — XXIII/1928, 160-3. 432

Ocena očita knjigi zlasti geografsko okrnjenost, ker upošteva predvsem slikarstvo na Kranjskem; navede dodatne podatke o slikarjih F. Illovšku in J. Tomlecu; objavlja po Slekovičevih in recenzorjevih izpisih iz matičnih knjig biografske podatke za sledeče spodnještajerske slikarje: D. Cocconi, J. P. Egger, M. Holzinger, H. G. Klendi, J. Klaus, F. Kolb, F. M. Mimbi, M. Misser, M. Nagg, F. Peindling, J. A. Rehtinger, J. Relsner, J. C. Riser, J. Seperger, J. G. Seperger, A. J. Starmon, M. Spanner, M. Tomce, F. M. Waboy in A. Zeit.

Mesnesnel France. Dr. France Stelè: Monumenta artis slovenicae. Ljubljana 1935. Akademsko založba. Snopič 1.-13. — XXXI/1936, 37-40. 433

Ocena daje splošen prikaz vsebine dela in pripominja, da delo v posameznih snopičih menja vldike, ki so zdaj topografski, drugič razvojni, največkrat pa ikonografski.

Mesnesnel F[rance]. Stelè France: Monumenta artis slovenicae. II. del: Slikarstvo baroka in romantike. Akademsko založba v Ljubljani. 1938. — XXXIV/1939, 221-3. 434

Ocena obravnava avtorjevo umetnostno-zgodovinsko sintezo v uvodu in nudi vrsto podatkov o slovenskih slikarjih in njihovih vzornikih.

73/76(091) (497.12-11/-19)

2. Lokalna zgodovina slovenske
umetnosti

Baš Franjo. Stelè F[rance]: Celjski strop. Umetnostno zgodovinska študija o stropu v »Stari grofiji« v Celju. Izdal in založil mestni magistrat v Celju. Celje 1929. — XXV/1930, 115. 435

Poročilo o zgodnjebaročni slikarji beneškega mojstra, ki je nastala konec 16. ali v začetku 17. stol. pod vplivi J. in R. Sadelerja, A. Tempeste in H. Goltziusa; restavriral jo je M. Stern.

Baš Franjo. Stelè France: Ptujška gora. Izdal župni urad na Ptujski gori. 1940. — XXXV/1940, 88. 436
Poročilo.

Marolt Marjan. Dr. Stelè France: Politični okraj Kamnik. I. Sodni okraj Kamnik. Topografski opis. [Umetnostni spomeniki Slovenije I.] Izdalo in založilo Umet-

nostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. — XXV/1930, 113-5. 437

Ocena primerja Stetletove knjige tudi s prvima knjigama slovenske likovne topografije, s Stegenschko Gornjegrajsko in Koojiško dekanijo.

Skrabar Viktor. Votivna slika s Plujske gore. [Das Votivbild von Plujška gora.] [I slika med besedilom.] — XXIII/1928, 268-70. 438

Zapisek opisuje sliko in poudarja njeno podobnost s sliko Ptujške gore v Vischerjevi knjigi Schösserbuch; objavljen je tudi opis nesreče iz Poročnice cerkvene zgodovine.

Stelè F[rance]. Najdbe v bivšem dominikanskem samostanu v Ptuj. [Die Funde im ehemaligen Dominikanerkloster von Ptuj.] [I slika med besedilom + 7 slik na 2 prilogah.] — XXIII/1928, 185-91. 439

Razprava ima 6 poglavij: 1. Ostanke prve samostanske zgradbe. - 2. Ostanke zgodnjeposelskih stenskih slik. - 3. Freska na stiku vzhodnega in severnega traktata in freske obnovljenega gotškega hodnika. - 4. Napis. - 5. Gotški portal iz križnega hodnika na dvorišče. - 6. Baročne skulpture v refektoriju.

Stelè France. Freske v cerkvi Sv. Duha na Celovniku. (Les fresques de l'église du St. Esprit à Celovnik.) [18 slik na 6 prilogah.] — XXV/1930, 89-98. 440

Razprava govori o zgodovini cerkve sv. Duha po podatkih iz župnijske kronike v Laškem, ki jo je spisal J. Gašnik, in po podatkih iz zgodovine I. Orožna (89-90). - Obravnava cerkveno arhitekturo in freske v prezbitoriju (90-2). - Posebej opozarja na dekoracije in ornamente, ki dosegajo redko popolnost in kažejo na domačo folkloro; njihove motive primerja z motivi, ki jih je upodabljal Janez Ljubljanski na Kamnem vrhu in drugod, z ornamenti v Prapročah pri Lukovici in v Sentrupertu na Dolenjskem (92-5). - Podpis na ometu, zlasti pa stilni momenti, ki razodevajo nizozemske vplive F. Herlina, H. Pleydenwurffa in R. van der Veydena, določajo kot čas nastanka teh slik drugo polovico 15. stoletja (96-8). - Résumé (98).

Stelè France. Umetnostna zgodovina v Ptuj po vojni. (L'histoire d'art à Ptuj après la grande guerre.) — XXVIII/1933, 237-41. 441

Razprava prikazuje rezultate odkrivanja ptujskih umetnostnih spomenikov v letih 1928-1933. 1. V dominikanskem samostanu so bili ugotovljeni detajli iz stavbne zgodovine, odkrita je bila vrsta fresk in raziskan križni hodnik. - 2. V minoritskem samostanu so bili odkriti elementi, važni za stavbno zgodovino cerkve in samostana. - 3. Raziskan in obnovljen je bil gotški oltar v prostirski cerkvi iz delavnice K. Laib-Pfeninga. - 4. Obnovljeni so bili tudi spomeniki baročne umetnosti v Ptuj. - Med restavratorji so omenjeni A. Gailhofer ml., M. Stern, A. Zoratti in A. Zeleznik.

Stelè France. Freske v Šmartnem ob Paki. (Fresken im Pfarrkirchenturme zu Šmartno ob Paki.) [16 slik na 8 prilogah.] — XXXII/1937, 61-74. 442

Razprava opisuje freske, odkrite 1. 1936, ki predstavljajo štiri simbole evangelistov. Marijino smrt in Marijo zaščiten s plaščem; avtor dokazuje, da jih je slikal isti slikar, ki je slikal starejše freske v prezbitoriju cerkve sv. Janeza ob Bohinjskem jezeru, ter jih datira v drugo četrtino 15. stol., predvsem ob primerjavi s slikami Janeza Ljubljanskega na Visokem pod

Kureškom in s slikami v cerkvi sv. Mohorja pri Dolici. - V razpravi so omenjeni še K. Laib-Pfening, Jernej iz Loke in Janez Aquila; primerjajo se slikarje v Bodeščah, Črngrobu, Gosiečah, Marjinem Gradu, Martjaneh, Muljavi, Ptuj, Sopotnici, Suhi pri Skofji Loki, Svibnem, Sv. Lovrenu nad Skofjo Loko, Sv. Primožu nad Kamnikom in v Vučenici; v primerjavah so navedeni izsedki J. Grudna, J. Dostala, O. Demusa in A. Stegenška. - Objavljeni so podpisi in zapisi na ometu cerkve v Smartnem in pri Sv. Janezu ob Bohinjskem jezeru (62, 65). - *Zusammenfassung.*

Šijanec Fran. Marolt Marijan: Umetnostni spomeniki Slovenije. II. Dekanija Vrhnika. Topografski opis. Založilo in izdalo Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani 1929-1934. - XXIX/1934, 205-7. 443

Poročilo opozarja posebej na prezbitrij s freskami v Vrzdenu, na barokizacijo gotike v Praprečah in Sentištu, na slavno sofo v Presejru, na graščino v Bistri, na plastiko G. Ruckensteina ter na slikarje J. V. Metzingerja, J. Potočnika, M. Layerja, M. Langusa idr.

73/76(091) (497.12):92

3. Likovni umetniki na Slovenskem

Baš Franjo. Mesesnel France: Janez in Jurij Šubic. Ljubljana 1939. Založba »Ivan Grohar«. [Knjižnica Narodne galerije. III.] - XXXIV/1939, 126-7. 444

Poročilo omenja tudi ptujske risbe Jur. Šubica za »Österreichisch-Ungarische Monarchie«.

Soklič Jakob. Slovenjegraški slikar Michael Sobel. (Michel Sobel, peintre de Slovenjegrade.) [4 slike na 2 prilogah.] - XXX/1935, 72-6. 445

Zapislek navaja iz cerkvenih urbarjev in matičnih knjig slovenjegraškega župniškega arhiva vrsto podatkov o M. Sobelu in njegovem rodu ter o drugih slovenjegraških slikarjih, iz česar je mogoče sklepati na posebno slikarsko šolo v Slovenjem Gradu; - iz župniške kronike so navedeni tudi podatki o delu T. Hrena v Slovenjem Gradu; - opisane so 4 ohranjene slike M. Sobela.

Soklič Jakob. Nekaj anonimnih del slikarjev Straussov. (Einige unsignierte Werke der Maler F. M. und J. A. Strauss.) [8 slik na 4 prilogah.] - XXXII/1937, 123-8. 446

Razprava ima 2 poglavji: [1.] *Franz Michael Strauss.* Opisani in priobčeni sta nesignirani sliki sv. Vincenčja Fererskega in opata Seheringerja iz Slovenjega Grada in Smartnem pri Slovenjem Gradu. - [2.] *Janez Andrej Strauss.* Opisane in priobčene so nesignirane Oecna daje splošen prikaz vsebine dela in slike sv. Martina, sv. Boštjana, sv. Tadeja, sv. Andreja in prvo (lovsko) tihožitje iz Slovenjega Grada, Smarinese in Holmea pri Slovenjem Gradu; za primerjavo je objavljena še slika Matere božje v Trobljah, opisanih pa je 5 slik svečnikov in 2 tihožitji. - *Zusammenfassung.*

Šijanec Fran. Slikar Franc Michael Strauss. Stilna analiza. (Le peintre François Michel Strauss.) [7 slik na 2 prilogah.] - XXVII/1932, 1-13. 447

Razprava obsega splošni uvod v baročno slikarstvo in stilno analizo F. M. Straussa. [1.] Temelje baročnemu slikarstvu. Kfaga na Kranjskem predstavlja J. V. Metzinger, na sloven-

skem Stajerskem pa F. M. in J. A. Strauss, je na Stajerskem postavil H. A. Weissenkircher, katerega dela so v Cezanjevih, Vučenici, Rogški Slaini in Dravogradu; analizirani in priobčeni sta dve njegovi sliki iz mariborskega muzeja. - Poleg njega so omenjeni še baročni slikarji J. V. Hauke, F. K. Remp, P. Troger idr., med tistimi, ki so slikali tudi na Spodnjem Stajerskem pa še F. I. Flurer in njegove freske v Slovenski Bisirici ter dela J. M. Kremser-Schmidta, J. M. Reinwalda, J. C. Vogla, P. K. Laubmanna idr. (1-6). - [2.] Analiziranih je 5 slik F. M. Straussa: slika Vnebovzvetja iz l. 1719 v Mekinjah, Kamenjanje sv. Štefana iz l. 1731 v Vučenici, slika sv. Elizabete iz l. 1732 v Slovenjem Gradu ter sliki, ki predstavljata smrt sv. Jožefa in sv. Ane iz l. 1735 v Rušah; razen prve so vse slike priobčene na prilogh (6-13).

Šijanec Fran. Slikar Janez Andrej Strauss. Stilna analiza. (Le peintre Jean André Strauss. - Supplément: Liste des oeuvres de F. M. et J. A. Strauss.) [13 slik na 3 prilogah.] - XXVII/1932, 81-102. 448

Razprava analizira 25 slik J. A. Straussa, ki so pri Sv. Barbari v Illozah, na Homeu pri Slovenjem Gradu, na Kronski gori pri Slovenjem Gradu, v Laškem, Selah pri Slovenjem Gradu, Slovenjem Gradu, Slovenski Bisirici, Starem trgu pri Slovenjem Gradu, Smartnem pri Velenju, Trobljah pri Slovenjem Gradu, Velenju, Viču pri Dravogradu in v Vučenici. - Na prilogh je priobčenih 11 slik: Pietà, sv. Magdalena, sv. Dizma, sv. Frančišek Ksaverski, prihod sv. Duha, Mali Božja, Skapulirski Mati Božja, sv. Lucija, sv. Florijan, sv. Janez Evangelist in sv. Ana; reproducirana sta tudi dva dela iz freske na stopnicah grajske cerkve v Slovenjem Gradu. - Dodatek: [1.] Seznam del F. M. Straussa. Navedenih je 5 slik. - [2.] Seznam del J. A. Straussa. Opisanih je 24 slik, ki zgoraj (razen slike Marije Pomagaj v Trobljah), poleg njih pa še slika sv. Florijana v Laškem, sv. Frančiška Ksaverskega v Konjicah, sv. Erazma v Saleku pri Velenju in slike na dveh banderih v Slovenjem Gradu.

737

III. Numizmatika

Baumgartner Egon. Zbirka srednjeveških novcev v mestnem muzeju v Mariboru. [Die Sammlung mittelalterlicher Münzen des städtischen Museums in Maribor.] - XXII/1928, 223-4. 449

Razprava daje sumaričen popis predvsem stajerskih in avstrijskih novcev s podatki o kovnicah in proveniencah.

Baumgartner Egon. Znamenit keltski novce kneza Nonnosa. (Une monnaie remarquable du temps de Nonnos, prince celtique.) [Spisala] Egon Baumgartner in V[ladimir] Travner. - XXIV/1929, 117-9. 450

Zapisek opisuje novce iz mariborskega muzeja in govori o osvobodilnem boju panonske lige proti Rimljanom; tudi A. Askore opeva ta boj v »Ilirski tragediji«.

Baumgartner Egon. Doslej neznani priznaki na dunajskih in graških pfennigh domačih najdb. (Des points secrets jusqu'à présent inconnus sur les pfennigs de Vienne et de Graz trouvés chez nous.) [2 tabeli med besedilom.] - XXVI/1931, 96-101. 451

Razprava ima 2 poglavji: 1. *Dunajski pfennigh.* - 2. *Graški pfennigh.* - Obravnava priznake

na novcih, najdenih v Mariboru in pri Sv. Kun-
goti blizu Celja. — Zusammenfassung.

Baumgartner Egon. Vážna numizmatična
najdba v Mariboru. (Une trouvaille numis-
matique importante à Maribor.) [1 skica in
1 slika med besedilom.] — XXVII/1932,
33-7. 452

Zapisek ima 3 odstavke: 1. Najdba iz starega
veka. O 3 bronastih novcih iz 4. in 5. stol. naše
dobe. — 2. Najdba florentinskih zlatih goldinar-
jev. O najdbi približno 100 zlatnikov, ki so bili
verjetno lasi židovskega trgovca, ker je naj-
dišče v nekdanji Židovski ulici. — 3. Opis najdbe.
Opisanih je 33 zlatnikov in 5 srebrnih pfenigov
iz raznih kovnic; risba kaže 30 priznank na
novcih in 2 srebrnika. — Zusammenfassung.

Baumgartner Egon. Kovnici Slovenj-
grдец in Kamnik v dobi Andechs-Meran-
cev. (Die Münzstätten zu Slovenjgrдец
und Kamnik zur Zeit der Andechs-Meran-
nier.) [26 slik na 2 prilogah.] — XXVIII/
1933, 17-35. 453

Razprava ima 2 poglavji [1.] Zgodovinski
pregled (17-22). O poselnih razmerah v Slove-
njem Gradeu in Kamniku v 13. stol. s posebnim
oziranjem na oglejski patriarhal. — [2.] Zgodovina
novcev (22-33). Opisani so razni kovi slovenj-
graške in kamniške kovnice z dopolnitvami
zlasti izsledkov A. Luschina-Ebengreutha glede
najdb v Detli, Aba Puszt, Dietmannsdorfu,
Gschiesu in Celju; v dodatku so omenjeni naj-
novejši izsledki F. Mayrederja o kamniški kov-
nici. — Zusammenfassung (34-5).

Baumgartner Egon. Numizmatična najd-
ba v Mariboru 1938. (Der Münzfund in
Maribor i. J. 1938.) [5 slik med besedilom.]
— XXXIV/1939, 97-100. 454

Zapisek govori o dveh oglejskih novcih in
o preko 400 graških pfenigih, ki so večinoma iz
1. listu.

Saria Balduin. Probszt Dr. Günther:
Die geprägten Schaumünzen Inneröster-
reichs. Wien, Amalthea-Verlag 1928. [1. zv.
zbirke: Corpus der österr. Schaumünzen.]
— XXIV/1929, 213-4. 455

Poročilo govori o notranjeavstrijskih me-
daljah in njihovih kovnicah v Celoveu, Sent-
vidu ob Glini in v Gradeu; posebej omenja
medalje v spomin na »objahovanje« mešla
Radgona, Ptuja in Ljubljane ter medalje T.
Hrena.

Smolč Anton. Najdba rimskih zlatni-
kov pri Ptuj. (Pièces d'or romaines trou-
vées à Ptuj.) — XXXI/1936, 82-3. 456

Zapisek poroča o najdbi in opisu 3 zlatnike
cesarjev Valentinijana in Gracijana.

Travner Vladimir. Grški, rimski in bi-
zantinski novci mariborskega muzeja.
[Griechische, römische und byzantinische
Münzen des Museums in Maribor.] —
XXIII/1928, 216-23. 457

Razprava govori o ureditvi antične nu-
mizmatične zbirke v mariborskem muzeju,
opisu novce, medaljone, cesare itd. ter navaja
podatke o njihovi provenienci in darovalcih.

Travner Vlad[imir]. Naši srednjeveški
novci. (Les monnaies moyenâgeuses des
pays slovènes.) [Spisala] Vladimir Travner
in Egon Baumgartner. [2 tabeli in 53 slik
med besedilom.] — XXV 1930, 146-81. 458

Razprava ima 2 dela: 1. Simbolika naših
srednjeveških novcev (146-53). Uvod opozarja
na pomen numizmatike, na osnovni vir za
študij naše numizmatike, ki ga predstavljajo
dela A. Luschina-Ebengreutha, in govori o
krščanskem pojmovanju denarja zlasti pri To-
mažu Akvinskem; nato razpravlja članek o
antičnih novcih in posebej o simbolih na sred-
njeveških novcih, daje abecedni pregled sim-
bolov in jih razlaga. — 2. Zgodovina naših
srednjeveških novcev (53-71). Uvod govori o
izdelavi novcev in o srednjeveškem denarnem
gospodarstvu (53-6). — a) Breški pfenigi (56-55).
Opisan je njihov zgodovinski razvoj do l. 1350;
obravnavane so kovnice salzburških nadškofov
v Ptuj, Rajhenburgu in Brezleh, kovnice
koroških vojvod pri Sv. Vidu ob Glini, v Veli-
koveu in Kostanjevici, kovnice rodbine An-
dechs-Meranev v Slovenjem Gradeu, Kamniku
in Hrvaškem brodu ter kovnice bamberskih
škofov v Bellaku in Grebinju; omenjeni so
breški pfenigi štajerskih vojvod, oglejskih
patriarhov in goriških škofov. — b) Oglejski
novci (55-7). Omenjeni so novi oglejskih pa-
triarhov, tržaških škofov in goriških grofov ter
oglejski novi iz kovnic koroških vojvod v
Ljubljani, Kostanjevici in Kamniku. — c) Graški
pfenigi (57-9). Omenjeni so pfenigi iz kovnic
v Gradeu in Brezleh. — d) Dunajski pfenigi
(59-71). O novcih, ki so jih kovali tudi v Ljub-
ljani, in o novcih Celjskih grofov, ki so jih
kovali v Celju. — Dodatki 1. O najvažnejših
najdbah srednjeveških novcev v Sloveniji s
tabelarnim pregledom za Spodnjo Štajersko,
kjer so omenjena najdišča: Borl, Celje, Dogače,
Lanišče, Libelče, Maribor, Mula, Ogļienšak,
Prebl, Prem, Ptuj, Stari grad, Sv. Kungola,
Virštajn, Vučja vas in Žalec (172-3). — 2. Tabe-
larni pregled naših srednjeveških kovnic (174-5).
— 3. Slike in opis breških, graških in dunajskih
pfenigov (176-80). — Résumé (180-1).

78

IV. Glasba

Baš Franjo. [Stoinschegg August.] Chro-
nik des Männergesangvereines in Maribor.
1846-1936. Maribor 1936. — XXXIII/1938,
56-7. 459

Poročilo.

Družovč Hinko. Deset let slovenske
glasbe v Mariboru [1918-1928]. [Zehn Jahre
slowenischer Musik in Maribor.] [3 tabele
med besedilom.] — XXIII/1928, 225-46. 460

Razprava ima 10 poglavij: 1. Prehodna doba
(225-7). — 2. Glasbena Matca (glasbena šola,
pevski zbor, orkester) (227-30). — 3. Vojaška
godba (230-1). — 4. Glasbena društva in glasbeni
odseki (231-2). — 5. Pevska društva in pevski
odseki (232-4). — 6. Ljudska univerza (234-5). —
7. Opera in opereta (s pregledom opernega re-
pertoarja za leta 1919-1928) (235-42). — 8. Petje
in glasha na mariborskih šolah (242-3). — 9. Kon-
certno žubljenje (243-4). — 10. Koncertni pregled
(244-6). — K posameznim poglavjem je navedena
bibliografija člankov. — V zvezi z glasbenim
življenjem Maribora so omenjeni: Z. Batoković
(226), V. Bralina (236), R. Brenčič (236, 240, 242),
D. Cibje (234), V. N. Cibulevski (230), M. Clzelj
(243), J. Cermak (230-1), O. Dev (226-7), H. Dru-
zovč (228, 242-3), H. Frisch (233), A. Faganelli
(233), E. Filitekrius (233), J. Gasparič (232, 243),
F. Germ (232-3), F. Herzog (225, 230, 236), L. Herzog
(231, 238-9), J. Hladek (228-30), A. Horvat (233-4),
I. Kukovec (234), J. Lah (233), R. Maister (225),
F. Majer (230), A. Mitrovič (237-42), A. Neral (242),
H. Nučič (235-6), V. Parma (236-7), A. Poifč (232),
L. Poifance (242), P. Potočnik (237), S. Premrov
(233), I. Robnik (231), E. Ropas (243), M. Sehn-
herr (231, 235), V. Schweiger (233), P. Strmšek
(235), V. Šušteršič (242), J. Tomiček (229), F.

Topič (227, 229-30), H. Vogrič (233, 236-7), M. Zaher (242), V. Zivko (234) idr.

Glazer J[anko]. Wolf Hugo in Slovenci. — XXX/1940, 111-2. 461

Zapisek omenja misli o Hugu Wolfu iz član-
kov B. Borka in G. Kreka, obširneje pa poroča
o izstodkih W. Rauschenbergerja o slovenskih
prednikih H. Wolfa.

792

V. Gledališče

Štrmšek P[avle]. Dramatično društvo v
Mariboru. [Prispevek k naši politični in
kulturni zgodovini v dobi od 1909 do 1919.]
[Dramatischer Verein in Maribor. Ein Bei-
trag zu unserer politischen und kulturellen
Geschichte von 1909 bis 1919.] — XXIII/
1928, 1-16. 462

Razprava je razdeljena v 3 poglavja: 1. Usta-
novitev (1-4). Slovanska čitalnica ter Bratstvo in

pevsko društvo v Mariboru sta sklenila usta-
noviti skupno Dramatično društvo in predla-
gala pravila in potrditev; po težavah s potrdit-
vijo pravil je bil dne 14. VIII. 1909 ustanovni
občni zbor društva; glavni podpornik društva
je bila mariborska Posojilnica. — 2. V boju za
narodne pravice (4-8). Društvo je imelo težave
s prepovedmi predstav, s nadzorstvom pri pred-
stavah, predvsem pa je nastala velika pravda
zaradi plakiranja slovenskih gledaliških lepa-
kov; objavljeno je anonimno pismo na mestni
magistrat, ki ga je napisal »ein Deutscher, der
die grosse slowenische Gefahr kommen sieht«.
— 3. O društvenem življenju in delovanju (8-16).
Navedeni so podatki o društveni knjižnici, o
gledališki garderobi in opremi odra, o dohod-
kih in obiskih predstav, o gostovanjih zunaj
Maribora, o repertoarju za leta 1909-1914 ter o
stikih z drugimi dramatičnimi društvi; z Zvezo
dramatičnih društev v Ljubljani ter dramatič-
nimi društvi v Ptuj, Celju, Celovec in Gorici.
Med voditelji, čitani, režiserji, igralci in sode-
tavlci so omenjeni: V. Bahovec, J. Boe-Savin,
L. Brunčko, I. Kejžar, K. Koderman, F. Majer,
I. Molek, I. Novak, H. Nučič, B. Pipuš, F. Ro-
sina, J. Stegnar, S. Stegnar, F. Voglar idr.

8 JEZIKOSLOVJE. KNJIŽEVNOST

80

I. Jezikoslovje

80(05)

1. Jezikoslovni časopisi

Crnek F[ranj]. Lud slowiański, Tom 11.
zeszyt 2. Kraków 1931. — XXIX/1934, 85-8.
463

Poročilo navaja iz dialektološkega dela re-
vij v vsebino članov E. Niemina, Z. Stieberja,
M. Mačekkega, V. Harhate, K. Nitscha, E. Mro-
zówne, S. Baka, G. A. H'inskega, S. Rosponda in
A. Betiča; iz etnografskega dela revije pa vse-
bino članov K. Moszyńskiego o S. Ciszewskem,
D. Zelenina o V. N. Haruzini, J. Obrebskega,
J. Koščiča, J. Manugiewicz, P. Caramana, M.
Gavazzija, K. Viskyja idr.

Pivko [Ljudevit]. »Lud slowiański«. Iz-
dajata Kazimierz Nitsch in Kazimierz
Moszyński v Krakovu (1929-1930). —
XXVI/1931, 132-4. 464

Poročilo o 1. in 2. snopiču časopisa za dialek-
tologijo in etnografijo Slovanov z vsebinskimi
povzetki pomembnejših članov: M. Mačekkega
o Čičih, M. Gavazzija o prastovanski presteli,
J. Obrebskega o kmetijstvu vzhodnega Balkana,
Z. Stieberja o dialektoloških problemih zahod-
nih Slovanov ter K. Nitscha in E. Mrozwne
o ajdi.

801.311/313

2. Imenoslovje

801.311

a) Zemljepisna imena

Baš Franjo. Tuma Henrik: Imenoslovje
Juljskih Alp. Ljubljana 1929. — XXV/
1930, 244-5. 465

Oeena navaja vrsto ljudskih zemljepisnih na-
zivov, s katerimi je Tuma obogatil našo zemlje-
pisno terminologijo.

Dolar A[nton]. Heterogenija krajevnih
imen. [Die Heterogenie der Ortsnamen.]
— XXIII/1928, 272-4. 466

Zapisek tolmači krajevna imena v maribor-
ski okolici na desnem bregu Drave; imena, ki
se končujejo na -e, so ali ženskega spola in so
prvotno bila moškega spola s končico na -i
(npr. Pekre, Cirkovec) ali pa so srednjega spola
(npr. Rače, Ruše).

Grošelj M[ilan]. O naših starih geografskih
imenih. (Autour des noms anciens
géographiques.) — XXVII/1932, 192-4. 467

Zapisek razpravlja o starih zemljepisnih
imenih v Južni Evropi, ki niso grška ali latin-
ska, tudi ne keltska ali ilirska, ampak razode-
vajo praindoevropske sledove: Alpe, Cetovec,
Drava, Ermona, Karavanke, Logatec, Metlika,
Novije, Podjuna, Ptuj, Sora, Trst, Voglajna in
Zilja.

Hešič Fr[an]. »Varož« [Varaždin]. —
XXIII/1928, 270-2. 468

Zapisek tolmači nastanek te oblike imena,
ki jo uporabljajo pri Sv. Juriju ob Ščavnici in
v Središču ob Dravi.

Hešič Fr[an]. Etimologija imena reke
Pesnice. (Etimologie des Flussnamens Pe-
snica.) [V hrvaščini.] [1 karta na prilogi.]
— XXVII/1933, 153-7. 469

Razprava ugotavlja, da izvira ime reke Pe-
snice iz besede pesek, tako kot pri poljski reči
Plańca. — Zusammenfassung.

Kelemina J[akob]. Dr. Pirchegger Simon:
Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet.
[Veröffentlichungen des slawischen Insti-
tutes an der Fr. W. Universität Berlin, hrsg.
von Max Vasmer. Bd. 1.] In Kommission b.
Markett & Petters. Leipzig 1927. — XXV/
1930, 118-23. 470

Oeena prikazuje vsebino knjige po poglavjih;
avtorjevim razlagam krajevnih imen dodaja
lastne ali tuje drugačne razlage in opozarja na
nezanesljivost zvočne analize besed, ki jo avtor
iz šole E. Sleversa uporablja za razlago spre-
memb v glasovih.

Kelemina J[akob]. Dr. W. Steinhauser:
Die genitiven Ortsnamen in Österreich.

Wien 1927. [Sitz. Ber. Ak. Wien 206.] — XXVII/1932, 53-4. 471

Poročilo navaja iz dela nekaj nadrobnosti, ki kažejo na slovanski izvor krajevnih imen. In dopolnjuje nekatera avtorjeva izvajanja; opozarja tudi na druge njegove študije s področja lingvistike.

Kelemina J[kob]. Hajdina. [Toponomastični prikaz.] — XXVIII/1933, 113-8. 472

Razprava navaja iz srednjeveških in poznejših virov (1164-1675) oblike imena Hajdina: Wolfram von Eschenbaech ga omenja v Parcelvalu, o čemer so pisali D. Trstenjak, A. Anthony von Slegersfeld, C. Lucerna, R. Kralik, D. Zunkovič Idr. — Ob razlagi imen so omenjeni izsledki J. Weiss, A. Mucharja, M. Haupta, V. Levea, S. Plehneggerja, V. Bertoldija, E. Schwarza, K. Ostirja, F. Ramovaša Idr. — V imenu Hajdina je ohranjen jezikovni ostanek ustanovitelj tega kraja, litrskih Noričanov, tako kakor je v imenu Ptuj jezikovni ostanek keltskih Tavriskov. — *Zusammenfassung.*

Kelemina J[kob]. Wallner Eduard: Gissübel und Ramsau. München-Berlin 1940. [Die Flurnamen Bayerns IX, 2.] — XXX/1940, 86. 473

Oena opozarja, da najdemo tudi na slovenskih tleh dva primera za Gissübel: Visole nad Slovensko Bistrico in Slatino pri Svečini; z avtorjevo razlago imena Visole se ne strinja.

Žunkovič D[avorin]. Krajevni imeni Stopence in Tezno. [Die Ortsnamen Stopence und Tezno.] — XXII/1927, 75-7. 474

Zapisek obravnava krajevni imeni: 1. Stopence. Uradna oblika Stoperce je nepravilna; stare listine in etimologija (stopa) zahtevajo obliko Stopence. — 2. Tezno. Ime izvira iz besede »teze«, ki so gajl med njivami v ravnini.

801.312

b) Imena rastlin

Petkovšek Viktor. Janka Barleta »Prinosi slovenskim nazivima bilja« in naš botanični slovar. (Les »Prinosi slovenskim nazivima bilja« de Janko Barle et notre vocabulaire botanique.) — XXXIII/1938, 205-9. 475

Zapisek poroča, da je J. Barle črpal slovenska imena rastlin iz imenika B. Šuleka, pri katerem so sodelovali H. Freyer (ki je črpal tudi iz rokopišnega gradiva K. in Z. Zolisa), F. Erjavca in I. Tušek; uporabljal je tudi »Flora carniole« G. A. Scopoli, žal le v 2. izdaji, zbral vsa rastlinska imena iz del I. V. Valvasorja, iz črpal vrsto rokopišov ali pripisov v starih knjigah (H. Boek) itd.; avtor prikaza pogrša med tiskanimi viri prispevke F. Koebeke, J. Koprivnika in A. Paulina, opozarja na nekatere strokovne napake v delu, h koncu pa dodaja še nekaj splošnih misli o zbiranju gradiva za botanični slovar.

801.313

c) Oseba imena

Bunc Stanko. Goričar Maks: Doneski k postanku in pisavi rodbinskih priimkov in krajevnih imen med Slovenci. [Separatni odtis iz Etnologa XII.] Ljubljana 1939. — XXXV/1940, 90-1. 476

Oena očitno delu pomanjkanje jezikostovne metode in nezanesljivost prepisov.

Hešič Fr[an]. Iz našeg zavičaja. (Kulturgeschichtliches aus unserm Osten.) [V hrvaščini.] — XXXII/1937, 183-9. 477

Razprava je zbirka različnih prispevkov, med katerimi trije razlagajo rodbinske priimke. 1. Stefan Modrinjak na varaždinskoj gimnaziji. Iz arhiva varaždinske gimnazije so navedeni podatki o S. in A. Modrinjaku. — 2. Prezime Jaklin. O nastanku priimka M. Jaklina. — 3. Dr. Josip Ivan Knole. Pravilna oblika priimka je Knotz, kakor je bil vpisan v varaždinsko gimnazijo. — 4. Miklošičev učitelj Franc Regolec (1808-1897), učiteljska porodica Šef. Navedeni so podatki o učiteljih F. Regoleu v Središču, T. Regoleu v Ormožu in dijaku varaždinske gimnazije I. Šefu iz ormoške učiteljske družine Šefov. — 5. Prezime Razlag. Prvotna oblika priimka R. Razlaga je bila verjetno Razlak. — *Zusammenfassung.*

Mišič Fr[an]. O ledinskih in hišnih imenih okoli Solčave. (Flur- und Hofnamen in der Umgebung von Solčava.) [I skica med besedilom.] — XXXIII/1938, 191-2. 478

Razprava ugotavlja, da skoro vsa hišna imena v okolici Solčave izvirajo iz slovenskih ledinskih imen; primerjava z gornjegrajskim urbarjem iz 1. 1428 izpričuje starost teh imen; pomenjena ledinska imena v njem pa so le uradni prevodi slovenskih imen, iz česar ni mogoče sklepati na nemško narodno pripadnost prebivalstva, kot je storil G. Glauert — *Zusammenfassung.*

Mišič Fr[an]. Ledinska in hišna imena okoli Luče. (Die Flur- und Hausnamen in der Umgebung von Luče.) [I skica med besedilom.] — XXXV/1940, 40-9. 479

Razprava objavlja po gornjegrajskem urbarju za urad Luče iz 1. 1428 ledinska imena kmetij, ob katerih so navedena sedanja hišna imena za zasebke Podveža, Podvolovjek, Krnica, Raduha, Konjski vrh, Strmec in Luče; hišna imena so se v večini primerov razvila iz ledinskih imen in se ohranila do danes; nekatera nemška imena v urbarju so le prevodi slovenskih imen. — *Zusammenfassung.*

Mravljak Josip. Vulgarna imena kmetij v vuzeniškem okolišu. (Die bäuerlichen Vulgarnamen im Gebiete von Vuzenica.) — XXXII/1937, 321-4. 480

Razprava obravnava hišna imena kmetij, ki so v pretežni večini slovenska in so ohranjena v vuzeniških listinah ter graščinskih in župnijskih urbarjih od 13. do 15. stol.; navedena so v topografski vrsti: Trbonje, Sv. Danijel, Dravče, Sentjanž, Pameče, Sv. Primož, Sv. Anton, Vuzenica in Sv. Vid. — *Zusammenfassung.*

802/809

3. Posamezni jeziki razen slovenskega

Baerent Heinrich. »Das älteste germanische Sprachdenkmal«. [P. Kretschmer, Zfda. 68, zvezek 1.] — XXVII/1932, 237-8. 481

Poročilo navaja izsledke P. Kretschmerja o germanskem napisu v etruščanskem alfabetu na čeladi, najdeni v Negovi I. 1812.

Bunc Stanko. Nahtigal R[ajko]: Staro-cerkvenoslovanske študije. [Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani, 15. Filološko-lingvistični odsek, 3.] Ljubljana 1936. — XXXIII/1938, 57-9. 482

Poročilo je povzetek razprave, ki pojasnjuje etimologijo štirih staroslovanskih besed.

Glonar J[ozaj]. Murko M[atija]: Rozprave z oboru slovanske filologije. Uspofadal J. Horák. V Praze 1937. [Práce Slovanského ústavu v Praze. Sv. IV.] — XXXIV/1939, 123-6. 483

Poročilo navaja vsebino zbornika in govori o Murkovem delovanju na področju slavistike, pri čemer srečujemo podatke o J. Kopitarju, F. Miklošiču, A. N. Pypinu, A. N. Vesejovskem, R. Heinzu, E. Schmidtu, V. Jagiču, V. Obiaku idr.

Groščelj M[ilan]. Oštir K[arel]: Kleinasiat. Termilai »Die Wölflischen«. [Razprave V-VI. Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. 1930.] — XXVI/1931, 128-30. 484

Poročilo govori o študiju narodskih jezikov in omenja tudi sodbo J. K. Schrijnena o delu K. Oštirja.

Kelemina J[akob]. Nove dulebske študije. [Neue dudlebsche Studien.] — XXI/1926, 57-75. 485

Razprava ima 3 poglavja: 1. O sledovih dulebske govorice v doijanskem narečju (na skrajnem vzvodu slovenske Stajerske, od gorenje Sotle do Rabe) pričajo: nazalni vokali o, skupina di, vzhodnostajerski u, antikonsonantni in končni l ter razvoj polglasnika (57-63). — 2. Pot, po kateri so se širili zahodni Slovani (tudi Dulebi), se lahko rekonstruira na podlagi zemljepisne porazdeljenosti kulturnih pojmov, npr. čertu (63-7). — 3. Navedena so najstarejša sporočena imena nekaterih dulebskih nasebin: Dudleipin, Dulebska, Ruginesueld, Dornava, Zitanesfeld, Duleb itd. (67-75).

Kelemina J[akob]. Goti na Balkanu. (Les Goths dans la péninsule des Balkans.) — XXVII/1932, 121-36. 486

Razprava obravnava topiko Gotov na Balkanu s filološkega vidika: 1. Narodno ime Gotov je ohranjeno v dveh naših zemljepisnih imenih: reka Gačka in mesto Gačko (121-3). — 2. Balkanski Goti so se nazivali Merigoti, kar je ohranjeno v raznih krajinskih imenih (Merjan, Merjane itd.); tudi naziv neretijanskih Gotov Mariani in dalmatinska Maronia kažejo iste sledove (123-6). — 3. Libellus gothicus, arhetip Letopisa popa Dukljanina, ohranjen v glavnih potezah pri arhidijakonu Torin, govori, da so Goti dovedli Hrvate na Balkan; Letopis navaja imena gotških vladarjev (Atila = Totila), a »gotška teorija« J. Rusa v teh podatkih nima podlage (126-34). — 4. Kulturni vpliv Gotov na balkanske narode ni raziskan; verjeten je vpliv gotškega artilizma na Slovence, posebno v boju Hrvatov za slovansko bogoslužje (134-5). — Zusammenfassung: Goten auf dem Balkan (135-6).

808.63

4. Slovenski jezik

808.63-08

a) Slovenska narečja

Dornik Ivan. Ramovš Fran: Dialektološka karta slovenskega jezika. Ljubljana. Založila rektorat Univerze Kralja Aleksandra in J. Blaznika nasl. univerzitetna tiskarna. 1931. — XXVII/1932, 113-4. 487

Poročilo.

Koštičič I[van]. Jezik v Bezjakovih »Mo-
litnih bukvicah«. (La langue dans les »Mo-

litne bukvice« de Bezjak.) — XXXI/1936, 137-40. 488

Zapisek navaja slovenjgoriške narečne posebnosti dela v glasoslovju, oblikoslovju, osnovotvorstvu, posebnih besedah in skladnji; bibliografsko sta popisana Bezjakova slovenska priredba in izvirnik J. E. Domainka, ki ga je našel F. Ušenčnik.

Kotnik Janko. Isačenko A[leksandr] V[asiljevič]: Narečje vasi Sele na Rožu. V Ljubljani 1939. [Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 10. Filološko-lingvistični odsek. 4.] — XXXIV/1939, 135-8. 489

Poročilo daje pregled literature o koroških narečjih, omenjajoč U. Jarnika, J. Scheinigga, P. Lesslaka, I. Grafenauerja, F. Ramovša in J. Šaška, ter navaja vsebino dela po poglavjih.

Novak Vilko. Fran Ramovš: Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti. [Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Dela I./ V Ljubljani 1935. — XXXI/1936, 43-5. 490

Poročilo o delu s pripombami o prekmurškem narečju.

Novak Vilko. Opombe h Küharjevemu »Narodnemu blagu vogrskij Slovincov«. (Remarques sur »Les matériaux ethnographiques des Slovènes de Hongrie« de Kühar.) — XXXII/1938, 108-10. 491

Zapisek objavlja pismo K. Strekija S. Küharju dne 23. XI. 1910 z navodili za zapisovanje prekmursčine; omenja omeno A. Pavla o Küharjevih objavah; h Küharjevemu gradivu navaja popravke, ki se nanašajo na glasovje, oblikovje, naglas in besedni zaklad.

808.63-31

b) Slovensko slovsko gradivo

Breznik Anton. Slovenske besede v češčini, slovaščini in poljščini. (Slovenische Lehnwörter im Cechischen, Slowakischen und Polnischen.) — XXXII/1937, 213-8. 492

Razprava ugotavlja, da so šle slovenske besede v češčino (in od tod v slovaščino in poljščino) ob treh prilikah: 1. S slovarjem J. Jungmanna (1835/9), ki jih je prevzel iz naravoslovnih spisov J. S. Presla, ta pa iz besednjaka O. Gutschmanna; omenjena je raba teh besed tudi pri M. Pohlinu in V. Vodniku. — 2. S pravno-politično češko-nemško terminologijo (1850); pri delu za slovansko pravno terminologijo so sodelovali A. Mažgon, M. Dolenc, F. Miklošič in M. Čigale. — 3. Več besed je prešlo v češčino tudi pozneje, ob živahnejših češko-slovenskih stikih. — Zusammenfassung.

Kelemina J[akob]. Slovsko gradivo. [Lexikalische Beiträge.] — XXIII/1928, 139-45. 493

Zapisek navaja etimologijo 48 slovenskih besed.

Mravljak Josip. Nekaj slovskih in zgodovinskih drobtin iz starotrškega arhiva. [Lexikalische und historische Miscellen aus dem Archive von Stari trg.] — XXIII/1928, 82-3. 494

Zapisek navaja slovenske izraze za razne datjave in seznam župnikov in župnijskega urbarja v Starem trgu pri Slovenjem Gradu.

Breznik Anton. Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. (Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher.) — XXXIII/1938, 17-32. 495

Razprava obravnava 3 slovarje: 1. (Gutsmannov besednjak) (17-21). Gutsmann je črpal izraze za svoj besednjak in druga dela iz štirijezicičnega slovarja A. Jambrešića; mnogi teh izrazov so prešli v živi jezik in tudi v druge slovanske jezike, mnogi pa so prehajali kot mrlva navlaaka iz slovarja v slovar (J. N. Primic, A. Murko, A. Janežič, M. Cigale, M. Pieteršnik itd.) — 2. (Jarnikov slovar) (21-2). Etimološki slovar U. Jarnika razodeva vplive J. Dobrovskega. — 3. (Murkov slovar) (22-32). Slovenski viri slovarja A. Murka so: O. Gutsman, U. Jarnik, A. T. Linhart, J. Japelj, V. Vodnik, M. Ravnikar, F. Metelka, J. Kopitar, J. N. Primic, J. Šmigoc, P. Dajnko, L. Volkmer, A. Šerf ter čbeličarji J. Kosmač, F. Prešeren, I. Holzapfel in J. Zupan; od tujih virov je uporabljal J. Dobrovskega, Heyma, V. S. Karadžića in I. Belosteneja; mnogo njegovih izrazov je prešlo v novejšo slovensko slovarje (A. Janežič, A. Bartel, F. Hubad, M. Pieteršnik itd.) — Zusammenfassung (32).

Breznik Anton. Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. (Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher.) — XXXIII/1938, 87-98. 496

Razprava (v nadaljevanju) obravnava 4. (Janežičev slovar). A. Janežič je črpal besede za nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar predvsem iz Novle, Slovenije, del M. Vertovca, A. M. Stomška, J. Vesela-Koscekega, J. Voičiča idr.; uporabljal je tudi prejšnje besednjake O. Gutsmana, U. Jarnika in A. Murka (87-90). — Od čeških virov je uporabljal slovarje J. N. Konečnega in J. P. Jordana (90-3), od srbohrvaških slovarje I. Mažuranića-J. Užarevića, D. Isajiovića in J. Drobnica (93-7), od ruskih slovarj J. A. E. Schmidta ter staročeckvenoslovenski slovar F. Miklošića (97). — Iz Janežičevega slovarja je prešlo mnogo izrazov v poznejše slovenske slovarje (M. Cigale, M. Pieteršnik idr.) pa tudi v druge slovanske jezike (98). — Zusammenfassung (98).

Breznik Anton. Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. (Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher.) — XXXIII/1938, 147-65. 497

Razprava (v nadaljevanju) obravnava Cigaletova slovarja in nadaljnje izdaje Janežičevih slovarjev. 5. M. Cigale je uporabljal kot viro za Wolfvo nemško-slovenski slovar slovarje Th. Helmslusa, B. Suleka, I. Mažuranića-J. Užarevića, K. C. Mrongowiusza, J. A. E. Schmidta in J. Sumavskega-Frante; iz prejšnjih slovenskih slovarjev ni prepisoval, dasi jih je izčrpaval, vendar kritično, predvsem A. Janežiča; edini časopis, ki ga je natančno izčrpal, je Slovenija; natančneje jebral Novice po l. 1851; slovar je negativno ocenil F. Levstik, a neupravičeno; M. Pieteršnik pa ga je vzel za podlago svojemu slovarju (147-56). — 6. 2. izdaja nemško-slovenskega slovarja A. Janežiča je docela predeležana izdaja; izpisoval je iz Napreja, Novic, Slovenskega glasnika, celovskega Slovenca in iz del J. Jurčiča, J. Mencingerja, J. Jesenka idr., opustiti pa bi moral še več besed iz dotedanjih besednjakov (156-9). — 7. Nadaljnje izdaje nemško-slovenskega slovarja A. Janežiča je oskrbel A. Bartel; izločil je slabe, nepravilne in nenavadne slovenske izraze in mnogo slovanskih izposojenk ter črpal nove besede iz del F. Erjavca, F. Levstika, M. Cigale in iz slovarja I. Filipovića (159-60). — 8. Slovensko-nemške izdaje Janežičevega slovarja sta oskrbeli J. Kleinmayr, ki je Janežiča le prepisal z vsemi

slabostmi in celo s pravopisnimi in tiskovnimi napakami, ter F. Hubad, ki je Kleinmayra dopolnil le z izpisi iz A. Bartla in se v 4. izdaji tudi ni oziral na slovar M. Pieteršnika (160-4). — 9. Znanstvena terminologija M. Cigaleta je nastajala 15 let, in sicer po virih, ki so navedeni v predgovoru dela (164). — 10. O nastanku slovensko-nemškega slovarja M. Pieteršnika so podatki v Slovenskem biografskem leksikonu (165). — Zusammenfassung (165).

Grafenauer Ivan. Gutsmannov besednjak in njegova zbirka pregovorov, rekov in prilik. (Das Wörterbuch von Gutsman und dessen Sprichwörterammlung.) — XXX/1935, 1-29. 498

Razprava ima 2 dela: 1. Besednjak. V uvodu so navedeni avtorji, ki so uporabljali gradivo Gutsmannovega besednjaka in slovnic: A. Murko, J. Schelnigg, J. Sket, I. Grafenauer, morda tudi F. Kocbek in I. Šušelj. — Vire besednjaka odkriva 5 poglavij razprave: Gutsmann in Jambrešić, Nemški vzorci Gutsmannovega besednjaka, Alfabeitarij, Sorodnost besednih člankov ter Gutsmann in prvi domači besedni zaklad. Ze A. Breznik je opozoril na M. Pohlina, H. Meglserja in A. Jambrešića (F. Sušnika) (2-4); nadvrtna primerjava besednjaka z latinsko-nemskim slovarjem B. F. Niemcewiczbergerja, pa tudi s slovarji J. C. Adlunga in J. L. Fritzsche, odkriva, da je Gutsmann osnoval svoje slovsko delo na le-teh (4-14). — 2. Pregovori. reki, prilike. Avtor govori najprej na splošno o pregovorih Gutsmannove biro (14-7), nato pa objavlja abecedni spisek pregovorov, rekov in prilik s kritičnimi opombami (17-28). — Zusammenfassung (28-9).

82/89

II. Književnost

82/89(091)

1. Literarna zgodovina posameznih književnosti razen slovenske

Burian Václav. Josip Dobrovský. [1753, † 6. 1. 1829] Slavnostni govor ob 100-letnici smrti Dobrovskega v Mariboru, 3. febr. 1929. (Josef Dobrovský. Centenaire de sa mort.) — XXIV/1929, 137-42. 499

Govor omenja v zvezi z J. Dobrovškim Slovence: P. Trubarja, M. Pohlina, G. Rojka, V. Vodnika, J. Kopitarja in F. Metelka.

Dolar Jaroslav. Dr. Aleksa Ivić: Arhivska građa o srpskim [i hrvatskim] književnim i kulturnim radnicima [knj. I.] 1740-1880. Beograd - Subotica 1926. — Knj. II.: 1790-1897. Beograd 1931. — Arhivska građa o jugoslovenskim književnim i kulturnim radnicima. Knj. III.: 1780-1894. Beograd 1932. — Knj. IV.: 1723-1887. Beograd 1935. [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. 2. odeljenje, knjiga 2., 3., 5. i 9. Izdala Srpska kraljevska akademija.] [Cir.] — XXXI/1936, 94-5. 500

Poročilo o gradivu, zbranim predvsem v dunajskih in budimpeštanskih arhivih, navaja podrobnejše podatke o J. Kopitarju, J. Bielweisu, F. Metelku, F. Cegnariju, L. Tomanu, F. Levstiku, F. Miklošiču, podatke o blejskih shodih l. 1861 in 1862, o delavskem gibanju v Trstu idr.

Glazer Janko. Ilesić Fr[an]j: Hrvatska dobrovolja i popevka od kmetskoga sta-

liša preštimanja. Zagreb 1938. — XXXIV/1939, 122-3. 501

Poročilo o delu, ki nasproti sodbi F. Fanceva med drugim brani tudi izvirnost pesmi L. Volkmerja »Hvaia kmetičkega stana«, iz katere je nastala kajkavska verzija, ne pa obratno.

Glonar J[oža]. Deutsch-österreichische Literaturgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Dichtung in Österreich-Ungarn. Unter Mitwirkung hervorragender Fachgenossen nach dem Tode von J. W. Nagl und J. Zeidler hg. v. Ed. Castle. Wien, C. Fromme. 1.-IV. 1899-1937. — XXXIV/1939, 224-7. 502

Oeena govori o razlikah in odnosih med severnim in južnim nemšvom, za kar naveda kot primere R. H. Bartscha in H. Bahra ter sodbo L. F. Claussa; poudarja pomen dela za Slovence, ki so živeli dolga stoletja v avstrijsko-nemškem kulturnem okolju, o katerem delo zanesljivo poroča, pa zalo brez njegovih študij npr. o K. M. Dvofaku-Hoffbauerju, S. Brunnerju, H. Bahru ldr. ni mogoče razumeti našega F. Baraga, L. Jerana, naše moderne itd.; oeena pa očita delu njegovo stališče do Slovanov v Avstriji, posebej do Slovencev, o katerih govori P. Radies in A. O. Puschnig; v tej zvezi omenja I. Murnika, I. V. Valvasorja, B. Haequetta, Z. Zolsa, F. Prešerna, A. Gruna in T. Hrena.

Kovačič M[jaks]. Seifert Dr. Josef Leo: Literaturgeschichte der Czechoslowaken, Südslawen und Bulgaren. Verlag Jos. Kösel u. Friedr. Pustet, Kempten 1922. [Ocenil] M. Kovačič. — XXI/1926, 142-4. 503

Oeena navaja po prikazu dela pomanjkljivosti, napake in izkrivljena dejstva glede slovenske književnosti.

Ljubša M[atija]. Wambrechtsamer Anna: Heut Grafen von Cilly und nimmermehr. Historischer Roman. 1933. Leykam-Verlag Graz. [Ponatis iz Tagespost-c.] — XXIX/1934, 79-81. 504

Oeena prizna romanu pesniško liceo, vendar opozarja na nekatere zgodovinske netočnosti v njem; navaja tudi zgodovinske podatke o Celjanu Foiesu.

Nagy Josip. Dr. Franjo Fancev: Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog prepoda (1790—1832). Gradja za povijest književnosti. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XII. U Zagrebu 1933. — Dr. Slavko Ježić: Ilirska antologija. Književni dokumenti hrvatskog prepoda. Sto godina hrvatske književnosti. 1830-1930. Zagreb 1934. [V hrvušćinl.] — XXX/1935, 109-12. 505

Poročilo navaja nekatere dokumente, ki so objavljeni v delih, in obširneje spregovori o Ježićevem »Uvodu u ilirski pokret«.

Novak Vilko. Julius Heidenreich: Ruské základy srbského realismu. Čast prvá. Práce Slovanského ústavu v Praze. Svazek IX. V Praze 1933. — XXI/1934, 212. 506

Poročilo beleži izsledke J. Škerlića in J. Cvilića ter omenja vpliv V. A. Žukovskega, M. Pogodina ldr. na D. Subotića, B. Radičevića, I. Garašanina ldr.

886.3

2. Slovenska književnost

886.3(091)

a) Slovenska literarna zgodovina - splošna

Bunc Stanko. Ramovš Fran in Kos Milko: Brižinski spomeniki. V Ljubljani pri Akademski založbi 1937. — XXXIV/1939, 113. Poročilo. 507

Dolar Jaroslav. Cvetje iz domačih in tujih logov [1-8]. Urejuje prof. Jakob Solar. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1934-1936. — XXX/1935, 185-6. 508

Oeena zvezkov: 1. S. Gregorčič: Izbrane pesmi. Prir. I. Pregelj. - 2. F. Levstik: Martin Krpan. Prir. A. Siodnjak. - 3. Q. Horatius Flaccus: Pismo o pesništvu. Preložil in razložil A. Sovrč. - 4. J. Jurčič: Jurij Kozjak, slovenski janičar. Prir. M. Rupel. - 5. V. Vodnik: Izbrano delo. Prir. I. Grafenauer. - 6. M. Čop: Izbrano delo. Prir. A. Pirjevec. - 7. S. Jenko: Izbrano delo. Prir. I. Pregelj. - 8. Zita Konstantina in Metodija. Prevel in razložil F. Grivec.

Glazer Janko. Prijatelj Ivan: Duševni profili slovenskih prepoditelcev. Za šestdesetletnico izdal Prijateljevi učenci. V Ljubljani 1935. — XXXIII/1938, 49-51. 509

Oeena očita sleer odličnemu delu, da skoro nič ne upošteva severnega dela slovenskega ozemlja; govoriti bi moralo o štajerskih prepoditeljih S. Modrinjaku, A. Murku, A. Krempiu in A. M. Slomšku.

Glazer Janko. Prijatelj Ivan: Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848-1857. — XXXIII/1938, 51-2. 510

Oeena nudi strnjen prikaz dela, poleg tega pa so v njej nakazani vzroki, zakaj je varljivi ideal skupnega slovenskega ali vsaj jugoslovanskega knjižnega jezika našel največ pobornikov na naši severni meji; deloma je bila to želja po politični okrepitvi, deloma je pri tem odločala zemljepisna gravitacija, vzporedno pa je deloval še močan psihološki moment, ker se obmejni Slovenci ni odločali za svoje ali tuje, ampak za bolj ali manj tuje; v tej zvezi so omenjeni S. Vraz (F. Prešeren), J. N. Primic, M. Majar, R. Razlag, A. Janežič, S. Modrinjak, A. Askerc ldr.

Glazer Janko. Legiša Lino: Slovenska poezija od Vodnikovih pesmi za pokušino do priprav za Krajsko Čbelico [1806-1828]. Inavguralna disertacija. Ljubljana 1938. — XXXIV/1939, 119-22. 511

Oeena očita delu, da ocenjuje posamezne pesnike preveč enostransko le po njihovih stilih značilnostih, kakor da je esetsko vredno samo to, kar je stilo novo, v primeru romantično; oeena se ne strinja zlasti z avtorjevim vrednotenjem štajerskih in koroških piscev, pa zato naddrobno karakterizira delo L. Volkmerja in popravlja tudi sodbe o P. Dajniku in J. Vodniku.

Glazer Janko. Kidrič France: Zgodovina slovenskega slovstva. Od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature. Izdala Slovenska matica v Ljubljani 1929-1938. — XXXIV/1939, 211-3. 512

Oeena poudarja vsestransko odličnost dela, v metodičnem oziru pa opozarja na temeljno

težkočo sinhronističnega podajanja snovi, da namreč razdobi individualni tisk v drobce brez strnjivosti; da bi kazalo moglo od pomoči tej pomankljivosti, bi moralo biti differencirano: ocena popravila je stvarno napako v podatku o prvi slovenski deklamaciji na latinski soli v Rušah. — Upoštevaj popravek v ČZN 1939. uvodna str. [VI].

Novak Vilko, Anton Slodnjak: Pregled slovenskega slovstva. Akademsko založba. Ljubljana 1934. — XXX/1935, 99-101. 513

Ocena opozarja na tista mesta v knjigi, ki govorijo o slovstvenem delu slovenskih obratnih krajin, Prekmurja, Koroške in Stajerske; pripombe se nanašajo na S. in M. Kuzmiča, A. Sebestera-Drabosnjaka, S. Vraza, A. M. Slomška, D. Trstenjaka, M. Anaeta, A. Aškerc, F. K. Meška idr.

Novak Vilko, Ivan Grafenauer: Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in čina nadb. ispovedajoštimu se. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 13. Filološko-lingvistični odsek 2. 1936. — XXXI/1936, 148-9. 514

Želko Ivan. Cvetje iz domačih in tujih logov [9-10]. Urejuje prof. Jakob Šolar. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. [Ocenila] Ivan Želko [in] Jaroslav Dolar. — XXXI/1936, 92-4. 515

Ocena zvezkov: 9. Izbor prekmurske književnosti. Prir. V. Novak. Obširneje so omenjeni M. Sever, S. in M. Kuzmič ter J. Košič. — 10. J. Jurčič: Deseti brat. Prir. F. Koblar.

886.3(091) (-11/-19)

b) Slovenska literarna zgodovina - lokalna

Dolar Jaroslav. Stremljenje po slovenskem literarnem listu v Mariboru. [Od Trstenjakovega »Nasveta« do Tomšičeve smrti.] (La conception d'une revue littéraire à Maribor [1868-1871].) — XXXII/1937, 219-27. 516

Razprava govori o poskusu J. Jurčiča z Glasnikom 1. 1869 in o prizadevanjih A. Tomšiča v letih 1870-1871 za ustanovitev Pripovednika - V celoti sta objavljena pismi J. Stritarja II. Schreinerju z dne 23. XI. 1870 in A. Tomšiča F. Levstiku z dne 9. II. 1871. - V zvezi z nameravanim literarnim listom se omenjajo: A. Janežič, J. Kernik, F. Levce, F. Levstik, J. Majesiger, J. Ogrinc, F. Pajk, B. Raič, R. Razlag, F. Skaza, J. Stritar, H. Tanšič, J. Vesel-Koseski in J. Vošnjak. — Résumé.

Kotnik Janko. Sprotuletna Vijolica, dijaški list mariborske gimnazije iz l. 1846. (Une feuille de classe dite »Sprotuletna Vijolica« [Violette de printemps] du gymnase à Maribor en 1846.) — XXVII/1932, 38-45. 517

Zapisek poroča najprej o literaturi: F. Hešič je pisal o listu po podatkih, ki jih je dobil od I. Ertla; F. Kotnik je opisal Razlagov izvod, ki je skrečen in popravljen izbor iz izvirnika; A. Turk je priobčil 6 pesmi M. Goloba iz ptujškega prepsa. — Nato je opisan na novo odkriti izvirnik, ki ga hrani Studijska knjižnica v Mariboru; objavljen je izvirni pregled vsebine, navedeni pa so sodci tistega lista I. Ertla, M. Golob, I. Koemut, D. Polič in L. Hleb ter njihovi učni

teži R. G. Puff in J. Matjašič; jezikovna primerjava med izvirnikom in Razlagovim izvodom priča, da se je M. Golob, ki je drugo izdajo priredil, ta čas polirnil. — Objavljene so 4 Golobove pesmi: Vganika z štirim slovkami, Dolnji grad, Pogled na Stajersko in Slovena odpovedanje, D. Poliča: Od visoko imenitne Cele, I. Koemuta: Na vračnika ter anekdota I. Ertla: Nemce ino Slovenec.

Munda Matija. Zgodovinski pregled literarnega in društvenega življenja v mariborskem bogoslovju. Po zapiskih v »Lipici« in društvenem arhivu. [Historischer Überblick der literarischen Bestrebungen und des Vereinslebens in der theologischen Lehranstalt von Maribor.] — XXIII/1928, 116-39. 518

Razprava ima 4 poglavja: 1. doba »Lipica« 1860-1868 (116-21). - 2. doba 1870-1876: a) Literarno društvo 1870-1876. b) »Lipica« 1872-1876 (121-6). - 3. doba »Lipica« 1881-1892 (126-9). - 4. doba 1892-. a) Literarno društvo »Slomšek« od 1892 do danes. b) »Lipica« in javno literarno delo od leta 1892 do danes (129-39). - V razpravi so objavljene pesmi: »Spominke A. M. Slomška«, ki ga je spesnil Vuzenčan ps. (129), »Zvesta ribica« A. Medveda (127-8) in kitica, ki jo je F. Gomišek priobčil v češkem listu »Museum« (135); omenjeni sta deli, ki so jih prevedli in izdali bogoslovci: Tomaža Kempčana »Hoja za Kristusom« in »Premišljevanja« B. Vercurysen (z »dostavkom« F. Kovačiča) (132); navedeni so pomembnejši članki iz »Lipice«, med njimi tudi članki o O. Zupančiču in Iv. Cankarju (139); omenjeno je društveno in literarno sodelovanje zlasti s češkimi in ukrajinskimi bogoslovci ter objavljeno pismo P. Patryla z dne 14. V. 1899 (133). - V razpravi se omenjajo: K. Arlt (135), M. Avšič (138), A. Aškerc (126), A. Berk (136-7), I. Bohanec (124), J. Bohinec (121, 124), A. Borsečnik (125-6), A. Pečkonja (125), F. Feuš (125), V. Geršak (117), J. Golec (139), F. Gomišek (129-37), M. Goršič (125), P. Gregorec (129), L. Gregorec (117, 120-1), J. Heržič (121), J. Hohnjec (129), F. Hrstelj (138), K. Hribovšek (132), E. Janžek (121), F. Jazbec (117-8, 121), A. Jehart (129, 137), J. Jeraj (138), A. Jerovšek (129), M. Jurhar (136-7), M. Karba (124-5), A. Kokelj (131, 136-8), A. Kolarič (137), I. Kolarič (138), I. Končan (138), A. Korošec (129-32), A. Kovačič (136-7), F. Kovačič (129-33), P. Kovačič (138), M. Krevh (138), I. Križanič (121), V. Kropivšek (137), F. Kruije (132, 137), J. Kukovec (117, 120-1), A. Kukovič (121-2, 128), M. Lendovšek (121-2), J. Lončarič (136), I. Luskar (136), F. Majcen (125-6), J. Marzidovšek (126), M. Matek (126), A. Medved (127-9), F. K. Meško (138), J. Mirt (138), I. Mlakar (121-2), V. Močnik (138), F. Murkovič (125), F. Muršič (131), M. Napotnik (123-6), F. Ostrž (135), J. Ozimič (136), J. Pajek (121), J. Pečnik (127), A. Pintarič (127, 139), A. Potočnik (123), V. Potrč (121, 137), F. Praprotnik (123), G. Presečnik (125), J. Purgaj (125), A. Ribar (121, 123), F. Sinko (137), I. Skuhala (121-2, 125), V. Skuhala (135, 138-9), M. Slavič (129, 136, 138), A. M. Slomšek (116, 120, 128), F. Spindler (129), A. Stegenšek (125, 129, 132, 136-9), M. Stepišnik (128), A. Suhač (121), F. Šaloven (136), J. Sanda (138), A. Soba (129), A. Suta (128), I. Tanšek (117), I. Tomažič (129), J. Trafenik (131), J. Trstenjak (121), M. Volčič (137), M. Vraber (125, 137), E. Vračko (129), M. Zemljik (138), J. Zekar (137), J. Ziečkar (121), F. Žičar (117-8, 121), I. Žuža (117, 120).

Pirjevec Avgust. Homileti »Slovenskega Prijatelja«. (Die Homiletten der Monatschrift »Slovenski Prijatelj«.) — XXXIV/1930, 163-75. 519

Razprava govori o nastanku časopisa, ki ga je ustanovil in urejal A. Einspieler; govori tudi o pomeni časopisa, pri čemer navaja izjavi J. Trdine in A. Zlogarja (163-4); predvsem pa obravnava sodelavnike časopisa (ki so večinoma

pisali anonimno) in navedla njihova imena, kot so jih zabeležili A. Zlogar, J. Marn, K. Glaser, J. Benkovič in A. Medved (164-5). - V celoti objavlja seznam sodržnikov, ki ga je sestavil urednik A. Einspieler, po rokopisu, ki ga hrani univerzitetna knjižnica v Ljubljani (165-7). - Na podlagi ich virov objavlja avtor nov abecedni seznam 64 sodržnikov časopisa z njihovimi življenjskimi podatki in z navedbo prispevkov (167-75). — Zusammenfassung (175).

Tominšek Jos[ip]. Prekmurska knjižnica. Uredil Vilko Novak. 1. zvezek: Ivan Zelko: Mikloš Kuzmič; Vilko Novak: Franc Ivanecy. V Soboti 1937. Izdalo Prekmursko muzejsko društvo. — XXXIII/1938, 219-20. 520

Poročilo s pripombami.

Turk Alojzij. Prispevek k »Sprotuletni vijolici«. [Ein Beitrag zur »Sprotuletna vijolice«.] — XXII/1927, 82-5. 521

Zapisek poroča o rokopisnem zvezku iz zapuščine I. Peiovarja v Ptuj; vsebuje 6 pesmi, ki jih je verjetno spesnil M. Golob l. 1845; razen 3. pesmi »Zelenje k novemu letu« so objavljene vse: »Darovanje gospodi doktorji« z akrostihom: Doktor Rudolf Gusiav Puff, »Professori veronaukov« z akrostihom: Juri Matjašič naš prijatelj, »Na moje slovanske brate«, »Zalivanje po Krempelini, slovenskem dogodivšinospišci in »Karanje Slovencev.

886.3(093)(044)

c) Korespondenca slovenskih piscev

Bunc Stanko. Kidrič France: Zoisova korespondenca 1808-1809. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani 1939. [Korespondence pomembnih Slovencev. 1.] — XXXIV/1939, 213-4. 522

Poročilo opozarja posebej na mesta, ki se v korespondenci Z. Zoisia in J. Kopitarja nanašajo na Koroško in Štajersko.

Glazer Janko. Pismo Simona Gregorčiča dr. Lavoslavu Gregorčcu. (Lettre de Simon Gregorčič au docteur Lavoslav Gregorčec.) — XXVI/1931, 121-3. 523

Zapisek objavlja pismo, ga približno datira v jesen l. 1886 in ga vsebinsko razlaga, primerjajoč ga s podatki iz pism I. Gruntarju.

Glazer Janko. Gregorčičeva čestitka dr. Lavoslavu Gregorčcu. (Félicitation adressée par Gregorčič au Dr. Lav. Gregorčec.) — XXVIII/1933, 36. 524

Zapisek objavlja Gregorčičevo čestitko v verzih iz l. 1882; dodan je komentar in pripomba o razlikovanju imena Gregorčec in Gregore.

Glazer Janko. France Kidrič: Korespondenca Janeza Nepomuka Primca 1808-1813. [Korespondence pomembnih Slovencev. 1.] Izdalo Znanstveno društvo v Ljubljani. 1934. — XXXI/1936, 41-3. 525

Poročilo opozarja zlasti na gradivo, ki zadeva Koroško in Štajersko, na dopise U. Jarnika ter pisma V. Vodnika in Z. Zoisu; Primčevi predlogi za upoštevanje štajerskih oblik odgovarjajo v veliki meri »filološkim priponam« S. Vraza, katerih neupoštevanje je psihološko izhodišče njegovega lirskega koraka. - Poročilo dopolnjuje gradivo z opozorilom na ku-rendo mariborskega okrožja z dne 15. VII. 1812

ter z objavo raznih podatkov o Primcu iz deželneega arhiva v Gradcu.

Glonar J[ozef]. Iz pisem Josipa Hašnika. [Aus den Briefen von Josip Hašnik.] — XXIII/1928, 148-50. 526

Zapisek objavlja pomembnejša mesta iz pism J. Hašnika R. G. Puffu z dne 28. XI. 1842, 7. II. 1843, 5. IV. 1843, 22. XI. 1843, 26. I. 1844, 27. III. 1845, 18. VII. 1845 in 10. III. 1847; v pismih so podatki o G. F. Schreinerju, A. M. Slomšku in J. Waringerju.

Smodič [Anton]. Donesek k Vrazovi korespondenci J. Muršču v Ptuj. (Lettre inédite de S. Vraz à J. Muršec. [Objavil] Alojzij [I.] Smodič. — XXX/1935, 82-3. 527

Zapisek objavlja pismo z dne 29. VI. 1837, s podatki o F. Prešernu, Lj. Gaju, P. J. Šafariku, W. Osrowskem in F. Miklošiču.

Soklič Jakob. Pismo Simona Gregorčiča F. B. Sedeju. (Lettre de Simon Gregorčič à F. B. Sedec.) — XXX/1935, 83-4. 528

Zapisek objavlja pismo z dne 28. XI. 1898 s podatki o sili J. Tomineu.

Trdina Silva. Levstikova pisma. Uredil Avgust Pirjevce. V Ljubljani 1931. Izdala in založila Slovenska matica. — XXVI/1931, 269-72. 259

Poročilo obžaluje, da ni izdana vzporedno tudi korespondenca Levstikovih dopisnikov; obširneje omenja korespondenco med Levstikom in A. Tomšičem.

886.3.09 A/Z

č) Članki o slovenskih piscih

APOSTEL IVAN ANTON

Ilešič Fr[an]. P. Bernard Mariborčan, slovenski pisatelj 18. stoletja. (P. Bernardus Marburgensis, ein slowenischer Schriftsteller [Lexikograph] des 18. Jahrhunderts.) [6 slik med besedilom.] — XXXIV/1939, 39-97. 530

Razprava ima 8 poglavij: [1.] Iz življenja pisatelja Ivana Ant. Apostla (39-43). — [2.] Bernardov slovenski »Enchiridion«, priložnik mo-litev za bolnike (43-9). Opisani je rokopisni Enchiridion (s faksimiloma naslovne strani in silke), navedeni so podatki o kapucinskih v Rad-goni, Celju in Mariboru ter podatki za zgodovino Radgone in Maribora v tej dobi (z zgodovino slike Matere milosti in s podatki o njenem zgodovinarju N. Leberju). — [3.] Bernardov slovar (49-65). Opisani je rokopis (s faksimili naslovne strani, zemljevida in dveh strani besedila); obravnavana so vprašanja, kje je bil rokopis pisan in kje so pisani poznejši prepiski, kateri narodni teritorij je imel pred očmi p. Bernard pri sestavi slovarja; objavljen je ves uvod v izvirniku ter razložena ortografija p. Bernarda. — [4.] Glasoslovje v slovarju in v enchiridionu (65-8). Obrazloženi so jat, o, pol-glasnik, vokalizirani in i ter sekundarni polglas-nik. — [5.] Besedni zaklad slovarja (in enchiri-diona) (68-85). Navedene so »bognetske« besede, besede, označene v slovarju kot hrvaške in »eigentliche windsche Wörter«; temu sledi še karakteristika p. Bernarda kot purista in »sko-vača besed«. — [6.] Oblikoslovje (85-9). — [7.] Zgodovina slovarja po avtorjevi smrti (89-93). Navedeni so podatki o slovarju M. Zagaška in sodba V. Vodnika o njem, beležke o slovarju p. Bernarda pri R. G. Puffu, O. Cafu, I. Orožnu, O. Kocjanu, F. Kidriču idr. ter podatki o najdbi slovarja pri J. Sernecu, ki ga je dobil z zapu-

ščino S. Kočevarja. — [8.] Karakteristika (93-6). — Zusammenfassung (96-7).

Ilešič Fr[an], P. Bernard Mariborčan in p. Fr. Wagner. (P. Bernardus Marburgensis und P. Fr. Wagner.) — XXXIV/1939, 201-5.

531

Zapisek ugotavlja, da si s »Frazecologijo« F. Wagnerja ne moremo razložiti večine severnoslovenskih besed v Bernardovem slovarju in da mu zato ni služila kot vir; morda je posamezne besede prevzel iz slovarja I. Belosteneja.

AŠKERC ANTON

Glazer Janko, O Aškercu bogoslovcu. [A. Aškerc als Theologe.] — XXI/1926, 114-7.

532

Zapisek poroča o Aškerčevih počitnicah 1. 1878 ali 1879 na gradu Fala, kjer je bil inštruktor sinov grofa Zabca; objavljen je odloomek Aškerčevega pisma P. Turnerju z dne 7. III. 1908; navedeno je poročilo A. Zabca o Aškerčevi udeležbi pri lovu na Klopnem vrhu; omenjen je Aškerčev odnos do kontese P. Zabca, kar se verjetno odraža v njegovi romani Poroka; navedene so Aškerčeve ocene v teološkem študiju in izjava J. Zidanška o maršjezi, Aškerčevi najljubši pesmi; končno govori o zapisek o Aškercu kot uredniku »Lipice«, v kateri je priobčil sonet (pozneje Večno luč), ki je objavljen po poznejšem prepisu.

Glazer Janko, O Aškerčevih Pohorskih cveticah. [»Pohorske cvetlice«, eine von A. Aškerc geplante Gedichtsammlung.] — XXII/1927, 196-9.

533

Zapisek ugotavlja iz pisma P. Turnerja J. Vošnjaku in iz drugih virov, da je P. Turner dal Aškercu pobudo za Pohorske cvetlice, kakor je bila njegova tudi pobuda A. Achleitnerju za knjigo Der Waldkönig; zapisek navaja tudi podatke o Aškerčevem obisku v Mariboru dne 6. IX. 1909, o sporu med Aškercem in K. Strekljem ter podatke o Turnerjevi bolezni in zdravljenju.

GLASER KAREL

Dolar Anton, Prof. dr. Karol Glaser. Obris življenja in dela. [2 slike med besedilom + 1 slika na prilogi.] — XXI/1934, 1-54.

534

Razprava ima 6 poglavij: [1. Studijska in službena leta] (1-16). O mladosti in dijaških letih v Mariboru 1857-1865, o študentskih letih na Dunaju 1865-1868, o službi domačega učitelja 1868-1869, o supleturah v Leobnu in Celju 1869-1872, o profesorski službi v Ptuj 1872-1875, v Kranju 1875-1877, v Weldenau, kamor je bil kazensko premeščen (1877-1880), ter o delu in bojih v Trstu 1880-1901. — [2.] Indolog (16-23). O Glaserjevem študiju sanskritskega jezika, o njegovih prizadevanjih, da zasede vseučiliško stoličo, ter o sadovih njegove orientalistike. — [3.] Zgodovina slovenskega slovstva (23-39). O nastanku dela, kritikah in Glaserjevi obrambi. — [4.] Prevajalstvo (29-38). O prevodih Shakespearea in pripravah za slovensko antologijo v nemščini. — [5. Zadnja leta] (38-48). O Glaserjevem odhodu iz Trsta, upokojitvi in rodbinskem življenju. — [6. Dodatki] (48-53): viri, korespondenca, bibliografija Glaserjevih spisov. — V zvezi z Glaserjevim življenjem in delom so omenjeni: A. Aškerc (7, 23, 32-5, 41), A. Bezenšek (7, 12), G. Bühler (16-21, 35), O. Caf (7-8, 16), P. Calderon de la Barea (35), L. Vaz de Camões (35), Iv. Cankar (30, 33), J. Celestina (5, 19), F. Copeland-Barkworth (32), J. Dobrila (15), F. Dominikus (5), F. Filbas (5), L. Fritze (40, 46), A. Funtek (30, 32-5), A. Gavrilovič (28), M. Glaser (4-5), F. Govekar (34), I. Grafenauer (29), H. Grassmann (40, 46), L. Gregorec (37), F. Grillparzer (33-4), O. Hauser (28, 34, 41), M. Herman

(7), F. Ilešič (2, 29, 34, 41), V. Jagić (12, 24-7, 29), F. Jerovšek (7), J. Jurčič (5), V. St. Karadžić (41), J. Karásek (21, 28, 40, 48), F. Kidrič (27, 29), A. Klodič (14, 38), L. Konvalina (5), F. E. Korš (30), G. Krek (32-3, 35), F. Levec (23, 29), A. T. Linhart (39), V. Lipič (4), J. Majelger (4), F. Marn (12), J. Marn (24), V. Masten (15), J. Matjašič (4), P. Miglič (5), F. Miklošič (5, 27), I. Miklošič (6), A. Murko (3, 6), M. Murko (3, 11, 22, 31-2), M. Napotnik (28), V. Obiak (24-8), L. Pesjak (32, 34), M. Pleteršnik (4), K. Ploetz (35), I. Prijatelj (27, 33-4), J. Puki (34), B. Raič (4, 18-22), J. Reich (8), R. Roth (12, 22), J. Sernee (4-5), W. Shakespeare (29-32, 35, 46), J. Sket (24), J. V. Sládek (30), V. Šteska (25), A. Santl (5), F. Segura (8), F. Stingl (28, 31, 35), K. Strekelj (31), S. Sube (28), J. Suman (4, 16), J. Tomišek (25, 29), M. Trnovce (41), D. Trstenjak (4, 11, 16-9, 21-2), P. Turner (4, 11, 20, 23, 31, 34, 41-2), M. Valjavec (12, 19), A. Vaníček (18-9, 22), L. F. Vega Carpio (33-4), F. Vidic (25), J. Vošnjak (6, 35), M. Vošnjak (37), F. Wollman (29, 32), J. Zubaty (22), T. Zupan (8, 10-3, 17, 46) in O. Župančič (30, 32, 44). — Zusammenfassung (53-5).

HAUPTMANIČ JURIJ

Sovrè Ant[on], Jurij Hauptmanič, Apologus carminicus de horrenda contagione Pettoviensi. — XXVIII/1933, 199-200.

535

Zapisek o humanistu J. Hauptmaniču s prevodom njegove pesmi, ki živo spominja na Tukididov opis kuge in ki je bila osnova Meškovi Črni smrti.

KOŠIČ JOŽEF

Novak Vilko, Košič in Slomšek. — XXIX/1934, 160-2.

536

Zapisek govori o delu J. Košiča »Zobrisani Sloveni i Slovenci med Murov i Rabov«, ki je izšlo anonimno v Körmendiu med l. 1845 in 1848 in je bilo prirejeno po Slomškovi knjigi »Blaze in Nežica«; verjeten je tudi vpliv P. Mustja in madžarskih virov na delo.

KREFT BRATKO

Baš Franjo, Kreft Bratko: Velika pun-tarija. Dramska kronika iz l. 1573 v petih dejanjih. Izdala Slovenska matica v Ljubljani. 1937. — XXXIII/1938, 46.

537

Ocena se dotakne Kreftovega zgodovinskega uvoda v dramo in odklanja njegovo pojmovanje kmetijskega gibanja, ki naj bi se pojavilo kot posledica obrambe fevdalnega agrarca proti dvigajočemu se meščanu.

KREMPL ANTON

Ilešič Fr[an], Drobiž o Antonu Kremplu. (Divers concernant l'écrivain Antoine Krempel.) — XXXV/1940, 70-1.

538

Zapisek ima 2 odstavka: 1. Krempl in ruski ruhi. Pretes podatkov iz izročila in iz zapisov A. Krempla, B. Raiča in V. Spindlerja o obisku ruskih slavistov O. M. Bodjanskoga, P. I. Prejsa, 1. I. Sreznjevskoga in V. Panova v Sloveniji. — 2. Kremplu »Vekoslavu«. O Vekoslavu namesto Alojzija pri A. Kremplu in S. Vrazu ok. l. 1840.

KUZMIČ STEFAN

Novak Vilko, Opombe k Stefanu Kuzmiču. (Remarques sur Stephan Kuzmitch.) — XXIX/1934, 63-4.

539

Zapisek navaja biografske in bibliografske popravke k poročilom o S. Kuzmiču v delih J. P. Šafarika, J. Sartorija, F. L. Riegerja, M. Copa, A. N. Pypina, W. Spasowicza, F. Levstika, J. Kleinmayra, F. Miklošiča, J. Čsaplovicsa, K.

Glaserja, M. Severja, A. Trstenjaka, Szalókyja, Mesterházyja, J. Melicha, M. Murka in I. Grafenauerja; S. Kúzmica proglasašo za madžarskega pisatelja J. Szinnyei, J. Melich, Szalóky in Mesterházy, za hrvaškega pa F. Szedenieh in R. Strohat.

LAH ANTON

Glazer J[anko]. Anton Lah in njegova »Družba slovenskega branja v - Lembahi«. [Anton Lah und sein »Slovenischer Leseverein in Lembach«.] — XXIII/1928, 53-64. 540

Razprava govori: 1. O življenju in delu A. Laha (53-62); navaja podatke o njegovem učitelju I. A. Zupančiču, o sošolcih M. Glaserju, A. Lorberju, M. Lorberju in A. Serfu, o sodelovanju A. Laha s P. Dajnikom (po betežkah J. Pakja) predvsem pri prevajanju Schmidovega »Lesenega križca«, in z J. Murštem pri »Bogočastju«; o »Duhovnih pesmih za šolsko mladost«. - Objavljeni so odlomki iz Lahovih pesmi in prevodov: Abschied von Marburg, Meinem Freunde, Lauda Ston in Per processjah. — 2. O Družbi slovenskega branja v Limbušu (62-4). Objavljena so pravila ter seznam pripevkov, knjig in izposojevalcev.

LESIČJAK-LEDER FRANC

Glazer J[anko]. Kotnik Janko: Lesičjak. Ljudski pesnik in pevec iz Korotana. 1833-1908. Maribor 1929. Izdala in založila Slov. Straža. — XXV 1930, 124. 541

Poročilo pripominja, da je zadnja pesem v zbirku okrajšana in nekoliko spremenjena Andrejševa pesem: izpuščena 6. kitica te pesmi je objavljena.

MAISTER RUDOLF

Baš Franjo. † General Rudolf Maister. — XXIX 1934, 169-70. 542

Nekrolog.

MEŠKO FRANC KSAVER

Oven Anton. Ptuj in Meško. — XXVIII/1933, 233-7. 543

Razprava navaja, da je F. K. Meško bival v Ptuj v letih 1885-1890; tu je začel z literarnimi poskusi, pa tudi sicer žive v njegovih delih spomini na Ptuj in rodno pokrajino. - Med vzorniki v tej dobi so omenjeni F. Hoffmann, W. Scott, J. Jurčič, J. Stritar in J. Vošnjak, med profesorji pa M. Cilenšek. - Meškova mladostna simpatija v Ptuj je bila L. Pintarčič. — Résumé.

MURKO MATIJA

Kotnik Janko. Profesor dr. Matija Murko. Ob sedemdesetletnici rojstva. [I slika med besedilom.] — XXVI/1931, 145-52. 544

Razprava prikazuje življenje in delo M. Murka po govoru na Murkovem večeru v Mariboru dne 8. IV. 1931; v zvezi z Murkovim jezikoslovnim, literarnozgodovinskim in narodopisnim delom so omenjeni: J. Arnerčič-Murková, F. I. Buslaev, R. Heinzel, V. Jagić, G. Krek, A. Leskien, F. Miklošič, R. Nahtigal, V. Obiak, A. N. Pypin, M. Rešetar, E. Seimdt, J. Sernek, K. Strekelj in A. N. Veselovskij. - V članku je objavljenih več odlomkov Murkovih pisem P. Turnerju.

PAHOR JOŽE

Grafenauer Bogo. Pahor Jože: Matija Gorjan. Roman iz velikega upora sloven-

skih kmetov proti fevdalcem l. 1515. Izdala Slovenska matica. Ljubljana 1940. — XXXV/1940, 89-90. 545

Oena presoja roman s kulturnozgodovinskega vidika in ugotavlja, da so dovolj spretno upodobljeni splošni orisi dobe in tudi časovni potek upora; upor sam pa je opisan bolj kot delo močnega posameznika, ne pa kot delo kmečkih množic.

PREŠEREN FRANCE

Glazer Janko. Doslej neznan zapis Prešernovega soneta o Apelu. (Copie du sonnet d'Apelle par Préšeren, jusqu'à présent inconnue.) — XXVII/1932, 102-3. 546

Zapisek poroča, da je F. Prešeren med obiskom v Celoveu l. 1832 zapisal v Složenskov izvod 3. snopiča Kranjske Čbelice sonet o Apelu; ta zapis je doslej najstarejši znani zapis soneta; v celoti je objavljen in primerjen z zapisom v Prešernovem pismu L. F. Celakovskemu iz leta 1833.

Tomineš Jos[ip]. Kidrič France: Prešeren. I. Pesnitve. Pisma. - II. Biografija 1800-1838. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1936 in 1938. — XXXIV/1939, 214-6. 547

Poročilo govori o delu in dodaja lastne »reminiscence iz poteka prešernoslovja«, ki omenjajo L. Pintarja, A. Askercia, A. Zigona in I. Prijatelja.

Zontar Jos[ip]. Prešeren in Kranj 1846-1849. (Prešeren and Kranj from 1846 to 1849.) — XXXII/1937, 204-12. 548

Razprava naniza ob Prešernu vrsto podatkov, pomembnih za politično, gospodarsko in socialno zgodovino Kranja; v zvezi z njimi so omenjajo: J. Dagarin, A. Feldner, K. Florian, I. Holcer, K. Hueber, J. Jalen, F. Konšek, K. Loker, R. Loker, F. Mayer, I. Paik, T. Pirce, K. Pletweis, V. Pletweis, F. Potočnik, G. Prevec, A. Rudolf, J. Skarja, A. Smole, F. Terpine, H. Ulrich, M. Vest-Gasparini idr. — Summary.

RAIČ BOŽIDAR

Munda Matija. Odkritje spominske plošče Božidarju Raiču. [Von der Entdeckung einer Gedenktafel an Božidar Raič.] — XXIII/1928, 97. 549

Zapisek poroča o odkritju plošče na Zvabu v župniji Sv. Tomaža pri Ormožu dne 24. VII. 1927.

REMEC FRANCE

Ilešič Fr[an]. Prigodna gledališka igra »Samo« in nje avtor France Remec. (Das Gelegenheitschauspiel »Samo« und sein Verfasser Franz Remec.) — XXXIII/1938, 181-91. 550

Razprava ima 2 poglavji: 1. »Samo, prvi slovenski kralj« (1867) (181-4). O kraju, času, osebah in dejanju Remecove drame, o njenem zgodovinskem ozadju in virih; poglavljni vir drame so Dogodivščine A. Krempa. — 2. France Remec (življenje nesrečnega bohema) (184-90). O njegovih sošolcih in profesorjih na gimnaziju v Ljubljani, Varaždinu, Novem mestu in Trstu ter o njegovem visokošolskem študiju na Dunaju in v Gortici. — Zusammenfassung (191).

SCHUSTER-DRABOSNJAK ANDREJ

Kotnik Fr[an]. Izvirni Drabosnjakov rokopis. (Manuscript original de Drabosnjak.)

[1 slika med besedilom.] — XXVI/1931, 123-4. 551

Zapisek objavlja prepis in posnetek prvega izvršnega Drabosnjakovega rokopisa, ki ga je odkril J. Glonar v eni med slovenskimi protestantskimi knjigami; zapisek govori tudi o koroških protestantih in njihovih seilitvah na Goriško ter o raznih oblikah imena Drabosnjak.

SLOMŠEK ANTON MARTIN

Glazer Janko. Doslej neznana Slomškova pesem. (Pièce de vers par Slomšek, jusqu'à présent inconnue.) — XXXIV/1939, 205-6. 552

Zapisek objavlja pismo I. Skuhale M. Lendovsku z dne 15. VIII. 1877, ki poroča, da je peseni o sv. Afonzu Liguoriju v knjžici I. Ojeveca napisal A. M. Slomšek; poleg komentarja pesmi so kot primer navedene 3 kitice.

Glazer Janko. Anton Martin Slomšek. Knjiga njegovih misli in življenja. [Zbral in uredil dr. Tine Debeljak. V Ljubljani 1939. Založba »Tabor.«] — XXXIV/1939, 227-9. 553

Oena omenja izbere iz Slomška, ki so jih že prej priredili T. Brezovnik, F. Jamšek in A. Medved, pregledi vsebine dodaja opozorilo na Slomška kot stilista, glede tehnične in uredniške strani pa očita delu vrsto pomanjkljivosti.

Glazer J[anko]. Slomšekiana. — XXXIV/1939, 239-40. 554

Zapisek poroča o članku Viktorja Novaka, ki ugotavlja, da je prispevka v Danieli Iirski i. 1838 napisal A. M. Slomšek in ne U. Jarnik; opozarja na posvetila L. Gaja A. M. Slomšku v izvodih Danee Iirske, ki jih hrani Studijska knjižnica v Mariboru. - Poroča o članku S. Kranjca, ki ugotavlja, da je izvršnik Slomškove pesmi »Vbogi otrok v faberški« pesem I. Th. Scherra. - Ob razpravi M. Jevnikarja o prevodu Ch. Schmida opozarja, da je tudi deo »Blaže in Nežle« posnelo po Schmidoi povesti.

Ilešič Fr[an]. Anton Martin Slomšek v pokretu proti pijančevanju. [O knjigi: »Čujte, čujte, kaj žganje dela!«] (A. M. Slomšek dans le mouvement contre l'alcoolisme.) — XXVI/1931, 1-22. 555

Razprava ugotavlja, da sta knjižleza J. Winklerja »Zaraza gorzalka« in povest »Čujte, čujte, kaj žganje dela«, ki jo je na pobudo A. M. Slomška izdal F. Globočnik, prevedla povesti II. Zsehokkeja »Die Brantweinpest«; upošteva- joč to in podatke o raznih natisih slovenskega prevoda je treba dopolniti F. Simoniča (1-5). - Vsebinska, jezikovna in stilna primerjava izvršnika in prevoda, z mnogimi paralelami iz obeh, razodeva značilnosti Slomškovega pisanja (6-12). - Mnogi prevodov kaže na popularnost Zsehokkejevega dela in na potrebo po takem delu za treznostno gibanje, ki je bilo povod tudi slovenskemu prevodu (13-4). - »Veselo povest od svetega Janža bratovščine« je Slomšek poslovenil iz istih razlogov; njenega izvršnika ni bilo mogoče ugotoviti, pač pa se iz mnogih publikacij, v katerih je avtor iskal izvršnika, navajajo podatki predvsem o treznostnem gibanju v Sleziji, na Poljskem, Češkem in Slovaškem, pri čemer je omenjeno treznostno delo T. Mathewa, K. Antoniewicza, J. Padueha, M. M. Hodže, M. J. Hurbana, S. Závodníka, J. Ploštea idr. (15-22). - Résumé (22).

Ilešič Fr[an]. Odkod ime Slomškovih »Drobtinice«? (D'où les »Drobtinice« de Slomšek tirent-elles leur nom?) — XXVII/1932, 46-7. 556

Zapisek ugotavlja, da je bila »Brosamlin«, zbirka celjskega profesorja in nemškega pesnika J. G. Seldia Slomšku za gled, ko je dajal ime svojemu ljudsko vzgojnemu almanahu.

Kovačič Fr[anc]. Slomšekova najstarejši rokopis. (Manuscrit le plus ancien de Slomšek.) — XXVII 1932, 190-2. 557

Zapisek opisuje zvezek iz l. 1817 iz Slomškove rokopisne ostanine v mariborskem škofijskem arhivu; objavljeni so nekateri zapiski predvsem iz zbirke domačih zdravil Ph. Ilcequeta, ki so Slomškovi ali pa morda zapiski njegovega brata Valentina.

Kovačič Fr[anc]. Slomšekiana. — XXX/1935, 167-9. 558

Zapisek ima 2 odstavka: 1. Slomškov napev k Hašnikovi (= Ripštovi) pesmi »Kdo bi zmajraj tužen bil«. Pripoved F. Viherja, ki jo je zabeležil F. Sušnik, da je Slomšek zložil napev pesmi D. F. Ripšta, se ne ujema z dejstvi; napev je zložil B. Ipavice. - 2. »Blaže in Nežle« v češkem prevodu. F. Herič poroča, da v čeških knjižnicah ni najti prevoda, ki naj bi ga po poročilih A. Medveda oskrbel kardinal F. Schwarzenberg; tudi poročila A. Medveda o dveh ruskih prevodih ni mogoče preveriti. - Upošteva j opravke v ČZN 1935, 26 pod črto.

Kovačič Fr[anc]. Slomšekiana. — XXXI/1936, 26-34. 559

Zapisek (v nadaljevanju) ima 2 odstavka: 3. Prva Slomškova tiskana knjiga. O »Svetem Kršovem potu« iz l. ok. 1832 s podatki o tem in drugih Slomškovih zgodnjih tiskih pri F. Simoniču, J. Marnu, A. Stegenšku, F. Kosarju in M. Lendovsku; o tretjiti J. Hašnika, da je Slomšek J. Zabukovska imenoval tatu, češ da je pod svojim imenom izdal njegov Krizev pot. - 4. Ali naj govorimo in pišemo o Slomšku ali Slomšku? Iz etnoloških, zgodovinskih in jezikoslovnih razlogov je treba dati prednost prvi obliki; uavedena so mnenja F. Lampeta, A. Fekonje, F. Levea, A. Breznika, V. Jagiča, I. Milčetiča, S. Skrabea, F. Tomšiča idr.

Mal Jos[ip]. Slomškovo Društvo za izdajanje ljudskih knjig. (A. M. Slomšeks Verein zur Herausgabe von Volksbüchern.) — XXXII/1937, 194-203. 560

Razprava govori o prizadevanjih A. M. Slomška, da bi po zgledu češkega društva Dědiel sv. Jana in dunajskega društva o. mehtaristov ustanovili l. 1845 podobno slovensko društvo, kar pa sta ljubljanski gubernij in študijska dvorna komisija na Dunaju zavrnili; Slomškova prizadevanja so podpirali škof F. Kutnar, O. Caf in J. Bielweis. - V prilogi so objavljena pravila društva in Slomškova prošnja za dovolitev društva. -- Zusammenfassung.

TRSTENJAK DAVORIN

Soklič Jakob. Davorin Trstenjak v Starem trgu. (Davorin Trstenjak à Stari trg orès de Slovenj Gradec.) — XXXV/1940, 71-4. 561

Zapisek objavlja in komentira nemško pismo D. Trstenjaka K. Jakliču z dne 13. XI. 1879, v katerem omenja svoje literarno delo in odnose z J. Sucom.

TRUBAR PRIMOŽ

Glonar J[ozef]. »Mrččenik« = Polidor Montagnana? («Mrččenik», sobriquet dans les vers de P. Trubar = Polidor Montagnana?) — XXIX/1934, 59-62. 562

Zapisek objavlja in tolmači Trubarjevo »dru-go izlago« k l. psalmu; imeni »Polidor Mrččenik«

v 6. kitel je Th. Elze tolmačil kot imeni dveh oseb, Polidor Montagnane in Mateja Mercine; F. Hešle, F. Kldrič in za njim M. Rupele pa ju tolmačijo kot ime ene osebe, kar nasprotuje Trubarjevemu besedilu.

Kldrič [France]. Odgovor na članek: »Mrčenik« — Polidor Montagnane? (Réponse à l'article: »Mrchenik« — Polidor Montagnane?) — XXIX/1934, 62-3. 563
Zapisek je odgovor A. Gionarju (ČZN 1934, 59); kot Th. Elze je avtor že l. 1921 sklepal, da sta Polidor in Mrčenik v Trubarjevi »drugi izlagi« dve različni osebi; tudi vejico med obe imeni je on prvi vnesel v Trubarjevo besedilo in za njim M. Rupele.

Novak Vilko. [Primož Trubar:] Catechismus in der Windischenn Sprach... Akademsko založba v Ljubljani 1935. — XXXI/1936, 40-1. 564
Poročilo o izdaji s poudarkom o pomenu prve slovenske knjige.

VODOVNIK JURIJ

Glazer Janko. Vodovnik Jurij. — XXXIV/1939, 140. 565
Zapisek omenja časopisne članke F. Črnece, F. Mišiča in D. Bajta o J. Vodovniku ter opozarja, da bi Vodovnik zaslužil izdajo svojih pesmi.

VRAZ STANKO

Hešle Fr[an]. Iz Vrazove literarne zapuščine. [Aus dem literarischen Nachlasse von S. Vraz.] — XXI/1927, 32-61. 566
Razprava ima 5 poglavij: 1. Koncept Vrazovega pisma [Čopu? 1834] (33-42). Objavljen je koncept Vrazovega pisma, koncept dostavka temu pismu in krajši koncept Vrazovega angleškega pisma; avtor datira koncept pisma v prve tedne l. 1834 in dokazuje, da je njegov naslovnik M. Čop. — Objavljen je Čopovo pismo Vrazu z dne 13. IV. 1834. — V pismih in komentarjih so omenjeni: F. L. Čelakovský, L. Gaj, A. V. Halter, J. Klajžar, S. Kočevar, J. Kolář, J. Kopitar, F. Miklošič, A. Murko, F. Prešeren in V. Ržner. — 2. Vrazov članek za »Der Aufmerksame« ozir. za »Kranjsko Čbelico« (1834) (42-6). Objavljen je koncept članka; v komentarju so beležke o pesmih W. Zaleskega, M. Ahacela ter Šatafikova sodba o njih in o pesmih V. S. Karadžića. — 3. »Družba« za zbiranje slovenskih knjig v Gradcu (okolet 1832-1835) (46-52). Objavljen je seznam knjig, ki so jih darovali A. Murko, S. Kočevar, F. Miklošič idr.; navedeni so odlomki iz pism, ki sta jih pisala Vrazu S. Kočevar in V. Prelog v l. 1833 do l. 1835. — 4. Vraz kot urednik prevoda Schmidovih povesti za mladino (1835) (52-7). Priobčeno je pismo graškega založnika E. Greinerja in drobci iz Vrazove korespondence glede na prevajalce: J. Matjašiča, J. Muršca, F. Miklošiča, M. Karničnika in J. Štuhca. — 5. Korytko (1839) (57-61). O Babukičevem prepisu Korytkovih »ilirskih pesmi« in Gajevem odnosu do njih.

Hešle Fr[an]. Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine. [Nadaljevanje razprave.] [Aus dem slowenischen literarischen Nachlasse von S. Vraz.] — XXIII/1928, 101-16. 567

Razprava ima 3 poglavja: 1. Štajerski vojvoda snubi mazovsko lepoticco (101-8). Objavljeni so fragmenti iz konceptov Vrazove pesnitve o Ernestu Zelezemem ter podatki o Cimbürgi iz rodovine mazovskih knezov na Poljskem; med viri za snov pesnitve se omenjajo predvsem Kremplove Dogodivščine. — »Zora i Bogdan«. Objavljen je koncept Vrazove pesnitve o Roza-

mundi, ki ji je dala pobudo Prešernova Turjaška Rozmunda; fragment se primerja s kasnejšo izdajo pesnitve pod naslovom Zora i Bogdan. — 2. »Stanjko i Jelena« (108-13). Objavljena je nedokončana pesnitev, ki ima za ozadje zmago Ernesta Zeleznege nad Turki pri Radgoni; omenjena je etimologija imena Radgona ter objavljen Kremplov opis bitke pri Radgoni v Dogodivščinah. — 3. Belotinska ljubav (113-6). Objavljeni so odlomki pesnitve o ljubezni belotinskega plemiča.

Hešle Fr[an]. Kraji pri Trbižu v sliki Stanka Vraza iz l. 1841. (Lieux près de Trbiž dépeints par Stanko Vraz en 1841.) — XXIX/1934, 159-60. 568

Zapisek objavlja Vrazov dopis iz Trbiža v zagrebških »ilirskih narodnih novinah« l. 1841 ter navaja podatke o drugih dopisih z istega potovanja S. Vraza po zahodni Sloveniji.

VRBAN-ZADRAVSKI IVAN

Kotnik Janko. Ivan Vrbani Zadravski, prvi slovenski prevajalec Shakespeareja. (Ivan Vrbani, le premier traducteur de Shakespeare chez les Slovènes.) — XXIV/1929, 109-13. 569

Zapisek ima 3 odstavke: 1. O almanahu Ladi, njegovi vsebini in sodružnikih. — 2. O uredniku i. Vrbanu; objavljena je zadnja kitica elegije B. Flegeriča, posvečena umrlemu uredniku Lade. — 3. O Vrbanovem prevodu odlomka Romea in Julije; objavljen je odlomek iz izvirnika in trije prevodi, Vrbanov, Pajkov in Cankarjev, ki se med seboj primerjajo. — V odstavku so omenjeni ljubitelji angleške literature na mariborski gimnaziji: J. Pajk, D. Sauperl, K. Glaser, B. Flegerič in P. Turner.

Kotnik J[anko]. Se nekaj o Ivanu Vrbanu-Zadravskem in njegovi dobi. [Dodatek.] (Encore quelques notes sur Ivan-Vrbani-Zadravski et son temps.) — XXIV/1929, 198-200. 570

Zapisek navaja podatke o sodružnikih Lade E. Janžeku (Podgorjanski) in M. Lendovski (Rogački), o Ivanu Vrbanu kot dopisniku Tagespost in Correspondente für Stelmarm, o L. Konvalini in V. Gasperšiču (Gasperhschitz), učiteljih tujih jezikov na mariborski gimnaziji, ter o oporoki P. Turnerja.

ZOIS ŽIGA

Omersa Nikolaž. Pseudonim B. E. v Pisanicah. [Das Pseudonym B. E. im Almanache Pisanice.] — XXI/1927, 77-81. 571

Zapisek ugotavlja, da je treba kratice B. E. tolmačiti z imenom barona Edelsteina Žige Zoisa; nasproti mnenju F. Kldriča, ki razlaga šifro kot kratice imena urednika Pisanice F. Deva, dokazuje avtor svojo trditve predvsem s podatki iz literarnih beležek barona Erberga, povzetih po članku »Historische Fragmente über die krainische Poesie« v Laibacher Wochenblattu, ki poroča tudi o sodelavcih Pisanice; članek je v celoti priobčen. — V istem članku je tudi potrjeno, da je »Tinečka Petelinčica« A. Kotzebue prevedel J. Kopitar, V. Vodnik pa je prevedel le verzificirani konec.

ŽUPANČIČ OTON

Glazer Janko. Župančič Oton: Dela. IV. [Članki, govori, ocene, eseji. Uredil Josip Vidmar.] Ljubljana. Akademsko založba. 1938. — XXXIV/1939, 126. 572

Poročilo opozarja na odlomke v delu, ki omenjajo koroške in štajerske pisce: A. Schusterja-Drabosnjaka, B. Flegeriča, L. Volkmerja, A. M. Slomška, I. Orožna in A. Aškercia.

d) Primerjalna literarna
zgodovina slovenske
književnosti

Burian Václav. Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesmi. [Poglavje iz daljše študije o Kopitarju.] (Kopitar comme inspirateur et propagateur des premiers recueils de chansons populaires de Vuk Karadžić.) — XXVIII/1933, 1-17. 573

Razprava ima 2 poglavji: 1. [Prva Vukova zbirka] (1-7). J. Kopitar je dal pobudo za prvo Vukovo zbirko, ki je izšla l. 1814, in je že pred izidom opozarjal nanjo, kot pričajo pisma J. Zupanu in Z. Zoisu ter njegova recenzija Slovanka J. Dobrovskega; seznanil je J. Grimma z Vukovo pesmarico in bli pobudnik njegove ocene; sodeloval je pri redakciji pesmarice in opozarjal Vuka na pristnost pesmi, kot pričajo njegova pisma J. Dobrovskemu, Vuku in L. Mušickemu, v katerih kritično omenja Razgovor A. Kačiča-Mošiča, Goethejev prevod Hasanaginice in prevode A. Fortisa; pripravil je dobesedni prevod prve Vukove pesmarice in ga poslal Goetheju, da bi ga spodbudil za nove prevode, a ni uspel, kot priča njegovo pismo Th. von Jakob. — 2. [Druga Vukova zbirka] (7-15). Pri drugi zbirki, ki je izšla l. 1815, je Kopitar prav tako sodeloval; o njej je priobčil anonimno recenzijo (Kopitarjevo avtorstvo sta dokazovala F. Miklošič in M. Murko), v kateri trdi, da pesmi nadkriljujejo ljudsko poezijo Herderjevih Stimmen der Völker, primerja pesmi s Homerjevo poezijo (po zgledu A. Fortisa in F. M. Appendinja) in doda oceni 18 prevodov. — Kopitarjeva recenzija je vpilvala na P. J. Safaika, V. Hanka, na J. W. Goetheja tudi tako, da je prosil še za prevod druge zbirke, na C. Brenhana, da je l. 1818 objavil 19 prevodov pesmi iz prve zbirke in še na vrsto zlasti slovanskih literatov in znanstvenikov. — Résumé (15-7).

Burian Václav. Stik Jerneja Kopitarja z zagrebškim škofom Maksimilijanom Vrhovcem. (Les rapports du slaviste Barthélemy Kopitar avec Maximilien Vrhovac, évêque de Zagreb.) — XXXII/1937, 157-62. 574

Razprava ima 4 odstavke: 1. Priobčeno je pismo J. Kopitarja M. Vrhovcu z dne 8. III. 1811, ki ga hrani škofijski arhiv v Zagrebu. — 2. Navedeni so podatki o F. A. Bonazzi, nečaku Z. Zoisu, poročenem z Vrhovčovo nečakinjo, ki je na Dunaju l. 1810 seznanil Kopitarja z Vrhovcem. — 3. Kopitarjeva pisma J. Dobrovskemu in Z. Zoisu pričajo, da je Kopitar takrat zainteresiral Vrhovca za ljudske pesmi. — 4. Objavljen je kronološki pregled stikov med Kopitarjem in Vrhovcem, sestavljen na podlagi Vrhovčevega dnevnika, Kopitarjevega Brief-Journals in njegove korespondence z J. Dobrovskim, L. Mušickim, J. Zupanom in Z. Zoisom. — Résumé.

Glazer Janko. Literarne predloge in paralele. (Parallèles littéraires.) — XXV/1930, 98-105. 575

Zapisek navaja paralele: 1. Schmid - Krumpak (99-101). V Ahacovi zbirki sta priobčeni pesmi J. Krumpaka Večerna veselica in Nedolžnost, ki sta posneti po Schmidovih »Der Bauernknahe am Abend« in »Unschuld«; izvirnik in prevod prve pesmi sta priobčena v celoti, od druge pesmi pa 5. in 6. kitica. — 2. Schmid - Sešek (101-3). V Ahacovi zbirki so priobčene 4 pesmi L. Seškova: Dervar, Razbiti verč, Star vojšak in Bukve brez čerk, ki so vse prevedene po Schmidovih Der Hölzhaeker, Der Wasserkrug, Der alte Krieger in Das Buch ohne

Buchstaben; objavljeni so izvirniki in prevodi posameznih kitic teh pesmi. — 3. Schmid - Lipold (103-4). J. Lipold ima v Ahacovi zbirki prispevek Kmetija bogatija, svobodno prepesnitev Schmidove pesmi Der Reichtum des Landmanns; objavljena je 1. kitica izvirnika in prevoda. — 4. Schmid - Serf (104-5). V Cvetenjaku, ki ga je izdal A. Serf, so trije njegovi prevodi: Sv. Martin, Lele na rože in Vodena roža, prirejeni po Schmidovih: Der heilige Martin, Lilien und Rosen, Die Wasserrose; priobčen je izvirnik in prevod dveh odlomkov. — Vsi prevodi so vsebinsko in oblikovno analizirani, o prevajalcih pa so zabeleženi bibliografski podatki (pod črto). — Upoštevaj opombe 1 in 3 v CZN 1930, 205-6.

Glazer Janko. Literarne predloge in paralele. (Parallèles littéraires.) — XXV/1930, 205-12. 576

Zapisek (v nadaljevanju) navaja paralele: 5. Schmid - Slomšek (205-10). Nemške vire Slomškovih del sta odkrivala že A. Brinar in F. Ilešič. — Slomškove pesmi: Tolažba v trpljenji, Jagode in otroci, Previdnost božja, Trideset zlatih resnic ter eden izmed Tridesetih navkov za krščanske device so predelani po Schmidu; izvirnik in prevod prve in druge pesmi sta priobčena v celoti, ostalo gradivo pa deloma. — 6. Fröhlich - Slomšek (210-1). Slomškova basen Rožice in valovi je posneta po basni A. E. Fröhlicha Wiederfinden; izvirnik in predelava sta objavljena v celoti. — 7. Seidl - Slomšek (211-2). Slomškove Tužne solze so posnete po elegiji J. G. Seidla Die Karthäuser zu Selz; objavljena je prva in še zadnji kitici izvirnika in prevoda. — V dodatku so omenjene še 4 pesmi, o katerih je Slomšek pripomnil, da so prevedene iz nemščine; za »Dobro voljo« je ugotovljen avtor A. Kotzebue. — O gornjih prevodih so dodane vsebinske in oblikovne analize.

Glazer Janko. Literarne predloge in paralele. (Parallèles littéraires.) — XXVI/1931, 225-7. 577

Zapisek (v nadaljevanju) navaja paralele: 8. Schiller - Krumpak (225-6). Pesem J. Krumpaka Poslednja pot zapeljanega dekleta je prevod Schillerjeve Die Kindesmörderin; priobčeni sta prvi kitici izvirnika in prevoda. — 9. Bürger - Serf (226). Kitica v Cvetju modrosti je prevod aforizma G. A. Bürgerja »Tröst«; objavljena sta izvirnik in prevod. — 10. Bürger - Kosmač (226-7). Pesem F. Kosmača Prilika je prevod Bürgerjeve pesmi Himmelfahrt; objavljena sta izvirnik in prevod. — Prevodom je dodana vsebinska in oblikovna analiza.

Glazer Janko. Literarne predloge in paralele. (Parallèles littéraires.) — XXVII/1932, 104-7. 578

Zapisek (v nadaljevanju) navaja paralele: 11. Mater - Slomšek (Lipold). Slomškova pesem Veselja dom, ki je po poročilih F. Kosarja in F. Sorčiča nastala v šolskem letu 1836/37, je prepesnitev pesmi G. W. (?) Maierja »Die Freude«; priobčen je izvirnik v celoti in odlomki prevoda; primerjava ugotavlja, da je prepesnitev bolj strnjena in neposredna kot izvirnik. — V dodatku je omenjen še Lipoldov prevod iste pesmi in navedenih nekaj odlomkov.

Glazer Janko. Literarne predloge in paralele. (Parallèles littéraires.) — XXX/1935, 169-73. 579

Zapisek (v nadaljevanju) navaja paralele: 12. Schubart (?) - Slomšek. J. Gionar je opozoril pri Slomškovih prevodih na Th. Körnerja; vendar njegova pesem Zur Nacht ne razodeva vsebinske podobnosti s Slomškovo »Lehko noč«. — Vsebinska sorodnost je izprizana s pesmijo D. Schubarta; obe pesmi sta paralelno objavljene in komentirani. — Objavljen je tudi odlo-

mek 50. predsmrtnice S. Gregorčiča, ki ima kriticke iste metrične oblike.

Glazer Janko. Kidrič Fr[ance]: Dobrovšký in slovenski preporod njegove dobe. V Ljubljani 1930. [Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 7.] — XXVII/1932, 223-6. 580

Ocena navaja vsebinsko dela po poglavjih in dodaja bibliografske dopolnitve, ki se nanašajo na J. Vodovnika, L. Volkmerja, S. Modrinjaka, G. Harmana, na prvo slovensko knjigo mariborskega založnika F. Piteriča, na Leški rokopis ter na navedbe perloj še na druga polonika v Čopovi zbirki, na gradivo o F. Strožskem itd.

G[lonar] J[oaž]. Čop med Poljaki. (Tchop parmi les Polonais.) — XXIX/1934, 68-9. 581

Zapisek poroča o članku S. Rosponda »Slovenec Matija Čop o Adamu Mickiewiczu«, napisanem na osnovi pisma v Čopovi zbirki, v katerih je Čop analiziral in ocenil Pana Tadeusza; poročilo opozarja še na druga polonika v Čopovi zbirki, na gradivo o F. Strožskem itd.

Hešič Fr[an]. Miklošičev prevod »Lipe« Jana Kochanowskega. (La traduction de la »Lipa« de Kochanowski par Miklošič.) — XXIV/1929, 104-8. 582

Zapisek objavlja prevod in izvirnik pesmi: v komentarju, ki ju primerja, so odločki iz pisma J. Slowackega o Kochanowskem, omenjena pa se tudi poljski romantik A. Maleszewski in »Lipa« L. Volkmerja. — Upoštevaj popravke v ČZN 1929, snop. 1-2, ovoj. str. 4.

Hešič Fr[an]. Miklošičev prevod »Lipe« Jana Kochanowskega. (La traduction de la »Lipa« de Kochanowski par Miklošič.) — XXIV/1929, 204-5. 583

Zapisek omenja v zvezi s člankom v ČZN 1929, 104 kot morebitni Miklošičev vir še dela I. Krasickega, L. Stenierskega in K. Taške.

Hešič Fr[an]. Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine. (Quelques notices sur les oeuvres posthumes slovènes du poète Stanko Vraz.) — XXV/1930, 133-45. 584

Razprava ima podnaslov: Vrazovi krakovjaki. Objavljenih je 50 dvostičnih krakovjakov iz Vrazove ostaline v zagrebški vseučiliški knjižnici, ki so prevod poljskih krakovjakov iz izdaje Wacława z Oleska (Zaleskega) iz l. 1833, s katerimi se prevod primerja; Vrazov prevod je verjetno iz l. 1834 in ni v zvezi z izdajo ljudskih pesmi F. Celakovskega in izdajo krakovjakov V. Hanke (133-41). — Iz iste ostaline je

objavljenih 10 rožmarincev, štirilrstičnih krakovjakov; po primerjavi z zbirkami krakovjakov, ki so jih objavili K. Brodzinski, A. Gorecki, F. D. Kniżnik, J. Lelewel, A. Libera, W. Reklewski, E. Wasilewski in S. Witwicki, je treba sklepati, da so rožmarinci Vrazove lastne pesnitve in ne prevodi, kar meni tudi poljski etnograf J. S. Bystron (142-5).

Hešič Fr[an]. Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine. (Quelques fragments littéraires slovènes inédits de Stanko Vraz.) — XXVII/1932, 14-32. 585

Razprava ima 4 poglavja: 1. Maloruske »kolomijke« (14-6), iz Vrazove ostaline v zagrebški vseučiliški knjižnici so priobčene 4 maloruske kolomijke, prevedene iz izdaje W. Zaleskega iz l. 1833; objavljeni so tudi izvirniki, prevodi pa z njimi primerjani. — 2. »Slovenske« (16-22), iz iste ostaline je objavljenih 10 slovaških ljudskih pesmi, ki so prevedene po zbirki J. Kolárja »Národné zpiewanky« iz l. 1834; objavljenih je tudi nekaj izvirnikov. — 3. Zopet kolomijke (22-8). V Vrazovi ostalinii je še 17 kolomijk, prevedenih prav tako iz izdaje W. Zaleskega; poleg prevodov so objavljeni tudi nekateri izvirniki, kolomijke pa se primerjajo s poljskimi krakovjaki in slovaškimi spevankami. — 4. Slovenska lirika in ilirske težnje (28-32). Objavljeni so 4 fragmenti Vrazove slovenske ljubezenske lirike izpred l. 1835, nato pa 3 ilirski odlomki, katerih zadnji je programska pesem Vrazovega ilirskega koraka.

Hešič Fr[an]. Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine. (Fragments de l'œuvre littéraire slovène posthume de Stanko Vraz.) — XXIX/1934, 154-9. 586

Razprava ima podnaslov: Vraz in Poljska v letih okoli 1833, 1834... in obravnava 3 odlomke: 1. Molitva romara poljskega. Objavljen je Vrazov prevod »Romarjeve molitve« iz dela A. Mickiewicza; prevod je nastal l. 1834, kot se more sklepati predvsem iz Vrazove korespondence z J. Muršcem in J. Knapičem. — 2. »Ha Polska še ne zgini!«. Objavljeni so Vrazovi stihl, ki spominjajo na »Mazurko Dabrowskega« J. Wybickiego in so nastali vsaj v l. 1833. — 3. »Polska jedna matka«. Objavljeni so Vrazovi ilirski stihl, ki sodijo v dobo ok. l. 1835.

Kovačič Fr[ane]. Češko-slovenski stiki v starejši slovenski književnosti. — XXV/1930, 127-8. 587

Poročilo o članku V. Buriana v časopisu Slavja (1929); članek govori o čeških vplivih v stiskem rokopisu, žički velikonočni pesmi, fragmentu pesmi iz 15. stol., v ljudski pesmi o Pegamu in Lambergarju, v Trubarjevem, Dalmatinovem in Bohoričevem prevajanju sv. pisma, v Schönleibnovih in Valvasorjevih zgodovinskih delih ter pri Pohlínu.

I. Domovinoznanstvo

(splošni zemljepisno-zgodovinski orisi)

Baš Franjo. Ilustracija III, št. 5. — XXVI/1931, 287. 588

Ocena majske številke ilustracije (1831), posvečene Stajerski, predvsem Celju, Mariboru in Ptuj; netačnosti in nerazodna obtoževanja prisojajo o dietantskem pisanju.

Miklavčič Maks. Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Uredili dr. Joze Lavrič, dr. Josip Mal in dr. Fr. Stelč. Izdala Založba »Jubilej« v Ljubljani 1939. — XXXV/1940, 96-7. 589

Ocena očita zborniku neenakomerno obdelavo zlasti gospodarskih in socialnih razmer.

Novak Vilko. Slovenska krajina. [Pojasnilo urednika.] — XXX/1935, 99. 590

Pojasnilo k pripombam R. Savnika (CZN 1935, 97) o zborniku »Slovenska krajina«.

Prijatelj K[ar]l. Celjea antiqua et nova. Izdaja v sliki in besedi Martin Perc, radira umetniški slikar A. F. Seebacher. Celje 1926. — XXII/1927, 97-8. 591
Poročilo.

Savnik R[oman]. Naša Slovenačka. Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, godina XI. Beograd 1931. — XXVI/1931, 285-6. 592

Ocena prinaša pregled člankov ter opozarja posebej na članke F. Baša in S. Brodarja, ki obravnavajo problematiko severovzhodnega dela Slovenije; izdaja očita površnosti in ne-ločnosti zlasti na litografski karti Slovenije.

Savnik R[oman]. Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobodjenja. Uredil Vilko Novak, Beltinci 1935. Založil konzorcij [V. Novak]. — XXX/1935, 97-9. 593

Ocena navaja razprave S. Ilešiča, A. Pavla, M. Kosa, F. Stetiča, V. Novaka, M. Slaviča in F. Baša ter dodaja pripombe k razpravam in bibliografiji.

Štrmšek P[avel]. Slovenci v desetletju 1918-1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil Dr. Josip Mal, izdala Leonova družba Ljubljana 1928. — XXIV/1929, 205-10. 594

Ocena očita delu, da se pre malo ozira na severni del Slovenije, da govori o delu in uspehih predvsem ene politične skupine, da je snov razporejena nepregledno in da je metodološko neenotno obdelana, predvsem pa, da delo nima imenskega in stvarnega kazala. — Navaja tudi kritične pripombe k razpravam, ki so jih spisal Korolanc (V. Rožič?), Chronista Sontlaeus (J. Lovrenčič), H. Bren, J. Jerič, J. Brejce, M. Slavič, J. Hohnje, M. Pivec-Stetič, J. Jovan, A. Pregeč, F. K. Lukman, F. Koblar, K. Gantar, N. Velikonja in F. Erjavce; v teh pripombah so podatki o mariborskih železnicih (208-9), o mariborskem gledališču in ljudskem odru (209-10) in o mariborskem športnem klubu (210).

Tominešek Jos[ip]. Savinjske Alpe. Uredil Fran Kocbek. Spomenica. Ob svoji 30-letnici izdala Savinjska podružnica S[lovenskega] planinskega [društva] Celje 1926. Založila Goričar & Leskovšek v Celju. — XXII/1927, 96-7. 595

Poročilo o spomenici, ki poleg planinstva obravnava tudi rastlinsvo, živalstvo, imenstvo, krajevno zgodovino, zlasti pa narodopisje Savinjske doline.

T[ravner] V[ladimir]. Maribor - jugoslovenski Meran. — XXVI/1931, 138. 596

Ocena 20. št. tedenske revije »Svjet« z dne 8. XI. 1930. posvečene Mariboru; članki razodevajo številne napake in površnosti.

T[ravner] V[ladimir]. Neue Freie Presse. št. 23789 z dne 5. decembra 1930. — XXVI/1931, 138-9. 597

Poročilo o 112 str. obsegajoči prilogi, posvečeni Jugoslaviji, s kratko navedbo vsebine; posebej sta omenjena članka o Celju in Mariboru.

T[ravner] V[ladimir]. Mariborske slike. Ob priliki III. Mariborskega tedna 1934

izdala Ljudska tiskarna. Uredil F. J. Mrčecnik [= Franjo Baš]. — XXIX/1934, 210-1. 598

Poročilo navaja vsebino člankov: V. Travnerja »Zidje v Mariboru«, F. Baša »Gospodarske in kulturne slike Maribora iz zadnjih 100 let«, J. Priola in F. Vojska »Vinarstvo in sadjarstvo v mariborskem okolišču« in R. Sepca »Sport v Mariboru«.

91

II. Zemljepis

91(026)

1. Vodniki

Baš Fr[anjo]. Maribor, das jugoslawische Meran, Maribor 1927. — XXIII/1928, 159. 599

Poročilo o vodniku, ki zajema širše področje Maribora z opombo, da je njegova zgodovinska stran pogosto slaba.

Baš Franjo. Savnik R[oman] in Knific Fr[anc]. Kažipot v Krko na Koroškem. Ljubljana 1939. [Knjižice. Št. 134a.] — XXXIV/1939, 114. 600

Ocena opozarja na nekatere stvarne napake kažipota.

Ljubša Matija. Celje. Vodnik po mestu in okolici. Sestavila prof. Janko Orožen in dr. R[oman] Savnik. Tiskala in založila Brata Rodč & Martinčič v Celju. — XXIII/1928, 282-3. 601

Poročilo.

911

2. Histična geografija

911:325

a) Geografija selišč in naseljevanja

Baš Fr[anjo]. Dr. Marian Sidaritsch: Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark. Graz 1925. — XXII/1927, 90-2. 602

Poročilo povzema iz knjige podatke za kraje slovenske štajerske o geografski parcelaciji posestev, o morfologiji selišč in o morfologiji kmetijskih dvorcev.

Baš Fr[anjo]. Melik Anton: Kolonizacija Ljubljanskega Barja. Ljubljana 1927. — XXIII/1928, 90-1. 603

Poročilo o delu, ki iz zemljepisnega, zgodovinskega, narodno gospodarskega in narodopisnega vidika prikazuje nastanek in razvoj barskih vasí Lipe, Crna vas, Ižanska cesta, Hovčee in Havpmanice, s poudarkom, da so barjanske kolonije izraz stremljenja obrobne ozemlja k svojemu antropogeografskemu središču Ljubljani.

Baš Franjo. Wengert Hermann: Die Stadtanlagen in Steiermark. Graz 1932. — XXVIII/1933, 55-7. 604

Poročilo se omejuje na podatke, ki jih nudi delo o mestnih naseljih kot tipih selišč na slovenskem štajerskem; omenjeni so kraji Maribor, Celje, Slovenska Bistrica, Ptuj, Slovenj Gradec, Radgona, Brežice in Ormož.

Baš Franjo. Glauert Günter: Landschaftsbild und Siedlungsgang in einem

Abchnitt der südöstlichen Kalkalpen /Ostkarawanken und Steiner Alpen/ und seinen Randgebieten. Südostdeutsche Forschungen III, München 1938. — XXXV/1940, 85-6. 605

Ocena poudarja, da delo s posebno pozornostjo zasleduje podalke, ki bi mogli potrditi nemški kulturni značaj pokrajine, pri čemer često posplošuje in postavlja podmene, ki nimajo zadosne utemeljitve v virih.

911:338

b) Gospodarska geografija

Baš Franjo. Izgoni na Dravskem polju. (Die Bewässerung der Wiesenlandschaft am Draufelde.) [1 floris med besedilom + 12 slik na 3 prilogah.] — XXXII/1937, 325-40. 606

Razprava ima 3 poglavja: 1. Topografsko-pedološki in hidrografijski opis zahodnega Dravskega polja (325-39). — 2. Zaradi kakovosti zemlje so se mogle kulture Dravskega polja razviti na podlagi smolno urejenega razdeljevanja vode (izgoni), ki je povzročilo, da je travnišvo postalo temelj kmetijstva in izhodišče za naseljevanje zahodnega Dravskega polja (329-35). — 3. Tako imenovani rimski vodovod iz Frama v Ptuj ni vodovod, temveč prvotni najstarejši primer izгона za napačanje travnikov (336-40). — Zusammenfassung (340).

911(497.1)

c) Historična geografija Jugoslavije

Melik Anton. Jugoslovanska državna meja. Analiza odsekov po dobi nastanka ter geografskih značilnosti. (Sur la frontière de l'Etat Yougoslave.) — XXXII/1937, 256-63. 607

Razprava obravnava državno mejo z genetičnega stališča, analizira odsek za odsekom ter ugotavlja čas nastanka, zgodovinske pogoje, politične interese in etnografska dejstva, ki so vplivala na nastanek in spremembe državne meje v posameznih odsekih, pri tem pa razglablja o tem, koliko in kako so se pri določljivih meje uveljavljala prirodna dejstva. — Résumé.

911(497.12)

č) Historična topografija Slovenije

Baš Franjo. Maribor. [Mestna meja.] (Les confins de la ville de Maribor.) [1 karta, 1 tabela in 3 slike med besedilom.] — XXIV/1929, 143-73. 608

Razprava ima 3 poglavja: 1. O postanku mariborske mestne meje, ko so se l. 1850 z mestom Mariborom združila Magdalensko, Koroško in Graško predmestje; občina Pristava je pripadala k mestu do vznosa Piramide in Kalvarije, ozemlje severno od tod pa se je razdelilo med občini Krčevina in Lajtersperg; k mestu je bilo priključeno tudi Orešje s pristanom in logom (143-52). — 2. O meji med mestom in deželo, ki se razvija tako, da tvorijo kotlina treh ribnikov z južno Krčevino in južnim Lajterspergom, Orešje, Pobrežje, Tezno, Nova vas, Radvanje in Studenec enoto z mestom; Kamnica, Rošpol, srednja in severna Krčevina, Počehova, Vojnik, Košaki, Sv. Peter, Zrkovec, Brezje, Dogoš, Bohova, Razvanje in Pekre pa

tvorijo prehodno ozemlje iz mesta na deželo (153-71). — 3. O mariborskem gravitacijskem območju (171-2). — Résumé (173).

Baš Franjo. Historično-geografski razvoj Ptuja. (Le développement historique et géographique de la ville de Ptuj.) [3 skice med besedilom + 3 slike na 2 prilogah.] — XXVIII/1933, 83-113. 609

Razprava ima 5 poglavij: 1. O gravitacijskem območju Ptuja, ki je geografsko določeno po hidrografijskih žilah Dravskega polja, po geomorfološki obliki dravskopoljskih teras in po orografski razčlenjenosti Slovenskih gor in Haloz (83-6). — 2. O historični topografiji rimskega Ptuja, ki ga M. Abramčič, W. Schmid in H. Pirehger postavljajo na hajdinsko teraso, B. Saria pa na Breg in Vičavo; o geopolitičnem položaju rimskega Ptuja, ki predstavlja poteg brežinskih vrat najbližji dostop iz Italije v osrčje Panonije (86-92). — 3. O topografskem razvoju srednjeveškega Ptuja, ki je posledica denudacijskih in sedimentacijskih gibanj Drave, izpričanih v arheoloških najdbah in srednjeveških listinah; o položaju srednjeveškega Ptuja kot središča salzburških posestev na Dravskem polju in kot sedeža ptujskih gospodov; o srednjeveškem Ptujju kot tipu selišča, ki ga opredeljuje razvoj obrli in trgovine, kar opozarjajo študije H. Wenglerja, F. Bischoffa in J. Babnika (93-103). — 4. O gibanjih Drave v novejši dobi, ki ne vpliva več na premikanje selišč, kot je vidno iz zapisov S. Povodna, iz načrtov R. Montecuccolija in moderne slike A. Kasimirja; o vojaškem pomenu Ptuja pod Habsburžani v boju proti Madžarom in Turkom; o njihovih v gospodarskem razvoju Ptuja zaradi novih prometnih poti (103-10). — 5. O najnovejšem razvoju Ptuja, potem ko je stekla vzhodna železnica; ta razvoj ustreza njegovi zemljepisni legi kot vmesnemu mestu med centralnimi (Maribor, Celje) in perifernimi mesti (Brezice, Ormož, Radgona, Stovenj Gradec) (110-2). — Résumé (112-3). — Upoštevaj popravke in dodatke v ČZN 1933, snop. 2-4. ovoj. str. 3.

Baš Franjo. Schlosserjevi doneski k topografiji Maribora in okolice. [P. Schlossers Beiträge zur Topographie von Maribor und Umgebung.] — XXXIV/1939, 139-40. 610

Zapisek poroča o objavah P. Schlosserja v Mariborer Zeitung v letih 1937-1939.

Kldrič Fr[anc]. Rogaška Slatina 1801-1814 v situacijskih načrtih, slikah in memoarih. (Rogaška Slatina 1801-1814 in Situationsplänen, Bildern und Memoiren.) [1 načrt med besedilom + 2 slike na prilogi.] — XXXII/1937, 163-82. 611

Razprava govori o topografiji in gradbeni zgodovini Rogaške Slatine na podlagi črtežev S. Reindla iz l. 1801, M. Wonneseha iz l. 1824, F. Thalhammerja iz l. 1868, slik K. Russa iz l. 1810 in drugih nesigurnih slik ter na podlagi izjav očividcev, kot so beležbe v dnevniku nadvojvode Janeza, zapis v delih E. H. Fröhlicha, R. G. Puffa, J. Burghardta in J. A. Suessa; uporabljeni in dopolnjeni so izsledki A. Schlosserja, F. Kovačiča, J. Orožna in A. Režeka. — Zusammenfassung.

Štrmšek Flavcl. Lemberg. [Pripisavek k vprašanju gibanja topografskih središč.] — XXXII/1937, 128-31. 612

Zapisek ugotavlja, da je koncentracija politične in cerkvene uprave ter gospodarstva razvila srednjeveški Lemberg v topografsko središče; novodobni razvoj pa je premaknil cerkveno središče na Sladko goro, gospodarsko v Mestnjo, politično in deloma gospodarsko pa

v Smarje pri Jelšah. - Zapisek navaža tudi vsebino listin iz mariborske arhiva, ki govore o tržnih in sejmjskih pravicah Lemberžanov. — Zusammenfassung.

912

3. Zemljepisi

Baš Franjo. Maučec Jože: Slovenska krajina. Merilo 1 : 150.000. Založba: Klub prekmurskih akademikov. Ljubljana 1934. — XXIX/1934, 216-8. 613

Ocena primerja zemljepis J. Maučeca z zemljepisi, ki so jih izdal P. Kozler, A. Trstenjak in J. Zmave ter S. Dimnik; zemljepisu očila neustrezno omejitve ozemlja, nezačeto podajanje narodnostnih razmer, nekatere neeločnosti pri krajevnih imenih in kartografsko nedoglednost.

Prijatelj K[ar]l. Jugoslavija. Ročni šolski zemljepis. Izdala Franjo Baš in Slavoj Dimnik. Založilo društvo »Učiteljski dom« v Mariboru [1929]. Litografija in tisk Mariborske tiskarne. — XXV/1930, 118. 614

Ocena ugotavlja, da je zemljepis grobo delo, kar dokazujejo kartografsko neustrezne barve in topografske neeločnosti.

Skrabar Viktor. Stara ledinska karta v ormoškem gradu. (Eine alte Flurkarte im Schlosse Ormož.) [3 slike med besedilom + 3 slike na prilogi.] — XXX/1935, 30-44. 615

Razprava opisuje ledinsko karto, ki jo je narisal M. Eissl; objavljeni so napisi s karte, v komentarju k njim pa so navedeni zgodovinski podatki za Ormož, Središče in vmesna naselja; posebej so obravnavani rimski sarkofagi in miljniki. — Zusammenfassung.

913/919

4. Regionalna geografija

913

a) Zemljepis antičnega sveta

Saria Balduin, Andreas Graf: Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. (Dissertationes Pannonicae, ser. I, fasc. 5.) Budapest, Institut für Münzkunde und Archäologie der Peter Pázmány-Universität 1936. — XXXIII/1938, 115-8. 616

Ocena opozarja na nekatere napake v delu, ki se nanašajo zlasti na lokalizacijo krajev, rek in poti na današnjem jugoslovanskem ozemlju: Oera, Ad Pirum, Romula, Quadrata, Ad fines, Noarva, noriško-panonska meja, Nauportus, Neviduunum idr.

914

b) Zemljepis Evrope zunaj Slovenije

Baš Franjo. Paschinger Viktor: Landeskunde von Kärnten. Klagenfurt 1937. — XXXIV/1939, 131-2. 617

Poročilo navaža iz dela vrsto podatkov o nredivalstvu in gospodarskih razmerah Koroške, opozarja pa na politično opredeljevanje koroških Slovencev za Vindije.

Baš Franjo. Ilešič Svetozar: Slovenska Ziljska dolina. Planinski vestnik 1939. Ponatis. — XXXIV/1939, 132. 618

Ocena opozarja, da bi bilo prav, če bi razprava poudarila tudi kulturnogeografski položaj Ziljske doline.

914.971.2

c) Zemljepis Slovenije

Baš Franjo. Melik Anton: Slovenija. Geografski opis. I. Splošni del. 1. zvezek. V Ljubljani 1935. Izdala Slovenska matica. — XXX/1935, 175-6. 619

Poročilo o 1. zvezku s splošnim poudarkom o pomenu takega dela za Slovence.

Baš Franjo. Slovenija. — XXXIV/1939, 241. 620

Poročilo o geopolitičnem očrtu S. M. Radovanovića.

92

III. Biografije. Genealogija

92/920.91

1. Biografije. Korespondenca. Spomini

92(03)

a) Biografski leksikoni

Baš Franjo. Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga: Abraham - Lužar. Uredila Izidor Cankar in Franc Ksaver Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora. V Ljubljani 1925-1932. — XXVII/1932, 221-3. 621

Ocena daje pripombe k obravnavi nekaterih štajerskih političnih in kulturnih delavcev: F. Dominkuša, J. Broila, I. Gregoreca, V. Kukeva, A. Korošca, J. Hrašoveca, F. Jurtele, F. Jančarja idr.; navaža tudi vrsto imen, s katerimi bi bilo treba slovenski biografski leksikon dopolniti.

92(044)

b) Korespondenca

Baš Franjo. Korespondencija Rački-Strossmayer. Uredil Ferdo Šišić. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga I-IV. Zagreb 1928-1931. — XXX/1935, 176-81. 622

Poročilo daje splošen pregled vsebine dela, nadrobno pa navaža podatke iz korespondence, ki se nanašajo na kulturno in politično zgodovino Slovencev; v korespondenci so omenjeni: J. Bleiweis, F. Erjavec, A. Gangl, J. Gebauer, V. Jagić, I. Kobilea, G. Krek, F. Miklošič, M. Napotnik, L. Pesjak, R. Razlag, J. Šuman, L. Toman, A. Tomšič, D. Trstenjak, P. Turner, M. Valjavec, V. Zarnik idr.

Strmšek [Javel]. Vošnjakova pisma Janku Serncu. [J. Vošnjaks Briefe an Janke Sernec.] — XXI/1926, 117-30. 623

Zapisek objavlja 17 pisem: 1. VII. 1862, 14. I. 1864, 12. VII. 1864, 22. VII. 1864, 26. VII. 1864, 28. VII. 1864, 3. X. 1864, 3. XII. 1864, 10. XII. 1864, 28. XII. 1864, 1. I. 1865, 1. V. 1865, 13. XII. 1865, 8. III. 1866, 13. XI. 1866, 6. III. 1868, 23. IV. 1868. — V pisemih so omenjeni: F. Dominkuš, B. Ipavc, A. Janežič, S. Kočevar, M. Majar, I. Miklošič, J. Murček, M. Prelog, R. Razlag, L. Toman idr. — V pisemih so podatki o javnem življenju na Spodnjem Štajerskem, o čitanih in besedah v Celju,

Celoveu, Mariboru, Ptuj, Slovenjem Gradu, Slovenski Bistrici itd. ter podatki o ustanovitvi Slovenske matice.

92 A/2

c) Biografije. Nekrologi

BEZENŠEK ANTON

D[olar] A[nton]. Bolhar Alojz: Anton Bezenšek, njega življenje in delo. Celje 1934. Izdal in založil odbor za proslavo 80-letnice prof. A. Bezenška v Ljubljani. — XXIX/1934, 211. 624

Poročilo.

BUDINA LENART

Glonar J[oža]. Iz mladosti Lenarta Bud[ine]. — XXIII/1928, 146-7. 625

Zapisek beleži podatke iz Budinovi rokopisnih beležk v knjigi Erazma Rotterdamskega »Chilades« v ljubljanski licejski knjižnici.

G[lonar] J[oža]. Budna. — XXVI/1931, 146. 626

Zapisek govori o knjigi A. Reische »Margarita philosophica nova«, ki je bila last L. Budine; hrani jo ljubljanska licejska knjižnica in je ena od ohranjenih protestantskih knjig.

BULIĆ FRANE

Baš Franjo. Odkritje spomenika Dr. h. c. donu Franu Buliću 15. septembra 1935 v Zagrebu. (L'inauguration de la statue de l'archéologue Mgr. Bulić à Zagreb.) — XXX/1935, 124. 627

Poročilo.

Kovačič Fr[anc]. † Monsignore dr. Fran Bulić. — XXIX/1934, 164-8. 628

Nekrolog omenja Buličeve profesorje: F. Miklošiča, A. Conzeja, W. A. Hartla, O. Benndorfa in G. Hirschfelda, sodelavce: M. Abramčiča, W. Gerberja in R. Eggerja ter navaja Buličeva dela o Saloni, o Dioklecianovi palači v Splitu in o Stridonu, rojstnem kraju sv. Hieronima.

DEČKO IVAN

Glazer Janko. Dr. Ivan Dečko in njegova doba. Lik predvojnega slovenskega narodnega delavca, borca, voditelja. Založil in izdal Vekoslav Spindler. V Mariboru 1938. — XXXIII/1938, 221-2. 629

Oena navaja vsebino dela, ki je zbirka član-kov J. Orešnika, N. Vrabla, V. Brezovnika, V. Kukovec, F. Plešča in V. Spindlerja; noben članek ni izčrpen, nudi le gradivo, ki bi ga bilo treba še oblikovati.

GEBRONŠEK EDVARD

Skrabar Viktor. P. Edvard Gebronšek. [1 slika med besedilom.] — XXXII/1937, 139-42. 630

Razprava ima 3 odstavke: 1. Opisane je nemški rokopišni portret iz l. 1783, ki ga je sestavil E. Gebronšek, kapeln v Ptuj. — 2. Opisane je olini portret E. Gebronška, ki ga je l. 1792 naslikal A. A. Conrad. — 3. Navedeni so rodovniški podatki o Gebronških iz matičnih knjig ptujske mestne župnije, ki jih je zbral A. Remec. — Zusammenfassung.

JANKOVIČ FRAN

Baš Franjo. † Dr. Fran Jankovič. — XXIX/1934, 170-1. 631

Nekrolog s podatki za zgodovino političnega in narodnega življenja na slovenskem Stajerskem.

KARAĐORDE

Glazer Janko. Slika Črnega Jurija iz l. 1813. (Un portrait du Georges Tcherny-Karageorges de 1813.) [1 slika na prilogi.] — XXV/1930, 212-3. 632

Zapisek govori o sliki Karađorda, ki je A. izvil v članku o njegovih slikah ne omenja; izšla je v delu A. Rittiga-Flammensterna l. 1813 in jo je izdal J. Oehler; slika je objavljena na prilogi, priložen pa je tudi kratek opis Karađorđeve zunanosti iz Rittigove brošure.

KARAĐORĐEVIČ ALEKSANDAR

Aleksandru I. kralju Jugoslavije. — XXIX/1934, 97-8. 633

Nekrolog.

KOVAČIČ FRANC

Prelat dr. Fran Kovačič. † 19. III. 1939. — XXXIII/1938, [str. III.] 634

Osmrtine.

Baš Franjo. Prelat dr. Fran Kovačič. (Praelatus dr. Franciscus Kovačič.) [4 slike med besedilom + 1 slika na prilogi.] — XXXIV/1939, 1-39. 635

Razprava prikazuje življenje in delo F. Kovačiča; govori o njegovih študijskih letih v Varaždinu, Zagrebu in Rimu (1-8), o njegovem duhovniškem delu: kot profesorju tomlistične filozofije (7, 18), kot uredniku Voditelja (9), kot soustanovitelju Marjanščice v Veržetu (19), kot poborniku za beatifikacijo in blagofu A. M. Slomška (26-7, 31-2) itd. — Razprava omenja Kovačičeve politične zamisli (26-7), zlasti njegovo delo na pariški mirovni konferenci, ko je nastopal proti tezam A. Luehna-Ebengreutha, J. Felskera in J. L. Selterja (24-6). — Govori o njegovem narodno prosvetnem delu pri Katoliškem tiskovnem društvu (18), v krščansko socialnem in treznostnem gibanju (18-9), pri organizaciji proslav J. Muršca, D. Trstenjaka in S. Vraza (19-20). — Nadrobno prikazuje znanstveno delo F. Kovačiča kot krajevnega in cerkvenega zgodovinarja slovenske Stajarske in Prekmurja z navedbo posameznih razprav, ki govore o sv. Hieronimu in Stridonu (4, 10), o sv. Viktorinu (9), o J. Hauptmančev (9), o sv. Cirilu in Metodiju (26), o Tomislavu (29), o Pesničarjih (16), o Stajerski in Prekmurju (28), o lavantinski škofiji (30), o Bolgarh na Slovenskem (14), o protestantizmu v vzhodni Stajarski in Prekmurju (18), o Ptuj (9, 15, 21, 28-9), Sredlšču (9, 15, 20), o Planini (28), Ljutomeru (28), okolici Rogateca (16, 21), Spodnji Poljskavi (14), Arehu na Pohorju (22) itd. — Predvsem pa je v razpravi poudarjeno delo F. Kovačiča kot ustanovitelja in graditelja mariborskih znanstvenih organizacij in ustanov, Zgodovinskega društva, Studijske knjižnice, arhiva in muzeja. — Kot vzorniki F. Kovačiča so v razpravi omenjeni: F. Bulić, V. Jaglič, I. Orožen, J. Pajek, L. Pečko, F. Rački, S. Rutar, T. Smičiklas (dr.); kot sodelavci pa so navedeni: J. Gruđen (22, 31), A. Juvan (33-5), A. Karlin (2, 30), A. Kaspret (11-4, 20-7, 35), A. Korosec (18-9), F. Kos (11, 22, 35), J. E. Krek (18-9), M. Ljubša (23, 35), A. Medved (35), M. Murko (10-1, 35), M. Napotnik (2, 6, 10-1), R. Pipuš (12), L. Plivko (19), F. Rosina (12), H. Seherelner (11, 35), M. Slekovec (10-1, 14, 21, 30, 35), A. Stegenšek (11, 20, 35), S. Stegnar (19-20), K. Štrkelj (11-2, 20), P. Turner (11, 13, 19, 27, 35), K. Ver-

slovšek (12). A. Zigon (17). I. Zolger (2) ldr. - Ob koncu so navedeni bibliografski podatki za spominske članke o F. Kovačiču (35-6). - *Summary* [prevodil] A[nton] D[olar] (38-9). - Upoštevaj popravek v ČZN 1939, uvodna str. [VI].

LILEK EMILIJAN

Baš Franjo. Šolski svetnik Emilijan Lilek. — XXXV/1940, 82. 636
Nekrolog s podatki o pedagoškem in zgodovinskem delu E. Lilleka.

LJUBŠA MATIJA

Kovačič Fr[anc]. † Matija Ljubša. — XXIX/1934, 168-9. 637
Nekrolog s podatki o zgodovinskem delu M. Ljubše.

LORGER FRAN

Baš Franjo. Dr. Fran Lorger. — XXXI/1936, 144. 638
Nekrolog s podatki o arheološkem delu F. Lorgerja.

MAJCEN GABRIEL

Baš Franjo. Prof. Gabrijel Majcen. — XXXV/1940, 79. 639
Nekrolog s podatki o zgodovinskem delu G. Majcena.

MARUN LUJO

Baš Franjo. † Fra Lujko Marun. — XXXIII/1938, 210-11. 640
Nekrolog s podatki o arheološkem delu L. Maruna v Kninu.

PEČKO LUDVIK

Kotnik Fr[anc]. Ptujski kronist pater Ludvik Pečko. (Le chroniqueur de Ptuj P. Louis Pečko.) — XXVIII/1933, 229-33. 641

Razprava navaja življenjepisne podatke L. Pečka in opisuje dve njegovi rokopisni kroniki: Kroniko župnije sv. Trojice v Halozah iz l. 1863, posebej pa »Zgodovino minoritskega samostana in župnije sv. Petra in Pavla v Ptuj« iz l. 1861; iz te je objavljen odlomek predgovora, navedeni so viri, ki jih je avtor uporabljal: A. J. Caesar, S. Povoden, J. Höntsch, E. Damlisch in F. Ralsp. na koncu pa je dodan nadroben pregled vsebine kronike.

PEKAŘ JOSEF

Berkopec O[ta]n]. Zgodovinar Josef Pekař. (L'historien Joseph Pekař.) — XXXI/1936, 141-4. 642
Nekrolog s podatki o zgodovinskem delu J. Pekařa; poudarjen je njegov odnos do Th. Mommsena in T. G. Masaryka ter navedene sodbe J. Slavíka in K. Krofke o njem.

PIVKO LJUDEVIT

Baš Franjo. Dr. Ljudevit Pivko. — XXXI/1936, 145. 643
Nekrolog s podatki o narodopisnem, zgodovinskem in preporodnem delu L. Pivka.

PLÖJ JAKOB

Ilešič Fr[anc]. Ljutomerski in ptujski advokat dr. Jakob Plöj. Življenjepisni po-

datki. (Docteur Jacques Plöj, avocat à Ljutomer et Ptuj.) — XXXV/1940, 74-8. 644

Zapisek navaja življenjepisne podatke J. Plöja, ob katerih se omenjajo F. Dominkuš, M. Herman, A. Klemenčič, I. Kukovec, F. Močnik, M. Plöj, O. Plöj, J. Serneč, D. Trstenjak, J. Vošnjak, V. Zarnik ldr.; navedeni so tudi podatki o taborih in čitalnicah v Ljutomeru in Ptuj; dodan je genealoški pregled rodbin Plöj-Korošec.

POVODEN SIMON

Skrabar Viktor. Simon Povoden. 1753-1841. [5 slik na 3 prilogah.] — XXVIII/1933, 213-29. 645

Razprava ima 2 poglavji: 1. *Življenje* (213-29). Po zapiskih M. Slekoveca in iz drugih virov so objavljeni podatki iz življenja zgodovinarja mešar Ptuja S. Povodna; objavljen je Povodnov opis požara v Ptuj l. 1805. — 2. *Dela* (220-29). Objavljen je bibliografski pregled Povodnovih rokopisov, ki šteje 36 enot; o njegovih delih so navedene sodbe K. Schmutza, H. Pircheggerja in I. Macuna; iz Povodnovih del so zajemali: K. Schmutz, A. Murko, Th. Mommsen, A. Conze, L. Pečko, H. Pirchegger, J. Pajek, B. Sarla, A. Krempf, F. Ralsp., I. Orožen, M. Slekovec, J. Meško, F. Simončič in M. Abramčič; kol vir za občo zgodovino v Povodnovih delih sta omenjena A. J. Caesar in J. C. Kindermann; iz del sta objavljena dva odlomka in so omenjene še Povodnove zvezke z L. Volkmerjem, I. Naratom, F. Maljašičem in A. Krempfom. — *Résumé* (229). — Upoštevaj dostavek v ČZN 1933, snop. 2-4, ovoj. str. 3.

PREMERSTEIN ANTON

Schmid W[alter]. Anton pl. Premierstein. [6. IV. 1869 - 6. II. 1935.] — XXX/1935, 122-3. 646

Nekrolog s podatki o arheološkem delu A. Premiersteina.

SERNEČ JANKO

Baš Franjo. Lončar Dragotin. Dr. Janko Serneč. Družboslovna črtica v okviru njegovih narodnopolitičnih in gospodarsko-socialnih načel. Ponatisk iz »Sodobnosti«. Ljubljana 1937. — XXXIII/1938, 221. 647

Poročilo o delu s pripombo k domnevi o keltskem poreklu Sernečev, za katero ni osnov.

SKRABAR VIKTOR

Baš Franjo. † Viktor Skrabar. — XXXIII/1938, 209-10. 648
Nekrolog s podatki o arheološkem delu V. Skrabarja v Ptuj.

ŠIŠIČ FERDO

Baš Franjo. Prof. dr. Ferdo Šišič. — XXXV/1940, 81. 649
Nekrolog s podatki o zgodovinskem delu F. Šišiča.

TRAVNER VLADIMIR

Baš Franjo. Dr. Vladimir Travner. — XXXV/1940, 80-1. 650
Nekrolog s podatki o zgodovinskem delu V. Travnerja.

TURNER PAVEL

Baš Franjo. Dr. Pavel Turner. [1 slika med besedilom.] — XXX/1935, 45-62. 651

Razprava prikazuje življenje in delo P. Turnerja, ki je kot publicist opozarjal zlasti na gospodarstvo v Angliji, kol mecen pa podpiral predvsem kulturna prizadevanja v Mariboru. V zvezi z njim so omenjeni: A. Askerc (53-5), M. A. Bakunin (53, 59), B. Disraeli Beaconsfield (47), F. Berner (54-5, 61), A. Bezenšek (56), M. Block (50), B. Borko (61), O. Caf (46), Iv. Cankar (52-3), J. Climperman (54), K. Dežman (61), Ch. Dickens (47), F. Domjan (46, 57), L. Edelsheim-Gyulai (49), A. Elmslie (49, 59), A. Evans (50), F. Firbas (47), E. Freeman (50), A. I. Gercen (53), I. Gersák (58), W. E. Gladstone (47), A. Hardy (50), A. Hodzka (50), I. Hribar (54), J. Jurčič (52-3, 56), N. Kirjejev (50, 52), J. Koprivnik (58), F. Kovaleč (58, 61), V. Kukovec (50), A. Lang (47), L. Leger (50), F. Levstik (52), V. Lipež (46), J. Majelger (46), T. R. Malthus (51), F. K. Meško (54), P. Miklavc (54), M. H. Montefiore (47), M. Murko (55), O. Novikova (50, 56), J. Pajk (49), P. Pallavicini (49, 54), L. Poljanec (58), F. Prešeren (52), R. G. Puff (46), F. Rački (56), J. Ristič (50), G. Schmöller (50), H. Schreiner (53), J. Serenec (47, 58), J. Sket (54), J. Stritar (52-3), J. J. Strossmayer (48-9), J. Stuart Mill (47), F. Šuklje (56, 59), J. Šuman (49, 58), D. Trstenjak (46, 48-9), L. Vidrič (56), J. Vošnjak (53, 56-9), I. Zolger (55, 59). — *Zusammenfassung* (62).

VRHOVEC IVAN

Baš Franjo. Vrhovnik Ivan: Ivan Vrhovec. Doneski k njegovemu življenjepisju in bibliografiji njegovih del. Izdala zgodovinska sekcija Muzejskega društva za Slovenijo. V Ljubljani 1933. — XXIX/1934, 79. 652

Poročilo.

VURNIK STANKO

Baš Franjo. Dr. Stanko Vurnik. — XXVII/1932, 47-9. 653
Nekrolog z opisom narodopisnega dela S. Vurnika.

ZARNIK VALENTIN

Dolar Jaroslav, Gorše Miroslav: Doktor Valentin Zarnik, narodni buditelj, pisatelj in politik. Izdala Slovenska matica v Ljubljani 1940. [Rokopis je priredil za tisk dr. Dragotin Lončar.] — XXXV/1940, 91-2. 654

Ocena priznava delu skrbnost pri nabiranju gradiva, opozarja pa na pomanjkljivo sociološko osvetlitev problemov in na ne dovolj kritično podajanje mladostlovske dobe (A. Tomšič, F. Levstik).

920.91

č) Spomini

Baš Franjo. Lah Ivan: V borbi za Jugoslavijo. V Ljubljani. Izdala in založila Vodnikova družba. 1928-1929. — XXV/1930, 116. 655

Poročilo.

Baš Franjo. Muc Martin: Skozi Sibirijo. Zgode in nezgode slovenskega vojaka v svetovni vojni. 1. Ljubljana 1933. - 11. Ljubljana 1934. — XXIX/1934, 216. 656

Poročilo.

D[olar] A[nton], Reisman Avg[ust]: Iz življenja med vojno. Avstrijska sodišča.

Maribor 1939. Ponatis iz »Delavske politike« 1938. — XXXIV/1939, 129. 657

Poročilo.

Glazer J[anko]. Lah Ivan: Druga knjiga spominov. Založil odbor za postavitev nagrobnega spomenika dr. Ivanu Lahu. Ljubljana 1940. — XXXV/1940, 96. 658

Poročilo.

Ilešič Fr[an]. Brlič-Mažuranič Ivana: Iz arhiva obitelji Brlič u Brodu na Savi. [Uvod k zbirki starih pisam od god. 1848-1852.] Zagreb, 1934. — Ulomci dnevnika Andrije Torkvata Brliča. Prvi ulomak: A. T. Brlič u slovačkom ustanku i Banovu taboru. [Dnevnik od 17. rujna do 1. prosinca 1848], Zagreb, 1935. — XXX/1935, 112-3. 659

Poročilo objavlja drobce iz dnevnika, ki se nanašajo na F. Miklošiča in M. Dolencu.

Murko Matija. Spomini na Ptuj. (Souvenirs à Ptuj.) — XXVIII/1933, 67-82. 660

Razprava objavlja spomine, ki se nanašajo na Ptuj in ljudi na širše področje severovzhodne Stajerske, na Maribor, Slovenske gorice, Mursko polje in Haloze; v njih je mnogo narodopisnih drobcev in podatkov za lokalno zgodovino. V spominih so omenjeni: O. Caf (72-3), L. Cuček (72), A. Dergane (70), F. Ferk (69), J. Ferk (68), A. Fichna (69, 73), F. Gross (82), K. Havilček-Borovský (80), M. Herman (77), J. Horvat (68), F. Hubad (70), A. Jurtela (69), F. Jurtela (69, 72, 82), P. Končnik (70), I. Kukuljević-Sakcinski (81), L. Kunslek (70), F. Lang (70), I. Lapajne (79), F. Lastavec (69), M. Lendovšek (73, 76), F. Miklošič (80), S. Miletič (78), S. Modrinjak (81), M. Napotnik (74), J. Ornič (76-7), J., M. in O. Ploj (68, 77, 79), J. Pukl (74), B. Ralč (73, 79-82), R. Raziag (78), M. Slavič (74), D. Trstenjak (73), S. Vraz (80-1), G. Wurmbrand (78, 80), V. Zarnik (79), L. Zima (70), J. Zitek (70, 71-3, 78, 80) in V. Zurman (75).

Stupan Bogomir. Memoari Stefana Stevčič Mihailoviča od 1813 do 1842 i od 1850 do 1867. Sredio in Zivan Zivanovič. Beograd 1928. [Cir.] — XXIV/1929, 216-7. 661

Poročilo.

Sušnik Fr[an]. Prevaljski punt o Sin-svetih 1918. [Spomini na začetek prevrata v Mežiški dolini.] (Die ersten Umsturztag 1918 in Prevalje.) — XXXII/1937, 244-7. 662

Zapisek poročila o začetku prevrata na Prevaljah in ugotavlja, da prevaljski punt ni imel narodnostnega značaja, ampak da je bil socialno-političen punt.

V[rabl] N[ike]. Sinko Josip: Moji spomini. Sličice iz slovenskih narodnih borb pred in med vojno, 1937. Založil in izdal Vekoslav Spindler, novinar v Mariboru. — XXXIV/1939, 128-9. 663

Poročilo o spominih, ki omenjajo A. Tomšiča, J. Jurčiča, I. Miklošiča in druge ter zadevajo predvsem narodnostno delo J. Sinka v Središču.

a) Genealogija

Baš Franjo. Andrejka Rudolf: Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka. Ljubljana 1932. Izdala Leonova družba. — XXV/1930, 1933, 48-9. 664
Poročilo.

Baš Franjo. Od kod Sernci? (D'où proviennent les Sernec?) — XXXIV/1939, 106-7. 665

Zapisek je dodatek k poročilu o Lončarjevi šludli (CZV 1938, 221) s podatki iz malicnih knjig v Hočah, ki pričajo, da izvirajo Sernci iz Hoč; podatke je zbral V. Munda.

Ljubša Matija. Ljudsko rodeslovje. (Généalogie populaire.) — XXV/1930, 213-8. 666

Zapisek navaja podatke iz rodovnika družine D. Freya, ki ga je ohranil I. Orožen v svoji rokopisni Celjski kroniki; rodovnik je služil dodeljevanju uslanove M. Kupiča. Freyvega sorodnika. — Opisane je rodovnik Celjskih grofov, ki ga je izdelal I. Orožen za svojo Celjsko kroniko. — Prikazano je delo K. Brandnerja za ljudsko rodeslovje na Štajerskem. — Uredništvo opozarja v dostavku na družinske kronike in navaja za primer vzorno kroniko A. Selinea.

Ljubša Matija. Wecken Dr. Friedrich: Taschenbuch für Familiengeschichtsforschung. 3. poboljšana in razširjena izdaja. Leipzig 1924. Verlag Degener und Co. — XXV/1930, 245-7. 667

Poročilo daje nadrobni vsebinski pregled dela po poglavjih.

Mikuš Anton. Prispevek k Valvasorjevi rodovini. [Ein Beitrag zu Valvasors Familiengeschichte.] Po neobjavljenih nemških zapiskih pokojnega Petra pl. Radicsa priredil Anton Mikuš. — XXI/1926, 137-40. 668

Zapisek ugotavlja, da Valvasorjeva rodovina ni izumrla že l. 1759, ker se v inštančnih šemah in izkazih Valvasorji omenjajo še do l. 1808. — Objavljen je nagrobni napis Valvasorjev v Laškem ter napis na votivni plošči in nagrobni napis Valvasorjev v Medljski graščini. — Podatki o Valvasorjih so navedeni predvsem iz župniških knjig v Zalcu ter iz rokopisne zgodovine jezuitskega semenišča v Ljubljani.

Minafik Franje. Celjska družina Klausov. [Trubarjevi sorodniki.] (Die Familie Klaus aus Celje.) [4 slike med besedilom.] — XXXI/1936, 49-67. 669

Razprava ima 3 poglavja: 1. Barbara, Trubarjeva žena (50-3). O Trubarjevem sorodstvu s Klausovi in njih Th. Elzeja, A. Dimliza, F. Kidriča in F. Hešlca. — 2. Miha Klaus (53-66). Biografski podatki so posneti iz Trubarjevih pism, iz poročil v mesnem arhivu v Augsburgu in v dunajskih arhivih, iz katerih je objavljeno mnogo odlomkov; v lež zvezi so navedeni podatki iz zgodovine farmacije, o Th. Paraeisu, o Ch. Homeillju, G. Ilungu, A. Robiču in drugih; opisana sta tudi Klausov grb in pečal. — 3. Peter Klaus (66). Biografski podatki so posneti po Th. Elzeju, A. Dimlizu in P. Radicsu. — Zusammenfassung (67).

Baš Franjo. Vaški grb v Noršincih pri Ljutomeru (L'emblème du village de Noršinci près de Ljutomer) [1 slika med besedilom.] — XXV/1930, 219-25. 670

Zapisek govori o raznih oblikah noršinskega grba, o mlaki z otokom, o plugu z brano in koel ter o rotovžu s stolpom; slednji je v zvezi z brambnim stolpom, ki se v Noršincih omenja l. 1425.

Prijatelj Karl. Državni grb kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. [Izd.] Učiteljski dom v Mariboru. — XXIII/1928, 84-7. 671

Poročilo opozarja na heraldične in zgodovinske neistočnosti uradne izdaje državnega grba ter prikazuje naslanek in razvoj posameznih grbov, srbskega, hrvaškega, slovanskega, ilirskega in slovenskega.

IV. Zgodovina

1. Zgodovinski časopisi

Baš Franjo. Jugoslovanski istoriski časopis. Direktor St. Stanojević. Urednik Viktor Novak. Saurednici: Vladimir Čorović, Beograd; Ferdo Šišić, Zagreb; Milko Kos, Ljubljana. Ljubljana - Zagreb - Beograd 1935-1936. Godina 1-II. — XXXI/1936, 150-1. 672

Poročilo o Jugoslovanskem zgodovinskem društvu, o ustanovitvi njegovega glasila in o vsebini prvih dveh letnikov.

M[raavljak] J[osip]. Carinthia I., Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten, 115. letnik [1925] in 116. letnik [1926]. — XXIII/1928, 163. 673

Poročilo o razpravi E. Klebla »Zur Geschichte der Pfarren und Klöster in Kärnten« s pripombami glede zgodovine Vuzenice.

Novak Vilko. Vasi szemle. Főszerkesztő: Dr. Pavel Ágoston. 1-III. [1933-1936.] Szombathely. — XXXI/1936, 152-4. 674

Poročilo omenja slovensko (zlasti prekmurško) in slovansko gradivo v člankih madžarske domoznansvene revije o Železni županiji, predvsem v prispevkih A. Pavla.

Šedivý J[an]. Izvestija na istoričeskoto družestvo v Sofija. [Cir.] [Izvestja zgodovinskega društva v Sofiji.] Knjiga IX. Sofija 1929. — XXVI/1931, 278-9. 675

Poročilo omenja zgodovinske članke V. N. Zlatarskega in I. Sakazova ter razpravo Ilalijanskega irgovca Jakoba de Promonlorio de Compis iz l. 1475, važno za bolgarsko in srbsko zgodovino 15. stot.

Šedivý J[an]. Zapisky naukovogo tovaristva imeni Ševčenka. [Cir.] [Zapiski znanstvenega društva »Ševčenko«.] Tom 150. Lviv 1929. — XXVI/1931, 279-80. 676

Poročilo navaja kratko vsebino 5 izmed 19 razprav, ki govore o vprašanju ukrajinske zgodovine; uvod je napisal M. S. Hruševskij,

razprave pa K. Studynský, A. Androhojč, J. Pasternak in V. Stěný.

Sedivý Jan. Zborník družstva slovaških profesorjev. [Sborník spolku profesorov Slovakov.] X. letnik. — XXVII/1932, 58-9. 677

Poročilo navaja vsebino 4 člankov; P. Florek piše o 1000-letnici nitranske cerkve, A. Vrbický o slovaški gimnaziji v Petrovcu, J. Cílek o madžarskem soistvu pred prevratom v Podkarpatski Rusiji, omenjen je pa še anonimni članek o arhivskem tečaju v Pragi.

930.1

2. Zgodovinska veda

Ljubša Matija. Alfred Feder S. J.: Lehrbuch der geschichtlichen Methode. 3., umgearb. und verb. Aufl. [3-4 Taus.] 1924. Verlag Josef Kösel & Friedrich Pustet, Regensburg. — XXIII/1928, 283. 678

Poročilo.

Kos Milko. Stanje in naloge slovenske kolonizacijske zgodovine. (L'état et les tâches des chercheurs historiques sur la colonisation du territoire slovène.) — XXXV/1940, 26-32. 679

Razprava je referat z zborovanja slovenskih zgodovinarjev. - Kolonizacijsko zgodovino naših krajev sta z vidikov nemškega naseljavanja obravnavala O. Kämmerl in F. Krones; z našega stališča jo je pisal z novo metodo V. Levec, po smernicah A. Meitzena in J. Peiskerja; zašel je tudi v napake, ki jih je kritiziral A. Dopsch. - V zvezi s spopaditvijo metod kolonizacijske zgodovine omenja referat vrsto pomožnih ved, ki jih mora zgodovinar kolonizacije upoštevati, pri čemer opozarja z geografske strani na dela M. Sidoritscha, J. Schmidta in A. Meitka, s toponomastične strani na leksikone J. Zahna, K. Schiffmanna in D. Csánkija, z ilngvistične strani pa na razlage krajevnih imen v delih F. Miklošiča, K. Strekija, L. Pintarja in F. Ramovša; kot pomožne vede navaja referat še arheologijo z opozorilom na arheološko karto Ptujja B. Sarja, na cerkevno, pravno in umetnostno zgodovino, etnografijo, antropologijo, geologijo in klimatologijo; kot primer tako usmerjenih raziskovanj omenja razprave P. Biaznika.

Blaznik Pavle. O metodah proučevanja kolonizacijske zgodovine. (Les méthodes des recherches historiques sur la colonisation du territoire slovène.) — XXXV/1940, 33-9. 680

Razprava je koreferat z zborovanja slovenskih zgodovinarjev. - Govori o metodah proučevanja naselilvene zgodovine in poudarja zlasti smotno uporabo virov, predvsem urbarjev in zemljiških knjig, pravilno aplikacijo etnografskih izsledkov in uporabo podatkov, ki jih nudijo krajevna, jedrska in osebna imena; omenja tudi metodo, ki ugotavlja vrzeli v naselilveni mreži, in takolimenovano fosfatno metodo, o katerih piše W. Lorch.

930.25

3. Arhivistika

Mal Jos[ip]. Ohranitev arhivov. [Die Erhaltung von Archiven.] — XXIII/1928, 175-9. 681

Razprava je prvi del članka s skupnim naslovom: Kratka navodila za ohranitev arhivov in glavna načela spomeniškega varstva; v raz-

pravi je objavljen tudi obrazec za razvrstitev arhivov.

Pirkmajer Ot[mar]. Naše pravice po arhivskem sporazumu z Avstrijo. [Unser Anrecht auf Archivalien nach dem Übereinkommen mit Österreich.] — XXIII/1928, 78-82. 682

Zapisek govori o obveznostih, ki jih ima Avstrija po saintgermainski pogodbi glede predaje arhivskega gradiva, starin in umetnin, ter o sporazumu med našo in avstrijsko vlado glede izpolnitve obveznosti po saintgermainski pogodbi.

930.26

4. Arheologija

930.26:912

a) Arheološke karte

Abramč Mihovil. Archaeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Ptuj, bearbeitet von J. Klemenc und B. Sarja. Im Selbstverlage der Akademien der Wissenschaften Beograd - Zagreb 1936. [V hrvaščini.] — XXXI/1936, 146-8. 683

Ocena omenja cilje in kriterije izdelave takih kart, kot jih je določila Mednarodna zveza akademij znanosti; dodaja tudi pripombe k izdelavi karte in njenemu besedilu.

Baš Franjo. Klemenc J[osip]: Archaeologische Karte von Jugoslawien. Blatt Zagreb. Jugoslavischer Ausschuss des internationalen Verbandes der Akademien v založbi knjižarne F. Pelikan, Beograd 1938. — XXXIII/1938, 111-2. 684

Poročilo poudarja avtorjevo rešitev vprašanja o čestnih zvezah Poetovio-Siscia in Ceieia-Siscia.

930.26(381)

b) Arheologija Makedonije

Mesnesel France. Starokrščanska bazilika v Suvodolu pri Bitolju. (La basilique paléochrétienne à Suvodol.) [3 slike med besedilom + 10 slik na 4 prilogah.] — XXXII/1937, 33-45. 685

Razprava daje pregled arheoloških izkopavanj v Makedoniji, v okolici Ohrida, Bitole, v mestu Stobi in v okolici Skopja, ter izkopavanj v nekaterih krajih južne Srbije (33-5). - Jedro razprave prikazuje izkopavanja bazilike v Suvodolu v letih 1931-1933, opisuje najdbe ter določuje približni čas nastanka bazilike in njeno lokalizacijo v kompleksu antičnih naselbin bitolske okolice (35-44). - Résumé (44-5).

930.26(398.5)

c) Arheologija Norika

Baš Fr[anjo]. Orožen Janko: Zgodovina Celja I. Prazgodovinska in rimska Celja z arheološkim vodnikom po muzeju, mestu in okolici. Celje 1927. — XXIII/1928, 155-6. 686

Poročilo daje pripombe o asimilaciji Keitov z Iliri, o »stetski« pri Gomiskem in o lokalizaciji »Ad medias« med Adrantom in Ceiejo.

Baš Franjo. Gahels Alexander: Lau-riacum. Führer durch die Altortümer von

Enns, Linz 1937. — XXXIII/1938, 225. 687
Poročilo.

Longer Fran. Začasno poročilo o odkritju rimske vile v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah. (Rapport provisoire sur la découverte d'une villa romaine à Grobelce près de Šmarje pri Jelšah.) [2 slike med besedilom + 3 slike na prilogi.] — XXIX/1934, 147-50. 688

Zapisek poroča o izkopavanjih v času od 19. do 24. IX. 1934.

Longer Fran. Začasno poročilo o raziskovanju rimskega tabora pri Ločici v Savinjski dolini 1918. (Rapport provisoire sur les résultats des fouilles au camp romain de Ločica dans la vallée de la Savinja en 1918.) [4 slike med besedilom + 4 slike na 2 prilogah.] — XXIX 1934, 150-3. 689

Zapisek poroča o izkopavanjih v l. 1918.

Longer Fran. Rimska vila na Rožnem griču [Sevchi] pri Celju. (Villa romaine au Rožni grič près de Celje.) [1 tloris in 7 slik med besedilom.] — XXX/1935, 67-71. 690

Zapisek poroča o izkopavanjih v l. 1917.

Longer Fran. Poročilo o izkopavanju rimske naselbine v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah. (Rapport sur les fouilles de la colonie romaine à Grobelce près de Šmarje pri Jelšah.) [4 slike med besedilom.] — XXXI/1936, 77-82. 691

Zapisek poroča o izkopavanjih od 27. XI. 1934 do 4. I. 1935 ter od 12. II. do 7. IV. 1936.

Ložar Rajko. Ornamenti noriško-panonske kamnoseške industrije. (Die Ornamente der römischen Steinindustrie in Noricum und Pannonien.) [14 slik med besedilom + 24 slik na 8 prilogah.] — XXIX/1934, 99-147. 692

Razprava ima 4 poglavja: 1. Uvod (99-102). Samo v Noriku in Panoniji so na rimskih nagrobnikih, oltarjih in sarkofagih vjugasti ornamenti: sedlaste volute. — 2. Noriški nagrobniki in oltarji (102-14). Posebnosti noriške volute so izpričane na spomenikih v Ptuj, Hočah, Mariboru, Zabnici, Trbižu, Mannheimu, Ljubljani, Celovecu, St. Johannu pri Herbersteinu, Celju, Köflachu itd. — 3. Panonski sarkofagi (114-27). Vjugasti okvirji spomenikov v Gradežu, Ogleju, Ravenni, Trstu itd. so tektonske tvorbe; od njih je dokumentirana pot do panonskih spomenikov, na katerih se oblikuje posebna, ornamentalna panonska voluta; to izpričujejo sarkofagi iz Aquineuma, Sremske Mitrovice, Celja, Interčice, Ptuja, Savarije, Brigetije, Singiduna, Viminacija itd. — 4. Klasično, keltsko, skitsko? (127-43). Avtor brani avtonomnost noriško-panonske ornamentike proti A. Schoberju, ki išče njen izvor v razvoju klasičnih oblik, proti A. Heklerju, ki jo smatra za izraz keltskega okusa, in proti B. Sarilu, ki vidi v njej dokaz traško-skitskih vplivov. — Zusammenfassung (143-7).

Saria Balduin. Egger Rudolf: Ausgrabungen in Feistritz a. d. Drau, Oberkärnten. Separatabdruck aus den Jahreshäften des österr. arch. Institutes Wien. XXIV, 1929. — XXVI/1931, 130-1. 693

Poročilo o izkopavanjih v poletju l. 1929; vodil so jih R. Egger, G. Bersu in L. Franz.

Saria Balduin. »Noriški vojak« v Celju ni rimski? (Der »norische Krieger« aus Celje - keine römische Skulptur?) — XXXIII/1938, 32-3. 694

Zapisek govori o kipu noriškega vojaka, ki ga smatrajo A. Conze, S. Reinach, A. Schober in Th. Mommsen za poznorimsko delo, H. Koethe pa ga ima za poznorenesančno delo.

930.26(398.6)

č) Arheologija Panonije (razen Ptuja)

Baš Fr[anjo]. Arheološke najdbe v Slov. goricah. [Archäologische Funde in Slovenske gorice.] — XXIII/1928, 145-6. 695

Zapisek poroča o rimskem grobu v Zetarljevi pri Sv. Lenartu in o peščenem kamnu v obliki osmice iz Zemetne vasi.

Baš Franjo. Arheološka izkopavanja pri Sv. Lenartu v Slov. goricah l. 1930. (Fouilles archéologiques près de St. Léonhard dans les Slovenske gorice en 1930. [5 slik na prilogi.] — XXVI/1931, 114-21. 696

Zapisek ima 2 odstavka: 1. Gomila na Hrastju v Zetarljevi. - 2. Gomila v Radehovi.

Baš Franjo. Arheološka raziskavanja prof. B. Sarie. (Les recherches archéologiques du professeur B. Saria.) — XXVI/1931, 217-9. 697

Zapisek poroča o izkopavanjih B. Sarie na Gradišču pri Velikih Malencah in opisuje prazgodovinske halistatske in antične rimske plasti v odkritem taboru.

Hoffiller Viktor. Nove rimske vojniške kacige. (Neue römische Bronzehelme) [2 slike med besedilom + 7 slik na 2 prilogah.] — XXXII/1937, 29-32. 698

Razprava opisuje 3 čelade iz okolice Siska in čelado iz Mokric ter njihove napise. — Zusammenfassung.

Košar J[ozef]. Radnóti Aladár: Die römischen Bronzgefäße von Pannonien. Institut für Münzkunde und Archäologie der P. Pázmány-Universität. Budapest 1938. [Dissertationes Pannonicae. Ser. II. No. 6.] — XXXV/1940, 83-5. 699

Poročilo nudi nadroben prikaz vsebine dela; omenjen je še en članek v zborniku, ki ga je spisal A. Barb in govoril o zgodnjorimskih grobovih na Gradiščanskem.

Saria Balduin. Usoda rimskega vojaka iz Celeje. (Sort du soldat romain du Celeia.) [1 slika med besedilom.] — XXX/1935, 65-7. 700

Zapisek opozarja na izsledke L. Nagya o nagrobniku, odkritem v Aquineumu; objavljen je napis z nagrobnika in slika nagrobnika.

930.26(398.6 Poetovto)

d) Arheologija Ptuja

Abramič Mihovl. Opaske o nekim spomenicima staroga Poetovija. (Bemerkungen zur einigen Denkmälern des alten Poetovio.) [11 slik na 5 prilogah.] — XXVIII/1933, 129-44. 701

Razprava ima 4 poglavja: 1. *Novi rimski napis (129-31)*. Objavljen in komentiran je napis iz Vičave. — 2. *Napis iz Črešnjevca (131-3)*. Opisani in objavljeni je napis, ki ga je nepopolno zapisal R. Knabl, Th. Mommsen pa napako smatra za različek napisa v Corpus inscriptionum latinarum III, št. 5302; dodani so tudi popravki k drugim zapisom črešnjevskega napisov. — 3. *Kaipup za pogode (133-7)*. Opisani je ptujski kaipup, objavljen in komentiran njegov napis ter dodana primerjava z reliefnimi medaljonci drugih najdišč, kot so opisani v delih B. Kuszinskega, J. Déchelettea, A. Domaszewskega, Ch. Hülsena idr. — 4. *Skulpture i reliefi u ptujskim mitrefima (137-43)*. V zvezi z izsledki F. Cumonta, O. Bendorfa, A. Schoberja, S. Ferija, J. Brunsma idr. je razvidno, da tudi spomeniki 1. in 3. ptujskega mitreja na Hajdini kažejo na odvisnost od klesarskih delavnic v Ogledju. — *Zusammenfassung (143-4)*. — Upošteval popravke v ČZN 1933, snop. 2-4, ovoj. str. 3.

Košar J. J. Saria Balduin: *Positivmodelle römischer Ollampen aus Poetovio*. [Germania 1935.] — XXX/1935, 97. 702
Poročilo.

Saria Balduin. Nova raziskovanja po stari Poetoviji. (Neue Untersuchungen auf dem Gebiete von Poetovio.) [2 slike med besedilom + 6 slik na 3 prilogah.] — XXV/11/1933, 119-29. 703

Razprava ima 3 poglavja: 1. *Izkopavanja na prostoru nekdanjega dominikanskega samostana (119-23)*. Izkopine razodevajo tri gradbene periode, dve rimski in eno srednjeveško. — 2. *Rimske najdbe na nekdanjem vojašniškem, sedaj Tyrševem trgu (124-7)*. O fragmentih starokrščanske ograje in dveh votivnih oltarjih z objavo napisov na njih. — 3. *Mitrej na Vurbergu pri Ptuj (127-8)*. S. Povoden pravi, da je bil spomenik z napisom, ki ga belci Th. Mommsen v Corpus inscriptionum latinarum pod št. 4042, najden na Vurbergu in ne v Ptuj; to pa je dokaz za razširjenost Mitrovega kulta tudi na podeželju. — *Zusammenfassung (128-9)*. — Upošteval popravke v ČZN 1933, snop. 2-4, ovoj. str. 3.

Saria Balduin. Spomeniki egiptovskih božanstev v Poetoviji. (Die Denkmäler der ägyptischen Gottheiten in Poetovio.) [2 slike med besedilom + 2 slike na prilogi.] — XXXII/1937, 20-8. 704

Razprava ugotavlja, da priča o kultu izide in Serapida v Poetoviji 7 spomenikov z napisi, deloma že objavljenimi v Corpus inscriptionum latinarum III, ter dva reliefa na svetilkah: v opisu teh spomenikov so omenjeni K. Peutinger, E. Pokoeck, R. Knabl, J. Hauptmann, Th. Mommsen, L. Apuleius, S. Povoden, W. Schmid in O. Fischbach (20-4). — O obstoju in lokalizaciji svetišč egiptovskih božanstev v Poetoviji so navedena mnenja M. Abramica, V. Skrabarja in W. Schmid; slednjim polemizira avtor tudi o legi mestnega središča na Hajdini (24-8). — *Zusammenfassung (28)*.

Schmid Walter. Poetovio. Raziskavanja Muzejskega društva v Ptuj jeseni 1935. [Poetovio. Untersuchungen des Musealvereines von Ptuj im Herbst 1935.] [6 slik med besedilom + 43 slik na 10 prilogah.] — XXX/1935, 129-57. 705

Razprava navaja izsledke v 2 delih: [1. Opis raziskavanj] (129-50). Po uvodu, ki omenja dotedanja topografska raziskavanja v Poetoviji W. Guritta, M. Abramica, V. Skrabarja in S. Jennyja, so opisana odkritja na Hajdini: skia-dišča, kurija, Jupitrovo svetišče, razna poslopja

na forumu in starokrščanska cerkev; ta odkritja definitivno odločajo, da je jedro Poetovija bilo na Hajdini, proti mnenju B. Saria, ki išče mestno središče na Bregu in na Vičavi. — [2.] *Važnejši napisi in spomeniki*, najdeni 1. 1935 na Hajdini (150-5). — *Zusammenfassung (155-7)*.

Schmid Walter. Ptujске krščanske starosvetnosti. (Frühchristliche Denkmäler in Poetovio.) [6 slik med besedilom + 24 slik na 7 prilogah.] — XXXI/1936, 97-115. 706

Razprava navaja izsledke v 2 delih: [1. Opis spomenikov] (97-112). O spomenikih, odkritih 1. 1936 na trgu, ki leži jugovzhodno od prostijske cerkve; opisanih je 28 spomenikov: nagrobnikov, sarkofagov, pilastrov, posod, noveev in drugih predmetov iz predkrščanske dobe; krščansko dobo pa predstavljajo oltar, balustrada in stebriči starokrščanske bazilike na tem mestu, svečnika iz Rogoznice, balustrada s panoramo ter bronasta gotška okova z Brega. — [2. *Zgodovina Ptuja v letih 300-600*] (110-4). O Ptuj v dobi Gotov, Frankov in Langobardov s podatki o sv. Viktorinu, sv. Hieronimu, arjaneti v Ptuj idr. — *Zusammenfassung (114-5)*.

Schmid Walter. Zogleneli ostanki rastlin v rimskih najdbah iz Poetovija. (Verkohlte Pflanzenreste von römischen Ausgrabungen in Poetovio.) [S poročilom o analizi dr. Elise Hofmann v nemščini.] — XXXIII/1938, 33-4. 707

Zapisek objavlja poročilo o analizi E. Hofmann.

Skrabar Viktor. Najdba rimskega nagrobnika. (Découverte d'un monument romain.) [1 slika med besedilom.] — XXVI/1931, 216-7. 708

Zapisek opisuje relief na nagrobniku, najdenem maja 1931 v Ptuj, in objavlja fragmentarni napis s komentarjem.

Smodič Anton. Rimska kameja iz Poetovija. (Römische Kamée aus Poetovio.) [2 slike med besedilom.] — XXXII/1938, 34-5. 709

Zapisek govori o kameji iz 2. stol. n. št., na kateri je upodobljena žena v tričetrtinskem profilu.

Stelč Fr. [ance]. M. [ihovil]. Abramici: Poetovio. Vodnik po muzeju in stavbnih ostankih. Slovensko izdajo priredil Anton Sovrè. Izdalo in založilo Muzejsko društvo v Ptuj 1925. — Michael Abramici: Poetovio. Führer durch die Denkmäler der römischen Stadt. Tiskala in založila Drž. tiskarna na Dunaju. Izdal Avstr. arheološki Institut, Dunaj 1925. — XXI/1926, 148-50. 710

Ocena poudarja, da knjigi nista zgolj vodnika, marveč monografiji o antčni Petoviji. — Sovretov prevod je literarni dogodek in ima pomen predvsem za arheološko terminologijo, dasi vse »skovanke« niso sprejemljive.

930.26(398.7)

e) Arheologija Dalmacije

Abramič Mihovil. O predstavama Ilira na antiknim spomenicima. (Über Darstellungen der Illyrier auf antiken Denkmälern.) [14 slik na 8 prilogah.] — XXXII/1937, 7-19. 711

Razprava prikazuje v uvodu, kako so grški umetniki upodabljali premaganee, zlasti na spomenikih v Pergamonu; nato omenja rimske spomenike (slavoloke, tropeje, stebre, kipe itd.), ki prikazujejo premagane barbarske vojske (7-10). — Proti P. Bleńkowskiemu dokazuje avtor, da na rimskih spomenikih lahko prepoznamo med premaganci tudi Ilire; opisana in upodobljena je vrsta spomenikov: gemma Augustea, reliefna plošča iz Garduna, dva tropeja na oklepih kipov iz Solina, nagrobnik iz Trogira in relief iz Solina; ob opisih so navedena mnenja A. Furlwänglerja, K. Klementa, W. Schmida, Th. Mommsena in A. Sehoferja (10-9). — Zusammenfassung (19).

Kovačič F[rane]. Bulić Fran - Karaman Lj[ubo]: Palača cara Dioklecijana u Splitu. Izdanje »Matica Hrvatske«. Zagreb 1927. — XXIII/1928, 279-82. 712

Poročilo z nadrobnejšim prikazom 5. odstavka knjige: o Dioklecijanovi palači v zgodovini umetnosti; navedena so mnenja J. Strzygowskega, J. Zellerja, A. Riegla, R. Schneiderja in E. Weiganda.

Klovačič F[rane]. Karaman Ljubo: Tragom hrvatskih kraljeva. Zagreb 1930. — XXVI/1931, 274. 713

Poročilo o delu, ki pregledno in popularno prikazuje glavne izsledke izkopavanja v okolici Splita in Solina v letih 1926-1930.

Prijatelj K[ar]. Don Frano Bulić: Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij. Split, 1925. — XXIII/1928, 274-7. 714

Poročilo omenja, da sta pri raziskovanjih sodelovala od Slovencev V. Molč in S. Rutar.

Saria Balduin. Forschungen in Salona. Veröffentlicht von Oesterreichischen archäologischen Institute. II. Bd.: Der altchristliche Friedhof Manastirine. Nach dem Materiale Fr. Bulić bearbeitet von Rudolf Egger. Verlag der öst. Staatsdruckerei. Wien 1926. — XXI/1926, 140-2. 715

Poročilo omenja tudi delo C. M. Ivekovića: Architektur und Plastik (Bd. VI-VIII), Wien 1925.

Saria Balduin. Recherches à Salona. Tome I. Publié aux frais de la Fondation Rask-Oersted. Copenhagen, I. H. Schultz 1928. — XXIV/1929, 214-5. 716

Poročilo o delu, ki govori o izkopavanjih J. Brøndsteda, F. Weibachsa in arhitekta E. Dyggveja v Kapijuču v letih 1922-1924.

930.271

5. Epigrafika

Abramić Mihovil. Novi natpisi iz Poetovija. (Inscriptions nouvelles de Poetovio.) [24 risb med besedilom + 7 slik na 2 priloga.] — XXVI/1931, 177-202. 717

Razprava objavlja 26 napisov in fragmentov s pojasnili, risbami in fotografijami; v uvodu je bibliografski pregled publikacij, v katerih so bili objavljeni ostali pujski napisi. — Auszug: Neue Inschriften aus Poetovio. — Upošteva popravek v ČZN 1931, 296.

Egger Rudolf. Spomenik iz krščanskega Poetovija. (Ein Denkmal des christlichen Poetovio.) [3 slike na prilogi.] [V nemščini.] — XXIX/1934, 58-9. 718

Zapisek je dopolnitev k študiji M. Abramića (ČZN 1931, 201) z novo rekonstrukcijo napisa na plošči, ki je služila v cerkvi kol naslonilo ambona.

Lukman Fr[ane]. [Ksaver]. K nagrobnemu napisu škofa Gavdonija (! ...Gavden-cija) v St. Pavlu pri Preboldu. [Episcopi Guadeniti inscriptio sepulcralis explanata.] — XXI/1926, 112-4. 719

Zapisek obsega rekonstrukcijo napisa in pojasnila. — Upošteva popravek v ČZN 1926, 159.

Saria Balduin. Saxanu posvečen napisni kamen iz Šmartna na Pohorju. (Ara mit Weihung an Saxanus aus Šmartno n. Poh.) [1 slika med besedilom.] — XXX/1935, 62-5. 720

Zapisek tolmači napis in naveda mnenja R. Eggerja, J. B. Keuneja, F. Drexela, K. Wiganda, O. Anthesa in V. Skrabarja o izvoru in spomenikih Saksanovega kulta. — Zusammenfassung.

930.9

6. Splošna zgodovina

Baš Franjo. Petelin Stanko - Krošl Anton: Pregled občne zgodovine. I. Stari vek. Sestavi S. Petelin. - II. Srednji vek. Sestavi A. Krošl. Celje 1934. Mohorjeva knjižnica 67. — XXIX/1934, 203-5. 721

Oeena očita delu poudarjeno individualistično gledanje na zgodovinska dogajanja, pri katerih skoro niso upoštevane tako politične kot kulturne gonilne sile.

Stupan Bogomir. Kranjec Silvo: Med Napoleonom in Leninom. V Ljubljani 1937. Založila Jugoslovanska knjigarna. — XXXIII/1938, 53. 722

Oeena očita delu, da obravnava predvsem politično zgodovino, ne upošteva pa gospodarske in socialne zgodovine; zato je tudi njegova razlaga imperializma kot kolonialne ekspanzije preveč enostranska in nedognana.

931/939

7. Zgodovina antičnega sveta

Baš Franjo. Neubert M[ax]: Alexanders des Grossen Balkanzug. Petermans Mitteilungen LXXX, 1934. — XXIX/1934, 216. 723

Poročilo.

Košar J[ozef]. Sovrè Anton: Stari Grki. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1939. [Mohorjeva občna zgodovina. Drugi zvezek.] — XXXIV/1939, 216-8. 724

Oeena poudarja visoko vrednost dela, ki izvirno, suvereno in vsestransko obravnava antično Helado, zlasti njen kulturni razvoj; vendar naveda tudi vrsto pripomb, predvsem glede avtorjevih odklonilnih sodb o Demostenu, pri čemer opozarja na monografijo P. Clodéja.

94

8. Zgodovina Evrope

940/949

a) Zgodovina Evrope razen Jugoslavije

Baš Franjo. Pirchegger Hans: Geschichte der Steiermark 1740-1919 und die Kultur-

und Wirtschaftsgeschichte 1500-1919. Graz 1934. Leuschner & Lubensky. — XXI/1934, 207-8. 725

Ocena 3. zvezka opozarja na nekatera šibka mesta o zgodovini slovenske Štajerske.

Baš Franjo. Cusin Fabio: Documenti per la storia del confine orientale d'Italia nei secoli XIV e XV. Archeografo Triestino. Vol. XXI della III. serie, XLIX della raccolta. Trieste 1936. — XXXIII/1938, 119-20. 726

Poročilo opozarja na tiste dokumente, ki prinašajo novo gradivo tudi za zgodovino naših krajev, zlasti za zgodovino stikov med Benetkami in Celjskimi grofi.

Kos M[ilko]. Burgenland - Westungarn. Handbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums. Bd. I. Str. 659-746. [1935.] — XXXI/1936, 90-1. 727

Ocena omenja vrsto člankov, ki so izšli pod gornjim naslovom v navedeni enciklopediji; bežno opozori na članek G. Wernerja (= H. Carstanjen) o nemštvu v Prekmurju, izčrpnije pa obravnava ugotovitve članka E. Klebela o zgodovini naselitve med Rabo in Donavo, ki se skladajo z ugotovitvami avtorja ocene o postanku ogrske meje med Dravo in Rabo.

Kovačič Fr[anc]. Tisočletnica Vavclavove smrti. Český časopis historický, ročn. XXXV [1929], seš. 2. — XXV/1930, 124-7. 728

Poročilo o članku J. Pekařa; dodani so podatki o kultu sv. Vavclava pri nas; cerkev sv. Vavclava v Zgornji Ložnici se omenja že l. 1251 in je bila zgrajena na pobudo čeških židovskih kartuzijancev; v Prekmurju se l. 1334 omenjata dve cerkvi sv. Vavclava, ki pa jih danes ni več; prvotna mestna župna cerkev v Varaždinu je tudi bila posvečena sv. Vavclavu.

Kovačič Fr[anc]. Riša Vel'komoravská. Sborník vedeckých prác. Sostavil dr. Ján Stanislav. Nakladateľ L. Mazač v Prahe. 1933. — XXX/1935, 113-9. 729

Ocena omenja ali naveda vsebino 21 razprav v zborniku; polemizira z J. Škultétyjem o naselitvi Slovakov do Mure in Drave. Izčrpnije poroča o člankih M. Weingarta, V. N. Zlatarskega, F. Hrušovskega, P. Bunjaka in F. Ramovša, ki govorijo o Pribrni, Kociju in Nitru, o cirilometodjski dobi, o stikih med Veliko Moravo ter Bolgarijo, Poljsko in Madžarsko, o cerkveni slovanščini, o medsebojnem vplivanju slovenskih jezikov, o slovenskih elementih v madžarski (F. Miklóšič) itd.; omenjeni so še članki M. Kosa, M. Murka, F. Dvorníka, F. Pastrneka idr.

Mravljak Jos[ip]. H[ans] Pirchegger: Geschichte der Steiermark 1282-1740. Mit einem Anhang. Graz 1931. — XXVI/1932, 231. 730

Poročilo o 2. zvezku »Zgodovine Štajerske«.

Stupan B[ogomir]. Popović Vasil: Meter-nihova politika na Bliskom Istoku. Srpska kr. Akademija. Beograd 1931. [Posebna izdanja, 84.] [Cir.] — XXVI/1931, 274-5. 731

Poročilo.

Šedivý J[an]. Lewicki A. - Friedberg J.: Zarys historii Polski. [Pregled poljske zgo-

dovine.] Warszawa b. l. I-II. knjiga. — XXVI/1931, 137-8. 732

Ocena.

949.71

b) Splošna zgodovina Jugoslavije

Baš Franjo. Kranjec Silvo: Kako smo se zedinili. [Mohorjeva knjižnica 25.] Celje 1928. — XXV/1930, 116. 733

Poročilo.

Baš Franjo. Zwitter F[ranz]: Les origines de l'illyrisme politique et la création des provinces illyriennes. Articles parus dans Le Monde Slave [avril, mai et juin 1933] sous le titre Illyrisme et sentiment yougoslave. Paris 1933. — XXI/1934, 76-7. 734

Poročilo navaja bistvene izsledke dela o početkih političnega ilirizma in o njegovih odnosih do Napoleonove Ilirije.

Kovačič Fr[anc]. Haumont Émile: La Formation de la Yougoslavie. Paris, Bossard, 1930. [5. zv. historične zbirke, ki jo izdaja »Institut d'Études Slaves«.] — XXVI/1931, 251-61. 735

Ocena prikazuje vsebino dela po poglavjih, popravlja nekatere netočnosti in na splošno pripominja, da delo prepleto upošteva Slovence.

Š[edivý] J[an]. Đorđe Lazarević: Jugoslovenska istorijska čitanka. [Cir.] Beograd, knjižara M. Antića, 1931, knjiga 1. — XXVI/1931, 277. 736

Poročilo pripominja, da čitanka upošteva slovensko zgodovino le z odstavkom o ustoličenju koroških vojvod.

Žontar Jos[ip]. Prof. Jan Šedivý: Oris zgodovine Jugoslovancov. Mohorjeva knjižnica, 73. Celje 1935. — XXX/1935, 93-4. 737

Ocena očita delu pomanjkanje sintetičnih oznak za posamezne dobe z njihovimi idejnim vodnicami ter le statično podajanje kulturne zgodovine.

949.711/718

c) Zgodovina jugoslovanskih dežel razen Slovenije

Baš Franjo. Rus Jože: Krst prvih Hrvatov in Srbov. Nova poglavja v zgodovini kraljev Szevladičev 614-654. Ljubljana 1932. Samozaložba. — XXVI/1932, 230-1. 738

Ocena očita delu, da z geografsko metodo rešuje zgodovinska vprašanja, ko skuša uveljaviti letopis popa Dukljanina kot verodostojen vir in z njim zamašiti zgodovinsko praznino 7. in 8. stoletja.

Baš Franjo. Filić Krešimir: Vjenčanje Tome Erdődija s Marijom Ungnadovom. [Vjesnik kr. državnog arhiva u Zagrebu. VII. 1939.] — XXXIV/1939, 224. 739

Poročilo.

Nagy Josip. Hrvatsko kraljestvo i njegove isprave. [Regnum Croatiae elusque diplomata.] Predavanje Dra Josipa Nagy. — XXI/1926, 75-85. 740

Predavanje obravnava začetke hrvatske

zgodovine ter omenja javne knežje in kraljev-
ske listine do konca 11. stoletja.

Št[ir]mšek [Pavel]. Vejšil Čurčić: Starin-
sko oružje. V Glasniku Zmajčkovskega muzeja
u Bosni i Hercegovini, knjiga XXXVIII-
1926. — XXIII/1928, 95. 741

Oce na pripomni, da je opisan le izbor sta-
rinskega oružja v Bosni i Hercegovini in da
ni verjetna avtorjeva etimologija puške »lede-
nice«.

Štupar Bogomir. Kranjec Silvo: Zgodo-
vina Srbov. Izdala Mohorjeva družba. Cel-
je 1927. — XXIII/1928, 156-7. 741 a

Poročilo opozarja na slovanska plemena
Berzito in Smolencev v Makedoniji ter na
razliko med fevdalno družbo v stari Srbiji in
na zahodu.

Sedivý [Jan]. Sveslavenski zbornik. Spo-
menica o tisućgodišnjici hrvatskog kra-
ljevtva. Zagreb 1930. — XXVI/1931, 277-8. 742

Poročilo omenja pomembnejše od 37 razprav
v zborniku, ki so jih spisal najodličnejši znan-
stveniki iz 11 slovanskih narodov o Hrvatih in
drugih slovanskih narodih.

Sedivý Jan. Stranjaković Dragoslav: Vla-
da Aleksandra Obrenovića. Prva knjiga
[1889-1896]. Druga knjiga [1897-1903]. Beo-
grad 1929-1931. — XXVII/1932, 109-13. 743

Poročilo opozarja na pomembnejše izsledke
dela o politični zgodovini Srbije.

Vatovec Fran. Jovanović Slobodan: Vla-
da Aleksandra Obrenovića. Prva knjiga
[1889-1896]. Druga knjiga [1897-1903]. Beo-
grad 1929-1931. — XXVII/1932, 109-13. 744

Poročilo obširneje prikazuje dogodke iz po-
litične zgodovine Srbije ob prehodu iz 19. v 20.
stoletje.

949.712

č) Zgodovina Slovenije

949.712

1. Splošna zgodovina Slovenije

Baš Franjo. Kos Milko: Zgodovina Slo-
vencev. Od naselitve do reformacije. Ljub-
ljana 1933. Kosmos. — XXI/1934, 201-2. 745

Oce na navaja vsebino dela ter dodaja nekaj
pripomb in oznako dosedanje slovenske histo-
riografije, ko omenja: D. Trstenjaka, J. Majci-
gerja, S. Rutarja, V. Levca, A. Dopscha, L.
Hauptmanna, F. Kosa, J. Grudna, J. Trdinu in
L. Pivka.

Baš Franjo. Mal Josip: Zgodovina slo-
venskega naroda. Najnovejša doba. Zv. 9,
10, 11. Izdala Družba sv. Mohorja. Celje
1931-1933. — XXI/1934, 202-3. 746

Oce na poudarja, da delo prvič obravnava
našo šolsko politiko, in pripomni, da gos-
podarska zgodovina upošteva pretežno le našega
kmeta.

Baš Franjo. Kos Milko: Conversio Ba-
goariorum et Carantanorum. Razprave
znanstvenega društva v Ljubljani. 11. Hi-
storični osek. 3. Ljubljana 1936. — XXXI/
1936, 86-8. 747

Poročilo o delu, ki je bilo spisano v obrambo
salzburških pravic v Panoniji proti »uzurpa-

torju« Metodu; omenjen je prvi slovenski pre-
vod dela, ki ga je izdal J. Majciger.

Baš Franjo. Grivec Frane: Slovenski
knez Kocelj. Ljubljana 1938. — XXXIII/
1938, 216-7. 748

Oce na ugotavlja, da je delo zaradi rodoljubja,
s katerim je pisano, vredno pozornosti, da pa
je vrsta v delu podanih rešitev ostala sporna,
predvsem zaradi pomanjkljivega in fragmen-
tarnega gradiva.

Baš Franjo. Mravljak Josip: Kmetski
upori na Slovenskem. Maribor 1940. Sa-
mozaložba. — XXXV/1940, 88-9. 749

Poročilo opozarja na dokaze o kmečkih
uporih v Prekmurju.

Baš Franjo. Mal Josip: Zgodovina slo-
venskega naroda. 111.-V. [Zv. 12-16.] Izdala
Družba sv. Mohorja. Celje 1934-1939. —
XXXV/1940, 92-5. 750

Oce na obravnava splošno problematiko slo-
venske politične historiografije, govori o pro-
blemu K. Dežmana in S. Vraza, navaja poprav-
ke, ki se nanašajo na O. Cafa, F. Dominkuša,
F. Sukljeta, M. Preloga, J. Vošnjaka, F. Levstika
idr. ter opozarja še na netočnosti orientalske
silke naše zahodne meje v letih 1914-1920.

Grafenauer Bogo. Potek vseslovenskega
kmečkega upora 1. 1515 na Spodnjem Šta-
jerskem. (Der Verlauf des allslowenischen
Bauernaufstandes i. J. 1515 in der Slowe-
nischen Steiermark.) — XXXIV/1939, 145-
62. 751

Razprava ima 6 poglavij: 1. Problem (145-6).
Medtem ko dajejo viri trdno podlago za potek
punta na Koroškem in Kranjskem, so viri za
opisovanje in zlasti za kronologijo upora na
slovenskem Štajerskem nezanesljivi. — 2. Viri
in literatura (146-51). Med viri so opisane in oc-
enjene historiografije H. Meglserja, J. J. Fug-
gerja-S. Birken, I. V. Valvasorja in A. J. Cae-
sarja ter kronike S. Herbersteina, J. H. Dietrich-
steina in vrsta listin v izdajah F. Kronea, F. M.
Mayerja in F. Bischofa. — Med literaturo pa so
ocenjena dela H. Hermann, A. Mucharja, J.
Parapata, A. Dimitza, F. M. Mayerja, A. Kas-
pret, J. Grudna, F. Kovčiča, H. Pircheggerja
in G. Franza. — 3. V znamenju kmečke premoči
(151-5). Po ugotovitvah, da je Fugger-Birkenovo
poročilo nezanesljivo in da je nepravilno Kro-
nesovo datiranje poročila štajerskih deželnih
stanov iz Maribora S. Dietrichsteina, je nave-
dana pravilna kronologija uspehov kmečkega
upora od maja do julija 1. 1515: padec Meho-
vega, Pilštana, Podčetrtega, zborovanje v Ko-
njleah, zavzetje Zbelovega, Studenice, Brežle,
Kunšperka, Podrede, Bizelskega in Celja. —
4. Nastop plemstva in cesarja (156-8). G. Herber-
stein je dosagel glavne uspehe proti upornikom
s štajerskimi najemniki z zmagami pri Vučenici
in Celju; koroški in cesarski najemniki so mu
pomagali kasneje v dvotedenskih drobnih bojih,
ki jih je do 22. VII. 1515 na Štajerskem končal.
— 5. Problem Dietrichsteinove zmage pri Bre-
žicah (158-61). Fugger-Birkenovo poročilo o tej
zmagi v dokumentih ni izpričano; brežiške
bitke v resnici ni bilo. — 6. Dodatek (160-1).
Poročilo virov o vpadu Turkov na slovensko
ozemlje za časa kmečkega upora 1. 1515, o ka-
terem pisalo F. Rački, J. Hartinger in M. Dur-
man, je lahko razložiti z vpadom graničarskih
hrvatskih plemičev, o katerem poroča A.
Kaspret. — Zusammenfassung (161-2).

Grivec Frane. Slovenski knez Kocelj,
učitelj in pokrovitelj sv. Cirila in Metoda.
(Kocel, princeps slovenus, discipulus atque

patronus [»protector«] ss. Cyrilli et Metho-
dii.) — XXXII/1937, 46-52. 752

Razprava dopolnjuje zgodovinsko sliko pa-
nonnskega kneza Kocelja iz njegovega cerkve-
nega in versko prosvetnega delovanja, kot ga
razodevajo viri v zvezi s Cirilom in Metodom
(46-7). - To sliko prikaže v 2 poglavjih: 1. [Kocelj
učenc sv. bratov] (47-9). - 2. [Kocelj pokrovitelj
sv. bratov] (50-2). — *Summarium* (52).

Kos Milko. K poročilu Pavla Diakona
o Slovencih. (Les rapports de Paul Diacre
sur les Slaves.) — XXVI/1931, 202-16. 753

Razprava analizira poročila Pavla Diakona v
delu Historia Langobardorum o naseljevanju
Slovencev v obdobju od 1. 589 do 1. 630. [1. Hist.
Lang. III, 26] (202-6). Ta poročila, primerjana
z drugimi viri, zlasti z zapisnikom sinode oglej-
skega patriarhata v Gradežu 1. 579, pričajo, da
so Slovenci okoli 1. 580 že prišli v Panonijo in
Norik, v okolišče škofjskih mest Celje, Emone
in Vrturna, okoli 1. 590 pa tudi že v okolišče
Teurnije in Agunt. — [2. Hist. Lang. IV, 7 in
10] (20-9). Ta poročila, povzeta po Sekundu iz
Nana, govore o bojih karantanskih Slovencev
z Bavarci; prvi stik je datiran v leto 593, drugi
pa v leto 595. — [3. Hist. Lang. IV, 37-39] (209-15).
Ta poročila se nanašajo na zgodovino Pavlove
oče domovine Furlanije v letih 610-630; vpad
Slovencev v Furlanijo in bizantinsko Istro je
datiran z letom 611; Langobardi zasedejo slo-
venski okraj Zeilio (Ziljsko dolino) do Medarije
(Meglarje) 1. 623; boj med Slovenci in Bavarci
pri Aguntu je treba datirati v dobo kralja Sama,
v leta 626-629. — *Résumé* (215-6).

Ljubša Matija. Kos Franc: Gradivo za
zgodovino Slovencev v srednjem veku.
Peta knjiga. Uredil Milko Kos. V Ljub-
ljani, 1928. Založila in izdala Leonova
družba. — XXIII/1928, 277-9. 754

Poročilo popravlja nekatere netočnosti v
gradivu: mariborska župnija se je odedila od
prapužnje v Kamni; pravilna lokalizacija
Lemberga je Lemberg pri Strmci; župnija »s.
Leonhard« je v Novi cerkvi pri Celju; prevod
Čakova za Saggau ni etimološko in zgodovinsko
osnovan itd.

Prijatelj K[ar]. Mal Josip: Zgodovina
slovenskega naroda. Najnovejša doba. 7. in
8. zvezek. V Celju 1928-1929. Izdala in za-
ložila Družba sv. Mohorja. — XXV/1930,
107-9. 755

Poročilo popravlja nepravilne podatke o
vseučilišču v Gradežu, o bivanju I. A. Zupan-
čiča v Celju, o Volkmertovih »čencih« in o
I. Naratu; objavlja tudi odlomek iz Kremplove
pesmi o sv. Cirilu in Metodu.

Stupan Bogomir. Bučar Vekoslav: Poli-
tiška istorija Slovenačke. Beograd 1939.
[Biblioteka Politike.] [Cir.] — XXXIV/
1939, 223-4. 756

Oeena očita delu, da premočno upošteva poli-
tično zgodovino Slovencev pred 1. 1848 in po
svetovni vojni, poleg tega pa se tudi nč ne
ozira na gospodarsko in socialno zgodovino.
949.712:325

2. Slovenska kolonizacijska zgodovina

Baš Fr[anjo]. Vatovec Fran: K starejši
upravni in gospodarski zgodovini laškega
okraja. Odlomki iz inauguradne disertacije
»Kolonizacija laškega okraja«, Ljubljana
1927. — XXIII/1928, 91-3. 757

Poročilo navaja vsebinski pregled dela, ki
govori o rimski, slovenci in nemški koloniza-
ciji laškega okraja, o njegovi upravni organi-
zaciji ter o kmetijskem gospodarstvu in posest-
nem stanju tega področja; referent dodaja
svoje pripombe k vprašanju o poljedelskem
sistemu.

K[ovačič] F[ran]. Mal Josip dr.: Uskoč-
ke seobe i slovenske pokrajine. Ljubljana
1924. — XXI/1926, 144-6. 758

Oeena navaja dopolnitve k delu glede nase-
litve uskokov na slovenskem Stajerskem.

Vatovec Fran. Kolonizacija laškega
okraja v luči krajevnih in ledinskih imen.
(La colonisation du eanton de Laško étu-
diée d'après les noms des localités et du
territoire.) — XXIV/1929, 49-70. 759

Razprava ima 2 dela: [1.] Prvi del obrav-
nava imena krajev a) z ozirom na relief, b) z
ozirom na položaj in obliko, c) imena po gor-
dovih, travnikih in rastlinah, d) imena po vodi in
močvirjih ter d) imena po prirodnih lastnostih.
- Imena so navedena posebej za levi in desni
breg Savinje, po občinah: Doi pri Laškem, Jur-
kloster, Loka pri Zidanem mostu, Marja Gra-
dec, Sv. Krištof pri Laškem, Sv. Lenart nad
Laškim, Sv. Rupert pri Laškem, Svetina in
Trbovje (51-63). — [2.] V drugem delu so obrav-
navana imena, ki očitujejo dinamiko koloniza-
cije ter industrijsko-prometni razvoj: a) imena,
ki so v zvezi s trebljenjem in obdelovanjem
polja, b) imena, ki kažejo na kulturo tal, c)
imena, ki so v zvezi z agrarnimi odnosi, d)
imena, ki kažejo na obrtno in industrijsko de-
lovanje prebivalstva, e) prometna imena, f)
prava naselbinska imena ter g) imena, ki kažejo
na narodnost. - V zadnjem odstavku je obšir-
neje prikazana italijanska kolonizacija, ki se
prične v 18. stol., ko je laški zakup prišel v iast
I. V. Valvasorja iz province Bergamo, ki je na
svoja posestva pripeljal kolone Bergomaske,
o čemer pričajo tako krajevno-imenski kot
rodbinsko-imenski sledovi (63-70). — *Résumé*:
Die Kolonisation des Bezirkes Laško im Lichte
der Orts- und Flurnamen (70).

949.712(-11/-19)

3. Zgodovina slovenskih krajin in krajev

Baš Fr[anjo]. Gabrijel Majcen: Kratka
zgodovina Maribora. Maribor 1926, Cirilo-
va knjižnica XXI. zv. — XXII/1927, 92-6. 760

Oeena navaja vire in literaturo, ki jih avtor
ni uporabljal; objavlja pismo F. Dominkuša z
dne 7. III. 1867 kot primer, kako je mogoče iz
temeljnih virov spoznati duha časa, ki ga je
treba opisati; navedeni so tudi popravki ne-
točnih ali napačnih podrobnosti.

Baš Fr[anjo]. Orožen Janko: Zgodovina
Celja II. Celje 1927. — XXIII/1928, 89-90. 761

Oeena navaja pripombe o rabi imen Vitanijs-
ko pogorje in Zovnek, o legi gradu Ojstrica,
kjer je bila umorjena Veronika Deseniška, o
etiologiji imena Kravice ter o legi in usodi
gradu Zovnek.

Baš Franjo. Vrečer Rajko: Savinjska do-
lina. Žalce 1930. Samozaložba. — XXV/
1930, 243-4. 762

Oeena ugotavlja, da delo trpi zaradi pomanj-
kanja zgodovinske metode in da tudi v podrob-
nostih razodeva vrsto nejasnosti in netočnosti.

Baš Franjo. Hribernik Franc: Mesto Šoštanj. Zgodovinski opis. Zupnija sv. Mihaela. Šole. 1930. — XXVI/1931, 124-5. 763
Oena opozarja na šoštanjško schulvereinsko šolo, o kateri delo preskopo poroča.

Baš Franjo. Mravljak Josip: Dravograd. I. [1161-1261.] Dravograd 1932. Založilo Tujsko-prometno društvo v Dravogradu. XXVII/1932, 51-2. 761

Poročilo pripominja, da knjižica zapostavlja zemljepisni položaj Dravograda.

Baš Franjo. Hribernik Franc: Mesto Šoštanj. [Geološki uvod. Odmevi zunanjih dogodkov. Grad Katzenstein. Grad Forhtenek. Šoštanjski gradovi. Marovski grad. Razni zemljiški gospodje.] Šoštanj 1932. Samozaložba. — XXVII/1932, 115. 765
Oena očita delu razmetanost snovi in pomankljivo metodo.

Beran Jaromír. Hauptman L[judmil]: Krain. [Erläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer. I. Abt.: Die Landesgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz u. Istrien. 2. Heft: Kärnten (Nachtrag), Krain u. Istrien.] Wien 1929. — XXV/1930, 109-13. 766

Poročilo navaja nadroben prikaz študije o postanku in razvoju Kranjske.

Kos Milko. K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo. (Les origines de la frontière hongroise entre la Drave et la Rabe.) — XXVIII/1933, 144-53. 767

Razprava obravnava gibanje ogrske meje od 10. do 13. stol. med Dravo in Rabo, o čemer pričajo podatki o usodi salzburskih posestev v Ptuj, o bojih Friderika Ptujkega za Ormož, o ustanovitvi samostana nemškega viteškega reda pri Veliki Nedelji, o bojih draveških plemičev za Borl in štajerskih deželnih knezov za Radgono in Ljutomer idr. — O kolonizaciji v nasprotni smeri pa pričajo ustanovitve elsterejanskega samostana v Monoštru, templarskega samostana v Cankovi, fevd Ernesta Železnega v Gornji Radgoni, posest Hoholtov v Dolnji Lendavi idr. — Krajevna imena na ozemlju nekdanjega štajersko-ogrskega obmejnega pasu razodevajo sledove obrambnih postojank in sledove obojestranske kolonizacije. — Résumé.

Kovačič Fr[anc]. Jaksch-Wartenhorst [August] Dr.: Die Edlinge in Karantanien und der Herzogbauer am Fürstenstein bei Karnburg. Sitzungsberichte dunajske akademije znanosti, zv. 205. Wien - Leipzig 1927. — XXIII/1928, 87-9. 768

Poročilo navaja iz razprave, da je bistveni del obredov pri ustoličenju koroških vojvod in postanek kmetov-plemičarjev v zvezi z določilom kapitularja Karla Velikega iz l. 789, po katerem so svobodni kmetje smeli nositi orožje; na kapitular je opozoril H. Fehr; ob tem izsledku padejo teorije zgodovinarjev P. Puntseharta, E. Goldmanna, G. Graberja, P. Lesslaka in L. Hauptmanna.

Ljubša Matija. Postanek srednjeveškega Celja. (Les origines de Celje au moyen âge.) — XXIV/1929, 1-16. 769

Razprava ima 3 poglavja: 1. V poročilih Pavla Diakona iz 7. stol. in v listini Ludvika Pobožnega iz l. 824 je omenjena Zeilaa; zato so mnogi zgodovinarji sklepali, da je antična Ce-

leja po prihodu Slovencev ostala naseljena, tako: A. Gubo, K. W. Gawaldowski, F. Kos, J. Gruden, M. Kos, F. Kovačič, A. Muehar idr. — J. Zahn je postavil Zeilaa v Ziljsko dolino, S. Rutar pa v Kanalsko dolino; tema se pridruži avtor in navaja dokaze za domnevo, da je bilo Celje ponovno naseljeno šele v 12. stol., ko je mejni grof Gunter sezidal stari celjski grad (1-6). — 2. Navedeni so podatki o Gunterjevem življenju in njegovi rodovini, o očetu Pilgrimu Hohenwartkem, ki je bil po rodu iz Furlanije (de Poutsu) in tudi grof vovberški, ter o materi, ki je bila iz rodu Pilštanjcev, kateri so imeli posestva tudi v Furlaniji (6-10). — 3. Srednjeveško celjsko naselbino so ustanovili Gunterjevi delavci iz Furlanije, ki so sezidali tudi cerkev sv. Danijela, čigar kult je bil najbolj razširjen prav v oglejskem patriarhatu (10-6).

Mravljak Jos[ip]. Marenberg 1257/59 in 1272, dvoje spornih vprašanj. (Marenberg. Deux points de controverse.) — XXIV/1929, 200-4. 770

Zapisek razpravlja o dveh odlomkih iz Otokarjeve kronike. — Prvega, ki govori o napadu vojvode Štefana Zagrebskega na Sifrida Marenberskega in o pomoči Friderika Ptujkega obleganeu, dopolnjuje s podatki iz petih objavljenih odlomkov drugih virov. — Drugi odlomek iste kronike o smrti Sifrida Marenberskega, ki naj bi ga dal usmrtiti Otokar II. v Pragi, ni verodostojen, kot je dokazal A. Huber.

Mravljak Jos[ip]. Orožen Janko: Zgodovina Celja. III. del. Novoveško Celje [1456-1848]. Celje 1930. — XXVII/1932, 56-1. 771
Poročilo navaja vsebino dela po poglavjih, opozarja na nekaj netočnosti in napak ter pripominja, da je za delo en sam vir in glavna podlaga A. Gubo.

Mravljak Josip. Početki Guštanja. (Les origines de Guštanj.) — XXVIII/1933, 40-6. 772

Zapisek ugotavlja iz listin 13. stol., ki so objavljene v celoti ali v regestih, da je bil Guštanj že pred l. 1248 fevd bamberske škofije in je l. 1281 prešel v najem Vovberžanov; regesti navajajo tudi podatke za zgodovino Marenberga, Vuzenice, Dravograda, Slovenjega Gradca idr.

Mravljak Josip. Chemenaten, Caminata - Kluže. — XXXV/1940, 59-60. 773

Zapisek obravnava lokalizacijo kraja, ki ga omenjajo šentpavelske in admontske listine 12. stol.

Wambrechtsamer Anna. Planina in njeni prvi gospodarji. (Planina et ses premiers maîtres.) [Po slovensko pisani kroniki Anne Wambrechtsamer spopolnil Franc Kovačič.] — XXVII/1932, 65-80. 774

Razprava ima 3 poglavja: 1. V začetku 11. stol. je bila Planina last Heme Pilštanske, ki je z oporoko darovalo svoja posestva salzburski nadškofiji; posestva so prehajala v najem heminih sorodnikov, ki jih omenjajo listine 12. stol. npr. kot ustanovitelje stiškega samostana in podpisnike ustanovne listine žlečke kartuzije (63-7). — 2. Konec 12. stol. ima Planino v najemu Ortolf Planinski, verjetno tudi potomce heminih sorodnikov; prvič ga omenja listina salzburske nadškofije iz l. 1190 skupaj s Konradom Mariborskim in Friderikom Ptujskim; omenjajo ga tudi listine 13. stol., ki govorijo o posestvih v Jurkloštru, Podstrdi, Laškem in drugod; bil je v sorodstvu s ptujskimi gospodi in Ostrovrharji iz Svibnega, ki postanejo po njegovi smrti okoli l. 1250 najemniki Planine (67-71). — 3. Ostrovrharji ostanejo planinski

gospodje do l. 1363; omenjajo jih listine 13. in 14. stol., ki se nanašajo na njihove odnose s samostani v Studenicah, Stični in Jurkloštru, na zveze z graščaki v Plšecah, Kozjem, z goriškimi grofi in oglejskimi patriarhi, zlasti pa s celjskimi grofi, ki postanejo po smrti zadnjega Ostrovrharja l. 1363 tudi planinski gospodje (71-80).

Zwitter Fran. Žontar Josip: Zgodovina mesta Kranja. S sodelovanjem vseuč. profesorjev dr. W. Schmida in dr. Fr. Steleta

spisal -. Izdalo Muzejsko društvo za Slovenijo v Ljubljani. — XXXIV/1939, 110-2.

775

Ocena omenja delcež W. Schmida, ki je napisal uvodno poglavje o arheologiji Kranja, ter delcež F. Steleta, ki razpravlja o srednjeveški umetnosti v Kranju in opisuje obličje Kranja v teku zgodovinskega razvoja; natančno prikaže vsebino odličnega dela in doda nekaj pripomb k analizi gospodarskega razvoja Kranja ter k analizi demografske in socialne strukture njegovega prebivalstva.

R dp
ČZN
1965

39

119650073

COBISS •